

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

BIBLIOTECA DE ARHEOLOGIE XXIII

EUGEN COMȘA

ISTORIA COMUNITĂȚILOR CULTURII BOIAN

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI, 1974

CUPRINSUL

INTRODUCERE	7
I. ISTORICUL CERCETĂRIILOR	9
II. METODELE DE LUCRU	11
III. PERIODIZAREA CULTURII BOIAN	19
IV. TERITORIUL LOCUIT DE COMUNITĂȚILE CULTURII BOIAN. .	28
V. PURTĂTORII CULTURII BOIAN	47
VI. OCUPAȚIILE OAMENILOR CULTURII BOIAN	52

A.

— Cultivarea primitivă a plantelor	52
— Creșterea animalelor domestice	56
— Vânătoarea	63
— Pescuitul	66
— Culesul	68

B.

— Prelucrarea silexului, gresiei silicifiate și a obsidiane .	69
— Prelucrarea oaselor	78
— Prelucrarea coarnelor	79
— Prelucrarea pietrei	81
— Folosirea metalelor	86
— Torsul și țesutul	88
— Prelucrarea lemnului	90
— Împletitul	91
— Olăritul	93
VII. TIPURILE DE AȘEZARE	124
VIII. TIPURILE DE LOCUINȚE	143
IX. ÎMBRĂCĂMINTEA ȘI PODOABELE	169

X. RELAȚII DE SCHIMB	180
XI. ORGANIZAREA SOCIAL-ECONOMICĂ	186
XII. MANIFESTĂRI MAGICO-RELIGIOASE	192
— Figurinele antropomorfe	193
— Figurinele zoomorfe	198
— Obiceiuri de înmormîntare	199
— Dansuri și muzică	221
XIII. ORIGINEA CULTURII BOIAN	223
XIV. RELAȚIILE DINTRE CULTURA BOIAN ȘI CELELALTE CULTURI NEOLITICE	230
— Cultura Boian — cultura Hamangia	230
— Cultura Boian — cultura Hotnița	235
— Cultura Boian — cultura Marița	236
— Cultura Boian — cultura Vința	238
— Cultura Boian — cultura Vădastra	239
— Cultura Boian — cultura Petrești	242
— Cultura Boian și aspectele înrudite de pe teritoriul Moldovei	243
— Cultura Boian — cultura Bugo-nistriană	244
XV. FAZA DE TRANZIȚIE LA CULTURA GUMELNIȚA	245
XVI. CRONOLOGIA ABSOLUTĂ A CULTURII BOIAN	249
ÎNCHEIERE	252
Anexe	253
Résumé	264
Abrevieri	270
Planșe	271

INTRODUCERE

În noile condiții create începînd din 1948 prin reorganizarea Academiei, activitatea arheologică din patria noastră a luat o dezvoltare impetuoasă. În raport cu modestele fonduri dinainte de 23 August 1944, începînd din anul 1948, pentru cercetările arheologice din diferitele regiuni ale țării au fost și sînt repartizate fonduri de zeci de ori mai mari decît în trecut.

Modul de interpretare s-a schimbat esențial. Pînă atunci unii dintre arheologii noștri tratau problemele tehnicist, studiind de exemplu o categorie de obiecte izolată și desprinsă de întreg ansamblul de fenomene sociale și economice.

Aplicînd în practică principiile marxism-leninismului, arheologii noștri au început să analizeze problemele din punct de vedere istoric, avînd în vedere dezvoltarea complexă a diferitelor comunități.

În astfel de condiții istorice noi, s-au creat premisele materiale pentru realizarea unor lucrări de amănunt, cu tendința de a se ajunge la elaborarea unor sinteze de culturi și, mai tîrziu, de epoci.

După realizarea unei serii de lucrări de amănunt, în ultimii ani am trecut la pregătirea lucrării de sinteză (o încercare cu caracter monografic) despre istoria purtătorilor culturii Boian, de la formarea comunităților primei faze și pînă la sfîrșitul fazei de tranziție de la această cultură la cultura Gumelnița.

În analiza noastră ne-am bizuit în principal pe materialele descoperite pe șantierul la care am participat efectiv : Glina (1945—1947), Cățelu (1947) și mai ales pe materialele adunate în cursul săpăturilor pe care le-am efectuat la : Giulești (1953), Greaca (1954), Aldeni (1955), Bogata (1956), Boian A (1956—1965), Ipotești (1959—1960), Radovanu (1960—1973), Izvoarele (1961), Drăgănești-Tecuci (1962) și Feldioara (1963, 1965). Majoritatea acestor așezări sînt complexe închise, ceea ce ne-a permis separarea tipologică și cronologică foarte clară a diferitelor categorii de materiale.

În cele ce urmează am folosit și toate datele pe care le-am considerat juste și utile, cuprinse în lucrările de specialitate din țară și străinătate, publicate pînă în anul 1970 (inclusiv).

Lipsa unor lucrări de specialitate cu caracter monografic despre culturile neolitice din literatura arheologică din țara noastră ne-a provocat unele greutăți în alegerea celui

mai potrivit plan de elaborare a lucrării. În cele din urmă am ales planul după care am tratat problemele din punct de vedere istoric, în succesiunea lor normală. Numai în forma aceasta lucrarea poate fi folosită mai ușor și devine mult mai accesibilă cititorilor.

Ținem să precizăm că ne situăm ferm pe poziția că materialul arheologic trebuie studiat și prezentat avîndu-se în vedere importanța lui istorică în cadrul colectivului uman care l-a creat și folosit. În diferitele capitole s-a acordat importanța cuvenită tuturor problemelor studiate, inclusiv diferitelor categorii de analize folositoare pentru cercetările arheologice. De asemenea, nu au fost neglijate nici observațiile etnografice referitoare la comunitățile în curs de dezvoltare, aflate în multe privințe pe aceeași treaptă de evoluție cu cele ale culturii Boian. Evident că dintre datele etnografice am ales numai acele elemente ce au, și mai ales au avut, o largă răspîndire la diferitele triburi din Africa, America de Sud, Australia și insulele din preajma ei și am folosit în special elementele pentru care aveam indicii furnizate de materialul arheologic studiat.

Trebuie subliniat că un rol deosebit de important în desfășurarea activității arheologice referitoare la studierea problemelor epocii neolitice din țara noastră l-a avut aplicarea, încă de la începutul deceniului al treilea al secolului nostru, a metodei de studiere complexă, aprofundată, istorică, a tuturor elementelor documentate în fiecare așezare, metodă pusă în practică mai întîi de Vasile Pârvan și de Ion Andrieșescu și apoi transmisă celorlalți arheologi tineri, care studiau problemele neoliticului. Un alt fapt important care a contribuit la progresul arheologiei noastre a fost acela al introducerii, de către Ion Nestor, a termenului de civilizație (= cultură), ceea ce a permis apoi gruparea tuturor descoperirilor de același tip și studierea în ansamblu a fiecărei culturi în parte.

În literatura de specialitate din patria noastră și din alte țări s-a încetățenit obiceiul ca, încă din primii ani de studiere a unei culturi, fazele ei să se noteze cu litere sau cifre. După părerea noastră, sistemul nu este practic, mai ales pentru că nu se are în vedere faptul că studierea ulterioară a altor așezări cu resturi aparținînd aceleiași culturi poate duce la observații noi, deosebite, cu privire la periodizarea ei. Știm din experiență că fiecare fază se subîmparte cu timpul în mai multe părți. Unii cercetători sînt atunci nevoiți să adauge pe lîngă primele litere sau cifre, altele. Prin acest sistem se ajunge ca pentru definirea unui aspect cultural sau a unui anumit nivel să se folosească cîte două sau trei litere și cifre. După părerea noastră, avînd în vedere desfășurarea și aprofundarea în cursul generațiilor viitoare a studiilor arheologice, credem că este preferabil sistemul de a nota fazele și etapele de evoluție ale unei culturi prin denumiri geografice; astfel se evită notările cu cifre sau litere și se lasă loc unor viitoare subîmpărțiri ce vor putea fi intercalate cu ușurință și fără complicații inutile.

De asemenea, la noi și în alte părți, au o circulație destul de largă numirile alcătuite prin adăugirea prefixelor, „pre” și „proto” la numele unor culturi. Ca și în cazul notării fazelor culturale cu litere și cifre, la fel și atunci cînd s-a făcut notarea cu pre și proto nu s-a avut în vedere faptul că prin studiile viitoare se vor îmbogăți mult cunoștințele noastre cu privire la evoluția culturilor din epoca dată.

ISTORICUL CERCETĂRILOR

Primele fragmente ceramice de tip Boian — pe care le-am putut determina ca atare — au fost descoperite în anul 1867 de către G. Westen, cu prilejul săpăturilor pe care le-a efectuat în apropiere de satul Brăduț¹, jud. Brașov.

Cu această descoperire a început prima perioadă din istoria cercetărilor referitoare la cultura Boian. În cursul perioadei s-au efectuat și primele săpături în așezările de tip tell cu materiale specifice culturii Boian. De asemenea au fost adunate o serie de cioburi izolate în estul (Naziru²) și în sudul Munteniei (Zimnicea³), ca și în sud-estul Transilvaniei (Feldioara⁴) și în Dobrogea (Hinog). Perioada s-a încheiat în 1923, când a fost descoperită (de Radu Vulpe și Vladimir Dumitrescu) așezarea Boian A⁵.

A doua perioadă a început în 1925 cu efectuarea săpăturilor din așezarea Boian A. Prin săpăturile de la Boian A (V. Christescu) s-au cunoscut, pentru prima oară la noi, toate categoriile de materiale specifice⁶. În lucrarea despre așezarea Boian A sînt menționate și alte cîteva puncte cu materiale de același tip⁷.

Săpăturile de la Glina (I. Nestor) din 1926 — 1927 au fost deosebit de importante, deoarece au dus la precizarea cronologiei relative dintre principalele culturi neolitice din Muntenia și din nordul Bulgariei⁸. Din prima campanie de săpături, tînărul arheolog de atunci a reușit să precizeze, în cuprinsul tellului de la Glina, trei straturi arheologice suprapuse. Stratul inferior s-a dovedit a conține materiale similare celor descoperite de V. Christescu în cuprinsul așezării Boian A. Al doilea strat, ce suprapunea pe cel amintit, conținea ceramică și unelte cu totul asemănătoare celor descoperite în așezarea Boian B de pe grindul Grădiștea Ulmilor și mai ales în tellul Gumelnița. Ținînd seama de aceste observații, Ion Nestor, pentru a deosebi un strat de celălalt și pentru a defini complexele culturale, a dat numele de civilizația Boian A grupului de așezări cu materiale de tipul celor din stratul inferior de la Glina și numele de civilizația Gumelnița grupului de așezări corespunzătoare celor din stratul al doilea de la

¹ G. Westen, *Ueber die Hügelgräber hinter Bardocz nächst im Udvarhelyer Stuhl*, în AVSL, S.N., IX, 1, Kronstadt (Brașov), 1870, p. 18—27.

² Const. Moisil, *Colecțiunea Maria Istrati-Capșa*, în BCMI, IV, 1911, p. 138 și p. 140, fig. 1.

³ Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, tab. K/7.

⁴ Sondaje efectuate de I. Teutsch.

⁵ Radu Vlădescu-Vulpe, *Materiale istorice-arheologice pentru harta arheologică a României ridicată de*

Dirrecția Muzeului Național de Antichități, I. Regiunea Mostiștea-Călărași, în BCMI, XVII, fasc. 40, 1924, p. 80—87 (= Mostiștea-Călărași).

⁶ Vasile Christescu, *Les stations préhistoriques du lac de Boian*, în *Dacia*, II, 1925, p. 249—276 (= Boian).

⁷ *Ibidem*, p. 250.

⁸ I. Nestor, *Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit*, în PZ, XIX, Berlin, 1928, p. 110—143 (= *Zur Chronologie*).

Glina. În ultimul strat de la Glina este reprezentată o altă cultură de la începutul epocii bronzului, numită civilizația Glina III⁹. Așadar, pe baza săpăturilor din anul 1926 de la Glina, s-a precizat pentru prima oară, pentru întreaga zonă dintre Carpați și Balcani, succesiunea culturilor: Boian, Gumelnița și Glina III.

Ca urmare a săpăturilor de la Vidra, în 1934 sînt publicate (Dinu V. Rosetti) date referitoare la existența unei perioade, numite Gumelnița A 1, între cele două culturi¹⁰. La Tangîru (D. Berciu) în 1934, s-au delimitat două niveluri în stratul Boian¹¹, iar la Petru Rareș (D. Berciu) în 1936 s-a confirmat existența unei perioade între culturile Boian și Gumelnița și s-a descris conținutul ei¹².

Au fost efectuate o serie de săpături interesante la Aldeni¹³ și la Glina¹⁴. Cea de-a doua perioadă s-a încheiat curînd după 1944.

În ultima perioadă, dintre 1948 și 1973, s-au executat cercetări și săpături ample în numeroase obiective Boian. Ea este caracterizată prin definirea periodizării (pe faze și etape) a culturii și precizarea amănunțită a conținutului fiecărei faze și etape.

Asupra a numeroase amănunte relative la istoricul cercetărilor vom reveni pe larg în diferite capitole.

O serie de probleme referitoare la cultura Boian au fost studiate și de numeroși arheologi străini, care astfel au contribuit la lămurirea unor probleme. Astfel amintim mai ales activitatea arheologilor bulgari¹⁵, germani¹⁶ și iugoslavi¹⁷.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra. Raport preliminar*, în *PMMB*, nr. 1, București, 1934, p. 6 și nota 3 (= *Vidra*).

¹¹ D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangîru (1934). Raport preliminar*, în *BMJV*, I, p. 7-22 (= *Tangîru*).

¹² D. Berciu, *Săpăturile de la Petru Rareș (1933-1935)*, în *BMJV*, II, București, 1937, p. 1-23 (= *Petru Rareș*).

¹³ Gh. Ștefan, *Raport asupra săpăturilor de pe dealul „Balaurul” comuna Aldeni, jud. Buzău (= Aldeni)*

în Raport asupra activității științifice a Muzeului național de antichități în anii 1942 și 1943 (= Raport MNA), București, 1944, p. 31.

¹⁴ Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Raport asupra săpăturilor de la Glina, județul Ilfov, 1943*, în *Raport MNA*, 1944, p. 65-71 (= *Glina*).

¹⁵ R. Popov, G. Kazarov, V. Mikov, Gh. Gheorghiev, P. Detev, N. Anghelov și H. Todorova-Simeonova.

¹⁶ Carl Schuchhardt, Moritz Hoernes, Oswald Menghin.

¹⁷ Vladimir Milojević și Milutin Garašanin.

METODELE DE LUCRU

La începutul celui de al treilea deceniu al secolului, în țara noastră erau prea puțini arheologi care se ocupau cu problemele istoriei epocii orînduirii comune primitive și de aceea Vasile Pîrvan, ajutat de Ioan Andrieșescu, a început o susținută activitate pentru ridicarea de cadre tinere. Aceste cadre erau pregătite atât din punct de vedere teoretic cît și practic. Majoritatea participau ca practicanți pe diferite șantiere conduse de Ioan Andrieșescu.

Pentru studierea sistematică a trecutului îndepărtat al patriei, Vasile Pîrvan a inițiat apoi un vast program de cercetări arheologice de suprafață ce urmau a fi efectuate de tinerii arheologi¹⁸. Într-adevăr, s-a trecut la punerea în practică a acestui program efectuîndu-se o serie de cercetări arheologice de suprafață de-a lungul Dunării, Dîmboviței, Argeșului și în alte cîteva regiuni. Deosebit de importante au fost rezultatele cercetărilor efectuate în anul 1923 de Radu Vulpe ajutat de Vladimir Dumitrescu, de-a lungul malului de nord al Dunării, între lacul Mostiștea și Călărași, cu care prilej a fost descoperită și așezarea Boian A¹⁹. Materialele adunate acolo au atras atenția lui Vasile Pîrvan care a delegat cu efectuarea săpăturilor pe Vasile Christescu.

În acea vreme, arheologii noștri obișnuiau să sape în cuprinsul așezărilor fie suprafețe restrînse ca dimensiuni, fie șanțuri, datorită faptului, că fondurile ce li se puneau la dispoziție erau foarte reduse.

În cuprinsul așezării Boian A, Vasile Christescu a săpat o serie de suprafețe și de șanțuri (fig. 1), dar din cauza unui grup de ulmi bătrîni ce acopereau pe atunci așezarea, șanțurile și suprafețele săpate au avut un aspect neregulat; cu toate deranjamentele provocate de rădăcinile copacilor, s-au făcut observații stratigrafice și descoperiri de materiale importante²⁰.

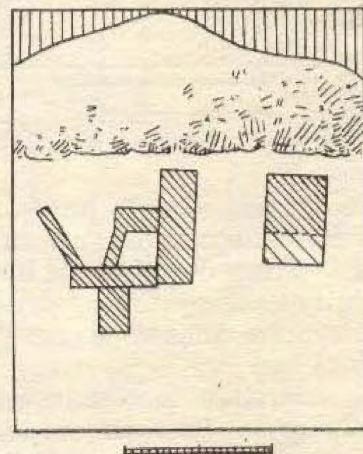

Fig. 1. — Planul săpăturilor de la Boian A (după V. Christescu, *Dacia*, II, 1925, p. 251, fig. 2).

¹⁸ Informații primite de la Radu Vulpe, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁹ Radu Vulpe, *Mostiștea-Călărași*, p. 25.

²⁰ V. Christescu, *Boian*, p. 249–276.

Cu câțiva ani mai târziu (1926—1927) Ion Nestor a fost delegat de Vasile Pârvan a face săpături în tellul de la Glina. În cuprinsul așezării au fost săpate două șanțuri și o suprafață (fig. 2). Din felul cum sînt dispuse șanțurile și suprafața rezultă că arheologul care a săpat acolo, pe lângă intenția de a lămuri stratigrafia depunerilor arheologice, mai avea de gînd să obțină un profil cît mai lung, paralel cu axul longitudinal al așezării. Materialele au fost adunate cu grijă și astfel s-a putut preciza, pentru prima oară, cronologia relativă a culturilor neolitice principale din cîmpia Dunării ²¹.

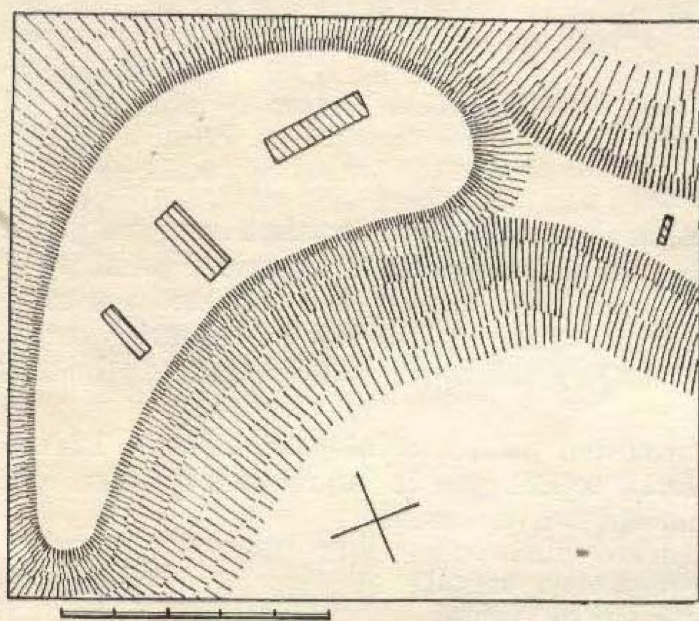

Fig. 2. — Planul așezării și săpăturilor de la Glina (după Ion Nestor, *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 228, fig. 2).

de atunci, s-ar fi putut realiza planul aproape întreg al așezărilor de tip Boian și Gumelnița suprapuse în tellul de la Vidra.

Timp de peste un deceniu sistemul de săpătură pus în practică la Vidra a fost neglijat și majoritatea arheologilor s-au mulțumit cu efectuarea unor simple sondaje sub formă de șanțuri sau suprafețe izolate (fig. 3 și 4) săpate și în diferite așezări Boian (Tangîru) ²³.

Metoda de săpătură de la Vidra a fost repusă în practică de Mircea Petrescu-Dîmbovița (sub directa îndrumare a lui Ion Nestor) cu prilejul reînceperii săpăturilor de la Glina din anul 1943 ²⁴.

Prin săpăturile de la Glina, Ion Nestor intenționa să cerceteze treptat, prin suprafețe alăturate, mai întâi o jumătate din întinderea așezării și apoi să se treacă la cercetarea celei de-a doua jumătăți, pentru a se obține planurile amănunțite ale așezărilor corespunzătoare celor trei straturi de cultură documentate acolo. Din cauza fondurilor reduse, în anul 1943 au fost începute săpăturile pe latura de vest a așezării (ferită de vînturile de est), pe o porțiune apropiată de vechile săpături ale lui Ion Nestor. Supra-

Odată cu începerea săpăturilor din tellul de la Vidra se încearcă și la noi în țară săparea treptată a unei suprafețe cît mai mari din întinderea unei așezări neolitice. Din fotografiile publicate rezultă că Dinu V. Rosetti (la îndemnul lui Ion Nestor) a lăsat nesăpat de-a lungul axului lung al așezării un mal gros de circa 1m ²². Astfel se putea realiza un profil longitudinal amănunțit. Pe ambele părți ale malului au fost săpate suprafețe mari pînă la pămîntul viu, dezvelindu-se toate complexele arheologice întîlnite, inclusiv cele din stratul Boian, foarte bogat. Dacă s-ar fi luat măsurile necesare încă

²¹ Ion Nestor, *Fouilles de Glina*, în *Dacia*, III-IV, 1927—1932, București, 1933, p. 228 (=Glina); idem, *Zur Chronologie*, p. 110—143.

²² Dinu V. Rosetti, *Vidra*, pl. V.

²³ D. Berciu, *Tangîru*, p. 5.

²⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Glina*, p. 65—66.

fața săpată avea formă dreptunghiulară cu o latură corespunzătoare parțial axului longitudinal al așezării. În suprafața menționată săpătura a fost dusă treptat pe întreaga ei întindere, cercetându-se fiecare nivel din cele trei straturi. După o scurtă întrerupere, săpăturile au fost continuate în 1945, printr-o suprafață dreptunghiulară alăturată spre sud-vest celei din 1943 de care era despărțită printr-un mal de 1 m grosime. La sfârșitul campaniei de săpături malul a fost săpat, unindu-se astfel cele două suprafețe.

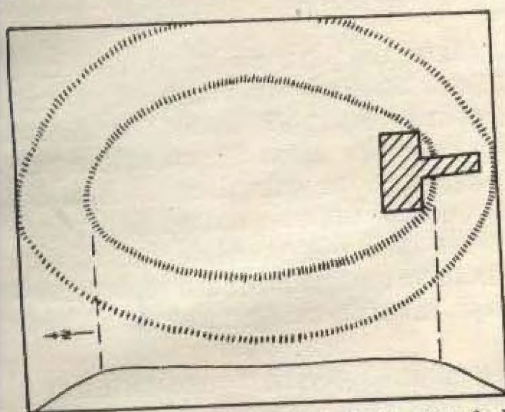

Fig. 3.— Planul așezării și săpăturilor de la Tangru (după D. Berciu, *BMJV*, I, p. 5, fig. 3).

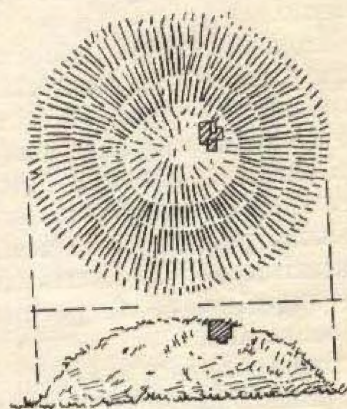
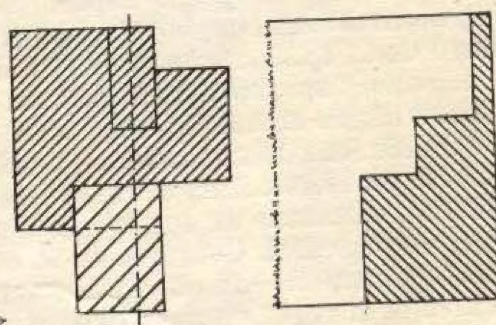

Fig. 4.— Planul așezării și săpăturilor din 1943 și 1948 de la Pietrele (după D. Berciu, *Materiale*, II, 1956, p. 504, fig. 14 și fig. 15).

Planurile ce se făceau la Glina erau toate la aceeași scară pentru ca în viitor să poată fi alăturate spre a se obține planul de ansamblu. Odată cu săparea suprafeței din 1945 s-a terminat cercetarea părții de sud-vest a tellului. Săpăturile din 1946 și 1947 au fost continuate spre nord-est prin câte o suprafață alăturată, obținându-se în continuare încă o porțiune a profilului longitudinal. La încheierea fiecărei campanii de la Glina erau trecute pe plan atât porțiunea de profil longitudinal, cât și cele două profile laterale. Prin urmare, pentru prima dată în decurs de patru campanii de săpături (1943, 1945—1947) s-a obținut ceva mai mult de o jumătate din profilul longitudinal al așezărilor suprapuse și o serie de profile perpendiculare pe axul lung, corespunzătoare celor două fețe ale malurilor intermediare. Adâncimile se marceau în funcție de punctul cel mai înalt, marcat, al porțiunii respective. Suprafețele săpate la Glina erau împărțite într-o rețea de careuri, iar materialele adunate, triate și marcate în funcție de careuri, de stratul și nivelul de cultură și de adâncime (din 20 în 20 cm). Sistemul acesta s-a dovedit a fi foarte practic, deoarece, grupând în laborator pe careuri materialele din stratul Boian de la Glina, se constată că obiectele din acest strat erau concentrate în imediata vecină-

tate a resturilor de locuințe. Cu cât ne depărtăm de locuințe, cantitatea de materiale scade. În 1969 și 1970 suprafața dezvelită a fost extinsă spre nord cu încă un sector.

În 1948, pînă în 1960, au fost făcute sondaje și săpături în numeroase așezări Boian. În funcție de importanța complexului și de problema propusă pentru rezolvare se deschideau numai șanțuri sau suprafețe izolate.

Intrucît în decurs de peste un deceniu nimeni nu s-a ocupat intens cu problemele culturii Boian, după anul 1950, Ion Nestor ne-a îndemnat să ne ocupăm de aceste probleme.

În decursul perioadei amintite, treptat, ne-am făcut un plan de lucru, care ne-a permis studierea în ansamblu a culturii Boian. Mai întîi au fost efectuate săpăturile de la Giulești, o așezare cu un singur strat de cultură, deci complex închis. Studiarea materialelor descoperite acolo și a celor cunoscute din celelalte așezări cercetate a permis împărțirea în faze a culturii. Apoi s-au efectuat săpături în complexe închise din fiecare fază în parte. Am evitat intenționat așezările cu mai multe straturi și niveluri de cultură pentru că în astfel de complexe s-au produs încă din vechime amestecuri de materiale ce pot dăuna cercetării. În complexe închise au fost adunate toate materialele sugestive ce au permis definirea caracteristicilor tuturor categoriilor de obiecte din fiecare fază.

După realizarea hărților de răspîndire pe faze a tuturor descoperirilor cunoscute de tip Boian (numai în decursul ultimilor 20 de ani numărul lor s-a triplat) s-a trecut la studierea fiecărei faze în așezări distanțate, situate în diferite părți ale arealului de răspîndire. Vom semna în special săpăturile făcute în așezările fazei de tranziție. Comunitățile din această fază ocupînd un teritoriu vast, ne-am propus și s-au realizat săpături în așezarea de la Ipotești, de pe malul Oltului (din marginea vestică a arealului), săpături la Radovanu (aproximativ în centrul arealului) și săpături la Drăgănești-Tecuci. Prima și ultima dintre aceste săpături au fost executate pentru a se încerca stabilirea raporturilor dintre faza de tranziție și celelalte culturi vecine. În schimb, la Radovanu s-au urmărit alte probleme. Pînă acum la Radovanu s-au efectuat 14 campanii de săpături. În anul 1960 s-a executat un sondaj, de-a lungul axului longitudinal al așezării, pentru stabilirea stratigrafiei. Constatîndu-se că locuințele de la baza ultimului nivel al așezării se află la numai 15–20 cm adîncime față de nivelul actual al solului s-a procedat la dezvelirea în întregime a așezării corespunzătoare ultimului nivel. Așezarea avea dimensiuni de 70 × 50 m și era mărginită de pante. Pentru obținerea într-un răstimp cît mai scurt a datelor privitoare la numărul și dimensiunile locuințelor din această așezare, în anul 1961 s-a săpat o rețea de 42 de șanțuri paralele, trasate în funcție de forma terenului: cele de pe platformă erau înguste (de 60 cm) și lungi (paralele cu axul longitudinal) coborînd panta de est (fig. 5). Pe celelalte pante, ținînd seama de direcția pantei, au fost trasate tot șanțuri paralele, pe mijloc, pe cînd cele dinspre margini erau radiare. Cu această serie de șanțuri au fost delimitate toate resturile de construcții din nivelul superior și, paralel, s-a început dezvelirea lor amănunțită și trecerea pe planul general. Pentru fiecare locuință s-a făcut cîte un plan separat, trecîndu-se pe el limitele suprafeței acoperite de lipitură și toate elementele constructive importante, precum și inventarul. Dintre materiale s-au adus pentru prelucrare toate uneltele, majoritatea fragmentelor ceramice și toate oasele de animale (care au fost expediate spre determinare Laboratorului de morfologie animală de la Universitatea „Al.I. Cuza” de la Iași).

Cu toate că o parte dintre locuințele așezării au fost dezvelite în 1961, ele au fost trecute numai pe plan fără a fi demontate și apoi au fost acoperite cu pămînt spre a fi păstrate. În vara anului 1962, în cursul unei campanii îndelungate, au fost dezvelite

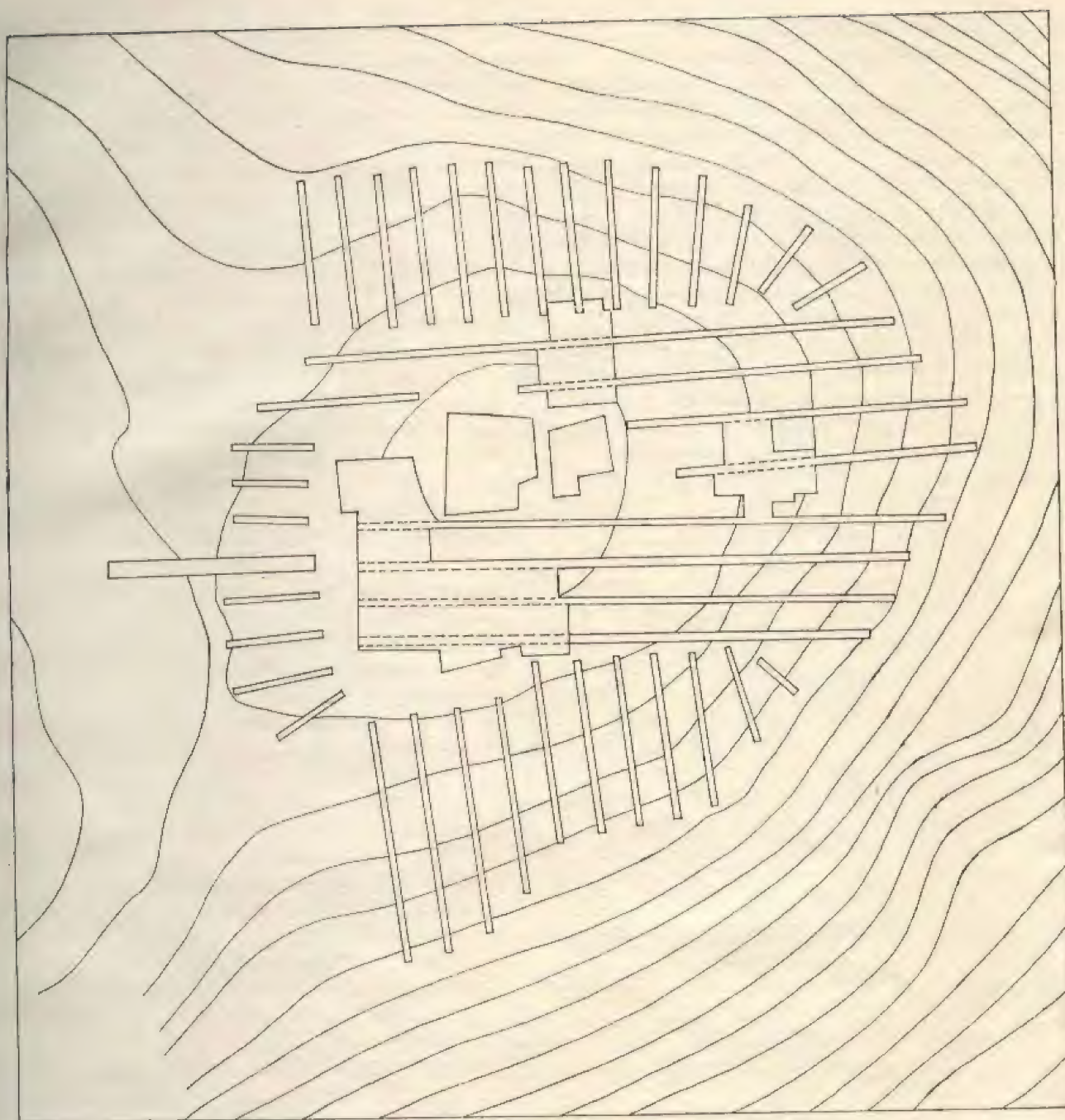
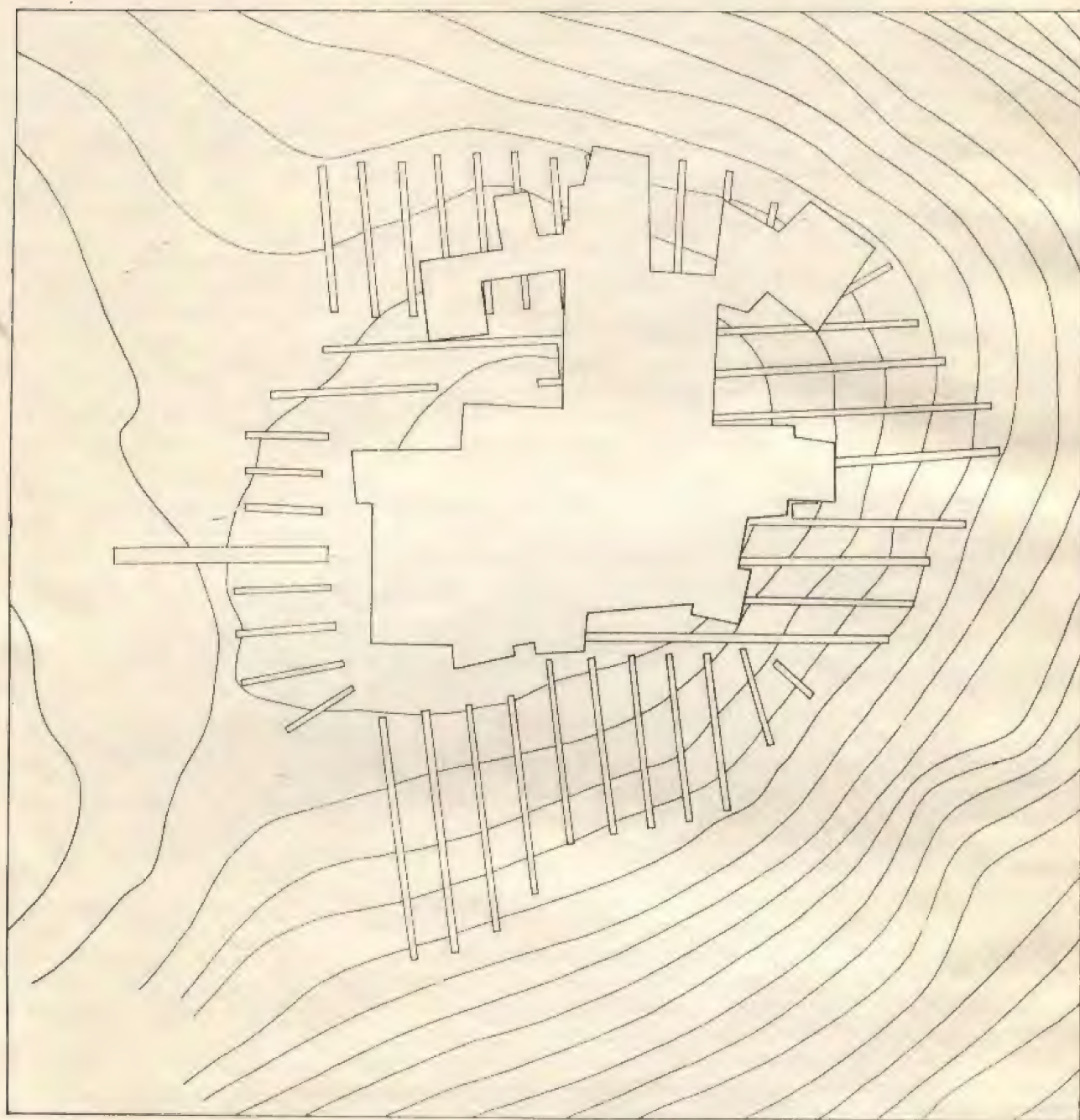

Fig. 5. — Planul așezării și săpăturilor din 1961 de la Radovanu (săpături Eugen Comșa).

resturile locuințelor cercetate în anul precedent (fig. 6), precum și toate celelalte locuințe ce rămăseseră necercetate, dar despre a căror existență se știa în urma sondajelor. Astfel s-a ajuns la dezvelirea tuturor locuințelor din așezarea ultimului nivel de la Radovanu, obținându-se, pentru prima oară în sudul țării noastre, planul general al unei așezări neolitice. Dată fiind importanța obiectivului, s-a reușit realizarea unor fotografii aeriene ale așezării cu toate resturile păstrate *in situ*. În continuare s-a făcut demontarea resturilor pentru precizarea tuturor elementelor constructive ale locuințelor. Paralel s-au început cercetări pentru rezolvarea problemei șanțului de apărare al așezării. S-a făcut o secțiune perpendiculară pe direcția albierii de teren ce desparte așezarea de restul terasei și s-a lămurit problema formei și dimensiunilor șanțului. De asemenea, s-a început cântarea sistematică prin sondaje a locului unde se află necropola așezării. În funcție de forma terenului sondajele s-au făcut pe o terasă în imediata apropiere a șanțului de apărare. Șanțurile erau paralele (aproximativ perpendiculare pe direcția șanțului de apărare) și le-am trasat la intervale de câte 11 m unul de altul, cu intenția de a trasa la urmă câte un șanț intermediar la jumătate distanță.

Bănuiala noastră a fost confirmată prin descoperirea locului necropolei, din cuprinsul căreia în anul 1962 s-au dezvelit și cercetat numai cele 4 schelete prinse în șanțurile de sondare. Urmează ca în cursul săpăturilor viitoare să extindem cercetarea în zona necropolei pentru studierea amănunțită a unui număr cât mai mare de schelete.

Tot în anul 1962, după studierea amănunțită și demontarea resturilor de lipitură arsă a unui grup de 6 locuințe, s-a încercat punerea în practică a unui sistem de sondare economic în cuprinsul nivelului 2 (penultimul) al așezării. Dacă în anul 1961 au fost săpate șanțuri de zeci de metri lungime, în 1962, cunoscându-se faptul că resturile de lipitură arsă din locuințele nivelului 2 se află la numai 0,60 m adâncime față de baza nivelului 1, s-au trasat pe suprafața de la baza nivelului 1 (eliberată de grămezile de lipitură) mai multe linii paralele între ele (la 3 m distanță una de alta și paralele cu axul lung al așezării, apoi în lungul acestor linii au fost săpate la intervalele de câte 3 m șanțulețe de 1 m lungime, 0,50 m lățime și 0,60 m adâncime. Șanțulețele din cel de-al doilea șir erau săpate la jumătate distanță între șanțulețele din primul șir. Șanțulețele din al treilea șir corespundeau cu cele din primul șir și așa mai departe. Astfel s-a acoperit cu șanțulețe egale, regulate, toată suprafața săpăturii formându-se un fel de tablă de șah (fig. 7). Prin intermediul

Fig. 7. — Planul așezării, săpăturilor și sondajelor din 1962 de la Radovanu.

șanțulețelor s-au precizat cu aproximație o parte din planul așezării, numărul, dimensiunile și unele caracteristici ale locuințelor din nivelul 2.

Între anii 1963 și 1970 s-au continuat săpăturile de la Radovanu cu intenția de a deosebi cât mai multe locuințe din nivelul al doilea (păstrate mai bine decât cele din nivelul 1), pentru a compara planul general al celor două așezări suprapuse și pentru a compara dimensiunile și detaliile constructive ale locuințelor și toate categoriile de materiale. În perioada amintită au fost dezvelite resturile a 12 locuințe. În 1970 s-a făcut un al doilea zbor cu avionul, realizându-se fotografia întregii așezări corespunzătoare nivelului 2. În aceeași perioadă șanțul de apărare a fost secționat încă în trei locuri. În vara 1970 s-a încercat aplicarea unei alte metode în vederea obținerii planului cât mai exact al platformelor.

În acest scop întreaga suprafață de lipitură arsă a fost împărțită în patrate de câte 1m, despărțite printr-un fir de sfoară și apoi fiecare pătrat a fost fotografiat de la o anumită înălțime.

Am socotit utilă prezentarea metodelor folosite în studierea complexelor culturii Boian pentru ca și alți specialiști care vor încerca să realizeze monografii (propriu-zise) de culturi să poată folosi, din experiența noastră, metodele pe care le vor considera utile cercetării lor.

PERIODIZAREA CULTURII BOIAN

În nord-estul Bulgariei, încă de la începutul secolului nostru, au fost săpate și cercetate de arheologi francezi și de cei bulgari mai multe așezări neolitice în cuprinsul cărora s-au descoperit diferite categorii de materiale printre care unele de tip Boian, de tip Gumelnița și de alte tipuri ²⁵. Primele două categorii de obiecte au fost considerate multă vreme ca fiind contemporane. Ele au fost tratate astfel în diferitele lucrări de specialitate sub denumirea de cultura tellurilor bulgare ²⁶.

Curînd însă după anul 1923, pe cîmpia de la nord de Dunăre, au fost descoperite prin cercetări arheologice de suprafață (anume organizate și planificate) numeroase așezări neolitice. Cu prilejul săpăturilor sistematice s-a constatat că în unele așezări se găsesc numai materiale de tipul celor din așezarea Boian A, iar în alte așezări s-au scos la iveală numai materiale de tip Gumelnița. Astfel, s-a ajuns la concluzia că cele două categorii de așezări trebuie să aparțină unor culturi diferite, dar atunci s-a pus problema raportului în timp dintre cele două culturi.

La început, pe baza unor analogii nepotrivite și mai cu seamă datorită stadiului de atunci al cercetărilor, s-a crezut că materialele de tip Boian aparțin primei epoci a fierului ²⁷. Problema a fost rezolvată curînd. Numai după un an (în 1926) de la săpăturile din așezarea Boian A (toamna anului 1925), Ion Nestor, prin săpăturile ce le-a făcut în tellul de pe locul numit „La Nucii” dintre satele Glina și Bălăceanca, a ajuns la concluzia că pe acel martor de terasă au existat în diferite perioade mai multe așezări. Principalele așezări au fost trei și ele corespund la tot atîtea straturi de cultură suprapuse. Stratul inferior conținea resturi de locuințe și numeroase materiale arheologice similare din toate punctele de vedere cu cele descoperite de Vasile Christescu în cuprinsul stratului inferior din așezarea Boian A. Stratul mijlociu, masiv, de la Glina, corespundea ca tip, deci și cronologic, așezării Gumelnița. Astfel s-a ajuns să se dovedească faptul că, în timp, cultura Boian precede cultura Gumelnița și că, prin urmare, datează tot din epoca neolitică. Descoperirile de la Glina au provocat discuții contradictorii și chiar unele îndoieli. Chiar lui Vasile Pârvan nu i-a venit a crede în observațiile făcute de elevul său și de aceea a mers pe șantier, unde s-a convins de justetea concluziilor lui Ion Nestor ²⁸. Ulterior raportul stratigrafic dintre așezările culturii Boian și cele ale

²⁵ Cum sînt de exemplu săpăturile efectuate de francezi în tell Račev și în tell Mečkur, urmate de săpăturile executate de arheologii bulgari la Salmanovo și apoi la Kodja Dermen.

²⁶ De exemplu: James Harvey Gaul, *The Neolithic Period in Bulgaria*, în *BASPR*, 16, 1948, p. 89 și urm.

²⁷ Vasile Pârvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, în *MSI*, s. III, T. III, mem. 2, p. 430.

²⁸ Informații primite de la Ion Nestor.

culturii Gumelnița a fost confirmat și prin alte descoperiri, cum sînt cele de la Atmăgeaia Tătărească (1931), Vidra (1931—1933), Tangîru (1934, 1955—1958), Petru Rareș (1936), Aldeni (1942), Pietrele și Blejești (1949) și Boian B (1958).

După rezolvarea în mare a problemei raportului în timp dintre cele două culturi s-a ridicat o altă problemă importantă și anume dacă în cuprinsul culturii Boian, pe temeiul observațiilor stratigrafice și pe baza studierii amănunțite a materialelor descoperite din diferite așezări, pot fi deosebite două sau mai multe faze de evoluție. La prima vedere se părea că la problema ridicată răspunsul va fi negativ, căci în majoritatea așezărilor cunoscute pînă în anul 1930 stratul de cultură Boian era de 0,40—0,60 m grosime dovedind că probabil este vorba de o locuire de scurtă durată.

Dealtfel, unii dintre arheologii noștri au și fost induși în eroare de această situație. Dintre ei, Vladimir Dumitrescu, în lucrarea sa despre descoperirile de la Atmăgeaia Tătărească, seria, generalizînd observațiile făcute pînă atunci, că peste tot există cite un singur strat de cultură Boian, ce conține materiale cu totul asemănătoare și de aceea era de părere că „atît cît se poate afirma pînă în prezent, ea [cultura] a avut numai o singură fază de evoluție”²⁹.

Cu timpul situația s-a schimbat. Odată cu progresul cercetărilor s-a observat că unele complexe se deosebesc de celelalte și atunci arheologii au devenit mai prudenți și au început să vorbească despre variantele regionale ale culturii Boian. Una documentată în sudul Transilvaniei în citeva așezări și numită convențional „Boian de deal”, a doua reprezentată printr-o serie destul de mare de stațiuni din cîmpia Dunării și numită Boian A, după așezarea cu același nume de pe Grădiștea Ulmilor din mijlocul lacului Boian. Aceste variante au fost admise de majoritatea cercetătorilor noștri. Cea de-a treia variantă regională a fost postulată de D. Berciu³⁰. Din ea ar face parte descoperirile de tip Boian din estul Bulgariei. Varianta est-bulgară nu a fost încă dovedită cu materiale și de aceea nu a fost acceptată de alți specialiști. Raportul genetic și în timp dintre varianta „Boian de deal” și varianta Boian A nu erau cunoscute. Datorită lipsei de observații și de studii mai amănunțite în această privință au fost formulate trei ipoteze:

a) Triburile Boian s-au format în sudul Transilvaniei și de acolo, mai tîrziu, s-au răspîndit spre miazăzi în Muntenia și în nordul Bulgariei.

Ipoteza a fost formulată de Martin Roska³¹ și apoi susținută și de alți arheologi³². În judecarea situației lipseau orice date de ordin stratigrafic. Martin Roska nu aducea în sprijinul părerii sale nici un fel de argument. Mai tîrziu, Ion Nestor s-a alăturat susținînd ipoteza, deoarece avea în vedere aspectul primitiv al materialelor din Transilvania față de cele din Muntenia. Se făcea mai ales referire la materialul ceramic; cioburile de tip Boian găsite în Transilvania erau dintr-o pastă fărîmicioasă, prost arsă, pe cînd ceramica de tip Boian A din cîmpie era lucrată din pastă amestecată cu cioburi pisate și bine arsă. De aceea, Ion Nestor a crezut că se poate susține că triburile Boian s-au format în Transilvania de sud-est și în regiunea de dealuri de unde, mai

²⁹ Vladimir Dumitrescu, *La stratigraphie des stations appartenant à la civilisation néolithique balkano-danubienne, à la lumière des fouilles d'Atmăgeaia-Tătărească*, în *Istros*, I, București, 1934, p. 40 (= *La stratigraphie*).

³⁰ D. Berciu, *Prime considerațiuni asupra neoliticului din valea Dunării inferioare în legătură cu desco-*

peririle din județul Vlașca, în *BMJV*, II, București, 1937, p. 37 (= *Prime considerațiuni*).

³¹ Martin de Roska, *La stratigraphie du néolithique en Transylvanie*, în *Dolq. Szeged*, XII, 1936, 1—2, p. 50, nota 6.

³² De exemplu: Ion Nestor, *Curs de preistorie*, 1944—1945.

târziu, au coborât colonizând cîmpia. După un timp ele s-ar fi împărțit în două grupe : una s-ar fi stabilit în sud-estul Olteniei de unde s-a alcătuit cultura Vădastra, iar a doua în Muntenia, Dobrogea și Bulgaria de est ³³.

b) Triburile Boian își au originea în sud, din cîmpia Dunării, de unde ar fi trecut peste Carpați în Transilvania și ar fi populat acea regiune.

Primul susținător, mai mult teoretic, al părerii a fost arheologul H. Schroller ³⁴. La fel ca și Martin Roska, el nu aducea argumente în sprijinul ipotezei sale. În acea vreme, dacă se avea în vedere aspectul primitiv al ceramicii Boian din Transilvania, ipoteza părea greșită. Cercetătorii cunoșteau atunci foarte sumar cultura Boian și le lipseau orice fel de date cu privire la periodizarea internă. După cum se va arăta mai departe, pînă la urmă se dovedește că aceasta este ipoteza cea mai apropiată de realitatea istorică. La această părere ne-am alăturat aducînd diferite argumente de ordin stratigrafic și tipologic. În prezent, mulți dintre arheologii români și străini susțin această părere ³⁵.

c) Triburile Boian s-au dezvoltat la început în sud-vestul Transilvaniei și în Banat, pe temeiuri Criș-Starčevo asociate cu elemente Turdaș.

De acolo o parte din triburile Boian au migrat apoi de-a lungul Mureșului și au trecut Carpații spre răsărit pătrunzînd și stabilindu-se în vestul Moldovei ³⁶. În același timp, un alt grup de triburi s-ar fi dezvoltat paralel în sudul Munteniei și a avut oarecari legături cu grupul ardelean ³⁷. Ipoteza a fost formulată de către Hortensia Dumitrescu ca urmare a studierii materialelor din așezarea de pe Dealul Viei de la Zănești. Argumentarea adusă în favoarea ipotezei nu este convingătoare. Pînă acum nimeni nu s-a alăturat părerii amintite. Dealtfel este destul de greu de dovedit că în regiuni relativ îndepărtate una de alta, pe bază de comunități cu origini în parte deosebite, s-au putut forma culturi asemănătoare, aproape identice.

Cu atît mai șubredă pare acum această ipoteză cînd în stadiul actual al cercetărilor se dovedește că în majoritatea complexelor din preajma cursului mijlociu al Mureșului, cioburile cu decor excizat reprezintă numai o categorie ceramică a complexului Turdaș-Petrești.

Săpăturile de la Vidra, conduse de Dinu V. Rosetti, desfășurate pe cea mai mare parte din întinderea așezării, au făcut posibilă studierea mai aprofundată a cîtorva complexe de locuințe și a unei cantități apreciabile de materiale de tip Boian. Analiza elementelor specifice diverselor vase Boian a dus la concluzia că sînt destul de multe analogii între această cultură și cultura Bükk ³⁸.

În anul 1934, D. Berciu a început săpăturile de la Tangîru și la baza depunerilor arheologice a descoperit un strat de cultură Boian suprapus de un altul corespunzător culturii Gumelnița. Astfel se confirmă încă o dată raportul în timp dintre cele două culturi ³⁹. Importanța descoperirilor de la Tangîru constă însă mai ales în aceea că acolo stratul Boian a putut fi împărțit în două niveluri, ce conțineau resturi de locuințe și numeroase materiale deosebite în oarecare măsură. Studiarea complexului i-a permis descoperitorului să susțină că, în evoluția sa, cultura Boian a avut două faze numite

³³ Ibidem.

³⁴ Hermann Schroller, *Die Stein und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, p. 70.

³⁵ Spre deosebire de ceilalți arheologi, D. Berciu este de părere că în sud-estul Transilvaniei, pe fond local, s-a format un aspect Giulești, paralel cu cel din sudul

Munteniei (D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 64 (= *Contribuții*).

³⁶ D. Berciu, *Contribuții*, p. 65.

³⁷ Ibidem, p. 66.

³⁸ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 49-51.

³⁹ D. Berciu, *Tangîru*, p. 7.

în anul 1937 : *Boian I* (faza mai veche) și *Boian II* ⁴⁰. În lucrarea scrisă cu acest prilej sînt prezentate oarecare amănunte cu privire la caracteristicile ceramicii din fiecare nivel în parte. Descoperirile de tip Boian de la Tangîru, precum și observațiile făcute cu prilejul săpăturilor din alte așezări neo-eneolitice din sud-estul țării, i-au îngăduit să se ocupe pe larg de problemele culturilor Boian și Gumelnița în a doua lucrare importantă de sinteză din literatura noastră de specialitate ⁴¹. O bună parte din păreri formulate atunci de autor sînt valabile și astăzi. În legătură cu lucrarea amintită se cuvine remarcată metoda de lucru pusă în practică, anume de a privi diferitele aspecte ale culturilor din punct de vedere evolutiv-istoric.

După cîțiva ani, Gh. Ștefan a început săpăturile de pe Gurguicul Balaurlui de pe teritoriul comunei Aldeni ⁴². Observațiile făcute atunci au o importanță destul de mare, nu numai pentru regiunea din nord-estul Munteniei, ci și pentru studierea neoliticului din sud-estul Transilvaniei. Prin săpăturile de la Gurguicul Balaurlui în așezare au fost definite două straturi de cultură : stratul inferior conținînd obiecte de tip „Boian de deal”, iar cel superior, cu mai multe niveluri, corespundea unui aspect cultural mixt alcătuit din elemente de tip Gumelnița-Ariuşd. Prin urmare, descoperirile de la Aldeni au contribuit la lărgirea ariei de răspîndire a „Boianului de deal” îmbogățind mult inventarul cunoscut, apoi au contribuit la rezolvarea problemei raportului în timp dintre „Boianul de deal” și aspectul mixt Gumelnița-Ariuşd (= Aldeni II). Observațiile de pe Gurguicul Balaurlui au confirmat indirect și o ipoteză mai veche a lui Ion Nestor cu privire la vechimea mai mare a „Boianului de deal” față de cultura Ariuşd din sud-estul Transilvaniei ⁴³.

Cercetările din cîmpia Dunării au fost continuate la Glina ⁴⁴. Așezarea de acolo fiind de mărime mijlocie urma să fie săpată în întregime. Lucrările de la Glina dintre anii 1943 și 1948 au avut și unele rezultate remarcabile referitoare la cultura Boian. Mai importantă este însă descoperirea în anii 1947 și 1948 a mai multor gropi, se pare de bordeie, săpate de la baza stratului Boian. Urmele de locuințe precum și unele fragmente ceramice (destul de puține) asemănătoare cu materialele din stratul Boian de la Aldeni ⁴⁵ au confirmat observația făcută de D. Berciu la Tangîru cu privire la existența a două faze de evoluție a culturii Boian. Cantitatea redusă de obiecte din nivelul inferior nu a permis aprofundarea problemelor legate de începuturile culturii Boian.

Descoperirea în anul 1946 a așezării cu inventar de tip Bolintineanu de lângă satul Cățelu și apoi sondajele din același loc din anul 1947 au dat un nou impuls cercetărilor referitoare la cultura Boian. Au început discuții contradictorii cu privire la datarea aspectului Bolintineanu în raport cu cultura Boian. M. Petrescu-Dîmbovița, conducătorul săpăturilor de la Cățelu, după ce a analizat ceramica și diferitele obiecte descoperite în așezare, într-o comunicare ținută în anul 1948 a formulat ipoteza că aspectul Bolintineanu trebuie plasat între cultura Boian (așa cum se cunoștea pînă atunci) și cultura Gumelnița ⁴⁶. În sprijinul părerii sale amintea unele asemănări în ceea ce privește cîteva forme ceramice și prezența plasticii antropomorfe de aspect evoluat. Concluziile lui

⁴⁰ Ibidem, p. 7—11.

⁴¹ D. Berciu, *Prime considerațiuni*, p. 31—105.

⁴² Gh. Ștefan, *Raport asupra săpăturilor și cercetărilor arheologice de la Băești-Aldeni*, în *Raport MNA*, 1944, p. 74—76 (= *Băești-Aldeni*).

⁴³ Ion Nestor, *Zur Chronologie*, p. 140—141.

⁴⁴ Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Glina*, p. 65, 69—71.

⁴⁵ Idem, *Nouvelles données concernant le néolithique carpatho-balkanique*, în *Balcenia*, VIII, București, 1947, p. 192—215 (= *Nouvelles données*).

⁴⁶ Comunicarea intitulată : *Cercetări arheologice la „Cățelu”* a fost prezentată de M. Petrescu-Dîmbovița, la o ședință de la Muzeul național de antichități, în ziua de 2 martie 1948.

M. Petrescu-Dîmbovița au influențat pe unii dintre arheologii noștri. Încă de atunci am încercat să combatem această părere căutînd să demonstrăm vechimea aspectului Bolintineanu în raport cu cultura Boian.

În anul 1950, Ion Nestor ne-a îndemnat să ne ocupăm de problemele legate de aspectul Bolintineanu și ne-a cedat materialele descoperite de D-sa în anii 1928—1929 la Floreasca⁴⁷. Apoi, M. Petrescu-Dîmbovița ne-a cedat materialele de același tip de la Cățelu⁴⁸. În sfîrșit, în cuprinsul loturilor vechi din depozitul Muzeului național de antichități, am reușit să mai găsim o serie de fragmente ceramice de tip Bolintineanu. Cu acest lot de materiale relativ sărac, fără observații stratigrafice, am început, în anul 1950, aprofundarea tuturor problemelor referitoare la viața oamenilor ce au folosit materialele de tip Bolintineanu. Ținînd seama de diferite analogii în ceea ce privește tipurile de așezare, de locuințe, unelte, și mai ales din domeniul ceramicii, folosind metoda tipologică, am ajuns la concluzia că aspectul Bolintineanu precede în timp cultura Boian și are multe elemente de asemănare cu aspectul „Boian de deal”. Lucrarea despre aspectul Bolintineanu a fost prezentată pentru prima oară sub formă de comunicare în 1951⁴⁹.

După un timp (în primăvara anului 1953) ni s-a încredințat conducerea săpăturilor de salvare din cartierul Giulești (din marginea de nord-vest a orașului București). Complexul cercetat era redus ca întindere, dar prezenta avantajul că acolo era documentat un singur aspect cultural, deci ne aflam în fața unui complex închis. Studiarea amănunțită a materialelor din cele două gropi descoperite ne-a permis să observăm multe elemente comune între complexul de la Giulești și descoperirile de tip „Boian de deal”, ceea ce a dus la concluzia că așa-numitul „Boian de deal” este documentat pînă departe spre sud în cîmpia Dunării și că nu constituie o simplă variantă Boian, ci în realitate este o fază din evoluția istorică a acestei culturi.

Concluziile despre săpăturile de la Giulești au constituit temeiul încercării de a studia și interpreta în alt chip celelalte complexe Boian din sudul țării noastre⁵⁰. Rezultatele studiului ne-au permis formularea și argumentarea, pe baza observațiilor făcute cu prilejul săpăturilor noastre și a cercetărilor mai vechi, a unei periodizări noi a culturii Boian.

După periodizarea propusă de noi, în anul 1954, cultura Boian a avut o evoluție îndelungată de-a lungul a trei faze numite după așezările principale: Bolintineanu, Giulești și Vidra. Cele trei faze erau legate între ele sau numai cîte două prin numeroase elemente comune. Ținem să subliniem că periodizarea noastră a fost alcătuită și formulată mai cu seamă pe temeiuri tipologice. Înainte de această periodizare se cunoșteau în cîmpie materialele corepunzătoare depunerilor de tip Boian A și acelea din faza de tranziție. De asemenea, se știa că există aspectul Bolintineanu, strîns legat de cultura Boian și că mai este documentat în cîmpie un nivel mai vechi decît cel cu materiale de tip Boian A (la Tangîru). Cele două descoperiri ne-au fost însă de prea puțin folos deoarece descoperitorii nu au dat, sau au prezentat informații sumare despre

⁴⁷ Aducem și pe această cale mulțumirile noastre prof. Ion Nestor pentru cedarea materialelor de la Floreasca.

⁴⁸ Aducem mulțumirile noastre prof. M. Petrescu-Dîmbovița pentru cedarea materialelor de la Cățelu.

⁴⁹ Comunicarea *Stadiul actual al cunoștințelor despre cultura materială Bolintineanu* am prezentat-o

la Secția de istorie veche a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. în ziua de 14 decembrie 1951.

⁵⁰ Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice din sectorul Giulești*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, București, 1954, p. 303—309 (= Sectorul Giulești).

materialele scoase din nivelurile inferioare ale stratului Boian din cele două așezări. Noutatea în periodizarea propusă consta în aceea că faza Giulești era intercalată între faza Bolintineanu și faza Vidra. De asemenea, se vedea că așezările din faza Giulești au fost răspândite nu numai în sudul Transilvaniei și în regiunea de dealuri a Munteniei, ci și pe cea mai mare parte din cîmpia Dunării.

În lucrarea publicată la sfîrșitul anului 1954, la cele trei faze propriu-zise ale culturii Boian am adăugat și faza Petru Rareș, fază de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, așa cum a fost ea definită tipologic și stratigrafic încă din 1936—1937 de către D. Berciu. În inventarul fazei de tranziție la început au predominat elementele de tip Boian, iar la sfîrșit cele de tip Gumelnița⁵¹.

În primăvara anului 1954 am făcut săpături într-un alt complex închis cu materiale de tip Giulești, situat pe malul lacului Greaca. După studierea obiectelor și a fragmentelor ceramice scoase la iveală dintr-o groapă de bordei, s-a observat că prin anumite particularități ele se deosebesc de inventarul, specific fazei și reprezintă un aspect intermediar între faza Bolintineanu și Giulești. Majoritatea elementelor sale leagă complexul de la Greaca de faza Giulești. De atunci a devenit posibilă divizarea acestei faze în două etape de evoluție⁵².

La cîteva luni de la publicarea periodizării noastre a apărut și un studiu referitor la conținutul și caracteristicile fazei Bolintineanu⁵³. În același an (1955), în cursul săpăturilor de pe Gurguiul Balaurului de la Aldeni, s-a observat că în marginea de est a așezării este un strat de cultură Bolintineanu suprapus de un altul conținând și materiale de tip Giulești; astfel se confirma și stratigrafic succesiunea dintre cele două faze de la începutul culturii Boian⁵⁴.

Săpăturile de la Leț (din 1955) au dus la observații remarcabile și anume s-a stabilit stratigrafic succesiunea în timp dintre culturile Criș, Boian și Ariușd. În așezare, stratul Criș se află la bază; el este suprapus și deranjat de complexe Boian. Stratul neolitic superior conține materiale de tip Ariușd⁵⁵. În anul 1956 au fost continuate săpăturile de la Tangîru⁵⁶, Spanțov⁵⁷, Boian⁵⁸ și s-au efectuat săpăturile de pe malul de vest al lacului Gălățuiu, de pe teritoriul satului Bogata (jud. Ialomița)⁵⁹.

Rezultatele cercetărilor din punctele amintite sînt deosebit de importante pentru studierea problemelor culturii Boian.

D. Berciu, ținînd seama de observațiile pe care le-a făcut la Tangîru, ajunge să propună o periodizare nouă a culturilor Boian și Gumelnița⁶⁰. După părerea sa, cultura Boian poate fi împărțită în patru faze notate cu cifre și anume: Boian I, Boian II, Boian III și Boian IV. Fiecare fază a fost subîmpărțită în mai multe părți numite sub-perioade⁶¹, subetape⁶², subfaze⁶³. Astfel faza Boian I, în evoluția sa, ar fi parcurs

⁵¹ Idem, *Considerații cu privire la evoluția culturii Boian*, în SCIV, V, 1954, 3—4, p. 360—392 (= Boian).

⁵² Idem, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 411—427 (= Săpături de salvare).

⁵³ Idem, *Stadiul cercetărilor despre viața oamenilor din faza Bolintineanu a culturii Boian*, în SCIV, VI, 1—2, 1955, p. 13—43 (= Bolintineanu).

⁵⁴ Gh. Ștefan și Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Aldeni*, în Materiale, III, 1957, p. 97—98 (= Aldeni).

⁵⁵ Ion Nestor, *Raport despre sondajele de la Leț-Varhegy*, în Materiale, III, 1957, p. 59—62 (= Leț).

⁵⁶ D. Berciu, *Tangîru*, p. 143—152.

⁵⁷ Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Spanțov I. Așezarea neolitică*, în Materiale, V, 1959, p. 163—167.

⁵⁸ Eugen Comșa, *Săpăturile de salvare de la Bogata și Boian*, în Materiale, V, 1959, p. 115—123 (= Bogata).

⁵⁹ *Ibidem*, p. 115—121.

⁶⁰ D. Berciu, *Sur les résultats du contrôle stratigraphique à Tangîru et à Petru Rareș*, în Dacia, N.S., III, 1959, p. 59—78.

⁶¹ D. Berciu, *Tangîru*, p. 144.

⁶² *Ibidem*, p. 144.

⁶³ *Ibidem*.

subetapele I_a, I_b și I_c (subetapele I_b și I_c corespund cu ceea ce, în anul 1937, D. Berciu numise Boian I). Faza Boian II se subîmparte în trei subfaze: II_a, II_b, II_c. Faza Boian III în două subperioade: III_a și III_b. În sfârșit, faza Boian IV a fost împărțită în două subetape: IV_a și IV_b⁶⁴.

Ulterior, ținând seama de obiecțiile aduse, D. Berciu și-a schimbat părerea arătând că ceea ce numise Proto-boian (= faza Bolintineanu) se va numi Boian I, la fel au fost schimbate și denumirile celorlalte faze⁶⁵. În prezent după periodizarea D. Berciu, cultura Boian a avut cinci faze: Boian I (= faza Bolintineanu); Boian II (= faza Giulești); Boian III (= faza Vidra); Boian IV și Boian V (= etapa Spanțov a fazei de trecere de la cultura Boian la cultura Gumelnița).

Lucrările întreprinse de Sebastian Morintz în așezarea neolitică de la Spanțov au contribuit la îmbogățirea datelor și a materialelor referitoare la începutul fazei de tranziție. Observațiile făcute acolo au confirmat succesiunea dintre fazele Vidra și de tranziție⁶⁶.

Săpăturile executate în același an (1956) în trei puncte de pe malul de vest al lacului Gălățui, pe teritoriul satului Bogata (jud. Ialomița) ne-au permis să cercetăm trei complexe închise, cu totul izolate (pe acele locuri nu există alte resturi arheologice) cu câte un singur strat de cultură din diferite faze ale culturii Boian. Din punct de vedere tipologic, cele trei complexe închise se plasează: primul la începutul fazei Giulești, al doilea la începutul fazei Vidra, iar al treilea la sfârșitul aceleiași faze.

Studierea materialelor de la Bogata și inserierea celorlalte complexe Boian cunoscute au dus la concluzia că poate fi formulată o periodizare mai amănunțită a culturii Boian și anume că avem suficiente date care fac posibilă împărțirea unor faze în etape de evoluție istorică⁶⁷.

Lipsa datelor referitoare la unele complexe săpate și numărul redus al datelor despre faza Bolintineanu nu ne-au permis încă subîmpărțirea ei în etape.

Deosebiri constatate în privința caracteristicilor materialelor între diferite complexe din faza Giulești au dus la împărțirea ei în două etape: una de început numită etapa Greacă⁶⁸ și alta de sfârșit numită etapa Aldeni⁶⁹.

Complexele cu materiale din faza Vidra, datorită rezultatelor săpăturilor de la Bogata, au fost împărțite în două etape numite Gălățui⁷⁰ și Vărăști⁷¹.

În sfârșit, faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița am împărțit-o în două: etapa Spanțov⁷² și etapa Fintinele⁷³.

În toamna anului 1965 cu prilejul săpăturilor de la Feldioara s-au delimitat două niveluri în cadrul stratului Boian, în sud-estul Transilvaniei⁷⁴.

La sfârșitul anului 1971 se putea arăta că, spre deosebire de anul 1953 când am prezentat periodizarea noastră (ținând seama mai ales de criterii tipologice), dispunem de date stratigrafice și de observații certe și suficiente privind raportul în timp dintre

⁶⁴ *Ibidem*, p. 144—146.

⁶⁵ D. Berciu, *Sur les résultats...*, p. 78.

⁶⁶ Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Spanțov. I. Așezarea neolitică*, în *Materiale*, V, 1959, p. 163.

⁶⁷ Eugen Comșa, *Bogata*, p. 121.

⁶⁸ După denumirea complexului de pe malul bălții Greacă.

⁶⁹ După complexul Giulești de pe Gurguiul Bala-urului de la Aldeni.

⁷⁰ După complexul Bogata III de pe malul de vest al bălții Gălățui.

⁷¹ După numele complexului Boian A situat pe teritoriul satului Vărăști.

⁷² După așezarea de pe malul Bulicoaia de la Spanțov.

⁷³ După numele locului Fintinele pe care se află așezarea de la Izvoarele, jud. Ilfov.

⁷⁴ Săpături efectuate de Eugen Comșa.

fazele culturii Boian. De asemenea aveam observații privind succesiunea în timp dintre cultura Boian și culturile care au precedat-o sau i-au succedat. Descoperirile recente au dus la lămurirea raportului de cronologie relativă — pe baza observațiilor stratigrafice — între cultura Dudești și faza Bolintineanu. La Cernica un strat subțire cu materiale de tip Bolintineanu suprapune un strat aparținând culturii Dudești (faza Cernica) ⁷⁵. La Suduți, în nord-estul Munteniei, sînt indicii — care urmează a fi verificate — „ale anteriorității ceramicii liniare și față de faza Bolintineanu (Boian I) a culturii Boian” ⁷⁶.

Cu privire la succesiunea Bolintineanu-Giulești primele indicii stratigrafice ne-au fost furnizate de descoperirea de la Aldeni a unui strat cu materiale Bolintineanu suprapus de un strat subțire în care se aflau și câteva cioburi Giulești. De curînd, la Cernica, s-a observat că o groapă cu materiale de tip Giulești străbate un strat Bolintineanu și un altul mai vechi aparținînd culturii Dudești ⁷⁷ (fig. 8).

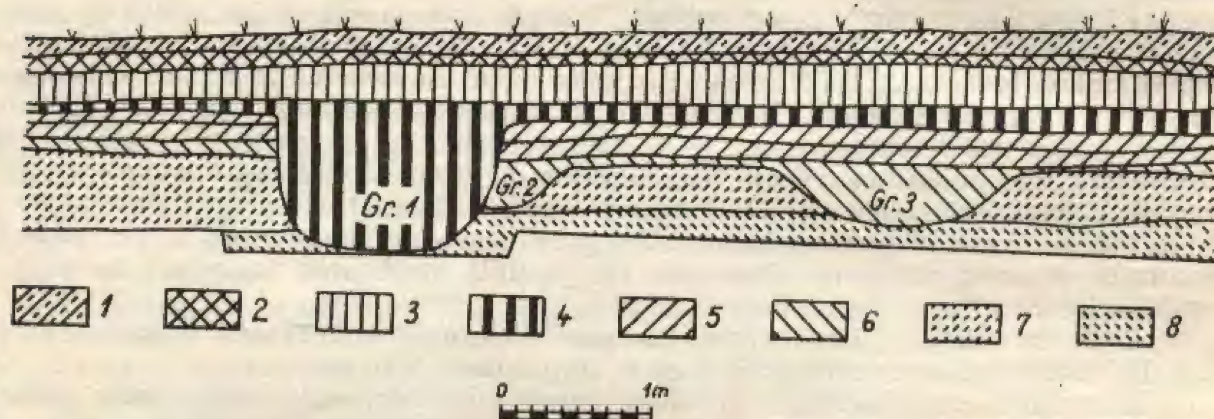

Fig. 8. — Porțiune din profilul malului de nord al șanțului XLI de la Cernica (după Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 32, fig. 5). 1. Sol arabil, negru-cenușiu; 2. Sol negru compact cu cioburi din epoca bronzului și din epoca feudală; 3. Sol negru cu rare cioburi din epoca bronzului; 4. sol negru — strat Boian II; 5. Sol negru — strat Boian I. 6. Sol cafeniu deschis — strat Dudești; 7. Sol cafeniu cu infiltrații la partea superioară; 8. Sol alburii (steril) cu concrețiuni calcaroase.

Existența reală a celor două etape, Greaca și Aldeni, ale fazei Giulești este confirmată prin cercetarea la Brăila a două complexe închise, situate la distanță mică unul de altul. Primul cuprinde materiale specifice etapei Greaca, iar cel de-al doilea materiale caracteristice etapei Aldeni ⁷⁸.

Cele două etape postulate pentru faza Vidra au avut drept temei studierea celor două complexe închise de la Bogata, unde pe malul lacului Gălățui la distanță de 440 m unul de altul se află câte un complex din etapele Gălățui și Vărăști.

⁷⁵ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Die Jungsteinzeitlichen Funde in Cernica*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 32.

⁷⁶ Victor Teodorescu, *Contribuții la cunoașterea răspîndirii culturii cu ceramica liniară pe teritoriul R.P.R.*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, număr special, p. 413.

⁷⁷ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *op. cit.*, p. 32.

⁷⁸ Florian Anastasiu și Nicolae Harțușche, *Unele observații asupra fazei Boian-Giulești în zona Brăilei*, comunicare prezentată în ziua de 28 decembrie 1965, în cadrul celei de-a II-a Sesiuni științifice a muzeelor, București.

La seria de complexe cunoscute de decenii, în care stratul din faza de tranziție suprapune stratul din faza Vidra, în ultimii ani s-au adăugat observațiile stratigrafice evidente de la Spanțov și Radovanu.

Cele două etape ale fazei de trecere sînt confirmate prin așezări izolate din fiecare etapă (de exemplu așezarea Spanțov pentru etapa cu același nume și așezarea de la Izvoarele pentru etapa Fîntînele) sau prin așezări suprapuse din cele două etape, cum sînt de exemplu cele de la Tangîru și Radovanu.

Așezările gumelnițene, după cum se știe, au fost ridicate adesea pe locurile ocupate înainte de așezările oamenilor din faza de trecere (ca de exemplu la Vidra, Tangîru, Glina etc.).

În funcție de toate datele cunoscute pînă la sfîrșitul anului 1973, după periodizarea noastră evoluția culturii Boian poate fi prezentată astfel :

FAZA DE TRANZIȚIE	{ ETAPA FÎNTÎNELE
	{ ETAPA SPANȚOV
FAZA VIDRA	{ ETAPA VĂRĂȘTI
	{ ETAPA GĂLĂȚUIU
FAZA GIULEȘTI	{ ETAPA ALDENI
	{ ETAPA GREACA
FAZA BOLINTINEANU	{ ETAPA CĂȚELU
	{ ?

Credem că pentru oricine este evident progresul ce a fost realizat de arheologia românească în studierea și periodizarea culturii Boian în decurs de 50 de ani de la primele săpături efectuate într-o așezare cu astfel de materiale. Dacă în primii ani s-a crezut și s-a afirmat și în scris că în evoluția sa această cultură a avut o singură fază, în anii din urmă s-a dovedit prin cercetări amănunțite că situația este mult mai complicată și că în evoluția sa cultura Boian a străbătut patru faze (ultima fiind o fază de trecere) cu cîteva etape fiecare.

În prezent în literatura noastră de specialitate sînt întrebuintate cele două periodizări despre care am relatat. Succesiunea cronologică a fazelor de evoluție propuse în cele două periodizări este aceeași, deosebirea principală dintre ele constînd în modul de argumentare (în periodizarea pe care am propus-o am lucrat pe cît posibil cu grupuri de complexe închise, precizînd — pe baza unui material ilustrativ bogat — caracteristicile fiecărei faze. În schimb cealaltă periodizare se bazează : în principal pe o singură așezare, Tangîru (din fiecare fază s-au publicat materiale puține) și pe felul cum sînt interpretate descoperirile din faza de trecere.

IV

TERITORIUL LOCUIT DE COMUNITĂȚILE CULTURII BOIAN

Studiarea complexelor culturale (în ansamblu) din punct de vedere istoric, deci ținându-se seama nu numai de fiecare așezare în parte, ci de răspîndirea lor teritorială și de evoluția lor în timp, permite, odată cu intensificarea cercetărilor, să cunoaștem tot mai multe amănunte despre trecutul îndepărtat. Procesul continuu și treptat de îmbogățire a cunoștințelor despre toate culturile este neînterupt și de aceea se simte necesitatea ca în răstimpuri să se facă lucrări de sinteză pentru a se preciza stadiul la care s-a ajuns în cercetarea cutărei culturi și pentru a se indica problemele ce urmează a fi studiate și rezolvate în viitorul apropiat.

După cum se va vedea, documentarea despre diferitele faze ale culturii Boian este inegală. Pentru a putea înțelege mai ușor problemele ce vor fi expuse în capitolele următoare, prezentăm acum unele date despre fiecare fază.

Faza Bolintineanu. O încercare de sinteză despre comunitățile fazei Bolintineanu nu s-ar fi putut face cu 30 sau 20 de ani în urmă, cînd se cunoșteau foarte puține puncte cu astfel de descoperiri. Acum însă, cînd dispunem de informații referitoare la 29 de complexe diferite, putem încerca să precizăm stadiul la care s-a ajuns în cursul cercetărilor cu privire la diversele probleme ale fazei, fără a avea pretenția că vom reuși să punem și să rezolvăm toate problemele. Pentru multe dintre ele ne lipsesc cu desăvîrșire sau avem prea puține date. Nu înseamnă însă că nu am meditat în privința lor și că nu am urmărit, în limita posibilităților, să le rezolvăm.

În prezent, în funcție de stadiul cercetărilor, vorbim despre o singură etapă a fazei, dar sîntem convinși că prin cercetările viitoare vor putea fi definite și alte etape, pe care în prezent nu sîntem încă în măsură să le caracterizăm. Ținem totuși să subliniem că încă de pe acum se cunosc unele materiale pe grindul Grădiștea Ulmilor (este vorba de fragmente ceramice pe care decorul este executat neglijent, fără triunghiuri regulate); aceste materiale corespund probabil începutului fazei. Menționăm, de asemenea, că la marginea așezării de la Aldeni s-au descoperit cîteva cioburi cu un decor ce sugerează existența unei etape finale a fazei Bolintineanu.

Ritmul cercetărilor cu privire la faza Bolintineanu a fost foarte lent. Merită a fi menționată descoperirea și săparea parțială a complexului din cartierul Floreasca de către Ion Nestor și de Dinu V. Rosetti, apoi sondajele de la Cățelu, cele de la Aldeni și săpăturile de la Cernica.

În prima noastră încercare de sinteză, despre comunitățile fazei Bolintineanu⁷⁹, apărută în anul 1955, arătam că, în funcție de descoperirile cunoscute la data respectivă, comunitățile fazei s-au format și s-au dezvoltat pe un teritoriu de formă aproximativ triunghiulară ce cuprindea regiunea de mijloc și de nord-est a Munteniei, între localitățile: Aldeni (jud. Buzău), Vărăști (jud. Ialomița) și Pietrele (jud. Ilfov). Tot atunci, pornind de la constatarea că descoperirile Bolintineanu erau grupate destul de mult în sud, am formulat ipoteza de lucru că „nu începe nici o îndoială că, pe viitor, în Muntenia și poate în nord-estul Bulgariei se vor mai descoperi alte puncte și așezări”⁸⁰. Într-adevăr, numai în ultimii ani s-a dublat numărul descoperirilor Bolintineanu. Dacă între anii 1928 și 1954, deci în decurs de 27 de ani s-au descoperit numai 9 puncte, astăzi avem informații despre 29 de așezări și puncte izolate cu obiecte de tip Bolintineanu. Numărul atât de redus al descoperirilor din cele aproape 3 decenii se poate explica prin lipsurile metodei de lucru din acea perioadă. Atunci când s-au făcut primele cercetări arheologice de suprafață s-a acordat o atenție deosebită diferitelor forme de teren mai înalte și mai ușor de apărut (piscuri, grădiști), care au aproape întotdeauna straturi arheologice masive și bogate. De aceea erau neglijate — în oarecare măsură — luncile și marginile joase ale teraselor din preajma diferitelor riuri și lacuri, adică tocmai locurile pe care comunitățile omenești din epoca neolitică timpurie și mijlocie își construiau adesea așezările. Schimbarea metodei de lucru și în domeniul cercetărilor de suprafață a avut rezultate remarcabile. Descoperirea unui fragment ceramic de tip Bolintineanu lângă satul Băești a contribuit la deplasarea cu câțiva kilometri spre est a limitei de nord-est a ariei de răspândire a fazei⁸¹. Merită toată atenția cele câteva cioburi găsite cu decenii în urmă de către Dinu V. Rosetti pe malul stîng al Oltului, lângă o localitate situată la nord de Slatina⁸², și ciobul găsit de M. Butoiu chiar în cuprinsul orașului Slatina⁸³. Alte câteva fragmente ceramice de același tip au fost scoase la iveală în cursul săpăturilor efectuate de D. Berciu în cuprinsul orașului Slatina⁸⁴.

Nu vom greși dacă vom afirma că fragmentele de tip Bolintineanu găsite la nord de Slatina, la Slatina și la Vădastra sînt cele mai vestice puncte cunoscute pînă acum, unde au ajuns — odată cu purtătorii fazei sau, mai curînd, pe cale de schimburi intertribale — materialele de tip Bolintineanu.

Pînă la noi cercetări și precizări, putem considera că arealul fazei Bolintineanu acoperea teritoriul delimitat la est printr-o linie ce ar uni satele Vărăști, Crășani, Gălbinași și Băiești; limita vestică sigură ar fi reprezentată prin descoperirile de pe linia Greaca-Cățelu.

Limita nordică provizorie corespunde cu o linie ce ar uni poalele dealurilor de 300 m altitudine, iar în sud ar fi linia Dunării.

Dacă ținem seama de ritmul în care se desfășoară cercetările arheologice la noi și în nordul R.P. Bulgaria, putem presupune că, într-un viitor apropiat, limita estică a teritoriului locuit de comunitățile fazei Bolintineanu va fi deplasată cel puțin pînă la

⁷⁹ Eugen Comșa, *Bolintineanu*, p. 13—43.

⁸⁰ *Ibidem*, 14.

⁸¹ Ciobul a fost descoperit în cursul unor cercetări de suprafață efectuate în 1955 de Gh. Ștefan și de noi.

⁸² Informații primite de Dinu V. Rosetti. Este însă regretabil că descoperitorul nu-și amintește numele localității.

⁸³ Informații primite de M. Butoiu; D. Berciu și M. Butoiu, *Cercetări arheologice în orașul Slatina și în împrejurimi*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 139 și p. 140, fig. 1,1; implicațiile de ordin istoric relative la acest fragment sînt prezentate de Eugen Comșa, *Săpături arheologice la Ipotești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 213—214.

⁸⁴ În raportul preliminar nu sînt amintite, despre ele ne-a informat P. Roman.

cursul inferior al Siretului și pînă la Dunăre. În funcție de fișia de peste 50 km lungime a malului de nord al Dunării, de-a lungul căreia avem documentate materiale de tip Bolintineanu, presupunem că în curînd și la sud de fluviu (în dreptul zonei cuprinse între Vărăști și Greaca), în imediata lui vecinătate, se vor găsi de asemenea complexe aparținînd acestei faze.

Înșirarea locurilor de descoperire pentru toate fazele o facem în ordine topografică.

În lucrarea noastră acordăm aceeași atenție complexelor săpate, din cuprinsul cărora s-au scos la iveală cantități apreciabile, ca de materiale, și complexelor mărunte (descoperite prin cercetări de suprafață) de unde avem chiar numai un singur fragment ceramic cu decor incizat caracteristic fazei. Astfel de puncte sînt deosebit de importante pentru precizarea ariei de răspîndire a oricărui aspect cultural. Și apoi, ca urmare a comparării arialelor, se poate ajunge la concluzii de ordin istoric. De asemenea, prin practică, s-a dovedit în ultimii ani că aceste mărunte complexe au importanță, deoarece în preajma lor există, de obicei, complexe mai mari cu materiale specifice mai bogate.

Pînă în prezent, pe teritoriul Munteniei și în sud-estul Olteniei se cunosc 29 descoperiri de tip Bolintineanu, cu materialele publicate sau inedite, în preajma următoarelor localități ⁸⁵ (fig. 9): 1. Băești ⁸⁶, com. Cernătești; 2. Aldeni ⁸⁷, com. Cernătești; 3. Gălbinași ⁸⁸, comună; 4. Moisica ⁸⁹, com. Smeeni; 5. Smeeni ⁹⁰, comună; 6. Sudiți ⁹¹, com. Gherăseni; 7. Bălaia ⁹², com. Smeeni, jud. Buzău. 8. Valea Scheilor ⁹³, com. Călugăreni, jud. Prahova. 9. Crăsanii de Jos ⁹⁴, com. Balaciu, jud. Ialomița. 10. Coșereni ⁹⁵, comună, jud. Ilfov. 11. Ciocănești (Andolina) ⁹⁶, comună, jud. Ialomița. 12. Vărăști ⁹⁷, com. Dorobanțu, jud. Ialomița. 13. Sultana ⁹⁸, com. Minăstirea, jud. Ilfov. 14. București (cartierul Bucureștii Noi) ⁹⁹. 15. București (cartierul Floreasca) ¹⁰⁰. 16. Cernica ¹⁰¹, comună, jud. Ilfov. 17. București (satul Cățelu) ¹⁰². 18. Măgurele ¹⁰³. 19. Chirnogi ¹⁰⁴, comună; 20. Căscioarele ¹⁰⁵, comună; 21. Greaca ¹⁰⁶, comună; 22. Greaca (II) ¹⁰⁷, comună; 23. Pietrele ¹⁰⁸, com. Băneasa; 24. Uzun (II) ¹⁰⁹, com. Călugăreni; 25. Hulubeștii (fost

⁸⁵ Numerotarea complexelor corespunde cu cea de pe hartă.

⁸⁶ Cercetări de suprafață, Gh. Ștefan și Eugen Comșa.

⁸⁷ Gh. Ștefan și Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Aldeni*, în *Materiale*, III, 1957, p. 97—101.

⁸⁸ ⁹³ Informații primite de la Victor Teodorescu.

⁹⁴ N. Angheliescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 312 și p. 313 fig. 1.

⁹⁵ Cîteva fragmente de tip Bolintineanu descoperite cu prilejul săpăturilor efectuate de Ion Nestor și Eugenia Zaharia.

⁹⁶ Cercetări de suprafață efectuate de Eugen Comșa.

⁹⁷ Serie de materiale descoperite cu prilejul săpăturilor noastre din zonele tellului Boian B și a necropolei gumelnițene.

⁹⁸ Informații primite de la Radu Vulpe, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁹⁹ Informații primite de la Suzana Ferche, căreia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁰⁰ Informații primite de la Ion Nestor și Dinu V. Rosetti. Materialele publicate în studiul nostru:

Stadiul cercetărilor despre viața oamenilor din faza Bolintineanu a culturii Boian, în *SCIV*, VI, 1, 1955, p. 13—43.

¹⁰¹ Sebastian Morintz, *Die Jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)* în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 40—52.

¹⁰² Săpături efectuate de M. Petrescu-Dîmbovița. Materialul publicat de Eugen Comșa, *op. cit.*

¹⁰³ Petre Roman, *O așezare neolitică la Măgurele*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 263.

¹⁰⁴ Fragment ceramic descoperit în 1922, cu ocazia unor cercetări de suprafață. Determinat ca atare de Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 31—32.

¹⁰⁵ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 171, fig. 31, 3. Atribuit fazei Bolintineanu de Eugen Comșa.

¹⁰⁶ Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 32.

¹⁰⁷ Pe locul „La Costinescu” cercetări de suprafață efectuate de Eugen Comșa.

¹⁰⁸ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 504, nota 1.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 501.

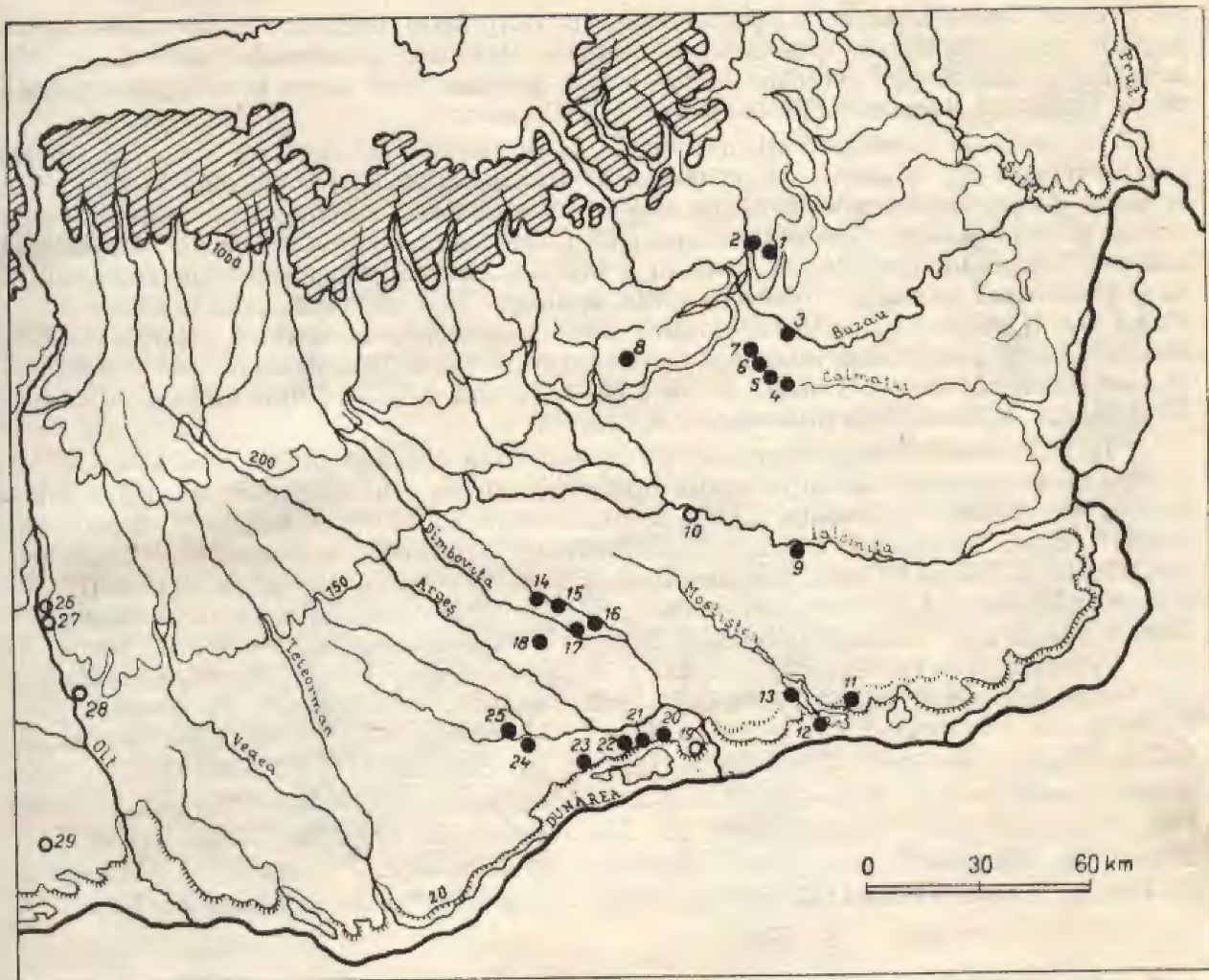

Fig. 9. — Harta de răspîndire a așezărilor și materialelor din faza Bolintineanu (cercul plin = așezare; cercul gol = materiale izolate).

Strîmba)¹¹⁰, comună, jud. Ilfov. 26. Slatina¹¹¹, oraș, jud. Olt. 27. Slatina (II)¹¹², oraș, jud. Olt. 28. Ipotești¹¹³, com. Milcov, jud. Olt. 29. Vădastra¹¹⁴, comună, jud. Olt.

Prin urmare, dacă avem în vedere teritoriul de răspîndire cunoscut pînă acum, observăm că oamenii fazei Bolintineanu au locuit pe ostroavele și pe terasele din preajma Dunării, lângă cursurile de apă din cîmpie și din regiunea de dealuri din nord-estul Munteniei.

¹¹⁰ Cercetări arheologice de suprafață Șerban Semo, 1962.

¹¹¹ Informație verbală de la Dinu V. Rosetti.

¹¹² D. Berciu și M. Butoiu, *Cercetări arheologice în orașul Slatina și împrejurimi*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 140, fig. 1.

¹¹³ Informații de la Petre Roman, cioburi descoperite în 1959, pe locul „La Siliște”.

¹¹⁴ Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, V, 1959, p. 65, fig. 2/2; idem, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 59, fig. 2.

Faza Giulești. Această fază a urmat în timp fazei Bolintineanu de care-i legată organic prin numeroase elemente de cultură. Raportul stratigrafic între depunerile arheologice din timpul celor două faze a fost precizat pînă acum în marginea așezării de pe Gurguinul Balaurului de la Aldeni și la Cernica.

În prezent, după periodizarea noastră, în funcție de elementele caracteristice, complexe de tip Giulești, de pe teritoriul Munteniei au fost împărțite la rîndul lor în două grupuri mari, numite după cîte un complex mai important și anume: *etapa Greaca* și *etapa Aldeni*. Cele două etape sînt foarte strîns legate din toate punctele de vedere. Poziția lor cronologică încă nu a fost confirmată prin observații stratigrafice, ea se întemeiază numai pe criterii de ordin tipologic. Este de presupus că în viitor aceste etape vor fi subîmpărțite. În decembrie 1965, s-a arătat de către N. Harțuchi că la Brăila această periodizare internă a fazei este confirmată prin descoperirea a două așezări cu materiale de tip Giulești, la mică distanță una de alta. Prima aparținînd etapei Greaca, iar a doua aparține etapei Aldeni ¹¹⁵.

În momentul de față dispunem de diverse date scrise și de informații verbale cu privire la următoarele descoperiri din faza Giulești (fig. 10) le înșirăm în ordine topografică ¹¹⁶: 1. Brăila (Brăilița II) ¹¹⁷; 2. Brăila (Brăilița I) ¹¹⁸; 3. Brăila ¹¹⁹; 4. Baldovinești ¹²⁰, com. Vădeni; 5. Siliștea (fost Nazîru) ¹²¹, comună; 6. Rimnicelu ¹²², comună, jud. Brăila. 7. Băești ¹²³, com. Cernătești; 8. Aldeni ¹²⁴, com. Cernătești; 9. Săpoca (II) ¹²⁵, comună; 10. Săpoca (III) ¹²⁶, comună; 11. Săpoca (I) ¹²⁷, comună; 12. Cîrlomănești ¹²⁸, com. Vernești; 13. Cîndești (Cîndeștii de Jos) ¹²⁹, com. Vernești; 14. Săsenii Vechi ¹³⁰, com. Vernești; 15. Vernești ¹³¹, comună; 16. Nenciulești ¹³², com. Merei, jud. Buzău. 17. Valea Scheilor ¹³³, com. Călugăreni, jud. Prahova. 18. Fîntînele ¹³⁴, comună, jud. Prahova. 19. Sudîți (I) ¹³⁵; 20. Sudîți (II) ¹³⁶; 21. Sudîți (III) ¹³⁷, com. Gherăseni; 22. Bălaia ¹³⁸, com. Smeeni; 23. Smeeni (II) ¹³⁹; 24. Smeeni (III) ¹⁴⁰, comună; 25. Gălbinași ¹⁴¹, comună; 26. Sălcioara ¹⁴², comuna Ghergheasca; 27. Moșica ¹⁴³, com. Smeeni, jud. Buzău. 28. Lișcoteanca (I) ¹⁴⁴; 29. Lișcoteanca (II) ¹⁴⁵, com. Bordei Verde, jud. Brăila. 30. Hirșova ¹⁴⁶, oraș, jud. Constanța. 31. Cernavoda ¹⁴⁷, oraș, jud. Constanța. 32. Lunca ¹⁴⁸, com. Vlădeni; 33. Bora (I) ¹⁴⁹; 34. Bora (II) ¹⁵⁰, oraș Slobozia; 35. Amara ¹⁵¹,

¹¹⁵ Informații primite de la N. Harțuchi.

¹¹⁶ Numerotarea din text corespunde cu cea de pe hartă.

¹¹⁷ N. Harțuchi și Fl. Anastasiu, *Recunoașteri și sonde arheologice în județul Brăila*, în manuscris la autori.

¹¹⁸ N. Harțuchi și I. T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *Materiale*, III, 1957, p. 138, fig. 9/4, 5, 8, 9; N. Harțuchi, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, în *Materiale*, V, 1959, p. 221—223, p. 224, 226, fig. 6,1.

¹¹⁹ N. Harțuchi și Fl. Anastasiu, *op. cit.*

¹²⁰ Informație primită de la N. Harțuchi.

¹²¹ Const. Moisil, *Coleștiunea Maria Istrati-Capșa*, în *BCMI*, IV, 1911, p. 138, col. 1 și p. 140, fig. 1; D.C.I. Istrati, *Analele AR*, seria II, t. XXXIV, m.s.s., 1912, p. 115; Raport prezentat în 1927 de Ion Nestor conducerii Muzeului național de antichități; N. Harțuchi și Fl. Anastasiu, *op. cit.*

¹²² N. Harțuchi și Fl. Anastasiu, *op. cit.*

¹²³ *Raport MNA*, 1942—1944, p. 75—76.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 32, 74—76; Gh. Ștefan și Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 93—101.

^{125—143} Informații scrise primite de la Victor Teodorescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁴⁴ Ioan T. Dragomir, *Cercetări arheologice pe valca Călmățuiului* în *Materiale*, III, 1957, p. 295—298.

¹⁴⁵ Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română, în anul 1962*, în *SCIV*, XIV, 2, 1963, p. 462, nr. 96.

¹⁴⁶ Doina Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hirșova*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 285.

¹⁴⁷ Cercetări de suprafață efectuate de Bucur Mitrea și Sebastian Morintz în 1953; Sebastian Morintz, D. Berciu și P. Diaconu, *Șantierul arheologic Cernavoda*, în *SCIV*, V, 1—2, 1955, p. 151—160.

¹⁴⁸ Informații primite de la Ion Barnea.

^{149—151} Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa.

Fig. 10. — Harta de răspândire a așezărilor din faza Giulești din Muntenia și sud-estul Transilvaniei precum și a celor invadite din Moldova.

comună; 36. Slobozia ¹⁵², oraș; 37. Ciulnița (II) ¹⁵³; 38. Ciulnița (I) ¹⁵⁴, comună; 39. Căzănești ¹⁵⁵, comună; 40. Copuzu ¹⁵⁶, com. Balaciu, jud. Ialomița. 41. Tîrșoru Vechi ¹⁵⁷, comună, jud. Prahova. 42. Cocorăști Grind ¹⁵⁸, com. Cocorăști, jud. Prahova. 43. Călărași (I) ¹⁵⁹; 44. Călărași (II) ¹⁶⁰; 45. Cunești ¹⁶¹, com. Grădiștea; 46. Rasa ¹⁶², com. Grădiștea; 47. Al. Odobescu ¹⁶³, com. Nicolae Bălcescu; 48. Bogata (I) ¹⁶⁴; 49. Bogata (V) ¹⁶⁵; 50. Bogata (VI) ¹⁶⁶, com. Grădiștea; 51. Ciocănești (II) ¹⁶⁷, comună; 52. Vărăști (II) ¹⁶⁸; 53. Vărăști (Pescărie) ¹⁶⁹; 54. Vărăști (III) ¹⁷⁰; 55. Vărăști (Boian A) ¹⁷¹; 56. Boșneagu ¹⁷², comuna Dorobanțu; 57. Ulmu ¹⁷³, comună, jud. Ialomița. 58. Sultana (III) ¹⁷⁴; 59. Sultana (II) ¹⁷⁵, com. Minăstirea, jud. Ilfov. 60. București (Străulești) ¹⁷⁶; 61. București (Rudeni) ¹⁷⁷; 62. București (Giulești-Sirbi) ¹⁷⁸; 63. București (Militari) ¹⁷⁹; 64. București (Slobozia) ¹⁸⁰; 65. București (Giulești) ¹⁸¹; 66. București (Giulești II) ¹⁸²; 67. București (Fundeni) ¹⁸³; 68. București (Pantelimon) ¹⁸⁴; 69. București (Cățelu Nou) ¹⁸⁵; 70. Cernica ¹⁸⁶, comună, jud. Ilfov. 71. București (Glina) ¹⁸⁷. 72. Ciorogîrla ¹⁸⁸, comună; 73. Trestieni ¹⁸⁹, com. Ulmi; 74. Dirvari ¹⁹⁰, com. Ciorogîrla; 75. Vidra ¹⁹¹, comună; 76. Podu Pitarului ¹⁹², com. Plătărești; 77. Cucutești, ¹⁹³, com. Plătărești; 78. Crivăț ¹⁹⁴, com. Budești; 79. Hotarele ¹⁹⁵, comună; 80. Greaca (La Slom) ¹⁹⁶; 81. Greaca (La Costinescu) ¹⁹⁷; 82. Greaca (La Cruțescu) ¹⁹⁸; 83. Greaca (La Țigănie) ¹⁹⁹,

¹⁵² Informație primită de la N. Anghelescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁵³ N. Anghelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia*, în SCIV, VI, 1—2, 1955, p. 324—325, p. 326, fig. 12.

^{154—156} Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa.

^{157—158} Informații de la Victor Teodorescu.

^{159—160} Cercetări executate de N. Anghelescu.

¹⁶¹ N. Anghelescu, *op. cit.*, p. 316, fig. 4.

¹⁶² *Ibidem*, p. 317.

¹⁶³ Informații primite de la N. Anghelescu.

¹⁶⁴ Cercetări de suprafață efectuate de N. Anghelescu în 1953; N. Anghelescu, *op. cit.*, p. 313, fig. 7/1—3; Eugen Comșa, *Săpăturile de salvare de la Bogata și Boian*, în *Materiale*, V, 1959, p. 115—118; Olga Necrasov și S. Haimovici, *Fauna din complexele Boian*, în *Materiale*, V, 1959, p. 127—128 și tabelul.

^{165—166} Cercetări de suprafață efectuate de Eugen Comșa.

¹⁶⁷ N. Anghelescu, *op. cit.*, p. 318.

¹⁶⁸ Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa.

¹⁶⁹ Radu Vulpe, *Mostiștea-Călărași*, p. 85.

¹⁷⁰ Informație primită de la N. Anghelescu.

¹⁷¹ V. Christescu, *op. cit.*, de exemplu p. 265, pl. X, 5.

^{172—173} Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa.

¹⁷⁴ Informații primite de la Bucur Mitrea, căruia îi aducem mulțumirile noastre și pentru faptul că ne-a cedat materialele spre publicare.

¹⁷⁵ Informații primite de la N. Anghelescu.

¹⁷⁶ Informații primite de la Margareta Constantin, căreia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁷⁷ Informații primite de la Dr. Ghertner, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁷⁸ Val. Leahu, *Săpăturile arheologice de salvare de la Giulești-Sirbi*, în *Cercetări arheologice în București*, I, București, 1963, p. 179—219, 256—259.

¹⁷⁹ Margareta Constantin, *Săpăturile arheologice din București, anul 1958*, în manuscris; Vlad Zirra și Gh. Cazimir, *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe Cîmpul Boja din cartierul Militari*, în *Cercetări arheologice în București*, I, București, 1963, p. 49.

¹⁸⁰ Informație primită de la P. Roman, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁸¹ Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice din sectorul Giulești*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, 1954, p. 303—309.

^{182—183} Informație primită de la Dinu V. Rosetti.

¹⁸⁴ Margareta Constantin, *op. cit.*

¹⁸⁵ Val. Leahu, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Cățelu Nou*, în *Cercetări arheologice în București*, I, București, 1963, p. 17—21.

¹⁸⁶ Sebastian Morintz, *Die Jungsteinzeitlichen Funde in Cernica*, în *Dacia*, N.S., VIII, 1963, p. 44.

¹⁸⁷ Informații primite de la M. Petrescu-Dîmbovița.

^{188—190} Informații primite de la P. Roman.

¹⁹¹ Informații de la Dinu V. Rosetti.

^{192—193} Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa, 1959.

¹⁹⁴ Informație primită de la D. Berciu.

¹⁹⁵ Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa, 1953.

¹⁹⁶ Eugen Comșa, *Cercetări arheologice în preajma lacului Greaca*, în SCIV, V, 3—4, 1954 p. 588, punctul 46; idem, *Săpături de salvare și cercetări de suprafață în regiunea București*, în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 411—427.

¹⁹⁷ Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa, 1953.

¹⁹⁸ Eugen Comșa, *op. cit.*, 428.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 431.

comună; 84. Prundu ²⁰⁰, comună; 85. Puieni ²⁰¹, com. Prundu; 86. Giurgiu (Malu Roșu) ²⁰²; 87. Giurgiu (Slobozia I) ²⁰³; 88. Giurgiu (Slobozia II) ²⁰⁴; 89. Stoenesti (fost Tangiru) ²⁰⁵, comună; 90. Alexandria (I) ²⁰⁶; 91. Alexandria (II) ²⁰⁷, jud. Ilfov. 92. Olteni ²⁰⁸, comună, jud. Teleorman. 93. Ipotești ²⁰⁹, com. Milcov, jud. Olt. 94. Slătina ²¹⁰, jud. Olt. 95. Hălchiu ²¹¹, comună, jud. Brașov. 96. Feldioara ²¹², comună, jud. Brașov. 97. Ariușd ²¹³, com. Vilcele, jud. Covasna. 98. Hărman ²¹⁴, comună, jud. Brașov. 99. Sf. Gheorghe (I) ²¹⁵; 100. Sf. Gheorghe (Bedehaza) ²¹⁶; 101. Sf. Gheorghe (Epres-teto) ²¹⁷; 102. Sf. Gheorghe (II) ²¹⁸, oraș, jud. Covasna. 103. Zălan ²¹⁹, com. Bodoș, jud. Covasna. 104. Brăduț ²²⁰, comună, jud. Covasna. 105. Ciucsîngeorgiu ²²¹, comună, jud. Hărghita. 106. Bancu ²²², com. Ciucsîngeorgiu, jud. Hărghita. 107. Turia ²²³, comună, jud. Covasna. 108. Reci (fost Comălu) ²²⁴, comună, jud. Covasna. 109. Eres-teghin ²²⁵, comună, jud. Covasna. 110. Leț ²²⁶, com. Boroșneu Mare, jud. Covasna. 111. Covasna ²²⁷, oraș, jud. Covasna. 112. Ruginești ²²⁸, comună, jud. Vrancea.

²⁰⁰ Eugen Comșa, *Cercetări arheologice în preajma lacului Greaca*, în SCIV, V, 3-4, 1954 p. 587, punctul 25.

²⁰¹ Ibidem, p. 586, punctul 6.

²⁰²⁻²⁰⁴ Informații primite de la Gh. Rădulescu și M. Ionescu.

²⁰⁵ D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangiru*, 1934, (Raport preliminar), în BMJV, 1, 1935, p. 1-55; idem, *Săpăturile arheologice de la Tangiru*, în Materiale, V, 1959, p. 144-149. Ulterior D. Berciu, schimbându-și părerea cu privire la atribuirea culturală a fazei Bolintineanu, a schimbat periodizarea, așa că Boian I de la Tangiru este acum Boian II etc.

²⁰⁶ Bucur Mitrea și Constantin Preda, *Săpăturile de salvare de la Alexandria*, în Materiale, V, 1959, p. 176.

²⁰⁷ Informații primite de la Ion Spiru, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁰⁸ Informații primite de la Gh. Diaconu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁰⁹ Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Ipotești*, în Materiale, VIII, 1962, p. 214-215, 216, fig. 3,1.

²¹⁰ C. S. Nicolăescu-Plopșor și Corneliu N. Mateescu, *Șantierul arheologic Cerna-Olt*, în SCIV, VI, 3-4, 1955, p. 401, fig. 6.

²¹¹ Informații de la Ion Pop, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²¹² Martin Roska, *Die Kerbschnittverzierte Keramik in Stebenbürgen*, în Közlemények, Debrecen, 1940, nr. 1, extras, p. 7; informații primite de la Ion Nestor, căruia îi mulțumim și pe această cale; Eugen Comșa, *Cultura Bolan în Transilvania*, în SCIV, 16, 4, 1965, p. 629-645.

²¹³ Martin Roska, *op. cit.*, p. 6 și p. 5 fig. 3/4.

²¹⁴ Informații de la Alexandrina Alexandrescu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

²¹⁵ Herman Schroller, *Die Stein und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, p. 78, tabelul nr. 156 și pl. 18 și 19.

²¹⁶ Informații primite de la Kurt Horedt, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²¹⁷ Zoltan Székely, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe în anul 1956*, în Materiale, V, 1959, p. 241.

²¹⁸ Hermann Schroller, *op. cit.*, p. 24, p. 78, nr. 158, pl. 20.

²¹⁹ Székely Zoltan, *Cercetări arheologice în regiunea Stalin și Regiunea Autonomă Maghiară, Mediaș*, 1953, p. 15-16.

²²⁰ G. Westen, *Ueber die Hügelgräber hinter Bar-doș nächst im UdvarhelyerStuhl*, în Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde, S.N., IX, I Heft, Kronstadt (Brașov), 1870, p. 18-27; Herman Schroller, *op. cit.*, p. 75, nr. 69, pl. 21, 1-8.

²²¹ Székely Zoltán, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe în anul 1956*, în Materiale, V, 1959, p. 243.

²²² Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1963*, în SCIV, XV, 4, 1964, p. 551, nr. 10.

²²³ Martin von Roska, *Die Kerbschnittverzierte Keramik in Stebenbürgen*, în Közlemények, 1, Debrecen, 1940, extras, p. 4, nr. 3; p. 5, fig. 3,1.

²²⁴ Herman Schroller, *op. cit.*, p. 78, nr. 139; Martin von Roska, *op. cit.*, p. 8, nr. 15.

²²⁵ Informații de la Székely Zoltán.

²²⁶ C. Daicoviciu, E. Chirilă, D. Protose, I. I. Russu, Z. Székely, *Granița de est a Daciei și triburile libere de la hotarele de răsărit ale Daciei. Rezultatul cercetărilor de pe șase șantiere din jud. Trei Scaune*, în SCIV, I, 1, 1950, p. 116-117; Zoltan Székely, *Săpăturile din anul 1948 la Leț-Varhegiu, Trei Scaune*, în Materiale și cercetări de istorie veche a României, 1951, p. 6, 19, 20; fig. 8/10-15, fig. 9/8. Ion Nestor, *op. cit.*, în Materiale, III, 1957, p. 59-62; Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 5-38.

²²⁷ Hermann Schroller, *op. cit.*, p. 78, nr. 140; Martin Roska, *op. cit.*, p. 8, nr. 16.

²²⁸ Informații primite de la Ion Nestor. Este vorba de câteva fragmente ceramice găsite izolat. Locul descoperirii nu se cunoaște cu exactitate.

Complexele de pe teritoriul R.P. Bulgaria în care s-au găsit fragmente ceramice cu decor specific începutului fazei Giulești sînt : 113. Siștov (Ostrite Moghili) ²²⁹, 114. Devetaki ²³⁰.

Dacă cercetăm cu atenție răspîndirea teritorială a descoperirilor din faza Giulești, constatăm că oamenii acestei faze au locuit pe un teritoriu vast. În prezent este de presupus că limita vestică a arealului comunităților fazei Giulești va ajunge cel mult la linia Oltului inferior și nu va putea fi extinsă spre vest, deoarece acolo, și chiar mai spre est (în preajma Dunării), locuiau în aceeași vreme comunitățile culturii Vădas-tra ²³¹. Limita de nord este sinuoasă. Se poate presupune că și în nord-vestul Munteniei, atunci cînd se vor face cercetări de suprafață mai intense, vor fi probabil descoperite așezări de tip Giulești. Dealtfel unele indicii în acest sens se cunosc de pe acum, D. Berciu a descoperit la Valea Răii cioburi izolate de tip Giulești ²³². În Transilvania comunitățile Boian au viețuit numai în partea de sud-est a provinciei ²³³. Pe teritoriul Moldovei, în perioada de răspîndire a comunităților Giulești propriu-zise, acestea au locuit numai în regiunea dintre Carpați și Siret. Ținînd seama de grupul de descoperiri Giulești din nord-estul Munteniei, din preajma Siretului, este posibil ca în viitor să se descopere așezări cu materiale de tip Giulești și în regiunea din sud-estul Moldovei, unde pînă acum nu se cunosc nici un fel de descoperiri din perioada corespunzătoare ca timp. Resturile de locuire de la sfîrșitul fazei Giulești (propriu-zisă) din așezarea de la Hirșova permit să se pună problema unei eventuale locuiri efective a comunităților Giulești, nu numai în împrejurimile Hirșovei ²³⁴ (în dreptul importantului vad de peste Dunăre), ci și de-a lungul fluviului, pînă în colțul de nord-vest al Dobrogei. În privința locuirii Giulești avem drept indiciu existența așezărilor Giulești din preajma Brăilei ²³⁵, în dreptul unui alt vad important. Semnalăm totuși că pe malul dobrogean, între Hirșova și Măcin, cu toate că s-au efectuat cercetări de suprafață, încă nu au fost descoperite așezări neolitice, nici de tip Boian și nici de tip Hamangia.

Cele cîteva fragmente ceramice de tip Giulești găsite în complexul de la Cernavoda ²³⁶ nu reprezintă altceva decît materiale ajunse acolo pe cale de schimburi, obișnuite între purtătorii culturii Boian, de pe malul stîng al Dunării, cu purtătorii culturii Hamangia, din Dobrogea.

Existența așezărilor de tip Giulești este posibilă și de-a lungul malului drept al Dunării în regiunea dintre Silistra și Siștov.

Faza Vidra, este cea de-a treia fază a culturii Boian (propriu-zisă). Ea a urmat în timp fazei Giulești. Despre raportul dintre cele două faze, în literatura de specialitate sînt menționate două descoperiri. Prima observație stratigrafică a fost făcută de

²²⁹ Cercetări de suprafață efectuate de Z. Hilezerówna în anul 1961; V. *op. cit.*, în *Slavia Antiqua*, XII, p. 281—282, fig. 33/3, 5, 6.

²³⁰ V. Mikov, și N. Djambasov, *op. cit.*, p. 47—49. Cîteva dintre cioburile reproduse pe fig. 33 sînt mai curînd de atribuit variantei Pasarel.

²³¹ Ținînd seama de unele descoperiri recente, purtătorii culturii Vădas-tra II au locuit și în sud-vestul Munteniei.

²³² Informații primite de la D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²³³ Nu este exclusă posibilitatea ca unele comunități Giulești să se fi extins și spre vest de-a lungul Oltului, pînă în preajma orașului Făgăraș.

²³⁴ Dolna Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hirșova*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 287. Dintre cioburile publicate și atribuite fazei Boian III (= Vidra) pe p. 287, fig. 3, ciobul 2 aparține fazei Giulești, iar nr. 11 aparține cu certitudine fazei de tranziție.

²³⁵ Informații primite de la N. Harțuchi.

²³⁶ Sebastian Morintz, D. Berciu și Petre Diaconu, *Șantierul arheologic Cernavoda*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 152—154.

D. Berciu, care a reușit să delimiteze în anul 1935, în cuprinsul stratului de cultură Boian de la Tangîru, două niveluri, unul caracterizat prin bordeie cu materiale de tip Giulești, iar al doilea prin locuințe de suprafață conținând materiale de tip Vidra²³⁷. În anul 1947, în cursul săpăturilor de la Glina, M. Petrescu-Dimbovița a făcut observații stratigrafice ce-au dus la precizarea că la baza stratului cu materiale de tip Boian există un nivel mai vechi. Materialele din nivelul superior sînt în cantitate apreciabilă și sînt caracteristice fazei Vidra, iar cele din nivelul inferior au fost atribuite fazei Giulești²³⁸. Prin săpăturile recente s-a dovedit că și nivelul inferior de la Glina datează din faza Vidra²³⁹.

După săpăturile de la Tangîru din 1956—1957, D. Berciu și-a completat periodizarea referitoare și la faza Vidra pe care a subîmpărțit-o în trei perioade numite Boian III_A, III_B, III_C²⁴⁰. În același an (1956), în urma săpăturilor de la Bogata în două complexe închise am descoperit materiale de tip Vidra, deosebite în oarecare măsură unele de altele, ceea ce mi-a permis împărțirea în două etape a fazei Vidra și anume; *etapa Gălăfuiu* și *etapa Vărăști*²⁴¹.

În decursul celor aproape 50 de ani ce s-au scurs de la descoperirea primelor materiale de tip Vidra, numărul așezărilor și punctelor izolate cu astfel de piese a crescut treptat, prin eforturile depuse de arheologi.

Pînă în prezent în sud-estul țării noastre au fost descoperite următoarele complexe din faza Vidra (fig. 11):

1. Sudîți²⁴², com. Gherăseni, jud. Buzău. 2. Hirșova²⁴³, oraș; 3. Capidava²⁴⁴, com. Topalu; 4. Cernavoda²⁴⁵, oraș; 5. Cernavoda (Hinog)²⁴⁶, oraș, jud. Constanța. 6. Grădiștea²⁴⁷, comună; 7. Bogata (III)²⁴⁸; 8. Bogata (IV)²⁴⁹, com. Grădiștea; 9. Ciocănești (Andolina)²⁵⁰; 10. Ciocănești (Andolina III)²⁵¹; 11. Ciocănești (Andolina IV)²⁵², comună; 12. Vărăști²⁵³; 13. Vărăști (Boian A)²⁵⁴, com. Dorobanțu; 14. Făurei (I)²⁵⁵; 15. Făurei (II)²⁵⁶; 16. Făurei (III)²⁵⁷, com. Ulmu, jud. Ialomița. 17. Luptători²⁵⁸, com.

²³⁷ D. Berciu, *Tangîru*, p. 7—11.

²³⁸ M. Petrescu-Dimbovița, *Nouvelles données*, p. 199.

²³⁹ Prin săpăturile din 1969—1970 executate sub conducerea M. Petrescu-Dimbovița și Eugen Comșa.

²⁴⁰ D. Berciu, *Sur les résultats du contrôle stratigraphique à Tangîru et à Petru Rareș*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 59—78.

²⁴¹ Eugen Comșa, *Bogata*, p. 121.

²⁴² Victor Teodorescu, *Date preliminare privind cultura cu ceramică liniară din teritoriul de la sud de Carpați al României*, în *SCIV*, 17, 2, 1966, p. 276.

²⁴³ Doina Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hirșova*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 285—304.

²⁴⁴ Informații primite de la Ion Barnea, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁴⁵ Eugen Comșa și Dorin Popescu, *Cercetări arheologice pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 169; D. Berciu și Sebastian Morintz, *Santierul arheologic Cernavoda*, în *Materiale*, III, 1957, p. 90.

²⁴⁶ V. Christescu, *Les stations préhistoriques du lac de Boian*, în *Dacia*, II, 1925, p. 250. În 1925 cioburile se găseau în expoziția Muzeului național de antichități.

²⁴⁷ Informație primită de la Radu Vulpe; idem, *Mostiștea—Călărăși*, în *BCMI*, XVII, 1924, p. 86.

²⁴⁸ Eugen Comșa, *Săpăturile de salvare de la Bogata și Boian*, în *Materiale*, V, 1959, p. 118.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 118.

²⁵⁰ Cercetări de suprafață executate de Niță Angheliescu.

²⁵¹ Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa.

²⁵² Eugen Comșa, *Mormîntul neolitic descoperit lângă satul Andolina*, în *SCIV*, XII, 2, 1961, p. 359—362. La săpături a participat N. Angheliescu, Apostol Atanasiu și Laura Biberi.

²⁵³ Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa.

²⁵⁴ V. Christescu, *op. cit.*, p. 251; Eugen Comșa, *Săpăturile de salvare de la Bogata și Boian*, în *Materiale*, V, 1959, p. 121—123, și același, *Cîteva date despre ritul funerar al culturii Boian*, în *SCIV*, IX, 2, 1958, p. 401—406; N. Haas, C. Maximilian și D. Nicolăescu-Plopșor, *Studiu antropologic asupra scheletului neolitic de la Boian*, în *Materiale*, V, 1959, p. 131—141; Eugen Comșa, *Săpături arheologice la Boian—Grădiștea Ulmilor*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 127—130; idem *Săpăturile arheologice de la Boian*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 205—207.

^{255—257} Cercetări de suprafață executate de Eugen Comșa.

²⁵⁸ V. Christescu, *op. cit.*, p. 250.

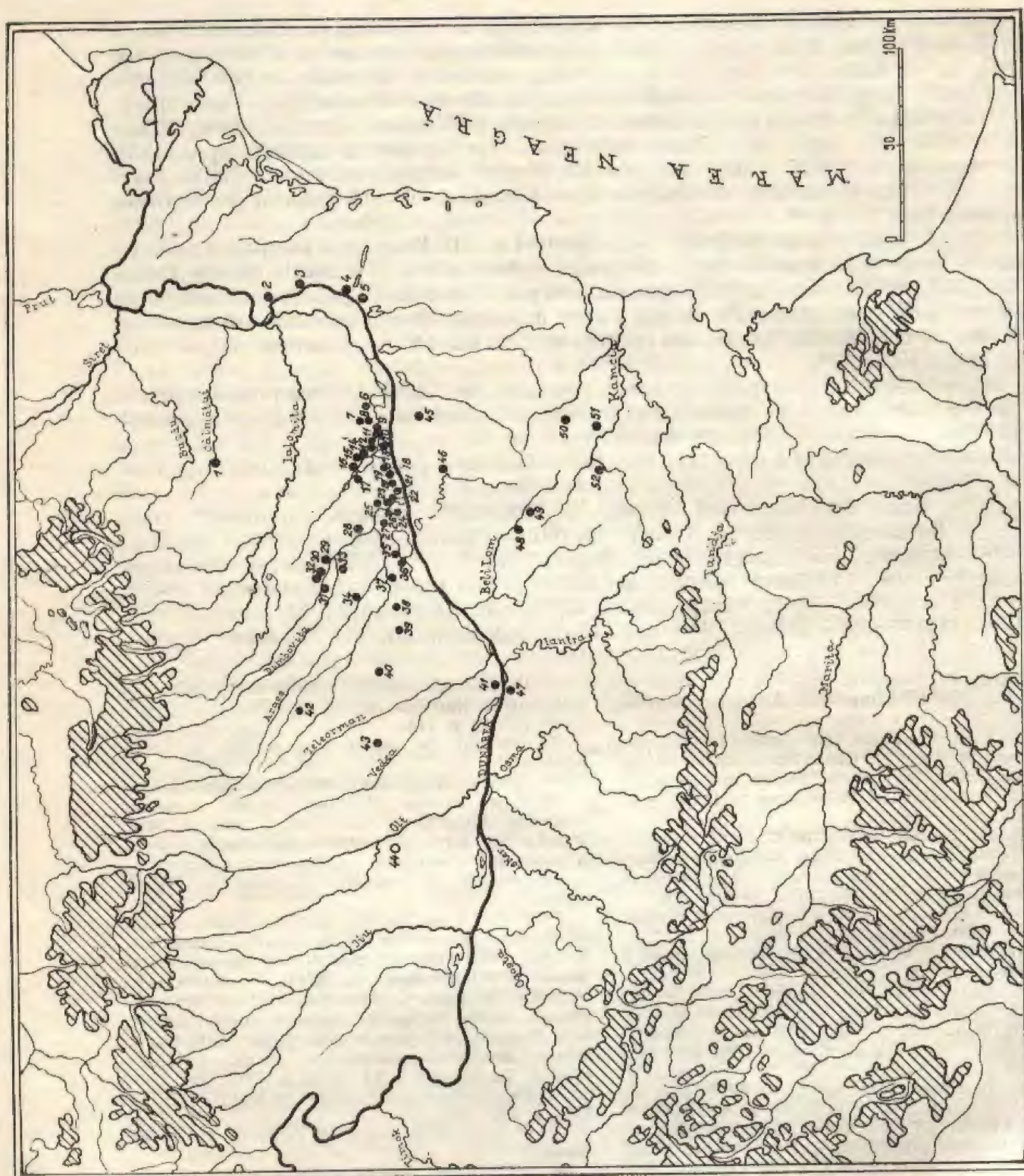

Fig. 11. — Harta de răspîndire a așezărilor din faza Vidra.

Frăsinet; 18. Surlari²⁵⁹, com. Chiselet; 19. Spanțov (II)²⁶⁰; 20. Spanțov²⁶¹, comună; 21. Oltenița (Gumelnița)²⁶²; 22. Oltenița (Coada Lupului)²⁶³; 23. Oltenița (La Renie)²⁶⁴, oraș; 24. Chirnogi²⁶⁵, comună; 25. Sălcioara²⁶⁶, com. Curcani; 26. Valea Popii²⁶⁷, com. Radovanu; 27. Radovanu²⁶⁸, comună; 28. Vasilăși²⁶⁹, comună; 29. Cernica (I)²⁷⁰; 30. Cernica (II)²⁷¹; 31. București (Tei)²⁷²; 32. București (str. Chivan Nicolae)²⁷³; 33. București (Glina)²⁷⁴; 34. Vidra²⁷⁵, comună; 35. Prundu (I)²⁷⁶; 36. Prundu (II)²⁷⁷, comună; 37. Comana²⁷⁸, comună; 38. Uzun²⁷⁹, com. Călugăreni; 39. Stoenesti (fost Tangiru)²⁸⁰, comună, jud. Ilfov. 40. Blejesti²⁸¹, comună, jud. Teleorman. 41. Zimnicea²⁸², oraș, jud. Teleorman; 42. Vișina²⁸³, comună; 43. Cetatea²⁸⁴, com. Rădulești, jud. Teleorman. 44. Reșca²⁸⁵, com. Dobrosloveni, jud. Olt.

Descoperirile de tip Vidra de pe teritoriul R.P. Bulgaria²⁸⁶: 45. Sokol²⁸⁷ (fost Atmăgeaua Tătărăscă), reg. Silistra. 46. Kubrat (fost Balbunar)²⁸⁸, reg. Razgrad.

²⁵⁹ Informații de la C. Preda, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁶⁰ Sebastian Morintz, *Săpăturile de salvare de la Spanțov, I, Așezarea neolitică*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 616.

²⁶¹ Bucur Mitrea, C. Preda, Sebastian Morintz, C. Mateescu, *Șantierul Spanțov*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 222—228; Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Spanțov, I, Așezarea neolitică*, în *Materiale*, V, 1959, p. 163—167; idem, *Săpăturile de salvare de la Spanțov*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 615—616.

²⁶² Cercetări de suprafață efectuate de Barbu Ionescu.

^{263—264} Informații primite de la Sebastian Morintz.

²⁶⁵ Eugen Comșa, *Cercetări arheologice în preajma lacului Greaca*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 591, nr. 69.

²⁶⁶ Informații primite de la Sebastian Morintz, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁶⁷ Informații primite de la Gh. Ștefan, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁶⁸ În 1963, cu prilejul săpăturilor noastre din complexul neolitic de la Radovanu, s-a delimitat un strat subțire cu materiale din faza Vidra.

²⁶⁹ Materialele se păstrează în depozitul Institutului de arheologie.

²⁷⁰ V. Christescu, *op. cit.*, p. 250.

^{271—272} Informații primite de la Dinu V. Rosetti.

²⁷³ Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1962*, în *SCIV*, XIV, 2, 1963, p. 464, nr. 112/1.

²⁷⁴ Informație primită de la Ion Nestor. Săpăturile din anul 1926 s-au efectuat între 31 august și 18 septembrie; Ion Nestor, *Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit*, în *PZ*, XIX, 1928, p. 110—143; Mircea Petrescu-Dimbovița, *Raport asupra săpăturilor de Glina, jud. Ilfov, 1943*, în *Raport MNA*, 1942—1944, p. 65—71; M. Petrescu-Dimbovița, *Nouvelles données concernant la néolithique carpatho-balkanique*, în *Balkanica*, VIII, 1945, 192—215.

²⁷⁵ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra, Raport preliminar*, în *PMMB*, I, 1943; Dinu V. Rosetti și

Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Vidra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 71—76.

²⁷⁶ Cercetări de suprafață Eugen Comșa, 1953.

²⁷⁷ Informații primite de la Dinu V. Rosetti.

²⁷⁸ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 496.

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 500—501.

²⁸⁰ D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangiru (1934). Raport preliminar*, în *BMJV*, I, 1935, p. 1—55; Idem, *Prime considerațiuni asupra neoliticului din valea Dunării inferioare în legătură cu descoperirile din județul Vlașca*, în *BMJV*, II, 1937, p. 31—105; idem, *Sur les résultats du contrôle stratigraphique à Tangiru et à Petru Rareș (1956—1957)*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 60—64, p. 61, fig. 1/7—12), p. 64 (fig. 4/3); idem, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noulor cercetări*, București, 1961, p. 363—445; O. Necrasov și S. Haimovici, *Étude de la faune de la station néolithique de Tangiru*, în *Dacia*, N.S., III, 1959, p. 561—570.

²⁸¹ D. Berciu, *Săpăturile arheologice din jud. Vlașca*, în *Studii*, II, 1, 1949, p. 98—99; idem, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 544—555.

²⁸² Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, București, 1880, pl. K, 7.

²⁸³ Informații de la Dinu V. Rosetti.

²⁸⁴ Vladimir Dumitrescu, *Alcune scoperte preistoriche nel distretto di Teleorman*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, București, 1945, p. 532, col. 1.

²⁸⁵ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în *JPEK*, vol. 12, 1938, p. 46.

²⁸⁶ Probabil și în alte așezări tell menționate în repertoriul lui V. Mikov sînt astfel de materiale.

²⁸⁷ Vladimir Dumitrescu, *La stratigraphie de stations appartenant à la civilisation énéolithique balkano-danubienne, à la lumière des fouilles d'Atmageaua-Tătărăscă*, în *Istros*, I, 1934, București, p. 37—43.

²⁸⁸ V. Mikov, *Съвкупната мозаика на с. Балбунар*, în *Izvestia-Institut*, IV, 1926—1927, p. 251—284.

47. Sviștov²⁸⁹, reg. Tirnovo. 48. Osenet²⁹⁰, reg. Razgrad. 49. Razgrad²⁹¹, reg. Razgrad. 50. Madara²⁹², reg. Kolarovgrad. 51. Salmanovo (tell Denev)²⁹³, reg. Șumen. 52. Preslav²⁹⁴ reg. Șumen.

În funcție deci de documentarea actuală, comunitățile fazei Vidra au viețuit în Muntenia numai în cîmpia Dunării, într-o zonă delimitată în partea de nord de riul Ialomița, la nord-est prin descoperirea de la Sudiți, iar la est de Dunăre, de la care limita estică trebuie coborîtă pînă la Sokol, pînă la riul Kamcia, la așezarea tell Denev de lingă Salmanovo, apoi limita sudică este reprezentată printr-o linie convențională ce unește Salmanovo și Preslav cu Sviștov, iar cea vestică se realizează din unirea Sviștovului printr-o linie convențională cu punctul de confluență al Ialomiței cu Teleajenul.

În Dobrogea este cunoscută o singură așezare de tip Vidra la Hirșova (săpături Doina Galbenu), un ciob izolat găsit la Capidava și mai multe fragmente ceramice de tip Vidra, găsite în asociere cu materiale de tip Hamangia în așezarea de la Cernavoda. Prin cercetările viitoare, probabil în Dobrogea centrală, vor fi descoperite numai materiale asociate cu cele de tip Hamangia, căci în acea regiune au locuit comunitățile culturii Hamangia. Este însă posibil ca în sud-estul Dobrogei să se găsească și așezări de tip Vidra propriu-zise. Limita estică de răspîndire a fazei Vidra pe teritoriul R. P. Bulgaria este posibil să se extindă prin cercetările viitoare mai spre est, pînă aproape pe țărmul Mării Negre. De asemenea, este posibil să se facă descoperiri de același tip pînă la Munții Balcani. Sintem siguri că de pe lista noastră lipsesc încă unele descoperiri din R.P. Bulgaria, dar despre ele fie că nu s-a publicat nimic, fie că s-au făcut unele prezentări mai vechi, neclare, deci insuficiente pentru precizări cu privire la atribuirea culturală.

Limita de vest credem că nu va putea fi extinsă mai departe spre apus, din cauza existenței în acea regiune a purtătorilor culturii Vădastra; în ce privește limita nordică, presupunem că va putea fi extinsă pînă spre regiunea de dealuri (unde încă nu s-au făcut cercetări de suprafață suficiente).

A patra fază la care ne referim în lucrarea noastră este faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

Această fază constituie în interpretarea noastră o perioadă de legătură între cele două componente ale *complexului cultural Boian-Gumelnița* sugerînd legătura genetică dintre ele.

Pentru precizarea raportului stratigrafic dintre faza Vidra și faza de tranziție sînt cîteva descoperiri foarte clare. În diferite așezări (cum sînt : Boian, Vidra²⁹⁵, Tangîru²⁹⁶,

²⁸⁹ Informații primite de la Jerji Gasowski; Sofia Hilczerowna, *op. cit.*, p. 281—282.

²⁹⁰ Informație primită de la D. Berciu.

²⁹¹ An. Iv. Iavașov *Razgrad неговото археологическо и историческо минало*, partea I, Sofia, 1930, p. 9, fig. 4.

²⁹² Gheorghi H. Gheorghiev, *Относно датуването на първобитното селище при Мадара, Коларовградско* în *Izvestiia-Institut*, XXII, 1959, p. 29-38; R. Popov, *Материали за предисторията на Мадара (кондажи, разкопки и проучвания в предисторическия*

плат), în *Сб. Мадара*, I, Sofia, 1934, p. 15—74, citat după Gh. H. Gheorghiev, *op. cit.*, p. 29, nota 1.

²⁹³ R. Попов, *Принос към предисторията на България: могилата Бакаджи при с. Салманово, Шуменско*, în *Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София*, LXIX, fasc. 9—10, 1908, p. 641—669; idem, *Предисторическата Денева могила при село Салманово*, în *Izvestiia-Société*, IV, 1914, p. 148—224.

²⁹⁴ Informații primite de la Maria Comșa.

²⁹⁵ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 7—8.

²⁹⁶ D. Berciu, *Tangîru*, p. 7.

Fig. 12. — Harta de răspândire a așezărilor din faza de tranziție.

(Gumelnița)³²⁶, oraș, jud. Ilfov. 29. Spanțov³²⁷, comună; jud. Ilfov. 30. Vărăști (Boian A)³²⁸; 31. Vărăști³²⁹, com. Dorobanțu, jud. Ialomița. 32. Ciocănești (Smîrdan)³³⁰, comună, jud. Ialomița. 33. Creța³³¹, com. Dascălu, jud. Ilfov. 34. Valea Scheilor³³², com. Călugăreni, jud. Prahova. 35. Sudiți³³³, com. Poșta Cîlnău, jud. Buzău. 36. Smeeni³³⁴, comună, jud. Buzău. 37. Hirșova³³⁵, oraș; 38. Tariverdi³³⁶, com. Cogealac; 39. Gura Dobrogei³³⁷, com. Cogealac; 40. Cheia (I)³³⁸; 41. Cheia (II)³³⁹, com. Tirgușor; 42. Cernavoda³⁴⁰, oraș; 43. Constanța (Palazu Mare)³⁴¹; 44. Constanța³⁴²; 45. Constanța (Costinești)³⁴³, jud. Constanța.

Descoperiri din faza de tranziție de pe teritoriul R. P. Bulgaria³⁴⁴:
46. Sokol (fost Atmăgeaua Tătărăscă)³⁴⁵, reg. Silistra; 47. Kubrat (fost Balbunar)³⁴⁶, reg. Razgrad; 48. Ruse³⁴⁷, reg. Ruse; 49. Karanți³⁴⁸, reg. Tîrnovo; 50. Devetaki³⁴⁹, reg. Lovci; 51. Mihaltși³⁵⁰, reg. Tîrnovo; 52. Emen³⁵¹, reg. Tîrnovo; 53. Gorno Novo

³²⁶ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 70, fig. 42/5; Vladimir Dumitrescu, *Gumelnița-Sondașul stratigrafic din 1960*, în *SCIV*, 17, 1, 1966, p. 51—99.

³²⁷ Bucur Mitrea, C. Preda, Sebastian Morintz și Corneliu Mateescu, *Șantierul Spanțov*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1955, p. 222—228; Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Spanțov. I. Așezarea neolitică*, în *Materiale*, V, 1959, p. 163—167; idem, *Săpăturile de salvare de la Spanțov. I. Așezarea neolitică*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 615—616.

³²⁸ Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Boian*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 64; idem, *Săpături arheologice la Boian-Vărăști*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 206.

³²⁹ Cercetări de suprafață efectuate de Eugen Comșa.

³³⁰ N. Anghelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în rătioanele Călărași și Slobozia*, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 320. Atribuită satului Potcoava; din punct de vedere teritorial, aparține de satul Smîrdan; în anul 1956 am efectuat cercetări de suprafață în zona așezării culegând numeroase fragmente ceramice.

³³¹ Informații de la Radu Vulpe, căruia îi mulțumim și pe această cale.

^{332—334} Informații primite de la Victor Teodorescu.

³³⁵ Doina Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hirșova*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 285—292.

³³⁶ D. M. Pippidi și colaboratori, *Raport asupra activității șantierului Histria în campania 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 322.

³³⁷ C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Al. Paul-Bolomey, *Raport preliminar asupra cercetărilor din anul 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 17.

³³⁸ Al. Păunescu și N. Harțuchi, *Cercetări paleolitice în Dobrogea*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 46—47.

³³⁹ *Ibidem*, p. 48.

³⁴⁰ Primele cioburi din faza de tranziție au fost descoperite încă în anul 1917 de arheologii germani

(Carl Schuchhardt, *Cernavoda, eine Steinzeitsiedlung in Thrakien*, în *PZ*, XV, 1924, Berlin, 1924, p. 24, fig. 42); D. Berciu și Sebastian Morintz, *Șantierul arheologic Cernavoda*, în *Materiale*, III, 1957, p. 90—91.

³⁴¹ Doina Galbenu, *Așezări neolitice pe teritoriul orașului Constanța*, în *Revista Muzeelor*, II, număr special, 1965, p. 415.

³⁴² *Ibidem*, p. 414.

³⁴³ *Ibidem*.

³⁴⁴ În diferite muzee din nord-estul R. P. Bulgaria se păstrează probabil și alte materiale din această fază.

³⁴⁵ Vladimir Dumitrescu, *La stratigraphie des stations appartenant à la civilisation néolithique balkano-danubienne, à la lumière des fouilles d'Atmăgeaua-Tătărăscă*, în *Istros*, I, 1934, București, p. 41, fig. 3, 7 și p. 42 fig. 4, 21 (ciob mai vechi ajuns într-un strat superior cu prilejul săpării unei gropi de către oamenii neolitici).

³⁴⁶ V. Mikov, *Селищната могила при с. Балбунар*, în *Izvestia-Institut*, IV, 1926—1927, p. 226, fig. 96, 7—10.

³⁴⁷ Gh. Gheorghiev și N. Anghelov, *Разкопки на селищната могила до Русе през 1948—1949 г.* în *Izvestia-Institut*, XVIII, p. 119—194; aceeași, *Разкопки на селищната могила до Русе през 1950—1953 година*, în *Izvestia-Institut*, XXI, 1957, p. 41—127; Cîteva cioburi din faza de tranziție mi-au fost arătate de către Gh. Gheorghiev.

³⁴⁸ St. Stefanov, *Старините по долния басейн на Ямпа*, Sofia, 1956, p. 40, fig. 34, 7.

³⁴⁹ V. Mikov și N. Djambazov, *Деветакската нещера*, Sofia, 1960, p. 73, fig. 53, f, g; p. 75, fig. 55 a, e, g, h.

³⁵⁰ Fragmentele ceramice le-am văzut prin bunăvoința colegilor bulgari de la Muzeul de la Tîrnovo.

³⁵¹ Ia. Nikolova și N. Anghelov, *Разкопки на Еменската нещера*, în *Izvestia-Institut*, XXIV, Sofia, 1961, p. 297—315.

Selo³⁵², reg. Tîrnovo; 54. Hotnița (II)³⁵³, reg. Tîrnovo; 55. Dreanovo³⁵⁴, reg. Gabrovo; 56. Gorna Oreahovița³⁵⁵, reg. Tîrnovo; 57. Liliak³⁵⁶, reg. Tîrgoviște; 58. Nevski³⁵⁷, reg. Tîrgoviște; 59. Razgrad³⁵⁸, reg. Razgrad; 60. Lipnik³⁵⁹, reg. Razgrad; 61. Malāk Poroveț³⁶⁰, reg. Razgrad; 62. Goleam Poroveț³⁶¹, reg. Razgrad; 63. Hîrsovo³⁶², reg. Razgrad; 64. Șumen³⁶³, reg. Șumen; 65. Madara³⁶⁴, reg. Șumen; 66. Salmanovo³⁶⁵, reg. Șumen; 67. Strașimirovo³⁶⁶, reg. Varna; 68. Sava³⁶⁷, reg. Varna; 69. Liuliakovo³⁶⁸, reg. Burgas; 70. Zavet³⁶⁹, reg. Burgas; 71. Polianovgrad³⁷⁰ (fost Karnobat), reg. Burgas; 72. Iambol³⁷¹, reg. Iambol; 73. Bicovo³⁷², reg. Sliven; 74. Tîrnovo Seimeni³⁷³, reg. Haskovo; 75. Karanovo³⁷⁴, reg. Sliven; 76. Kolene³⁷⁵, reg. Stara Zagora; 77. Hristeni³⁷⁶, reg. Stara Zagora; 78. Stara Zagora³⁷⁷, reg. Stara Zagora; 79. Kirilmetodievo (fost Svetikirilovo)³⁷⁸, reg. Stara Zagora; 80. Gabarevo³⁷⁹, reg. Stara Zagora; 81. Duvanli³⁸⁰, reg. Plovdiv; 82. Zlatitrap³⁸¹, reg. Plovdiv.

În funcție de aria de răspîndire a vestigiilor arheologice rezultă că oamenii din faza de tranziție au locuit pe un teritoriu vast, ajungînd în nord pînă la poalele dealurilor din Muntenia, la sud pînă la poalele munților Rodope, la vest limita este mearcată în țara noastră prin descoperirile făcute în lungul cursului inferior al Oltului, iar în Bulgaria printr-o linie convențională ce ar uni Devetaki cu Zlatitrap. Limita de sud este arcuită și trece prin punctele Zlatitrap — Tîrnovo —

³⁵² Fragmente ceramice din această așezare se păstrează la Muzeul de la Tîrnovo. Le-am putut studia prin bunăvoința colegilor bulgari.

³⁵³ N. Anghelov, *Селищната могила при с. Хотница*, în *Studia in honorem acad. D. Decev*, Sofia, 1958, p. 389—402.

³⁵⁴ Informații primite de la V. Mikov.

³⁵⁵ Materialele le-am studiat la Muzeul de la Tîrnovo prin bunăvoința colegilor bulgari.

³⁵⁶ D. Ovcarov, *Энеолитен некропол до с. Лилиак, Тарговишко*, în *Arheologia-Sofia*, 1963, V, 1, p. 53—56.

³⁵⁷ Informații de la V. Mikov.

³⁵⁸ An. Iv. Ivașov, *Разградъ неговото археологическо и историческо минало*, partea I, Sofia, 1930, p. 16, fig. 11, 9.

³⁵⁹ Informații primite de la V. Mikov.

^{360—361} Materialele le-am studiat la Isprihovo, datorită bunăvoinței colegilor de la Razgrad.

³⁶² Materialele le-am studiat, datorită bunăvoinței colegilor de la Muzeul Razgrad, la Isprihovo.

³⁶³ R. Popov, *Коджас Дерменската могила при гр. Шумен*, în *Izvestiia-Société*, VI, 1916—1918, p. 71—155.

³⁶⁴ Gheorghe H. Gheorghiev, *Относно датуването на първобитното селище при Мадара, Коларовградско*, în *Izvestiia-Institut*, XXII, 1959, p. 34, fig. 6, 1—3, 5—7, 9.

³⁶⁵ R. Popov, *Прѣдисторическата Денева могила при село Салманово*, în *Izvestiia-Société*, IV, 1914, p. 148—224.

³⁶⁶ Informații primite de la Ara Margos.

³⁶⁷ M. Mircev și D. Zlatarski, *Селищната могила при с. Сава* în *Izvestiia-Varna*, XI, 1960, p. 1—25.

³⁶⁸ H. și K. Skorpil, *Могили*, Plovdiv, 1898, p. 93, fig. 39.

³⁶⁹ Vasil Mikov, *Селищната могила до с. Завет, Бургаско*, în *Izvestiia-Institut*, XXIV, 1961, p. 269—294.

³⁷⁰ G. Kazarov, *Neue neolithische Fundstätte in Bulgarien*, în *WPZ*, XV, 1928, p. 35—36.

³⁷¹ James Harvey Gaul, *The Neolithic Period in Bulgaria*, în *BASPR*, nr. 16, 1948, p. 151—158.

³⁷² P. Decev, *Селищната могила при с. Биково*, în *Годишник на музеите в Пловдивски окръг*, Sofia, 1954.

³⁷³ James Harvey Gaul, *op. cit.*, p. 171—175.

³⁷⁴ Informație primită de la V. Mikov.

³⁷⁵ Gh. H. Gheorghiev, *Энеолитното селище до с. Колена, Старозагорско*, în *Разкопки и проучвания*, I, Sofia, 1948, p. 63—73.

³⁷⁶ Gh. Gheorghiev, *Азмашката селищната могила край Стара загора*, în *Arheologia-Sofia*, IV 1962, 1, p. 59—65; *idem*, *Главни резултати от разкопките на Азмашката селищна могила през 1961 г.*, în *Izvestiia-Institut*, XXVI, 1963, p. 157—176.

³⁷⁷ Informații primite de la Mincio Dimitrov, căruia îi mulțumim și pe această cale.

³⁷⁸ Cloburi din faza de tranziție au fost descoperite în acest complex încă de la începutul secolului nostru (vezi Gavril J. Kazarov, *Vorgeschichtliche Funde aus Sveti-Kyrillovo (Südbulgarien)*, în *PZ*, VI, 1914, p. 79, fig. 11, c, d, e.

^{379—380} Informații primite de la V. Mikov.

³⁸¹ James Harvey Gaul, *op. cit.*, p. 175—184, p. XLVII, 8.

Seimeni — Iambol și Polianovgrad. Este posibil ca limita de est a teritoriului pe care au locuit oamenii fazei să se oprească la țărmul Mării Negre, dar ei au ajuns acolo de-abia în etapa a doua a evoluției lor.

Ținând seamă de documentarea actuală, considerăm că limitele de vest, de est și de nord vor rămâne în viitor aproape neschimbate; este în schimb posibil să se extindă spre sud și sud-est limita de miazăzi a arealului fazei, căci în acea regiune încă nu s-au făcut cercetări de suprafață suficiente. Tot așa va trebui urmărită problema și în nordul Dobrogei.

Pentru cunoașterea unor date referitoare la flora din această fază, la Laboratorul de palinologie al Institutului de geografie București s-au analizat câteva probe de sol (din stratul de cultură din faza de tranziție din așezarea de la Radovanu) în vederea determinării sporo-polinice³⁸². Din datele preliminare ce ne-au fost comunicate, rezultă că așezarea respectivă se afla în zona de silvo-stepă, cu conifere destul de multe, între care este documentat bradul și molidul, ceea ce indică un loc mai deschis, cu pădure relativ rară și se pare o perioadă întrucâtva mai rece sau mai ploioasă (în raport cu cea corespunzătoare sfârșitului neoliticului timpuriu din regiunea dată). În probă a mai fost determinat polen de : tei, stejar, nuc (foarte puțin), arțar, salcie, anin și plop.

Studierea hărților de răspândire a complexelor din fiecare fază și etapă a culturii Boian ne permite să formulăm unele concluzii de ordin istoric.

Ținând seama de stadiul actual al cercetărilor cu privire la faza Bolintineanu, rezultă că regiunea de formare a fazei și deci a întregii culturi Boian trebuie să se afle în centrul Munteniei, foarte probabil aproximativ în zona mărginită de Argeș — Carpați — Dunăre. Treptat, comunitățile din această fază s-au răspândit în zonele vecine. Comunitățile amintite nu s-au oprit la poalele dealurilor, ci au pătruns și pe văile secundare ale piraiei.

În cursul etapei Greaca din faza Giulești, purtătorii culturii Boian sînt documentați tot pe întinderea Munteniei. Concluzia ce se degajă este aceea că pe baza evoluției locale a purtătorilor culturii Boian treptat s-au schimbat caracteristicile culturii materiale, aceasta ajungînd să dobîndească un aspect deosebit. În etapa următoare însă se constată o extindere apreciabilă a ariei de răspîndire locuită de comunitățile fazei Giulești. Avînd bine documentată evoluția de la faza Bolintineanu — etapa Greaca pînă la etapa Aldeni și constatînd o mărire a teritoriului tocmai în această etapă, sîntem obligați să admitem că în acea perioadă s-a produs o deplasare a unui grup de comunități din zona de formare spre zona unde ele sînt documentate abia mai tîrziu, deci trebuie să admitem că unele comunități din faza Giulești (etapa Aldeni) au pătruns dinspre sud, din Muntenia, de-a lungul trecătorilor din nord-estul provinciei sau de-a lungul Trotușului în regiunea de sud-est a Transilvaniei, unde s-au stabilit temeinic pentru o perioadă mai îndelungată, fiind documentate într-o serie de așezări, adesea cu cîte două niveluri de locuire. Un alt grup de comunități din faza Giulești (etapa Aldeni) a pătruns de-a lungul Siretului, în partea de vest a Moldovei. Este greu de admis că oamenii fazei Giulești s-au oprit pe malul drept al Siretului în apropiere de Brăila și că nu au trecut și pe malul celălalt al riului, unde se continuă cîmpia. Ajunși să locuiască pe un

³⁸² Analizele au fost efectuate de M. Alexandru, căreia îi mulțumim și pe această cale.

spațiu vast, în regiuni cu totul diferite ca relief și climă, legăturile dintre comunitățile situate la distanțe mari nu s-au mai putut menține și în acest fel fiecare dintre ele a început o evoluție deosebită, regională.

În sudul Munteniei, pe un teritoriu restrâns, avem documentate comunitățile din faza Vidra; în schimb, în vestul Moldovei, comunitățile Giulești pătrunse și stabilite acolo au pornit pe o altă cale de evoluție, păstrând totuși încă vreme îndelungată o serie de elemente de tip Boian. În sud-estul Transilvaniei a avut loc, de asemenea, o evoluție locală a comunităților Giulești.

În faza următoare, constatăm o evoluție îndelungată a comunităților fazei de tranziție. O dovadă în acest sens o constituie faptul că în timp ce în așezările din faza Vidra cunoscute pînă acum avem numai cîte un nivel specific (împărțirea în două etape fiind făcută numai pe bază tipologică), în așezările fazei de tranziție se găsesc mai multe niveluri. Așa de exemplu, în așezarea de la Radovanu au fost delimitate patru niveluri.

În faza de tranziție, observăm — spre deosebire de situația din cursul perioadei corespunzătoare fazei Giulești cînd comunitățile Boian s-au răspîndit spre nord și nord-est — că aceste comunități s-au răspîndit în cursul celei de-a doua etape a fazei spre răsărit pînă la țărmul Mării Negre, iar spre sud de Dunăre au trecut de munții Balcani și s-au stabilit în valea largă a Mariței, ajungînd pînă la poalele munților Rodope, unde au dăinuit vreme îndelungată. Ulterior, în sudul Munteniei și în nordul R. P. Bulgaria în special pe temeiuri Boian se va dezvolta cultura Gumelnița. Raporturile dintre membrii comunităților din fiecare fază vor fi analizate și prezentate în capitole aparte.

V

PURTĂTORII CULTURII BOIAN

Înainte de a începe descrierea și analiza diferitelor categorii de materiale arheologice descoperite în numeroasele așezări aparținând culturii Boian, vom încerca, pe baza datelor extrase din studii de antropologie predate la tipar sau în curs de pregătire, să prezentăm caracteristicile fizice ale celor ce au creat și folosit materialele amintite — adică ale purtătorilor culturii Boian.

Prin eforturile depuse în ultimii ani pentru studierea cât mai amănunțită a culturii Boian s-au obținut rezultate importante în ceea ce privește descoperirile de vestigii cu caracter funerar. Studiarea din punct de vedere antropologic a scheletelor descoperite în cuprinsul necropolei de la Cernica (din fazele Bolintineanu și Giulești), precum și a grupurilor de morminte de la Boian A și Andolina (din faza Vidra) și a grupurilor de morminte de la Boian B și de la Radovanu (din faza de tranziție) a dus la acumularea unei serii de date destul de bogate și reprezentative, care fiind folosite de antropologi sînt necesare și arheologilor pentru a înțelege mai ușor istoria oamenilor de care se ocupă.

Spre deosebire de alte lucrări ale noastre, în care datele despre om și caracterele lui antropologice le-am expus în legătură cu ritul funerar, aici despărțirea — pe deplin justificată — a celor două categorii de observații în capitole separate este necesară deoarece una este legată de mijloacele de producție, iar cealaltă de suprastructură.

Pentru moment, s-a terminat în mare măsură studierea scheletelor de la Cernica (deci documentarea noastră este mai bogată cu privire la perioada căreia îi aparține necropola) și este pe sfîrșite și studierea celorlalte grupuri de morminte (prin urmare documentarea este mai săracă, dar în limitele posibilului vom face completările necesare).

În expunerea noastră ne vom referi la următoarele aspecte: compararea mediilor de înălțime ale oamenilor din diferite faze, caracteristicile craniului și ale elementelor lui componente, media vîrstei și eventualele boli ce au afectat părți ale scheletului.

Înălțimea. În cursul primelor două faze ale culturii se constată că oamenii aveau talia relativ scundă. Astfel, în cadrul seriei de la Cernica, statura bărbaților era în medie de 158 cm (cu o variabilitate între 150 și 165 cm), pe cînd statura medie a femeilor din același complex este de 150 cm (cu variabilitatea corespunzătoare de la 146 cm pînă la 155 cm ³⁸³).

³⁸³ Olga Neerasov și M. Cristescu, *Contributions à l'étude anthropologique des squelettes de la culture Boian (nécropole de Cernica) de la R.P.R.*; textul comunicării

prezentate pentru Congresul de științe pre- și protoistorice de la Roma, 1962 (Olga Neerasov și M. Cristescu, *Cernica*).

Cu privire la înălțimea oamenilor din faza Vidra avem încă destul de puține date. În cadrul grupului de morminte de la Boian a fost determinată înălțimea unui singur individ de sex masculin (matur II) care a avut înălțimea de 1,629 m. Femeile din același grup de morminte au avut înălțimea cuprinsă între 1,51 m și 1,563 m ³⁸⁴. Majoritatea scheletelor de la Andolina, tot din faza Vidra, sînt în stare de conservare proastă și de aceea s-a calculat numai înălțimea unui singur individ, anume a unui bărbat de 1,60—1,63 m înălțime ³⁸⁵.

Despre înălțimea indivizilor din faza de tranziție încă nu dispunem de datele necesare.

Încă de pe acum se pot face unele considerațiuni asupra variabilității taliei la oamenii neolitici din zona de sud-est a R.S. România și anume că în perioada neoliticului mijlociu (complexul de la Cernica, fazele Bolintineanu și Giulești), bărbații au avut înălțimea medie de 1,58 m, în faza Vidra (grupurile de morminte de la Boian A și Andolina), talia bărbaților era de circa 1,62 m. În alte complexe, de la sfîrșitul neoliticului mijlociu și din neoliticul tîrziu, situația este asemănătoare. Pe baza măsurătorilor făcute asupra scheletelor din cadrul necropolei de la Cernavoda, aparținînd culturii Hamangia (corespunzătoare în timp, în special fazei Vidra), înălțimea medie a bărbaților era de 166 cm, iar în cadrul grupului de morminte gumelnițene de la Dridu, media înălțimii bărbaților era de 1,68 m.

Din datele prezentate rezultă că în cursul epocii neolitice, într-o perioadă de circa 1 500 ani, în regiunea de sud-est a R.S. România și, probabil, în regiunile învecinate direct, s-a produs o oarecare creștere a mediei taliei bărbaților.

O oarecare deosebire se constată și în privința taliei femeilor: la începutul culturii Boian ele au avut înălțimea medie de 1,50 m (cu variabilitate între 1,46 — 1,55 m). În timpul fazei Vidra talia femeilor a ajuns să fie cuprinsă între 1,51 și 1,56 m.

Considerăm că modificările în privința unei oarecari creșteri a înălțimii se datorează deosebirilor certe în privința condițiilor economice și de trai.

Din punct de vedere tipologic (în comparație cu tipurile actuale) seria scheletelor de la Cernica, în primele două faze ale culturii Boian, se prezintă ca o manifestare evidentă a fondului mediteranoid, reprezentat prin talia scundă, prin gracilitatea generală, prin ușurința mandibulei și a arcadei zigomatice. Pe aceeași serie de schelete se constată însă un amestec pronunțat al elementelor mediteranoide cu cele protoeuropoide, reprezentate mai ales prin mezocranie, caracterul mezen al masivului facial și prin orbite scunde și prin molari frontalizați. Amestecul dintre cele două tipuri este reprezentat în cadrul seriei într-o dozare foarte variată ³⁸⁶.

„Această compoziție tipologică fundamentală, destul de neuniformă, se complică prin adăugarea cîtorva elemente brahicerane moderate și cu occipitalul bombat” ³⁸⁷.

Scheletele de la Boian A, din faza Vidra, prezintă de asemenea o gracilitate accentuată și sînt caracterizate prin elemente meridionale arhaice ³⁸⁸.

Pînă în prezent, datele despre morminte din faza de tranziție sînt reduse. Din studierea scheletelor de la Radovanu a rezultat că ele sînt gracile ³⁸⁹. Scheletele și craniile fragmentare umane descoperite de Dinu V. Rosetti la Vidra erau de tip medi-

³⁸⁴ Date comunicate de Dr. D. Nicolăescu-Plopșor.

³⁸⁵ Date comunicate de Dr. D. Nicolăescu-Plopșor.

³⁸⁶ Olga Necrasov și M. Cristescu, *op. cit.*

³⁸⁷ *Ibidem*.

³⁸⁸ Date comunicate de Dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor.

³⁸⁹ Scheletele au fost studiate de Dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor și Dr. C. Maximilian.

teranean ³⁹⁰. Subliniem că în cazul fazelor Vidra și de tranziție, datele nu pot fi concludente, căci se are în vedere un număr foarte redus de indivizi. Dealtfel, descoperirea unei mandibule izolate în șanțul de apărare al așezării Vidra aduce completări. În urma studierii piesei, Olga Necrasov a ajuns la concluzia „că posesorul (mandibulei) ar fi putut aparține unui tip apropiat de cel protoeuropoid (Crô Magnon) în sens larg” ³⁹¹.

Documentarea actuală cu privire la indicele cranian este încă destul de săracă.

Craniile de la Cernica sînt în principal mezocrane și de-abia după aceea dolico-crane; în rare cazuri sînt brahicerane modelate sau hiperdolicocrane. Indicele mediu calculat pentru seria de la Cernica este de 74,50, situîndu-se deci la limita dintre dolico-cranie și mezocranie ³⁹².

Indicele cranian al scheletelor de la Boian A prezintă o variabilitate destul de mare. Craniile de bărbați au indicele de 70,00, iar cele de femei (mai multe) au indicele între 70,96 și 82,4 ³⁹³.

Craniile descoperite de Dinu V. Rosetti la Vidra sînt de tip dolioceran ³⁹⁴.

Orbitele craniilor de la Cernica sînt mesoconche sau hipsiconche ³⁹⁵, iar cele ale scheletului de la Boian A sînt tot mesoconche (76,9), cu înălțime mijlocie și de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite și marginile paralele ³⁹⁶.

Nasul, la seria craniilor de la Cernica era mai ales leptorin sau mesorin ³⁹⁷, iar al scheletului de la Boian A era scurt și lat, camerin, cu un indice foarte ridicat (56,1) ³⁹⁸. Pentru faza de tranziție încă nu dispunem de astfel de date.

Pe craniile din seria de la Cernica, și pe craniul de la Boian A se constată o discordanță între „vîrsta suturală” și „vîrsta dentară”. Olga Necrasov și M. Cristescu, analizînd situația în cadrul seriei de la Cernica, au constatat că deși majoritatea adulților nu au depășit vîrsta de 30 de ani, au încă suturile craniene deschise, iar dinții acelorași cranii prezintă o tocire accentuată. Discordanța este explicată prin efortul susținut al aparatului masticator, la care trebuie adăugat desigur un factor de ordin endocrin și metabolic. În privința dinților se constată că sînt reprezentați indivizi care și-au pierdut toți dinții sau aproape toți și prezintă o resorbție consecutivă foarte avansată. Nu numai atît, la aceeași serie se constată o particularitate de ordin patologic aproape generală; din 33 de schelete la care s-au putut face observații, 24 prezentau diferite boli (carii dentare, dinți pierduți în timpul vieții și fenomene de paradentoza) ³⁹⁹.

O observație similară s-a făcut și cu privire la craniul de la Boian A, ai cărui dinți prezintă o abraziune foarte avansată, de aspect elicoidal „mai ales în regiunea molarelor și premolarelor: suprafața ocluzată privește înăuntru pentru dinții superiori și în afară pentru dinții inferiori. Marginea incisivilor superiori și inferiori este tăioasă, smalțul fiind tocit pînă la dentină” ⁴⁰⁰.

La rugămintea noastră, după un efort deosebit, dr. C. Riscuția și dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor au reușit să facă, pe baza craniului bine păstrat de la Boian A,

³⁹⁰ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 39.

³⁹¹ Olga Necrasov, *Studiul antropologic al materialului osos uman descoperit la Vidra* (săpăturile din 1958), manuscris.

³⁹² Olga Necrasov și M. Cristescu, *Cernica*.

³⁹³ Date comunicate de Dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor.

³⁹⁴ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 39.

³⁹⁵ Olga Necrasov și M. Cristescu, *op. cit.*

³⁹⁶ N. Haas, C. Maximilian și D. Nicolăescu-Plopșor, *Studiu antropologic asupra scheletului neolitic de la Botan*, în *Materiale*, V, 1959, p. 133.

³⁹⁷ Olga Necrasov și M. Cristescu, *op. cit.*

³⁹⁸ N. Haas, C. Maximilian și D. Nicolăescu-Plopșor, *op. cit.*, p. 133.

³⁹⁹ Olga Necrasov și M. Cristescu, *op. cit.*

⁴⁰⁰ N. Haas, C. Maximilian și D. Nicolăescu-Plopșor, *op. cit.*, p. 132.

reconstituirea chipului femeii așa cum a fost ea în viață (pl. 1). Aceasta este prima încercare de reconstituire științifică (pe baza metodei Gherasimov) din țară și din întreg sud-estul Europei ⁴⁰¹.

În studierea scheletelor culturii Boian s-a acordat atenția cuvenită problemelor de ordin demografic, cu rezervele de rigoare în cazul concluziilor referitoare la grupurile prea mici de schelete.

În cadrul necropolei de la Cernica se constată o mortalitate redusă a copiilor (făcînd parte din seria de circa 50 de schelete descoperite în anii 1960—1961). În grupul amintit, s-au dezvelit și studiat numai 3 schelete de copii, 5 de adolescenți; majoritatea sînt de adulți și numai 4 au aparținut unor indivizi senili ⁴⁰². Sîntem înclinați să credem că numărul de copii este prea redus în raport cu realitatea și aceasta s-ar putea datora condițiilor de zacere. Oasele de la Cernica sînt în mare măsură măcinate; poate astfel s-au măcinat cu totul s-au aproape cu totul oasele scheletelor de copii mici.

În cadrul grupului de 6 schelete (descoperite în 1960—1961) și datate aproximativ la începutul fazei Vidra, găsite la Andolina, se aflau 5 schelete de adulți și numai unul de copil. Raportul nu pare nici în acest caz a fi just, deoarece în complexul de la Andolina s-au mai găsit încă două schelete de copii a căror datare nu s-a putut preciza cu exactitate, oasele lor fiind prea măcinate.

La Glina au fost studiate 8 schelete numai de copii, toate din faza Vidra ⁴⁰³.

Studiindu-se grupul de 14 morminte din faza Vidra de la Boian A, unde oasele s-au păstrat în majoritatea cazurilor foarte bine, se poate ajunge la unele concluzii interesante.

Se constată de exemplu o mortalitate ridicată a copiilor și femeilor. Din 14 schelete studiate 5 sînt de copii (mai mult de o treime din numărul total); urmează adulții cu 8 schelete de femei (mai mult de jumătate) și un singur schelet de bărbat.

Dacă adunăm datele existente referitoare la totalul de 28 de schelete — din cîte este alcătuită seria scheletelor datînd din faza Vidra — vom constata că 14 sînt de copii și 14 de adulți. Judecînd pe baza acestei serii mai bogate, se ajunge la aceeași concluzie a mortalității foarte ridicate a copiilor și a femeilor din faza Vidra.

Descoperirile din faza de tranziție sînt mai sărace. De la Vidra amintim resturile de la 5 indivizi, dintre care 3 adulți și 2 copii ⁴⁰⁴. Din grupul de 5 morminte de la Radovanu 4 schelete sînt de adulți și unul de copil. Se cuvine adăugat la serie și mormîntul de adult de la Izvoarele.

Însumînd datele constatăm că seria pentru faza de tranziție este alcătuită din 11 schelete întregi sau fragmentare, din care 8 sînt de adulți și 3 de copii. Cu toate că seria este mică, totuși și în cadrul ei observăm că mortalitatea copiilor este destul de ridicată.

Studierea scheletelor din complexele funerare ne mai poate permite stabilirea mediei de vîrstă pentru perioada corespunzătoare culturii Boian și, eventual, variabilitatea ei în decursul fazelor. Este evident că, în viitor, atunci cînd prin descoperirile arheologice se vor scoate la iveală serii mai bogate de schelete, datele la care am ajuns pînă în prezent vor suferi unele modificări.

⁴⁰¹ Reconstituirea sculpturală a craniului de femeie din mormîntul 1 de la Boian a fost prezentată la Sesiunea științifică a antropologilor din 1962.

⁴⁰² Olga Necrasov și M. Cristescu, *op. cit.*

⁴⁰³ Informație primită de la M. Petrescu-Dîmbovița.

⁴⁰⁴ Informații primite de la Dina V. Rosetti.

În privința vârstei medii a oamenilor din fazele Bolintineanu și Giulești s-au făcut calcule în funcție de seria de la Cernica. Antropologii care au studiat materialul au ajuns la concluzia că vârsta medie a indivizilor înmormîntați la Cernica era de circa 28 de ani. În această privință s-a calculat media între vârsta indivizilor stabilită pe baza suturilor craniene (în medie 23 ani) și cea stabilită de dentiție (în medie 34 ani) ⁴⁰⁵.

Regretăm că nu se precizează vârsta medie pe sexe, ci se dă numai cifra globală.

La Boian A s-au găsit pînă acum 8 schelete de femei; 5 dintre acestea au murit la vârsta adultă, adică între 20—30 de ani și reprezintă un procent de 62,50% : urmează două schelete de femei moarte între 30—40 de ani, reprezentînd un procent de 25% și, în sfîrșit, un singur schelet aparținînd unei femei moarte între 40 și 50 de ani — reprezentînd 12,50% din total ⁴⁰⁶.

Pentru faza de tranziție încă nu dispunem de datele necesare.

Este posibilă numai o sumară comparație cu grupul de morminte de la Dridu ⁴⁰⁷, aparținînd unei faze de deplină dezvoltare a culturii Gumelnița; în cadrul acelui grup alcătuit din 10 schelete (deci o serie destul de redusă), se constată că media vârstei la bărbați era aproximativ de 35 de ani, vârsta medie a femeilor de circa 27 de ani.

Comparînd cele două categorii de date cu privire la vârsta medie a oamenilor din fazele Bolintineanu și Giulești cu cele din timpul culturii Gumelnița de pe același teritoriu, constatăm că, drept urmare a schimbării condițiilor de trai, media vârstei a crescut în perioada amintită de la 28 la 31 de ani. Noile condiții de trai sînt acelea ale trecerii de la modul de trai semistabil la cel sedentar, cu toate consecințele ce decurg din aceasta.

Din datele expuse rezultă — credem — destul de clar efortul depus de arheologii noștri în strînsă colaborare cu antropologii de la București și Iași pentru rezolvarea a cît mai multe probleme legate de aspectul fizic al purtătorilor culturii Boian. În decurs de numai 10 ani (din 1956 pînă în 1965) (exceptînd grupul de schelete de copii de la Glina și scheletele de la Vidra, descoperite mai demult), numărul scheletelor oamenilor culturii Boian a crescut foarte mult, ceea ce permite aprofundarea continuă a multor probleme legate de aspectul fizic al purtătorilor acestei culturi.

În privința limbii vorbite de purtătorii culturii Boian se pot face doar unele deducții.

În stadiul actual al cercetărilor se poate admite că limba vorbită de ei nu făcea parte din grupul limbilor indoeuropene. De aceea sîntem de acord cu specialiștii care consideră că oamenii neolitici vorbeau într-o limbă preindoeuropeană, limbă care a „constituit substratul lingvistic și cultural pe care se va produce restructurarea lingvistică de caracter indo-european” ⁴⁰⁸, fenomen ce a avut loc pe teritoriul R.S. România cu mai multe sute de ani după sfîrșitul culturii Boian.

Este evident că unitatea lingvistică inițială a purtătorilor culturii Boian a început să se fărîmîteze odată cu răspîndirea comunităților din faza Giulești înspre sud-estul Transilvaniei și în vestul Moldovei.

⁴⁰⁵ Olga Necrasov și M. Cristescu, *op. cit.*

⁴⁰⁶ Date comunicate de Dr. Dardu Nicolăescu-Ploșor.

⁴⁰⁷ Olga Necrasov și Maria Cristescu, *Étude anthro-*

pologique des squelettes de Dridu (Cultura Gumelnița) în *Annales științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, SN, secț. II, tomul VII, 1961, fasc. 1, p. 53—62.

⁴⁰⁸ *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 34.

VI

OCUPAȚIILE OAMENILOR CULTURII BOIAN

Studierea amănunțită a materialelor folosite de purtătorii culturii Boian duce la concluzia că activitatea lor economică era cea care influența în mod direct asupra felului lor de trai, asupra felului cum își construiau locuințele și cum își organizau așezările. Cu alte cuvinte, de activitatea economică depind tipurile de locuințe și de așezări.

Ocupațiile practicate de purtătorii culturii Boian pot fi împărțite în două categorii :

A. Cele privind obținerea hranei (cultivarea primitivă a plantelor, creșterea animalelor domestice, vânătoarea, pescuitul și culesul).

B. Cele privind realizarea uneltelor și restul ocupațiilor (prelucrarea : sillexului, a pietrei, a oaselor, a coarnelor, a lemnului ; torsul, împletitul și olăritul).

A.

CULTIVAREA PRIMITIVĂ A PLANTELOR

A fost ocupația principală a tuturor comunităților Boian, fie că erau stabilite în cîmpie, fie în regiunea de dealuri. În acele vremuri îndepărtate munca pe micile loturi cultivate era foarte grea și destul de complicată.

Terenul loturilor ce urmau să fie cultivate se afla în imediata apropiere a așezărilor și era ca și restul terenului din jur în proprietatea colectivă a întregii comunități. În zona de cîmpie din sudul Munteniei, unde sînt concentrate majoritatea așezărilor locuite de purtătorii culturii Boian, loturile erau pe marginea teraselor. Cu prilejul săpăturilor din diferite așezări datate la începutul culturii Boian (fazele Bolintineanu și Giulești), se găsesc diverse unelte folosite și la munca pămîntului.

Pornind de la observația că în fazele Bolintineanu și Giulești ceramica era modelată din lut amestecat cu multă pleavă, ne-am gîndit că în acest amestec au putut nimeri și boabele plantelor cultivate. Pentru a afla care plante erau folosite în acea vreme, au fost sfărîmate în bucățele foarte mici, numeroase fragmente ceramice (dintre cele inutilizabile) din această categorie și, într-adevăr, în spărtura lor s-au găsit urmele unor boabe, mai ales de grîu. De asemenea, în rare cazuri, în pămîntul de umplură al unor gropi s-au găsit boabe de grîu izolate.

Până acum din faza *Bolintineanu* au putut fi determinate, pe baza urmelor păstrate, boabe de grâu de tipul *Triticum monococcum*, boabe de mei (*Panicum miliaceum*) și boabe probabil de hrișcă⁴⁰⁹.

Din cursul fazei *Giulești* s-au găsit boabe și urmele lor pe cioburi. Pe baza unor analize macroscopice poate fi formulată concluzia că oamenii din faza amintită cultivau grâul (aparținând speciilor *Triticum monococcum* și probabil *Triticum vulgare*) meul, o graminee cu bobul subțire (probabil negara), bobul și poate hrișca.⁴¹⁰ Dintre speciile amintite, cu prilejul verificării atente a pământului de umplutură a gropii de la Greaca s-au scos la iveală mai multe boabe de mei prefăcute în cărbune și un bob de neghină. La Feldioara în stratul Boian s-au găsit câteva boabe de grâu.

Din cursul fazelor *Vidra* și de tranziție, pe diferite șantiere s-au adunat numeroase boabe de grâu care sînt în curs de studiere. Astfel, încă din anul 1946, pe șantierul de la Glina, în partea de nord-est a sectorului săpat atunci, în directă legătură cu resturile unei locuințe de suprafață de la baza stratului de cultură Boian (faza *Vidra*) s-au găsit numeroase boabe de grâu prefăcute în cărbune.

Din faza următoare de tranziție, în cursul săpăturilor din tellul de la Hîrșova, într-un nivel corespunzător etapei Spantov, în interiorul locuinței 11, într-o albiere a podelei, se afla un „depozit” de grâu.⁴¹¹ În vara anului 1961, la Izvoarele (jud. Ilfov) în pământul de umplutură, pe fundul unor gropi săpate de la baza stratului de pământ corespunzător sfîrșitului fazei, s-au scos destul de multe boabe de cereale, grâu și probabil de la alte specii de plante cultivate. De asemenea, în 1961 și în 1962, pe cînd se făceau sondaje pentru delimitarea șanțului de apărare al așezării de la Radovanu, la o adîncime de 3,70 m față de nivelul actual, au fost descoperite numeroase boabe de grîn și de neghină prefăcute în cărbune.

Documentarea arheologică ne permite să arătăm că la culesul grîului erau folosite un fel de seceri compuse dintr-un mîner arcuit, probabil de lemn (sau mandibule de bovine) cu o despicătură în lungul lui, în care erau fixate segmente de lame de silex, cunoscute din toate așezările aparținînd culturii Boian. Este vorba de lame scurte, de cele mai multe ori cu porțiunea dinspre bulb desprinsă. Aceste lame sînt caracterizate printr-o lustruire specifică. Din cauza folosirii îndelungate în cuprinsul secerilor, lamele, care erau înfipite oblic în mîner, dobîndeau o lustruire foarte puternică pe ambele fețe și totdeauna linia de margine a porțiunii lustruite este oblică pe axul lung al piesei. Pe multe dintre lame, anume pe porțiunile lustruite, se observă zgîrieturi fine, oblice. Prin urmare, partea activă a secerilor cu mîner de lemn (în alte regiuni sînt lucrate din mandibule de bovine, din care s-au scos dinții și apoi s-au fixat segmente de lame, sau din coarne arcuite)⁴¹² avea aspectul unui ferăstrău cu dinții mari, fiecare avînd o latură activă mai lungă decît cealaltă, care de fapt nu era activă.

După „seceriș” boabele erau adunate și păstrate în vase de lut ars pregătite special pentru acest scop. Subliniem însă că în cursul primelor două faze ale culturii Boian vasele de pământ sînt de dimensiuni reduse și de-abia în cursul fazei *Vidra* și apoi în cursul fazei de tranziție s-au făcut vase de dimensiuni apreciabile cu pereții groși⁴¹³. Dacă ținem seama de faptul că în așezarea de la Izvoarele (jud. Ilfov) boabele

⁴⁰⁹⁻⁴¹⁰ Determinări făcute de C.S. Nicolăescu-Plopșor,

⁴¹¹ Dolna Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hîrșova* în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 303.

⁴¹² O serie de astfel de seceri a fost descoperită cu prilejul săpăturilor din așezarea Azmașka din apropiere

din Stara Zagora. Informație primită de la Gh. Gheorghiev.

⁴¹³ De exemplu vasul reprodus de Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 17, fig. 16.

de grâu s-au găsit în pământul de umplură pe fundul a două gropi cercetate cu atenție, este posibil ca încă din acea vreme oamenii să fi început să-și păstreze rezervele de grâu în gropi săpate anume. Menționăm că gropile de la Izvoarele au avut forma cilindrică cu adâncimea de circa 0,80 m față de nivelul la care au fost săpate, și diametrul de 0,60 m.

Paiele de grâu, în cursul întregii perioade de evoluție a culturii Boian și mai târziu până la sfârșitul epocii neolitice, au fost folosite pe scară largă la construcții. Pentru a se da tărie lipiturii de lut cu care urmau a fi fățuiți pereții locuințelor, oamenii culturii Boian au amestecat lutul cu o anumită cantitate de paie.

În cursul săpăturilor din diferite așezări din faza Bolintineanu se găsesc bulgări de lipitură arsă, de mari dimensiuni, destul de fărâncioși. Când îi sfărâmăm constatăm că sînt de lut amestecat cu o mare cantitate de nisip cu bobul mare și cu o cantitate mai redusă de paie. Urmele de paie sînt relativ rare. În schimb, începînd din faza Giulești și pînă la sfârșitul culturii, în toate așezările se găsesc bulgări mari de lipitură arsă cu urme ce dovedesc că lutul a fost amestecat cu o foarte mare cantitate de paie.

În funcție de resturile păstrate rezultă că purtătorii culturii Boian, din primele două faze, nu aruncau nici pleava. Predecesorii lor îndepărtați observaseră că pasta ceramică este mai rezistentă atunci cînd este amestecată cu vegetale⁴¹⁴. Urmînd această tradiție transmisă din generație în generație, oamenii fazelor Bolintineanu și Giulești obișnuiau să modeleze cea mai mare parte dintre vasele lor din pastă amestecată cu multă pleavă în care mai rămînea adesea și cîte un bob de grâu, rătăcit. După părerea noastră, în legătură cu acest sistem de modelare a vaselor se pune o problemă, anume fie că oamenii erau nevoiți să-și facă seria de vase necesare pentru o anumită perioadă, cîrînd după culesul grîului, sau, în caz contrar, erau obligați să păstreze vreme mai îndelungată pleava pentru a o folosi atunci cînd aveau nevoie pentru modelarea vaselor.

Boabele erau sfărîmate pe rîșnițe primitive. În ceea ce privește dimensiunile, rîșnițele din așezările culturii Boian au suferit modificări. În cursul fazelor Bolintineanu și Giulești rîșnițele erau de dimensiuni reduse și relativ înguste. În așezările din Muntenia, astfel de rîșnițe s-au descoperit în fiecare locuință. De exemplu la Giulești s-au găsit trei fragmente de rîșnițe mici, de gresie.

În faza Vidra rîșnițele erau destul de rare, ajungînd pînă la circa 0,20m lungime. Mai târziu, în faza de tranziție, sînt mai numeroase (dimensiunea lor a crescut pînă la aproximativ 0,30 m lungime).

Pentru comunitățile din cîmpie obținerea pietrelor necesare realizării rîșnițelor constituia o problemă destul de complicată, deoarece în regiune nu exista piatră. Lespezile se obțineau de la alte comunități înrudite ce trăiau în nordul Munteniei sau la sud de Dunăre.

Observațiile făcute pe teren precum și analiza ansamblului de descoperiri ne permit să împărțim evoluția comunităților culturii Boian în două perioade mari, în prima (cuprinzînd fazele Bolintineanu și Giulești) se constată că avem de-a face cu așezări foarte mici, în schimb în cea de-a doua perioadă (cuprinzînd faza Vidra și faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița) constatăm că se schimbă cu totul și tipul de așezare și tipul de locuință, iar așezările sînt alcătuite dintr-un număr

⁴¹⁴ Pleava a fost folosită ca degresant încă din neoliticul timpuriu de către purtătorii culturii Criș și ai culturii Dudești.

mai mare de locuințe. Aceste modificări nu pot fi explicate decât prin schimbări profunde produse, după părerea noastră, în domeniul cultivării plantelor. Credem că nu poate fi nici o îndoială că în prima perioadă oamenii practicau cultivarea plantelor de tipul cu săpăliga. Sistemul acesta de cultivare nu este deloc rentabil, necesită un efort deosebit de mare, permite cultivarea unor loturi de dimensiuni mici datorită numărului redus de brațe de muncă; din cauza metodelor primitive și mai ales datorită faptului că pe același teren erau însămânțate același fel de plante, solul era sărăcit și „recoltele” deveneau din ce în ce mai reduse, și după o perioadă scurtă de câțiva ani terenul respectiv trebuia părăsit, căci nu putea asigura minimul de hrană necesară unei comunități, cât de reduse ar fi fost. Prin urmare, problema de bază a membrilor comunităților din perioada corespunzătoare fazelor Bolintineanu și Giulești o constituia asigurarea rezervelor de hrană pentru răstimpul dintre două recolte, atât pentru oameni cât și pentru vite. Era o problemă foarte complicată, și, după cum rezultă din situațiile constatate pe teren, de obicei era rezolvată cu greutate mare.

În cea de-a doua perioadă (corespunzătoare fazei Vidra și fazei de tranziție) după cum am arătat, s-a întâmplat ceva care a permis alcătuirea unor colective mai mari, fapt oglindit în creșterea dimensiunilor așezărilor, în creșterea numărului locuințelor. Creșterea numărului membrilor comunității presupune obligatoriu asigurarea unei cantități mai mari de hrană, deci presupune și obligă să se formeze rezerve mai mari de grâne. Astfel de rezerve nu puteau fi realizate decât prin modificarea metodelor de lucru legate de cultivarea plantelor. Exact nu putem ști ce s-a întâmplat în acea perioadă atât de îndepărtată din istoria noastră, putem face doar unele presupuneri. Cu toate că încă ne lipsesc date materiale sigure, totuși simțim înclinați să admitem sub formă de ipoteză de lucru că încă din acea perioadă în regiunile noastre a ajuns să fie cunoscută — prin intermediul comunităților din sud — folosirea unui tip primitiv de plug, probabil de lemn. Folosirea plugului, cât de primitiv, presupune o forță de tracțiune. În regiunile noastre această forță putea fi asigurată de bovine. Este drept că oasele de bovine folosite de către purtătorii culturii Boian încă nu au fost studiate din acest punct de vedere, totuși avem indicii care permit să admitem că și ei au folosit bovinele la tracțiune.

Pe baza studiului atent al oșemintelor de bovine adunate din stratul de cultură cu materiale din faza Vădastra II (corespunzătoare fazelor Giulești și Vidra) din așezarea de pe Măgura Fetelor de la Vădastra, Corneliu N. Mateescu a ajuns la concluzia că o bună parte dintre bovinele crescute de oamenii fazei Vădastra II au fost folosite la tracțiune ⁴¹⁵; or, credem că este greu de admis că acei oameni să poată folosi bovinele în acest scop, iar vecinii lor situați la câteva zeci de kilometri spre est de ei să nu fi aflat metoda ⁴¹⁶.

Semnalăm că la începutul aceleiași perioade, în cadrul ariei culturii Boian, a început folosirea topoarelor perforate, care erau mult mai practice și puteau fi folosite cu mult mai mult spor la defrișări, decât topoarele plate întrebuințate pînă atunci.

În aceeași perioadă — după cum am arătat — încep a fi modelate vase mari pentru păstrarea proviziilor de grâne, a crescut de asemenea cantitatea de paie amestecate în lipitura pereților.

⁴¹⁵ Informații primite de la Corneliu N. Mateescu, cărui îi mulțumim și pe această cale.

⁴¹⁶ Oasele de bovine de la Boian A au fost studiate

cu deosebită grijă de Alexandra Bolomey și pe ele nu s-au găsit nici un fel de elemente care să indice că animalele au fost folosite la tracțiune.

Asigurarea unor rezerve mai mari de grâu a provocat modificarea modului de trai al oamenilor din faza Vidra și din faza de tranziție. Asupra acestei probleme vom reveni în alte capitole.

Cultivarea plantelor era în strînsă corelație cu creșterea vitelor.

CREȘTEREA ANIMALELOR DOMESTICE

Documentarea cu privire la această a doua ocupație deosebit de importantă este inegală pentru fazele culturii Boian. Situația se datorește în mare măsură metodelor de lucru puse în practică în deceniile trecute, cînd se punea accentul pe tipologia materialelor și cînd în mare măsură erau neglijate problemele de ordin istoric. Aproximativ pînă în 1945 majoritatea arheologilor noștri, care s-au ocupat cu problemele culturii Boian, au neglijat oasele de animale, adunînd în cursul săpăturilor numai uneltele lucrate din os și corn, iar celelalte oase de animale erau lăsate pe teren fără a fi adunate. Din anul 1945 M. Petrescu-Dîmbovița a adunat pe șantierul de la Glina o parte din oasele de animale descoperite în stratul cu materiale de tip Boian, dar aceste oase încă nu au fost determinate.

Cu prilejul săpăturilor de la Giulești s-au adunat mai mulți dinți de bovine (singurele resturi faunistice găsite), iar mai tîrziu au fost adunate oase de pe toate șantierele unde se aflau materiale de tip Boian. Începînd din anul 1955, pe șantierele de sub conducerea noastră s-a acordat o atenție deosebită materialului de paleofaună și de aceea de pe o serie de șantiere au fost adunate *toate oasele*, de la cele mai mărunte așchii și pînă la oasele cele mai mari. Treptat s-a reușit ca prin săparea unor complexe închise din diferite faze și etape ale culturii Boian să se ajungă să avem materiale de paleofaună din fiecare fază. Astfel, în anul 1955 s-au efectuat săpături în complexul din faza Bolintineanu de la Aldeni. Pînă atunci nu se adunaseră nici un fel de oase din această fază deoarece singurul complex studiat mai sistematic, anume cel de la Cățelu, se află într-o regiune în care din cauza acidității solului nu se păstrează oasele de animale.

Din faza Giulești se cunosc, pe lîngă dinții de bovine din așezarea cu același nume, oasele de animale selectate în 1954 în cadrul complexului închis de la Greaca. De asemenea, cu prilejul săpăturilor de pe malul lacului Gălățui, lîngă Bogata, în complexul închis al gropilor I și II s-au adunat în 1956 toate oasele de animale. În ultimii ani la Feldioara, pe Dealul Cetății, s-a adunat o cantitate redusă de oase de animale.

Pentru faza Vidra documentarea este mai săracă. Dispunem numai de materialele pe care le-am colectat în ultimii ani la Bogata în complexele închise din punctele Bogata III și Bogata IV (din care au fost adunate toate oasele de animale). Diverse oase de animale au fost selectate din așezarea Boian A.

O cantitate deosebit de mare de oase de animale s-au adunat din așezările din faza de tranziție și anume din așezarea de la Izvoarele și în special de la Radovanu. În cursul săpăturilor noastre, am adunat în special materiale de paleofaună numai din complexele închise. În cazul în care într-o singură așezare erau două straturi de cultură în care s-ar fi putut produce amestecuri, în special în ceea ce privește oasele de animale, alegeam și păstram numai oasele din gropile ce conțineau numai materiale de tip Boian, sau materialele din locuințe sau de la baza stratului de cultură, astfel sperăm că am reușit să evităm folosirea pentru determinări a unor oase de animale care ar fi putut proveni dintr-un strat mult mai tîrziu decît cel ce ne interesează în lucrarea noastră.

De curînd au fost publicate datele și concluziile la care s-a ajuns pe baza studierii oaselor de animale descoperite în cursul săpăturilor de la Tangîru din anii 1956—1957⁴¹⁷. După părerea noastră aceste date și concluzii trebuie folosite cu prudență deoarece așezarea menționată a fost locuită în diferite perioade ale epocii neolitice și după profilele publicate rezultă că unele niveluri sînt foarte subțiri, iar oasele de animale adunate din astfel de niveluri s-au putut amesteca foarte ușor încă din vechime prin intermediul numeroaselor gropi săpate de oamenii neolitici. Oase de animale din niveluri mai tirzii au putut ajunge astfel în niveluri mai vechi, pentru aceasta nu pot fi acuzați nici arheologii care au făcut săpăturile și nici cei care au determinat osemintele, fapt este că poate să se creeze o discordanță între datele obținute prin studierea acestui complex complicat și cele obținute prin studierea oaselor de animale adunate din complexe închise.

Toate oasele de animale descoperite pe șantierul nostru au fost predate spre determinare prof. Olga Necrasov, conducătoarea Laboratorului de morfologie animală de la Universitatea „Al. I. Cuza” de la Iași.

Din lucrările apărute sau în curs de apariție prezentate de Olga Necrasov și de colaboratorii ei, cu privire la fauna culturii Boian (fig. 13), folosim toate datele cu privire la determinări și procente.

Faza Bolintineanu. Numărul redus al descoperirilor și mai ales al săpăturilor din așezări datate în această fază are drept rezultat o cunoaștere mai slabă a faunei din faza Bolintineanu. Datorită dificultăților semnalate, în prezent dispunem numai de datele destul de sumare referitoare la oasele găsite în complexul de tip Bolintineanu de la Aldeni. Cu toate că suprafața săpată acolo a fost redusă ca dimensiuni, proporțional numărul oaselor de animale a fost destul de mare. S-au scos la iveală 25 oase, dintre care 19 sînt de animale domestice. În cadrul acestei grupe majoritatea o constituie (14) oasele de bovine (*Bos taurus*), iar restul sînt oase de ovicaprine. Tot la Aldeni s-a descoperit și un maxilar de ciine.

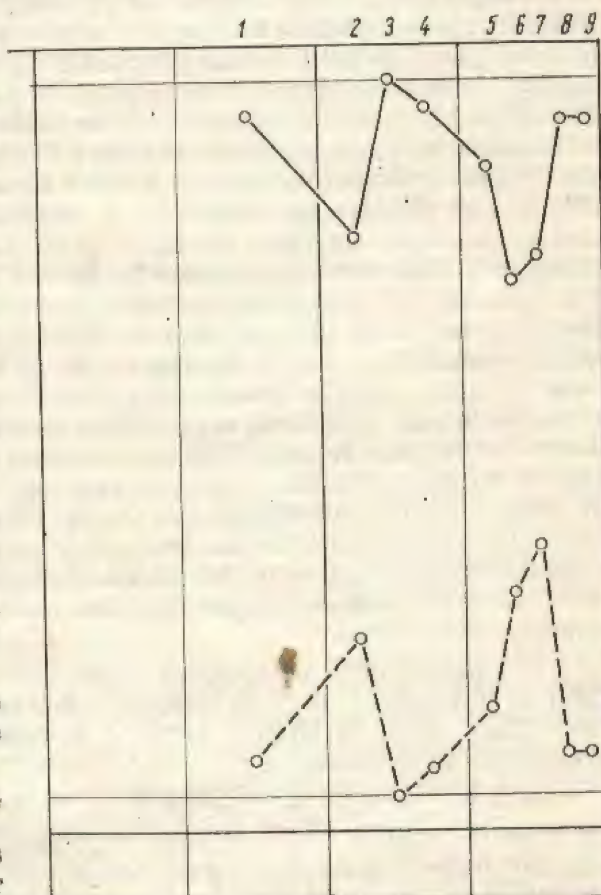

Fig. 13. — Diagramă înfățișînd raportul reprezentării prin oase a animalelor domestice și a celor sălbatice din diferite faze și așezări aparținînd culturii Boian. — animale domestice; --- animale sălbatice; s-au avut în vedere oasele de animale descoperite în așezările: 1. = Bogata I—II; 2=Bogata III; 3=Bogata IV; 4 = Boian A; 5 = Radovanu (nivelul 4); 6 = Radovanu (nivelul 3); 7 = Radovanu (nivelul 2); 8 = Radovanu (nivelul 1); 9 = Izvoarele.

⁴¹⁷ O. Necrasov și S. Halmovici, *Étude de la faune de la station néolithique de Tangîru*, în *Dacia*, N.S.,

Documentarea cu privire la animalele domestice crescute de oamenii fazei Giulești este mai bogată în raport cu faza precedentă.

Majoritatea oaselor de animale din faza Giulești au fost descoperite în 1956 în cursul săpăturilor de la Bogata, de pe malul de vest al lacului Gălățui. Din această fază datează complexele închise din punctele notate Bogata I și Bogata II, este vorba de două gropi de bordei, care împreună reprezintă resturile unei mici așezări din faza Giulești. Materialul ceramic descoperit în pământul de umplură al celor două gropi este unitar, prin urmare și oasele de animale sînt contemporane. Pe terenul complexului din care fac parte bordeiele Bogata I și Bogata II a existat un singur strat de cultură corespunzător etapei de început a fazei Giulești. Toate oasele, valvele și cochiliile adunate au fost predate Laboratorului de morfologie animală de la Iași și au fost determinate și publicate de Olga Necrasov și S. Haimovici. Din studiul celor doi specialiști extragem datele ce ne interesează ⁴¹⁸. La Bogata au fost adunate, din punctele Bogata I și Bogata II, 371 piese paleofaunistice, între care 315 oase. Oasele de animale sînt reprezentate prin 170 de piese și, fapt cu totul semnificativ, dintre acestea 162 sînt oase de animale domestice, deci în complexul de la Bogata oasele de animale domestice reprezintă în raport cu cele sălbatice un procent de peste 95 %. Ca și în celelalte complexe, oasele de bovine reprezintă majoritatea (din 162, oasele de bovine sînt 144, adică 88 %). Dintre bovine sînt reprezentate două forme; o rasă de bovine cu talie specifică mare și alta cu o talie mai mică. Ca număr urmează ovicaprinele cu 14 piese (adică aproximativ 9 %), dintre care 2 aparținînd speciei *Capra* și 1 speciei *Ovis*, celelalte 11 piese nu pot fi precizate și sînt atribuite ovicaprinelor. În sfîrșit, în același complex s-au mai găsit 4 oase de cîine (3 %). O problemă interesantă și importantă o ridică prezența unui os de cal (*equus caballus*) despre care însă nu se poate spune dacă provine de la un cal domestic sau sălbatic.

Cercetarea unui alt complex închis (tot de la începutul fazei, dar ulterior complexului de la Bogata) cel de la Greaca, a dus la descoperirea unei cantități mari de oase. Predomină oasele de bovine. În plus, în complexul Greaca s-au mai găsit cîteva oase și dinți de ovicaprine.

Din cea de-a doua etapă a fazei, în așezarea Giulești (în 1953) s-au descoperit numai cîteva dinți și cîteva fragmente mici dintr-o mandibulă de boviden.

Nu dispunem de date cu privire la oasele de animale găsite în complexele de tip Giulești săpate în jurul orașului București de membri ai colectivului București.

Faza Vidra. Despre oasele de animale din această fază avem date puține. În anul 1956 s-au adunat oasele din complexele închise Bogata III (de la începutul fazei Vidra) și Bogata IV (de la sfîrșitul aceleiași faze). Numărul oaselor este redus.

În complexul de la începutul fazei s-au găsit 11 oase de animale domestice dintr-un total de 14 oase. Prin urmare, și în acest caz procentul de 78 % al oaselor de animale domestice este semnificativ. Dintre 11 oase, 8 (72 %) de ovicaprine (1 capră sp. și 7 ovicaprine), 2 (18,25 %) de bovine (*Bos taurus*) și 1 este de cîine (9,75 %) ⁴¹⁹.

Complexul Bogata IV din etapa de sfîrșit a fazei Vidra este caracterizat, de asemenea, prin numărul redus al oaselor de animale. În total s-au găsit 19 oase de animale, toate aparținînd unor animale domestice. Predomină, ca și în alte complexe, oasele de

⁴¹⁸ Olga Necrasov și S. Haimovici, *Fauna din complexe Boian de lângă satul Bogata*, în *Materiale*, V,

1959, p. 127—129.

⁴¹⁹ *Ibidem*, p. 127—129.

bovine, 14 din 19 piese (73,69%), urmează ovicaprinele cu 3 (15,79%) piese și ciinele cu 2 (10,52%) piese ⁴²⁰.

În timpul săpăturilor de la Boian A, complex specific fazei Vidra, s-a adunat o mare cantitate de oase de animale, printre care multe păstrate foarte bine ⁴²¹. Menționăm în special oasele scoase din pământul de umplură al câtorva gropi. Pe locul săpăturilor noastre majoritatea materialelor aparțin fazei Vidra, dar deasupra stratului din această fază se găsește un altul în care sînt fragmente ceramice din faza de tranziție, cioburi izolate din prima epocă a fierului și mai ales unele gropi și resturi de colibe din a doua epocă a fierului. Prin săparea gropilor din epoca fierului s-au putut produce unele amestecuri în privința paleofaunei și de aceea dintre piesele studiate am exclus toate materialele paleofaunistice pînă la adîncimea de 0,80 m de unde începe stratul Vidra propriu-zis.

În cursul săpăturilor dintre anii 1956—1961, în această așezare din faza Vidra au fost scoase la iveală 589 piese paleofaunistice, dintre care 358 au fost determinate iar 231 sînt indeterminabile.

Cu toate că a fost săpată o suprafață de teren apreciabilă s-a adunat o cantitate redusă de oase de animale (263 piese dintre cele determinate).

Din observațiile făcute rezultă că dintre 255 piese osoase, 245 (sau 96,07%) au aparținut unor animale domestice și numai 10 piese (sau 3,92%) unor animale sălbatice. Este evidentă o preferință accentuată pentru creșterea vitelor și una cu totul redusă pentru vînătoare. În parte faptul ar putea fi explicat prin poziția așezării, în mijlocul bălții Boian, la o distanță apreciabilă de malul de nord al bălții.

La Boian A sînt documentate următoarele specii de animale domestice; bovine cu 147 piese (adică 60%), ovicaprine cu 64 piese (adică 26,1%), porcine cu 27 piese (adică 11%), și cîini cu 7 piese (adică 2,9%).

În privința bovinelor s-a constatat că 72,1% dintre piese aparțin maturilor, iar 27,8% submaturilor. Concluzia ce se degajează din aceste date este aceea că bovinele erau crescute „mai mult în scopuri utilitare și numai secundar în scop alimentar”, dar se adaugă „pe fragmentele limitate de oase lungi păstrate nu se observă însă inserții musculare care să indice supunerea la un efort intens (tracțiune sistematică de lungă durată)” ⁴²². Bovinele documentate la Boian A au avut talie mijlocie.

În cadrul ovicaprinelor au fost determinate atît oase de oaie (*Ovis aries*) 6 piese, cît și oase de capră (*Capra hircus*) 5 piese. Oile au avut talie mijlocie spre mică, pe cînd caprele au avut talie moderată spre mare. În funcție de numărul de piese repartizate pe vîrstă rezultă că 62,5% aparțineau unor elemente mature, iar 37,5% unor elemente sub mature și se ajunge la concluzia că în cazul comunității de la Boian A „asistăm deci la o sacrificare mai mare a animalelor tinere. Creșterea oilor și a caprelor . . . urmărea în măsură aproape egală țelul pur alimentar (reflectat îndeosebi în sacrificarea animalelor tinere) și cel utilitar (sacrificarea adulților abia după ce își aduceau aportul de lapte, lînă etc.)” ⁴²³.

În al treilea rînd sînt documentate porcinele; se constată că erau jertfite în special animale tinere (55,5%) în raport cu cele mature (44,5%). Judecînd pe baza dimensiunii oaselor de porcine se poate susține că provin de la indivizi de talie foarte mare.

⁴²⁰ Ibidem, p. 127—129.

⁴²¹ Oasele de animale din așezarea Boian A au fost determinate de către Alexandra Bolomey. În cele ce urmează folosim datele din lucrarea Al. Bolomey,

Fauna neolitică din așezarea Boian A de la Vărăști, în *Studii și cercetări de antropologie*, III, 1, 1966, p. 27—34.

⁴²² Ibidem.

⁴²³ Ibidem.

Din ultima categorie fac parte ciinii de talie mică aparținând așa-numitei forme *palustris* ⁴²⁴.

Majoritatea oaselor de animale de care dispunem pentru documentare au fost descoperite în așezări aparținând fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

În cursul săpăturilor între anii 1960 și 1971 în cuprinsul așezării de la Radovanu au fost adunate toate oasele de animale, de la așchii pînă la oasele mari, întregi. În prima campanie de săpături studiindu-se stratigrafia așezării s-au adunat oase de animale din cele patru niveluri. Acestea datează numai din faza de tranziție și permit o comparație între diferitele specii. Materialele au fost prelucrate de Olga Necrasov și în textul nostru folosim datele din textul d-sale predat spre tipărire.

În 1960 la Radovanu au fost adunate 860 piese osoase, dar multe dintre ele sînt prea mici și de aceea nu pot fi folosite. Au fost determinate numai 542 piese ⁴²⁵.

În nivelul 4 (cel mai vechi), săpat pe o suprafață restrînsă, s-au descoperit numai 65 oase de animale domestice (87,84 %) în raport cu 9 oase de animale sălbatice (12,16 %).

Între animalele domestice predomină, ca și în celelalte faze, bovinele, cu 41 de oase (63 %), urmează ovicaprinele cu 16 oase (25 %), în al treilea rînd urmează porcinele cu 7 oase (11 %). Ciinele este reprezentat printr-un singur os (1 %).

În nivelul următor 3 numărul de oase este mai mic. În stratul de pămînt corespunzător acestui nivel s-au găsit 57 de oase dintre care 41 (= 71,93 %) aparțin animalelor domestice și numai 16 (28,0 %) animalelor sălbatice.

Pe categorii animalele domestice se prezintă astfel; predomină bovinele 24 piese (58,50 %); urmează porcinele cu 9 oase (22 %) și de-abia după aceea ovicaprinele cu 8 (19,50 %) piese. În cel de-al treilea nivel (nivelul 2) cercetat pe o suprafață puțin mai mare decît nivelurile pe care le suprapune, s-au găsit 171 de oase de animale repartizate astfel: 129 (75,44 %) oase de animale domestice și 42 (34,56 %) oase de animale sălbatice. În acest nivel dintre animalele domestice sînt reprezentate: bovinele cu 80 de piese (62,10 %), porcinele cu 22 piese (17,05 %), iar ovicaprinele cu 18 piese (13,95 %) și în sfîrșit ciinele cu 9 piese (6,90 %).

Datele ce s-au obținut în legătură cu osemintele din ultimul nivel (nivelul 1) sînt deosebit de interesante.

În campania din anul 1960, pe șantierul de la Radovanu s-au scos la iveală din stratul corespunzător nivelului 1, 162 de oase de animale între care 153 (94,44 %) de animale domestice și numai 9 (5,56 %) de animale sălbatice ⁴²⁶.

Diferitele categorii de animale domestice se prezintă în ordinea următoare: bovine 79 piese (51,65 %), porcine 47 piese (30,75 %), ovicaprine 25 piese (16,35 %), și ciinele 2 piese (1,25 %). Încă nu dispunem de datele referitoare la determinările oaselor de animale descoperite pe suprafețe mari din cuprinsul nivelului 1 din anii 1961 și 1971. În anul 1961 săpăturile cuprinzînd o suprafață mai vastă, s-au descoperit și adunat 3 048 piese, dintre care însă numai 1 295 au putut fi determinate ⁴²⁷.

Cu mulți ani în urmă, cu prilejul săpăturilor din așezarea de la Spanțov, s-au găsit de asemenea oase de animale domestice și anume: de bovine, oi, capre, porci și ciini ⁴²⁸.

⁴²⁴ Ibidem.

⁴²⁵ Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu în, Materiale*, X, 1973, p. 39—44.

⁴²⁶ Ibidem.

⁴²⁷ Ibidem.

⁴²⁸ Bucur Mitrea, C. Preda, Sebastian Morintz și Cornelia N. Mateescu, *Șantierul Spanțov, în SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 224.

La Hirșova în nivelul din timpul etapei Spanțov s-au adunat în special oase de bou și de porc ⁴²⁹.

Un alt complex important pentru problemele noastre a fost săpat în vara anului 1961, la marginea satului Izvoarele (jud. Ilfov). Așezarea la care ne referim cuprinde două straturi de cultură, unul datat la sfârșitul fazei de tranziție, iar celălalt aparține culturii Gumelnița. În cazul de față ne interesează numai oasele de animale descoperite în stratul inferior. Materialele paleofaunistice au fost studiate și determinate de Olga Necrasov și G. Gheorghiu, din al căror studiu extragem datele necesare ⁴³⁰. În cadrul săpăturilor de la Izvoarele au fost descoperite 2 693 de piese paleofaunistice, dintre ele însă aproape jumătate este în stare foarte fragmentară, de aceea numai 1 333 piese au putut fi determinate. În studiu se precizează că materialul nedeterminabil aparține mamiferelor, majoritatea provenind cu mare probabilitate de la bovine. Dintre cele 1 136 oase de mamifere, 1 069 (94,10%) aparțin animalelor domestice și numai 67 (5,90%) animalelor sălbatice. Pe categorii, oasele de animale domestice se repartizează astfel: bovine 612 piese (57,26%); ovicaprinele (*Capra hircus* + *Ovis aries*) 205 piese (19,18%); porcinele 202 piese (18,89%) și ciinele 50 piese (4,67%). O mare parte dintre oasele de animale domestice provin de la indivizi tineri. Astfel, după cum arată autorii studiului, circa 33% dintre bovine, 50% dintre ovicaprine și 90% dintre porcine (ale căror resturi au fost identificate în așezare) nu atinseseră încă maturitatea.

În legătură cu tipurile de animale domestice se precizează că în categoria ovicaprinelor s-au găsit atât oase de oi, cât și oase de capre (între care s-a întâlnit cu siguranță tipul „aegagrus”, fără însă ca să se poată afirma lipsa tipului „prisca”). În legătură cu porcinele se menționează descoperirea unui fragment de neurocraniu cu o malformație a foramenului occipital.

Oasele de ciine sînt relativ numeroase. Pe baza caracteristicilor, majoritatea lor poate fi atribuită cu siguranță rasei palafitelor (*Canis familiaris palustris* Rüt).

Pentru o înțelegere mai justă a datelor noastre cu privire la paleofaună, ținem să subliniem că marea majoritate a oaselor la care ne-am referit au fost scoase la iveală din cuprinsul unei serii de așezări toate situate numai în cimpia Dunării, pe un teritoriu restrîns, cu mediu geografic similar. Ținînd seama de determinările făcute, rezultă că în cursul perioadei de evoluție a culturii Boian, purtătorii ei au crescut în preajma așezărilor, în lunca și pe terasele vecine diferite specii de animale domestice. În cursul nopții vitele erau strînse în special în cuprinsul așezărilor întărite pentru a fi ferite de animalele sălbatice. Unele șanțuri săpate în marginea așezărilor pot fi considerate ca servind pentru a opri pătrunderea animalelor sălbatice în așezare și împrăștierea vitelor din așezări.

Oamenii culturii Boian au crescut pe scară relativ redusă următoarele specii de animale;

a) *Bovine* (*Bos taurus* L.). În legătură cu această specie se poate preciza că din cursul fazei Giulești (așezarea Bogata I) se cunosc două rase de bovine: una cu talie specifică mare și alta cu talie mai mică ⁴³¹. Oamenii fazei Vidra au crescut bovine de

⁴²⁹ Dolina Galbenu, *op. cit.*, p. 303.

⁴³⁰ Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Izvoarele*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 91–95.

⁴³¹ Olga Necrasov și S. Haimovici, *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, în *Materiale*, V, 1959, p. 127.

talie mijlocie, iar cei din faza de tranziție (așezarea Radovanu) bovine cu talie relativ mare și mijlocie ⁴³².

b) *Ovicaprine*. Despre majoritatea oaselor nu se poate spune cărei specii anume aparțin, dar este sigur că în diferitele așezări sînt documentate atît specia *Capra*, cît și specia *Ovis* ⁴³³. În ceea ce privește *Capra* s-au găsit de exemplu în așezarea de la Izvoarele oase de tipul *Capra aegagrus* și nu este exclusă posibilitatea ca în aceeași așezare să fie reprezentată și capra de tip *prisca* ⁴³⁴.

c) *Porcinele* (*Sus scrofa domesticus* L). Despre această specie nu se fac precizări cu privire la eventuale tipuri deosebite.

d) *Cîinele*. După cum s-a arătat, majoritatea oaselor pot fi atribuite rasei palafitelor (*Canis familiaris palustris* Rüt.) ⁴³⁵. În așezarea de la Radovanu, în afară de acest tip de cîine se mai cunoaște varietatea *Canis familiaris intermedius* Woldrich ⁴³⁶.

Din toate complexele studiate, o mare parte dintre oasele de animale domestice (bovine, ovicaprine și porcine) provin de la indivizi tineri ⁴³⁷. Este clar că aceste categorii de animale erau crescute în primul rînd pentru carne, apoi pentru piei, iar oile în mare măsură pentru lînă. O oarecare cantitate dintre oasele animalelor domestice erau folosite la facerea unor unelte. Creșterea animalelor nu a luat o extensiune prea mare la purtătorii culturii Boian, căci se puna o problemă deosebit de complicată pentru acea vreme, anume problema asigurării hranei necesare vitelor pentru perioada de iarnă.

În funcție de datele de care dispunem în prezent, am alcătuit o diagramă pe care am reprezentat procentajul pe faze al diferitelor specii de animale domestice (fig. 14). La datele referitoare la cultura Boian adăugăm și pe cele despre complexul închis, din timpul culturii Dudești, de pe teritoriul com. Radovanu. În acel complex s-au descoperit aproximativ 100 de oase de animale. Determinările făcute de Olga Necrasov au dus la concluzia că toate aceste oase sînt de bovine. În așezarea de tip Bolintineanu de la Aldeni se constată că aproape 74 % dintre oasele de animale domestice aparțin bovinelor și numai 26 % ovicaprinelor. Situația din timpul fazei Giulești este similară, subliniem faptul că în acea fază dintre animalele domestice oamenii creșteau în primul rînd și aproape exclusiv bovinele. În decursul fazelor Giulești, Vidra și pînă la începutul fazei de tranziție (nivelul 4 din așezarea de la Radovanu) se constată o creștere treptată a procentajului ovicaprinelor.

În cursul fazei Vidra se cunoște în stadiul actual al cercetărilor primele oase de porc, care mai apoi este din ce în ce mai bine documentat în diferitele așezări. Lipsa oaselor de porc din așezările din primele două faze ale culturii Boian se datorește întîmplării.

Se cuvine să subliniem schimbarea ponderii în ceea ce privește creșterea ovicaprinelor în raport cu creșterea porcinelor, modificarea se constată în cursul fazei de tran-

⁴³² Olga Necrasov *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu*, în *Materiale*, X, 1973, p. 39—44.

⁴³³ Olga Necrasov și S. Haimovici, *Fauna din complexele Boian de lîngă satul Bogata*, în *Materiale*, V, 1959, p. 127.

⁴³⁴ Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 91—95.

⁴³⁵ Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu*, în *Materiale*, X, 1973, p. 39—44.

⁴³⁶ *Ibidem*.

⁴³⁷ În cazul așezării Boian A, Al. Bolomey, *Fauna neolitică din așezarea Boian A de la Vărăști*, în SCA, III, 1, 1966, p. 27—34. pentru așezarea de la Radovanu, Olga Necrasov *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu*, în *Materiale*, X, 1973, p. 39—44.

ziție și este documentată în cuprinsul celor patru niveluri din așezarea de la Radovanu⁴³⁸. În nivelul inferior (4) se constată că ovicaprinele predomină în raport cu porcinele (o. = 25% — p. = 11%). În nivelul următor proporția este apropiată, marcată însă de o ușoară depășire a porcinelor (p. = 22% — o. = 19,50%). În ultimele două niveluri la Radovanu proporția se modifică din ce în ce mai mult în favoarea porcinelor (nivelul 2: p. = 17,10% — o. = 13,95%; nivelul 1: p. = 30,75% — o. = 16,35%). În așezarea de la Izvoarele (jud. Ilfov) de la sfârșitul fazei de tranziție, oasele de ovicaprine depășesc din nou, cu puțin, procentul oaselor de porcine⁴³⁹.

Regretăm că încă nu avem date cu privire la paleofauna din cursul diferitelor faze ale culturii Gumelnița spre a cunoaște cum s-a desfășurat procesul; a scăzut în continuare ponderea bovinelor față de celelalte două categorii, sau procentul bovinelor a crescut din nou?

VINĂTOAREA

O altă ocupație, care în activitatea economică a purtătorilor culturii Boian juca un rol secundar, era vânătoarea. Din datele cunoscute rezultă că raportul între ponderea vânătorii și creșterea vitelor a fost variabil de la fază la fază. În cursul fazei Bolintineanu oasele de animale domestice reprezintă 76% din totalul de oase, iar cele de animale sălbatice sînt în proporție de 24%. Date mai multe și o documentare mai bogată avem începînd din faza Giulești, în cursul căreia procentul oaselor de animale domestice ajunge pînă la 95%, iar al celor de animale sălbatice indicînd vânătoarea ajunge numai pînă la 5%. În cursul fazei Vidra procentul oaselor de vite este în așezarea de la Bogata de 78%, iar al celor de animale sălbatice crește pînă la 22%. În schimb, în așezarea Boian A oasele de animale domestice sînt în proporție de 96,07%, față de 3,92% cît este procentul animalelor sălbatice. Perioada corespunzătoare fazei de tranziție este caracteristică prin variabilitatea celor două categorii. Datele obținute sînt referitoare la cele patru niveluri din așezarea de la Radovanu. În nivelul inferior, cel mai vechi, animalele domestice sînt reprezentate prin 87,84%, iar cele sălbatice prin 12,16%; în nivelul 3 datele sînt 71,93% la 28,07%; în nivelul 2 datele sînt 75,44% la 24,56% și în nivelul 1 datele sînt 94,44% la 5,56%. În așezarea de la Izvoarele procentajul rămîne aproape același 94,10% la 5,90%.

Pentru a ilustra variabilitatea am arătat grafic pe diagramă (fig. 13) datele cunoscute.

Pînă în prezent în așezările fazei Bolintineanu s-au găsit numai cîteva oase de animale sălbatice. În așezarea de la Aldeni s-au descoperit 4 oase de cerb (*Cervus elaphus* L.), un os de bour (*Bos primigenius* L.) și unul de pisică sălbatică (*Felis silvestris* L.)⁴⁴⁰.

Din cursul fazei Giulești documentarea noastră este mai bogată. În complexul Bogata I și II s-au adunat oase de iepure (1 os), de vulpe (2 oase), de dihor (1 os) și de cerb (o piesă)⁴⁴¹. Cantitatea de oase de animale sălbatice de la Greaca este mai redusă; acolo s-au găsit numai oase de iepure (două maxilare fragmentare)⁴⁴².

⁴³⁸ Olga Necrasov, *op. cit.*

⁴³⁹ *Ibidem*.

⁴⁴⁰ Date preliminare comunicate de Olga Necrasov.

⁴⁴¹ Olga Necrasov și S. Haimovici, *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, în *Materiale*, V, 1959, p. 128, tabelul.

⁴⁴² Oase determinate de C.S. Nicolăescu-Plopșor.

Din aceeași fază în așezarea de la Bogata s-au scos la iveală trei oase de păsări nedeterminabile⁴⁴³, iar la Giulești un os lung probabil de la o pasăre de baltă.

În complexe datînd din faza Vidra cantitatea oaselor de animale este în unele cazuri redusă. Din pămîntul de umplutură al gropii complexului Bogata III, datat la începutul fazei, s-au descoperit numai oase de iepure (2 piese), de vulpe (1 piesă)

și de păsări (2 piese)⁴⁴⁴, iar în complexul Bogata IV de la sfîrșitul fazei nu s-au găsit oase de animale sălbatice sau de păsări⁴⁴⁵.

În prezent, putem completa lipsa semnalată prin datele relative la oasele de animale sălbatice din așezarea Boian A cu toate că stațiunea se află pe un grind la o distanță apreciabilă de malul de nord al bălții Boian, totuși în cuprinsul așezării s-au găsit în condiții stratigrafice clare oase de animale sălbatice (anume 10 piese reprezentînd un procent de 3,92 % din numărul pieselor adunate) aparținînd speciilor de animale vîinate de oamenii fazei Vidra. În ordinea frecvenței oasele animalelor sălbatice documentate în așezarea Boian A aparțin următoarelor specii : mistreț (3 piese, adică 30 %), cal (2 piese, adică 20 %), bour (2 piese, adică 20 %), cerb (2 piese, adică 20 %), și căprioară (1 piesă, adică 10 %). Oasele de mistreț provin de la un mascul de talie mare. Deosebit de interesantă și semnificativă

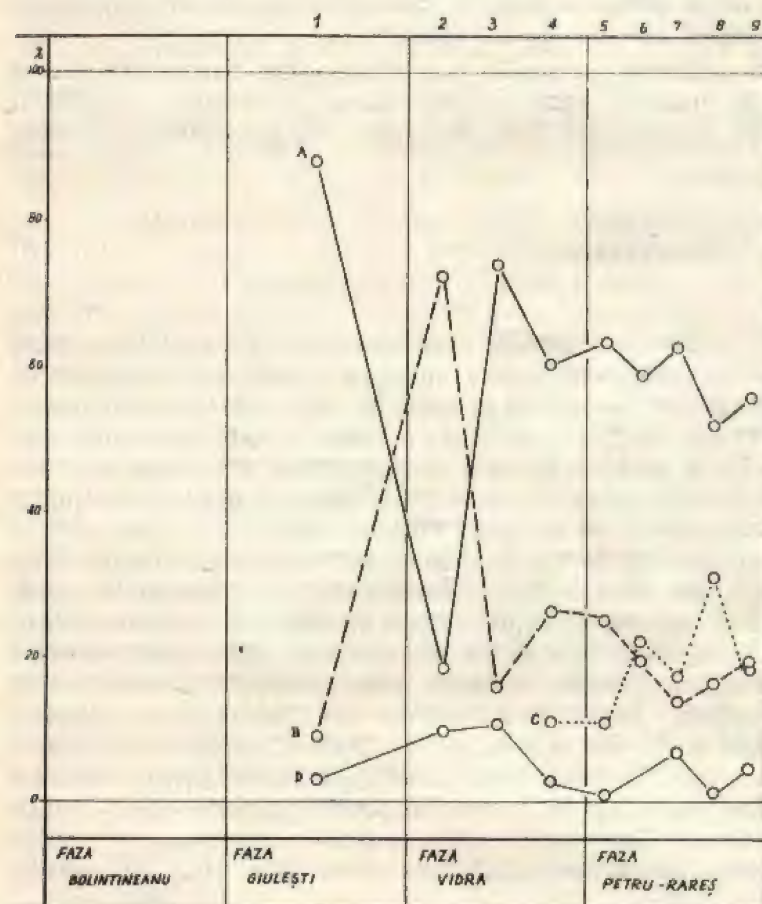

Fig. 14. — Diagramă înfățișînd proporția de animale domestice din diferite faze și așezări aparținînd culturii Boian: A = bovine; B = ovicaprine; C = porcine; D = cîini.

este descoperirea oaselor de cal. Pe baza pieselor găsite determinarea este sigură. În stadiul actual al cercetărilor oasele trebuie atribuite unor animale sălbatice vîinate. Dintre celelalte animale vîinate urmează bourul (documentat cu certitudine), cerbul și căprioara.

⁴⁴³ Olga Necrasov și S. Haimovici, *op. cit.*, p. 128, tabelul.

⁴⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁴⁵ *Ibidem.*

Asociația faunistică reprezentată prin oase de bour, cerb, căprioară, mistreț este suficientă „pentru a indica prezența apropiată a pădurilor și lăstărișurilor care adăposteau, fără îndoială, o asociație mult mai variată de specii”.

În același complex s-a găsit și un os de pasăre, greu de determinat⁴⁴⁶.

Complexele din faza de tranziție care au fost mai bine studiate sînt mai bogate în materiale. În așezarea de la Radovanu în cele patru niveluri s-au găsit destul de multe oase de animale sălbatice⁴⁴⁷. Astfel, în nivelul 4 (cel mai vechi) s-au descoperit oase de iepure (4 piese) și de cerb (5 piese) în nivelul 3 s-au adunat oase de iepure (12 piese), de dihor (1 piesă), de mistreț (1 piesă), de cerb (2 piese); în nivelul 2 au fost găsite oase de iepure (18 piese), de vulpe (3 piese), de pisică sălbatică (1 piesă), de mistreț (8 piese), de cerb (11 piese), de căprioară (1 piesă); iar în nivelul 1 (ultimul) s-au descoperit oase de iepure (4 piese), de cerb (4 piese), de căprioară (1 piesă) și de castor (1 piesă). Datele referitoare la nivelul 1 se bazează numai pe determinarea oaselor descoperite în anul 1960; de atunci s-a mai adunat din acest nivel o mare cantitate de oase, după a căror determinare se vor putea aduce unele completări listei de mai sus.

În aceeași așezare s-au mai găsit și cîteva oase de *Megalornis grus*.

De la sfîrșitul fazei de tranziție datează așezarea de la Izvoarele, unde de asemenea s-au descoperit în 1961 multe oase de animale sălbatice și anume oase de iepure (2 piese), de castor (4 piese), de lup (2 piese), de urs (7 piese), de mistreț (8 piese), de cerb (34 piese), de căprioară (5 piese) și de bour (5 piese)⁴⁴⁸.

Pentru arealul diferitelor specii de animale sălbatice menționăm că în așezarea de la Spanțov au fost descoperite oase de mistreț, de cerb și de bour. La Spanțov s-a găsit un craniu întreg de bour⁴⁴⁹.

În legătură cu prezența oaselor de cerb din diferite așezări Boian, ținem să precizăm că este posibil ca multe dintre coarnele de cerb să nu provină de la animale vîinate, ci să fi fost adunate din pădure coarnele de cerb căzute. Se poate vorbi de vîinarea cerbului în chip sigur numai în cazurile în care în așezarea respectivă s-au descoperit și oase din schelete de cerb.

În funcție de documentarea actuală oamenii culturii Boian au vîinat următoarele specii de animale ce trăiau în pădurile din apropierea așezărilor: iepurele (*Lepus europaeus* L.), vulpea (*Canis vulpes* L.), lupul (*Canis lupus* L.), pisica sălbatică (*Felis silvestris* Schreb), dihorul (*Mustela putorius* L.), castorul (*Castor fiber* L.), ursul (*Ursus arctos* L.), mistrețul (*Sus scrofa ferus* L.), cerbul (*Cervus elaphus* L.), căprioara (*Capreolus capreolus* L.), bourul (*Bos primigenius* Boj).

De asemenea, erau prinse broaștele țestoase (*Emys* sp.) și erau vîinate păsările. Dintre oasele de pasăre au putut fi determinate numai cele de *Megalornis grus* L.

Toate aceste animale erau vîinate de purtătorii culturii Boian prin diferitele metode. Documentarea noastră permite să arătăm că se foloseau printre altele arcul și săgeata. Desigur, arcuri nu ni s-au păstrat, dar s-a găsit datînd încă din faza Bolintineanu un obiect de gresie de formă ovală, cu o față netedă, pe mijlocul căruia este un jgheab cu fundul arcuit. Astfel de piese de gresie sînt considerate de majoritatea specialiștilor că au fost folosite la îndreptarea și curățirea tijelor de săgeată.

⁴⁴⁶ Al. Paul-Bolomey, *op. cit.*

⁴⁴⁷ Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu*, în *Materialc*, X, 1973, p. 39-44.

⁴⁴⁸ Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, în *Materialc*, IX, 1970, p. 91-95.

⁴⁴⁹ Bucur Mîltea, C. Preda, Sebastian Morintz și Corneliu N. Mateescu, *Șantierul Spanțov*, în *SCIV*, 1-2, 1953, p. 224-225.

În numeroasele așezări săpate pînă acum nu s-au găsit vîrfuri de săgeată de formă triunghiulară (specifice unor culturi mai tîrzii), totuși sîntem în măsură să menționăm că din faza Vidra (în așezarea Boian A) s-a găsit o serie de piese lucrate pe lame. Ele au un peduncul median, ascuțit la vîrf, realizat prin retușarea îngrijită bilaterală; aceste piese au putut fi folosite ca vîrfuri de săgeată. În așezarea de la Radovanu 1962 s-a găsit o piesă de silex de formă triunghiulară realizată în parte prin cioplire, în parte prin retușare; este probabil un vîrf de săgeată propriu-zisă. În aceeași așezare s-a descoperit și un vîrf de sulită de silex de formă triunghiulară alungită cu laturile lungi puțin arcuite în afară. Desigur, sulitele constituiau o armă de vîntoare folosită de oamenii culturii Boian. În cîmpia Dunării și în nord-estul Munteniei în perioada ce a urmat imediat după faza de tranziție, sînt cunoscute destul de multe piese: unele vîrfuri de săgeată și de sulită de formă triunghiulară lucrate cu deosebită grijă pe ambele fețe.

Pentru a prinde diferitele animale, oamenii Boian au folosit foarte probabil capcanele și lațurile. Nu este exclus ca și aceste comunități să fi cunoscut, ca și oamenii de la începutul culturii Sălcuța, și capcanele de tipul tivigului (documentat sigur în așezarea de la Verbicioara)⁴⁵⁰.

În legătură cu problema vînatului se cuvin a fi făcute unele precizări. Ținînd seama de faptul că în așezări se găsesc aproape exclusiv oase din picioarele animalelor sălbatice și lipsesc aproape cu desăvîrșire craniile, credem că aceste animale erau vîinate și apoi tăiate chiar pe locul unde a căzut animalul, aducîndu-se în așezare numai părțile mai cărnose, restul lăsîndu-se pradă fiarelor.

Considerăm, de asemenea, că o parte dintre animale erau vîinate pentru carne și blană, iar altele numai pentru blană. Prezența unui număr apreciabil de specii de animale sălbatice constituie o indicație importantă cu privire la faptul că în acea vreme pădurile erau mai întinse decît sînt astăzi.

În legătură cu diferitele specii de animale vîinate se mai ridică o problemă remarcabilă, anume aceea a comparării faunei vechi neolitice cu fauna actuală din aceeași regiune din preajma Dunării în sudul Munteniei. În primul rînd vom constata că unele dintre speciile de animale vîinate de purtătorii culturii Boian au dispărut cu totul nu numai din regiunea la care ne referim, ci și de pe întreg întinsul țării. Din speciile dispărute fac parte castorii și bourii. Prezența acestor animale permite să admitem că în sudul Munteniei, în cursul evoluției culturii Boian au existat, pe de o parte păduri întinse, căci, de exemplu, castorii obișnuiesc să trăiască pe văi secundare departe de așezările omenești, iar pe de altă parte și întinderi de cîmpie deschisă preferate de bouri. Existența pădurilor întinse mai este confirmată și de prezența în vechime a cerbilor, căprioarelor și urșilor care în prezent, în mod normal, trăiesc în pădurile carpatine.

PESCUITUL

Descoperirile de pînă acum permit să facem precizarea că se ocupau cu pescuitul în special membrii comunităților culturii Boian ce își aveau așezările în preajma Dunării, a lacurilor și a rîurilor principale. Documentarea noastră referitoare la această ocupație este încă destul de săracă.

⁴⁵⁰ D. Berciu, Eugen Comșa, Sebastian Morintz, C. S. Nicolăescu-Plopșor, C. Preda, *Șantierul arheologic*

Verbicioara-Dolj, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 237, fig. 7/1.

În așezările din faza Bolintineanu încă nu s-au găsit oase de pește.

Majoritatea oaselor de pește s-au scos la iveală din pământul de umplură al gropilor de bordeie de la Bogata, date în etapa de început a fazei Giulești. Din groapa Bogata I s-au scos la iveală 19 oase de pește, iar din groapa Bogata II 123 de oase de pește⁴⁵¹. Ele aparțin următoarelor specii (însușind datele referitoare la ambele gropi ce fac parte din același complex): știuca (2 piese), crapul (3 piese), somnul (3 piese), șalăul (1 piesă) și 133 oase nedeterminabile. Autorii determinărilor precizează că este probabil că printre oasele nedeterminate să existe oase și de alte specii de pește.

Pe malul lacului Greaca, în groapa de bordei de la punctul „La Slom” s-au găsit mai multe vertebre de pește și o cantitate apreciazabilă de solzi de pește.

Din etapa de început a fazei Vidra se cunosc oasele de pește descoperite în complexul Bogata III. Din umplutura gropii s-au scos 49 oase de pește dintre care numai unul singur a putut fi determinat ca aparținând speciei șalău. În complexul Bogata IV s-a găsit un singur os de pește și acela indeterminabil⁴⁵².

În așezarea de la Radovanu, deși se află la circa 3 km de Argeș și la circa 9 km de Dunăre, s-au găsit în 1960 numai 9 vertebre de pește, majoritatea aparținând somnului și altele aparținând crapului. Studiarea amănunțită a oaselor a dus la concluzii interesante⁴⁵³. Astfel, oasele de somn au aparținut unor exemplare de talie mare și foarte mare, având vârsta între 7 și 14 ani, iar exemplarul de crap a avut vârsta de circa 9 ani.

Menționăm că și în așezarea de la Izvoarele au fost descoperite mai multe oase de crap și de somn⁴⁵⁴.

Din datele cunoscute pînă în prezent se știe că oamenii culturii Boian au pescuit următoarele specii de pește; crapul (*Cyprinus carpio* L.), somnul (*Silurus glanis* L.); știuca (*Esox lucius* L.) și șalăul (*Sander lucioperca* L.).

Documentarea noastră arheologică nu ne poate permite să precizăm care au fost metodele de pescuit ale oamenilor neolitici, dar, ținînd seama de descoperiri date din fazele următoare, putem admite că la pescuit, care se practica pe scară relativ redusă, erau folosite un fel de plase mici împletite de purtătorii culturii Boian, apoi probabil se foloseau și harpunele, pe lîngă sistemele primitive de prindere a peștelui cu mîna sau cu un fel de coșuri fără fund.

Existența, pe malul de apus al lacului Gălățui, a patru gropi de bordeie, în imediata vecinătate a malului lacului și descoperirea mai ales în pământul de umplură al gropii bordeiului II a unei mari cantități de oase de pește, ne face să presupunem că în anumite cazuri în perioada de vară unele grupuri mici (probabil familii) părăseau așezările lor și veneau să se stabilească pentru „sezonul de pescuit” pe malul lacurilor, iar în timpul iernii reveneau în așezările lor situate undeva în apropiere.

Documentarea actuală însă nu ne permite să admitem că unele comunități se ocupau exclusiv cu pescuitul. În toate cazurile cunoscute cultivarea primitivă a plantelor și creșterea vitelor erau ocupațiile principale, iar vînatărea și pescuitul ocupații secundare.

⁴⁵¹ Olga Necrasov și S. Haimovici, *Fauna din complexe Boian de lîngă satul Bogata*, în *Materiale*, V, 1959, p. 128, tabelul.

⁴⁵² *Ibidem*.

⁴⁵³ Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu*, în *Materiale*, X, 1973, p. 39—44.

⁴⁵⁴ Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 91—95.

CULESUL

Una dintre ocupațiile de mai mică importanță a oamenilor culturii Boian o constituia culesul. Este evident că pînă în zilele noastre s-au păstrat numai valvele de scoici și cochiliile de melci. În complexele fazei Bolintineanu încă nu s-au găsit astfel de resturi. Ele sînt bine documentate în complexele de la Bogata de la începutul fazei Giulești. În groapa Bogata I s-au găsit 35 de valve de *Unio pictorum* L., iar din groapa Bogata II au fost adunate 15 valve de *Unio pictorum* L. și 3 valve de *Dreissena polymorpha* Pallas⁴⁵⁵. De fapt, pe teren, numărul valvelor din pămîntul de umplutură al gropii Bogata II a fost mult mai mare, dar majoritatea erau atît de fărîmicioase încît nu au putut fi adunate. Din pămîntul de umplutură al aceleiași gropi s-au scos și 3 cochilii de *Cepaea vindobonensis* Pfeiff⁴⁵⁶.

Din faza Vidra, în complexul Bogata III s-au descoperit 16 valve de *Unio pictorum* L. și 3 valve de *Dreissena polymorpha* Pallas, din același complex provin și o cochilie de *Viviparus* sp. și altele 3 de *Cepaea vindobonensis* Pfeiff⁴⁵⁷. În complexul Bogata IV de la sfîrșitul fazei Vidra s-a găsit o singură valvă de *Dreissena polymorpha* Pallas și nici o cochilie de melc⁴⁵⁸.

În schimb, în așezarea Boian A s-au scos la iveală 60 de valve de scoici și 35 cochilii de melci. O parte dintre aceste valve și cochilii au fost determinate prin amabilitatea prof. Al. V. Grossu. Majoritatea valvelor sînt de *Unio pictorum* L. Amintim apoi cîteva valve de *Unio tumidus*, alta de *Unio crassus batavus* Maton et Rackett.

Dintre cochiliile de melci majoritatea sînt *Helix pomatia* L. și după precizarea prof. Al. V. Grossu sînt unele cochilii de formă mijlocie. În același complex arheologic mai rare sînt cochiliile de *Cepaea vindobonensis* Pfeiff și alte cîteva de *Viviparus* sp.

Din faza de tranziție avem documentate valve de scoici și cochilii de melci în așezările de la Radovanu și de la Izvoarele. În prima dintre ele s-au găsit în anul 1960 circa 60 de fragmente sau valve întregi de *Unio* sp. și o serie de cochilii de tip *Helix* sp. și *Cepaea vindobonensis* Pfeiff⁴⁵⁹.

În așezarea de la Izvoarele au fost descoperite 159 valve întregi sau fragmentare aparținînd scoicilor de rîu : *Unio pictorum* L. și *Anodonta* sp. și 25 de cochilii de *Helix pomatia* L. și *Cepaea vindobonensis* Pfeiff⁴⁶⁰.

Semnalăm în plus și găsirea în același strat de cultură a două exemplare de *Iamnia tridens* Müll., determinate de prof. Al. V. Grossu.

În interpretarea acestor resturi faunistice trebuie avute în vedere două elemente importante, în primul rînd faptul că oamenii neolitici consumau anumite specii de melci. După cum precizează prof. Al. V. Grossu, dintre melcii determinați se consuma în vechime *Helix pomatia*, deci tocmai melcii ale căror cochilii le găsim mai des în cuprinsul așezărilor neolitice.

⁴⁵⁵ Olga Necrasov și S. Haimovici *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, în *Materiale*, V, 1959, p. 128, tabelul.

⁴⁵⁶ *Ibidem*.

⁴⁵⁷ *Ibidem*.

⁴⁵⁸ *Ibidem*.

⁴⁵⁹ Olga Necrasov, *Studiul resturilor de faună din așezarea neolitică de la Radovanu*, în *Materiale*, X, 1973, p. 39—44.

⁴⁶⁰ Olga Necrasov și G. Gheorghiu, *op. cit.*

Un alt fapt important este acela că gasteropodele documentate în așezarea Boian A se cunosc și astăzi în regiune, de unde rezultă concluzia că mediul biogeografie din regiunea respectivă a fost în vechime asemănător cu cel de azi.

Cu aceasta am terminat prezentarea datelor cunoscute cu privire la ocupațiile pe baza cărora purtătorii culturii Boian își asigurau majoritatea elementelor hranei lor. În cele ce urmează, vom expune datele relative la celelalte ocupații.

B.

PRELUCRAREA SILEXULUI, GRESIEI SILICIFICATE ȘI A OBSIDIANEI

Oamenii culturii Boian au folosit diferite unelte de silex, în legătură cu numeroasele lor ocupații. În cursul săpăturilor pe care le-am efectuat în așezările acestei culturi, am considerat că este mai bine să adunăm toate piesele de silex, de la așchiile cele mai mici, până la uneltele cele mai mari, căci numai așa va putea fi studiată mai amănunțit problema categoriilor de silexuri, originea materiei prime și chiar metodele de prelucrare a acestor roci.

Piesele de silex din faza *Bolintineanu* sînt puține ca număr. La marginea orașului București, în cuprinsul așezării de la Cățelu, în anul 1947, au fost descoperite piese de silex de culoare galben-verzuie. Din stratul de pământ corespunzător așezării Bolintineanu de la Cățelu (fig. 15/1,2), s-au adunat: un răzuitor lucrat pe vârful unei lame, un fragment dintr-o lamă, un fragment dintr-un vîrf de săgeată sau de sfredel, lucrat pe o lamă scurtă (de aspect microlitic), un fragment, probabil dintr-un nucleu, și mai multe așchii de silex, dintre care cîteva trecute prin foc.

Oamenii din așezarea de la Aldeni au folosit silex de culoare cafenie, cenușie, neagră și roșcată. Din aceste varietăți de silex s-au făcut lame și răzuitoare (fig. 15/3—19). Așchiile de prelucrare sînt puține ca număr. Piesele de silex descoperite în necropola și așezarea de la Cernica, atribuite fazei Bolintineanu, sînt mai numeroase⁴⁶¹. Majoritatea sînt lame cu diferite caracteristici (lame retușate 32; segmente 3; lame 2; denticulate 2; cu trunchieri 6; lame neretușate 90). Urmează; străpungătoarele pe lame 6, răzuitoarele diverse 34. Cîteva piese (7) au forme geometrice (trapeze). Sînt menționate apoi așchiile retușate parțial (12). Nucleele au forme diferite, unele sînt aproximativ prismatice (1), piramidale (2), altele sînt neregulate sau epuizate (8).

Piesele de silex din faza *Giulești* sînt mai numeroase. Silexul ce a servit la facerea uneltelor descoperite la Giulești este de culoare cafenie-gălbui, translucid sau opac, lipsit de impurități. Pe lângă acest fel de silex s-a mai găsit și un altul, de culoare cenușie, care ar dovedi, eventual, existența unui alt centru de procurare a materiei prime. În general, s-au folosit calcedonia și opalul (în măsură mai mică). În stratul de cultură corespunzător fazei Giulești din așezarea de la Aldeni, s-au găsit piese de silex de culoare galben-verzuie și unele mai rare de culoare neagră⁴⁶². Frecvența

⁴⁶¹ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Descoperirile arheologice de la Cernica și importanța lor pentru*

cunoașterea vechilor culturi din țara noastră în București, Materiale de istorie și muzeografie, 6, 1963, p. 22.
⁴⁶² Informație primită de la Gh. Ștefan.

pieselor de silex este destul de mare în raport cu întinderea suprafețelor săpate. La Greaca (fig. 15/20—26) de exemplu, din pământul de umplură al gropii bordeiului și în jurul ei au fost scoase la iveală 55 de piese de silex, dintre care numai 18 unelte întregi sau fragmentare, iar la Giulești (fig. 15/43—54) au fost adunate 30 de piese de silex, dintre care 14 unelte întregi sau fragmentare și 16 așchii.

Unelte realizate din diferitele varietăți de silex aveau de obicei forme și dimensiuni obișnuite epocii neolitice dezvoltate.

Este demn de remarcat că, în așezarea din această fază, avem documentate și unelte microlite. Astfel, sînt de amintit cele două microlite descoperite la Greaca (o semilună și un răzuitor rotund). Pe una din extremitățile semilunii se observă o porțiune lustruită din cauza folosirii îndelungate. Suprafața lustruită este restrînsă și are linia de margine oblică față de axul lung al unelei. Forma obiectului și porțiunea lustruită ne indică faptul că el a fost utilizat ca parte integrantă a unei unele compuse. Semnalăm și o altă unealtă, în formă de trapez, descoperită la Giulești. Piesa a fost lucrată pe o lamă cu două nervuri. Lipsește porțiunea din stînga (ruptă din vechime). Planul muchiei de lucru este perpendicular pe suprafețele unelei. Atunci cînd s-a lucrat piesa, s-a spart o porțiune din lamă cu o muchie oblică, apoi lama ce urma a fi transformată în trapez a fost prelucrată în continuare, desprinzîndu-se de pe muchia sa mai multe așchii înalte (ca și grosimea lamei). Mai tîrziu, intenționat sau în timpul folosirii, întîmplător, pe aceeași muchie s-au făcut rețușe foarte mici de-a lungul marginii.

În Muntenia, la Bogata (fig. 15/27—42), Greaca și Giulești, au mai fost descoperite: lame, răzuitoare și, rar, cîte un vîrf. Între unelte de la Greaca predomină lamele, reprezentate prin 13 piese. Lamele sînt relativ înguste și au adesea în secțiune forma triunghiulară. Fiecare lamă are pe tășuri rețușe mărunte drept dovadă de folosire sau chiar mici scobituri laterale. Dintre răzuitoare, semnalăm unul masiv, lucrat pe o lamă scurtă (pregătită anume), cu partea activă pe vîrf și cu o extremitate prelungită pe una din laturi; celălalt răzuitor a fost făcut pe o lamă, el are partea activă pe vîrf și în prelungire pe o latură oblică.

Din totalul de 14 unelte descoperite la Giulești, 6 sînt lame. Cîteva dintre lame au dimensiunile obișnuite, iar una este de caracter microlitic. Cea mai lungă dintre lame are 0,086 m, iar cea mai scurtă este de 0,024 m lungime. Lățimea acestui tip de unelte variază între 0,013 m și 0,023 m. Două lame au forma triunghiulară în secțiune (adică au o singură nervură), pe cînd celelalte patru au forme trapezoidale în secțiune. Pe toate lamele se observă rețușe mici de folosire. Urmele lăsate pe două lame ne ajută la precizarea modului de înmănușare al acestor unelte.

La Giulești au fost descoperite și 6 răzuitoare, dintre care două lucrate pe vîrfurile unei lame, iar celelalte patru pe așchii desprinse intenționat pentru a fi transformate în răzuitoare. Cele două lame au cîte două nervuri. Partea activă a răzuitorului este arcuită și pregătită cu multă grijă prin îndepărtarea de pe vîrfurile lamei a unor așchii fine. Răzuitoarele lucrate pe lame erau întrebuințate ca atare, și ca lame. Muchiile sînt ascuțite și poartă de-a lungul lor rețușe de utilizare. Una din muchiile de la un răzuitor lamă are o serie de adîncituri în semicerc.

Răzuitoarele pe lame au de la 0,043 pînă la 0,046 m lungime și de la 0,026 pînă la 0,032 m lățime. Dintre cele patru răzuitoare lucrate pe așchii, trei sînt făcute neglijent. Unul singur a fost cioplit cu mai multă grijă, muchiile lui s-au folosit intens și de aceea pe ele s-au format numeroase rețușe de utilizare. Amintim și o dălțiță (burin) de unghi.

Majoritatea pieselor de silex descoperite în așezările fazei Vidra sînt de calcedonie gălbuie.

În cursul săpăturilor efectuate pînă acum, cele mai multe obiecte de silex au fost descoperite în cuprinsul așezării de la Boian A. Cu prilejul săpăturilor din această așezare efectuate în anul 1923 de către Vasile Christescu în stratul de cultură a fazei Vidra, la suprafața solului sau pe plajă s-au găsit aproximativ 150 de piese de silex, dintre care numai 17 unelte întregi avînd lungimile între 0,03—0,10 m și lățimea de la 0,02—0,04 m. Celelalte piese sînt fragmentare, dar în general sînt bine lucrate. Dintre unelte erau menționate: 5 nuclee (de 0,04—0,08 m în diametru), un răzuitor și 5 percu-toare (cel mai mare avînd diametrul de 0,05 m)⁴⁶³.

În campaniile de săpături pe care le-am efectuat între anii 1956 și 1961, din stratul de cultură de la suprafața solului și mai ales de pe plaja din dreptul așezării, s-au adunat foarte multe piese de silex (fig. 16 și 17). Spre exemplificare menționăm că de pe plajă, de pe un metru pătrat am adunat peste 150 de piese de silex de la cele mai mici așchii de lucru (de circa 0,001 m) și pînă la unelte de 0,05—0,06 m lungime.

Majoritatea pieselor de silex descoperite la Boian A fac parte din categoria *lamelor*. (fig. 16/4—42; fig. 17/1—21). Dimensiunile lor sînt foarte variabile de la 0,02—0,03 m lungime pînă la 0,10—0,12 m lungime și de la 0,01 pînă la 0,04 m lățime. În secțiune ele se prezintă sub formă triunghiulară sau, în majoritatea cazurilor, de formă trapezoidală și au tășurile foarte ascuțite. Remarcăm faptul că lamele de silex din faza Vidra au o trăsătură caracteristică, multe din ele au marginile retușate și foarte adesea au cîte una sau două scobituri laterale (fig. 16/28—33) de formă semicirculară (cu diametrul pînă la 0,01 m) foarte regulate, care probabil serveau la descojirea tijelor de săgeată. Această caracteristică se întîlnește pe lamele din toate așezările fazei Vidra.

Pe marginile multor lame se observă porțiuni intens lustruite ca urmare a unei folosiri îndelungate. Pe suprafețele lustruite se văd și mici zgîrieturi oblice față de axul lung al pieselor. Din aceeași categorie de piese fac parte segmentele de lame. De obicei ele au lungimea de 0,03—0,04 m, iar în secțiune forma lor este trapezoidală și sînt caracterizate prin porțiuni lustruite (de formă triunghiulară) pe ambele fețe ale uneltei. Toate acestea au făcut parte din unelte compuse.

Procentual, urmează *răzuitoarele* ce se pot împărți în două categorii; răzuitoare făcute pe extremitățile lamelor (de ex: fig. 16/83—109; 17/60—71) și altele pe așchii desprinse anume. Pentru a fi transformate în răzuitoare, se alegeau lame late (cu secțiunea transversală de formă trapezoidală). De obicei, laturile lamelor transformate în răzuitoare nu erau retușate.

Pentru cea de-a doua categorie de răzuitoare, se desprindeau anume din nuclee așchii masive, de secțiune trapezoidală și pe virful lor se făcea partea activă a răzuitorului. Semnalăm că în cursul fazei Vidra, aproape fără excepție, sînt documentate răzuitoare avînd partea activă dispusă simetric pe extremitatea opusă față de planul de lovire. Răzuitoare găsite au retușe joase, înclinate, dar adesea se întîlnesc răzuitoare carenate, mai ales în cazul răzuitoarelor pe așchii (fig. 16/73—77; 17/36—48) și mai rar răzuitoare rotunde.

Socotim util să amintim și existența unor așchii pregătite anume parcă pentru a fi transformate în răzuitoare, dar la care partea ce urma a fi retușată este netedă și arcuită regulat, ca și cum ar fi fost folosită vreme îndelungată și de aceea marginea

⁴⁶³ Vasile Christescu, *Les stations préhistoriques du lac de Boian*, în *Dacia*, II, 1925, p. 259.

este arcuită și în secțiune. Astfel de piese le-am întâlnit în mai multe exemplare. Probabil că pînă la urmă va trebui să le admitem ca fiind un fel de unelte și vom fi nevoiți să încercăm să lămurim la ce erau folosite.

Pînă acum nu s-au găsit în așezarea Boian A răzuitoare duble sau combinate cu alte tipuri de unelte.

Printre piesele de silex este și una de formă triunghiulară, puțin neregulată, avînd un aspect asemănător ca acela al vîrfurilor de săgeată.

Cu prilejul săpăturilor din ultimii ani din aceeași așezare, s-a descoperit un tip de unealtă de silex remarcabilă. Este vorba de o unealtă cu peduncul ascuțit (fig. 16/126 — 135 ; 17/94 — 97). Tipul de unealtă este documentat pînă acum prin mai multe exemplare. El era realizat dintr-o lamă, prin retușare. Pînă la urmă se ajungea la o porțiune de lamă care se continua printr-un peduncul îngust mărginit din două părți prin retușe fine.

Mai sînt de semnalat cîteva percutoare sferice de silex.

Numărul așchiilor este extrem de mare. În unele cazuri am adunat cele mai mici așchii („solzii” retușelor superficiale), ce constituie dovezi indiscutabile că silexul era prelucrat la fața locului de către oamenii din așezare.

Datele despre unelte de silex din celelalte așezări din faza Vidra sînt foarte reduse. Cu prilejul săpăturilor de la Vidra, dintre anii 1929—1934, s-au găsit desigur numeroase unelte de silex în stratul corespunzător fazei Vidra, dar despre ele nu se vorbește nimie în singura lucrare publicată despre rezultatele acelor săpături.

În cursul săpăturilor din anul 1943 de la Glina, M. Petrescu-Dîmbovița a descoperit mai multe unelte de silex de culoare galben-verzuie, despre care se precizează că erau retușate îngrijit și că aveau unele scobituri laterale, retușate și neretușate⁴⁶⁴.

La Tangîru, în anul 1934, D. Berciu a adunat din stratul fazei Vidra numeroase lame, răzuitoare și alte piese⁴⁶⁵. În cursul săpăturilor din 1956—1957 au mai fost descoperite numeroase lame de silex (multe cu urme de lustruire). Despre categoriile de lame se arată că unele sînt late, altele înguste. Drept cuțite s-au folosit și unele așchii cu o parte acoperită de cortex. În cuprinsul stratului din faza Vidra sînt documentate răzuitoarele pe așchii groase sau mai mici și răzuitoarele pe lame. Se atrage atenția asupra unui răzuitor pe lamă avînd două scobituri laterale⁴⁶⁶.

Se cuvin a fi amintite și unelte de silex mult mai reduse numeric, descoperite în complexele Bogata III și Bogata IV de pe malul bălții Gălățui. În cuprinsul lor s-au găsit principalele tipuri de unelte: lamele și răzuitoarele.

Regretăm că încă nu este posibil un studiu amănunțit al uneltelor de silex din această fază, pentru a urmări proporția dintre diversele categorii de unelte descoperite în așezările situate în preajma bălților Dunării și cele din vecinătatea apelor din cîmpie. Scopul unei astfel de cercetări ar fi acela de a ști dacă predomină sau nu un anumit tip de unealtă în așezările din cîmpie, față de un alt tip reprezentativ în așezările de lîngă bălți.

În privința uneltelor de silex din *faza de tranziție*, vrem să amintim cîteva date semnificative cu privire la dezvoltarea cercetărilor din țara noastră din ultimii 15 ani, legate de studierea uneltelor de silex. În anul 1955 cînd am pregătit studiul despre cultura Boian, pentru revista *Dacia*, nu era publicată în literatura noastră de specia-

⁴⁶⁴ Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Glina*, p. 71.

⁴⁶⁵ D. Berciu, *Tangîru*, p. 21.

⁴⁶⁶ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 377.

Fig. 15. — Unelte de silex din faiele Bolnițeanu (1-19) și Giulești (20-59) din așezările: 1, 2 = Călești; 3-19 = Aldeni; 20-26 = Gireuca; 27-42 = Bogdă 1-II; 43-51 = Giulești; 52-58 = Sulfana; 59 = Olteni.

litate nici o piesă de silex (care să poată fi reprodusă) din faza de tranziție și de aceea am fost nevoit să folosesc, pentru ilustrarea studiului, desenele unor piese de silex descoperite într-o așezare din faza de tranziție situată la sud de Dunăre, pe teritoriul R. P. Bulgaria. În anul 1960 au fost începute săpăturile de la Radovanu și numai în săpătura restrinsă de acolo s-au descoperit 104 piese de silex. Acestea provin din toate cele 4 niveluri din cursul fazei de tranziție. Ele au fost studiate și rezultatele predate la tipar. Cu numai un an mai târziu (1961), suprafața săpată a fost mult mai vastă și drept rezultat s-au descoperit 1 057 piese de silex. În anul 1962 au mai fost descoperite, în complexul închis de la Radovanu, încă circa 1 000 de piese de silex.

Ulterior, în aceeași așezare au fost descoperite în fiecare an sute de piese de silex. Astfel, în prezent dispunem — pentru un studiu amănunțit tipologic și statistic — pentru faza de tranziție de un număr de peste 3 000 de piese de silex, toate descoperite la Radovanu.

În așezarea de la Radovanu ca și în celelalte stațiuni din preajma Dunării, se folosea, în special, silex de culoare galben-verzuie; alte sorturi de silex sînt rare, amintim silexurile de culoare cenușie și albastră de diferite nuanțe. În aceeași așezare se constată o oarecare lipsă a silexului bun, oglindită prin încercări de a se folosi silexul de calitate inferioară. În așezare sînt documentate toate tipurile principale de unelte de silex specifice neoliticului dezvoltat, cum sînt: lamele, răzuitoarele, segmentele de lame de unelte compuse, dălțițele, vîrfurile triunghiulare de săgeată și de sulită. Faza de tranziție se plasează într-o perioadă cînd în sudul Munteniei, în prelucrarea silexului s-a ajuns la pregătirea topoarelor cioplite pe miez. Remarcăm, însă, lipsa microlitelor.

În așezarea de la Radovanu în anul 1960, în cele 4 niveluri s-au descoperit în total 104 piese de silex. În ordine cronologică situația se prezintă astfel:

În nivelul 4, cel mai vechi (fig. 18/1—11), s-au găsit în total 19 piese dintre care 15 unelte și 4 așchii. Pe categorii unelte se repartizează în 10 lame și 4 răzuitoare. Lamele din acest nivel sînt de formă obișnuită. Semnalăm și o lamă de uneltă compusă. Dimensiunile lamelor sînt: lungime 3—4,7 cm; lățime 1,1—2,6 cm. Răzuitoarele au dimensiunile: lungime 5,6—9 cm și lățime 2,6—3,8 cm. Numărul pieselor din nivelul 3 (fig. 18/12—15) este mai redus (=8), repartizate: unelte 4 și așchii 4. S-au găsit două lame și două răzuitoare. Numărul lor foarte redus nu ne permite să considerăm dimensiunile lor pentru comparații.

Din nivelul următor (fig. 18/16—26) au fost scoase la iveală 17 piese, toate avînd forme sau caractere ce dovedesc că au fost folosite ca unelte. Dintre ele 7 sînt lame și altele 5 sînt răzuitoare: celelalte 5 piese sînt așchii întrebuintate în diferite scopuri casnice. Lamele au dimensiuni variabile între: lungime 3,2—4,4 cm; lățime 1,3—3,4 cm. Răzuitoarele sînt de două tipuri: 2 pe așchii și 3 pe capete de lamă. Dimensiunile acestora din urmă sînt: lungime 4,5—10,3 cm și lățime 1,9—2,5 cm.

Majoritatea pieselor s-au găsit în nivelul 1 (fig. 19) și anume: 60 piese de silex între care 7 așchii și 53 de unelte (repartizate pe categorii: răzuitoare 18, lame 13, topoare de silex 1, vîrfuri de sulită 1, dălțițe 3, segmente de unelte compuse 5, un nucleu, un vîrf subțire, unelte cu folosire neprecizată 8).

În cazul lamelor, s-au calculat dimensiunile acelor piese care au bulb de percucie și lungimea apropiată de cea inițială. Dimensiunile lamelor sînt: lungime 3,3—8,4 cm și lățimea de 1,3—2,2 cm. Dintre cele 18 răzuitoare, 10 au fost lucrate pe așchii pregătite anume, iar celelalte 8 pe lame. Dimensiunile răzuitoarelor făcute pe așchii sînt: lungime 2,2—5,7 cm și lățime 1,6—2,3 cm. A doua categorie de răzuitoare are dimen-

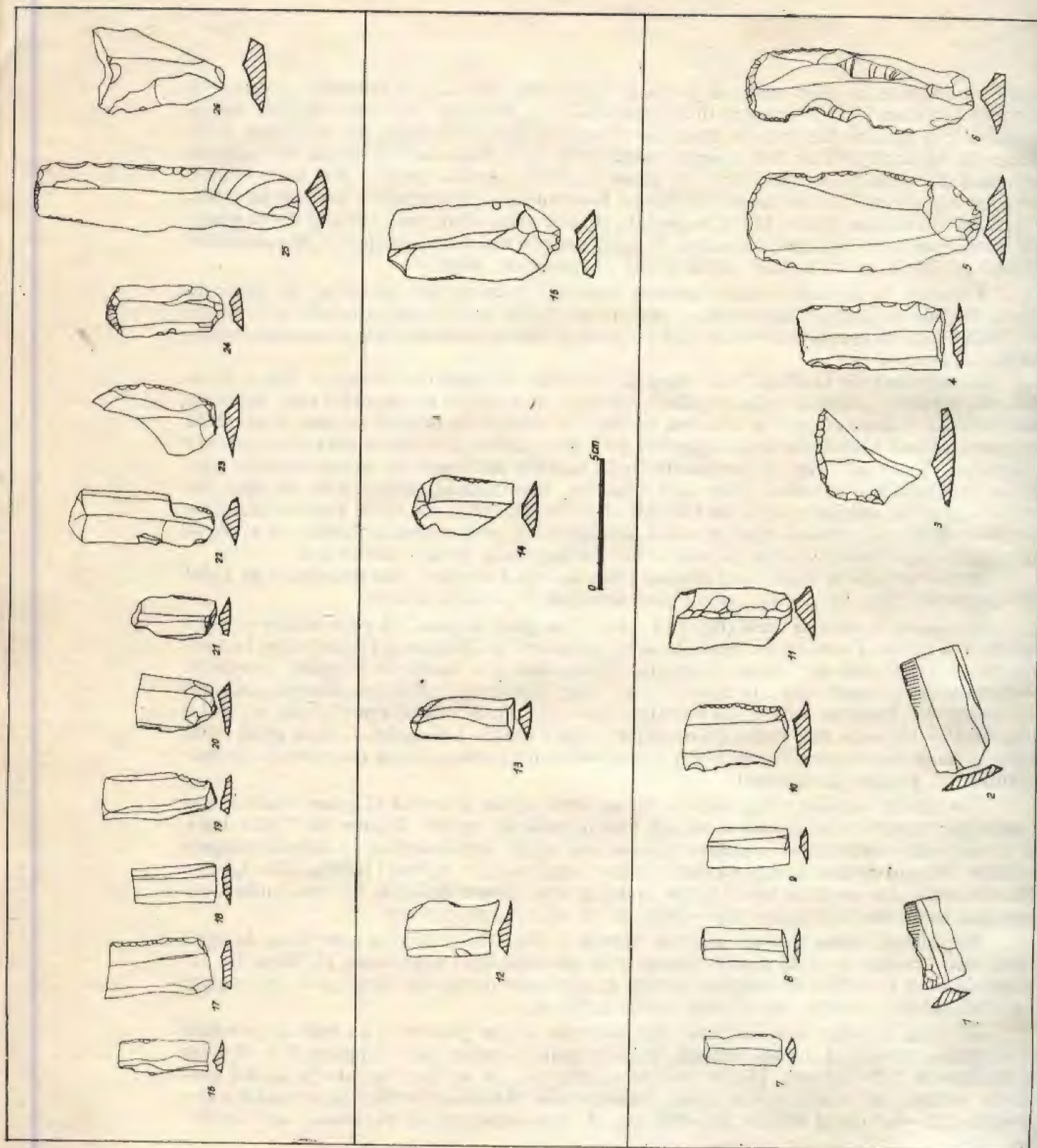

Fig. 18. — Unelte de silex din faza de tranziție descoperite în așezarea de la Radovanu (nivelurile 4, 3, 2).

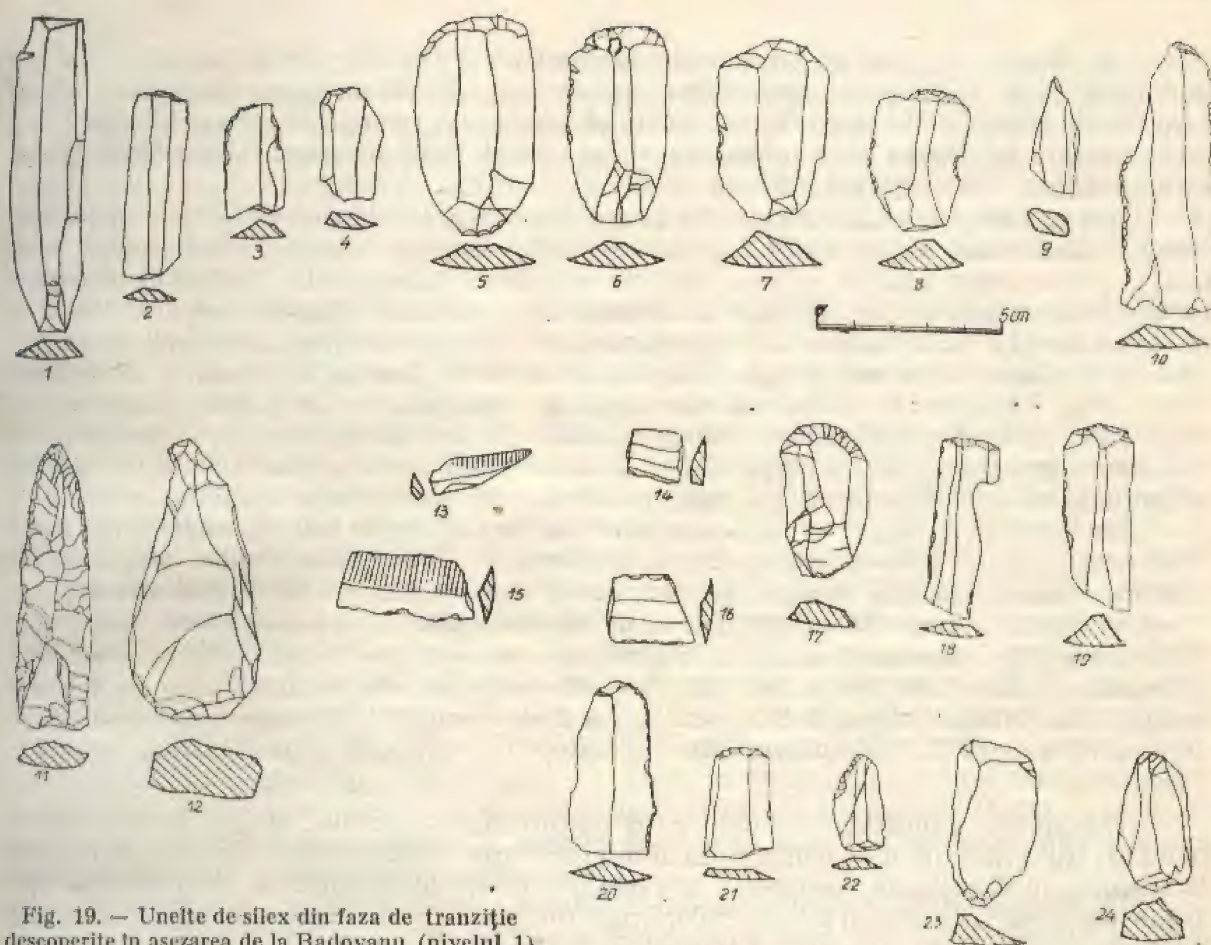

Fig. 19. — Unelte de silex din faza de tranziție descoperite în așezarea de la Radovanu (nivelul 1).

siunile de : lungime 2,9—8,2 cm și lățimea de 1,8—2,6 cm. Segmentele de lame din uneltele compuse au partea folosită lustruită pe o porțiune triunghiulară. Într-un caz segmentul este de formă trunghiulară, în altul segmentul este trapezoidal (cu baza înfiptă în miner), în ultimul caz forma segmentului este dreptunghiulară.

Judecînd pe baza unui segment de lamă din nivelul 4 (inferior) se poate spune că în unele cazuri minerele în care erau fixate segmentele aveau o lățime apreciabilă. Lama la care ne referim are 3 cm lățime (măsurată în poziția oblică a lamei, perpendicular de la linia orizontală pe marginea suprafeței lustruite și pînă în dreptul colțului inferior al lamei); prin urmare lama uneltei compuse a avut circa 4 cm lățime. Celelalte segmente de lamă sînt mai înguste. Pînă acum pe nici o piesă de silex de la Radovanu nu s-a observat lustruirea pe două colțuri extreme, care să indice că piesa a fost înfiptă într-un miner drept pe care să-l străbată.

În aceeași așezare s-au găsit și cîteva dălțițe : două dintre ele sînt mediane, lucrate pe lame, o altă piesă este o lamă avînd pe un capăt un răzuitor, iar pe celălalt are o dălțiță de unghi.

În baza ultimului nivel, în anul 1962, s-a găsit o piesă de formă triunghiulară cu cîteva retușe superficiale pe o singură față. Considerăm că piesa a fost pregătită anume pentru a fi folosită ca vîrf de săgeată.

La Radovanu s-a descoperit (în ultimul nivel) și un vîrf de sulită lucrat cu deosebită grijă. Piesa este retușată pe ambele fețe, atît de-a lungul marginilor, cît și prin retușe superficiale largi. Vîrful de sulită are forma triunghiulară cu laturile lungi puțin arcuite în afară; baza prezintă o slabă arcuire spre interior. Dimensiunile piesei sînt: lungime 7,8 cm lățime 2 cm.

Din datele prezentate rezultă că proporția dintre lame și răzuitoare, în cuprinsul așezării Radovanu, a fost apropiată. La începutul așezării se pare (faptul trebuie verificat), predominau lamele și apoi treptat numărul răzuitoarelor a crescut depășind chiar numărul lamelor. În privința dimensiunilor amintim că în decursul locuirii așezării de la Radovanu, răzuitoarele au avut aproximativ aceeași mărime, în schimb, cu timpul au fost realizate lame mai lungi. Mai tîrziu, în cursul fazelor de evoluție ale culturii Gumelnița, s-a ajuns la realizarea unor lame de silex de aproape 0,30 m lungime.

În cuprinsul stratului din faza de tranziție de la Spanțov s-au descoperit lame și răzuitoare lucrate cu multă grijă. În unele cazuri remarcăm că răzuitoarele erau făcute pe ambele extremități. O ultimă categorie de unelte era aceea a străpungătoarelor ⁴⁶⁷.

La Ipotești, la limita vestică a teritoriului de răspîndire a fazei, majoritatea uneltelor sînt de silex galben închis, dar se întîlnesc și cîteva piese cioplite din silex de culoare cenușie, specific regiunii de vest. La Ipotești s-au găsit lame și răzuitoare.

Se cuvine remarcată observația că în diferite așezări din această fază s-au descoperit „depozite” de unelte de silex. La Pietrele s-a găsit unul compus din 11 lame încă neterminate. Ele s-au păstrat așa cum fuseseră desprinse din nucleu ⁴⁶⁸. Un alt depozit alcătuit din 4 lame lungi, de silex gălbui, a fost descoperit în așezarea de la Ipotești. De curînd s-a găsit la Radovanu un depozit compus din 11 lame (1970).

Din datele cunoscute rezultă că în majoritatea așezărilor Boian materia primă (silexul) era adusă din altă parte. Silexul din care erau făcute uneltele diferă de la regiune la regiune, în funcție de apropierea sau depărtarea de zăcăminte. Se observă că în așezările mai depărtate silexul folosit era originar din zone diferite, căci uneltele se deosebesc unele de altele în privința speciei și, evident, a culorii silexului.

Membrii comunităților culturii Boian din așezările răspîndite în lungul malului de nord al Dunării și cei din preajma rîurilor din cîmpie au utilizat silex (mai ales calcedonia) de culoare galben-verzuie sau cenușie. Materia primă de acest fel se găsește în zăcăminte în Dobrogea centrală și de sud, precum și în nordul R. P. Bulgaria. Oamenii din așezările din acea regiune desigur exploatau zăcămintele respective și contribuiau pe calea schimburilor la aprovizionarea cu silex a comunităților înrudite de la nord de Dunăre. În unele cazuri același fel de silex se găsește de-a lungul malului de nord al Dunării sub formă de bolovani în straturile de pietriș în preajma fostelor lacuri (de exemplu: Greaca).

În cadrul comunităților din Muntenia s-au folosit și alte categorii de silex: silex de culoare cafenie deschisă, care sub formă de bulgări se găsește în albiile rîurilor din nord-vestul provinciei. O altă categorie de silex este cea de culoare cafenie închisă cunoscută în unele puncte din nord-estul Munteniei. Ultima categorie de silex răspîndită în multe așezări este cea de culoare cenușie închisă, aproape neagră, translucidă.

În sud-estul Transilvaniei s-a întrebuințat silex de culoare cenușie, originar din preajma izvoarelor Buzăului.

⁴⁶⁷ Bucur Mitrea, C. Preda, Sebastian Morintz și Corneliu N. Mateescu, *Șantierul Spanțov*, în SCIV, IV, 1-2, 1953, p. 225.

⁴⁶⁸ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, 11, 1956, p. 505.

Materia primă era adusă în fiecare așezare sub formă de bulgări, ciopliți în parte. Majoritatea uneltelor erau făcute în cuprinsul fiecărei așezări de către unii membri ai comunității, care după aceea participau la celelalte activități. Sub formă de ipoteză de lucru înclinăm să admitem că, în special în perioada de la sfârșitul culturii Boian, unele piese, cum sînt vîrfurile de sulite sau de săgeți, de silex, pentru realizarea cărora este necesară o muncă deosebită și o cunoaștere perfectă a tehnicii de retușare superficială, erau pregătite numai în anumite așezări sau locuri de unde erau răspîndite și în alte așezări apropiate⁴⁶⁹.

Pe baza documentării actuale, se poate arăta că oamenii culturii Boian au cunoscut, realizat și folosit toate tipurile principale de unelte de silex caracteristice epocii neolitice dezvoltate și anume: lamele, răzuitoare, segmentele de lame, dălțițele, sfredelele, vîrfurile de săgeată și de sulită, precum și topoarele de silex.

În cursul primelor două faze sînt documentate și unele piese microlite, ele reprezentînd ultimele manifestări ale unei tradiții tardenoisienne, transmise purtătorilor culturii Boian prin intermediul celor ai culturii Dudești. Pe lângă unelte microlite reprezentînd un procent mic, majoritatea uneltelor au avut dimensiuni mijlocii obișnuite pentru epoca respectivă. Lamele cu multiplă lor utilizare au predominat numeric în toate fazele. Se cuvine remarcată seria lamelor specifice fazei Vidra, caracterizate prin una sau două scobituri semicirculare laterale. Segmentele de lame folosite la seceri sînt bine documentate în toate fazele. În privința răzuitoarelor, la începutul evoluției culturii ele erau reprezentate prin circa 30% din totalul uneltelor, pentru ca în cursul fazei de tranziție procentul lor să crească mult și aproape să depășească pe acela al lamelor. Atragem atenția asupra unui alt tip de unealtă: dălțița (burinul). Aceasta este menționată sporadic începînd din faza Giulești. Treptat în cursul fazei Vidra numărul dălțițelor crește și apoi în timpul fazei de tranziție se constată un număr destul de mare de dălțițe cu o variabilitate apreciabilă. Adesea în faza de tranziție, mai ales, dălțițele sînt combinate cu lame sau răzuitoare (pe lame).

Este evident că prelucrarea silexului dobîndește o dezvoltare începînd din faza Vidra și continuînd mai cu seamă în faza de tranziție cînd sînt documentate și unele tipuri noi. Astfel în cursul fazei de tranziție sînt folosite pentru prima oară în zona dată, vîrfurile de sulite triunghiulare și mai ales topoarele de silex. Prin aceasta aria respectivă fiind încadrată în vasta zonă europeană de folosire a topoarelor de silex. Îmbogățirea utilajului corespunde perioadei de formare a unor așezări de durată și cu un număr sporit de locuințe, deci și de locuitori.

Paralel cu unelte de silex, oamenii culturii Boian foloseau unelte lucrate tot prin cioplire, din gresie silicifiată (cu glauconit de culoare cenușie închisă-verzuie).

În cuprinsul complexului Bolintineanu de la Aldeni s-au adunat așchii și unelte din astfel de rocă. S-au găsit lame și răzuitoare de aspect grosolan, dar cu muchii destul de ascuțite. Dimensiunile uneltelor de gresie silicifiată corespund cu mărimea medie a instrumentelor de silex.

În diferite așezări și puncte din faza Giulești, la Giulești și mai ales la Aldeni, s-au scos la iveală o serie de nuclee și numeroase așchii de gresie și chiar bolovani de-abia pregătiți pentru prelucrare. Din gresie se făceau, de asemenea, lame și răzuitoare, de dimensiuni obișnuite (de 5—10 cm lungime), lustruitoare și percutoare.

⁴⁶⁹ În această privință cităm descoperirea dintr-o perioadă relativ apropiată din aria culturii Sălcuța prezentată de C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Un atelier*

neolitic pentru confecționarea vîrfurilor de săgeată; „Grîndul lui Iancu Mușat” — Orlea, în *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 366—371.

Spre exemplificare, amintim că în așezarea de la Giulești s-au descoperit câteva lame, un răzuitor și trei așchii de gresie silicifiată. Ca o dovadă că uneltele de gresie silicifiată erau lucrate chiar în cuprinsul așezării de la Giulești, amintim și existența unui percutor de gresie silicifiată. El are forma sferică neregulată, cu diametrul de 0,05 m. Din cursul celorlalte faze nu s-au mai găsit unelte de gresie silicifiată.

Datorită faptului că gresia silicifiată clivează ca și silexul, piesele sînt similare ca formă, dar din cauza bobului mare muchiile uneltelor sînt adesea destul de boante.

Prezența uneltelor de gresie dovedește că în unele cazuri oamenii fazei Giulești duceau lipsă de silex și au fost nevoiți să întrebuițeze această rocă în schimb.

★
Din datele cunoscute, dintre purtătorii culturii Boian, numai oamenii fazei Giulești au folosit *obsidiana* pentru realizarea unor tipuri de unelte. Pînă în prezent s-au descoperit doar câteva piese în regiunea de dealuri : la Aldeni⁴⁷⁰.

PRELUCRAREA OASELOR

De obicei, unelte de os se găsesc în proporție redusă în așezările culturii Boian. Din cursul fazei Bolintineanu, din cauza numărului redus al săpăturilor din astfel de așezări, cunoaștem o unealtă de os de la Aldeni (fig. 20/1).

Osul a fost folosit pe scară relativ redusă de oamenii fazei Giulești, în Muntenia și în Transilvania. De exemplu, din pămîntul de umplură al gropii bordeiului de la Greaca, au fost scoase la iveală (fig. 20/2—5) o sulă, o placă dreptunghiulară, frînturi din două spatule și un tub mic, neornamentat.

Se cuvine remarcată descoperirea în cursul unor cercetări de suprafață în pămîntul de umplură al gropii unui bordei din faza Giulești, pe marginea terasei înalte a Ialomiței, lângă satul Bora, jud. Ialomița, a unei piese de os de formă ovală, avînd un orificiu la o extremitate (fig. 20/6). Acesta este primul obiect perforat care-l cunoaștem din evoluția culturii Boian. Subliniem că orificiul a fost realizat după metoda primitivă cu o unealtă avînd vîrf în formă de V.

Oamenii fazei Vidra, ca și predecesorii lor, au folosit pe scară destul de redusă unelte de os. Cu prilejul cercetărilor și săpăturilor făcute au fost adunate o serie de unelte de os (fig. 20/7—9) ce se pot împărți în mai multe tipuri.

În primul rînd vom menționa sulele făcute anume pentru a fi întrebuițate la diferite scopuri. Unele sule sînt masive și rezistente, altele sînt fine.

Sulele de os masive erau lucrate cu deosebită grijă din oase de animale mici. Aceste unelte aveau în special partea de jos șlefuită cu atenție pînă a i se da spre vîrf forma conică.

În alte cazuri sulele erau lucrate din așchii de oase mari și întreaga lor suprafață era șlefuită, realizîndu-se un con lung deosebit de regulat.

Sule se mai făceau și din oase întregi de pasăre, din ele se păstra neatinsă cea mai mare parte și numai porțiunea inferioară era șlefuită, realizîndu-se vîrf ascuțit.

Ultima serie de sule se făcea din așchii simple, grosolane, din oase mari. În astfel de cazuri era șlefuită numai o foarte mică porțiune spre vîrf.

Oamenii fazei Vidra au mai folosit și dăltițe de os. Ele erau făcute din așchii de oase mari, erau șlefuite pe ambele fețe și aveau tăișul puțin arcuit. Avînd în vedere lustruirea accentuată se constată că ele au fost folosite intens. Unele erau șlefuite pe

⁴⁷⁰ Gh. Ștefan, *Băești-Aldeni*, 1943, p. 74.

toată suprafața lor. Nu toate dălțițele au fost lucrate atât de îngrijit, unele erau făcute pe o bucată de os și numai vârful lor a fost potrivit și puțin șlefuit.

Dintre piesele de forme mai mari vom aminti o plăcuță de os de formă dreptunghiulară cu partea de jos arcuită, iar cea de sus în formă de unghi obtuz cu un orificiu de atârnat în dreptul unghiului. Placa a fost șlefuită pe ambele fețe (dimensiunile ei sînt $0,05 \times 0,04$ m și $0,004$ m grosime).

Dintr-o categorie de obiecte rare face parte un obiect mic, dințat, descoperit în 1943, în stratul Vidra de la Glina⁴⁷¹.

Din faza de tranziție, la Radovanu, uneltele principale (fig. 20/10 = 29) făcute din os au fost : sulele făcute din oase mari (lungime între $0,075$ și $0,096$ m), folosite la prelucrarea pieilor și dălțițele făcute din așchii de oase mari ; ele erau netezite prin frecare pe toată suprafața sau li se ascuțea numai partea activă. Dimensiunile dălțițelor de os de la Radovanu sînt variabile între $0,055 \times 0,014$ m și $0,066 \times 0,024$ m.

În funcție de datele prezentate sîntem în măsură să facem precizarea că oamenii culturii Boian au folosit pentru făurirea uneltelor lor în primul rînd oasele de animale mari, în special cele de bovine, din care realizau sule, dălți, plăcuțe. În al doilea rînd au fost întrebuințate oasele de animale mai mici, de porc și de ovicaprine.

Ultima categorie de oase folosite era aceea a oaselor de pasăre, din care se făceau minere. Se cuvine subliniat faptul existenței obiectului de os perforat datat din faza Giulești și a uneltei dințate de la Glina.

Unelte de os avînd o formă întru totul asemănătoare cu sulele neolitice de os au fost folosite pînă de curînd de țărani din nordul Moldovei la îngurzitul opincilor. Țăranii noștri numesc aceste unelte : suvace⁴⁷². În funcție de analogia perfectă putem admite că și în vechime sulele de os, de tipul celor găsite în cursul săpăturilor, serveau, de asemenea, la prelucrarea pieilor și poate chiar la pregătirea unui fel de încălțăminte asemănătoare cu opincile țăranilor noștri.

Dintre celelalte piese de os, spatulele erau folosite probabil în cea mai mare parte la ornamentarea ceramicii, iar unele din ele la stringerea „făinii” de pe rișnițe. Obiectul dințat de la Glina a fost întrebuințat desigur la ornamentarea vaselor.

PRELUCRAREA COARNELOR

Din cursul fazei *Bolintineanu* (așezarea Aldeni) se cunoaște o singură unealtă lucrată din corn. Este vorba de un capăt de corn al cărui vîrf a fost ascuțit prin frecare (fig. 21/1).

Uneltele de corn din faza *Vidra* (fig. 21/2 = 3) pot fi împărțite în două grupe : unele au servit (ca piese intermediare) ca minere iar altele au fost uneltele propriu-zise.

Prima categorie era lucrată din porțiuni din corpul coarnelor de cerb și aveau formă cilindrică puțin arcuită și erau perforate spre una din extremități, alături de mijlocul piesei. Vîrfurile piesei aveau o adîncitură pentru fixarea uneltei propriu-zise. Un astfel de miner s-a descoperit la Tangîru, în cursul săpăturilor din ultimii ani. După adîncitura din vîrf se poate arăta că acolo fusese fixat un toporaș de formă trapezoidală.

⁴⁷¹ Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Glina*, p. 71.

⁴⁷² Informații de la Corneliu N. Mateescu.

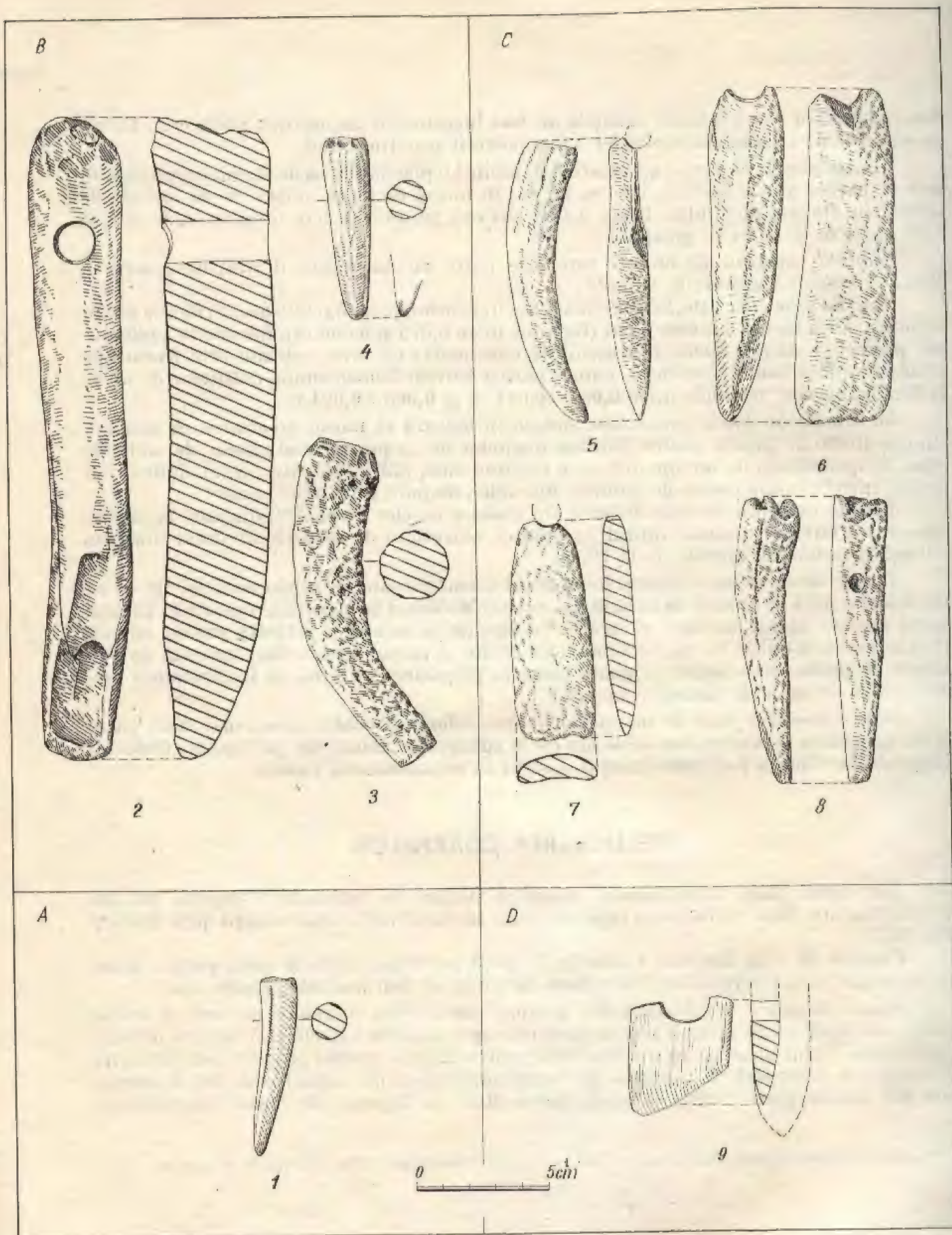

Fig. 21.— Unelte de corn din diferite faze și așezări ale culturii Boian : A = faza Bolintineanu, așezarea Aldeni ; B = faza Vidra, așezarea Boian A ; C—D = faza de tranziție, așezarea Radovanu (C=nivelul 4, D = nivelul 1)

Orificiul de fixare a cozii are numai 0,014 m, iar lungimea mînerului de corn este de 0,136 m⁴⁷³.

Pe același șantier, în stratul din faza Vidra, s-a găsit și un împungător făcut dintr-o porțiune din vârful unui corn de cerb. Spre extremitatea lată piesa a fost perforată (lungimea piesei 0,097 m)⁴⁷⁴.

La Boian A, în 1956, s-a găsit o săpăligă din corn de cerb de formă prelungă, perforată. Unealta are tăișul perpendicular pe direcția orificiului. Tot acolo s-a descoperit o porțiune dintr-un corn de cerb prelucrat în parte.

Pe un alt șantier, la Glina, au fost descoperite într-un strat corespunzător ca timp, săpăligi de corn de cerb⁴⁷⁵.

Din cursul *fazei de tranziție* (fig. 21/5—9) se cunosc relativ puține unelte. De exemplu, la Radovanu s-a găsit doar un fragment dintr-o unealtă (ciocan) perforată (fig. 21/6) iar la Spânțov mai multe săpăligi de corn de cerb.

Din studiul uneltelor de corn rezultă că pe lângă cele de silex și de piatră ele au avut un rol important în activitatea economică a oamenilor neolitici.

Pe primul loc se situează unelte mari perforate, folosite probabil ca săpăligi propriu-zise, dar și mînerele în care erau înfipte toporașele plate de piatră își au importanța lor. La realizarea acestor unelte s-au folosit în special coarnele de cerb.

PRELUCRAREA PIETREI

De la începutul și pînă la sfîrșitul perioadei de evoluție a comunităților culturii Boian, purtătorii acesteia au folosit paralel unelte de silex și cele din alte roci.

Faza Bolintineanu. Cele mai vechi topoare de piatră din această fază au fost descoperite încă la sfîrșitul celui de-al treilea deceniu cu prilejul săpăturilor din cuprinsul unei cărămidării din cartierul Floreasca.

Din complexul amintit, Dinu V, Rosetti a procurat 7 topoare dintre care două de dimensiuni mai mari și altele 5, întregi sau fragmentare, de dimensiuni reduse. Toate au fost lucrate din tuf vulcanic, de culoare gălbuie. Piese au forme trapezoidale. Patru dintre ele sînt tesle. Una singură s-a păstrat întreagă. Este de formă trapezoidală prelungă, cu tăișul arcuit și puțin oblic, iar muchia este dreaptă și groasă. În profil unealta este asimetrică, pe cînd în secțiune este plan convexă. Cele fragmentare au în secțiune forma plan-convexă, într-un caz dreptunghiulară (cu colțuri rotunjite) și muchia groasă arcuită. Printre ele este și un topor trapezoidal, fragmentar cu tăișul drept și partea dinspre muchie spartă. În profil are formă simetrică, iar în secțiune are forma dreptunghiulară (cu colțurile arcuite). Unelte de piatră sînt reprezentate în complexul Bolintineanu de la Aldeni prin două piese lucrate din tuf vulcanic gălbui. S-au găsit un fragment de toporaș și o dăltiță trapezoidală, cu tăișul arcuit și muchia dreaptă, groasă. În profil piesa este asimetrică iar în secțiune este dreptunghiulară, prelungă, cu cele două fețe arcuite. Tăișul este realizat ca la tesle (un plan și o suprafață arcuită).

⁴⁷³ D. Berciu, *Contribuții*, 1961, p. 375.

⁴⁷⁴ *Ibidem*, p. 376.

⁴⁷⁵ Mireea Petrescu-Dimbovița, *Glina*, p. 71.

Menționăm că la Aldeni s-a descoperit și un topor fragmentar de piatră, cioplit asemănător celor de silex.

Cu câțiva ani în urmă și la Cernica s-au descoperit câteva topoare de piatră de dimensiuni reduse, toate lucrate din tuf vulcanic de culoare gălbuie.

Cantitatea atât de mică a uneltelor de piatră șlefuită (fig. 22/1—5) din așezările fazei Bolintineanu se datorește în principal numărului redus al săpăturilor din astfel de așezări.

Precizăm că din această fază nu se cunoaște nici un topor de piatră perforat.

Tot din categoria uneltelor de piatră face parte și un obiect de gresie obișnuită, cu bobul mare, sfărâmicioasă. Piesa a avut forma ovală, iar în secțiune este plan-convexă. Pe fața plană s-a făcut o sănțuire. Astfel de piese s-au folosit probabil la îndreptarea și curățarea tijelor de săgeată.

Faza Giulești (fig. 22/6—12). Ca și în faza precedentă, majoritatea uneltelor de piatră șlefuită au fost făcute din tuf vulcanic, gălbui.

Din pământul de umplutură al gropii bordeiului I de la Bogata de la începutul etapei Greaca, s-au scos la iveală mai multe unelte dintre care amintim patru dălțițe trapezoidale (în secțiune ele au forma plan-convexă).

Din perioada de la sfârșitul etapei Greaca se cunosc două topoare sau dălțițe care provin din așezarea de „la Slom” de la Greaca. Unelte au formă trapezoidală regulată cu tăișul arcuit. Muchia uneia este arcuită, iar a celeilalte este spartă. În profil are forma simetrică cu muchia groasă, iar în secțiune au forma dreptunghiulară, cu muchiile laterale arcuite. Tot acolo s-a găsit și un fragment dintr-o teslă. Toate aceste unelte au fost lucrate din tuf vulcanic de culoare gălbuie. Împreună cu ele a mai fost descoperit și un fragment dintr-un toporaș lucrat din rocă dură.

Cele patru piese descoperite în așezarea Giulești de la Brăila Podu Turcului au elemente specifice. Două dintre ele sînt tesle de formă dreptunghiulară, cu tăișul puțin arcuit și cu muchia dreaptă. În profil sînt asimetrice, iar în secțiune au formă dreptunghiulară. O unealtă care a servit ca topor are formă trapezoidală, cu tăișul arcuit și oblic, iar muchia dreaptă. În profil, este simetric cu muchia groasă, în secțiune are formă dreptunghiulară aproape pătrată. Ultima piesă este o dălțiță dreptunghiulară cu tăișul drept și muchia oblică. În profil este asimetrică.

Cu prilejul săpăturilor de la Giulești, din complexul din etapa Aldeni a fazei Giulești, s-au scos la iveală câteva unelte și așchii din altele câteva.

Menționăm aici patru unelte: două tesle (?) fragmentare, de formă trapezoidală (aproape dreptunghiulară) cu porțiunea dinspre tăiș ciobită foarte tare. Muchia uneia este groasă și oblică, la a doua muchia este arcuită și subțiată. În profil o piesă are cele două fețe paralele, iar cealaltă este asimetrică. În secțiune ambele au formă plan-convexă. Urmează un toporaș de formă dreptunghiulară cu tăișul drept, puțin ciobit și cu muchia spartă din vechime. În profil este simetric, iar în secțiune a avut forma dreptunghiulară. Ultimele două piese de la Giulești au fost folosite ca dălțițe. Ambele au formă dreptunghiulară prelungă. În profil sînt simetrice groase pe cea mai mare parte din lungime. Au tăișul și muchiile drepte. În secțiune forma lor este plan-convexă.

Din pământul de umplutură al bordeiului cu materiale de tip Giulești cercetat la Alexandria, s-au scos la lumină o singură unealtă de piatră. Este un topor de formă trapezoidală, prelung, cu tăișul și muchia sparte din vechime. În profil are formă simetrică (cu suprafețele ciobite), iar în secțiune are forma dreptunghiulară cu laturile puțin arcuite.

Unelte de piatră șlefuită s-au găsit și în unele din așezările Boian din sud-estul Transilvaniei. La Feldioara s-a descoperit o teslă sau dălțiță din rocă vulcanică, dură, de culoare cenușie. Piesa are forma dreptunghiulară cu tăișul și muchia arcuite. În profil piesa este asimetrică, iar în secțiune are forma plan convexă.

Lucrările de la Letț au dus la descoperirea într-un complex Boian-Giulești a unei tesle de formă dreptunghiulară, cu tăișul și muchia arcuite. În profil este asimetrică, iar în secțiune are formă plan convexă⁴⁷⁶.

Uneltele de piatră din faza Vidra (fig. 22/13—19) sînt documentate, în cantitate apreciabilă, în diferite așezări, mai ales în cea de la Boian A.

Din prima etapă a fazei Vidra se cunosc numai două toporașe plate descoperite în complexul de pe malul lacului Gălățui, la Bogata.

În cursul săpăturilor vechi de la Tangîru, D. Berciu a descoperit un număr destul de mare de unelte de piatră. În publicație au fost reproduse numai trei piese: două sînt de formă trapezoidală, cu tăișul puțin arcuit, iar a treia este de formă dreptunghiulară. Unul dintre toporașele trapezoidale are o formă caracteristică. Cele două fețe sînt paralele, iar tăișul este realizat prin șlefuirea unei fațete oblice. Piesa a fost folosită mai curînd ca o dălțiță. La cele două piese trapezoidale tăișul este arcuit și puțin oblic față de axul lung al pieselor. Majoritatea pieselor descoperite la Tangîru prin dimensiunile lor reduse permit să presupunem că erau fixate într-un mîner (ca dălți) sau în manșoane (ca toporașe). Un astfel de manșon a fost de altfel descoperit la Tangîru. Piesa a fost lucrată din corn de cerb și are lungimea de 13,6 cm. Forma manșonului este cilindrică, un capăt este mai subțire și celălalt, în care se fixa piesa de piatră, este mai gros. În interiorul brațului lung și gros s-a păstrat forma locului de fixare a toporașului trapezoidal. Spre capătul subțire este un orificiu rotund (cu diametrul de 1,4 cm)⁴⁷⁷. Prin săpăturile recente de la Tangîru, în stratul din faza Vidra s-au descoperit numai unelte de piatră neperforate. În nivelurile 4—6 s-au găsit numai dălțițe. Una (de 3,6 cm lungime) are forma dreptunghiulară, cu muchiile laterale arcuite. Tăișul ei este drept, iar muchia este arcuită și groasă. În profil piesa este simetrică, cu secțiune pătrată. Altele două sînt de formă trapezoidală cu tăișul arcuit și ciobit. O față este plană și are o fațetă oblică către cealaltă față, puțin convexă. Muchia este dreaptă la prima și arcuită la a doua. După observația lui D. Berciu uneltele cu astfel de formă s-au răspîndit în general la sfîrșitul fazei Vidra⁴⁷⁸.

Uneltele de piatră descoperite în așezarea Boian A sînt lucrate în majoritatea cazurilor din tuf vulcanic gălbui, în formă de toporașe și dălțițe, de obicei de dimensiuni reduse, avînd muchia și tăișul de cele mai multe ori arcuite. Secțiunea lor transversală este de formă dreptunghiulară.

Amintim și o dălțiță propriu-zisă, subțire, lungă, de formă dreptunghiulară. Piesa are tăișul arcuit mai îngust decît corpul și muchia groasă în secțiune are forma pătrată.

În cursul celei de-a doua etape a fazei Vidra, se observă o intensificare a folosirii topoarelor ciocan perforate. Dacă pînă atunci ele sînt cunoscute prin piese cu totul izolate în cadrul diferitelor culturi, în faza Vidra în fiecare așezare se găsesc mai multe unelte de acest tip.

Topoarele ciocan au fost făcute de regulă din roci vulcanice de culoare verde închis. Este interesant de semnalat că într-o groapă din faza Vidra din așezarea Boian A, deci în complex închis, s-a găsit un topor ciocan fragmentar lucrat din rocă de culoare

⁴⁷⁶ Piesa se păstrează în colecția Muzeului Județean din Sf. Gheorghe.

⁴⁷⁷ D. Berciu, *Contribuții*, 1961, p. 375.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, p. 377.

gălbui (probabil din tuf vulcanic). De obicei această rocă a fost folosită și de oamenii fazei Vidra să-și facă topoarele plate. Subliniem că perforarea s-a făcut cu o unealtă avînd vîrf tronconic. În cursul săpăturilor din așezarea Boian A s-au mai găsit și alte topoare ciocan perforate. V. Christescu, încă în anul 1925, a găsit trei topoare ciocan perforate, fragmentare. Unul dintre ele are muchia cu marginile rotunjite și a fost perforat puțin lateral, de altfel din această cauză s-a și spart în două. Fotografiile celorlalte două unelte nu sînt clare.

Unelte de piatră descoperite în așezările din faza de tranziție spre cultura Gumelnița sînt relativ puține (fig. 22/20—42). Majoritatea provin din săpăturile noastre de la Radovanu, unde pînă acum s-au descoperit (în niv. 2) topoare plate de formă ovală, cu secțiunea biconvexă specifică. Din ultimul nivel s-au scos la iveală cele mai multe unelte cunoscute din această fază. Menționăm patru tesle: una este de formă dreptunghiulară, masivă, cu tăișul drept și muchia puțin arcuită. În profil este asimetrică, iar în secțiune are formă plan convexă. O a doua piesă este de formă trapezoidală aproape triunghiulară lucrată cu multă grijă. Tăișul este arcuit moderat, iar muchia arcuită accentuat. Profilul este simetric, iar secțiunea plan convexă. A treia este trapezoidală, cu tăișul și muchia arcuite. Piesa are profilul asimetric și secțiunea plan convexă. Printr-un procent ridicat este reprezentată seria dălților și dălțițelor. O parte au forma trapezoidală cu tăișul și muchia drepte. Tăișul lor a fost realizat ca și în faza precedentă printr-o fațetă oblică. Se menține în uz și seria dălțițelor înguste și lungi, toate de formă dreptunghiulară, cu tăișul arcuit sau drept și cu muchia groasă. În profil au forma asimetrică și cu secțiunea de formă pătrată.

Topoarele ciocan sînt ceva mai numeroase. Dintre cele patru piese pe care le avem la dispoziție una este prea fragmentară și de aceea nu putem preciza caracteristicile ei. Toate piesele sînt sparte în dreptul orificiului. Două dintre ele au păstrat porțiunea dinspre tăiș, avînd în secțiune transversală (în dreptul orificiului) forma dreptunghiulară, aproape pătrată. Tăișul la una este arcuit accentuat, iar la cealaltă arcuit. Ultima piesă păstrată este o porțiune dinspre muchie a unui topor ciocan. În cazul respectiv unealta a avut forma biconvexă cu un capăt retezat arcuit. Orificiul era se pare pe mijlocul axului lung. În secțiune transversală piesa are forma ovală. O dălțiță plată, dreptunghiulară, păstrează urma unui început de perforare tubulară.

Amintim în plus o dălțiță fragmentară din rocă dură de culoare verzuie și un topor plat, fragmentar, lucrat din tuf vulcanic de culoare gălbui, descoperite la Ipotești.

La Tangîru, de asemenea, s-au descoperit mai multe unelte de piatră în nivelurile corespunzătoare fazei de tranziție (= Boian IV și Boian V după periodizarea lui D. Berciu). În nivelul corespunzător etapei Spanțov s-a găsit un fragment dintr-un topor plat (de formă trapezoidală, lucrat dintr-o rocă de culoare neagră castanie) și o dălțiță întreagă (de 6,3 cm lungime și 1,1 cm lățime), cu secțiunea dreptunghiulară, lucrată din tuf vulcanic albicios, cu dungi cafenii gălbui, cu tăișul realizat prin fațetă oblică. În aceeași așezare din etapa Fintînele s-au descoperit o serie de unelte împărțite de D. Berciu în trei categorii. Din prima fac parte topoarele (sau dălțițele) plate de formă trapezoidală, de dimensiuni ceva mai mari decît cele din fazele precedente ale culturii Boian⁴⁷⁹. Din a doua categorie fac parte topoarele plate, de formă aproape triunghiulară, cu tăișul arcuit și cu muchia arcuită accentuat. Un exemplar reprodus în publicație a fost lucrat din granit de culoare verzuie și are în secțiune forma ovală.

Ultima categorie de unelte reprezentată este aceea a topoarelor ciocan, despre care se precizează că la Tangîru nu s-au găsit în nici unul dintre nivelurile mai vechi aparținând culturii Boian. Cele trei piese reproduse și descrise de autor au făcut parte din topoare ciocan cu lungimea între 12 și 16 cm. La toate trei s-a păstrat numai porțiunea dinspre muchie. Prima provine dintr-o unealtă lucrată din rocă dură de culoare albicioasă, găsită în nivelul 10, cu muchia dreaptă de formă rotundă. Toporul ciocan a avut forma biconvexă cu un capăt retezat spre capăt. Orificiul a fost făcut (lateral) nu pe mijlocul axului lung ci aproximativ la $\frac{2}{3}$ din lungime măsurat dinspre tăiș. În secțiune transversală (în dreptul orificiului) a avut forma ovală. Al doilea topor ciocan (găsit în nivelul 11) a avut forma biconvexă, retezată la mijloc. S-a păstrat numai porțiunea dinspre muchie. Aceasta a fost pătrată, cu colțurile rotunjite. Orificiul (lateral) a fost făcut aproximativ pe mijlocul lungimii. Ultima piesă (găsită în nivelul 12) a avut formă biconvexă (retezată spre capăt). S-a păstrat numai porțiunea dinspre muchie, mai lungă decît la celelalte piese descrise. Muchia are formă ovală pe orizontală și este puțin mai subțire decît partea de mijloc a uneltei. Toporul a avut în secțiune forma ovală pe orizontală în dreptul orificiului. Acesta se pare că a fost făcut puțin oblic față de axul lung al piesei.

Din datele expuse rezultă că îndelungata evoluție a culturii Boian, din punctul de vedere al evoluției uneltelor de piatră șlefuită, poate fi împărțită în două perioade mai importante: în prima (corespunzătoare fazelor Bolintineanu și Giulești) se găsesc în săpătură numai unelte neperforate, lucrate îndeosebi din tuf vulcanic de culoare gălbuie și mai rar din alte roci vulcanice. În cursul celei de-a doua perioade (corespunzătoare cu fazele Vidra și cu faza de tranziție) la început mai sînt documentate unelte lucrate din tuf vulcanic, dar se constată o creștere continuă a numărului topoarelor lucrate din alte roci dure. Caracteristica principală a perioadei constă în apariția și folosirea la început pe scară redusă a topoarelor perforate. Semnificativ în acest sens este toporul ciocan lucrat din tuf vulcanic gălbui perforat, descoperit în așezarea Boian A, piesa pare a reprezenta o verigă de legătură, în cadrul culturii Boian, dintre seria uneltelor de tuf vulcanic neperforate și seria topoarelor ciocan perforate, lucrate de obicei din alte roci dure.

Întreaga evoluție a comunităților culturii Boian (în principal cea de-a doua perioadă este caracterizată printr-o variabilitate funcțională din ce în ce mai mare a uneltelor de piatră șlefuită. Se observă că la începutul culturii, de exemplu, în așezarea din faza Bolintineanu evoluată, din cartierul Floreasca, se cunosc numai cele cîteva tesle masive (oglundind legătura din punct de vedere cronologic dintre neoliticul timpuriu și cel mijlociu) găsite în asociere cu un topor trapezoidal. În schimb, spre sfîrșitul aceleiași faze, în așezarea de la Aldeni apar topoare și dălțițe trapezoidale și se constată pentru prima oară existența unei unelte de piatră cioplite (din rocă înrudită cu silexul) amintind ca formă viitoarele topoare de silex, specifice neoliticului tîrziu.

Spre deosebire de faza Bolintineanu oamenii din faza Giulești au întrebuințat tot mai puține tesle de formă dreptunghiulară (acestea fiind semnalate doar ici și colo) și se observă intensificarea utilizării toporașelor și a dălțițelor. Nu este însă exclus ca să se fi produs o evoluție a teslelor și trecerea de la teslele mari fixate direct pe mîner, la teslele de dimensiuni mici fixate prin intermediul unor manșoane din corn de cerb. Toporașele au de obicei forma trapezoidală cu profil simetric și secțiunea dreptunghiulară. În cazuri rare, ca de exemplu la Tangîru, apar și topoare aproape triunghiulare, cu secțiune ovală, considerate de către D. Berciu că s-ar fi răspîndit în aria culturii Boian prin intermediul culturii Hamangia. În timp ce topoarele își păstrează forma și

elementele specifice, dălțițele au și ele forma trapezoidală, dar cu profil asimetric. Adesea ele au o caracteristică: tăișul lor se realiza printr-o fațetă oblică dinspre suprafața dorsală plană, către fața plan convexă. Spre sfârșitul culturii se constată o continuă evoluție a dălțițelor. Atunci apar paralele, în aceleași așezări, două feluri de dălțițe: unele trapezoidale și altele specifice având forma dreptunghiulară lungă și secțiunea pătrată.

Până în prezent, spre deosebire de alte culturi, în cadrul inventarului de unelte de piatră șlefuită al culturii Boian nu s-a observat nici o unealtă specifică din punct de vedere tipologic.

De la predecesorii lor, purtătorii culturii Dudești, oamenii culturii Boian au păstrat în primul rând cunoștințele cu privire la locurile unde se află zăcămintele și locurile de unde se poate obține materia primă (diferitele roci) pentru realizarea uneltelor. De asemenea, s-a păstrat și preferința, mai ales la începutul culturii, pentru unelte de tuf vulcanic gălbui. Se observă și asemănarea între topoarele trapezoidale de dimensiuni reduse atât în aria culturii Dudești, cât și în aria culturii Boian. Subliniem că în nici o așezare de tip Boian nu s-a găsit vreo unealtă asemănătoare celor folosite și preferate de purtătorii culturii ceramicii liniare, considerați a fi un element care a contribuit la formarea culturii Boian.

O problemă căreia i s-a acordat toată atenția este aceea de a afla dacă topoarele de tuf vulcanic erau lucrate sau nu în fiecare așezare în parte. Pentru lămurirea problemei, cu prilejul săpăturilor din diferite așezări din fazele Bolintineanu și Giulești, s-a urmărit cu deosebită atenție dacă se găsesc sau nu bolovani de tuf vulcanic ce ar fi putut constitui materia primă pentru realizarea uneltelor respective. Cu toată atenția acordată în nici una din acele săpături nu s-a găsit nici un bolovan de tuf vulcanic și nici cel puțin o așchie din astfel de rocă. În schimb toate așchiile pe care le-am găsit la Giulești și la Greaca proveneau din unelte gata făcute. Concluzia la care ne oprim este aceea că raritatea zăcămintelor cu astfel de rocă a avut drept rezultat faptul că nu se transportau bolovanii de tuf vulcanic în toate așezările unde se simțea nevoia unor atare unelte, ci s-a ajuns ca teslele, topoarele și unelte similare să fie lucrate numai de unii membri ai comunităților ce viețuiau în preajma zăcămintelor, iar de acolo piesele gata făcute erau răspândite în regiunile din jur, pe calea schimburilor dintre comunități.

FOLOSIREA METALELOR

Răspândirea primelor obiecte de metal la comunitățile culturii Boian din sudul țării noastre merită toată atenția, căci treptat cunoașterea avantajelor obiectelor din metal (arama) a contribuit la răspândirea lor și mai ales la intensificarea utilizării lor și diversificarea tipurilor de unelte de metal⁴⁸⁰.

Din cursul fazelor Bolintineanu și Giulești se cunosc numai câteva mărgele mărunte descoperite în cuprinsul necropolei de la Cernica⁴⁸¹.

Sula de aramă descoperită la Giulești Sirbi de către Valeriu Leahu, după toate probabilitățile datează dintr-o perioadă mai târzie.

⁴⁸⁰ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *op. cit.*, p. 72.

⁴⁸¹ Val. Leahu, *Săpăturile arheologice din București în anul 1958, în Materiale și cercetări*.

Faptul că oamenii fazei Vidra au folosit obiecte de aramă nu este contestat de nici unul dintre specialiștii noștri. Cu prilejul primelor săpături din așezarea Boian A, la diferite adâncimi, în stratul de cultură aparținând culturii Boian, s-au descoperit mai multe obiecte de metal. Dintre acestea, după cum ne arată Vasile Christescu, unul era de aramă și două de bronz ⁴⁸². Efectiv metalul nu a fost analizat și de aceea înclin să cred că toate cele trei obiecte sînt de aramă, dar V. Christescu, considerînd complexul de la Boian A ca aparținînd primei epoci a fierului, trebuia să admită că sînt de bronz.

Cele trei obiecte de aramă sînt :

a) O sulă patinată puternic, are 0,085 m lungime. Piesa a fost descoperită la 1,50 m adîncime în șanțul E.

b) O verigă deschisă de sîrmă de aramă; diametrul piesei este de 0,03 m. S-a găsit la 1,60 m adîncime în șanțul A.

c) O sulă de aramă în patru muchii, ascuțită la ambele capete. La una dintre extremități este mai subțire. După descoperitor ar fi de bronz, dar după descrierea piesei este clar că ne aflăm în fața unei sule de aramă, neolitice, caracteristică prin formă și dimensiuni. Lungimea piesei este de 0,14 m. Obiectul a fost descoperit la 0,60 m adîncime. Dacă ținem seama de adîncime, nu este exclus să aparțină fazei de tranziție și nu fazei Vidra. În cursul săpăturilor noastre din aceeași așezare am descoperit un singur obiect de aramă și anume un ac (din sîrmă subțire) ce se afla lângă craniul unuia dintre scheletele culturii Boian.

Ou prilejul primelor săpături de la Glina, Ion Nestor a găsit, în stratul Boian, o sulă de aramă cu miner de os ⁴⁸³. Alte cîteva obiecte de aramă au fost descoperite, între anii 1943—1948, în aceeași așezare de către M. Petrescu-Dîmbovița. Cîteva dintre piese s-au găsit sub formă de mărgelile (făcute din foiță de aramă, înfășurată), în dreptul gitului, la două schelete de copii din faza Vidra ⁴⁸⁴. Este deosebit de important faptul despre care ne informează același arheolog, că la baza nivelului din faza Vidra s-a descoperit, în luna octombrie 1945, o porțiune dintr-o sîrmă de aur, de secțiune rotundă.

Din lucrările publicate pînă acum cu privire la așezările din faza Vidra, de la Tangiru și de la Vidra, nu rezultă că în straturile corespunzătoare fazei s-ar fi găsit obiecte de aramă. Din datele prezentate rezultă cu toată claritatea că în general oamenii din faza Vidra au folosit foarte rar obiectele de aramă.

Tot atît de rare sînt și piesele de aramă din *faza de tranziție*. În așezarea de la Radovanu, în decursul perioadei 1960—1970, nu s-a găsit nici un obiect de aramă. În schimb, cîteva piese mici au fost scoase la iveală în așezarea de la Vidra din stratul Vidra II A, corespunzător fazei de tranziție ⁴⁸⁵. Uneltele de aramă, mărunte, de la Vidra, au fost luate cu ciocanul.

Însumînd datele cunoscute despre folosirea obiectelor de aramă de către oamenii culturii Boian, rezultă că astfel de piese în număr foarte redus au fost întrebuințate — după cîte știm — încă de la începutul culturii Boian. Se cunosc sule, ace și o verigă, deci obiecte mărunte, desigur aduse cu greutate, gata făcute, din altă regiune mai

⁴⁸² V. Christescu, *op. cit.*, p. 275.

⁴⁸³ Ion Nestor, *Zur Chronologie*, p. 123.

⁴⁸⁴ Informație primită de la M. Petrescu-Dîmbovița.

⁴⁸⁵ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 20.

îndepărtată, căci pe teritoriul de răspîndire al fazelor Giulești și Vidra nu sînt cunoscute zăcămintele de aramă. Poate provin din zăcămintele situate la sud de Balcani.

Rolul economic al acestor mărunte obiecte a fost cu totul neînsemnat; cu toate acestea ele constituie primele elemente ce vestesc era metalelor.

TORSUL ȘI ȚESUTUL

În privința torsului și a țesutului datele referitoare la fazele Bolintineanu și Giulești sînt foarte reduse. În schimb pentru faza Vidra și pentru faza de tranziție documentarea o avem asigurată printr-o serie destul de numeroasă de obiecte.

Din faza Bolintineanu avem un ciob de vas cu decor excizat. Pe fundul vasului s-a imprimat o urmă de țesătură simplă.

Fusaiiolele și greutateile pentru războiul de țesut din faza Giulești sînt foarte slab reprezentate în așezarea de la Giulești. Ele au forma unor pîinișoare scunde, rotunde, făcute din pastă amestecată cu pleavă și sînt arse incomplet. D. Berciu menționează de la Tangîru o fusaiolă cruciformă ⁴⁸⁶.

În toate așezările din faza Vidra (fig. 23/1—7) săpate pînă acum s-au scos la iveală obiecte destul de rare, legate de cele două ocupații ale membrilor fazei. În primul rînd vom aminti mai multe rîndele făcute din cioburi cu marginile rotunjite prin frecare și avînd pe mijloc un orificiu rotund. Astfel de obiecte serveau probabil ca fusaiiole. În așezarea Boian A, încă din anul 1925, s-au descoperit 5 fusaiiole modelate anume pentru acest scop. Ținînd însă seama de forme și decor este probabil că majoritatea sînt din a doua epocă a fierului (bine documentată pe acel loc) și numai una avînd formă sferică, modelată neglijent ar putea fi din epoca neolitică ⁴⁸⁷.

Dintre greutateile de lut ars mai mari, specifice fazei, majoritatea folosite ca greutate pentru războiul de țesut vertical cunoaștem două tipuri:

De cele mai multe ori se găsește piese avînd forma unor turte ce fuseseră la început rotunde, apoi din patru părți opuse s-au făcut adîncituri regulate, ce dau pieselor aspect cruciform. Obiecte de acest tip s-au descoperit în toate așezările din faza Vidra săpate mai intens cum sînt: Boian A ⁴⁸⁸, Glina ⁴⁸⁹, Tangîru ⁴⁹⁰.

Greutateile — pe care le încadrăm în cel de al doilea tip — folosite în special pentru războiul de țesut au forma ovală cu orificiul de atîrnat la partea superioară. Ele au uneori baza dreaptă și numai marginea de sus era arcuită puternic, iar laturile sînt rotunjite.

La Boian A s-au mai găsit greutate, care primate de sus au forma ogivală cu unghiul de sus rotunjit.

În prezent, din faza de tranziție se cunosc piese destul de multe (fig. 23/8—12). La Radovanu s-au găsit cîteva fusaiiole de lut, de formă rotundă, lucrate din cioburi. În campania de săpături din 1962, pe același șantier s-a făcut o descoperire interesantă. Cu prilejul unor sondaje făcute pe terasă, în afara așezării, dincolo de șanțul de apărare, s-a dat mai întîi peste resturile unei construcții de suprafață ce a fost distrusă

⁴⁸⁶ D. Berciu, *Contribuții*, 1961, p. 379, fig. 170, 6.

⁴⁸⁷ V. Christescu, *op. cit.*, p. 274.

⁴⁸⁸ Piese fragmentare descoperite în săpăturile noastre.

⁴⁸⁹ Informații primite de la M. Petrescu-Dîmbovița.

⁴⁹⁰ D. Berciu, *Tangîru*, p. 21.

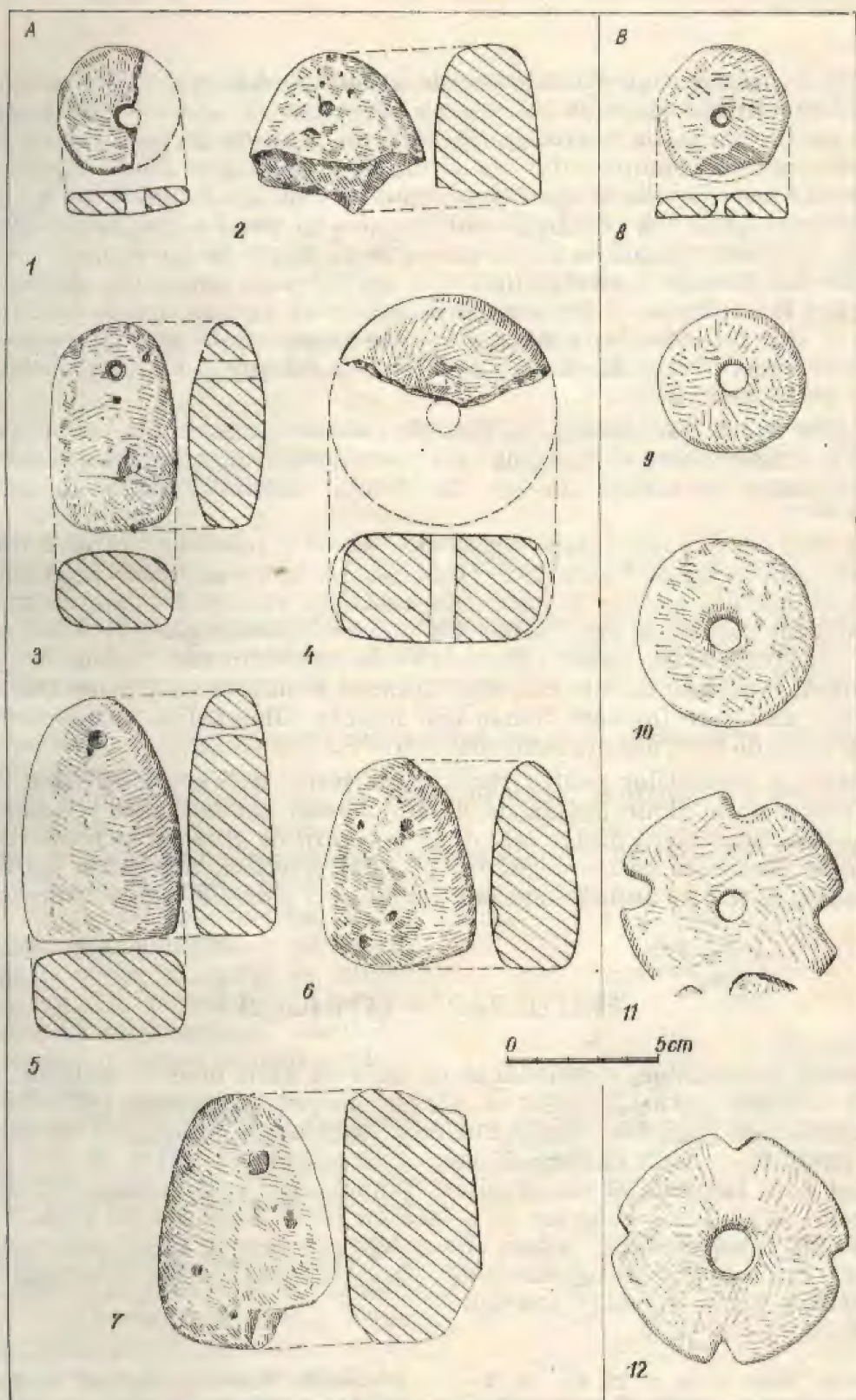

Fig. 23. — Fusaiole și greutăți de lut ars din fazele Vidra (A) și de tranziție (B).

de un incendiu puternic. Sub dărîmăturile de lipitură arsă la roșu violaceu, s-au observat fragmente dintr-un vas mare de lut ars, cu decor excizat. La înlăturarea primei serii de cioburi s-a constatat că acestea acopereau un grup de greutăți pentru războiul de țesut. La demontarea complexului s-a ajuns la concluzia că în construcția distrusă prin foc, unul dintre locuitorii așezării a depus într-un vas mare de lut o cantitate de peste 23 de greutăți de lut ars. În cursul incendiului vasul a fost răsturnat și o parte din greutăți au căzut alături de el, iar celelalte au rămas pe loc acoperite de cioburile vasului și avînd dedesubt alte cioburi din același vas. Greutățile descoperite, prin forma lor, pot fi împărțite în trei categorii distincte: o parte sînt de formă obișnuită, ovală, cîteva sînt rotunde, iar ultima serie este reprezentată prin cîteva piese piriforme. Nu poate fi nici o îndoială că greutățile au fost folosite la un loc probabil la același război de țesut vertical.

La Petru Rareș s-au descoperit fusaiole modelate anume din lut, de forma unor turte mici, rotunde, avînd pe margine cîte patru creștături specifice opuse ⁴⁹¹. De asemenea, menționăm greutățile de lut de formă obișnuită găsite în așezarea de la Spanțov ⁴⁹².

După cum rezultă din datele cunoscute, torsul și țesutul au căpătat o răspîndire mai largă de-abia în fazele Vidra și de tranziție. La tors s-au folosit două tipuri de fusaiole, cele făcute din cioburi și fusaiolele modelate anume. Se pare că un rol intermediar l-au avut greutățile cruciforme. Cu privire la aceste piese D. Berciu menționa o analogie etnografică din vestul Olteniei. Pe la începutul secolului nostru piese cu o formă similară, modelate tot din lut, erau aplicate la instrumente de răsucit mai multe fire la un loc, fire care fuseseră toarse mai înainte. Obiectul se numea strugala și se asemena cu fusul de tors, dar era mult mai mare ⁴⁹³.

În privința greutăților pentru războiul de țesut, unii specialiști stau la îndoială cînd este vorba să atribuie greutățile de lut acestei ocupații sau pescuitului. După părerea noastră, deosebirea dintre cele două categorii de greutăți se poate face cu ușurință. Primele păstrează forma regulată, pe cînd celelalte, din cauza țîririi continue pe fundul apei, se rod pe ambele fețe sau numai pe o parte devenind asimetrice în secțiune.

PRELUCRAREA LEMNULUI

În cursul săpăturilor, este evident că nu s-au găsit obiecte de lemn, căci toate au putrezit. Socotim totuși necesar să vorbim despre prelucrarea lemnului. Judecînd pe baza urmelor de pari, bîrnelor și nuielilor imprimate pe bulgării de lipitură arsă, se poate spune că oamenii culturii Boian, cu topoarele de piatră de care dispuneau, tăiau copaci pînă la circa 30 cm grosime. Trunchiurile erau folosite întregi sau despicate. Uneori se observă că avem de-a face cu bîrne despicate cu grijă. Pe bulgării de lipitură sînt urme de bîrne avînd cîte 3 fețe (dispuse în unghi mai mult sau mai puțin drept). Prin urmare cu topoarele lor, purtătorii culturii Boian reușeau să despice și să cioplească bîrne în patru muchii.

⁴⁹¹ D. Berciu, *Petru Rareș*, p. 22, fig. 26, 2-3.

⁴⁹² Bucur Mitrea, C. Preda, Sebastian Morintz

și Corneliu Mateescu, *Șantierul Spanțov*, în *SCIV*, IV, 1-2, 1953, p. 225.

⁴⁹³ Informații primite de la D. Berciu.

Destul de ușor erau realizate cozile de topoare și tijele pentru săgeți sau, mai mari, pentru arcuri și sulite. În legătură cu curățirea de coajă a tijelor de săgeată sînt puse pietrele de gresie cu șanțuire mediană din faza Bolintineanu și lamele cu crenelături laterale regulate, din faza Vidra.

Poate fi postulată, de asemenea, existența unui fel de mobilier în cuprinsul locuințelor, din care ar face parte în primul rînd scăunelele și, probabil, mesele scunde. Unele figurine de lut ars de la sfîrșitul culturii sînt reprezentate șezînd pe astfel de scăunele (desigur prevăzute cu cîte patru picioare). Faptul că probabil au existat și un fel de mese ne este sugerat de modelele de masuță lucrate din lut, documentate la începutul culturii Gumelnița, deci într-o perioadă apropiată.

Pentru pescuit și pentru trecerea apelor principale (ca de exemplu Dunărea) trebuie să admitem folosirea unor bărci scobite într-un singur trunchi de copac (monoxile sau cinuri, cum erau numite la noi astfel de bărci, folosite pînă de curînd pe unele cursuri de apă mai mari). În alte cazuri vor fi fost întrebuințate și plute simple.

ÎMPLETITUL

Una dintre ocupațiile secundare practicate de oamenii culturii Boian era împletitul. Desigur împletiturile nu ni s-au păstrat în original, ci ne-au rămas doar porțiuni de împletituri imprimate pe fundul unor vase de lut ce au fost puse la uscat pe astfel de rogojini.

Un fragment ceramic cu urmă de rogojină s-a găsit în așezarea din faza Bolintineanu de la Aldeni.

O piesă similară a fost scoasă la iveală în cursul săpăturilor din așezarea Boian A din faza Vidra.

Ultima piesă pe care o semnalăm datează din faza de tranziție și a fost descoperită în așezarea de la Radovanu (fig. 24).

Dacă în fazele Bolintineanu, Vidra și de tranziție sînt cunoscute urme de rogojină este de admis că astfel de împletituri se făceau și în cursul fazei Giulești. Astfel se asigură documentarea practicării acestei ocupații în cursul întregii evoluții a culturii Boian.

Pe baza urmelor păstrate se poate face precizarea că împletiturile, un fel de rogojini subțiri, erau făcute în două fire, din tulpinile unei plante de baltă, numită țipirig.

Purtătorii culturii Boian făceau și foloseau astfel de rogojini, atît în regiunea de cîmpie, cît și în regiunea de deal. Rogojinile erau întrebuințate în interiorul locuințelor și în anumite cazuri în afara lor. Oamenii culturii — ca și ai altor culturi vecine — obișnuiau să pună vasele de lut,

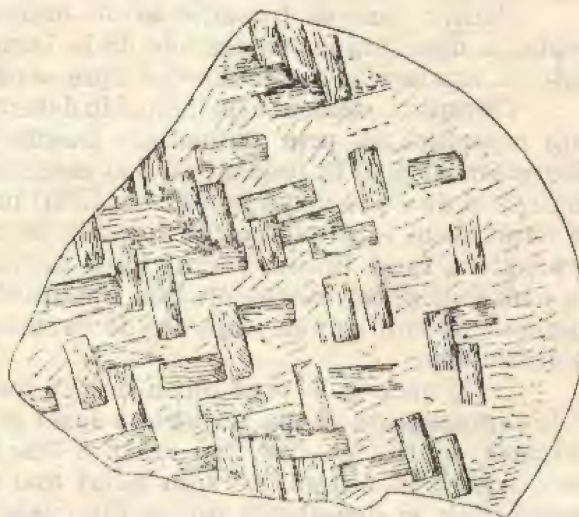

Fig. 24 — Împletitură imprimată pe fundul unui vas de la Radovanu.

după modelare, la uscat pe rogojini (nu se constată o grijă deosebită pentru o anumită categorie ceramică). În unele cazuri se observă că urmele de rogojini imprimate pe fundul vaselor erau netezite intenționat.

Împletirea rogojinilor de tipul celor descrise nu constituie o ocupație exclusivă a purtătorilor culturii Boian; astfel de împletituri sînt documentate și în alte regiuni pe teritoriul țării noastre (de exemplu în cadrul culturilor Turdaș, Cucuteni) și la sudul Dunării, în regiunea Sofiei, în așezări aparținînd culturii Marița.

OLĂRITUL

Dintre toate categoriile de materiale ce se descoperă în săpături, pentru toate epocile istoriei, *ceramica* reprezintă unul dintre cele mai importante elemente de datare. Ea se deosebește de celelalte categorii prin aceea că în domeniul ei se produc de la etapă la etapă modificări treptate. În lucrarea noastră vom da o descriere amănunțită a ceramicii pe faze și etape de evoluție. În expunere vom folosi în special complexele închise, cu materiale specifice unei anumite perioade. Aplicăm această metodă pentru că datorită ei s-au putut evita toate amestecurile de materiale ce pot avea loc în cazul unor așezări cu mai multe straturi de cultură din faze sau culturi apropiate ca timp.

Pentru *faza Bolintineanu*, în vederea caracterizării ceramicii vom folosi în special materialele descoperite în complexul Bolintineanu de lingă așezarea de pe Gurguiul Balaurului de la Aldeni.

Pentru *faza Giulești* vom folosi materialele din complexul de la Greaca, pentru a caracteriza ceramica din prima etapă a fazei; pentru cea de-a doua etapă vom folosi materialele de la Giulești.

Din *faza Vidra* dispunem de materialele descoperite la Bogata III din prima etapă și de materialele de la Bogata IV, și mai ales de la Boian A din etapa a doua, la care vom adăuga o serie de elemente de la Glina, de la Vidra și de la Tangîru.

Pentru *faza de tranziție* avem materialele din prima etapă de la Radovanu și pentru a doua etapă materialele de la Izvoarele, la care vom adăuga elemente menționate în rapoartele preliminare despre săpăturile de la Spanțov.

Ceramica, elementul principal în determinarea aspectului cultural de care ne ocupăm, este reprezentată prin numeroase fragmente de vase descoperite în diverse așezări. Regretăm că pînă în prezent au fost cercetate prin săpături prea puține complexe Bolintineanu și de aceea dispunem de cantități inegale și relativ reduse de materiale. Din ceea ce cunoaștem este evident că loturile de materiale mai importante sînt dintr-o etapă avansată a fazei Bolintineanu. Va fi nevoie ca în viitor să se pună un accent deosebit pe căutarea și cercetarea cît mai amănunțită a unor complexe mai vechi, care pentru moment ne sînt numai sugerate de caracterul avansat al decorului de pe vasele de tip Bolintineanu.

Dacă știm încă prea puțin despre începutul propriu-zis al fazei, în schimb, avem bine reprezentată etapa mijlocie a fazei prin complexele săpate la Cățelu și la Aldeni. Întrucît cantitatea cea mai mare și mai bine păstrată de materiale de tip Bolintineanu s-a găsit la Aldeni, ne vom referi mai ales la acel complex, adăugînd sau indicînd asemănările și deosebirile dintre diferitele obiective cunoscute.

Ceramica fazei Bolintineanu adunată în oricare din punctele săpate se poate împărți în trei categorii principale în funcție de tehnica de lucru, forme și decor. Materia primă

pentru modelarea vaselor (argila) era scoasă din malurile rîpoase ale teraselor din cîmpie sau din coastele golașe ale dealurilor din apropierea așezărilor. Toată ceramica a fost lucrată cu mîna, eventual cu folosirea, în anumite cazuri, a unor suporturi mici, probabil de piatră, ce puteau fi rotite.

Am notat categoriile cu cifrele: I, II, III.

Ele se deosebesc una de alta prin compoziția pastei (sau tehnica de lucru) prin forme și prin decor. În cazul așezării de la Aldeni, din punct de vedere cantitativ, ceramica din categoria I s-a găsit în proporție de aproximativ 60 %, ceramica din categoria II în proporție de circa 15 %, iar fragmentele ceramice din ultima categorie, în proporție de aproximativ 25 %.

Se cuvine să subliniem faptul că obiceiurile de ornamentare pentru fiecare categorie erau respectate cu strictețe deosebită. Numai în foarte rare cazuri se constată folosirea motivelor decorative ale unei categorii pe vase din altă categorie.

CERAMICA FAZEI BOLINTINEANU

Categoria I (fig. 25/I; pl. 2/1—9). Toate vasele de acest gen au fost modelate din pastă amestecată cu o cantitate mare de pleavă de cereale. Se poate spune că la pregătirea pastei se utilizau cantități aproape egale de argilă și de pleavă. Ținînd seama de faptul că în spărtura unor cioburi se observă foarte rar pietricele mici și izolate, presupunem că olarii alegeau anume argilă cu bobul fin sau o cerneau. Pleava, care servea ca degresant, este de diferite dimensiuni și printre resturile ei se aflau boabe de grîu și cîteodată boabe de la alte plante, ale căror urme se păstrează întipărite pînă în zilele noastre, în spărtura cioburilor. Trebuie să subliniem și faptul că în spărtura cîtorva fragmente ceramice se observă frînturi de cioburi. Este foarte probabil vorba de folosirea în pasta ceramică drept degresant a cioburilor pisate (în cantitate foarte redusă) în asociere cu pleava. Pe un ciob s-a păstrat, întîmplător, amestecată în pastă, o bucățică de ocră roșu închis.

Diferitele forme de vase se făceau după sistemul fișilor de lut. Lățimea lor și mai ales lungimea fișilor sînt adesea greu de determinat. De obicei, în cursul fazei Bolintineanu, lățimea medie a fișilor a fost de 0,05—0,07 m. Partea de contact și de legătură dintre fișii era subțiată în formă de pană pentru ca fișiile să poată fi lipite mai ușor. Uneori, cînd oalele se spărgeau, cioburile se desprindeau unul de altul de-a lungul liniilor de contact dintre fișii.

Adesea, după modelarea vaselor, olarii constatau că buza sau fundul au rămas prea subțiri și atunci lipeau la exterior — cînd era vorba de fundul vaselor — ori în interior sau la exterior — în cazul buzelor — cîte o fișie de lut mai groasă sau mai subțire, după nevoie. La multe vase, datorită unei aderări slabe, fișiile de pe buză se desprind pe porțiuni de cîteva centimetri lungime. Părțile adăugate pe fundul recipientelor sînt evidente mai ales în spărtură. Deoarece bucățile de lut au fost adăugate neglijent, pe alocuri au rămas goluri mici, iar spărtura se produce mai cu seamă în porțiunile de contact. Oalelor din această categorie li se dădeau forme diferite datorită folosirii lor multiple. În funcție de scopul pentru care erau făcute, se lucrau cu mai multă sau mai puțină atenție.

Recipientele pregătite pentru păstrarea grînelor aveau suprafața interioară prelucrată slab, doar netezită, de aceea rămîneau poroase și cu numeroase neregularități.

În schimb, vasele ce urmau a fi utilizate pentru gătit și pentru transportul lichidelor erau pregătite anume. Datorită firelor de pleavă din pastă, suprafața oalelor era poroasă, greu de netezit și eventual de ornamentat. Pentru a se astupa porii, vasul se acoperea (prin afundare) cu o pojghiță de lut fin și apoi interiorul era netezit și lustruit cu multă atenție. Tot așa se lustruia la exterior și o fișie (de 0,05—0,06 m lățime) de-a lungul buzei. Pojghița de lut fin este aproape totdeauna de o altă culoare decât aceea pe care o are în spărtură peretele vasului. Din cauza aderării slabe a pojghiței de lut fin și datorită condițiilor de zacere, pojghița de pe multe cioburi se desprinde cu ușurință.

Până acum, printre vasele din categoria I au fost determinate numai trei forme principale cu numeroase variante (fig. 25/A).

a) Borcanele cu corpul bombat sînt cele mai numeroase (fig. 25/18—32); între ele se pot preciza două variante mai importante: borcanele ovoidale și cele aproape sferoidale. Buza vaselor are în secțiune forma întoarsă a literei U, mai rar prezintă o muchie (în forma literei V). În foarte rare cazuri buza este puțin îngroșată. Partea superioară a borcanelor ovoidale este de cele mai multe ori în prelungirea corpului. Cîteodată ea este răsfrîntă. În schimb, borcanele sferoidale au, de obicei, buza răsfrîntă și destul de des în prelungirea corpului.

b) Vasele piriforme sînt documentate prin fragmente relativ puține (fig. 25/1—4). După forma gîtului se pot deosebi trei variante principale:

1) Vase piriforme cu gîtul aproape cilindric.

2) Vase piriforme cu gîtul de formă tronconică avînd baza mare în jos, uneori cu buza răsfrîntă.

3) Vase piriforme cu gîtul tronconic, cu baza mare în sus. Serie reprezentată printr-un singur fragment.

c) Castroane (fig. 25/13—14) în formă de trunchi de con cu pereții destul de arcuiți. În secțiune, castroanele au buza în forma literei U sau a literei V întoarse. Merită o atenție deosebită un grup de cîteva cioburi lucrate cu multă grijă. Ele provin din vase în formă de castron sau de pahar cu pereții arcuiți spre exterior. Suprafața lor are culoare roză sau galben-alburie și a fost lustruită cu deosebită grijă, de aceea pe cioburile menționate au rămas foarte puține neregularități. Exteriorul fragmentelor, prin aspectul lor, se aseamănă mult cu acela al unor cioburi de tip Criș, pregătite anume pentru a fi ornamentate cu motive decorative pictate. Pe cele cîteva cioburi pregătite astfel de la Aldeni nu am găsit urme de decor pictat. Problema trebuie urmărită cu atenție, căci nu este exclus ca în alte puncte cu resturi de locuire Bolintineanu, cu condiții de zacere mai prielnice, să se găsească fragmente ceramice de acest tip, cu decor pictat.

d) Multe cioburi provin din străchini (fig. 25/33—38). Ele se deosebesc de castroane prin dimensiunile lor și mai ales prin forma buzei.

Toate străchinile au buza îngroșată spre interior și cu fațetă orizontală deasupra.

În ceea ce privește ornamentarea, s-au folosit motive decorative în relief, vîrui și adîncituri (pl. 2/1—9).

Decorul în relief se compune din proeminente țuguiate, rotunde sau lunguiețe, uneori grupate cîte două pe verticală și în sfîrșit, din proeminente rotunde, scunde, cu albiere pe mijloc. Până acum lipsese tortițele. Cele mai multe dintre vasele categoriei I, sînt lustruite pe dinăuntru. Ele serveau la prepararea hranei, la transportul apei și, în cazul vaselor mai mari, pentru păstrarea rezervelor de grîne.

Categoria II (fig. 25/II; pl. 3/1—13; pl. 4/1—6). Vasele din această categorie au fost de asemenea lucrate din pastă amestecată cu pleavă. Recipientele erau făcute tot după sistemul fișiiilor de lut. Sînt documentate următoarele forme (fig. 25/II).

a) Vasele mari de provizii ce au pînă la 0,30—0,40 m înălțime. Corpul lor este bombat, iar gîtul înalt de formă tronconică.

b) Vasele cu picior tronconic, adesea prevăzut cu cîteva fereștruci ovale (pl. 4/2; fig. 25/52).

c) Căușele în formă de calotă sferică (fig. 25/48).

d) Tăvițele de formă rectangulară cu cîteva piciorușe înalte și zvelte.

Deosebirea principală dintre categoriile ceramice I și II constă în aceea că vasele din categoria II erau pregătite anume pentru a fi ornamentate. După ce vasul era modelat și i se da forma dorită, suprafața lui lăsată anume puțin neregulată se acoperea la exterior cu un strat subțire (de la 0,001 la 0,003 m) de lut fin, pregătit și curățat special. Explicația punerii în practică a unei astfel de metode de lucru este destul de simplă. Dacă ornamentele s-ar fi făcut direct pe pasta grosolană, amestecată cu multă pleavă, motivele decorative ar fi ieșit neregulate, pe cînd prin executarea lor pe stratul de lut fin, se ajunge la linii deosebit de regulate. Cîteodată stratul superficial adăugat nu a aderat prea bine de peretele vasului și de aceea pojghița de lut fin se desprinde cu ușurință. Înainte de a se începe operația de ornamentare toată suprafața vaselor era lustruită.

Decorul categoriei ceramice II (pl. 3/1—13) se compune din linii incizate subțiri, trasate cu o unealtă de silex cu tăișul ascuțit. Din liniile incizate se alcătuiu, de obicei, motive ornamentale în formă de meandre simple, izolate sau grupate. În ornamentare s-a ținut totdeauna seama de părțile componente ale vaselor. Adesea decorul era împărțit în metope prin benzi de cîte două sau trei linii paralele verticale. Benzile despărțitoare ale metopelor „retezau” adesea meandrele; unele dintre ele rămîneau întregi, iar altele alăturate erau reproduse numai în parte. Astfel de metope fac impresia că persoana care ornamenta vasele avea desenat decorul meandric complet, pe pămînt sau pe altă materie, după care alegea porțiunea ce voia s-o reproducă pe vasul la care luera. Alegerea se făcea trăgînd pe desenul original două linii de delimitare, iar apoi porțiunea aleasă era transpusă pe vasul respectiv. Spirale izolate realizate din linii incizate se făceau rar pe recipientele categoriei II (pl. 3/9). Între materialele adunate în cursul săpăturii de la Aldeni am găsit numai două cioburi cu decor de linii incizate în spirală.

De-a lungul liniilor incizate ale meandrelor se făceau, pe o parte sau pe ambele părți, șiruri de adînețituri triunghiulare. Cercetarea atentă a creștăturilor duce la constatarea că ele au fost realizate cu o unealtă cu tăiș ascuțit (probabil lamă de silex) printr-o muncă foarte migăloasă și îndelungată. Fiecare creștătură triunghiulară de pe unele vase se executa prin două tăieturi. La început, cu prima creștătură se delimita una din laturile triunghiului iar cu tăietura următoare se făcea a doua latură și se desprindea, de pe peretele vasului (din stratul de lut fin), o fărîmă de lut din interiorul triunghiului, a cărui bază era sprijinită pe una din liniile incizate. După părerea noastră, creștăturile triunghiulare se efectuau odată cu întregul șir, nu separate, adică se făcea cîte o latură oblică a tuturor triunghiurilor dintr-un șir (sau din mai multe șiruri) și apoi se răsucea vasul și se creștau celelalte laturi oblice ale triunghiurilor. Pe colțurile motivelor decorative s-au făcut aproape totdeauna triunghiuri isoscele cu vîrf în jos (pl. 4/5). De-a lungul spiralelor incizate nu se creștau șiruri de triunghiuri. Aproape fără excepție vasele cu decor incizat au la exterior, de-a lungul marginii, de la una pînă la cinci linii paralele orizontale, distanțate, trasate de obicei cu grijă (pl. 3/3). Chiar dacă numărul liniilor este variabil, totuși se respectă regula că de-a lungul și deasupra liniei superioare (chiar atunci cînd este izolată) să se facă un șir de creștături mici triunghiulare (cu baza în jos) alăturate, sau cu intervale mici între ele.

Mai jos urmau motivele ornamentale realizate din linii sau din benzi de câte două (sau mai multe) linii ce formează meandrele și spiralele. Decorul incizat este însoțit totdeauna de incrustație cu materie albă. Pe vasele cu astfel de ornamente nu se observă asocierea cu decorul în relief. Cîteodată recipientele sau capacele cu decor incizat și incrustat au suprafața dintre buză și prima linie acoperită cu culoare roșie prăfoasă, aplicată după prima ardere. Foarte rar (la Aldeni, doar pe cîteva cioburi) sînt păstrate porțiuni din suprafețe mici verticale, de formă dreptunghiulară, excizate anume și apoi incrustate cu culoare albă sau roșie, prăfoasă. Aceste suprafețe mici constituie primele elemente de început ale decorului excizat ce se va dezvolta foarte mult în cursul celorlalte faze de evoluție a culturii Boian. Pe un singur ciob se observă o mică porțiune dintr-un motiv decorativ în formă de „tablă de șah”.

Merită a fi remarcat un picior de vas, ornamentat cu linii incizate și cu creștături caracteristice, dar care are pe partea inferioară o serie de triunghiuri mari cu suprafața hașurată cu linii oblice, neregulate, reunite la vîrfurile triunghiului (pl. 3/8).

Vasele din categoria II au servit la diferite scopuri casnice; unele dintre ele au avut dimensiuni apreciabile, ajungînd pînă la 0,50 m înălțime. Majoritatea vaselor au însă dimensiuni medii de 0,20—0,30 m.

Categoria III (fig. 25/III; pe 5/1—6). Vasele din categoria pe care o vom descrie se deosebesc în foarte multe privințe de recipientele din cele două categorii prezentate pînă acum.

Toate vasele din categoria III au fost modelate din pastă de argilă cu bobul fin, avînd în numeroase cazuri urme rare de pleavă. Uneori pasta era amestecată și cu nisip cu bobul destul de mare. Pleava și nisipul au servit ca degresant. Vasele erau ridicate tot prin sistemul fișilor. Credem că acestea, înainte de modelarea vasului, erau pregătite anume, cînd li se dădea o grosime uniformă și lățimea necesară. Operația următoare consta în alăturarea fișilor și lipirea lor. Nu este exclusă posibilitatea ca la vasele de dimensiuni reduse să fi fost făcute separat diferitele părți (gîtul, umerii sau partea superioară) și apoi se asamblau.

Vasele din pastă fină sînt în majoritatea cazurilor de dimensiuni reduse și au următoarele forme (fig. 25/III):

- a) Pahare scunde cu corpul bombat sau bitronconic (fig. 25/54—88);
- b) Vase cu corpul bombat și gîtul tronconic puțin arcuit (fig. 25/95);
- c) Vase în formă de căuș (fig. 25/96).

Suprafața vaselor era netezită cu deosebită grijă în interior și exterior. Adesea, în spărtură se observă dungi subțiri de slip artificial. Pereții unor astfel de vase aveau între 0,002 m pînă la 0,004 m grosime. Cîteodată vasele mici din pastă fină se lucrau pe suporturi anume pregătite sau alese, pe mijlocul cărora era o ridicătură mică, rotundă, ce lăsa imprimată pe fundul vasului o albiere regulată. Scopul suporturilor este evident; pe el se fixa vasul ca să nu se miște în cursul operației de modelare.

Decorul categoriei ceramice III este alcătuit în principal din grupuri de caneluri (pl. 5/1—6). Ele sînt asociate adesea cu proeminențe și destul de rar cu suprafețe mici delimitate sau nu. Buza paharelor și a castroanelor este ornamentată totdeauna prin creștături mici triunghiulare sau simple, verticale. Trebuie subliniat faptul că astfel de creștături apar numai pe vasele din pastă fină.

Canelurile se făceau mecanic cu o piatră mică de rîu, rotunjită de apă sau cu o unealtă de os pregătită special. Ornamentarea se executa cu multă atenție. Gruparea canelurilor depindea de forma vaselor. În cazul paharelor (cu partea inferioară tron-

conică și cu cea superioară avînd umeri și gît scund, tronconic, puțin arcuit) pe gît se trasau fără excepție grupuri de caneluri orizontale. Pe umerii paharelor, între proeminente, se trasau grupuri de caneluri aranjate în felul următor :

a) Pe suprafețe de formă triunghiulară, alternativ, cu baza în sus sau în jos, se făceau grupuri de caneluri oblice paralele cu una din laturile înclinate ale triunghiului (pl. 5/4).

b) Intervalele dintre proeminente se împărțeau în două și pe ambele suprafețe mici se trasau grupuri de caneluri oblice, opuse.

c) Pe numeroase fragmente se întîlnesc grupuri de caneluri formînd linii paralele arcuite. Uneori ele erau trasate în așa fel că alcătuiau caneluri paralele în val larg.

Decorul compus din caneluri pe pahare este asociat cu proeminente mici aproape emisferice (de multe ori turtite din două părți, pe verticală) așezate pe linia de maximă rotunjime a paharelor. Pe vasele din aceeași categorie aproximativ piriforme, cu gît tronconic proporțional de înalt față de corp și cu umeri arcuiți, ornamentarea este puțin deosebită. Pe gît se făceau grupuri de caneluri orizontale, paralele. Alteori, suprafața gîtului era împărțită în mai multe părți de forme triunghiulare sau rombice acoperite de caneluri oblice, paralele. Astfel, pe gîtul vasului respectiv se compunea un gen de mozaic cu grupuri de caneluri dispuse pe direcții diferite.

Semnalăm că la Aldeni pe fragmentele ceramice de tip Bolintineanu s-au găsit motive ornamentale în formă de spirale realizate din caneluri (pl. 5/5).

Proeminentele, atunci cînd reprezintă singurul element decorativ de pe vas, au uneori forma unor pastile (aplicate) cu cîte o albiere mică pe mijloc. În alte cazuri proeminentele sînt alungite și aplicate vertical pe umerii vaselor, izolate sau în grupuri de cîte două.

Datorită arderii, majoritatea vaselor de tip Bolintineanu din primele două categorii au în spărtură culoarea neagră, cu straturile superficiale roșii sau cenușii. Pe pereții unor astfel de vase se observă de multe ori pete de nuanță sau culoare mai închisă.

Vasele din pastă fină au de obicei culoarea cenușie, mai rar neagră sau roșcată (din cauza unei arderi secundare, întîmplătoare).

CERAMICA FAZEI GIULEȘTI

După cum am mai arătat, faza Giulești se împarte în două etape.

Ceramica etapei Greaca

Categoria I (fig. 26/1—19; pl.6/1—6). Vasele de uz comun au fost lucrate ca și în faza precedentă din lut amestecat cu pleavă. Remarcăm că aproape totdeauna interiorul vaselor a fost netezit și chiar lustruit cu grijă.

Din această categorie fac parte : vasele piriforme, borcanele cu pereții arcuiți sau bitronconici, străchinile tronconice (cu buza îngroșată, cu fațetă deasupra), tăvile scunde (relativ numeroase) rotunde sau ovale, capacele și strecurătorile (tronconice deschise la ambele extremități).

Majoritatea vaselor de uz comun au fost ornamentate cu barbotină simplă, uneori în vîrci oblice (pl. 6/1—6). De obicei, barbotina s-a făcut pînă la marginea vaselor. Pe un ciob, la exterior, lingă margine este o fișie lustruită. Remarcăm un ciob de borcan ornamentat cu barbotină pe care se observă clar cîteva dungi oblice neregulate de culoare neagră, ca și cum ar fi pictate.

Cîteodată barbotina este asociată cu brîuri în relief (lingă buză sau pe corp) cu alveole. Unele brîuri sînt întrerupte prin cîte o proeminență. Acestea sînt rare și au diferite forme. Unele sînt mici, rotunde, duble, regulate, distanțate, dispuse pe verticală, sau izolate, cu alveolă mică pe mijloc. Într-un singur caz o proeminență prelungă a fost îndoită și transformată într-un fel de miner. Pe tăvițe proeminențele sînt neregulate (împărțite în două) sau sînt prelungi pe verticală. Cîteodată marginea tăvițelor prezintă cîte două prelungiri în sus, arcuite, alăturate. Atrage atenția un vâscior bitronconic, cu decor incizat. Ornamentul este împărțit în două printr-o linie incizată, orizontală pe maxima rotunjime a vasului. Ambele părți ale decorului sînt „decupate”. Partea de sus se compune din benzi în zigzag, avînd intercalate S-uri. Partea de jos este, de asemenea, decorată cu benzi complicate, în zigzag.

Pe un singur ciob sînt linii largi verticale trasate asociate cu proeminențe. Se cunosc cîteva fragmente de torți rudimentare. Datorită arderii ele au dobîndit culoarea cafenie deschisă, roșcată sau mai rar cenușie.

Categoria II (fig. 26/20—34; pl. 7; pl. 8; pl. 9). Vasele au fost lucrate din pastă amestecată cu multă pleavă, dar suprafața lor exterioară, fiind neregulată, a fost acoperită cu un strat subțire de lut fin pentru a se putea realiza în bune condiții decorul excizat. Suprafața interioară, cu urme de pleavă, era netezită sau lustruită. Procedul este similar celui din faza precedentă.

Dintre forme avem documentate: borcane cu buza puțin îngroșată; vase cu corpul bombat și gît scund, cilindric; castroane tronconice; vâscioare cu corpul bombat; pahare cu partea superioară cilindrică și cea inferioară tronconică (fig. 27); capace de două tipuri: a) în formă de calotă sferică (pl. 7); b) cu partea de deasupra dreaptă și cea inferioară cilindrică scundă; un fel de căușe sau polonice cu miner.

Toate aceste vase au decor (pl. 7, 8, 9) excizat (asociat cu incrustare cu materie albă și cu vopsire cu roșu) și rar incizat. În cursul etapei Greaca olarii accentuau rolul decorului cruțat în raport cu porțiunile scobite și incrustate, care aveau un rol secundar. Decorul este de caracter negativ.

Se cuvine remarcat faptul că, pe o parte din vasele și capacele din această etapă, benzile cruțate s-au realizat cu un instrument cu dințișori, care a făcut ca marginile benzilor să fie crestate (pl. 7; pl. 9/14). Alteori marginile benzilor s-au făcut anume crestate. Evident este o tradiție păstrată din faza Bolintineanu. Subliniem că astfel de benzi (cu marginile crestate) sînt în proporție de circa 20% din totalul cioburilor cu decor excizat. Decorul excizat obișnuit se întîlnește pe toate formele amintite. De regulă benzile cruțate cu marginile drepte sînt înguste (izolate sau în grupuri de cîte 2 sau 3), alternînd cu benzile scobite, de obicei, mai largi (mai rar, aproximativ egale ca lățime) decît benzile cruțate. Acestea sînt grupate în unghiuri alăturate, sprijinite adesea pe triunghiuri mari, cu laturile drepte sau cu baza dințată. Mai rar, benzile excizate se sprijină pe benzi late, cruțate. Uneori benzile cruțate sînt arcuite formînd bucle de spirale (de regulă cu marginile crestate). Pe unele vase benzile cruțate sînt asociate cu șiruri de triunghiuri („dîni de lup”) înșirate de-a lungul buzei. Acest ornament asociat cu o bandă de cîteva linii incizate paralele, în unghi, reprezintă o tradiție din faza precedentă, Bolintineanu.

În câteva cazuri, decorul excizat este asociat și cu suprafețe dreptunghiulare prelungi, împărțite, cu grijă, în pătrățele, ca o tablă de șah (pl. 8/12).

De obicei, marginile vaselor avînd șiruri de triunghiuri sînt vopsite cu roșu crud.

Pe două cioburi decorul excizat format din unghiuri se combina cu un altul ne-terminat, din S-uri (colțuroase) îmbucate.

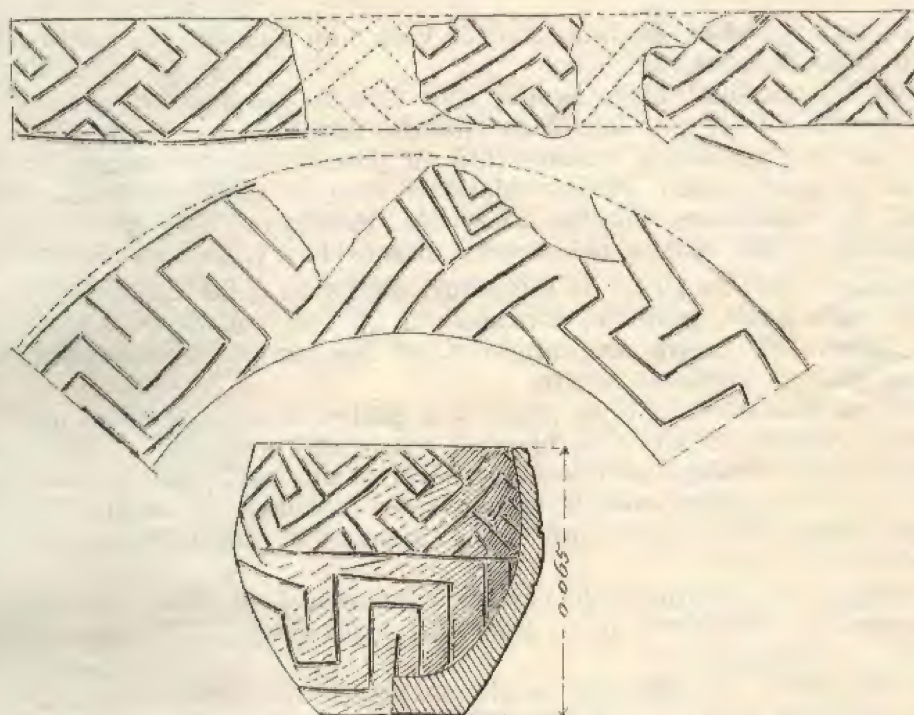

Fig. 27.— Vas cu decor incizat și decorul desfășurat, din faza Giulești, etapa Greaca, așezarea Greaca.

Pe un singur ciob (cu benzi crucate cu margini crestate) în lungul buzei pe o bandă lată crucată, s-au scobit romburi în șir.

Totdeauna suprafața vaselor înainte de ornamentare era lustruită. Vasele cu decor excizat au culoarea cenușie (cu diferite nuanțe), mai rar roșcată (datorită probabil unei arderi secundare).

Categoria III (fig. 26/35—66; pl. 10/1—15). Majoritatea vaselor au fost modelate din pastă fină amestecată cu o cantitate redusă de pleavă. Unele vase s-au făcut din pastă cu multă pleavă.

Vasele au pereții subțiri și în general sînt de dimensiuni reduse avînd înălțimea de maximum 15 cm și diametrul de maximum 20 cm.

Variabilitatea formelor este mică, sînt documentate următoarele: paharele (cu numeroase variante) au partea inferioară tronconică și cea superioară cilindrică sau tronconică, între cele două părți este un prag reliefat sau o canehură. De obicei, diametrul gurii lor este mai mic decît înălțimea sau cel mult egal cu ea. Aceste vase continuă organic paharele din faza Bolintineanu și cu ele începe seria paharelor tronconice

înalte de la sfârșitul fazei Giulești; castroane derivate din pahare. Partea de sus este cilindrică sau tronconică; străchinile sînt rare și au forma tronconică scundă; vase cu picior, cu partea de sus ca o strachină tronconică. Un picior de vas este tronconic scund (5 cm) sugrumat la partea superioară și ornamentat, de sus pînă jos, cu pliseuri oblice, în vîrtej.

Menționăm un fragment care pare a fi dintr-o toartă masivă, cu secțiunea dreptunghiulară.

Ca trăsătură specifică, pe buza multor vase s-au făcut creștături mici triunghiulare ca și în faza Bolintineanu.

Ornamentul principal al categoriei este format din pliseuri fine, grupate (pl. 10/1—15). Organizarea lor este legată de anumite forme de vase și de părțile acestora. Paharele au partea superioară ornamentată cu pliseuri fine orizontale, pragul reliefat (cîteodată cu un gurgui mic). Partea inferioară este de regulă neornamentată sau pe ea s-au făcut, în continuare, pliseuri orizontale. Foarte rar între pliseurile orizontale se intercalează cîte o fișie subțire, nelustruită, orizontală și vopsită cu roșu crud (pl. 10/4).

Pe un singur ciob cu șiruri de adîncituri mici s-au delimitat dreptunghiuri mici, pe două șiruri orizontale, paralele, care desigur au fost vopsite cu alb sau roșu crud (pl. 10/15). Intervalele dintre dreptunghiuri au fost acoperite cu pliseuri orizontale și grupuri de pliseuri verticale scurte.

Majoritatea paharelor au buza creștată și partea de sus ornată cu pliseuri oblice, mult înclinate, grupate în trei fișii formînd zigzaguri (ornament specific categoriilor similare din culturile Dudești și Vădastra). Uneori, din loc în loc, se intercalau, între fișiile de pliseuri, triunghiuri isoscele verticale din linii incizate sau din șiruri de adîncituri micuțe. Fișiile oblice mai sînt uneori întrerupte prin cîteva pliseuri verticale mai lungi sau mai scurte.

Face excepție un fragment de castron ornamentat cu cîteva triunghiuri (cu suprafața acoperită de adîncituri mici) înconjurată de grupuri de pliseuri paralele cu fiecare latură a triunghiului.

O serie de pahare cu gura mai largă, cu pereții arcuiți, au suprafața exterioară lustruită cu deosebită grijă și sînt ornamentate cu pliseuri oblice, aproape verticale, avînd intercalate (între grupuri înclinate în direcții opuse) cîte un triunghi isoscel cu vîrf în jos (mărginit de două linii incizate subțiri) care, probabil, a fost vopsit cu alb sau cu roșu crud. Un alt vas din aceeași serie are buza creștată și, în lungul părții superioare, pliseuri orizontale, iar partea inferioară este acoperită cu grupuri de pliseuri oblice și un triunghi nelustruit delimitat cu trei linii incizate înierustate cu alb.

Merită a fi amintit un fund de vas în interiorul căruia se păstrează urme de culoare roșie. Fără îndoială vasul a servit la prepararea vopselelor necesare ornamentării olăriei.

Ceramica etapei Aldeni

Din această etapă ne ocupăm numai de ceramica din complexul închis de la Giulești, pe care-l considerăm reprezentativ, întrucît s-a reușit reconstituirea tuturor formelor de vase și a ornamentelor.

Despre ceramica altor complexe din aceeași etapă sînt publicate o serie de date utile. Aceasta este caracterizată prin cele patru categorii ceramice avînd în general aceleași forme de vase și ornamente ca și olăria de la Giulești.

Materia primă pentru modelarea vaselor de la Giulești era adusă din apropiere, din malurile dezvelite de Dîmbovița, în care sub stratul de loess, pe alocuri, se găsesc lentile de argile fine. Pasta era amestecată, de obicei, cu multă pleavă. În unele cazuri cu foarte puțină.

În cadrul ceramicii din acest complex putem deosebi patru categorii importante.

Categoria I (fig. 28/1—37; pl. 11; pl. 12/1—13). Acesteia îi atribuim vasele de uz comun, lucrate din pastă amestecată cu pleavă. Vasele se modelau prin sistemul fișilor late pînă la 0,07 m. Dintre forme amintim: borcanele cu corpul puțin bombat și cu buza în prelungirea corpului; vase fructiere, largi, cu picior scund; suporturi paralelipipedice, cu unul sau două orificii deasupra; strecurători (pl. 11); capace hemisferice; vase mari cu corpul bombat; vase mari de provizii, cu corpul bombat și gîtul mai strîmt decît corpul; tăvițe, castroane largi; fructiere cu tava scundă și picior înalt cu diametrul mare; măsuțe de piciorușe masive.

În ornamentare (pl. 12/1—13) s-au întrebuițat briurile în relief aplicate și apăsată cu degetul din loc în loc, formînd astfel alveole. Pe unele vase sînt aplicate proeminente de forme diferite. Barbotina se întîlnește și ea adesea pe corpul vaselor, organizată în vîrci verticale sau neorganizată. Decorul în relief este asociat cu barbotina.

Categoria II (fig. 28/38—66; pl. 13/1—20). Vasele au fost făcute tot din pastă amestecată cu pleavă, dar după aceea suprafața lor era acoperită la exterior cu un strat subțire de lut fin ca pe el să se poată face decorul. Dintre forme cunoaștem vasele mari cu corpul bombat, suporturile paralelipipedice cu unul sau două orificii, capace hemisferice, castroane mari. Decorul (pl. 13) principal se compune din motive excizate. Pe vasele ornamentate prin sistemul exciziei (pl. 13/14), decorul are aceeași valoare ornamentală ca și fondul vasului. Pe cîteva cioburi se observă că după modelarea vasului decorul era trasat slab și abia apoi se lucra la executarea șanțurilor și suprafețelor excizate.

Șanțuirea ornamentului, care se făcea foarte probabil cu o lamă de silex, străbătea stratul de lut fin, scobind și din pasta grosolană. Prin excizie se realizau motive ornamentale de caracter meandric. Benzile cruțate sînt masive, iar intervalele scobite sînt mai largi decît ele. La unele vase cea mai mare parte din suprafață este acoperită cu meandre excizate, iar spre fund s-au folosit în ornamentare grupuri de linii incizate, ce reprezintă o tradiție din perioada precedentă. Uneori, sub buză, decorul compus din linii paralele incizate orizontal se combină cu triunghiuri mari excizate (pl. 13/1—4). Alteori, astfel de triunghiuri mărginesc de o parte și de alta benzi de cîte 3—4 linii incizate (pl. 13/10), motiv ornamental păstrat, de asemenea, din faza dinainte. Gîtul a numeroase vase este ornamentat prin motivul tablă de șah, mărginită cu grupuri de linii incizate orizontal (pl. 13/1, 2, 5, 15). Decorul excizat este strîns legat de incrustare. Suprafața care urma să fie incrustată era întîi excizată și apoi șanțurile sau suprafețele scobite se acopereau cu o materie albă. Pentru ca să nu se desprindă culoarea, olarii obișnuiau să facă fundul suprafețelor excizate neregulate și crestă. Constatăm că în faza Giulești se folosea pentru incrustație numai materie de culoare albă, spre deosebire de faza Vidra în timpul căreia s-au întrebuițat culoarea albă și culoarea roșie.

Între fragmentele ceramice descoperite la Giulești sînt cîteva care provin din vase lucrate cu grijă din pastă care în urma arderii a dobîndit culoarea roșiatică. Pe un singur ciob din această categorie am găsit o foarte mică porțiune vopsită în interior, de-a lungul marginii, după ardere, cu o materie de culoare albă.

Ciobul de care vorbim constituie un indiciu că în cultura Boian apare un gen de pictură, de timpuriu, încă de la sfârșitul fazei Giulești. În stadiul actual al documentării noastre nu se pot face precizii cu privire la motivele decorative ce se realizau prin acest sistem de pictură „crudă”.

Categoria III (fig. 29/67—149; pl. 14/1—14). Vasele din pastă fină s-au lucrat din argilă cu foarte puține amestecuri. Datorită dimensiunilor reduse ale vaselor, pereții lor sînt adesea foarte subțiri. Dintre forme amintim: castronașele, castroanele cu și fără picior, capacele conice și mai ales paharele înalte cu o serie de variante. Forma specifică numai sfârșitului fazei Giulești este aceea de pahar înalt, tronconic cu un prag mic în jurul marginii.

Ceramica din pastă fină are drept decor principal canelurile (pl. 14/4—13) cu ajutorul lor se formează benzi orizontale, grupuri de benzi oblice („în căpriori”), combinații din grupuri de caneluri orizontale (pl. 14/5—13), verticale sau oblice.

Un singur pahar din această serie de la Giulești a fost ornamentat prin excizie îngrijită. Dat fiind că pereții vasului sînt subțiri, execuția decorului a fost grea. Alte câteva fragmente de pahare cu decor excizat s-au găsit într-o așezare din faza Giulești de lângă Brăila⁴⁹⁴. Majoritatea vaselor din pastă fină au de-a lungul buzei, la exterior, câte un șir de creștături mici, drepte sau de formă triunghiulară.

Categoria IV (fig. 29/150—169; pl. 15/1—14). În cursul perioadei de dăinuire a așezării Giulești a căpătat largă dezvoltare o categorie ceramică încă nedocumentată în etapa precedentă. Este vorba de vase de diferite mărimi, cu corpul tronconic, cu umerii arcuiți și diverse castroane cu porțiunea de maximă rotunjire mult îngroșată. Vasele sînt ornamentate (pl. 15/2—14) prin linii incizate, formîndu-se unghiuri, capete de spirale sau de meandre, de multe ori cu triunghiul isoscel pe colț (pl. 15/4, 6).

Încă nu știm cum anume se făcea arderea vaselor găsite în așezarea de la Giulești. În orice caz, temperatura la care se ardeau vasele era scăzută. Datorită arderii, probabil la foc deschis și la temperatură relativ joasă, vasele din pastă grosolană, de uz comun, dobindeau în spărtură culoarea neagră, iar straturile superficiale erau de culoare cenușie gălbuie sau roșcată, rareori roșie (datorită mai ales unei arderi secundare, poate cu prilejul distrugerii locuințelor prin foc). Vasele din pastă fină, probabil din cauza arderii reducătoare au, mai adesea, culoarea cenușie (cu pete mai închise) și mai rar culoarea neagră.

După cum am arătat, o parte dintre comunitățile fazei Giulești au pătruns în sud-estul Transilvaniei, unde au viețuit vreme îndelungată. Cu prilejul săpăturilor de la Feldioara am descoperit un strat de cultură Boian în cadrul căruia abundau fragmentele de ceramică. În funcție de pastă, forme și decor aceasta se împarte în patru categorii principale:

Categoria I. Ceramica de uz comun (fig. 30/1—11) a fost lucrată din pastă amestecată cu multă pleavă. Vasele de provizii erau modelate din fișii de circa 0,07 m lățime. Forma principală era borcanul cu corpul puțin bombat sau bitronconic. Ca decor (fig. 31) s-a folosit mai cu seamă barbotina neorganizată, câteodată zgrunțuroasă, făcută pînă la buza vaselor. Uneori, de-a lungul marginii și spre fund se realiza câte o fișie (de circa 0,05 m lățime) lustruită. Mai rar pe barbotină s-au trasat neglijent — cu degetele — dungii paralele, verticale sau oblice. Cîteodată barbotina este asociată cu adîncituri făcute cu virful degetului (fig. 31/4). De obicei, vasele aveau la exterior culoare cenușie cu diferite nuanțe, mai rar culoare roz-roșie.

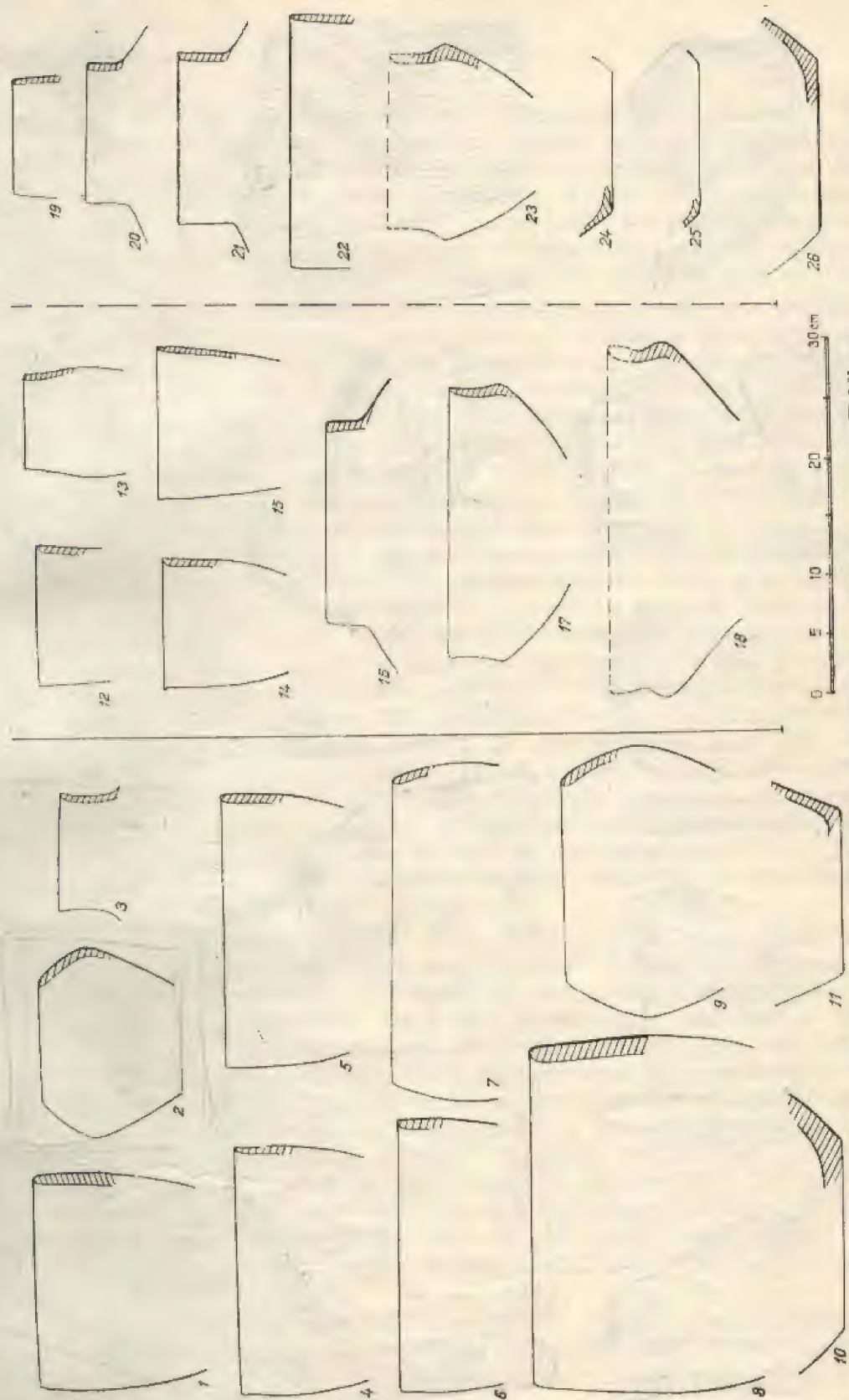

Fig. 30. — Forme ceramice de la sfârșitul fazei Giulești, așezarea Feldioara.

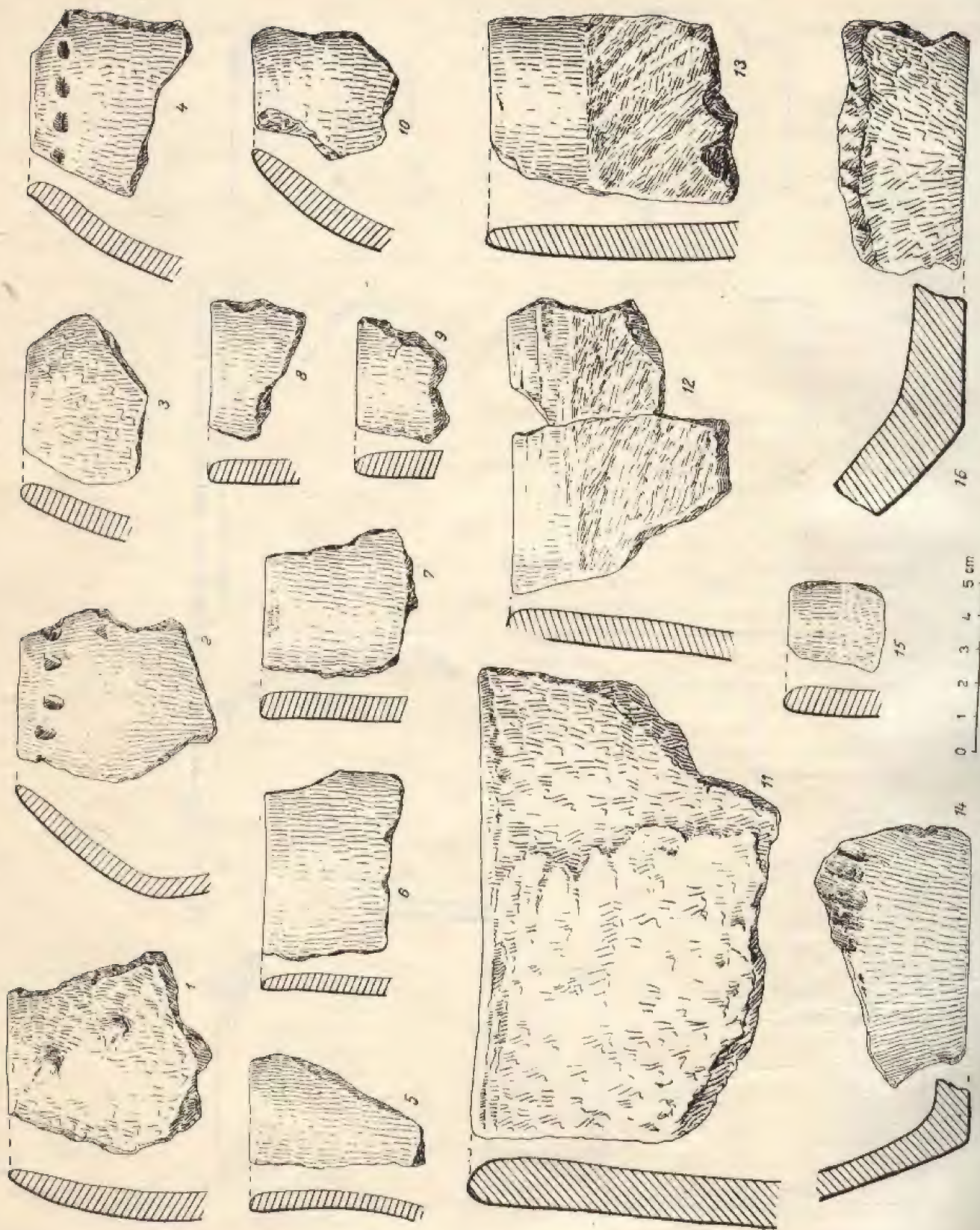

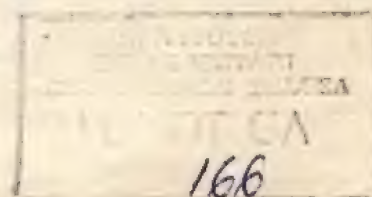
Fig. 31. — Fragmente ceramice din vase de uz comun, de la sfârșitul fazei Giulești, așezarea Feldioara.

Categoria II (fig. 30/12—18; pl. 16/1—20). Vasele erau, de asemenea, lucrate din pastă amestecată cu multă pleavă. Suprafața vaselor, pentru a fi ornamentată, era acoperită la exterior, ca și ceramica obișnuită fazei Giulești din Muntenia, cu un strat subțire de lut fin. Dintre forme avem reprezentate: a) vase cu corpul bombat, cu gît cilindric puțin răsfrint în afară; b) dintr-un vas cu picior s-a păstrat numai o porțiune de picior (care a avut circa 0,10 m diametru); c) capace cu partea de mijloc îngroșată și cu apucătoare. Subliniem lipsa totală a cioburilor din vasele cu prag în jurul gîtului.

Decorul (fig. 32/6,9—12) este alcătuit din motive realizate prin excizie, asociate adesea cu grupuri de linii incizate. Decorul excizat se realiza prin două metode: a) mai întâi suprafața exterioară a vasului era lustruită și apoi benzile scobite erau făcute cu o lamă, prin două tăieturi verticale, paralele, după care se desprindea fișia de lut; b) benzile se delimitau pe suprafața netezită a vasului și apoi se trasa banda cu un instrument cu vârful îngust și arcuit. Astfel se desprindea dintr-o dată fișia de lut corespunzătoare benzii, după aceea suprafața vaselor era lustruită. Benzile excizate realizate prin aplicarea primei metode sînt mai regulate. În cazul așezării de la Feldioara ele sînt de obicei înguste. Cea de-a doua metodă a dus la realizarea unor benzi mai largi și neregulate (mai ales în urma lustruirii neatențe). Cele două categorii de benzi scobite erau incrustate cu materie albă. Motivele ornamentale au caracter pozitiv, liniar și meandric. Numai pe două cioburi sînt motive alcătuite din benzi arcuite ce par a fi bucle de spirale. În jurul buzei boreanelor, la exterior, se făceau prin scobire șiruri de triunghiuri isoscele (cu vârful în sus) regulate, la intervale mici, aproape egale. Mai jos, pe gît, urma un grup de linii paralele incizate, orizontale, care adesea încadrează o suprafață restrînsă, dreptunghiulară, în chip de tablă de șah. Triunghiurile s-au folosit în șiruri cite două, opuse la vîrf, pentru a mărgini de o parte și de alta muchiile unor vase. Se cuvine subliniață folosirea pe colțurile decorului excizat a unor triunghiuri scobite, simple sau mai des în formă de V. Pe un singur ciob de la Feldioara, în cuprinsul unui grup de linii paralele orizontale, s-a făcut un șir de pătrățele scobite, în trepte, în chip de „scăriță”. Culoarea vaselor variază de la cenușiu deschis-albăstrui pînă la negru și de la cafeniu deschis roșcat pînă la roșu cărămiziu (rar, datorită probabil arderii secundare). În general predomină culoare cenușie.

Categoria III (fig. 30/19—26; pl. 17/1—7). Pastă de lut fin fără amestec de pleavă, foarte compactă, cu multă mică în compoziție. Semnalăm paharele cu partea de sus cilindrică, cu pereții subțiri și vasele piriforme zvelte. Caracteristica principală a decorului (pl. 17/1—7) constă în folosirea pe pahare a canelurilor extrem de fine, înguste. Fișile acoperite de caneluri orizontale, paralele (mai rar oblice), altele alternează de regulă cu benzi de cite 2—3 linii incizate. Adesea spațiul dintre cele două linii este acoperit de adîncituri prelungi, verticale, executate regulat sau la intervale inegale, împărțind fișia în pătrățele. Alteori s-au trasat linii verticale regulate la intervale egale. O altă caracteristică constă în folosirea creștăturilor mici de-a lungul buzei. Sistem utilizat pe pahare și rar pe castroanele categoriei IV. În cazuri rare s-au făcut creștături extrem de mici pe orizontală, de-a lungul unei caneluri, și pe un singur ciob se observă îmbinarea motivului decorativ incizat specific categoriei IV, cu benzile de caneluri. Vasele au de obicei culoarea cenușiu închis, rar gălbui sau roșcat (datorită unei arderi inegale).

Categoria IV. Pastă fină, amestecată cu pleavă. Dintre forme cunoaștem vase bi-tronconice (între 0,06 și 0,15 m înălțime), vase cu gîtul cilindric și corpul bombat, scund. Este caracteristică forma fundului, cu o adîncitură pronunțată, regulată, din afară spre

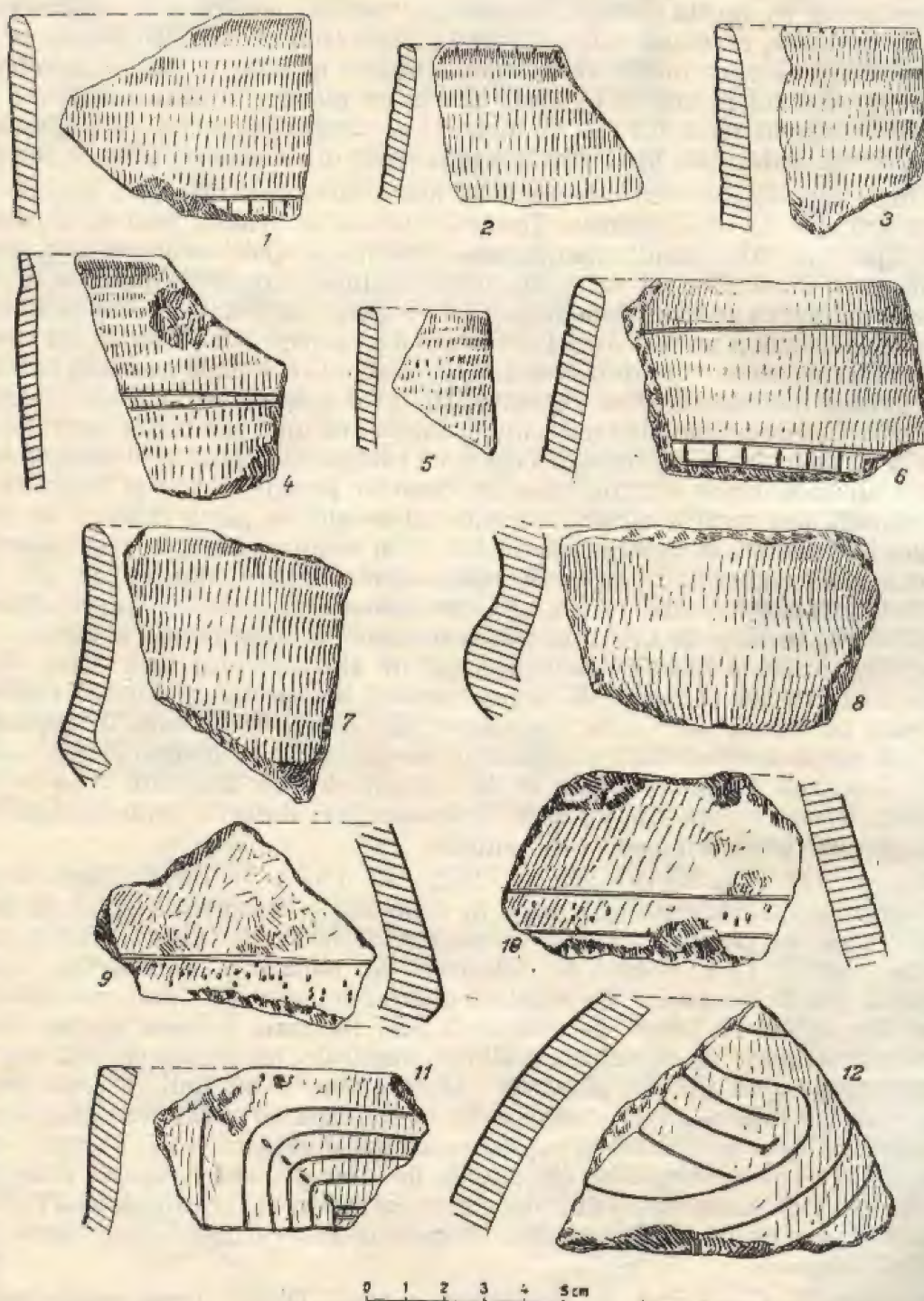

Fig. 32. — Fragmente ceramice din vase cu decor canelat și incizat, de la sfârșitul fazei Giulești, așezarea Feldioara.

interior. Forma principală este castronul, cu partea superioară aproape cilindrică. Pe majoritatea cioburilor se observă linii incizate paralele și orizontale. Motivul ornamental specific categoriei îl constituie benzile largi, cuprinzând desfășurat un grup de tangente la cerc, cu marginea „decupată”, în unele cazuri cercul și tangenta sînt lucrate cu grijă și realizate dintr-o bandă mărginită de două linii incizate regulate. Spațiile triunghiulare, din lungul fișiei tangente, sînt acoperite cu cîte două unghiuri fiecare, avînd pe vîrf cîte un mic triunghi sau două triunghiuri în V. Alteori, acest motiv principal, realizat numai pe castroane, se făcea grosolan din grupuri de linii incizate, paralele. Subliniem că, de regulă, motivul decorativ se executa ținîndu-se seama de părțile vasului. Pe cîteva cioburi muchiile sînt acoperite cu creștături inegale. În două cazuri, pe cioburi deosebite este cîte o fișie largă, mărginită de două linii incizate, iar suprafața fișiilor este acoperită de adîncituri mici, inegale, dispuse neregulat. Vasele aveau de obicei culoarea cenușie pînă la negru, mai rar cafeniu-deschis roșcat pînă la cafeniu închis.

Vasele din cele două grupe erau lustruite totdeauna la exterior.

Am prezentat pe scurt ceramica de tip Boian de la Feldioara deoarece o considerăm reprezentativă pentru grupul de așezări Boian din sud-estul Transilvaniei.

CERAMICA FAZEI VIDRA

Vasele de lut ars ale oamenilor fazei Vidra au fost modelate cu mîna, în principal din pastă amestecată cu o mare cantitate de cioburi pisate. Cantitatea degresantului depinde de forma vasului ce urma a fi modelat. Pereții vaselor erau înălțați în special prin sistemul fișiilor. Din observațiile de pînă acum se poate spune că fișiile erau făcute din colaci de lut moale, mai întîi erau subțiate pînă se obținea grosimea dorită (de 1 cm maximum 2 cm), astfel ele ajungeau să aibă (în cazul vaselor de dimensiuni mijlocii) 5—7 cm lățime. Pînă acum nu am reușit să calculăm lungimea unor astfel de fișii. După ce vasul era gata modelat, după sistemul descris, el era acoperit cu un strat de lut fin mai ales în cazul vaselor ce urmau a fi ornamentate prin excizie. Ceramica fazei Vidra se poate împărți în trei categorii principale:

Categoria I (fig. 33/1—46; pl. 18/1—9). Ceramica de uz comun a fost modelată și în cazul fazei Vidra din pastă conținînd în amestec o mare cantitate de cioburi pisate, unele bucățele ajungînd să aibă pînă la 2 mm în diametru. Vasele de uz comun, în special cele de dimensiuni mijlocii, erau totuși lucrate cu multă grijă, deși uneori au un aspect grosolan. Aproape fără excepție vasele de uz comun aveau interiorul lustruit cu multă grijă pentru a se reduce cît mai mult porozitățile. Era lustruită nu numai suprafața interioară a vaselor, ci și o fișie de-a lungul marginii la exterior, mai jos urmînd partea ornamentată.

Gama formelor este săracă, dealtfel ca și în celelalte faze ale culturii la care ne referim. În primul rînd trebuie menționate vasele în formă tronconică, înalte, cu pereții puțin convecși. Variantele acestui tip sînt mai multe, în funcție de poziția diametrului maxim al corpului și de raportul dintre înălțimea vasului și diametrul gurii sale. Unele vase avînd aceeași formă au fost de dimensiuni mari fiind pregătite pentru păstrarea rezervelor de grîne. Pereții lor sînt groși. Din cauza dimensiunilor, astfel de vase nu puteau fi arse în cuptor, ei probabil pe vatră cu arderea deschisă, de aceea multe dintre ele sînt arse la roșu (miezul rămînînd, ca de obicei, de culoare închisă). Borcanele de genul

celor descrise au de obicei suprafața acoperită cu barbotină neorganizată și în lungul buzei cu o fișie lustruită ca și interiorul.

Borcanele mai puteau fi de formă bitronconică. Un astfel de vas s-a găsit la Vidra. Corpul era ornamentat la exterior, pe cea mai mare parte din suprafața sa, cu adâncituri făcute cu unghia. Pe partea inferioară, la intervale regulate, se fixează pe verticală fișii de lut în relief, alveolate. Briul în relief este documentat în cultura Boian încă de la începutul evoluției culturii.

O altă formă importantă este alcătuită din două părți, cea de sus cilindrică, înaltă, iar cea de jos tronconică, cu partea de legătură puțin bombată. Decorul este alcătuit din barbotină și briuri în relief alveolate. Forma aceasta este documentată mai bine în stratul din faza de trecere, dar fără îndoială ea a fost folosită încă din faza Vidra.

Dintre elementele ornamentale (pl. 18/1—8) ale borcanelor mai cităm proeminentele de formă prelungă, înguste, dispuse pe verticală, grupate câte două. Se cuvin amintite proeminențele regulate, scunde, izolate sau duble. Briurile alveolare despre care am vorbit sînt de obicei orizontale și mai rar verticale sau oblice. Cîteodată fișia lustruită din jurul buzei era delimitată printr-o linie incizată, care apoi era crestată din loc în loc la intervale regulate.

Barbotina organizată era asociată pe unele vase cu proeminente cu adîncitură pe mijloc. Proeminențele erau lipite direct pe peretele vasului. Relativ rară este apariția ornamentului compus dintr-un șir de butoni rotunzi aplicați pe linia de centru (se întîlnește pe cioburi descoperite la Vidra și Boian A).

Din cînd în cînd în săpături se găsesc vase scunde, un fel de tăvi cu marginile scunde și oblice. Forma lor era rotundă. Ele sînt modelate din pastă obișnuită și exteriorul lor este numai netezit, fără nici un fel de ornamente.

Menționăm și vasele cu corpul cilindric scund, cu partea inferioară tronconică. În jurul gîtului au cîte un prag îngust, iar corpul ornamentat cu barbotină. Uneori barbotina era organizată sub forma unor dungi verticale realizate prin trasarea cu degetele pe corpul încă umed al vasului acoperit de stratul de lut fin al barbotinei. Astfel de vase aveau adesea suprafața exterioară a părții cilindrice împărțită în zone prin linii simple verticale în relief, restul suprafeței cilindrului avînd decorul cu barbotină.

O ultimă formă pe care o semnalăm este aceea a vaselor miniatură. Unul, descoperit la Tangîru, este în formă de borcănaș cu corpul bombat și cu un prag mic în jurul gurii. Boreanul este neornamentat.

Categoria II (fig. 33/47—75 ; pl. 19/1—13). Vasele au fost modelate tot din pastă amestecată cu multe cioburi pisate, dar, spre deosebire de prima categorie, toată suprafața exterioară a unor astfel de vase era acoperită cu un strat subțire de lut fin.

Formele acestei categorii (fig. 33/47—75) sînt mult mai variate decît cele din seria vaselor de uz comun.

a) În primul rînd merită a fi arătată bogata serie a vaselor cu picior care se prezintă cu multe variante. Din punctul de vedere al istoricului cercetărilor se cuvine amintit faptul că la sud de Dunăre vase cu picior s-au descoperit încă din al doilea deceniu al secolului. În privința teritoriului nostru au fost duse discuții dacă există sau nu documentată această formă ceramică. Prima oară problema a fost pusă de Ion Nestor care în 1928, cu prilejul publicării observațiilor stratigrafice de la Glina, pornind de la unele elemente descoperite în stratul inferior din așezarea „La Nuci”, postula existența vaselor cu picior și la noi. După cîțiva ani H. Schmidt, cu prilejul publicării monografiei Cucuteni, afirmă categoric că la nord de Dunăre nu există astfel de vase. Problema a fost rezolvată de Dinu V. Rosetti care a scos la iveală din stratul Boian de la Vidra o serie

întreagă de astfel de vase. Astăzi însă, informația și documentarea noastră s-au îmbogățit foarte mult, problemele fiind studiate amănunțit, ne poate mira de aceea faptul că au mai fost purtate discuții contradictorii, cînd încă din anul 1925 Vasile Christescu a publicat un picior întreg de la un astfel de vas—cunoscut sub denumirea de „steck-dose” — iar pe diferite planșe o serie de cioburi din corpul vasului cu picior.

Variabilă este mai ales forma corpului vaselor. Cele mai simple au corpul de formă cilindrică, cu prag în jurul buzei (prag pregătit anume pentru a susține capacul), cu partea de legătură tronconică scundă. Cîteva au partea de sus cilindrică (puțin convexă la mijloc) și porțiunea inferioară este bombată și turtită.

Alt tip, de dimensiuni reduse, are partea superioară a corpului tronconică, iar cea inferioară cilindrică. Subliniem lipsa pragului pentru capac.

Picioarele vaselor sînt cilindrice, regulate, goale înăuntru, cu deschiderea în jos sau tronconică cu baza mare în jos. Din punct de vedere tehnic, picioarele erau modelate separat și apoi lipite cu grijă de corpul vasului. În interior picioarele erau doar netezite rămînînd cu suprafața neregulată.

b) Forma de vas mare de provizii face parte și din această categorie ceramică. Corpul este cilindric, iar partea inferioară tronconică cu partea de sus puțin bombată. Ele au întotdeauna prag în jurul gîtului. La toate categoriile de vase cu prag, acesta a fost realizat în două moduri. De obicei era făcut dintr-o fișie îngustă de lut de 3—4 cm lățime, care se lipea alături, spre interior, de partea superioară a corpului. Fișia care formează gîtul rămîne cilindrică sau puțin înclinată spre interior, iar porțiunea de fixat era subțiată în chip de pană și lipită pe corpul vasului în interior. În foarte rare cazuri se constată că pragul a fost făcut separat de corp și lipit de el la exterior.

c) O altă formă este aceea de vas de dimensiuni mijlocii cu corpul bombat și cu gîtul cilindric. Se întîlnește rar.

d) Capacele și ele sînt de mai multe tipuri.

O primă serie este alcătuită din capace cu partea inferioară cilindrică și cea superioară în formă de calotă sferică turtită. Altele sînt în formă de calotă sferică.

e) Din aceeași categorie fac parte suporturile de vase. Forma principală este cea paralelipipedică, deasupra cu două sau trei orificii. Este felurit și aspectul plăcii superioare, uneori este neted, în alte cazuri este puțin adîncit față de marginile suportului. Unele suporturi au forme puțin deosebite, în loc să aibă pereții laterali întregi, cei ce le-au modelat au decupat pe fiecare perete cîte o porțiune în formă de arc lăsînd suportul sprijinit pe patru piciorușe. După toate probabilitățile suporturile serveau la sprijinirea vaselor cu picior, adică piciorul unor astfel de vase se introducea într-unul din orificiile suportului, dobîndind o stabilitate mult mai mare. Este drept că în acest caz nu se putea folosi suportul decît pentru sprijinirea unui singur vas. Celălalt sau celelalte orificii neputînd fi folosite concomitent. În sprijinul ipotezei că suporturile erau întrebuintate pentru sprijinirea vaselor cu picior se citează cazul descoperirii de la Glina, unde în stratul cu materiale de tip Vidra s-a descoperit un suport *in situ*, iar în interiorul lui zăcea răsturnat un picior de vas înalt. Merită semnalată existența unor suporturi identice ca formă tocmai în neoliticul Cretei.

f) Seria castroanelor nu este prea bogată. Castroanele au partea superioară tronconică înclinată în afară și cea de jos tronconică. Atunci cînd se găsesc fragmente din buza castroanelor, cineva ar putea greși considerîndu-le ca fiind fragmente de capace și invers pot atribui castroanelor fragmente de capace. Deosebirea dintre ele este indicată de forma buzei: la castroane buza este rotunjită, iar la capace dreaptă, spre a se sprijini cît mai bine pe pragul vasului, făcut anume.

g) Se cuvin amintite și străchinile troneconice de circa 9 cm înălțime.

h) O formă foarte rară, întâlnită într-un singur exemplar, este un urcior cu corpul cilindric și partea de jos conică.

Decorul specific (pl. 19/1—13) acestei categorii ceramice, care în fond constituie elementul caracteristic al întregii faze, este cel excizat. Este vorba de un sistem de ornamentare păstrat din faza precedentă. Din analiza unor cioburi de vase al căror decor nu a fost terminat, reiese că în primul rînd era lustruită, probabil cu o pietricică sferică sau turtită, întreaga suprafață ce urma a fi ornamentată. În continuare era trasat decorul cu un instrument cu vîrf ascuțit, probabil cu o lamă de silex. Se trăgeau liniile și se făceau chiar marginile motivelor ornamentale. Cu aceeași unealtă ascuțită se scobeau apoi unele dungi, lăsîndu-se altele în relief. Prin muncă deosebit de migăloasă se cresta întreaga suprafață destinată ornamentării. Precizăm că în faza Vidra dungile cruțate sînt subțiri și au aceeași lățime ca și dungile scobite. Prin aceasta decorul excizat se deosebește atît de cel din faza mai veche, cît și de cel din faza mai nouă, deoarece între cele două faze citate suprafețele cruțate sînt înguste, pe cînd cele scobite sînt mai mici sau mari. Explicația trecerii de la un sistem la altul se datorește unei simplificări din punctul de vedere al executării decorului. Pentru realizarea decorului excizat din faza Vidra era nevoie de numai două trăsături de-a lungul liniilor incizate la început. Pe o linie trăsătura se făcea pe verticală, iar pe linia alăturată se făcea oblic și în același timp se desprindea fișia de lut a șanțurii ce trebuia realizată. Fundul șanțurilor era puțin neregulat, ceea ce permitea aderarea și fixarea materiei albe ce servea la încrustare. Rezulta un decor negativ caracteristic.

În principal se realizau dungi înguste lăsate în relief, alternînd cu altele înguste scobite; din astfel de dungi se realiza totdeauna fondul decorului și uneori chiar motivele ornamentale. În multe cazuri motivele decorative erau alcătuite din benzi cruțate mai largi, cu suprafața lustruită. Acestea erau scoase în evidență pe fondul ce le mărginea, compus din dungi înguste.

Dintre diferitele motive ornamentale, unele sînt specifice fazei, altele au apărut mai înainte, s-au menținut în cursul fazei Vidra și apoi s-au transmis urmașilor din faza de trecere. Unul dintre motivele specifice fazei este cel numit „în scăriță”. El se întâlnește pe vase avînd diferite forme, în special pe vasele de dimensiuni mici și mijlocii. Pentru realizarea acestui decor era nevoie de un „snop” de dungi cruțate și crestate, orizontale. Pe o anumită porțiune între dungile lăsate în relief se cruța cite un pătrățel. Cel din rîndul următor era lăsat în așa fel ca latura lui din stînga să fie în prelungirea laturii din dreapta a pătrățelului din rîndul de jos. Astfel se obținea un fel de scăriță. Adesea scărițele erau întrerupte într-un punct formînd alături un alt grup de același fel sau li se schimba puțin sensul.

Pe un fragment de castron descoperit la Boian A s-au format două scărițe în V și apoi în intervalul dintre brațe s-au mai făcut două „scărițe” alăturate. Într-un alt caz observat pe un ciob din aceeași așezare, în cuprinsul decorului a fost cruțat un dreptunghi pe colțurile căruia se sprijină scărițe oblice în prelungirea celor două diagonale ale dreptunghiului.

Uneori pătrățelele formează cite un șir pe verticală, fiind pe virfurile unui grup de dungi cruțate dispuse în unghi unele deasupra altora. Un astfel de sistem ornamental face impresia că ar putea fi pus în legătură cu o tradiție din cultura cu ceramică liniară, unde, de asemenea, pe virfurile unghiurilor se făceau adîncituri. Motivul ornamental în formă de scăriță se întâlnește adesea pe aceleași vase împreună cu ornamente alcă-

tuite din benzi largi cruceate. Din acestea se formau unghiuri înalte cu vârful sprijinit de marginea superioară a suprafețelor ornamentale și cu extremitățile pe partea de jos a marginii decorului. Pe astfel de benzi, pe suprafața mărginită de ele se făcea fondul din dungile cruceate și cele crestate; la fel era ornamentat și exteriorul lor, cu precizarea că după un anumit număr de benzi înguste înspre exterior urmau dungii largi cruceate și iar continua fondul din dungii înguste.

Pe multe vase cu decor excizat se întâlnesc benzi largi în formă de L („cîrlige meandrice”) trasate în diferite poziții, de obicei înclinate, sprijinite cu un capăt pe marginea decorului, înconjurată în rest de dungile înguste.

În cazul în care dungile înguste erau făcute în așa fel să formeze V-uri cu o extremitate pe marginea de sus și cu cealaltă pe cea de jos, atunci suprafața ornamentală era împărțită în două zone și V-urile dispuse într-o zonă cu vârful spre dreapta și în cealaltă cu vârful spre stînga. Adesea se observă pe porțiunea din dreptul vârfului V-ului un șir de mici adîncituri care despart cele două brațe. În porțiunea de întîlnire a vîrfurilor din cele două zone se lăsau în relief două triunghiuri mai mari sau mai mici, opuse la vîrf. De multe ori baza triunghiurilor, ce se sprijinea pe marginea de sus sau de jos a decorului, era crestată, făcîndu-se un șir de mici triunghiuri în cuprinsul suprafeței triunghiurilor. În porțiunea unde se întîlneau extremitățile unghiurilor, rămînea cruceat (dacă se executa cu grijă) un romb. Într-un caz de decor cam neglijent a fost cruceat un pentagon.

Pe alte vase benzile largi (sau cu o dungă îngustă cu dreptunghiuri la vîrf, în formă de L) s-au făcut alungite cu o bară lungă și alta scurtă și s-a ajuns la benzi îmbucate, sprijinite pe extremitatea brațului lung și mărginite în rest de dungii înguste.

Mai rare sînt și ornamentele realizate pe vase cu picior, numai pe corp, parțial din dungii înguste verticale.

În cazul unui vas de la Vidra baza lungă se sprijină de marginea decorului prin cite un triunghi cruceat cu baza în formă de coadă de rîndunică și intervalul între bază și margine este cruceat și el cu dungii înguste.

Rar se întâlnesc dungii largi cruceate în formă de meandru, mărginite de dungii înguste. Puțin deosebit este și un vas mic cu picior de la Vidra, cu decorul compus din dungii cruceate în formă de zigzag.

Relativ rare sînt și triunghiurile izolate, cruceate la partea superioară a decorului (sprijinite cu baza pe marginea benzii ornamentale și mărginite cu dungii drepte înguste în formă de U cu dungii meandrice alăturate).

Este relativ rar decorul spiralic realizat prin excizie. Pe un ciob descoperit la Tangiru se observă capătul unei spirale dintr-o bandă largă, îmbucată cu o spirală din dungii înguste.

Tot așa de rar este cel al spiralelor în formă de S îmbucate, realizate din benzi largi, intervalele dintre ele și marginea decorului fiind acoperite cu dungii înguste în semicerc.

Așa se ornamentau de obicei vasele din categoria ceramică descrisă. Mai rămîne de precizat că decorul ocupă numai o fișie de formă regulată din suprafața vasului, de regulă partea inferioară rămînea neornamentată. Efectiv era acoperită de decor numai partea mai vizibilă.

În cazul vaselor cu prag, aproape totdeauna ele erau neornamentate. Cîteodată, atunci cînd gîtul este puțin mai înalt, se făcea pe mijloc o fișie îngustă mărginită de două linii încizate, în lungul lor înspre interior erau scobite două șiruri de triunghiuri

dreptunghice sprijinite cu baza pe linia incizată, grupate câte două și atingându-se la vîrf.

Pe celelalte forme de vase, lipsite de prag, de-a lungul marginii ce cruța o dungă orizontală mai lată sau mai îngustă cu suprafața lustruită. Pe marginea inferioară se sprijinea direct banda lată ornamentată sau se făcea un decor intermediar.

Cel mai simplu era cel compus dintr-un snop de mai multe dungi înguste orizontale. Rar, deasupra și de-a lungul grupului amintit de linii înguste, se făcea un șir de triunghiuri scobite, echilaterale, alăturate. Uneori snopul de dungi mărginea direct zona principală a ornamentului, alteori, între el și zona decorului se intercala o fișie largă, orizontală, lustruită.

Mai ales în perioada de început a fazei, între dunga cruțată de margine și zona decorului se intercalau două șiruri alăturate de pătrățele de șah sau câte trei șiruri formînd un început de tăbliță de șah. Ne aflăm în fața unui decor de tradiție mai veche. În sfîrșit, puțin mai tîrziu, șirurile cu pătrățele au fost simplificate și se trasau mai multe linii (pînă la cinci), incizate, paralele, orizontale și apoi se făceau alte linii paralele, verticale, incizate la intervale regulate formînd pătrățele fără crestare. Considerăm că și în acest caz ne aflăm în fața unei simplificări a decorului.

Pe numeroase vase din această categorie și în special pe cele cu prag, de-a lungul marginii buzei și adesea și de-a lungul marginii pragului se făceau șiruri de creștături mici, de formă triunghiulară la intervale regulate.

De obicei, pe capacele despre care am vorbit, din cauza suprafeței circulare ce trebuia ornamentată se foloseau motive decorative puțin deosebite. Predomină motivele spiralice. Dacă pe mijlocul capacului este un buton, atunci în jurul lui se lasă neornamentată o suprafață de formă triunghiulară, rotundă sau pătrată. În jur se desfășoară porțiuni din benzi în formă de spirale mărginite de dungi înguste.

Pe capacele descoperite la Vidra, partea inferioară, cilindrică, este ornamentată prin dungi înguste intrerupte prin linii incizate vertical, iar deasupra pe calota sferică decorul este alcătuit din dungi înguste dispuse într-un fel de vîrtej.

În mai multe cazuri în cuprinsul așezării Vidra decorul excizat de pe exteriorul capacelor se asociază cu pictura crudă (după arderea capacului) în interiorul vaselor. Erau aplicate două sisteme. În primul caz pe fondul de culoare cafenie, bine lustruit al interiorului capacului se trasau cu culoare albă motivele ornamentale. Al doilea sistem consta în realizarea în interiorul capacelor a unui fond făcut cu culoare roșie crudă peste care se trasau motivele decorative propriu-zise cu o materie făinoasă de culoare albă. Pe un exemplar, prezentat de Dinu V. Rosetti, pe un capac cu decor exterior excizat, în formă de vîrtej, s-a făcut un decor similar în vîrtej compus din benzi largi albe paralele (de câte 3—4 dungi), fiecare grup fiind perpendicular pe mijlocul benzii precedente, în jurul mijlocului capacului. În porțiunile rămase libere spre margine s-au făcut câte trei triunghiuri cu vîrfurile sprijinite pe marginea interioară a capacului.

Ornamentarea suporturilor era și ea deosebită de a celorlalte vase. Erau ornate numai cele patru fețe ale suporturilor paralelipipedice. În primul rînd se lăsa câte o dungă largă la partea superioară și alta corespunzătoare pe partea inferioară, iar apoi suprafața era ornamentată, de obicei, cu motive meandrice realizate din linii incizate. Suprafața suportului, între cele două dungi cruțate, era acoperită cu culoare roșie crudă și șanțurile înguste ale liniilor incizate erau încrustate cu materie albă.

Se cuvine a fi menționate două din suporturile descoperite la Vidra. Unul din pereții lungi ai primului suport are toată suprafața brăzdată cu linii paralele orizontale dispuse la intervale neregulate. Pe partea de mijloc a peretelui sînt, două șiruri ceva mai largi, întrerupte din loc în loc prin linii verticale. Remarcăm că liniile de pe șirul de sus s-au făcut în dreptul mijlocului intervalului de pe rîndul de jos. Un alt exemplar de suport din aceeași așezare are pe latura îngustă patru șiruri de astfel de dreptunghiuri orizontale, de astă dată cu linii largi între ele.

Categoria III (fig. 34/76—138; pl. 21). Ultima categorie ceramică este reprezentată prin vase modelate din pastă amestecată cu cioburi pisate ca și în cazul celorlalte categorii ceramice (dar cu un procent ceva mai redus de degresant) suprafața lor fiind însă tratată și pregătită, prin acoperirea cu un strat de lut fin, pentru a fi lustruite și ornamentate într-alt chip decît categoria precedentă. Din această categorie fac parte și recipientele de dimensiuni reduse, modelate din pastă cu bobul mărunt, cu suprafața netezită și lustruită cu deosebită grijă.

Precizăm că din gama de forme (fig. 34/76—138) a acestei categorii fac parte și unele forme ce imită pe cele din categoria descrisă mai sus.

În funcție de ardere vasele dobîndeau culoarea neagră cu luciu metalic sau cafenie cu diferite nuanțe. Culoarea roșie o au numai cioburile arse secundar. Elementul ornamental al ultimei categorii ceramice este canelura fină, asociată uneori cu liniile incizate.

În primul rînd amintim vasele cu picior, ornamentate pe partea superioară a corpului cu caneluri fine paralele orizontale, iar pe corp cu caneluri izolate oblice.

Castroanele cu partea superioară cilindrică sînt și ele bine documentate. Adesea suprafața lor este friabilă.

În exemplare mai rare se cunoaște forma de vas cu corpul bombat, cu diametrul maxim pe mijloc, cu un prag mic în jurul gîtului. Pe buză s-au făcut creștături mici, pe corp decorul este alcătuit din grupuri de caneluri oblice paralele dispuse în diferite direcții; se obține astfel un fel de „mozaic”. Unele dintre vase au în marginea pragului cîte o proeminență mică perforată vertical.

Amintim și vase în formă de borean avînd pe margine obișnuitul șir de creștături, iar mai jos la exterior un grup de caneluri fine paralele și orizontale. Unele castronașe adînci bitronconice au decorul format dintr-o bandă de caneluri arcuite. Forma vaselor mari de provizii se repetă și în cadrul ceramicii fine, ne referim la vase cu pereții foarte subțiri (de cîteva milimetri) avînd partea de sus cilindrică, iar cea de jos tronconică cu porțiunea de legătură puțin bombată; suprafața lor era lustruită, iar pe corp decorul era realizat din linii incizate în crustate cu materie de culoare albă, iar restul părții ornamentate era acoperit ca și suprafața suporturilor, cu culoare roșie crudă (pl. 21). De asemenea ele au buza puțin teșită oblic în interior și vopsită cu culoare roșie crudă.

Vase asemănătoare descoperite la Tangîru au decorul realizat din caneluri asociate cu linii incizate. În astfel de cazuri liniile incizate au un rol secundar, delimitînd diferitele zone ale decorului compus numai din benzi de caneluri orizontale, mărginind o fișie compusă din S-uri culcate și îmbucate.

Din vase modelate din pastă fină provin și niște apucători în unghi. Trei exemplare de astfel de apucători s-au descoperit în 1925 în așezarea Boian A. La început ele au fost considerate ca piciorușe sau brațe de figurine, dar după cum a demonstrat ulterior Ion Nestor, obiectele sînt în realitate de la niște vase a căror formă precisă încă nu o cunoaștem și au servit ca apucători.

În privința modului de ardere a vaselor din faza Vidra nu avem o documentare directă de aceea folosim date indirecte care se referă la culturile vecine și contemporane, în inventarul cărora intră ceramica avînd pastă și aspect asemănător în privința culorii ca și vasele din faza Vidra. Ne referim la descoperirea unor cuptoare de ars oale în așezarea cu materiale de tip Hamangia de la Techirghiol și în așezarea Vădastra II de la Vădastra.

Majoritatea vaselor fazei Vidra au culoare cenușie închisă sau neagră. Se știe că o astfel de culoare se obține numai ca urmare a unei arderi reducătoare. De aici tragem concluzia primă că vasele fazei Vidra au fost arse după acest sistem fiind așezate pe vatră și acoperite la sfîrșitul arderii, oprindu-se pătrunderea oxigenului din afară. O astfel de ardere se putea obține mai ușor în gropi de ars oale de tipul celor descoperite la Techirghiol și la Vădastra. Este vorba de gropi avînd diametrul de circa 1 m și adîncimea pînă la 0,60—0,70 m față de nivelul de la care au fost săpate. Gropile au formă tronconică. Nu s-a găsit groapă de acces. Fundul și malurile gropilor amintite sînt făcute cu grijă și din cauza arderii îndelungate atît fătuiala cît și pămîntul din jur sînt arse la roșu. Credem că astfel de cuptoare de olar simple au fost folosite și de oamenii fazei Vidra, dar încă nu au fost descoperite, deoarece erau probabil amenajate înspre marginea așezărilor.

Unele fragmente ceramice din faza Vidra au culoarea roșie, majoritatea lor au dobîndit această culoare ca urmare a unor arderi secundare.

În spărturi, cu foarte puține excepții, materialele ceramice de tip Vidra au mai multe culori dispuse în straturi subțiri de la cenușiu sau gălbui pînă la negru. Culorile au fost obținute în primul rînd datorită arderii inegale la o temperatură relativ joasă; în majoritatea cazurilor miezul — mijlocul cioburilor — prezintă un strat gros de culoare neagră, iar straturile superficiale au culori sau nuanțe mai deschise. Prin urmare în spărtură un ciob de tip Vidra are totdeauna cel puțin trei fișii de culori deosebite.

În al doilea rînd, deosebirea de culoare se datorește, mai ales în cazul celei de a doua categorii ceramice, compoziției diferite a lutului; miezul conține lut amestecat cu cioburi pisate pe cînd exteriorul este acoperit cu un strat subțire de lut fin.

În faza Vidra toate vasele, cu o singură excepție — doar la Vidra s-a găsit un vâscior cu partea de jos în formă de con (după fotografie obiectul face impresia că ar fi un mîner masiv de capac) — au avut fundul drept.

CERAMICA FAZEI DE TRANZIȚIE

În funcție de compoziția pastei ceramice, complexele din faza de tranziție se împart în două grupuri: primul mai numeros, în cadrul căruia vasele au fost modelate din pastă amestecată cu cioburi pisate sau cu bucățele de calcar pisat (este vorba probabil de concrețiunile calcaroase din lut) și uneori cu nisip; al doilea grup de descoperiri este caracterizat prin ceramica lucrată din pastă amestecată cu multă pleavă de cereale și cîteodată cu calcar pisat.

Vasele mari mai ales se făceau din fișii de lut, iar vasele mici din pastă fină au fost lucrate foarte probabil pe un fel de suporturi rotunde mobile.

Ținînd seama de calitatea pastei, ceramica fazei de tranziție se poate împărți în trei categorii.

Grupul de descoperiri cu ceramică din pastă amestecată cu cioburi pisate se prezintă astfel :

Categoria I. Din ea fac parte vasele avînd diferite forme (fig. 35/A) și anume : 1. castronașele cu corp cilindric și partea inferioară tronconică ; 2. paharele bitronconice ; 3. borcanele cu pereții arcuiți ; 4. vasele piriforme ; 5. vasele cu picior scund cu fereastră rotunde ; 6. capacele masive, scunde ; 7. tăvi circulare cu pereții scunzi ; 8. vasele cu fund găurit ; 9. strecurătorile în formă de pilnie. În ornamentarea vaselor (fig. 36/A) s-au folosit : lustruirea (în lungul marginii), barbotina, liniile incizate (verticale sau oblice), proeminențe țuguiate sau circulare, cu adîncitură rotundă pe mijloc, brîurile alveolare continui sau scurte. Amintim și un decor cu totul deosebit, întîlnit numai în cadrul nivelului superior de la Radovanu, anume adînciturile duble (făcute cu unghia), în forma de „spic” răspîndite pe corpul vasului.

Categoria II. Ceramică din pastă bună (fig. 35/B) este caracterizată prin : 1. străchini ; 2. castroane adînci cu pereții arcuiți ; 3. castroane adînci cu partea superioară cilindrică ; 4. castroane cu profil în S ; 5. borcanele cu corp bombat (cu gît scurt cilindric) ; 6. vasele cu gît înalt ; 7. vasele piriforme ; 8. vasele cu corp cilindric cu prag și cu picior ; 9. capacele (scunde sau cu partea inferioară cilindrică) ; 10. suporturile paralelipipedice ; 11. suporturile cilindrice ; 12. vâscioare cu apucături laterale în unghi.

În ornamentare (fig. 36/B) s-au folosit : excizia adîncă sau superficială, însoțită de încrustare cu materie albă ; linii incizate, oblice, în rețea ; caneluri orizontale, paralele ; pictură cu grafit și pictură crudă cu culoare albă pe fond roșu.

Excizia, prin particularitățile sale, este specifică numai pentru această fază. Erau scobite adînc suprafețe mari de pe corpul de formă cilindrică al vaselor. Marginile suprafețelor erau crestate în chip de „ferăstrău”. În cuprinsul decorului de caracter negativ, erau cruceașe dungi înguste, oblice cu „cîrlig” la capăt sau cu o porțiune cruceașă puțin mai mare, prelungă, avînd o latură crestată, de asemenea, ca lama unui ferăstrău. Pe picioarele vaselor adesea erau cruceașe porțiuni triunghiulare mari, ce alternau cu cele excizate similare ca formă, totul era încrustat cu materie albă.

Ținem să subliniem că încă în stadiul actual al cercetărilor, de exemplu în așezarea de la Radovanu, se constată unele caractere specifice ale decorului excizat din anumite niveluri. În nivelul cel mai vechi (nivelul IV), pe mai multe cioburi sînt făcute benzi largi orizontale alcătuite din cîte două dungi cruceașe, de margine, avînd între ele cîte un grup de dungi paralele, orizontale crestate formîndu-se șiruri de liniuțe paralele. Tot încă din nivelul IV își fac apariția fragmente de vase mari, cu corp cilindric cu ornamentare complexă. Pe corp ele sînt decorate prin excizie obișnuită, pragul și gîtul lor era ornamentat cu motive geometrice pictate cu grafit, iar interiorul în parte se vopsea cu culoare roșie crudă, ce a servit drept fond pentru motivele ornamentale pictate cu culoare albă crudă. Pînă acum un astfel de decor nu s-a întîlnit pe ceramica din celelalte trei niveluri mai tîrzii, în schimb, este documentat la Petru Rareș.

Pe cîteva cioburi din nivelul II, se observă o simplificare a decorului. În loc să se scobească suprafața vaselor pentru a se realiza dungile cruceașe și suprafețele mari excizate specifice fazei, oamenii din vechime au aplicat pe corpul vaselor fișii subțiri de lut moale și din ele au realizat benzile cruceașe, lăsînd apoi suprafața vaselor neregulată, pentru a se fixa mai ușor materia albă încrustată. Acest sistem de ornamentare se întîlnește și mai tîrziu.

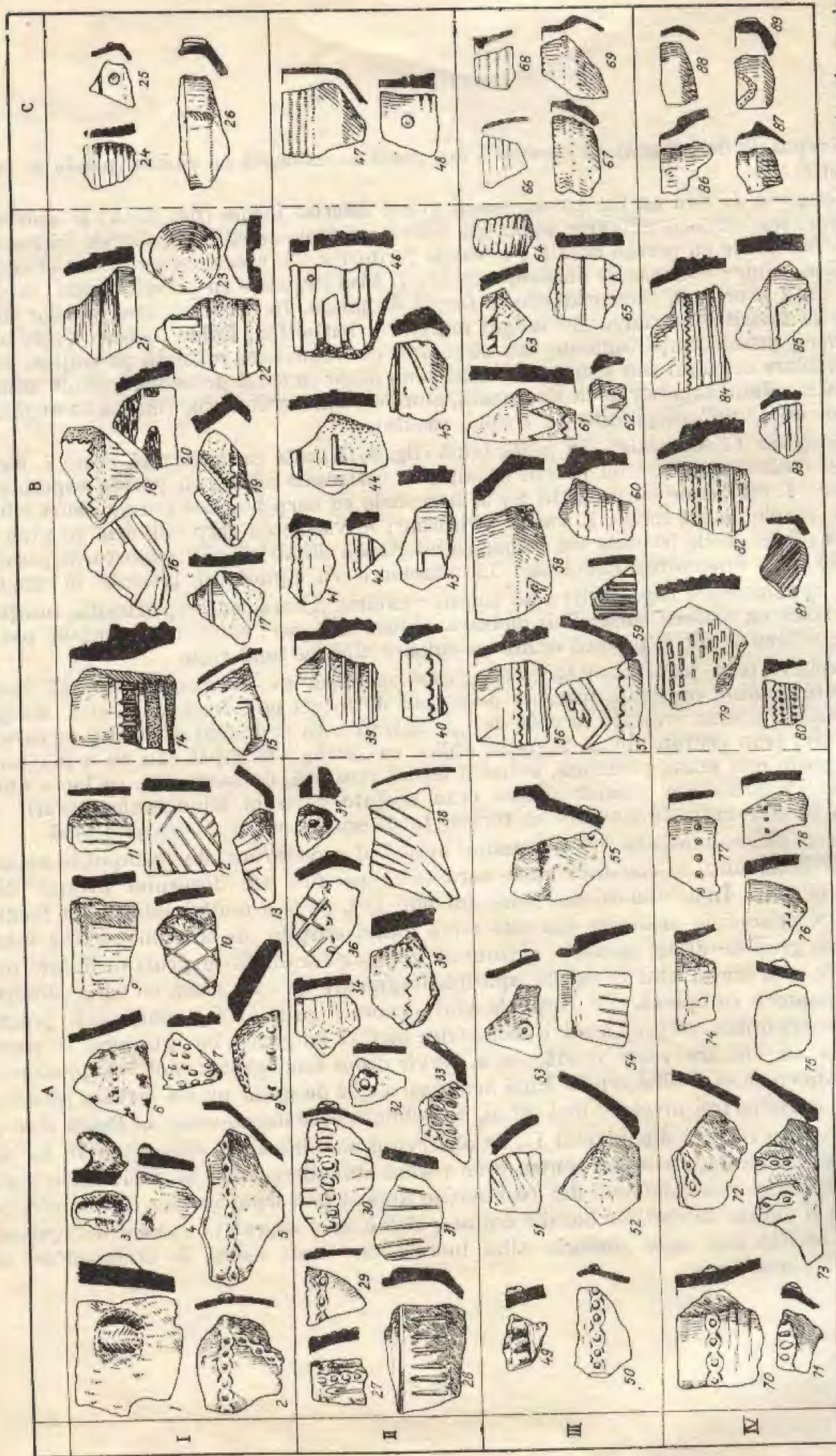

Fig. 36. — Fragmente ceramice ornamentate, din faza de tranziție, așezarea Radovanu : IV, III, II = etapa Spanlov ; I = etapa Fintinele ; A = categoria vaselor de uz comun ; B = fragmente cu decor excizat și pictat cu grafit ; C = categoria vaselor din pastă fină cu decor canelat.

Pentru ultimul nivel (I) este caracteristic decorul care imită pe cel excizat. Pe capacele mari cu partea inferioară cilindrică se delimitau prin linii paralele, incizate, benzile ce urmau a fi „crucate”, suprafața lor era apoi lustruită, iar intervalele ce ar fi trebuit scobite erau lăsate cu suprafața neregulată și vopsite numai cu alb. Rezultatul ornamental era același dar efortul mult mai redus.

O trăsătură importantă a categoriei este aceea a folosirii, în continuare, a creșturilor mici, triunghiulare sau ovale, de-a lungul buzei și pe umerii vaselor ornamentate prin excizie.

Rar se întâlnesc fragmente de vase pregătite parcă anume pentru a fi pictate. După ce suprafața lor era netezită cu grijă, vasele erau acoperite la exterior cu un fel de angobă de culoare albă. Cioburi din vase pregătite în același fel s-au găsit și în complexele închise din faza Vidra. Se cuvine a fi menționat un fragment de strachină (găsită în nivelul III la Radovanu) din seria celor cu profilul în S. În cazul nostru partea de sus a strachinii este scundă. Presupunem că și din astfel de străchini s-a dezvoltat seria străchinilor mai târzii din cultura Gumelnița.

Categoria III. Ultima categorie ceramică este caracterizată prin vase lustruite (fig. 35/C) și având de obicei culoarea neagră. Sînt documentate următoarele forme: 1. Paharele scunde cu corp bombat; 2. Paharele tronconice; 3. Paharele bitronconice; 4. Castronasele tronconice; 5. Castroanele adînci cu muchie ascuțită pe rotunjimea maximă; 6. Castroanele adînci cu partea de mijloc cilindrică; 7. Vasele cu corp cilindric și prag arcuit.

În ornamentare (fig. 36/C) s-au folosit canelurile paralele, orizontale, pictura cu grafit (mai ales pe pahare și castroane) asociată adesea cu o dungă vopsită cu roșu, în interior, de-a lungul marginii. Motivele ornamentale pictate cu grafit erau executate cu deosebită grijă în formă de „dinți de lup” și de benzi orizontale.

Din grupa descoperirilor caracterizate prin pastă ceramică amestecată cu multă pleavă, uneori cu adaos de calcar pisat mărunt, avem o cantitate relativ redusă de materiale, de aceea și datele sînt puține. Avem documentate și în acest grup cele trei categorii ceramice cu majoritatea formelor. Pînă acum au fost determinate: castroanele cu partea superioară cilindrică, vasele piriforme, vasele mari cu corpul cilindric și cu prag în jurul gîtului, capacele cu partea inferioară cilindrică și strecurătorile. În ornamentare se folosea în mod obișnuit decorul excizat și încrustat cu materie albă. Se scobeau suprafețe mari, ca și în cazul vaselor din categoria a doua a primei grupe, și în cuprinsul lor erau crucate dungi înguste, regulate, specifice. În multe cazuri pe castroane și pe capace, pe partea de formă cilindrică erau crucate dungi paralele, legate din loc în loc prin pătrate sau dreptunghiuri mari. Prin folosirea exciziei se realiza un decor negativ.

În cercetarea noastră am acordat importanța cuvenită problemei: cine anume modela ceramica, femeile sau bărbații? Părerile specialiștilor diferă. Pentru a ne lămuri am căutat cu toată atenția să găsim pe vasele de uz comun amprentele indivizilor care au lucrat vasele. Căutarea nu a fost zadarnică și pe un fragment am găsit în interiorul alveolelor ornamentale urme de amprentă. Am apelat la specialiștii Institutului medico-legal de la București și din datele de care dispunem rezultă că amprente de pe ciobul amintit prezintă nervuri a căror grosime permite atribuirea lor foarte probabil unei mîini de bărbat. Între timp, specialiștii respectivi, la invitația noastră, au cercetat ceramica de uz comun din toate fazele culturii Boian și au reușit

să deosebească urme de amprente pe circa 100 de cioburi. La verificarea amănunțită făcută la microscop au fost reținute numai 4 cioburi cu amprente mai bine păstrate și s-a ajuns la concluzia că toate sînt lucrate de femei sau cel mult de băieți între 12—15 ani.

Studierea amănunțită a ceramicii din așezările culturii Boian permite o înțelegere mai justă a evoluției culturii și în mare măsură a relațiilor între aceste comunități și cele aparținînd culturilor vecine. Pentru a pregăti pasta necesară modelării vaselor oamenii culturii Boian scoteau lut sau humă din malurile abrupte ale teraselor pe care le locuiau.

La început, în cursul primelor două faze (Bolintineanu și Giulești), pentru a modela vasele mari au pregătit pasta ceramică amestecînd-o cu o mare cantitate de pleavă. În cursul fazei Giulești a început folosirea și înlocuirea treptată a degresantului pleavă, cu cioburi pisate mărunt. Prin acest sistem de pregătire a pastei erau evitate unele dificultăți, așa de exemplu: nu mai era nevoie să se păstreze pleava de cereale prea multă vreme. Vasele de lut ars deveneau mai rezistente și mai puțin poroase.

În cursul fazei Vidra și fazei de tranziție s-a menținut metoda de a folosi cioburi pisate, dar spre sfîrșitul fazei de tranziție, din motive pe care nu le cunoaștem, în partea de vest a zonei de răspîndire a fazei s-a trecut din nou la folosirea pastei cu pleavă. În același timp comunitățile din sudul Munteniei întrebunțau mai departe pastă cu cioburi pisate.

Toate vasele de lut ars de dimensiuni mijlocii și mari ale purtătorilor culturii Boian au fost modelate din fișii avînd o lățime de 5—7 cm.

În cazul în care forma vaselor este mai complicată atunci la ridicarea lor se ține seama de lățimea fișiiilor, fiecare parte componentă fiind executată separat. Totdeauna picioarele de vas erau modelate separat ca și unele funduri. Semnalăm că se observă situații cînd unele defecte erau astupate cu o pojghiță subțire de lut, care acum adesea se desprinde.

Din analiza amănunțită a diferitelor categorii ceramice se constată că la schimbările de la o fază la alta sînt mai sensibile numai unele categorii ceramice. Nu numai atît, se poate sublinia că în cadrul acestor categorii, sensibile la evoluție, elementul care suferă cel mai des modificări este *decorul*. În timp ce unele forme rămîn vreme îndelungată aproximativ neschimbate, decorul de pe vasele de la începutul seriei și cu cel de la sfîrșitul ei este cu totul deosebit.

Categoria vaselor de uz comun este cea mai puțin sensibilă, formele ei, în mare, rămîn aproximativ aceleași de la începutul culturii Boian și pînă la sfîrșitul ei. Este vorba în principal de același fel de borcane, ornamentate mai ales cu barbotină și cu briuri alveolare în relief. Toate au suprafața interioară lustruită pentru a li se micșora porozitatea. Cele din faza Vidra sînt caracterizate printr-o fișie de cîtiva centimetri lățime) lustruită la exterior, de-a lungul buzei borcanelor, partea inferioară fiind ornamentată cu barbotină.

Categoria II vaselor din fiecare fază este cea mai sensibilă la evoluție, precum am arătat, în special, în ceea ce privește decorul vaselor. Spre exemplificare voi cita cazul capacelor în formă de calotă sferică. Ele încep a fi folosite încă din faza Bolintineanu. Această formă s-a menținut în cursul fazei Giulești și pînă aproape la sfîrșitul fazei

Vidra cînd a început să se transforme căpătînd treptat o formă deosebită. Partea lor superioară păstrează forma de calotă sferică, dar cea de jos capătă forma cilindrică din ce în ce mai înaltă. Dacă forma acestor capace s-a menținut, decorul s-a modificat treptat. Buza capacului are fațeta de sprijin în toate cele trei faze. De-a lungul ei la exterior se trăgea o linie ce determina o fișie îngustă ce se vopsea cu culoare roșie „crudă”. Această fișie este identică în faza Bolintineanu și faza Giulești, dar decorul de deasupra fișiei se deosebește. La început s-au făcut în lungul lui creștături mici, triunghiulare, specifice fazei Bolintineanu, apoi s-au scobit triunghiuri mai mari, specifice fazei Giulești. Dar chiar în cursul acestei faze s-a ajuns ca fișia din lungul marginii să fie mărginită de benzi excizate, care se mențin puțin modificate în cursul fazei Vidra.

Vasele cu picior încep a fi folosite încă din faza Bolintineanu, dar ele au un aspect deosebit, fiind prevăzute cu ferestruici triunghiulare. Formă specifică pentru cultura Boian printre altele este și aceea de vas cu picior cilindric. Astfel de vase apar în faza Giulești și se mențin puțin modificate pînă la sfîrșitul fazei de tranziție. Corpul lor este de obicei cilindric. În jurul buzei au un prag mai larg sau mai îngust orizontal (pentru sprijinirea capacelor despre care am vorbit) și o buză mai scundă la început și mai tîrziu în faza de tranziție mult mai înaltă, în deplină concordanță cu înălțimea părții cilindrice a capacelor. La astfel de capace este specifică porțiunea superioară a corpului. Pragului de la exterior îi corespunde în interior un plan înclinat, realizat prin netezirea părții de fixare a fișiei din care s-a realizat gîtul scund. Alteori, mai rar, pragul se făcea adăugîndu-se o fișie de lut la exterior.

Pe vase treptat decorul s-a schimbat de la excizia fină a fazei Vidra s-a trecut la excizia largă a fazei de tranziție.

O altă piesă caracteristică pentru cultura Boian o constituie suporturile paralelipipedice, cu cîte două sau trei orificii. Cele mai vechi fragmente de suporturi sînt descoperite în cursul fazei Giulești (așezarea Aldeni) și s-au menținut pînă la sfîrșitul fazei de tranziție. Forma lor a rămas aproape neschimbată. În cursul fazei Vidra au fost masive, în faza de tranziție mai zvelte. Cele din faza Vidra par a reprezenta în anumite cazuri pereții locuințelor cu orificiile rotunde ale ferestrelor. De cele mai multe ori decorul suporturilor era vopsit (în faza Vidra) cu culoarea roșie crudă sau albă. În cursul fazei Vidra, paralel cu suporturile paralelipipedice, apar în număr mai redus suporturile rotunde, ele crescînd procentual în cursul fazei de tranziție, cînd sînt documentate unele suporturi de peste 30 cm înălțime și cu diametrul de circa 20 cm. Astfel de piese sînt rare.

Ornamentarea vaselor din categoria celor din pastă bună a suferit în perioada culturii Boian transformări continue și uneori complicate. Vasele din prima fază (Bolintineanu) se deosebesc esențial de cele din faza de tranziție, în cazul în care le analizăm superficial, dar dacă le studiem în ordinea lor cronologică firească vom constata că ne aflăm în fața evoluției continue a decorului de la ornamente executate cu mare greutăți, cu multă pierdere de timp, la ornamente din ce în ce mai ușor de executat (prin schimbarea tehnicii de lucru). Subliniem că decorul acestei categorii ceramice a fost cel mai sensibil la evoluție și că el constituie criteriul principal în funcție de care se face periodizarea ceramicii și pe baza ei a complexelor aparținînd culturii Boian. Principalul element decorativ îl constituie cel ce intră în categoria exciziei, al doilea, în parte secundar, este cel compus din motive ornamentale incizate, documentate în tot cursul evoluției culturii Boian.

Decorul excizat își are originea din ornamentul specific ceramicii din categoria II din faza Bolintineanu. Vasele, de fapt, erau modelate tot din pastă comună ames-

tecată cu multă pleavă. Pe astfel de pastă ar fi fost aproape imposibil de realizat un decor regulat. S-a simțit nevoia de a se face ceva pentru înlăturarea dificultății. S-a folosit metoda de a se acoperi în întregime suprafața vaselor cu un strat subțire de lut fin. Operația se executa după ce vasul era gata modelat. Suprafața lui inițială, la exterior, era lăsată puțin neregulată pentru fixarea stratului de lut fin pregătit anume. Aderarea totuși nu a fost prea bună, căci de pe multe cioburi stratul de lut fin s-a desprins încă din vechime. Grosimea lui nu depășește 1—1,5 mm. Vasul astfel pregătit era apoi ornamentat. Această operație se efectua (pentru vasele din faza Bolintineanu) în ordinea următoare. În primul rând putem spune că era desenat foarte slab decorul, începându-se de la bază, în jurul căreia se cruța aproape fără nici o excepție câte o bandă delimitată printr-o linie sau câteva linii, de la care se începea decorul suprafețelor vasului ce era de obicei împărțit în zone ornamentale prin câte două sau mai multe linii paralele. Interiorul suprafețelor astfel delimitate era acoperit apoi cu motive decorative alcătuite din linii incizate în formă de meandre alăturate. Acestea de multe ori sînt întregi, alteori sînt numai porțiuni de meandre. Considerăm că ne aflăm în fața unui decor „decupat” și copiat după un alt desen întreg făcut pe pământ sau pe o țesătură. Metoda de ornamentare descrisă corespunde unei tehnici de lucru avansate. Pe unele cioburi se observă cum erau alăturate câte patru meandre avînd către centru îndreptat câte un unghi. Uneori vasele rămîneau în aceeași stare fără a li se termina decorul. Atunci meandrele erau simple (din linii incizate) alteori se începea operația următoare, dar aceasta nu era terminată și o parte din vas era ornamentată în întregime, în timp ce pe o altă porțiune de vas decorul era de-abia început. Cu tot decorul lor neterminat aceste vase au fost arse și folosite.

În majoritatea cazurilor, după ce liniile înguste erau incizate se trecea la operația următoare, anume aceea de a executa șiruri de triunghiuri mici pe ambele părți ale liniilor incizate. În majoritatea complexelor cercetate triunghiurile sînt de formă foarte regulată și cele de pe o parte a liniei sînt cu baza unită cu cele de pe partea opusă. Fiecare triunghi se făcea prin două creștături executate cu o unealtă foarte ascuțită, foarte probabil cu o lamă de silex. Se pare că prima serie de creștături era făcută dintr-o direcție, iar a doua serie de creștături prin care efectiv se scotea bucățica de lut, se făcea din partea opusă. Este curios că oamenii fazei nu au ajuns la realizarea triunghiurilor prin simpla presiune. Aproape fără excepție, pe fiecare colț al meandrelor se făcea câte un mic triunghi isoscel prelung cu vîrf în jos spre colțul respectiv. Mai rar, triunghiul era bifurcat la bază, adică în loc de un singur triunghi erau două.

În majoritatea complexelor din faza Bolintineanu cercetate s-a găsit ceramică bună lucrată îngrijit. Sînt însă și unele fragmente ceramice cu decorul executat neglijent. În loc să se facă triunghiurile cu grijă ele sînt executate la intervale inegale și de forme neregulate. Par a fi simple creștături făcute deodată pe ambele părți ale liniei incizate.

Din punct de vedere tipologic trecerea de la decorul incizat spre cel excizat se poate urmări pe materialul ceramic din complexele specifice etapei Greaca în cuprinsul căreia așezarea de la Bogata I este mai veche decît cea de la Greaca.

În complexul de la Bogata I și II se constată aceeași delimitare a marginii printr-o bandă de câteva linii. Decorul de pe restul vasului era alcătuit tot din linii și triunghiuri ca și în faza precedentă, dar triunghiurile din lungul buzei erau de câteva ori mai mari decît cele dinainte. Liniile meandrelor vechi sînt înlocuite prin linii adînci și largi realizate cu ajutorul unor unelte dințate cu care se făceau marginile acestor linii. De aceea

ele aveau în lungul lor câte două șiruri de triunghiuri, care însă nu erau crestate, ci adîncite. Treptat, decorul astfel realizat este părăsit și, paralel cu el, se dezvoltă și crește continuu procentul ornamentului executat prin excizia propriu-zisă. Pe unele vase se observă porțiuni de decor mărginit de „triunghiuri” și alături dincolo de dunga cruceată continuă decorul excizat. Ornamentele cu șanțuri mărginite de șiruri de adîncituri triunghiulare sînt predominante în cadrul ceramicii din complexul Bogata I—II, pe cînd în așezarea de la Greaca ele ajung a fi secundare reprezentînd doar circa 25% din totalul ceramicii cu decor excizat. În anumite cazuri triunghiurile au ajuns atît de mici și scunde, încît ele nu se mai observă la suprafața decorului. Din rolul principal pe care l-au avut în faza Bolintineanu au ajuns la rolul secundar de la începutul fazei Giulești, ca într-o perioadă apropiată să dispară fiind înlocuite cu decorul excizat cărui i-au deschis cale. Triunghiurile și liniile incizate de pe vasele fazei Bolintineanu, cît și decorul excizat de mai tîrziu, pînă la sfîrșitul culturii Boian, erau incrustate cu materie albă făinoasă.

Din punct de vedere tehnic de la munca migăloasă și de durată a decorului Bolintineanu s-a ajuns la decorul mai simplu, excizat, din faza Giulești. Dungile excizate, care alternau cu benzi înguste sau mai largi, erau realizate prin două tăieturi verticale în lungul dungilor delimitate dinainte și apoi prin scoaterea fișiei de lut dintre ele. Dungile scobite sînt, de obicei, mai largi decît cele cruceate, a căror suprafață a fost întotdeauna lustruită.

În faza Vidra se mai face o inovație pentru micșorarea efortului și timpului de lucru la ornamentarea vaselor. Decorul excizat se realiza numai prin două creștături, una verticală și alta oblică, prin care se scotea fișia de lut. Urma ultima operație, comună, aceea de incrustare cu alb. O atare metodă nu permite realizarea unor dungii largi excizate (căci ar fi trebuit scobită adînc pasta vaselor), de aceea s-a ajuns la îngustarea dungilor scobite. În cursul fazei de tranziție decorul se destramă, motivele decorative sînt mai puține; se ajunge la simple cîrlige, „ferestraie” sau rotogoale cruceate restul suprafeței fiind scobit superficial și incrustat cu materie albă.

Paralel cu decorul excizat în chip de benzi s-au menținut în uz alte două elemente decorative. Primul dintre ele îl constituie șirurile de triunghiuri făcute în jurul benzii. Ele se cunosc din faza Giulești, din faza Vidra și chiar din faza de tranziție. La început au fost micuțe, iar în faza Giulești au ajuns să fie de 4—5 ori mai mari. În această fază ele se găsesc pe numeroase vase. La începutul fazei Vidra triunghiurile erau puțin mai mici și folosirea lor este mai rară.

Cel de-al doilea element este reprezentat prin *tabla de șah*. Pentru prima oară ornamentul apare pe un singur ciob din faza Bolintineanu (așezarea de la Aldeni); în cursul fazei Giulești se ajunge la o folosire tot mai intensă a tablei de șah. La începutul fazei se întâlnește relativ rar, dar în cea de-a doua etapă se răspîndește mult devenind unul dintre elementele decorative principale. De obicei, în etapa Aldeni a fazei Giulești, tabla de șah se făcea pe partea superioară a vaselor. Acest element decorativ s-a folosit în continuare și pe vasele cu decor excizat din faza Vidra, dar numai ca o fișie continuă la partea superioară a vaselor cu picior și cu prag pentru capac. Executarea tablei de șah fiind destul de complicată, treptat la sfîrșitul fazei Vidra și în cursul fazei de tranziție s-a simplificat sistemul căutîndu-se în același timp, să se păstreze tradiția. Se făceau liniile incizate ce urmau a delimita pătrățelele tablei de șah, dar pătrățelele propriu-zise nu se mai scoteau, ci rămîneau doar ca o simplă rețea de linii incizate perpendiculare unele pe altele. Cu timpul, mai ales în faza de tranziție, se

uită tradiția și liniile verticale ce urmau a delimita pătrățelele se fac din ce în ce mai distanțate formînd dreptunghiuri. La Radovanu, din nivelul inferior, s-au scos la iveală cîteva cioburi pe care din vechea tablă de șah nu au rămas decît mici porțiuni inegale de linii paralele, în mare parte acoperite de materie albă încrustată. Semnalăm și un alt element decorativ folosit numai pe vasele din fazele Vidra și de traziție. Este vorba de șirurile de pătrățele mici regulate, în trepte, ce-au apărut pe vasele din faza Vidra odată cu îngustarea șanțurilor scobite. Astfel de șiruri sînt totdeauna oblice într-o singură coloană sau în alte cazuri dintr-un anumit punct coboară o coloană în direcții opuse, avînd aceeași lungime, sau fiind mai scurte. În faza de tranziție, din cauza lărgirii șanțurilor, patratele în trepte se folosesc mai rar și numai pe capace, pe care se făceau cîte trei patrate mari în trepte, numai pe partea cilindrică.

Excizia s-a folosit pe scară largă, începînd timid de la sfîrșitul fazei Bolintineanu, a continuat crescînd mult cantitativ în faza Giulești, ajungînd la ornamente deosebit de fine și frumoase în faza Vidra și apoi a început decăderea, lărgirea peste măsură a suprafețelor scobite (se ajunge ca decorul cruțat să ocupe o porțiune foarte redusă din suprafața ornamentată a vasului). Cu timpul, în cursul fazei de tranziție, pentru a se evita un efort deosebit, suprafața ce urma a fi încrustată era doar crestată puțin pentru a se fixa mai ușor materia albă a încrustației. Alteori s-a folosit un sistem și mai simplu erau delimitate doar porțiunile ce urmau a fi cruțate și restul se vopsea cu culoare albă lăptoasă. În sfîrșit, ultimul sistem pe care l-am putut observa era acela al aplicării pe suprafața zgrunțuroasă a vaselor a unor fișii înguste de lut corespunzătoare benzilor cruțate de mai înainte și apoi restul părții ornamentate era vopsit cu același fel de culoare albă lăptoasă.

Sigur, încă de la începutul fazei de tranziție, pe o serie de vase printre care mai ales pe cele mari, cu corpul cilindric, cu prag și cu decor excizat, s-a început folosirea picturii cu grafit, cu care erau ornamentate la exterior pragul și gîtul scund al vaselor. Motivele decorative erau simple benzi late oblice opuse unele altora sau linii înguste paralele alternînd cu benzile late. În unele cazuri decorul excizat și cu cel pictat cu grafit se întîlnesc asociate și cu decorul pictat „crud” din interiorul vaselor. Mai întîi se făcea fondul de culoare roșie cărămizie pe care se vopsea decorul propriu-zis cu culoare albă în formă de cercuri sau spirale.

Categoria de ceramică din pastă fină este caracterizată prin dimensiunea redusă a vaselor. De aceea era necesară pregătirea unei cantități anumite de pastă pură fără ca lutul să fie amestecat cu pleavă sau cu cioburi pisate. Vasele acestea erau cu pereții subțiri și cu suprafața puternic lustruită în interior și la exterior. Culoarea lor era totdeauna cenușie sau neagră. Aproape fiecare fază are o anumită formă specifică. Din faza Bolintineanu se cunosc paharele adînci de formă aproape bitronconică. La începutul fazei Giulești se mențin aproximativ același fel de pahare, pe cînd etapa de sfîrșit este caracterizată printr-o gamă bogată de variante ale paharului de formă tronconică, începînd de la pahare scunde de circa 5 cm și ajungînd la pahare înalte zvelte de circa 15 cm.

În cursul fazei Vidra, pe lîngă formele specifice acestei categorii, au început să fie imitate și unele forme ale ceramicii cu decor excizat. Așa de exemplu se întîlnesc unele pahare cu picior. Același sistem de a imita se menține și în faza de tranziție.

Paharele fazei Bolintineanu erau ornamentate pe partea superioară cu grupuri mari de caneluri înguste, paralele, orizontale, asociate pe umeri cu grupuri de caneluri

arcuite. În faza Giulești, pe aceeași categorie ceramică s-a folosit uneori pe lângă decorul compus din caneluri și acela excizat. Astfel de cazuri sînt rare. Menționăm un fragment de pahar cu decor excizat descoperit la Giulești și un altul la Brăilița.

În faza Vidra decorul canelat începe să se destrame; spre margine se făceau grupuri mici de cîteva caneluri înguste, iar pe suprafața vasului se făceau doar cîteva caneluri oblice paralele distanțate. La fel și în cursul fazei de tranziție canelurile erau în majoritatea cazurilor în grupuri mici sau răzlețe.

De la începutul fazei Bolintineanu și pînă la sfîrșitul culturii Boian, pe marginea vaselor din pastă fină se făcea un șir de mici creștături triunghiulare.

În cursul fazei Vidra și de tranziție, creștăturile triunghiulare s-au făcut și pe vasele cu decorul excizat numai pe buza vaselor sau și pe marginile pragurilor.

Tot în faza Vidra s-au făcut și unele pahare înalte cu decor incizat și încrustat cu culoare roșie și albă, crudă.

piriului. În funcție de întinderea restrînsă a săpăturilor se poate arăta că așezarea a avut o întindere redusă și era alcătuită numai din cîteva locuințe. Nu s-au observat urme de întărituri artificiale ⁴⁹⁵.

A doua așezare cercetată mai bine este cea de la Cățelu (fig. 37). Ea se află pe virful unui cot mare al terasei din stînga Dimboviței. Așezarea a fost în cea mai mare parte distrusă de lucrările din cuprinsul unei cariere de nisip, totuși se poate calcula suprafața ei aproximativă, care avea circa 100 m lungime și aproximativ 50 m lățime. Așezarea era alcătuită dintr-un grup redus de locuințe, materialul arheologic găsindu-se în cantitate mai mare în preajma locuințelor; în intervalele dintre locuințe se găsesc materiale foarte puține. În preajma așezării nu se observă la suprafața solului nici o urmă de întăritură.

c) Dintre așezările înălțate pe gorgane cunoaștem numai pe cea de pe Piscul Crăsani. Este vorba de un cot mare al terasei înalt din dreapta rîului Ialomița. Stratul de cultură corespunzător locuirii Bolintineanu este foarte subțire, de maximum 0,50 m și indică o locuire slabă, pe o întindere redusă de teren.

d) În regiunea de dealuri din nord-estul Munteniei s-a săpat complexul de la Aldeni. Resturile de tip Bolintineanu s-au găsit pe o suprafață restrînsă, pe panta relativ lină a unui bot de deal. Panta era înclinată spre răsărit, deci însoțită. Din cauza întinderii reduse a săpăturii nu putem preciza dacă ne aflăm în fața unei așezări cu suprafața restrînsă sau e numai o locuință din preajma căreia am adunat o cantitate apreciabilă de felurite materiale arheologice.

Din *cursul fazei Giulești* se cunosc așezări situate pe: a) grinduri sau popine în luncile rîurilor, b) marginile simple de terase, c) gorgane, d) boturi de deal.

a) Preferința oamenilor fazei Giulești de a alege pentru așezările lor grindurile sau popinele din luncile rîurilor se poate documenta prin complexul de pe popina din lunca Călmățuiului de lângă satul Lișcoteanca. Dimensiunile popinei (inclusiv ale așezării din faza Giulești) sînt restrînse. Materialele au fost adunate numai de la suprafața solului ⁴⁹⁶.

b) Majoritatea așezărilor din faza Giulești au fost înălțate pe marginea teraselor bălților din preajma Dunării sau pe terasele rîurilor din cîmpie.

Una dintre cele mai timpurii așezări din faza Giulești este cea de la punctul Bogata I și II (pl. 22/1). Complexul este situat pe malul de apus al bălții Gălățuiul, în apropiere de satul Bogata. Este o terasă simplă, avînd o înălțime de circa 10 m. Pe marginea ei s-au cercetat prin săpături două gropi de bordeie. Nu este exclus ca în vechime din cuprinsul așezării să fi făcut parte și alte cîteva locuințe ale căror resturi se vor fi prăbușit odată cu malul dărîmat de ape. Cert este totuși faptul că marginea terasei din vechime era aproape de limita actuală, prin urmare ne-ar putea lipsi maximum 2—3 locuințe. Cele descoperite se află la circa 30 m distanță una de cealaltă. Ne aflăm deci în fața unei așezări restrînse alcătuită din aproximativ 5 locuințe. În jurul ei nu se observă urme de întărituri.

Pe malul de nord al bălții Greaca a fost cercetat prin săpături amănunțite un alt complex, tot din cursul etapei de început a fazei Giulești. Obiectivul arheologic se găsea pe marginea terasei inferioare a lacului, care aici are circa 10 m înălțime. În punctul la care ne referim, în anul 1954, se vedea secționată în mal, și distrusă în bună parte,

⁴⁹⁵ Nu este exclus ca și în jurul așezărilor de acest tip să existe unele întărituri simple ca și cele din aria culturii Vădastra I.

⁴⁹⁶ Ioan T. Dragomir, *Cercetări arheologice pe valea Călmățuiului*, în *Materiale*, III, București, 1957, p. 294.

o groapă din umplutura căreia alunecaseră pe coastă numeroase cioburi de tip Giulești. Din cercetarea amănunțită a solului din jur și a malurilor din vecinătate rezultă că pe acel loc a fost un complex izolat, alcătuit dintr-o singură locuință. În preajma ei nu se văd urme de întăritură.

Probabil pe o vale secundară mică se afla și așezarea de la Giulești, ale cărei resturi au fost cercetate în anul 1953; o parte a așezării a fost distrusă de lucrările unei cariere de nisip. Pe terenul săpat s-au descoperit doar două gropi la câțiva metri distanță una de alta. Cu toate sondajele făcute în jur, pe o suprafață relativ întinsă nu s-au găsit alte resturi de locuințe și nu s-a descoperit nici o încercare de a întări artificial așezarea străveche. Aceasta va fi avut, de asemenea, un număr restrâns de locuințe. Materialele arheologice de tot felul găsindu-se concentrate în gropile de bordei sau în gropile simple, pe când în intervale s-au găsit fragmente ceramice sau alte materiale în cantitate foarte redusă.

c) Așezările din etapa Aldeni sînt în majoritatea cazurilor situate pe gorgane. Pentru cele din cîmpie s-au folosit gorgane înguste formate prin scobirea teraselor de meandrele râurilor. Așa este de exemplu, așezarea din faza Giulești corespunzătoare nivelului inferior al stratului Boian din așezarea de la Tangîru.

d) Pe boturi de deal erau așezările din zona din nord-estul Munteniei. Așezarea de pe Gurguiul Balaurului (fig. 38), ocupa un bot de deal cu pante line, lângă un piriș, locuințele erau de asemenea puține ca număr și răspîndite pe o suprafață de circa 50 m lungime și 40 m lățime. Cu prilejul săpăturilor s-au descoperit numai două locuințe. Pe restul locului au putut exista circa 6 locuințe.

Este posibil că și oamenii fazei au locuit și pe ostroavele din lungul Dunării, după cum pare să rezulte din descoperirea unor materiale de tip Giulești pe grindul Grădiștea Ulmilor.

Oamenii fazei Vidra și-au făcut așezările pe: a) ostroave, b) margini simple de terase, c) grinduri din luncile văilor, d) gorgane.

a) Una din cele mai importante așezări din faza Vidra este Boian A de pe extremitatea de est a grindului Grădiștea Ulmilor din mijlocul lacului Boian (pl. 22/2; pl. 23/1—3). În literatura de specialitate mai veche s-a arătat că așezarea are o întindere de peste 12 000 m² ⁴⁹⁷. Din 1955 și pînă în 1965 s-au depus eforturi susținute pentru delimitarea cît mai precisă a suprafeței așezării. Pentru realizarea țelului propus între anii 1956—1961 s-au executat șanțuri perpendiculare cu direcția laturilor de sud și de vest ale așezării și pe baza observațiilor făcute am ajuns la concluzia că în prezent terenul pe care se aflau resturile așezării, și acelea foarte slabe, are o întindere de circa 40 × 30 m, deci maximum 1 200 m². Într-o lucrare mai veche arătam că este posibil ca în ultimele decenii o parte din suprafața stațiunii să fi fost distrusă de valurile lacului care băteau continuu malul așezării, din cauza vîntului de nord-est. În ultimii ani lacul Boian a fost secăt în întregime și s-au putut face observații noi cu privire la întinderea pe care a avut-o așezarea în vechime. Pe fundul fostului lac pe o anumită distanță de malul recent al grindului se observă din loc în loc aglomerări de fragmente ceramice, oase de animale și bucăți izolate de lipitură arsă, care toate indică existența în vechime a unor locuințe distruse de apele lacului. Terenul cu astfel de resturi a avut o formă neregulată. Pentru reconstituirea ei trebuie să ne închipuim că adăugăm, la capătul

de est al fostului grind Grădiștea Ulmilor, un teren aproximativ pătrat cu latura de circa 50 m pe care suprafață s-au descoperit resturile a trei aglomerări de materiale. În plus, fapt neașteptat, resturi relativ numeroase de locuire se găsesc în prelungire spre est, pe încă circa 100 m, a limbii de pământ de la sud-est de terenul păstrat al așezării, ce forma un fel de peninsulă pe care au fost de asemenea 3—4 aglomerări de materiale, deci un număr corespunzător de locuințe. Ținând seama de completările pe care le-am făcut după secarea lacului se poate admite că așezarea a avut în vechime

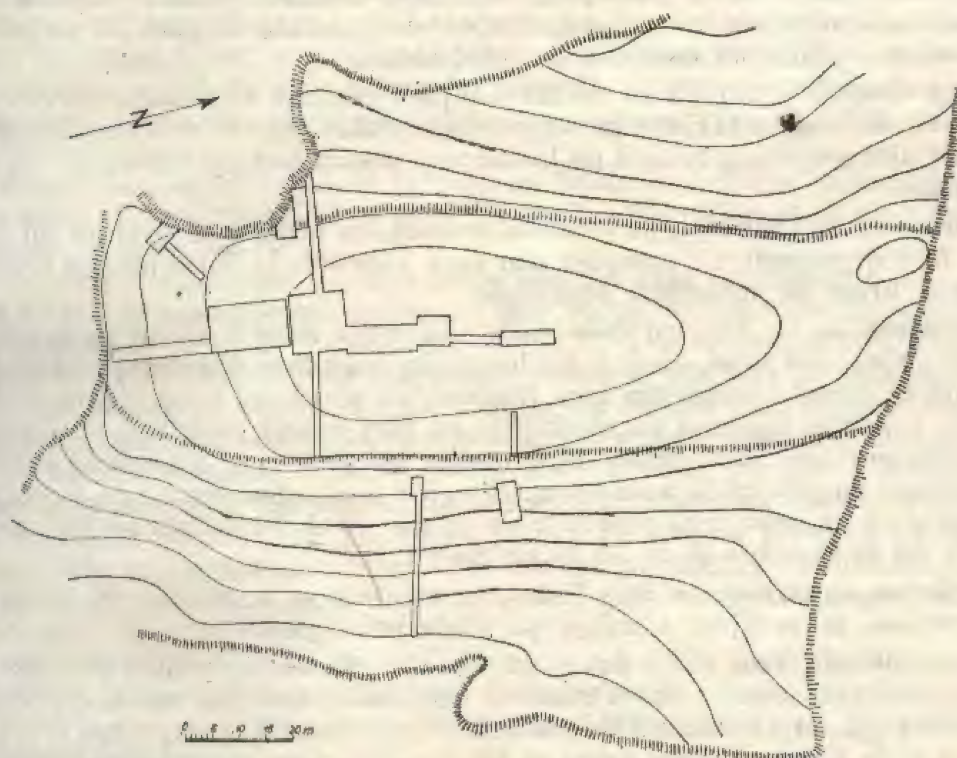

Fig. 38. — Planul așezării și săpăturilor de la Aldeni.

într-adevăr circa 12 000 m², dar cu locuințe răzlețe, cu intervale mari între ele. Terenul ocupat de așezare era neted și la suprafața solului din jurul ei nu se observă nici o urmă de fortificație. Se cuvine totuși să remarcăm că în anul 1960, pe latura de sud a așezării, într-unul din șanțurile săpate având lărgimea de 2,5 m, în ambele lui maluri s-au observat marginile unei gropi cu malurile în formă de V, orientată pe direcția est-vest, deci pe o direcție corespunzătoare cu marginea așezării. La descoperirea acestei gropi am fost înclinați să o considerăm ca fiind un șanț de delimitare. În anul următor am săpat paralel o altă suprafață pentru a verifica prin secționare dacă ne aflăm într-adevăr în fața unui șanț de delimitare. În zona respectivă erau însă unele deranjamente care nu ne-au permis să rezolvăm problema. Pe latura de vest a așezării au fost săpate câteva suprafețe, dar acolo nu s-a observat nici o urmă de șanț de delimitare.

În porțiunea cercetată de noi prin săpături din întinderea așezării Boian A au fost descoperite resturile unei singure locuințe și o serie de gropi diferite pline cu materialele de tip Vidra.

b) Pe margini de terase s-au găsit doar câteva complexe în sudul Munteniei, în preajma bălților Dunării.

De la începutul fazei datează complexul Bogata III, cercetat prin săpături în anul 1956. Este vorba de groapa unui bordei descoperit pe malul înalt al terasei de vest al bălții Gălățuii. Cu toate cercetările amănunțite de suprafață efectuate în jur și mai ales de-a lungul malului nu s-au mai găsit alte resturi sau gropi aparținând aceleiași complex. Poate în vechime să fi fost în partea dărîmată de ape și alte gropi, dar dacă acestea ar fi existat am fi găsit pe malul bălții, ca în alte cazuri, materialele împrăștiate de ape, ceea ce nu s-a întîmplat în dreptul complexului Bogata III pe care trebuie să-l considerăm ca fiind un complex cu totul izolat.

Aceeași situație se repetă cu un alt complex (Bogata IV) situat la câteva sute de metri spre sud de Bogata III, tot pe terasa Gălățuiului. Nici în preajma complexului IV nu s-au găsit alte gropi sau resturi de locuințe și acesta trebuie considerat ca fiind un complex izolat.

În apropiere de Chirnogi, pe o terasă secundă, cu prilejul săpăturilor lui Sebastian Morintz, a fost descoperit un complex din faza Vidra⁴⁹⁸. În jurul acestor complexe nu s-au observat urme de întărituri artificiale.

c) Așezarea de la Tangîru face parte din seria celor înălțate pe grindurile din lunca riurilor. Oamenii fazei, găsind un loc puțin înălțat și din cauza resturilor arheologice depuse în cursul locuirii din faza Giulești, au ales locul și au viețuit acolo vreme îndelungată. Datorită faptului că săpăturile au fost relativ restrînse, cu scopul precis de a se stabili mai ales stratigrafia depunerilor, nu sîntem în măsură să arătăm prea multe amănunte cu privire la această așezare. Se poate doar spune că locuințele erau de suprafață și că nu erau prea dese într-un singur nivel. Suprafața așezării de la Tangîru este de 90 m lungime și de 50 m lățime⁴⁹⁹.

Majoritatea așezărilor din faza Vidra cunoscute pînă acum sînt situate în zona de sud a Munteniei, în preajma riurilor, pe văile principale.

d) Comunitățile fazei Vidra dovedesc o preferință vădită pentru gorgane, formate de ape mai ales lingă *terasa înaltă* a riurilor. Una dintre cele mai cunoscute așezări este cea de la Glina (pl. 24/1). Stratul de cultură a fost cercetat pe aproape o treime din suprafața lui și de aceea se poate arăta că așezarea din faza Vidra ocupă întreaga întindere a gorganului avînd o suprafață de circa 90 × 50 m. Stratul de cultură format este redus ca grosime (circa 0,50 m). În timpul săpăturilor mai vechi ale lui Ion Nestor s-au găsit doar slabe indicii de locuințe. În schimb, între anii 1943—1948, în suprafețele săpate de M. Petrescu-Dîmbovița au fost descoperite resturile a 10 locuințe, răspîndite aproximativ pe două șiruri orientate în lungul axului mare al așezării⁵⁰⁰. Judecînd după modul răspîndirii oarecum regulate a locuințelor, ajungem la concluzia că pe întreg terenul platformei pe care era așezarea, locuințele au fost răspîndite în același fel. Subliniem numai că în zona de trecere dinspre așezare spre terasă marginea platformei era liberă. Așezarea era înconjurată din trei părți de pante abrupte și în rest de un șanț de apărare. Urma unei vechi albie a râului Dîmbovița se observă în imediata vecinătate a tellului.

⁴⁹⁸ Informații primite de la Sebastian Morintz.

⁴⁹⁹ D. Berciu, *Tangîru*, p. 4.

⁵⁰⁰ Informație primită de la M. Petrescu-Dîmbovița.

Primul şanţ din faza Vidra cercetat prin săpăturile din anul 1962 este cel de la Spanţov⁵⁰¹. Aşezarea din această fază a fost ridicată pe o proeminenţă naturală a terasei, cu o suprafaţă restrînsă. Oamenii din vechime au săpat şanţul de apărare şi de împrejmuire încă înainte de a se forma stratul de cultură. Pămîntul din şanţ a fost transportat şi aruncat probabil în luncă, deoarece spre interiorul aşezării, cît şi în afara şanţului, nu se observă nici o urmă de val. Resturile locuinţelor din faza Vidra se păstrează numai în zona mărginită de şanţul care a avut traseu puţin arcuit. În secţiune şanţul are forma albiată cu adîncimea medie de 2 m (de la nivelul de săpare) şi lăţimea între 3—4 m. În funcţie de materialele găsite în pămîntul de umplură al şanţului rezultă că acesta a fost săpat, folosit şi umplut treptat în cursul fazei Vidra. În timpul folosirii sale şanţul a fost reamenajat, fie prin golirea lui parţială, fie prin uşoara deviere a traseului. Este interesantă observaţia că şanţul a fost astupat aproape în întregime în cursul fazei Vidra⁵⁰².

În cursul fazei de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa se cunosc aşezări situate: a) pe ostroave, b) pe grinduri din luncile văilor, c) pe margini de terase, e) pe gorgane, e) în peşteri.

a) Pe grindul Grădiştea Ulmilor materiale din faza de tranziţie s-au descoperit în partea de est, în zona aşezării Boian A; este vorba de materiale în cantitate destul de mare, adunate de pe plajă şi din stratul de cultură de deasupra stratului format în cursul fazei Vidra. O altă serie de fragmente ceramice din faza de tranziţie s-au găsit izolate în zona necropolei gumelniţene. Acolo nu s-a format strat de cultură din timpul acestei faze. Subliniem de asemenea, că nici în zona aşezării Boian B nu am găsit strat de cultură din faza de tranziţie. Ultimul punct unde au fost adunate materiale de acest tip se găseşte în partea de vest mai înaltă a grindului. Materiale destul de multe au fost găsite la suprafaţa solului. Este posibil ca tocmai în această parte să fie aşezarea din faza de tranziţie, suprapusă apoi de un strat din timpul culturii Gumelniţa propriu-zise.

b) Ca şi în cursul fazelor Giuleşti şi Vidra, grindul de la Tangîru a fost folosit ca aşezare şi de oamenii din faza de tranziţie⁵⁰³.

c) Cu prilejul săpăturilor de la Greaca, în punctele „La Țigănie” şi „La Cruţescu”, au fost găsite materiale din faza de tranziţie în cantitate redusă. Considerăm că ele fac parte din complexe reduse ca întindere. Materialele s-au găsit pe margini de terase joase, neîntărite.

O altă aşezare similară a fost descoperită pe marginea joasă a terasei din stînga rîului Vedea, în dreptul marginii de sud-vest a satului Conţeşti. Materialele adunate sînt în cantitate apreciabilă şi indică în mod sigur o aşezare, nu prea întinsă, a oamenilor din faza de tranziţie. Subliniem că, în general, astfel de complexe sînt puţine.

d) Majoritatea aşezărilor locuite de oamenii fazei de tranziţie sînt situate pe gorgane.

Cea mai vestică aşezare (cea de la Ipoteşti) este o porţiune prelungă a terasei înalte a Oltului (pl. 24/2). Din observaţiile făcute rezultă că aşezarea era înconjurată din trei părţi de pante, una din ele abruptă, celelalte mai line. Partea de legătură cu restul terasei este largă şi ţinînd seama de o albiere de teren destul de slabă (necercetată), se pare că aşezarea avea un şanţ de apărare. Semnalăm că deşi s-au făcut sondaje în

⁵⁰¹ Sebastian Morintz, *O aşezare Boian fortificată (şanţurile de apărare ale aşezării de la Spanţov)*, în SCIV, XIV, 2, 1963, p. 275—282.

⁵⁰² Ibidem, p. 278—279.

⁵⁰³ D. Berciu, *op. cit.*, p. 23—29.

Fig. 42. — Planul așezării și săpăturilor de la Izvoarele,
jud. Ilfov. Schiță.

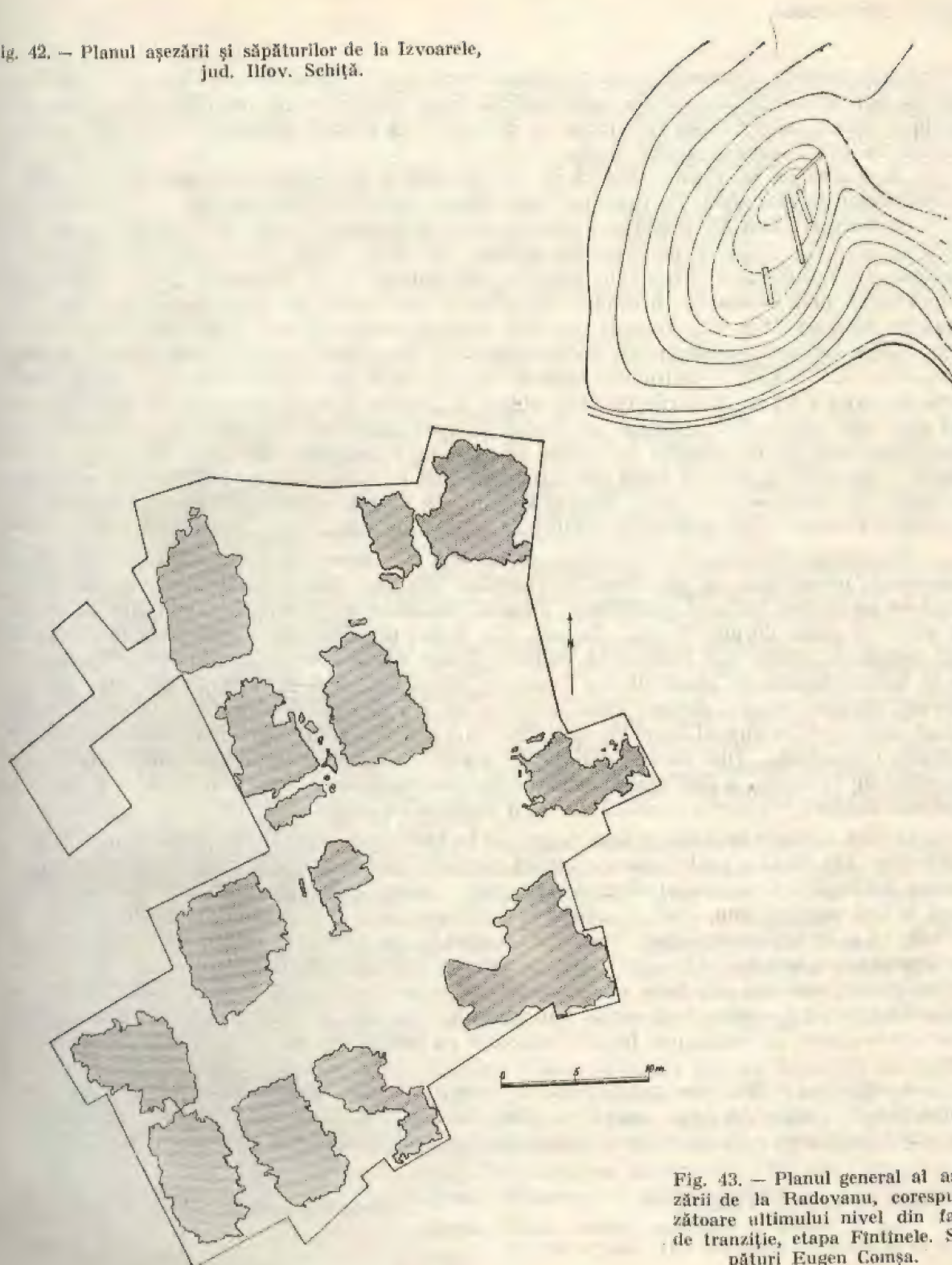

Fig. 43. — Planul general al așezării de la Radovanu, corespunzătoare ultimului nivel din faza de tranziție, etapa Fântinele. Săpături Eugen Comșa.

mai multe puncte ale așezării, nu s-au descoperit resturi de locuințe, cu toate că materialele de tot felul sînt în cantitate apreciabilă. Este posibil ca partea principală a așezării, unde se aflau majoritatea resturilor de locuințe, să fi fost distrusă în ultimul deceniu, odată cu prăbușirea malului înalt.

Așezarea de la Vidra, situată pe un gorgan, a fost locuită destul de intens și în cursul fazei de tranziție. Pe întreaga întindere a platformei s-a format un strat de cultură continuu. Dinu V. Rosetti atrage atenția că oamenii fazei de tranziție s-au stabilit pe acel loc după ce pe întreaga așezare din faza Vidra s-a depus un strat de mil datorat probabil unor inundații deosebit de puternice⁵⁰⁴. Așezarea de la Vidra este importantă prin aceea că în cursul săpăturilor din 1958 s-au descoperit resturile unui șanț de apărare (fig. 41). Șanțul datează dintr-o perioadă mai târzie decît stratul din faza Vidra, pe care l-a deranjat, și corespunde în timp fazei de tranziție. Șanțul de apărare avea 3,20—3,30 m adîncime față de nivelul de la care a fost săpat și o deschidere la gură de circa 4,40 m. Malurile lui erau oblice și formau la fund un unghi ascuțit. Pămîntul scos din șanț a fost aruncat pe malul dinspre interiorul așezării, de-a lungul cărui s-a format un val de pămînt compact, păstrat pe o înălțime de circa 1 m. Șanțul a fost săpat și astupat în cursul fazei de tranziție, căci în pămîntul de umplutură pe fundul șanțului de apărare s-au găsit numai fragmente ceramice de tip Vidra și din faza de tranziție. Primele fiind antrenate întîmplător în șanț, din stratul de cultură mai vechi⁵⁰⁵.

În cursul săpăturilor, pe suprafața întinsă din așezarea de la Glina s-a făcut, de asemenea, observația că membrii comunității din faza de tranziție s-au stabilit acolo după ce pe întreg întinsul platformei locuite odinioară de oamenii fazei Vidra s-a depus un strat de circa 20 cm de mil, format din dungi de nisip fin, de culori diferite, unele mai deschise, altele mai închise la culoare. Între unele din ele se văd urme de arsură de la focuri făcute de oamenii din vechime. Apoi urmează alte dungi de nisip fin. Pe alocuri, stratul acesta, despre care se crede că s-a depus ca urmare a unor inundații, a fost deranjat în cursul fazei de tranziție și apoi în cursul locuirii intense din timpul culturii Gumelnița. Din datele cunoscute rezultă că locuirea din faza de tranziție, de pe tellul de la Glina, a fost slabă. Stratul de cultură format în acea epocă este în unele porțiuni subțire⁵⁰⁶, iar în capătul de nord lipsește cu totul.

O altă așezare întărită a fost aceea de la Izvoarele, jud. Ilfov, pe locul numit Fîntînele (fig. 42). Este o prelungire de terasă masivă, înaltă, împrejmuată de pante abrupte. Partea de legătură cu restul terasei este mult albiată și largă. Încelîm să admitem că locul a fost ales anume, căci prezenta posibilitatea de a fi ușor apărat. Pe locul albierii credem că și în vechime a fost o viroagă naturală, pe care probabil oamenii din așezare au amenajat-o anume. Atragem atenția asupra faptului că, deși platforma era destul de restrînsă, oamenii din faza de tranziție au locuit numai pe o pantă lină, unde s-a format un strat de cultură de circa 1 m grosime; în rest pe partea mai înaltă se găsesc doar urme slabe. În sondajele făcute restrînse ca întindere, nu am găsit resturi de locuințe.

Așezarea din faza de tranziție de la Spanțov a fost mai întinsă decît cea din faza Vidra și a fost ridicată după umplerea șanțului din acea fază. Resturile de lipitură arsă ale unor locuințe s-au descoperit suprapunînd șanțul amintit. În cadrul așezării din

⁵⁰⁴ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 7.

⁵⁰⁵ Dinu V. Rosetti și Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Vidra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 72—73.

⁵⁰⁶ Informații primite de la M. Petrescu-Dîmbovița.

faza de tranziție rămășițele locuințelor s-au găsit pe o anumită întindere, care pare a fi delimitată printr-un șanț de împrejmuire (fig. 39 și 40). În afara acestuia, pe o întindere mai restrinsă mărginită de șanțul de apărare, s-a delimitat în continuare un strat de cultură subțire, fără resturi de locuințe. Șanțul de apărare are traseu arcuit. Pământul scos din șanț a fost transportat în altă parte. În secțiune, șanțul are fundul albiat. Malul dinspre aşezare este mai înclinat decât cel opus. Umplerea șanțului s-a făcut treptat, în diferite etape, din cursul fazei de trecere. La sfârșitul acesteia șanțul era deplin astupat. Din felul cum este reprezentat profilul celor două șanțuri pare să rezulte că șanțul exterior este mai vechi și că fusese, în parte, umplut mai devreme decât șanțul interior⁵⁰⁷.

Singura aşezare din faza de tranziție, mai intens cercetată, este aceea de la Radovanu de pe locul „Muscalu” (pl. 25/1 — 3 ; pl. 26/1). Pentru a cunoaște mai bine situația considerăm necesare o serie de amănunte.

Așezarea se află la capătul văii Coadele, între valea Lacul Porcului și o vale fără nume (pl. 25 și pl. 26/1). Pe trei părți are pante puternic înclinate cu înălțime apreciabilă. În prima campanie de săpături (în 1960) am făcut un sondaj pentru a ne lămuri cu privire la stratigrafia aşezării. Observațiile făcute ne-au permis să ajungem la concluzia că ne aflăm în fața unui complex închis din faza de tranziție, cu un strat de cultură de circa 1,54 m grosime (fig. 44), împărțit în patru niveluri.

În anii 1961 și 1962 ne-am propus să studiem numai aşezarea corespunzătoare ultimului nivel. În primul rând (în 1961) am urmărit rezolvarea a două probleme importante, delimitarea aşezării amintite și în al doilea rând delimitarea locuințelor pentru a cunoaște numărul lor și repartitia lor topografică în cuprinsul aşezării. Prin 42 de șanțuri înguste de sondare (fig. 5), trasate la intervale regulate în conformitate cu înclinarea pantei, s-a delimitat aşezarea constatându-se că aceasta a avut circa 70×50 m și ocupa atît platforma terasei, cît și o mare parte din pantele mai line. Cu același prilej au fost delimitate suprafețele de lipitură arsă ale locuințelor și s-a început dezvelirea lor. În anul 1961 s-au dezvelit numai resturile a 9 locuințe. Ele au fost trecute pe plan și fotografiate, apoi s-au astupat. În 1962 ele au fost din nou dezvelite paralel cu operația de dezvelire a celorlalte suprafețe de lipitură arsă.

Subliniem că în anul 1962, pe lângă operația de dezvelire a resturilor de locuințe, s-a săpat și majoritatea malurilor intermediare lăsate pînă atunci nesăpate între suprafețele în mijlocul cărora se aflau resturile locuințelor arse. După aceea situația s-a putut judeca în ansamblu. De la fiecare locuință a rămas cîte o suprafață de lipitură arsă masată, în jurul acestora se găsesc foarte puțini bulgări de lipitură arsă, mici și, evident, împrăștiați întîmplător. Pornind de la observația amintită s-a putut preciza cu siguranță numărul locuințelor, forma, dimensiunile și orientarea lor și s-au evitat confuziile ce puteau fi provocate prin amestecarea resturilor de lipitură arsă ale unor locuințe deosebite.

Așezarea corespunzătoare ultimului nivel era alcătuită din 12 locuințe de suprafață și o anexă (fig. 43). Este prima și cea mai veche aşezare neolitică săpată în întregime, din sudul țării noastre și a treia de pe întinsul țării. Analizînd planul general al aşezării de la Radovanu se observă tendința pamenilor din vechime de a grupa locuințele cîte 2—3 și de a le dispune în șiruri. Majoritatea locuințelor (10) erau grupate în trei șiruri paralele. Menționăm pentru exemplificare șirul sudic alcătuit din trei locuințe,

⁵⁰⁷ Sebastian Morintz, *op. cit.*, p. 279—281.

cu axele lungi paralele, iar laturile înguste sînt aproximativ pe aceeași linie. Cu axele paralele și orientate nord-sud sînt majoritatea locuințelor așezării. Fac excepție numai locuințele din marginea estică a platformei. Faptul se datorește înclinării terenului. Între locuințele din șirul sudic s-au lăsat locuri de trecere, un fel de ulicioare avînd circa 1,5 m lățime. Un interval similar se observă și între locuințele din șirul al treilea. Se cuvine remarcată simetria răspîndirii locuințelor și intervalelor dintre ele, atît a celor înguste dispuse pe direcția nord-sud, cît și a celor mai largi orientate est-vest. În partea de sud-est a așezării se observă că a fost lăsat între locuințe un spațiu liber constituind un fel de piață, de formă neregulată.

În cuprinsul așezării au existat și construcții anexe, de dimensiuni reduse. Una dintre ele s-a păstrat în intervalul dintre locuințele 11 și 12.

În 1962—1963 s-au demontat resturile de lipitură arsă ale platformelor rămase din locuințele așezării corespunzătoare nivelului 1 (pl. 27/1).

Pentru a compara planul general al așezărilor din nivelurile 1 și 2, între 1964—1970 au fost cercetate și dezvelite în întregime platformele a 12 locuințe din cuprinsul nivelului 2.

Planul general este deosebit de cel al așezării ultime. Locuințele din cea de-a doua așezare sînt dispuse pe două șiruri paralele de-a lungul unei ulițe longitudinale orientate est-vest. Locuințele au axul lung perpendicular pe ulița principală și sînt despărțite una de alta prin cîte o ulicioară de circa 1,5 m lățime.

În cuprinsul așezării corespunzătoare nivelului 2 nu se observă un spațiu liber mai mare.

Pînă acum pe teritoriul României nu au fost săpate în întregime două așezări neolitice suprapuse.

De la prima cercetare a așezării s-a observat că legătura dintre platforma așezării și restul terasei este întreruptă printr-o albiere de teren al cărei traseu este arcuit și are lungimea de peste 110 m. Albierea de teren am considerat-o ca reprezentînd urma unui șanț de apărare săpat anume de oamenii din cuprinsul așezării din faza de tranziție. S-a încercat rezolvarea problemei încă din 1961, dar în șanțul perpendicular pe direcția albierii de teren cu toate că s-a săpat pînă la 3,70 m adîncime nu s-a dat de fundul lui. Starea timpului nu ne-a permis atunci continuarea săpăturii și de aceea secțiunea a fost continuată în anul 1962 ajungîndu-se cu săpăturile pînă la 4 m adîncime (fig. 45). Concluziile la care s-a ajuns sînt următoarele: ceea ce am considerat a fi șanț de apărare, adică albierea de teren, nu este altceva decît o vale naturală largă și arcuită la bază. În nici un caz nu a putut servi ca șanț de apărare. În schimb, oamenii cărora le corespunde așezarea nivelului inferior au săpat, în panta dinspre așezare a văii, un șanț de apărare adoptînd un sistem ingenios, ce constituie o indicație că săparea șanțurilor nu era la început, ci se ajunsese la metode evoluat de amenajare. Șanțul fusese săpat în pantă; el are cele două maluri oblice care pe fund formează un unghi. Caracteristica lui constă în aceea că malul de vest al șanțului este mult mai jos decît malul de est. Dimensiunile șanțului sînt: adîncimea maximă de 3 m, adîncimea minimă 1,4 m, lățimea la gură 4 m. O parte din pămîntul scos din șanțul de delimitare a fost aruncat înspre interiorul așezării în lungul malului. Din pămîntul de umplutură al șanțului s-au scos la iveală numai materiale corespunzătoare nivelului inferior. Albierea de teren, deci valea naturală, s-a astupat treptat în decursul locuirii omenești corespunzătoare celorlalte trei niveluri și în special în cursul locuirii corespunzătoare ultimului nivel, cînd albierea nu mai servea ca element de apărare.

În cursul săpăturilor din 1964 s-a cercetat şi o porţiune restrînsă de la poalele pantei înalte din marginea estică a aşezării şi la piciorul pantei s-a delimitat un şanţ de apărare şi puţin mai sus un alt şanţ cu adîncime redusă, pe fundul căruia s-au găsit urmele probabile ale unei palisade de pari. Zona acestui sistem de apărare va trebui cercetată cu deosebită atenţie.

Observaţiile amintite ne-au făcut să fim atenţi la orice element nou legat de problema şanţului de apărare. În 1968 terenul terasei a fost arat cu tractorul pînă la marginea săpăturilor deci fusese arată şi zona albierii naturale. Cercetînd terenul proaspăt arat, la diferite lumini, am observat că pe fondul gălbui al solului, fişia de teren de culoare mai închisă (corespunzătoare umpluturii şanţului de apărare) în loc să fie dreaptă şi să se termine la capătul albierii, pe terenul arat avea un traseu arcuit. Pentru control s-a făcut o secţiune şi s-a constatat că într-adevăr şanţul se arcuia spre mijlocul pantei. În 1969 şi 1970 s-au mai făcut două secţiuni una pe mijlocul pantei de nord şi alta pe panta de sud. S-a dovedit că aşezarea neolitică de la Radovanu, deşi se afla pe un loc înalt, era înconjurată de un şanţ cu traseu oval, aşezarea aflîndu-se nu în mijlocul ovalului, ci lateral, lîngă capătul lui vestic.

Menţionăm că de la un moment dat, în cursul locuirii din faza de trecere, unii membri ai comunităţii şi-au construit locuinţele pe terasa înaltă, în afara şanţului de delimitare, dar în preajma lui. Astfel de resturi de la o locuinţă s-au descoperit la sud-vest de şanţ, dar după bulgăraşii de lipitură găsiţi în alte cîteva puncte din aceeaşi zonă pare a fi vorba de cîteva locuinţe similare. La nord-est de aşezare, la poalele terasei înalte este o pantă lină, pe care în 1965 s-au dezvelit parţial resturile a două locuinţe de suprafaţă şi materiale specifice fazei de trecere : ele sînt contemporane cu aşezarea fortificată.

e) Cu prilejul săpăturilor din regiunea centrală a Dobrogei au fost descoperite materiale din faza de tranziţie în interiorul peşterilor de la Gura Dobrogei ⁵⁰⁸ şi de la Cheia ⁵⁰⁹. Nu sîntem în măsură să precizăm dacă în aceste peşteri locuirea a fost continuă sau au servit numai ca adăpost vremelnice.

Problemei tipurilor de aşezare în cultura Boian îi acordăm o importanţă deosebită căci tipul de aşezare a fost în foarte strînsă corelaţie cu activitatea economică depusă de oamenii neolitici. Astfel, schimbările survenite în activitatea economică sînt oglindite prin modificările ce au loc în ceea ce priveşte tipul de aşezare. Această observaţie este valabilă în special pentru epoca neolitică şi mai ales pentru cultura Boian.

Categoriile de aşezări prezentate în legătură cu fazele de evoluţie ale culturii Boian reprezintă de fapt variantele a două tipuri de aşezări :

- simple de terasă
- întărite

Primul tip de aşezare este specific pentru fazele Bolintineanu şi Giuleşti; cel de-al doilea tip este caracteristic pentru fazele Vidra şi de tranziţie. Subliniem că trecerea de la unul la altul nu a fost bruscă, ci s-a produs treptat. Tipul de aşezare simplă

⁵⁰⁸ C.S. Nicolăescu-Plopşor, Alex. Păunescu şi Al. Paul-Bolomey, *Raport preliminar asupra cercetărilor paleolitice din anul 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 17.

⁵⁰⁹ Al. Păunescu şi N. Harţuchi, *Cercetări paleolitice în Dobrogea*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 46, 48.

de terasă s-a menținut în anumite cazuri pînă la sfîrșitul culturii Boian, scăzînd din ce în ce ca frecvență, iar celălalt tip îl avem documentat pînă acum, pentru prima oară, în etapa a doua a fazei Giulești; în cursul fazei Vidra el devine dominant și se menține așa pînă la sfîrșitul culturii Gumelnița.

Însumînd datele cunoscute putem arăta care sînt elementele specifice fiecărui tip de așezare în parte.

Așezările făcînd parte din seria primului tip sînt simple. Membrii comunităților alegeau drept loc de așezare o margine de terasă joasă în preajma unor izvoare, riuri sau bălți, pentru a putea ajunge cît mai ușor la apă. Se constată că în multe cazuri așezările sînt situate pe virfurile coturilor mari ale teraselor. În preajma unor astfel de așezări nu se observă la suprafața solului urme de întărituri artificiale. Așezările din primele două faze sînt totdeauna de dimensiuni reduse și sînt alcătuite doar din cîteva locuințe mici.

Pe terenul pe care se găsesc resturile de locuire ale așezării din faza Bolintineanu de la Cățelu au putut fi maximum 10 locuințe modeste; acestora le-ar corespunde un număr de cel mult 50 de locuitori.

Așezarea de la Aldeni a fost la rîndul ei alcătuită din circa 6 locuințe în care puteau locui între 30—50 de oameni.

În cuprinsul unor astfel de așezări locuințele erau răspîndite în chip inegal și erau orientate pe direcții diferite. Între locuințe nu s-au găsit nici construcții anexe și nici vetre.

O caracteristică importantă a așezărilor primului tip constă în aceea că în cuprinsul lor nu se formează straturi de cultură propriu-zise, ci materialele arheologice se găsesc concentrate pe locul și în preajma locuințelor, pe cînd în intervalele dintre locuințe se găsesc materiale foarte puține.

Organizarea unei așezări aparținînd celui de-al doilea tip era mai complicată. În majoritatea cazurilor era aleasă o prelungire îngustă, un capăt de terasă puternic avansat spre luncă, de multe ori desprins, prin acțiunea apelor, de restul terasei înalte. Suprafața pe care o ocupă o astfel de așezare era de maximum 100×50 m. Majoritatea sînt mici. Forma platformelor unor astfel de așezări este de cele mai multe ori ovală, neregulată. Cele mai multe date le avem despre așezarea din faza Vidra de la Glina, unde locuințele erau de dimensiuni reduse, dispuse pe șiruri paralele cu axul lung al așezării și aflate la intervale de cîteva metri unele de altele. Ținînd seama de observația că în porțiunea săpată la Glina (corespunzătoare cu aproximativ o treime din întinderea așezării) s-au dezvelit și cercetat, între anii 1943—1948, un număr de 10 locuințe, putem presupune că în cuprinsul așezării au existat aproximativ 30 de locuințe cu circa 150 de locuitori.

Prelungirile amintite erau înconjurată din trei părți prin pante abrupte, iar partea de legătură cu restul terasei era întreruptă printr-un șanț de apărare.

Atunci cînd pe un gorgan se stabilea o comunitate, ea avea un anumit număr de membri (variabil de la un caz la altul). Treptat însă numărul locuitorilor din așezare creștea, dar pe suprafața și așa restrînsă a terenului ocupat de așezare încăpea un număr anumit de locuințe. În fiecare comunitate erau obiceiuri în funcție de care intervalele dintre locuințe erau mai mari sau mai mici. Prin săpături se constată că la un moment dat, cînd numărul locuințelor de pe întinderea unei așezări devenea prea mare, atunci surplusul de locuitori își construia locuințele în afara așezării pe terasele din preajma

ei şi atunci cînd se ivea vreun pericol oamenii se puteau refugia în cuprinsul aşezării întărite.

O altă problemă interesantă este aceea a răspîndirii locuinţelor pe terenul restrîns al aşezărilor. Trebuie să admitem că încă de la alegerea locului aşezării au existat reguli precise cum şi unde îşi va construi fiecare familie locuinţa. În lipsa unei astfel de reguli s-ar fi putut întîmpla ca toţi locuitorii să-şi aleagă un loc cît mai aproape de partea de legătură cu restul terasei. În săpături, dimpotrivă, se constată că locuinţele erau răspîndite, în chip uniform, pe toată întinderea aşezării şi tocmai înspre partea de legătură cu terasa numărul lor era mai redus, desigur pentru a permite o circulaţie cît mai uşoară pentru oameni şi pentru vite.

În legătură cu aşezările din faza Vidra, şi mai ales cu cele din faza de tranziţie, trebuie să admitem două fenomene normale pentru comunităţile din orînduirea comunei primitive. În primul rînd mutarea de pe un loc pe altul prin părăsirea unei aşezări după un anumit interval şi ridicarea într-un alt punct a noii aşezări. Considerăm că motivul principal continuă să rămînă acelaşi de mai înainte, anume secătuirea solului. Ne pare verosimilă ipoteza de lucru că în anumite cazuri, cu prilejul părăsirii intenţionate a unei aşezări, după ce se luau toate obiectele utilizabile din interiorul locuinţelor şi din jurul lor, membrii comunităţii respective dădeau foc aşezării pe care o părăseau. Efectiv numărul gorganelor prielnice pentru aşezările lor din cîmpie era limitat şi majoritatea erau ocupate, de aceea, probabil, se formase obiceiul de a se lăsa locul cît mai nivelat pentru ca altădată ei sau urmaşii lor să poată reveni pe acelaşi loc să-şi înalţe o nouă aşezare.

În cuprinsul aşezărilor din faza Vidra, ţinîndu-se seamă de întinderea lor şi de faptul că locuinţele erau destul de dese datorită unei vieţi mai îndelungate s-au format straturi de cultură avînd pînă la 0,50 m grosime bogate în felurite materiale, grupate mai ales în preajma locuinţelor.

După cum am arătat, în cursul fazei de tranziţie s-a menţinut majoritar tipul de aşezare întărită. Săparea în întregime a aşezării de la Radovanu ne-a dus la numeroase observaţii cu privire la planul aşezării şi caracteristicile ei. Dispunerea în grupuri şi şiruri a majorităţii locuinţelor şi intervalele mici între locuinţe dovedesc existenţa unor relaţii strînse între membrii comunităţii ce a locuit acolo. În funcţie de cele 12 locuinţe descoperite la Radovanu, de mărimea lor apreciabilă, se poate admite că numărul locuitorilor din aşezare era între 100—150 indivizi. În legătură cu aceeaşi aşezare se constată că la un moment dat unele familii şi-au construit locuinţele în afara şanţului de apărare. În toate aşezările mai importante din faza de tranziţie din cauza locuirii mai îndelungate şi mai ales datorită părăsirilor repetate ale aşezărilor distruse prin foc, se formau straturi de cultură mai groase şi mai bogate în materiale decît cele din faza Vidra. Aşa de exemplu în aşezarea de la Radovanu stratul de cultură are 1,60 m grosime. Materialele arheologice se găsesc în cantitate mare, atît în preajma locuinţelor cît şi în intervalele dintre locuinţe, unde însă nu am găsit vetre izolate. Ca şi aşezările din faza Vidra şi cele din faza de tranziţie au avut şanţuri de delimitare ce foloseau şi pentru apărare.

Marea răspîndire teritorială a aşezărilor culturii Boian, mai ales în cursul fazei Giuleşti, cînd purtătorii culturii au vieţuit nu numai în cîmpie, ci şi în regiunea de dealuri pe văi importante şi chiar pe văi laterale greu accesibile în acea vreme, constituie o dovadă evidentă că ne aflăm în faţa unor comunităţi autohtone, care au căutat să folosească cît mai temeinic toate regiunile teritoriului lor tribal.

Se pun două întrebări importante : ce fel de activitate economică oglindesc cele două tipuri de așezare și care a fost cauza care a provocat modificarea tipului de așezare. Răspunsurile la aceste întrebări nu pot fi date decât dacă ținem seama de observațiile etnografice făcute în ultimele secole asupra unor comunități insuficient dezvoltate, al căror nivel de dezvoltare corespunde în mare măsură cu cel din epoca neolitică.

Primului tip de așezare îi corespund în domeniul etnografic numeroase comunități care se ocupau cu cultivarea primitivă a plantelor și își făceau modestele lor așezări pe marginile simple ale teraselor. Astfel de comunități — cunoscute și studiate de etnografi —, practicînd cultivarea primitivă a plantelor cu ajutorul săpăligii, prelucrau loturi de teren restrînse obținînd de pe ele recolte slabe, care nu puteau asigura hrana unui grup mai numeros de oameni ; numărul redus al membrilor fiecărei comunități este oglindit arheologic prin numărul mic al locuințelor din fiecare așezare din faza Bolintineanu și din faza Giulești.

Prin cultivarea continuă a solului cu același fel de plante se ajungea după o perioadă scurtă la secătuirea solului și la scăderea treptată a recoltei. Pentru a se evita foametea, aceste comunități reduse numeric erau nevoite să-și aleagă alte locuri mai îndepărtate pentru cultivarea plantelor și în consecință și așezările lor erau mutate destul de des. Toate aceste elemente sînt specifice comunităților ce duc un trai *semi-stabil*.

După cum am arătat, începînd din a doua etapă a fazei Giulești și pînă la sfîrșitul culturii, pe lîngă tipul de așezare simplă de terasă, începe a fi preferat cel de pe gorgane, pe întinderea acestora numărul locuințelor descoperite este mai mare, ceea ce reflectă creșterea numărului membrilor comunității.

Pentru a explica creșterea apreciabilă a numărului indivizilor din fiecare comunitate trebuie să presupunem că în domeniul principal de activitate economică al acelor oameni, adică în domeniul cultivării plantelor s-a produs o schimbare importantă, care a permis realizarea unor recolte mai bogate ce asigurau hrana (de la o recoltă la alta) membrilor comunității. După părerea noastră, este greu de admis că s-au menținut vechile metode de cultivare a plantelor și de aceea înclinăm să admitem că s-a produs o schimbare a metodelor de lucru sau poate încă din acea vreme s-a început folosirea unui fel de plug rudimentar. Numai așa puteau fi realizate rezervele de hrană necesare membrilor comunităților și numai pe o astfel de bază s-a ajuns la locuirea îndelungată pe același teren, mai bine zis s-a trecut treptat de la viața semi-stabilă la cea *sedentară*, propriu-zisă. Prin urmare, considerăm că în cursul fazelor Bolintineanu și Giulești, oamenii culturii Boian au dus un mod de trai semi-stabil, iar în fazele Vidra și în faza de tranziție, mai ales în aceasta din urmă, au ajuns la modul de trai sedentar.

Prin obținerea unei cantități mai mari de grîne se ajungea la asigurarea rezervelor de hrană, dar pentru păstrarea lor era nevoie de recipiente cît mai încăpătoare. Faptul este oglindit și în cadrul ceramicii. În faza Vidra și în faza de tranziție se găsesc mereu fragmente din vase mari din pastă comună, ce au fost folosite pentru păstrarea cerealelor.

Este posibil că după ce s-a ajuns la realizarea rezervelor de grîne să fi intervenit între diferitele comunități certuri și după aceea toate au luat măsuri de apărare pentru a feri și salva mai ușor rezervele lor de eventualele atacuri din afară, așa s-a ajuns la săparea șanțurilor din marginea așezărilor și la eventuala taluzare a pantelor din jurul lor.

În stadiul actual al cercetărilor arheologice din regiunea situată în preajma Dunării inferioare, în ceea ce priveşte tipurile de aşezare, cele ale purtătorilor culturii Boian se încadrează pe deplin în evoluţia aşezărilor neolitice din sud-estul Europei.

La sud de Dunăre, pe teritoriul R.P. Bulgaria, cele mai vechi aşezări neolitice cunoscute (de tip Karanovo I şi Karanovo II după vechea periodizare a lui V. Mikov şi Gh. Gheorghiev) ca şi cele înrudite de la nord de Dunăre ale purtătorilor culturii Criş, erau situate în lunca inundabilă a râurilor sau pe marginea teraselor joase din preajma apelor. De multe ori însă pe locul aşezărilor neolitice timpurii de la sud de Balcani s-au stabilit şi oamenii culturilor neoliticului pe deplin dezvoltat.

Acelaşi sistem de aşezare a fost preferat şi de oamenii culturii ceramicii liniare din nord-estul Munteniei şi din Moldova. Curînd însă — probabil din cauza unor modificări ale climei — oamenii neolitici renunţă la tipul de aşezare din luncă şi îşi ridică aşezările, în special, pe marginile teraselor. Sistemul s-a menţinut în uz în cursul evoluţiei culturii Dudeşti — Hotniţa I. În Oltenia ca şi la sud de Balcani încă din această perioadă au început să se formeze treptat cunoscutele telluri neolitice. Precum s-a văzut, tipul de aşezare simplă de terasă a fost moştenit şi de purtătorii culturii Boian de la predecesorii lor (oamenii culturii Dudeşti), ca o oglindire a activităţii economice scăzute şi a modului de trai semi-stabil.

Odată cu trecerea treptată la traiul sedentar, atît la nord, cît şi la sud de Dunăre, aşezările purtătorilor culturii Boian au fost înălţate mai ales pe gorgane şi din cauza spaţiului restrîns şi a locuirii intense s-au format treptat tellurile neolitice tîrzii. Tipul de aşezare pe gorgane a fost transmis de oamenii culturii Boian, purtătorilor culturii Gumelniţa, în aceleaşi forme pentru că aceasta din urmă reprezintă o evoluţie lentă a culturii Boian de la care s-au păstrat numeroase elemente de cultură materială şi spirituală.

Dacă în sudul ţării noastre şi în nordul R.P. Bulgaria s-a menţinut tipul de aşezare pe gorgane sau grinduri, pe care s-au format telluri, faptul se datoreşte practicării în anumită proporţie a diverselor ocupaţii, în anumite condiţii de mediu natural.

În regiunile vecine de la nord şi nord-est pînă la sfîrşitul neoliticului s-a menţinut în majoritatea cazurilor tipul de aşezare simplă de terasă, cu precizarea că de obicei aceste aşezări aveau cîte unul sau cel mult două straturi de cultură, din epoca neolitică şi că erau înconjurate de cîte unul sau chiar de cîte două şanţuri de apărare.

Cercetările de suprafaţă efectuate mai intens în diferite zone din Cîmpia Română ne-au dus la unele observaţii care merită a fi semnalate.

Dacă ne referim de exemplu la zona de circa 10 km situată de-a lungul celor două terase ale Dîmboviţei (fig. 46), la sud-est de oraşul Bucureşti, observăm că terasa din stînga este joasă avînd circa 5 m înălţime faţă de nivelul luncii, în timp ce terasa din dreapta are circa 12 m înălţime şi aproape peste tot malul este abrupt. Comparînd harta descoperirilor aparţinînd culturilor Dudeşti, Boian şi Gumelniţa în ansamblu, constatăm că aşezările acestora sînt împărţite în două grupe distincte. Cele din perioada cînd comunităţile Dudeşti, Bolintineanu şi Giuleşti duceau un trai semi-stabil sînt majoritatea răspîndite de-a lungul terasei scunde din stînga Dîmboviţei. Toate sînt neîntărite. În schimb aşezările de la sfîrşitul fazei Giuleşti, apoi cele din fazele Vidra şi de tranziţie, ca şi acelea ale purtătorilor culturii Gumelniţa (pînă la sfîrşitul evoluţiei ei) sînt toate aşezate la intervale inegale (la cîtiva km distanţă), pe marginea terasei înalte, abrupte, din dreapta Dîmboviţei, pe locuri ce puteau şi, în unele cazuri,

chiar au fost întărite prin șanțuri de apărare. Nevoia de a locui numai pe locuri ce puteau fi apărate mai ușor i-a obligat pe oamenii neolitici să se stabilească numai pe gor-gane, care dealtfel erau puține. Datorită acestui obicei, prin locuri succesive, la intervale de timp diferite, s-au format majoritatea tellurilor din sudul țării noastre și din regiunile vecine din R.P. Bulgaria.

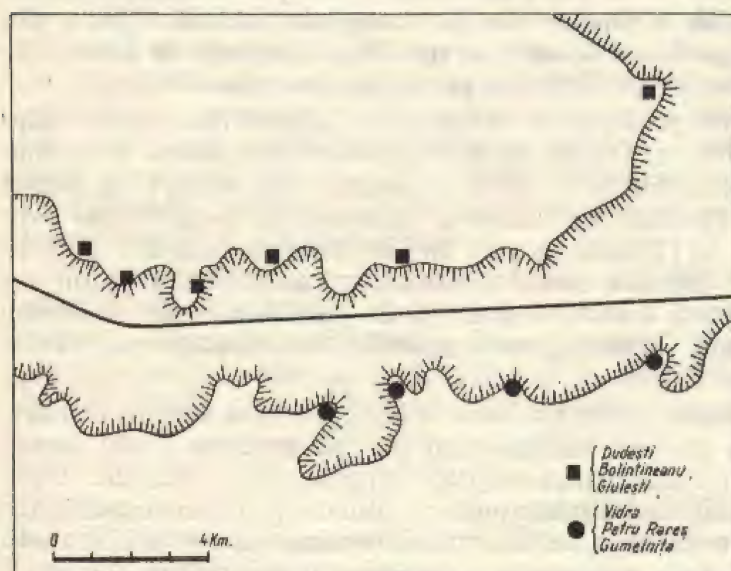

Fig. 46. — Porțiuni din cele două terase din lungul Dimboviței (între marginea de SE a cartierului Dudești și satul Bălăceanca) cu indicarea așezărilor neolitice din perioada mijlocie și târzie a epocii.

Pentru a încerca punerea problemelor referitoare la intensitatea locuirii purtătorilor culturii Boian într-o zonă restrinsă am efectuat cercetări de suprafață intense, în două rânduri, în lungul teraselor și văilor laterale în regiunea cuprinsă între satele Prundu și Căscioarele (jud. Ilfov), teritoriu care are o întindere de aproximativ 40 km². Pe această fișie de teren, prin cercetările mai vechi și prin cele mai noi, s-au descoperit nouă puncte locuite în mod cert de către purtătorii culturii Boian și un al zecelea, care probabil a fost locuit de o comunitate similară (fig. 47). Interpretând descoperirile la care ne referim, putem cunoaște, evident cu aproximație, intensitatea locuirii și într-o măsură mică putem întrevedea densitatea populației de pe teritoriul dat, în timpul fiecărei faze a culturii Boian.

Dintre cele nouă puncte o singură descoperire datează din timpul fazei Bolintineanu. Rezultă că în acea perioadă, în regiunea cercetată, populația era puțin numeroasă și în consecință așezările, mici cătune, erau foarte rare.

Spre deosebire de prima fază, cea de-a doua, adică faza Giulești, este reprezentată pe aceste meleaguri prin cinci puncte locuite, înșirate de-a lungul marginii terasei inferioare a Dunării. Aproape în toate cazurile este vorba de resturi de așezări sărace, mai bine zis de grupuri de câte două — trei locuințe. Mai întinsă este numai așezarea de pe dealul Costinescu de la Greaca, unde resturile de locuire se găsesc răspândite pe o suprafață mai mare de teren, decât în celelalte puncte. Aprofundind însă problema descoperirilor din faza Giulești, vom ajunge la o concluzie și mai apropiată de realitatea istorică. Analiza materialelor recoltate pînă acum din cele cinci puncte aflătoare în regiune dovedește că de fapt numai două dintre ele au materiale ceramice foarte apropiate ca forme

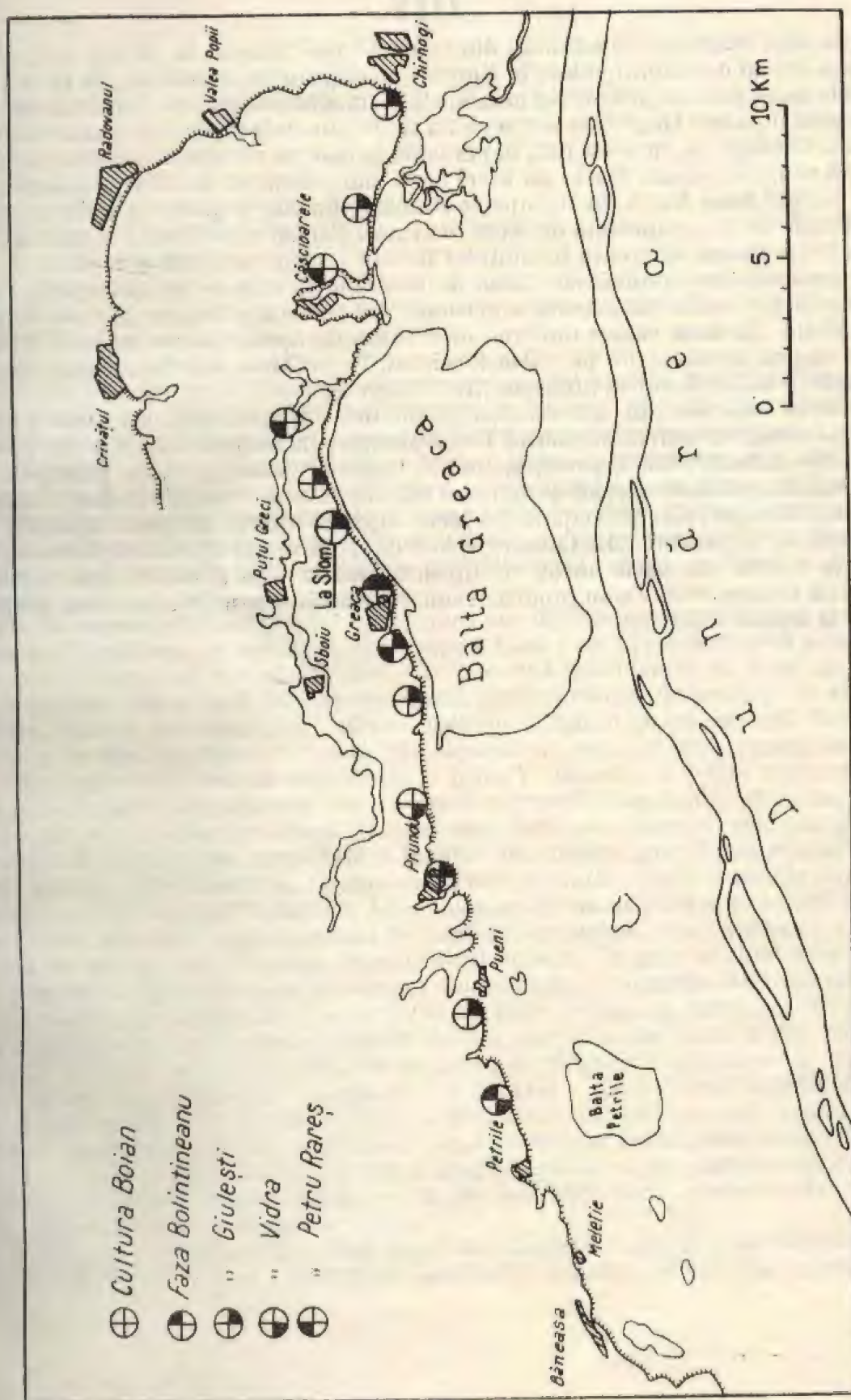

Fig. 47. — Porțiune din lungul terasei de nord a Dunării între satele Băneasa și Chirnogi, jud. Ilfov, cu indicarea așezărilor din diferitele faze ale culturii Boian.

și decor, pe cînd fragmentele adunate din celelalte trei puncte, fie că sînt prea puține (fiind vorba numai de cioburi culese în timpul cercetărilor de suprafață), fie că se deosebesc de cele două puncte principale prin unele elemente decorative. Concluzia de ordin istoric pe care o putem trage este aceea că nu toate punctele reprezintă aceeași etapă din timpul fazei Giulești și, în acest caz, în perioada la care ne referim densitatea populației continua să rămînă redusă, dar la un nivel ceva mai ridicat ca în faza precedentă.

Din timpul fazei Vidra, în regiune se cunoaște un singur punct și acela cu resturi puține, adunate de pe o suprafață de teren restrînsă. Faptul merită toată atenția întrucît ne face să presupunem existența locuințelor izolate în acea perioadă și regiune.

Din perioada corespunzătoare fazei de tranziție se cunosc trei descoperiri, toate trei grupate înspre limita răsăriteană a perimetrului cercetat și anume pe valea Zboiului și a Cătăluiului. În două cazuri din trei, este vorba de așezări foarte probabil întărite. Așa, de exemplu, așezarea de pe valea Zboiului, în vechime, era înconjurată din trei părți de apă (și astăzi locul se numește „La Ostrov”).

Concluzia care rezultă din analiza răspîndirii topografice a așezărilor culturii Boian de pe teritoriul cercetat, merită toată atenția. În timp ce așezările din primele două faze ale culturii erau înșirate în lungul teraselor joase, pe calea principală din preajma Dunării, celelalte așezări și mai ales cele din faza de tranziție au fost situate pe văi laterale, ferite de calea principală, pe locuri ușor de apărat. Cu toate acestea și așezarea întărită de la punctul „La Ostrov” a fost distrusă printr-un violent incendiu, căci la suprafața solului am găsit bucăți de lipitură arsă la roșu și cioburi arse secundar. Fără îndoială în acea vreme s-au produs evenimente a căror urmare a necesitat gruparea oamenilor în așezări întărite.

VIII

TIPURILE DE LOCUINȚE

De cele mai multe ori resturile de locuințe și materialele de tip Bolintineanu și Giulești din Cîmpia Dunării se găsesc, primele la baza și celelalte în cuprinsul unor straturi de pământ de culoare cafenie roșcată. Astfel de soluri corespund astăzi regiunilor unde sînt păduri. În funcție de analogia solurilor, trebuie să admitem că și așezările din cele două faze au fost clădite pe locurile unde mai înainte și după aceea au fost păduri.

Resturile locuințelor din așezările din faza Vidra se găsesc în cuprinsul stratului de pământ de culoare cafenie și la partea lui superioară, în timp ce resturile locuințelor din așezările fazei de tranziție sînt constituite în foarte multe cazuri pe straturi de cultură mai vechi.

Datele documentare despre locuințele din faza *Bolintineanu* sînt puține și nu întotdeauna convingătoare. În așezările din această fază s-au descoperit pînă acum numai gropi avînd dimensiuni destul de mari. Gropile sînt considerate ca fiind de bordeie. Pînă în prezent, din această fază nu s-au găsit nicăieri resturi de locuințe de suprafață. De aceea, pînă la descoperiri noi, sigure, trebuie să admitem că oamenii fazei trăiau în locuințe de tipul bordeielor. În așezările săpate s-au cercetat cîteva gropi de bordeie.

După informații verbale primite de la Dinu V. Rosetti, se poate arăta că în așezarea de la București-Floreasca a fost cercetată o groapă și apoi, alături de ea, s-au mai găsit și golit alte două gropi. După părerea celui care le-a cercetat, cele trei gropi sînt de bordeie. După răzuirea orizontală a locului din dreptul gropii principale, Dinu V. Rosetti a reușit să o delimiteze. Groapa avea forma ovală, cu dimensiunile de circa 4 m lungime și aproximativ 2,50 m lățime. Adîncimea gropii era de circa 0,90 m față de nivelul vechi. Pe fundul ei nu s-au găsit resturi de vatră sau de arsură. Fiind vorba de o porțiune restrînsă din groapă, nu s-a putut preciza locul intrării. În pămîntul de umplutură se aflau și bucăți de lipitură arsă ce proveneau din resturile construcției de deasupra solului.

La Cățelu, în august 1947, s-au făcut săpături reduse ca întindere. Efectiv s-au săpat două suprefețe mici, una dreptunghiulară și alta în forma literei L (fig. 48), ambele trasate pe malul de nord al carierei, în dreptul a două gropi neolitice ce se vedeau secționate în mal. Una dintre gropi—atît cît s-a păstrat—, considerată ca fiind de bordei, a fost săpată în întregime, a doua numai parțial. Iată cum este descrisă groapa primului bordei în comunicarea lui M. Petrescu-Dîmbovița despre rezultatele săpăturilor de la Cățelu: „... în pămîntul de umplutură al gropii bordeiului am găsit bucăți de chirpici ars, fragmente ceramice parte corodate și în cea mai mare parte arse secundar, și numai cîteva sillexuri. Oasele de animale lipsesc.

După ce s-a adîncit la 1,10 m față de nivelul solului actual adîncime care corespunde cu baza stratului de la care a fost săpat bordeiul, s-a putut detașa clar în plan groapa

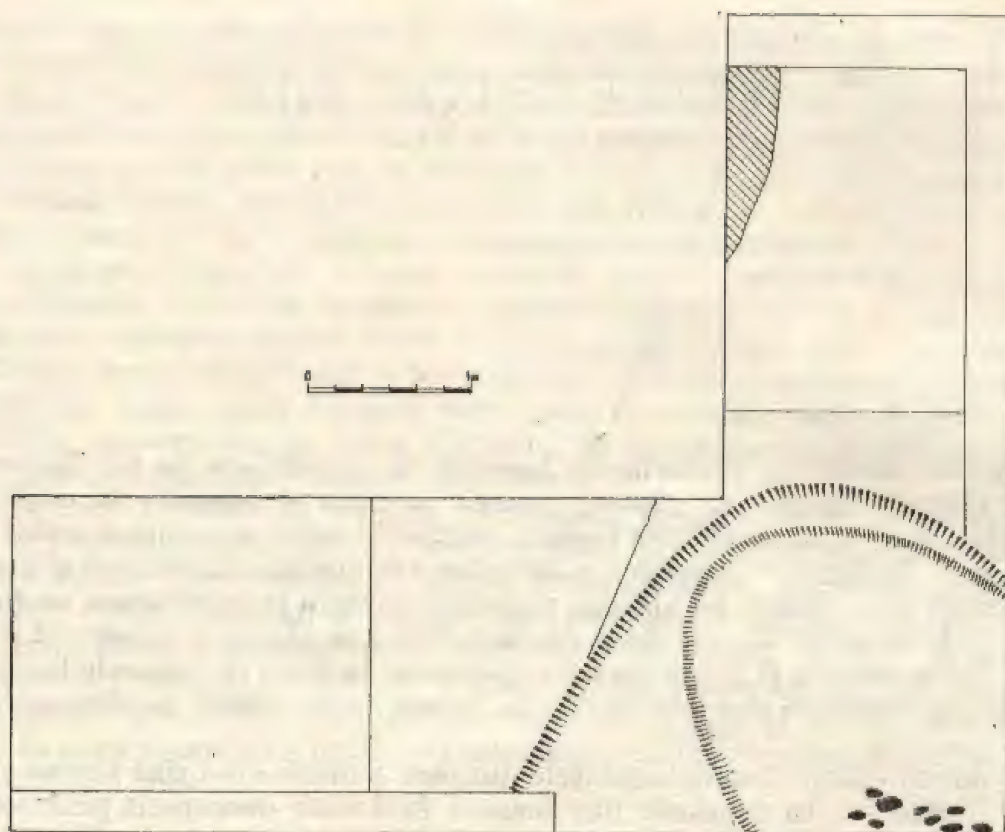

Fig. 48. — Planul gropii bordeiului din aşezarea din faza Bolintineanu, de la Căţelu (săpături M. Petrescu — Dîmboviţa).

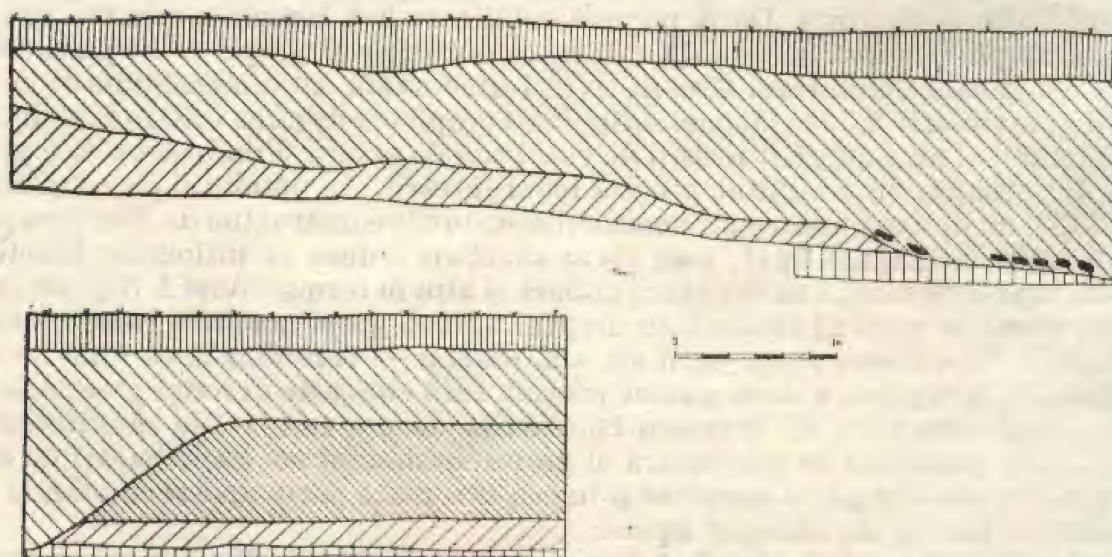
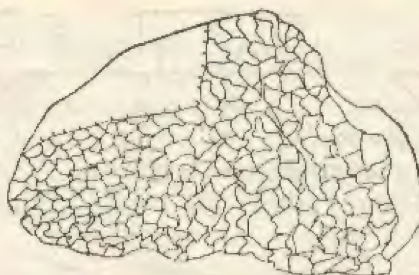

Fig. 49. — Profilele suprafeţelor săpate în aşezarea din faza Bolintineanu de la Căţelu.

bordeiului cu pământul de umplutură de culoare cafenie-închisă, față de pământul de culoare galbenă nisipos, în care a fost săpată (fig. 49). După urmele păstrate în plan, forma bordeiului a fost probabil ovală. Dimensiunile maxime ale bordeiului păstrate sînt de $3,20 \times 2$ m. După o reconstituire mai mult sau mai puțin ipotetică, rezultă că aproape jumătate din bordei a fost distrus cu ocazia lucrărilor pentru carieră. Deci am avea de-a face cu un bordei oval, destul de mare, al cărui diametru maxim ar fi fost aproximativ 5 sau 6 m. . .". Malurile gropii erau oblice. Pe fund și în pământul de umplutură s-au găsit bucăți mari, răzlete, de chirpici ars, provenite din lipitura de lut a construcției de deasupra gropii bordeiului. Dacă ținem seama de existența bulgărilor de lipitură arsă din interiorul bordeielor, putem presupune că acestea au fost distruse de foc, după ce oamenii au scos din ele tot ce le putea fi de folos. Se cuvine remarcat faptul că bulgării de lipitură au un aspect caracteristic. Lutul întrebuințat pentru lipitură era scos din coasta malului terasei și apoi amestecat cu o cantitate redusă de paie, care slăbește consistența lipiturii arse și o face sfărîmicioasă. Bulgării de lipitură adunați au de obicei dimensiuni reduse și culoare roșiatică, dovedind prin aceasta că au fost arși la o temperatură relativ joasă. Pe fundul celor două gropi din așezarea de la Cățelu nu s-au descoperit vetre de foc sau urme de arsură. Astfel de resturi nu s-au găsit nici în afara gropilor.

Pe teritoriul locuit de comunitățile fazei Bolintineanu a fost cercetată mai amănunțit vatra de foc descoperită la Aldeni (fig. 50). Ținînd seama de ea, putem admite că oamenii fazei făceau vetrele după sistemul folosit în cursul întregii epoci neolitice. În

Fig. 50. — Planul vetrei din faza Bolintineanu, din complexul de la Aldeni.

cazul la care ne referim, locul pentru vatră fiind ales pe un teren în pantă, s-a amenajat o platformă mică, de formă semicirculară, în coasta puțin înclinată a botului de deal Gurguiul Balaurului. În dreptul vetrei, malul oblic, aproape vertical, de vest, al terasei amenajate — avea 0,50 m înălțime. Pe platforma mică a fost întins un strat de lipitură de lut curat, pregătit anume. Vatra a avut suprafața orizontală, forma era ovală, cu diametrele de $0,80 \times 0,55$ m. Din cauza arderii îndelungate stratul de fățuială și pământul (respectiv lutul de dedesubt) au dobîndit culoarea roșie, cu diferite nuanțe. Vatra era străbătută în toate direcțiile de crăpături ce-i dau aspectul de mozaic.

În așezările din faza Giulești au fost studiate locuințe de două tipuri: bordeie și locuințe de suprafață.

Cel mai vechi complex din faza amintită este așezarea din punctele Bogata I și Bogata II (fig. 51). Pe locul cercetat, la suprafață era un strat de pământ vegetal, mai demult arabil, de culoare închisă. În acest strat nu am găsit resturi arheologice. Mai adînc urma stratului de pământ cu diferite materiale rămase de pe urma locuirii neolitice. Materialele erau grupate în două locuri, în pământul de umplutură al unei gropi — poate un bordei — și mai puțin în jurul gropii. Cel de-al doilea grup de materiale era la cîțiva metri mai la nord, în pământul de umplutură al unei alte gropi.

Stratul de pământ în care se găseau materialele neolitice este de culoare cafenie deschisă și e grăunțos. Trecerea, în privința culorii, de la acest sol la pământul viu este treptată. Pământul de umplură al gropilor se deosebește cu greu de acela din jur. În unele cazuri, atunci cînd voiam să cunoaștem o margine a gropii, am fost nevoiți să recurgem la secțiuni, pentru a le putea delimita.

Solul viu este loess de culoare galben închis, verzuie.

Groapa din suprafața I a avea forma rotundă și fundul neregulat. Dimensiunile ei erau de circa 2,7 m lungime maximă și circa 1,8 m lățime maximă. Pe fundul ei nu am găsit resturi de vatră sau de arsură. Prin dimensiunile sale, groapa ar fi putut servi ca groapă de bordei. Lipsa vetrei ne face să fim precauți în interpretarea gropii ca atare. În cealaltă groapă de formă ovală, de dimensiuni mai reduse, încă din vechime a fost aruncată o mare cantitate de bulgări de lipitură arsă, reprezentînd resturile unei locuințe de suprafață. Dacă în cazul complexului I nu putem fi siguri că oamenii culturii Boian au locuit în bordeie, în schimb, grămada de bulgări de lipitură arsă ne documentează faptul că acei oameni cunoșteau și știau să construiască locuințe de suprafață. Urmele păstrate pe bulgării de lipitură arsă constituie dovezi că pereții erau alcătuiți dintr-un

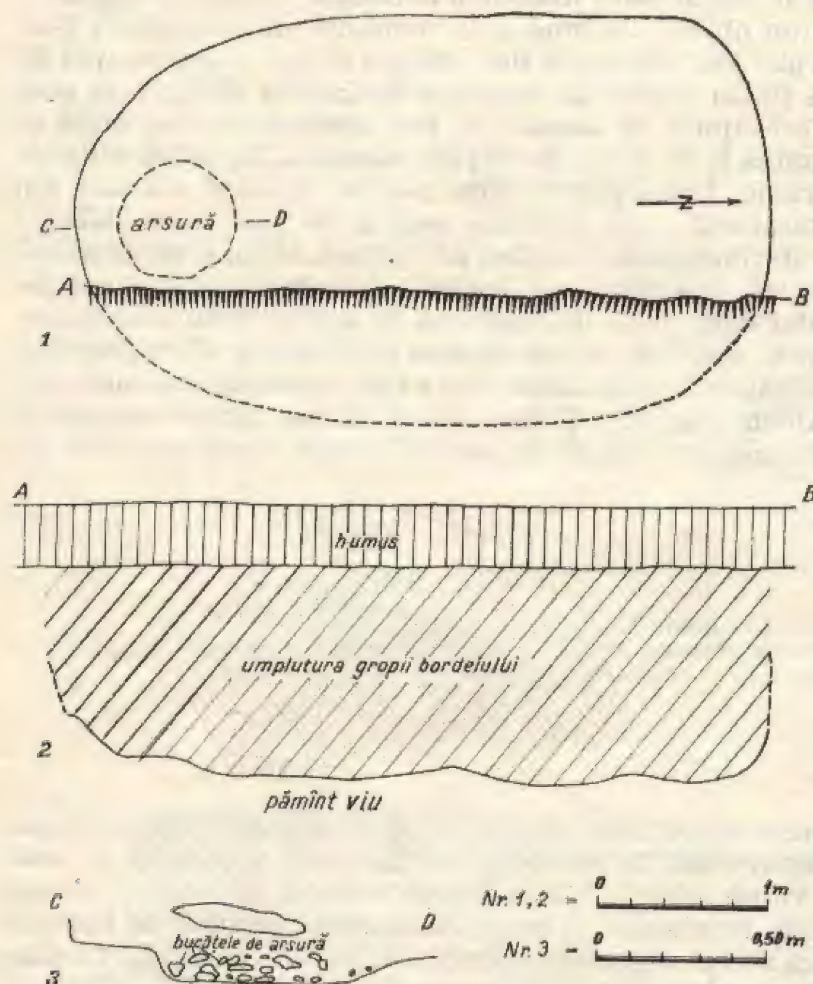

Fig. 51. — Planul și profilul gropii bordeiului de la Bogata II din faza Giulești, etapa Greaca (săpături Eugen Comșa).

schelet de pari avînd 0,12 m grosime și împletitură de nuiele. Pereții astfel realizați erau acoperiți de dinăuntru și pe dinafară cu lipitură de lut. Dacă sfărîmăm bulgării de lipitură arsă, observăm în ruptură urme de paie, frunze de copac și uneori chiar urme de boabe de grâu. Resturile de locuință de suprafață de la Bogata sînt cele mai vechi cunoscute pînă acum în cadrul culturii Boian.

La circa 30 m spre nord de complexul Bogata I, în malul abrupt, se vedeau numeroase valve de scoici și cîteva cioburi. Toate acestea se aflau într-un pământ de culoare galbenă închisă, foarte asemănător în privința culorii cu pământul viu. La poalele malului

s-au găsit și câteva cioburi cu decor canelat și atunci am cercetat amănunțit și acest obiectiv arheologic, cărui i-am dat denumirea de complexul Bogata II (fig. 51). În ruptura malului se observau cu greutate limitele unei gropi nu prea adânci, dar destul de lungi. La golirea ei s-a constatat că avea forma ovală, puțin neregulată, cu diametrul maxim de 4,08 m și lățimea maximă de circa 1,7 m, ceea ce reprezintă mai mult de jumătate din lățimea inițială a gropii. Malurile acesteia erau înclinate spre interior, groapa dobândind astfel aspectul unei albi adânci. Pământul de umplutură este de culoare cafenie deschisă. În partea de sud a gropii, la 0,15 m distanță de malul ei, era o adâncitură de 0,10 m. Pe fundul acesteia se afla un strat de 2—4 cm de cenușă neagră și cenușie, peste care s-a depus un strat subțire compus din bucățele de lipitură arsă, în așa fel că partea lor inferioară avea culoarea roșcat-gălbuie, iar cea superioară era roșie-cărămizie. Precizăm că nu are urme de fătuială. Peste stratul de bulgărași de lipitură urmează un strat de cenușă amestecată cu numeroase vertebre de pește, cochilii de melci și foarte multe valve de scoici. Cenușă s-a găsit numai în dreptul adânciturii amintite. Peste stratul de cenușă de circa 2 cm grosime urma un strat de 5 cm grosime de lut și apoi o dungă de arsură. Ținând seama de faptul că în restul gropii nu se găsește cenușă și că aceasta se afla numai în albierea, probabil special amenajată, considerăm că adâncitura cu cenușă și arsură din cuprinsul ei reprezintă o vatră de foc, simplă, amenajată anume și în funcție de ea considerăm că groapa cercetată a servit ca groapă de bordei. În pământul de umplutură al gropii s-au găsit și rare bucățele de cărbune de esență moale, sfărâmicioasă.

În ordine cronologică urmează descoperirea de la Greaca, din apropierea punctului „La Slom” (fig. 52). Pe marginea terasei inferioare a lacului, de la 0,30 m adâncime în jos, urma stratul de pământ amestecat cu diferite materiale de tip Giulești. În mal se vedea clar o groapă; deoarece era evident că o bună parte din suprafața gropii a fost distrusă odată cu prăbușirea continuă a malului am căutat să păstrăm pe loc cât mai mult din perimetrul gropii și din pământul ei de umplutură. De aceea, la adâncimea corespunzătoare părții superioare, vizibile, a gropii, am răzuit suprafața la care s-a ajuns și astfel s-a delimitat clar marginea gropii. La 0,60 m deasupra acesteia se afla un strat de arsură păstrat *in situ* din pereții sau din acoperișul construcției cercetate. Fișia de arsură era aproape orizontală și avea 2 m lungime și 0,10 m grosime. În cuprinsul stratului de arsură se aflau bulgării de lipitură arsă cu diametrul de 0,08 m și o cantitate apreciabilă de cenușă albicioasă (poate de stuf). Groapa a fost săpată în pământul viu (de culoare galben-verzuie, avînd aspect de humă), care conține numeroase concrețiuni calcaroase și pe alocuri pete ruginii. Groapa a avut forma ovală alungită, cu un capăt arcuit și cu unul aproape drept. În cursul ultimelor decenii s-a distrus prin prăbușire o fișie care corespunde cu aproximativ o jumătate din perimetrul gropii. La partea superioară, aceasta a avut în vechime 5 m lungime, circa 2,5 m lățime și 1 m adâncime maximă față de nivelul de la care a fost săpată. Către fund, mărimea gropii era mai redusă. Este de remarcat că în partea de nord a gropii malul este vertical, în timp ce pe celelalte două laturi păstrate el este albiat. Ținând seama de forma gropii și de dimensiunile ei, în anul 1954 am considerat-o ca fiind o groapă de bordei. Pământul de umplutură al gropii avea o culoare cafenie-roșcată, era compact, moale la pipăit, se sfărâma cu greu, avea bobul foarte fin și fără pietricele. Culoarea lui era uniformă pe toată suprafața profilului. În câteva locuri se observau câteva bucățele de lipitură arsă. Lipseau din umplutură cărbunii și urmele de cenușă. La exterior, de-a lungul marginii gropii, și în interior, pe fundul ei, nu am găsit urme de pari de la construcția de deasupra solului.

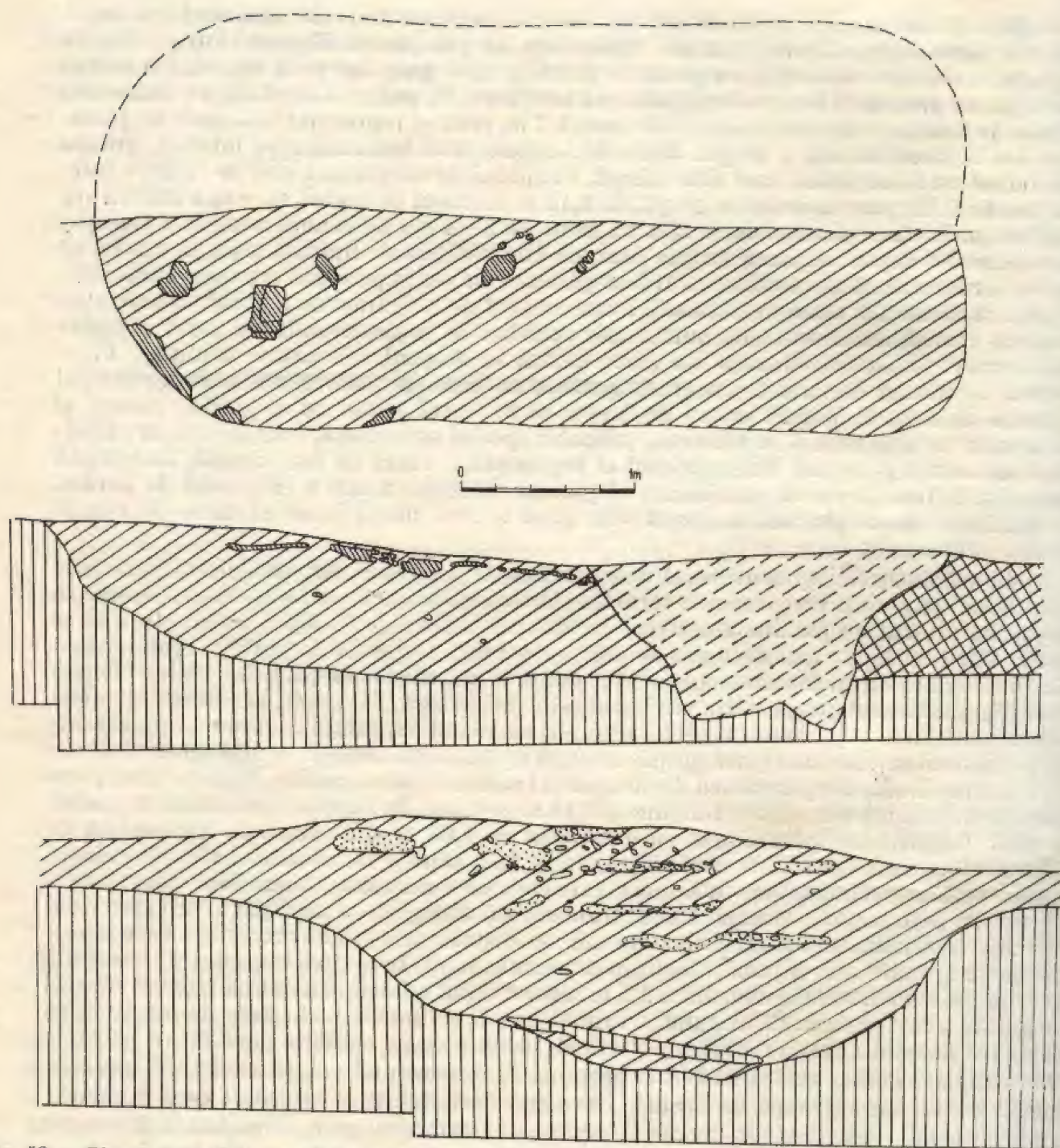

Fig. 52. — Planul și profilele gropii bordeianului de la Greaca, din faza Giulești, sfârșitul etapei Greaca.
Săpături Eugen Comșa.

Totuși o porțiune restrânsă din malul din partea de est a gropii a fost arsă din vechime, poate acolo pământul s-a înroșit din cauza focului ce a distrus acoperișul. Un răspuns categoric nu se poate da. Pe fundul gropii nu s-au găsit resturi de vatră amenajată sau de arsură. În schimb din pământul de umplură s-au scos mai multe fragmente dintr-o vatră răvășită. Lutul din care a fost făcută vatra era curățat cu grijă de impurități. Stratul de arsură compact, era gros de circa 5 cm. Deasupra, suprafața vetrei fusese netezită cu grijă. Tot acolo, lângă extremitatea de est a gropii bordeiului, se afla un obiect de lut, de formă cilindrică, lucrat din pastă amestecată cu multe paie (fig. 53). El era fățuit neglijent și ars foarte prost, din care cauză numai spre exterior avea culoarea roșcată, iar miezul era de culoare neagră și cenușie, de diferite nuanțe. Un capăt al obiectului era drept, la cealaltă extremitate obiectul avea un fel de prag și apoi se continua cilindrul mult îngustat. Obiectul avea 0,25 m lungime și diametrul de 0,15 m. Nu știm la ce anume servea cilindrul descris, poate era în legătură cu construcția de deasupra solului sau constituia un fel de suport.

În cursul celor patru campanii de săpături de la Aldeni s-au dezvelit și golit în întregime numai două gropi de bordeie din faza Giulești⁵¹⁰. Una dintre ele, cea găsită în anul 1942, a fost mai mare, iar cea de-a doua era „foarte mică și săracă”⁵¹¹. Groapa mai mare, după informații primite de la Gh. Ștefan, a avut forma aproximativ trapezoidală. Pe fundul ei, în lungul malurilor, se aflau urmele birnelor de sprijin ale construcției de deasupra solului. Concluzia care se degajă din cercetarea resturilor de locuințe din stratul Giulești al așezării de la Aldeni este că ele „sînt rare, că au aspectul de locuințe bordei și că nu au fost distruse violent prin foc, deoarece nici vasele nu au suferit o ardere secundară, nici pereții locuinței nu se găsesc în gropile păstrate”⁵¹².

Pe porțiunea păstrată și cercetată prin săpături din așezarea Giulești, în anul 1953, s-au descoperit numai două gropi mai mari și cîteva mici aglomerări de cioburi (care ar indica eventuale adîncituri).

Distrugerea celei mai mari părți din așezarea neolitică de la Giulești cu prilejul lucrărilor din cuprinsul unei cărămidării îngreuiase întrucîtva lămurirea problemei locuințelor ce au existat acolo. Încă de la descoperirea gropilor A și B, le-am considerat că au același caracter și le-am trecut în categoria bordeielor, dar problema este puțin mai complicată decît se părea la început.

Groapa A era de formă ovală, puțin neregulată și avea diametrele de $3,20 \times 2$ m. Orientarea axului lung era N—S. Groapa a fost săpată pînă la 1 m adîncime maximă față de nivelul vechi al solului. Malul de sud-est al gropii a fost săpat aproape vertical, pe cînd cel dinspre nord-vest avea panta mult mai lină. Pământul de umplură al gropii era de culoare cafenie roșcată și conținea o mare cantitate de bulgări de lipitură arsă. Groapa notată cu sigla B avea forma ovală cu diametrul mare de 3,60 m, iar diametrul

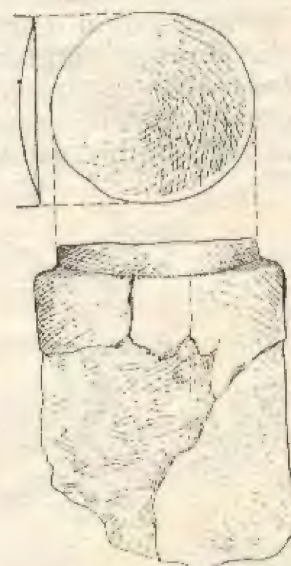

Fig. 53. — Obiect de lut ars în formă de „colană” (0,25 m înălțime) descoperit în groapa bordeiului de la Greaca.

⁵¹⁰ Gh. Ștefan, *Aldeni*, p. 32; Gh. Ștefan, *Băești-Aldeni*, p. 74.

⁵¹¹ Gh. Ștefan, *Băești-Aldeni*, p. 74.

⁵¹² *Ibidem*.

mic măsura aproximativ 2,40 m. Axul lung al gropii era orientat pe direcția ENE—VSV. Adâncimea gropii față de nivelul de la care a fost săpată nu s-a putut calcula cu precizie, deoarece fundul, adică podeaua bordeiului, a fost distrus pe dedesubt de o groapă a cărămidăriei.

Partea păstrată ajungea pînă la 0,90 adâncime; este de presupus că din partea inferioară a gropii a fost distrus un strat de pămînt gros de maxim 0,10 m, căci oalele turtite pe fundul bordeiului se păstrasera neatinse pe „tavanul” gropii cărămidăriei. Malurile gropii B erau oblice, așa fel că ea se putea asemăna în privința formei cu o albie. Pămîntul de umplură era de culoare cafenie-roșcată și a fost amestecat cu numeroase fragmente ceramice, cu frînturi de oase și cu alte obiecte. Nu poate fi nici o îndoială că groapa a servit ca groapă de bordei, căci pe fundul ei au fost descoperite o serie de vase întregi sau fragmentare, precum și rare bucăți de lipitură arsă. Nu se pot face precizări

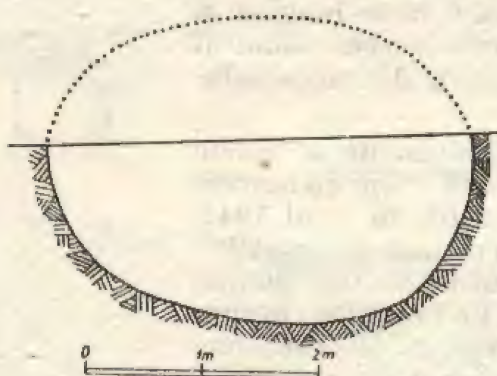

Fig. 54. — Planul gropii bordeiului B de la Giulești, din faza Giulești, etapa Aldeni. Săpături Eugen Comșa.

cu privire la vatra din interiorul acestei gropi, deoarece în momentul în care s-au făcut primele cercetări, fundul gropii — respectiv podeaua bordeiului — nu mai exista, fiind distrus de o groapă modernă scobită lateral pe sub bordeiul B.

Cu privire la construcția de deasupra solului — în stadiul actual al cercetărilor — nu putem formula decît o părere ipotetică. Dată fiind forma ovală a perimetrului gropii de care vorbim și existența pe fundul ei a unei cantități reduse de chirpic ars credem că partea de sus era clădită din birne sau crengi formînd un acoperiș conic sau alungit, cu intrarea orientată spre sud sau vest. Lipitura de lut s-a folosit pe scară foarte redusă.

Suprafața restrînsă din interiorul gropii bordeiului B ne face să presupunem că în el puteau locui maximum 5 persoane. Pe podeaua bordeiului — așa cum am arătat mai sus — au fost descoperite mai multe vase de lut ars zdrobite pe loc. Nici unul dintre ele nu zăcea în poziție normală, toate erau căzute în neregulă. Judecînd în funcție de bucățile de lipitură arsă la roșu și vasele arse secundar, putem spune că bordeiul a fost distrus în urma unui incendiu puternic.

Alta este situația celei de-a doua gropi, notată A. Cu toate că forma ei este neregulată, totuși dimensiunile, adâncimea și mai ales conținutul ei pledează pentru o altă folosire a gropii. Interiorul ei era plin cu numeroase bucăți de bulgări mari și mici de lipitură arsă la roșu, bucăți ce proveneau din pereții unei locuințe de suprafață. Printre bulgării amintiți erau fragmente ceramice, așchii și unelte de silex și cîteva oase de animale. Nu ar fi exclus ca groapa, la început, să fi servit la extragerea lutului necesar unei construcții de suprafață, iar apoi ea a fost umplută cu resturi casnice.

Existența locuinței de suprafață, din pereții căreia o parte a fost găsită în groapa A, dovedește un progres însemnat al purtătorilor culturii Boian, progres realizat în domeniul construirii locuințelor.

Bizuindu-ne pe bulgării de lipitură arsă păstrată, putem descrie în parte modul de construcție al locuinței (fig. 55). Este vorba de o clădire relativ masivă, cu pereții construiți din pari (de 0,10—0,20 m grosime), înfiți la intervale regulate. Pe câteva bucăți de lipitură se observă și urme de nule, așadar între pari se făcea și o împletitură de nule. Scheletul pereților astfel alcătuit era apoi acoperit cu lut scos din gropi săpate în preajmă sau chiar în cuprinsul așezării. Lutul, pentru a putea fi folosit ca lipitură, era amestecat cu paie și pleavă de cereale, precum și cu frunze de copac. Pe unii bulgări, stratul de lipitură trece de 0,10 m grosime. Din această observație putem ajunge la concluzia că pereții aveau aproximativ 0,20 m grosime. În câteva cazuri, pe bulgări, la exterior, se observă câte un strat subțire de lipitură al unor reparații. În funcție de forma locuințelor de suprafață atestate prin descoperiri într-o perioadă mai târzie (faza Vidra) decât cea documentată la Giulești, sîntem în măsură să admitem că și locuința de suprafață ale cărei rămășițe au fost descoperite avea forma dreptunghiulară și acoperitul în două ape.

La Tangîru, în anul 1956, s-a făcut observația că de la baza nivelului Boian I a₁ (ulterior numerotarea straturilor a fost schimbată) aflătoare la 4,50 m adîncime față de nivelul actual al solului, a fost săpată o groapă de bordei cu circa 2,50 m lărgime în secțiune. Un mal este puțin mai înalt decât celălalt. Adîncimea medie a gropii este de 1,10 m⁵¹³. Malurile gropii au o formă curioasă; în loc să fie verticale sau oblice, ele sînt în zigzag. Partea inferioară a gropii are forma de pîlnie cu gura în jos, apoi cele două maluri sînt înclinate înafară, cu trepte neregulate și înguste.

Din datele publicate rezultă că în săpătura de salvare de la Alexandria, efectuată în vara anului 1956, de către B. Mitrea și C. Preda, au fost dezvelite și cercetate o parte dintr-o groapă de bordei și o groapă gospodărească. Din ambele s-au păstrat numai porțiuni. În funcție de partea rămasă, bordeiul avea forma ovală și fusese orientat cu axul lung pe direcția NV—SE. Dimensiunile lui erau de circa 2,40 m lungime păstrată, de circa 3 m lățime maximă și 1,40 m adîncime. Groapa de caracter gospodăresc fusese distrusă în cea mai mare parte⁵¹⁴.

Fig. 55. — Bucată de lipitură arsă avînd imprimate urmele unui par și a unor nule, descoperită în pămîntul de umplură al gropii A de la Giulești, din faza Aldeni.

⁵¹³ D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangîru*, în *Materiale*, V, 1959, p. 144—145, fig. 1 (profilul).

⁵¹⁴ Bucur Mitrea și Constantin Preda, *Săpăturile de salvare de la Alexandria*, în *Materiale*, V, 1959, p. 176.

Pentru studierea problemei tipurilor de locuințe din etapa Aldeni este deosebit de interesantă descoperirea de la Giulești-Sîrbi, unde pe același loc s-au dezvelit și studiat, de către Val. Leahu, trei locuințe suprapuse⁵¹⁵ (fig. 56 și 57). Primele două mai vechi sînt bordeie, iar a treia este o locuință de suprafață. Primul bordei se pare că a avut forma ovală alungită, cu axul lung orientat nord-sud. Groapa avea 1,25 m adîncime (de la nivelul de săpare), din lungime s-a păstrat pe 1,80 m, lățimea maximă păstrată a

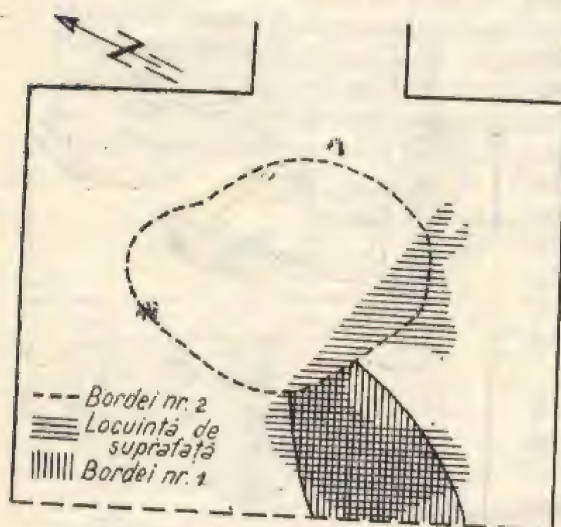

Fig. 56. — Planul suprafeței săpate la Giulești-Sîrbi, pe locul unde sînt suprapuse cele trei locuințe din faza Giulești, etapa Aldeni (după Val. Leahu, *Cercetări arheologice în București*, I, 1963, p. 186, fig. 4).

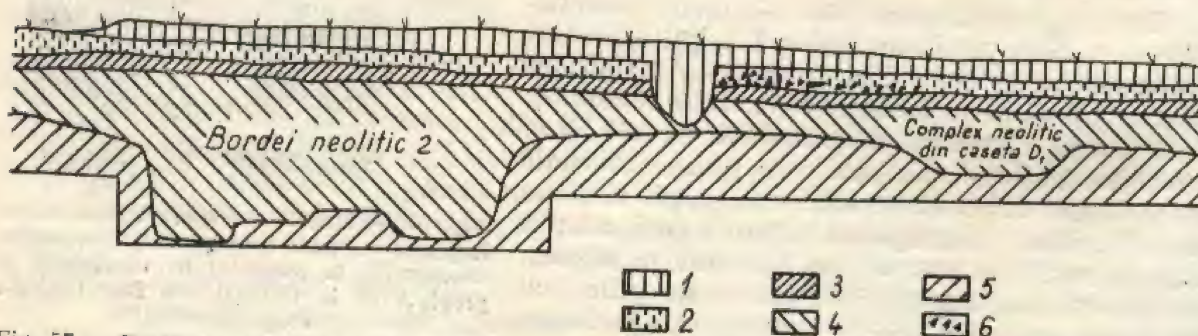

Fig. 57. — Profilul malului de nord al șanțului IV, de la Giulești-Sîrbi, în dreptul gropii bordeiului 2 (după Val. Leahu, *op. cit.*, p. 187, fig. 5). 1. Sol vegetal; 2. Humus cenușiu antic; 3. Pămînt cenușiu măzăros; 4. Sol castaniu; 5. Sol galben lutos; 6. Lipitură arsă.

fost de 1,60 m. În groapă nu s-a găsit vatră. Alte detalii nu s-au putut observa. Cantitatea mare de cenușă duce numai la presupunerea că acoperișul a fost făcut din material lemnos ușor sau din stuf. Groapa bordeiului 2 (care tăia capătul de nord al primului bordei) a avut forma oval alungită, neregulată, cu axul lung orientat NNV—SSE. Groapa a fost săpată de la baza solului castaniu și avea adîncimea de 1,20 m (măsurată de la acel

⁵¹⁵ Val. Leahu, *Săpăturile arheologice de salvare de la Giulești-Sîrbi*, în *Cercetări arheologice în București*, I, 1963, p. 179—219, 256—259.

nivel), lungimea maximă 5,45 m și lățimea de 3,75 m. La intrare era o treaptă cruțată. În podea pe axul lățimii, lângă maluri au fost săpate două șanțuri de 0,30 m adâncime maximă, al căror rost nu e clar. În groapa bordeiului nu s-au găsit urme de vatră. Cele două gropi de bordeie descrise erau în parte suprapuse de resturile unei colibe de suprafață. Suprafața de lipitură arsă a fost deranjată în cea mai mare parte de locuirile ulterioare. Judecând pe baza resturilor păstrate se pare că locuința a avut forma rectangulară cu axul lung orientat E—V. Pereții au fost făcuți din nuiiele și crengi pomostite cu lut amestecat cu paie⁵¹⁶. Cele trei locuințe suprapuse, în interiorul cărora s-au găsit numai materialele de tip Giulești din etapa Aldeni, dovedesc că această etapă a avut o durată destul de îndelungată corespunzătoare celor trei niveluri constructive de la Giulești-Sîrbi.

Cu prilejul săpăturilor efectuate la Ereteghin de către Székely Zoltán, în stratul cu materiale Boian au fost studiate mai multe locuințe de suprafață cu podea de tip platformă⁵¹⁷.

În așezările fazei Vidra, pînă acum, au fost descoperite două tipuri de locuințe: bordeie și locuințe de suprafață. Cu prilejul săpăturilor de la Bogata, pe malul bălții Gălățui, a fost studiat complexul Bogata III din etapa de început a fazei. În cazul descoperirii amintite complexul este caracterizat prin existența unei locuințe-bordei. Groapa acestuia avea forma ovală prelungă cu dimensiunile de 6×3 m și adâncimea de maximum 1 m față de nivelul vechi al solului. Malurile gropii bordeiului erau înclinate și fundul albiat. Axul lung al bordeiului era orientat pe direcția NE—SV. S-a urmărit problema dacă nu cumva au mai rămas găurile parilor din cuprinsul gropii și din jurul ei, pentru a putea încerca o reconstituire a formei acoperișului și înălțimii construcției. Nu s-a găsit nici o urmă. De asemenea, în interiorul gropii nu s-au observat urme de amenajare de trepte sau de lavițe.

Cea de-a doua etapă a fazei Vidra, etapa numită Vărăști, este documentată în numeroase complexe arheologice (Bogata IV, Boian A, Glina, Vidra, Tangiru etc.) și este caracterizată atît prin locuințe de tip bordei, cît mai ales prin locuințe de suprafață.

Pe malul lacului Gălățui, în punctul numit de noi Bogata IV, se află un complex din această etapă. Lîngă ruptura malului am cercetat o groapă de bordei în parte distrusă la mijloc de apele de ploaie ce au săpat o viroagă în malul abrupt. Groapa bordeiului Bogata IV a avut, de asemenea, forma ovală, neregulată, prelungă, cu axul orientat pe direcția NNW—SSE. Dimensiunile aproximative erau de $7 \times 2,5$ m, adîncimea de circa 0,75 m față de nivelul de la care a fost săpată, pereții gropii bordeiului erau înclinați, dîndu-i aspectul unei albi. În porțiunea sudică, pe mijlocul gropii, se afla vatra amenajată anume pe stratul de pămînt galben, viu, peste care s-a întins un strat subțire de lut și apoi suprafața a fost fățuită cu grijă. Din vatră, s-a păstrat numai o porțiune de circa 50×40 cm, restul a fost distrus încă din vechime. Datorită arderii îndelungate fățuiala, stratul de lut și fișia de pămînt de sub vatră erau arse la roșu, iar fățuiala era plesnită în numeroase locuri dobîndind aspectul unui mozaic. Însă, în cuprinsul sau înafara gropii de bordei de la Bogata IV, nu s-au găsit urmele găurilor de pari de la acoperiș sau alte amenajări interioare ca pantă sau trepte în dreptul intrării. În cazul complexului Bogata IV, prezența vetrei în interiorul gropii constituie,

⁵¹⁶ *Ibidem*, p. 185—191.

⁵¹⁷ Informații primite de la Z. Székely, căruia îi mulțumim și pe această cale.

după părerea noastră, o indicație importantă cu privire la faptul că ne aflăm într-adevăr în fața locuinței de tip bordei.

Cu prilejul săpăturilor din așezarea Boian A efectuate în 1925 de către Vasile Christescu, în porțiunea cercetată pe atunci și distrusă ulterior de apele lacului Boian, se amintește că s-au descoperit resturi de lipitură arsă din mai multe locuințe de suprafață, reprezentate prin bulgări de lipitură arsă cu urme de nuiete și de paie⁵¹⁸. Din astfel de locuințe. Tot acolo s-au găsit și mai multe vetre de diferite forme și dimensiuni. Cu privire la toate aceste resturi de locuințe au fost publicate schițe sumare și date relativ puține. Din cauza distrugerii unei porțiuni mari din partea de est a așezării Boian A de către apele lacului cu același nume, din 1956 (când am reluat cercetările de acolo) și pînă în prezent, s-a găsit o singură groapă de bordei cu dimensiuni modeste. Groapa bordeiului se afla chiar pe limba de pământ pe care am efectuat primele noastre cercetări de salvare din anul 1956. Groapa avea forma ovală regulată, cu axul lung orientat aproximativ pe direcția nord-sud. Groapa avea dimensiunile de circa $3 \times 1,5$ m. Fundul ei era albiat. Spre extremitatea sudică se afla vatra de dimensiuni reduse.

În restul săpăturilor din așezarea de la Boian s-au găsit izolați bulgări mici de lipitură arsă, cu urme de pari și nuiete, indicații evidente cu privire la existența pe întinderea așezării a unor locuințe de suprafață, dar numai pe porțiunea care a fost distrusă de ape. Pe terenul cercetat de noi, însumînd cîteva sute de metri pătrați, nu am găsit nici o locuință de suprafață. În aceeași porțiune s-au mai scos la iveală și bucăți de lipitură arsă din vetre masive, de pildă unele bucăți de vatră păstrate au grosimea de 8 cm, în spărtură au diferite culori, de la galben, cum este colorată fătuiala și pînă la roșu cărămiziu, cu diferite nuanțe de galben pînă la roșu.

O altă așezare cercetată intens pe suprafețe mari este aceea de la Vidra. Prezentînd descoperirile din faza Vidra din așezarea eponimă, Dinu V. Rosetti precizează că a descoperit în acest strat numai resturi de locuințe de suprafață (în cursul săpăturilor lui D.V. Rosetti s-au descoperit 5 locuințe, iar în ultimele săpături numai una). În diferitele lucrări se referă mai ales la una, păstrată mai bine. Din datele publicate rezultă că resturile grămezii de lipitură arsă aveau lungimea de circa 5 m. După cum ne informează Dinu V. Rosetti, resturile acestei locuințe (care a avut probabil 2 încăperi) s-au păstrat foarte bine. Atunci cînd s-a dărîmat în urma incendiului, s-au prăbușit porțiuni mari unitare. Descoperitorul afirmă chiar că erau pereți întregi prăbușiți care ar fi avut circa 1,50 m înălțime și 0,30 m grosime. Despre elementele constructive se arată că era vorba de pereții alcătuiți din pari, împletitură de nuiete și lipitură de lut amestecată cu paie. Desigur că la Vidra s-au mai păstrat și resturile altor locuințe, dar despre ele nu se vorbește în lucrările publicate.

Un vas suport de lut ars descoperit la Vidra de către Dinu V. Rosetti pune o problemă deosebit de importantă. Obiectul amintit are formă paralelipipedică⁵¹⁹. Pe partea inferioară sînt incizate cîteva linii paralele orizontale, iar între ele s-au făcut linii scurte verticale, acestea însă — fapt semnificativ — nu străbat pe verticală toate liniile orizontale, ci liniile verticale taie din loc în loc prima fișie, pe cînd cele din fișia următoare s-au făcut la jumătatea intervalului dintre liniile din fișia de sus. Fișile amintite par a imita fațada unei construcții înălțate dintr-un fel de „cărămizi” dis-

⁵¹⁸ V. Christescu, *op. cit.*, p. 255.

⁵¹⁹ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 13 și p. 15, fig. 11 și 13.

puse în șiruri regulate, mijlocul „cărămizilor” din rîndul de deasupra ajungînd cu partea de contact către extremitatea „cărămizilor” din șirul inferior. Problema încă nu a fost rezolvată. Indicația pare a fi clară, mai ales că pe mijlocul unei fețe a vasului suport se vede un orificiu care la rîndul lui ar putea reprezenta o fereastră, dar prin săpăturile arheologice efectuate în așezările Vidra încă nu s-au descoperit sau nu s-a semnalat pînă acum nici o locuință construită din calupuri de chirpie în formă de cărămizi.

Curînd după săpăturile de la Vidra s-au efectuat săpăturile de la Tangîru. Dacă ne referim la săpăturile din 1934 din această așezare, trebuie să subliniem faptul că D. Berciu a acordat o importanță deosebită problemei tipurilor de locuință din toate straturile, inclusiv din stratul corespunzător fazei Vidra. Cu acest prilej s-a acordat atenție tuturor elementelor componente ale locuințelor; de altfel, după cum ne informează Ion Nestor, și condițiile complexului au fost prielnice. Resturile de lipitură arsă ale unui complex au fost dezvelite în întregime și apoi desfăcute cu grijă. Astfel s-au găsit sub dărîmături găurile parilor (fig. 58). În funcție de urmele acestora s-a putut face precizarea că locuințele fazei Vidra au avut forma dreptunghiulară, cu lungimea de circa $6\text{m} \times 3,5\text{m}$. Parii de colț erau mai groși. Pe latura de vest, între parii de colț, s-au delimitat 5 găuri de pari; pe latura de nord, între parii principali, erau urmele a 7 pari mai subțiri, iar pe latura de est s-au observat găuri de pari subțiri, mai deși decît pe celelalte laturi, și, în sfîrșit, pe latura de sud s-au găsit numai 2 găuri de pari intermediari⁵²⁰. Din urmele păstrate, rezultă că atunci cînd se începea construcția unei astfel de locuințe se îngropau mai întîi parii de colț, mai groși, apoi între ei se înfigeau alți pari la intervale regulate și apoi se făceau împletituri de nuiele și pereții astfel formați erau apoi acoperiți pe ambele fețe cu lipitură de lut amestecat cu paie de cereale.

În legătură cu locuința de la Tangîru, rămîne deschisă problema acoperișului. În cazul unei locuințe obișnuite, cu acoperișul în două ape, ar fi fost normal ca pe mijlocul laturilor înguste să fi fost două găuri de pari mai groși pe care, sus, ar fi urmat să se sprijine grinda coamei acoperișului; or, astfel de găuri de pari lipsesc, toate găurile de pari intermediari avînd aceeași grosime. Avînd în vedere diametrul lor redus, nu putem admite că ar fi rezistat la greutatea acoperișului. De aceea, trebuie să presupunem că acoperișul locuinței de suprafață de la Tangîru a avut altă formă. Probabil a avut forma aproximativ piramidală, relativ scundă. În formularea ipotezei noastre ne bazăm pe faptul că aproximativ în mijlocul locuinței s-a găsit gaura unui par foarte gros (de două ori mai gros decît parii de colț). Grosimea lui a fost în raport direct cu greutatea pe care trebuia s-o suporte. Greutatea era mare, căci servea la susținerea întregului acoperiș. Înseamnă că pe parul central se sprijineau, foarte probabil, patru pari ce formau legătura cu parii de colț și apoi, pe piramida astfel conturată, erau fixate (probabil legate) grinzi orizontale, pe care apoi se aranja și lega acoperișul făcut, foarte probabil, de la caz la caz, în funcție de condițiile locale, din paie sau din trestie.

Locuința de la Tangîru a avut axul lung orientat pe direcția est-vest. În afară, lîngă latura de est, se pare că a fost un fel de pridvor de circa 1 m lățime, pe toată lungimea laturii; acoperișul lui era sprijinit pe cîte două perechi de pari înfipti la extremități⁵²¹.

⁵²⁰ D. Berciu, *Tangîru*, p. 8–10; D. Berciu, *Petru Rareș*, p. 5.

⁵²¹ D. Berciu, *Tangîru* p. 10; idem, *Petru Rareș*, p. 5 (planul).

Locuința avea o singură încăpere, cu podeaua alcătuită din câteva straturi subțiri de pământ bine bătătorit. În mijlocul încăperii, lângă parul central, se afla vatra anume amenajată, de formă aproximativ rotundă, cu dimensiunile de $1,40 \times 1,25$ m. Vatra avea marginile puțin ridicate și era făcută direct pe podină. În jurul vetrei erau trei mici găuri de pari (așa sînt notate pe plan)⁵²² în text însă autorul menționează numai doi pari⁵²³ care ar fi servit probabil pentru susținerea coșului sau a unui cuptor.

Prin săpăturile de la Glina, între anii 1943 și 1948, de sub conducerea lui M. Petrescu-Dîmbovița, în cuprinsul stratului Boian, la baza nivelului corespunzător fazei Vidra, s-au descoperit resturile de lipitură arsă din 10 locuințe de suprafață. Din nefericire, resturile lor s-au găsit în foarte proastă stare de conservare, probabil din cauză că în vechime au stat multă vreme supuse intemperiei. La baza nivelului amintit, grămezile aveau grosimea de circa 10 cm, forme neregulate și aspect unitar; cu greu se puteau observa urme de pari. Locuințele de la Glina au fost distruse de foc. Este demn de remarcat faptul că ele au fost clădite mai ales spre centrul așezării, partea de legătură cu restul terasei rămînînd liberă. Sub dărîmăturile locuințelor de la Glina nu s-au găsit unelte sau vase întregi, ceea ce constituie o dovadă că locuitorii așezării au părăsit locuințele lor după ce le-au evacuat în întregime, rămînînd pe loc numai obiectele pierdute și cioburile vaselor sparte în cursul folosirii lor.

În cuprinsul așezării de la Glina, locuințele erau, se pare, dispuse în șiruri paralele, la intervale aproximativ regulate unele de altele. În suprafețele săpate s-au găsit urmele a două șiruri paralele de locuințe (la intervale de cîte 7—8 m una de alta), șiruri dispuse de-a lungul axului lung al așezării⁵²⁴. În cazul locuințelor de la Glina, din cauza stării proaste de conservare nu se poate face nici o încercare de reconstituire și nu se pot preciza dimensiunile locuințelor, deoarece nu s-au putut determina găurile de pari.

Pe același șantier, în diferite campanii s-au găsit resturi de vetre, mai mult fragmentare, cu fățuiala netedă, de formă rotundă sau ovală și cu dimensiuni apreciabile. Una dintre vetrele care se afla izolată în spațiul dintre locuințe, avea $1,20 \times 0,70$ m, în porțiunea dezvelită, restul fiind sub mal⁵²⁵.

O altă vatră care ne atrage atenția a fost studiată în 1946; vatra, după cum a prezentat-o M. Petrescu-Dîmbovița, avea trei fățuieli succesive. Ultima fățuială împreună cu arsura de sub ea avea 5 cm grosime, fățuiala propriu-zisă avînd numai 3 mm. Judecînd în funcție de o porțiune mai bine păstrată din vatră se pare că aceasta a avut mai mult forma rectangulară. Între cele două fățuieli era un strat de pământ de 7—8 cm.

Problema gropilor din așezările aparținînd fazei Vidra pînă acum a fost foarte puțin studiată. Faptul este explicabil prin numărul redus al săpăturilor pe o suprafață mai mare în cuprinsul așezărilor — majoritatea așezărilor Vidra au fost săpate pe suprafețe restrînse datorită faptului că în cele mai multe cazuri stratul Vidra este suprapus de straturi groase de 3—4 m cu materiale de tip Gumelnița. Problema a putut fi urmărită numai în două puncte: Glina și, mai ales, în așezarea Boian A.

Cu prilejul săpăturilor de la Glina (între 1943, 1945—1948) s-au găsit și delimitat numai cîteva gropi mici rotunde din faza Vidra. Din umplutura lor s-a scos o cantitate restrînsă de materiale.

⁵²² D. Berciu, *Petru Rareș*, p. 5.

⁵²³ D. Berciu, *Tangîru*, p. 10.

⁵²⁴ Informații primite de la M. Petrescu-Dîmbovița.

⁵²⁵ Informații primite de la M. Petrescu-Dîmbovița.

În săpăturile noastre de la Boian A s-au găsit mai multe gropi. Primele s-au delimitat încă din toamna anului 1956. Este vorba de groapa bordeiului și de o altă groapă alăturată de mari dimensiuni, de formă ovală, avînd fundul în unghi. În legătură cu această groapă nu s-a observat nici o amenajare sau vatră. Pe fundul ei s-au descoperit cioburi, un vas întreg din pastă fină și oase de animale. Alte gropi s-au determinat în săpăturile din anii 1958–1959. Într-un singur șanț s-au descoperit 4 gropi. Trei din ele aveau forma rotundă, cu diametrul de la 70 cm la 1 m și adîncimea de circa 50–60 cm. În secțiune aveau formă cilindrică și fundul puțin albiat. Groapa a patra avea forma ovală, diametrul maxim de 4 m și diametrul minim de 2 m, iar adîncimea maximă, circa 1 m de la marginea ei. Fundul era mai adînc la mijloc. S-a săpat greu din cauza nivelului ridicat al apelor lacului, fundul gropii aflîndu-se la circa 50–60 cm sub nivelul apei. Malurile ei erau albiate. În umplutură s-a găsit o foarte mare cantitate de fragmente ceramice, unelte și numeroase oase de animale.

Din cele expuse rezultă că oamenii culturii Boian din faza Vidra săpau relativ puține gropi, majoritatea fiind folosite probabil pentru scoaterea lutului necesar diferitelor scopuri gospodărești.

Din descoperirile cunoscute rezultă că oamenii din faza de tranziție au construit numai locuințe de suprafață. În cursul săpăturilor de lîngă satul Petru Rareș, D. Berciu a acordat o importanță deosebită problemei locuințelor și, într-adevăr, în decursul celor două campanii de săpături (1933 și 1935), a reușit să dezvelească resturile unei locuințe de suprafață (fig. 59). Cercetarea masei de lipitură arsă a permis arheologului

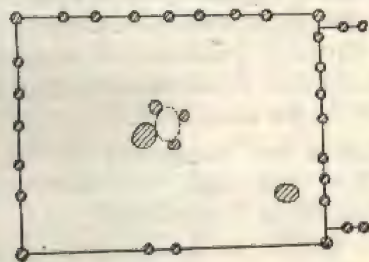

Fig. 58. — Planul locuinței nr. 1 din faza Vidra, așezarea Tangiru. Latura îngustă din stînga are 5,25 m lungime și este orientată cu vîrfurile de sus spre nord. (după D. Berciu, *BMJV*, II, 1937, p. 5, fig. 3, nr. 1).

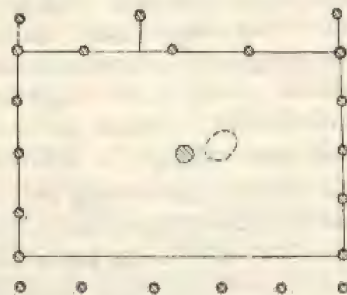

Fig. 59. — Planul locuinței din faza de tranziție, așezarea de la Petru Rareș. Latura lungă are 5,10 m lungime (după D. Berciu, *BMJV*, II, 1937, p. 5, fig. 3, nr. 2).

să ajungă la concluzia că pereții locuinței au fost construiți în sistemul paiantă, adică cu pari și împletitură de nuiele. Scheletul astfel realizat era completat cu blăni despicate. Pereții erau acoperiți cu un strat de lipitură de lut amestecat cu paie de cereale și bine frământat⁵²⁶. Se cuvine semnalată „prezența unor elemente arhitectonice”, printre care notăm un fragment de colcană (?) și fragmente care par a fi făcut parte dintr-un perit⁵²⁷. Locuința de suprafață de la Petru Rareș a avut forma dreptun-

⁵²⁶ D. Berciu, *Petru Rareș*, p. 5–6.

⁵²⁷ *Ibidem*, p. 6.

ghiulară, cu dimensiunile de 5,10 m lungime și 3 m lățime. Planul locuinței a fost măsurat în funcție de găurile de pari păstrate în condiții bune ⁵²⁸. După schița publicată de D. Berciu, se pot face unele precizări. Una din laturile lungi a avut de-a lungul ei 5 pari (cei din colț fiind mai groși); cealaltă latură lungă, după părerea descoperitorului, este alcătuită numai din cei doi pari de la colțuri. Laturile scurte au avut scheletul format din cîte cinci pari (inclusiv parii de colț). În mijlocul locuinței s-a găsit urma unui par cu secțiunea de formă ovală (0,40 × 0,30 m), care fusese îngropat pînă la 1,50 m adîncime față de nivelul de atunci al solului. Ținînd seama de grosimea parului, s-a admis că rolul lui era de a susține acoperișul, care, în funcție de un strat de cenușă găsit pe grămada de lipitură arsă, a fost probabil de stuf ⁵²⁹.

Locuința de la Petru Rareș era orientată cu axul lung pe direcția NE—SV. De-a lungul laturii de sud-est s-au observat găurile a trei pari (înfipți vertical), ce ar corespunde unui fel de pridvor larg de 0,80 m. Lîngă latura de nord-vest s-a găsit un șir de 6 găuri de par, dar unele erau oblice, ceea ce a permis descoperitorului să considere că ele reprezintă „un mic adăpost pentru vite” ⁵³⁰. Pardoseala locuinței era alcătuită din două straturi de pămînt galben. Stratul inferior era bine bătătorit. Peste el s-a așternut un strat de lut amestecat cu păioase și netezit, acesta din urmă reprezentînd pardoseala propriu-zisă ⁵³¹.

În preajma parului de mijloc era vatra, de formă rotundă. Alături de vatră era o groapă plină cu cenușă, cioburi, oase arse, scoici și diferite materiale arheologice ⁵³².

Tot în preajma vetrei era o laviță de lut, înaltă de 0,45 m, cu colțurile rotunjite și cu „marginile puțin ridicate față de suprafața pe care se putea șade” ⁵³³. Lavița a fost renovată de două ori. Atunci cînd a fost făcută, suprafața ei a fost vopsită cu culoare roșie, bine pregătită, formîndu-se fondul pe care s-au pictat motive decorative de culoare albă. Se observă pe fragmentele de lipitură păstrate că motivele erau geometrice și erau alcătuite în mare parte din benzi de cîte două sau trei linii înguste paralele. Ornamentele realizate par a fi similare celor de pe ceramică.

Cu prilejul primei renovări, întreaga laviță a fost acoperită cu un strat de lut, pe care s-au făcut alte ornamente. Fondul a fost tot roșu, dar motivele decorative vopsite cu alb se deosebesc în parte de ornamentarea precedentă, căci se folosesc și spirale. Atunci cînd s-a făcut a doua renovare, lavița nu a mai fost ornamentată în nici un fel ⁵³⁴.

Cu prilejul săpăturilor amintite de la Petru Rareș, s-au găsit bucăți mari de lipitură arsă, dintre care unele pictate cu culoare albă pe fond roșu. Unele bucăți mari „aveau formă dreptunghiulară sau triunghiulară, analoage unor cărămizi pregătite anume în această formă pentru a servi la un scop bine determinat, în construcția locuinței” ⁵³⁵.

În stratul II din așezarea de la Pietrele, corespunzător etapei Spanțov a fazei de tranziție, s-au găsit de asemenea resturile unei locuințe de suprafață și anume bulgări mari de lipitură arsă, purtînd urme de pari și de nuiele. În stratul următor, pe care-l atribuim tot fazei de tranziție, s-au găsit resturile masive ale unei locuințe arse, sub

⁵²⁸ Ibidem, p. 5.

⁵²⁹ Ibidem.

⁵³⁰ Ibidem.

⁵³¹ Ibidem.

⁵³² Ibidem.

⁵³³ Ibidem, p. 6.

⁵³⁴ Ibidem, p. 7.

⁵³⁵ Ibidem.

dărîmăturile căreia au rămas toate obiectele ce se aflau în interior, în momentul izbucnirii incendiului ⁵³⁶.

În cuprinsul aceluiași strat s-a dat peste resturile unei vetre de formă ovală (0,90 × 0,60 m). Marginile vetrei au fost făcute mai înalte decît partea de mijloc. Înălțimea parapetului astfel realizat este de 0,30 m; spre est este și mai înalt, ajungînd pînă la 0,45 m. În dreptul gurii vetrei, parapetul era întrerupt pe un interval de 0,30 m. Parapetul era alcătuit din pietre mari, așezate cu grijă una lîngă alta și apoi acoperite cu un strat de lut amestecat cu paie. Vatra era compusă dintr-un strat de pămînt de 0,25 m grosime, bine bătătorit și apoi fățuit cu lut fin. Din cauza folosirii îndelungate, sub vatră pămîntul a dobîndit culoarea roșie pe o grosime de 0,30 m ⁵³⁷.

La Spânțov, în decurs de trei campanii de săpături, s-au făcut unele observații cu privire la locuințele din faza de tranziție. În stratul de cultură corespunzător fazei, de la suprafața solului și pînă la 0,80 m adîncime, s-au descoperit „numeroase mase de chirpic ars de dimensiuni relativ mari” ⁵³⁸ din locuințe de suprafață. În anul 1952 s-au dezvelit, numai pe lățimea șanțului I, resturile a două locuințe; celelalte suprafețe de lipitură arsă au fost astupate spre a fi studiate mai tîrziu ⁵³⁹. Pe bulgării de lipitură arsă proveniți din cele două locuințe s-au observat urme de pari și de trestie din care era format scheletul locuințelor. Sebastian Morintz precizează că pereții aveau circa 0,15 m grosime și că au fost reparați de cîteva ori, după cum rezultă din straturile subțiri de lipitură ce se desprind de pe bulgări. Pardoseala uneia dintre locuințe era alcătuită dintr-un strat de pămînt galben-albicios ⁵⁴⁰.

Tot în anul 1952 s-a descoperit un obiect considerat ca fiind un model de lut al unei locuințe (fig. 60). Piesa are forma paralelipipedică, cu înălțimea de 0,08 m și cu pereții ușor înclinați spre exterior și cu acoperișul în două ape. Două dreptunghiuri scobite, pe cele două pante ale acoperișului, par a reprezenta greutatea așezate anume pentru a-l fixa ⁵⁴¹.

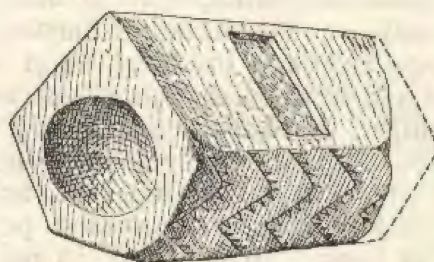

Fig. 60. — Model de locuință din faza de tranziție, descoperit în așezarea de la Spânțov (după Sebastian Morintz, *SCIV*, IV, 1-2, 1953, p. 224, fig. 6).

În ultimele două rapoarte preliminare nu se menționează alte date despre resturile locuințelor dezvelite.

În anul 1960 s-au făcut primele sondaje în așezarea de la Radovanu și s-au găsit, în cuprinsul suprafeței săpate, resturi din trei construcții de suprafață (una în nivelul 2 (pl. 26/2) și celelalte două în nivelul 1). La baza nivelului superior, s-au dezvelit resturile masive ale unei locuințe de dimensiuni apreciabile. Resturile ei, care se aflau

⁵³⁶ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 505.

⁵³⁷ *Ibidem*.

⁵³⁸ Bueur Mîtreș, C. Preda, Sebastian Morintz

și Corneliu Mateescu, *Șantierul Spânțov*, în *SCIV*, IV, 1-2, 1953, p. 223.

⁵³⁹ *Ibidem*, p. 224.

⁵⁴⁰ *Ibidem*.

⁵⁴¹ *Ibidem*, p. 223-224 și fig. 6.

între 0,12 și 0,26 m adâncime față de nivelul actual al solului, s-au păstrat în condiții foarte bune. Suprafața pe care erau răspândite resturile locuinței are forma neregulată, cu dimensiunile de aproximativ 8×8 m. La cercetarea resturilor, s-a observat că stratul de lipitură, de-a lungul unei porțiuni din marginea de nord, este puțin mai gros și formează o linie dreaptă. În lungul aceleiași margini s-a remarcat și un șir de câteva pete de formă ovală, de culoare vinată. Marginea de nord, care ne-a atras atenția prin linia ei dreaptă, reprezenta, după cum am crezut atunci, resturile părții inferioare rămase *in situ* din peretele de miazănoapte al locuinței cercetate. Acum, după 11 ani de săpături, se poate spune că în realitate porțiunea respectivă aparține unei lavițe scunde, lungă cât peretele de nord al locuinței. După cum s-a observat pe teren, o parte din grămada de lipitură arsă era alcătuită din frinturi mai mari sau mai mici dintr-un fel de calupuri de lipitură. Calupurile aveau forma unor turte dreptunghiulare cu laturile puțin arcuite și cu dimensiuni similare, anume: 0,68 m lungime și 0,39 m lățime. Grosimea lor nu era uniformă, la mijloc calupurile aveau 0,08 m, iar spre margine 0,05 m grosime. Cele două fețe și muchiile calupurilor erau netezite. În cadrul porțiunii păstrate mai bine a peretelui de nord se observă patru rânduri de calupuri suprapuse, rămase pe loc din vechime. Lângă a doua construcție din nivelul I se afla un fragment dintr-un astfel de calup. În secțiunea transversală el avea diferite culori, marginile erau de culoare roșie-cărămizie, dar mijlocul, pe o porțiune de formă lenticulară, avea culoarea vinată. Astfel se explică și petele din marginea de nord a locuinței mari. Petele vinete reprezentau miezul unui șir de calupuri distruse pînă la mijlocul grosimii lor, cu prilejul muncilor agricole. Se pune însă întrebarea de ce toate calupurile sînt arse în același fel și de ce toate au miezul cu secțiunea lenticulară de culoare vinată? În cazul în care lavița ar fi fost făcută din calupuri simple (uscate la soare), suprapuse și lipite între ele cu lut, atunci cînd locuința a fost distrusă prin foc, ar fi fost normal ca majoritatea calupurilor să fi fost arse în chip inegal, adică arderea la roșu să se fi făcut pe porțiuni, de exemplu jumătatea dinspre focul mai puternic să se fi ars la roșu, iar restul să fi păstrat altă culoare, cu nuanțe diferite. Faptul însă că majoritatea calupurilor au miezul vinat pe întreaga lor lungime și marginile roșii ne îndeamnă să presupunem că, înainte de a fi folosite, calupurile uscate la soare au fost arse la foc deschis. În cuprinsul grămezii de lipitură arsă sînt și unele bucăți de lipitură, păstrînd imprimate urme de nule. După calculele făcute, locuința a avut forma dreptunghiulară, cu latura lungă de circa 7 m, cu cea scurtă de aproximativ 4 m. În studiul publicat am arătat că axul lung al locuinței era orientat pe direcția ENE—VSV. Lavița formată din calupuri, a avut circa 0,40 m lățime. În realitate, în funcție de studierea tuturor locuințelor din așezarea respectivă, rezultă că și acea descrisă mai sus a avut axul lung orientat pe direcția nord-sud.

Încă din 1961 s-a observat că în majoritatea cazurilor grămezile de lipitură arsă au suprafața de deasupra destul de netedă (pl. 27/1—2; pl. 28). În 1962, după dezvelirea tuturor locuințelor, s-a verificat din nou observația și s-a căutat explicarea ei, care s-a obținut în cursul demontării grămezilor de lipitură ale celor 6 locuințe.

Grămezile de lipitură arsă în cazul în care erau nederanjate (în ultimele veacuri) aveau forma dreptunghiulară, cu dimensiuni apreciabile (circa 8×4 m), cu axul lung orientat aproape exact pe direcția de nord-sud (fig. 61—63). Pe baza observațiilor făcute considerăm că la majoritatea locuințelor de la Radovanu pereții au fost făcuți din lemn, cu folosirea pe scară redusă a crengilor și erau acoperiți cu un strat subțire de fătuială, din care s-au păstrat mici grămăjoare de lipitură arsă la roșu, avînd urme de paie.

În interior, platforma-pardoseală era cu totul deosebită de cele descoperite în cuprinsul locuințelor de la Petru Rareș și de la Spanțov. La construirea locuințelor de la Radovanu s-au aplicat alte metode.

Platformele locuințelor de suprafață de la Radovanu erau făcute astfel: se întindea mai întâi o podea de birne despicate, subțiri, unele lungi, altele cu intervale cât mai mici între ele, paralele, dar *perpendiculare pe axul lung al locuințelor*. În cazul

Fig. 61. — Planul platformei de lipitură arsă a locuinței nr. 4 din faza de tranziție, etapa Fintinele, așezarea Radovanu (nivelul 1) (săpături Eugen Comșa).

în care o astfel de birnă nu ajungea de la un perete la altul, se adăuga o bucată în continuare pentru completare.

Peste podeaua astfel realizată se întindea mai întâi un strat (de circa 10 cm grosime) de lut amestecat cu o mare cantitate de paie, apăsându-se așa fel ca să pătrundă bine și în intervalele dintre birne și apoi se întindea un al doilea strat de lut cu foarte puține paie, fățuit cu grijă (gros de 5—6 cm). Odată cu distrugerea locuințelor prin foc, stratul de lipitură al platformei a ars la roșu. În decursul veacurilor, din cauză că lipitura avea grosimi variabile (în funcție de grosimea birnelor pe care fusese întinsă), pardoseala a plesnit în bucăți, dar acestea au dobândit, chiar când sînt de mici dimensiuni, forma unei benzi, perpendiculare pe axul lung al locuințelor și corespun-

zătoare cu direcția birnelor. În realitate s-au sfărâmat în bucățele mărunte porțiunile de lipitură unde stratul de lipitură a fost mai subțire, mai ales în dreptul intervalelor dintre birne.

În câteva dintre locuințele de la Radovanu s-au găsit amenajări interioare. Cîte o laviță pe toată lungimea peretelui de nord. Astfel de lavițe erau de 10—15 cm înălțime față de suprafața platformei și aveau lățimea de 40 cm. Ele erau făcute cu un strat subțire de lut. Pe una din lavițe s-au găsit fragmente din două vase sparte pe loc.

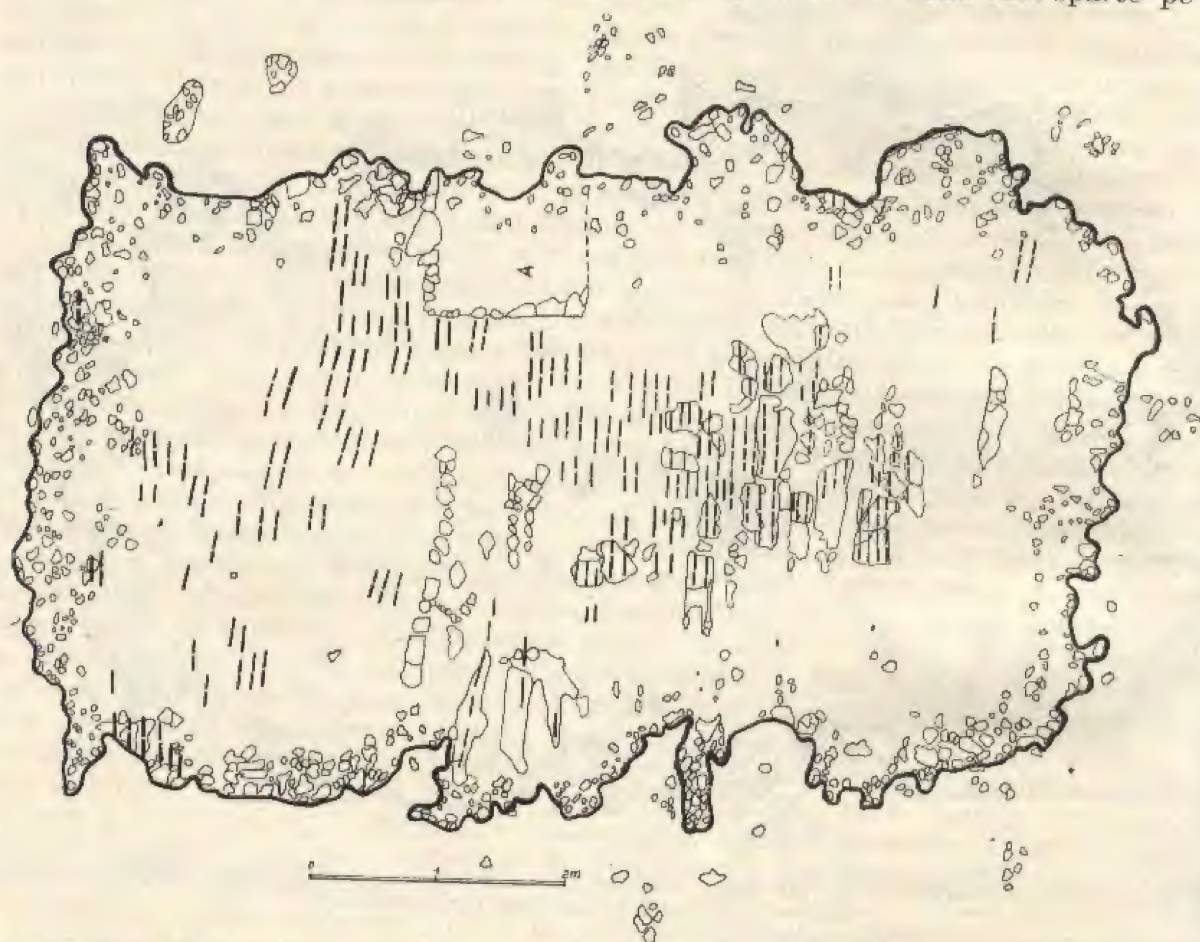

Fig. 62. — Planul platformei de lipitură arsă a locuinței nr. 5 din faza de tranziție, etapa Fîntînele, așezarea de la Radovanu (nivelul 1). A = resturile unui cuptor. Liniile întrerupte indică direcția urmelor de birne de pe partea dorsală a bucăților de lipitură.

Tot la baza nivelului I din așezarea de la Radovanu, spre marginea de est, la cîteva metri distanță de locuința mare, s-au descoperit resturile unei alte construcții, deosebită ca aspect de locuința mare. Rămășițele celei de-a doua construcții au fost cercetate în întregime. Aceasta a avut dimensiuni reduse. În săpătură s-a dezvelit numai un strat de lipitură arsă la roșu de circa 0,06 m grosime, formînd un fel de platformă, pe vremuri continuă. Acum este crăpată în numeroase bucăți. Deasupra platforma era netezită. Pe ea s-au găsit bucățele mărunte și rare de lipitură arsă la roșu.

Nu sîntem în măsură să precizăm dacă platforma descrisă a făcut parte dintr-o locuință sau dintr-o construcție gospodărească anexă.

În continuarea săpăturilor de la Radovanu, 1961 și 1962, s-au dezvelit în întregime resturile locuințelor corespunzînd nivelului I (superior). În total, au fost dezvelite și studiate amănunțit resturile a 12 locuințe de suprafață și o singură suprafață de lipitură rămasă de la o construcție mică anexă.

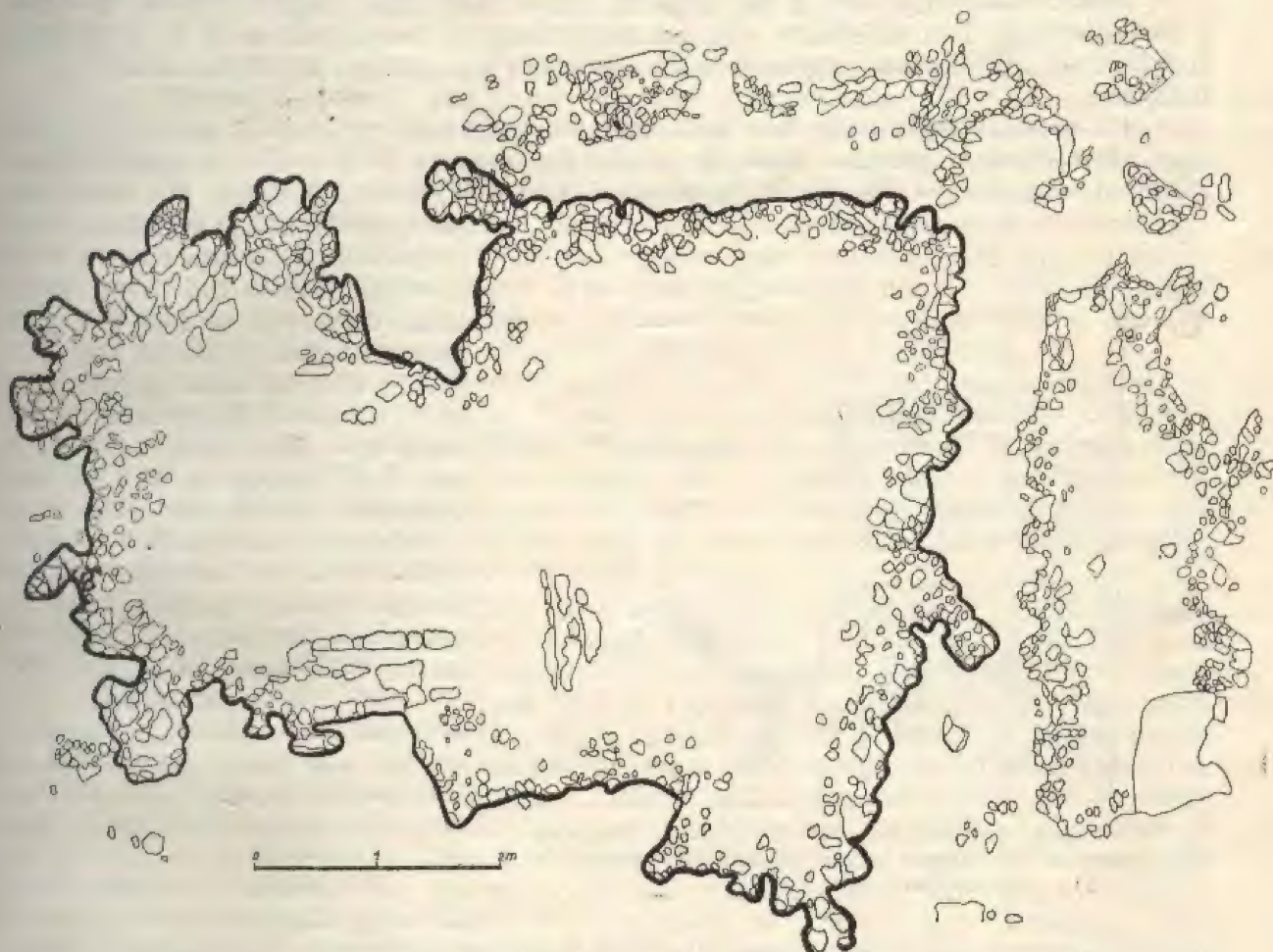

Fig. 63. — Planul platformei de lipitură arsă a locuinței nr. 8 din faza de tranziție, etapa Fîntinele, așezarea de la Radovanu (nivelul 1). A = resturile unui cuptor.

În cuprinsul a trei locuințe de la Radovanu și anume: locuințele 1, 5 și 8 s-au descoperit resturi de cuptor. În toate trei cazurile ele se află puțin lateral față de mijlocul laturii de est, lungi, a locuinței (fig. 62 și 63). În două cazuri, planșeul de lipitură al locuinței se oprește la marginea platformei cuptorului, nu trece pe sub ea. Urmele de birne de dedesubt ajung și ele numai pînă la marginea cuptorului. În locuința I, încă nu s-a verificat, dar, după toate aparențele, cuptorul se înălța direct pe pămînt, nu pe planșeu.

Toate cele trei cuptoare au dimensiuni aproape identice de $1,20 \times 0,70$ m și au colțurile dinspre interior puțin rotunjite, iar extremitățile celor două laturi perpen-

diculare pe peretele lung al casei ajung la marginea de lipitură arsă, dovedind prin aceasta că pereții locuințelor respective au fost construiți nu pe platforma de lipitură, ci în afara ei.

Platforma cuptorului din locuința 1 a fost făcută din lut amestecat cu paie la fel și lavița din casa 5. În schimb, cea din locuința 8 a fost făcută din pământ. Toate trei au fost făcute cu lut. Cea din casa 1 a fost, după cum am arătat, făcută de trei ori.

Platformele cuptoarelor au aspectul unor mese, căci construcția de deasupra a fost distrusă. Din nefericire, din cauză că resturile locuințelor erau la o adâncime foarte mică, din aceste cuptoare s-au păstrat părți reduse, avînd maximum 0,15 m înălțime.

Cu prilejul săpăturilor din anul 1962, în cuprinsul nivelului 1 de la Radovanu s-au găsit două fragmente dintr-un model de locuință de lut. Ele ne permit reconstituirea construcției de deasupra solului. Modelul reprezintă casele din epoca res-

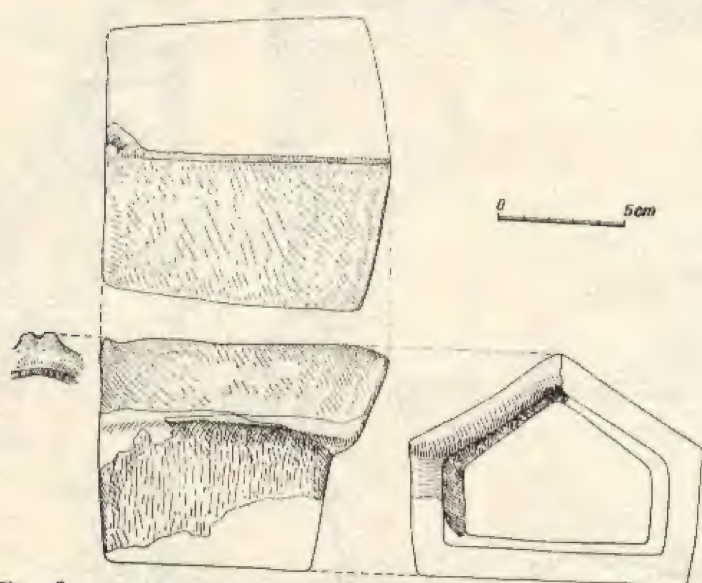

Fig. 64. — Model de locuință din faza de tranziție, etapa Fintinele, descoperit în cuprinsul așezării corespunzătoare nivelului 1 din așezarea de la Radovanu.

pectivă, de aceea este deosebit de important. Locuința pe care o reprezintă avea forma dreptunghiulară, cu pereții avînd înălțimea aproape egală cu latura îngustă a casei, deci au avut aproximativ 3 m înălțime. Acoperișul era în două ape. Este remarcabil că la cele două colțuri de sus ale acoperișului se văd cîte două mici proeminente care indică extremitățile birnelor încrucișate de la marginile acoperișului (fig. 64). Pe suprafața acoperișului modelului nu se mai vede nici o indicație.

În aceeași așezare, înafara șanțului de apărare, s-au găsit resturi din cîteva construcții de suprafață; ele încă nu au fost dezvelite spre a li se putea preciza caracterul.

Pe platformele mai multor locuințe, lingă colțul de sud-vest, s-au observat urmele unor vetre. De fapt focul se făcea direct pe platforma de lut, fără nici o amenajare. Datorită folosirii îndelungate a acestor vetre, porțiunile respective ale platformelor au o culoare mai închisă în raport cu restul suprafeței și au dobîndit aspectul specific de mozaic.

Vetrele simple descoperite în cuprinsul așezării de la Radovanu sînt în majoritatea cazurilor de formă rotundă și au avut diametrul de circa 0,50 m. La dezvelire, se constată că foarte multe au fost distruse în cea mai mare parte. Vetrele sînt de tipul obișnuit întregii epoci neolitice, anume au suprafața netedă, fără margini înalte și sînt alcătuite dintr-un strat de fănuială de lut fin. Din cauza arderii îndelungate, suprafața vetrelor a dobîndit aspect de mozaic foarte mărunt.

Cu toate că documentarea cu privire la locuințele din diferitele faze ale culturii Boian este inegală, putem ajunge la unele concluzii valabile pentru întreaga cultură.

Studiind amănunțit problema, observăm că oamenii culturii Boian și-au construit și au viețuit în locuințe de două tipuri și anume în bordeie și în locuințe de suprafață. Primele sînt caracteristice pînă în prezent pentru faza Bolintineanu; sînt, de asemenea, predominante în cursul fazei Giulești, în continuare sînt semnalate unele complexe izolate (alcătuite din bordeie), pînă aproape de sfîrșitul fazei Vidra. Pînă în prezent, nu se cunoaște nici un bordei din faza de tranziție.

Primele resturi de locuințe de suprafață se cunosc din complexe de la începutul fazei Giulești, treptat numărul lor crește și în cursul fazei Vidra ele sînt specifice. În sfîrșit, în faza de tranziție, locuințele de suprafață sînt exclusive. Subliniem echilibrul: prima fază caracterizată prin bordeie, ultima prin locuințe de suprafață. În cursul celor mijlocii, în faza Giulești domină bordeiele și crește treptat numărul locuințelor de suprafață, iar în faza Vidra domină locuințele de suprafață și descrește numărul bordeielor. Prin datele prezentate mai sus însă nu excludem posibilitatea ca și în faza Bolintineanu să se găsească resturile unor locuințe de suprafață, izolate, și în faza de tranziție să se descopere gropi de bordeie izolate, dar ele nu pot fi considerate ca fiind caracteristice celor două faze menționate.

Bordeiele descoperite în diferitele așezări din fazele Bolintineanu, Giulești și Vidra sînt caracterizate prin gropi de formă ovală (în majoritatea cazurilor). Excepție face doar groapa unui bordei (cu materiale Giulești din așezarea de la Aldeni), care a avut formă trapezoidală. Gropile bordeielor sînt totdeauna albiate sau puțin asimetrice cu o pantă mai înclinată și alta mai abruptă (Greaca). Malurile gropii bordeiului de la Aldeni erau sprijinite cu pari și erau verticale. Adîncimea gropilor față de nivelul actual al solului este de circa 1 m.

Pe marginea gropilor, de obicei, nu s-au păstrat resturi de arsură de la acoperiș sau de la construcția de deasupra solului. Totuși, la Greaca a fost observată o mică porțiune de arsură în lungul malului gropii bordeiului. Este sigur, dacă ținem seama de cantitatea redusă de lipitură arsă din gropile bordeielor, că la construcția de deasupra solului s-a folosit foarte puțină lipitură de lut și aceea de obicei amestecată cu nisip și cu o cantitate redusă de paie. Pînă acum, în cuprinsul gropilor s-au găsit doar urme de vetre obișnuite situate totdeauna către una din extremitățile gropii bordeiului (de exemplu în cazul bordeiului de la Bogata IV, vatra se află la capătul estic al gropii). Ne lipsese pînă acum datele cu privire la eventuale trepte sau lavițe. Dificultatea descoperirilor lor se datorește în bună parte faptului că, de cele mai multe ori, pămîntul de umplutură al gropilor este de culoare deschisă și se deosebește greu de lutul galben din jur. Uneori sîntem nevoiți să urmărim marginile gropilor prin secțiuni.

Din cursul fazei Giulești s-au descoperit, după cum am arătat, mai ales gropi de bordeie, dar încă din etapa Greaca se cunosc resturile unor locuințe de suprafață asupra cărora trebuie să insistăm. În două complexe (la Giulești și la Bogata I) s-au descoperit dărîmăturile unor locuințe de suprafață. Este vorba de grămezi mari de bulgări de lipitură arsă, care în loc să fie lăsate pe loc, așa cum ar fi normal, erau adunate și aruncate în gropi ce fuseseră săpate probabil pentru alte scopuri casnice. Din datele cunoscute, reiese că situațiile semnalate nu sînt întîmplătoare, ei corespund unui obicei al oamenilor neolitici de a arunca bolovanii de lipitură arsă proveniți din locuințe în gropi. Aceeași situație s-a observat și în așezarea de la Techirghiol, aparținînd purtătorilor culturii Hamangia.

Locuințele de suprafață din faza Vidra și cele din faza de tranziție sînt în parte deosebite. În primul rînd diferă prin dimensiunile medii. Cele din faza Vidra fiind de obicei mai mici decît cele din faza de tranziție. Forma lor este similară, și unele și altele erau construite după sistemul paiantă, avînd schelete de pari, împletitură de nuiele și lipitură de lut amestecat cu multe paie de cereale. După cum s-a observat la Tangîru și la Petru Rareș, unele locuințe au avut pridvor sau, după cum consideră D. Berciu, chiar adăposturi pentru animale. În unele locuințe din faza Vidra, în interior vetrele erau făcute într-un colț, pe cînd la Petru Rareș (faza de tranziție), vatra era făcută aproximativ în centrul locuinței. În ambele cazuri, vetrele erau făcute pe podele din pămînt galben bătătorit. Spre deosebire de ele, locuințele de la Radovanu au podea făcută dintr-un strat gros de lut, întins direct pe pămînt sau pe o podea de birne dispuse perpendicular pe axul lung al caselor. Pe baza sistemului descris locuințele de acest tip se aseamănă foarte mult cu cele din culturile Cucuteni și Petrești. Atît din locuințele de la Radovanu, cît și din cele cucuteniene au rămas platforme arse. Subliniem observația cu privire la lavițele lungi și cuptoarele din cîteva locuințe de la Radovanu, în toate cazurile făcute în aceeași parte a încăperii.

Despre caracteristicile construcției de deasupra solului avem date insuficiente, dacă ne referim la observațiile făcute asupra dărîmăturilor. Multe dintre lipsuri sînt însă completate prin folosirea datelor ce rezultă din studierea modelelor de locuințe mici, făcute din lut. Pe teritoriul nostru s-au descoperit pînă acum două modele: unul (cam îndoielnic), găsit la Spanțov, și altul, fragmentar, descoperit în 1962 la Radovanu. Majoritatea modelelor mici de lut s-au găsit însă pe teritoriul R. P. Bulgaria⁵⁴². Modelele menționate imită locuințe de suprafață, de formă dreptunghiulară, cu acoperișurile în două ape. Pe pereții lungi sînt cîte două sau trei orificii, indicînd ferestrele acelor case, ferestre care, în timpul culturii Boian, erau de formă rotundă. Ornamentele de pe cîteva modele constituie indicii că exteriorul și, probabil, interiorul locuințelor era zugrăvit și ornamentat cu diferite motive liniare și probabil spiralice.

Din datele existente rezultă cît se poate de clar că majoritatea locuințelor erau alcătuite dintr-o singură încăpere. Despre o singură locuință de la Vidra se spune că a avut două încăperi.

O altă observație care se impune subliniată este că în toate locuințele de suprafață cercetate, în interior s-au găsit doar lavițe de mici dimensiuni, pe care n-ar fi putut dormi decît un singur copil. Dacă ținem seama pe de o parte de 3 figurine de lut ars reprezentate în poziție sezîndă și, în al doilea rînd, de modelele mărunte de lut ars ale unor piese de mobilier (descoperite în așezări de la începutul culturii Gumelnița propriu-zisă)⁵⁴³ trebuie să admitem că și oamenii culturii Boian, în special cei din faza de tranziție, au știut să prelucereze lemnul și să-și facă anumite piese de mobilier. Oamenii din faza de tranziție ce aveau locuințe construite după sistemul celor de la Radovanu puteau dormi pe așternut întins direct pe planșeul masiv, care-i ferea de umezeală și de frig. Pentru cei din faza Vidra, înclinăm să credem că își făceau probabil lavițe. Restul mobilierului de lemn din interiorul caselor era alcătuit sigur din scăunele scunde, pe cîte trei sau patru picioare și probabil dintr-un fel de scaune cu spetează și din mese rotunde, scunde, pe cîte patru picioare, tot de lemn.

⁵⁴² James Harvey Gaul, *op. cit.*, pl. XXXI, 2-4.

⁵⁴³ Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, II, 1925, p. 91 și p. 81, fig. 63, 17, 18. Mini-

aturi de „scaune” s-au găsit, cu prilejul primelor săpături, în ambele straturi Gumelnița A și în Gumelnița B.

Încălzirea locuințelor în anotimpurile friguroase era realizată prin focurile menținute continuu pe vetrele din colțuri sau din mijloc. Lemnul ce servea drept combustibil se găsea din belșug în preajma așezărilor. Fumul ieșea direct prin acoperiș, fără a i se amenaja vreun orificiu anume; dacă ar fi existat astfel de orificii, ele ar fi fost redade pe cele câteva modele de locuințe cunoscute.

Se pune problema de a explica de ce purtătorii culturii Boian la începutul evoluției lor au trăit în bordeie de dimensiuni reduse și treptat s-au ridicat, construindu-și locuințe la suprafața solului, ca pînă la urmă să renunțe cu totul la folosirea aceluia tip de locuință. Atragem atenția că procesul de trecere de la bordeie la locuințele de suprafață este strîns legat de trecerea de la așezările mici neîntărite de pe marginile teraselor la așezările mai mari, întărite prin pante abrupte și șanțuri de apărare.

Ambele fenomene le explicăm prin modificările survenite în activitatea economică a purtătorilor culturii Boian. În funcție de caracteristicile culturii lor materiale, oamenii din faza Bolintineanu și Giulești au dus un mod de trai semi-stabil și de aceea neavînd posibilitatea să rămînă prea mult pe același loc, își făceau bordeie mai ușor de construit, care nu necesitau nici un efort deosebit și nici o cantitate prea mare de materiale. Spre deosebire de ei, prin modificările produse în domeniul cultivării plantelor, oamenii din perioada de la sfîrșitul fazei Giulești, în special cei din fazele Vidra și cei din faza de tranziție au devenit treptat sedentari și reușind să-și asigure rezervele de hrană de la o recoltă la alta, își construiau locuințele la suprafața solului, din ce în ce mai încăpătoare și din ce în ce mai multe, oglindind creșterea treptată a numărului locuitorilor din așezări.

Încadrarea tipurilor de locuințe ale purtătorilor culturii Boian în complexul mare al culturilor neolitice din sud-estul Europei constituie o problemă ce merită a fi studiată cu toată atenția. Problema a fost pusă la noi pentru prima oară de către D. Berciu, încă din anul 1937. În stadiul de atunci al cercetărilor, pe bună dreptate D. Berciu a contestat valabilitatea ipotezei lui Hermann Schroller, după care tipul de locuință de formă rectangulară a pătruns în regiunile noastre dinspre nord, din regiunile considerate în acea vreme, ca avînd, în epoca neolitică, o cultură superioară în raport cu cele din regiunile noastre.

D. Berciu considera că trecerea de la tipul de locuință bordei la locuințele de suprafață s-a făcut pe temeiuri locale, ca rezultat al inventării de către oamenii neolitici din regiune a locuinței megaron. Mai tîrziu acest tip de locuință s-ar fi răspîndit spre sud. Temeiul părerilor formulate de D. Berciu îl constituia descoperirea la Tangîru a nivelului de colibe suprapuse de nivelul cu locuințe de suprafață. Sintem de acord cu arheologul amintit cînd contestă ipoteza referitoare la originea nordică a locuințelor rectangulare; în schimb, ne îndoim de justetea părerii cu privire la originea locală a locuințelor rectangulare.

După părerea noastră tipurile de locuințe folosite de purtătorii culturii Boian au avut origini deosebite. Primul tip și anume bordeiele sau colibele (cum le numește D. Berciu) sînt fără îndoială locuințe de origine locală. Astfel de locuințe au fost folosite încă de purtătorii culturii Criș, cea mai veche cultură neolitică documentată pînă acum în regiune. Semnificativ este însă faptul că purtătorii acestei culturi, după ce au folosit bordeie (de exemplu cele de la Verbița erau de formă rotundă) mai tîrziu au trecut la construirea unor locuințe de suprafață, modeste. Situația însă este deosebită la sud de Balcani, pe teritoriul R.P. Bulgaria, unde încă din timpul culturii Kara-

novo I (paralelă în parte cu începutul culturii Criș) sînt documentate încă de la început locuințe de suprafață, rectangulare, de dimensiuni apreciabile. Din analiza datelor prezentate rezultă că în timp ce oamenii culturii Criș din regiunile noastre trăiau încă în bordeie, în același timp purtătorii culturii Karanovo I construiau și trăiau în locuințe de suprafață. Concluzia ce se degajă este că în regiunile apropiate de țara noastră, cele mai vechi locuințe de suprafață, de formă rectangulară, au apărut la sud de Dunăre, de unde credem că mai târziu s-au răspîndit spre nord pînă la Carpați și mai departe. Este interesant de semnalat că odată cu trecerea la locuințele de suprafață, în sudul țării noastre nu s-a renunțat la folosirea bordeielor. Se știe că purtătorii culturii Dudești au locuit și ei în bordeie, iar într-o fază mai tîrzie, în locuințe de suprafață. Urmașii lor direcți, purtătorii culturii Boian — după cum am arătat —, au locuit mai întîi în bordeie, apoi, încă de la începutul fazei Giulești, se constată paralelismul între bordeie și locuințele de suprafață pentru că în faza de tranziție să se cunoască pînă acum numai locuințe de suprafață, care vor fi transmise și urmașilor lor, purtătorii culturii Gumelnița.

Considerăm că tipul de locuință cu platformă de lut făcută pe podea de birne despicate, cunoscut în sudul țării la Radovanu, poate fi considerat de origine sudică, deoarece cele mai vechi locuințe de acest tip din estul Peninsulei Balcanice sînt documentate la sud de Balcani în cadrul culturii Karanovo I. În stadiul actual al cercetărilor nu sîntem în măsură să precizăm dacă tipul de locuință cu platformă de lut, din așezările neolitice din aria culturii Petrești și din aria culturii Cucuteni-Ariușd, a fost transmis din sud de către purtătorii culturii Boian, sau din spre sud-vest.

IX

ÎMBRĂCĂMINTEA ȘI PODOABELE

Prin săpăturile arheologice efectuate în așezări aparținând aproape tuturor culturilor neolitice din țara noastră au fost descoperite figurine de lut ars sau de os. O bună parte din aceste figurine sînt foarte stilizate și neornamentate. În cazul a două culturi neolitice importante se observă o tendință de a reda, cît mai realist, chipul uman și de a ornamenta figurinele. Este vorba de culturile Boian și Vădastra.

Cu decenii în urmă, Dinu V. Rosetti, prezentînd plastica antropomorfă din așezarea de la Vidra, a menționat că o parte dintre ornamentele incizate pe diferitele figurine reprezintă îmbrăcămintea, dar nu a încercat să prezinte piesele din care era alcătuită îmbrăcămintea⁵⁴⁴. Aproximativ în aceeași vreme Vladimir Dumitrescu, studiînd și clasificînd figurinele culturii Gumelnița, admitea, fără a intra în amănunte, că ornamentele ar putea reprezenta îmbrăcămintea.

În ultima vreme, Corneliu N. Mateescu, studiînd plastica documentată în așezările culturii Vădastra, a făcut observații importante în legătură cu îmbrăcămintea femeilor din această cultură. Astfel a reușit să demonstreze că femeile purtau cămăși strinse și încrețite în jurul gîtului, iar partea inferioară a corpului era acoperită de fote⁵⁴⁵.

În analiza problemei îmbrăcămintei și a podoabelor oamenilor culturii Boian vom folosi două categorii de date; majoritatea le obținem cercetînd figurinele feminine și apoi cele masculine găsite în diversele așezări.

Pentru a face deosebiri între reprezentarea pe figurine a tatuajului în raport cu îmbrăcămintea noi am aplicat unele criterii sigure. Figurinele pe care urma a fi redat tatuajul erau înfățișate cu picioarele despărțite și elementele componente ale motivelor ornamentale tatuate erau separate pe fiecare membru sau pe fiecare parte a corpului. În cazul nostru ne interesează în special picioarele. În schimb, figurinele pe care urma a fi reprezentată îmbrăcămintea, în special cele feminine, au *totdeauna* picioarele alăturate și între ele s-a adăugat puțin lut pentru a micșora adîncimea intervalului și a putea astfel să execute un motiv ornamental în întregime (așa cum era el pe îmbrăcămintea) trăgînd liniile incizate de pe un picior în continuare pe celălalt. În al doilea rînd pe figurinele cu decor incizat înfățișînd îmbrăcămintea, fiecare piesă vestimentară este clar delimitată prin cîte o linie.

Cea de-a doua categorie de date este mult mai redusă și se referă la observațiile făcute în cursul dezvelirii scheletelor din mormintele purtătorilor culturii Boian.

Documentarea în privința îmbrăcămintei și a podoabelor este inegală pentru fazele de evoluție ale culturii.

⁵⁴⁴ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik*, p. 42. ⁵⁴⁵ Informație primită de la Corneliu N. Mateescu.

Faza Bolintineanu. Din cursul ei cunoaștem o singură figurină și aceea fragmentară. Pe ea este redat un decor alcătuit din câteva spirale îmbucate, care ar putea reprezenta decorul îmbrăcăminte, căci spiralele care de obicei în cazul tatuajului se fac separat pe fiecare parte a corpului, în cazul de față nu țin seama de anatomie și sînt înșirate pe întreaga suprafață ornamentată. Lipsește, este drept, linia de margine (inferioară) a îmbrăcăminte.

Fig. 65. — Reconstituirea îmbrăcăminte femeilor din comunitățile fazei Giulești, de la începutul etapei Greaca. Pe baza formei și decorului figurinei de la Bogata I; a se vedea fig. 74/2.

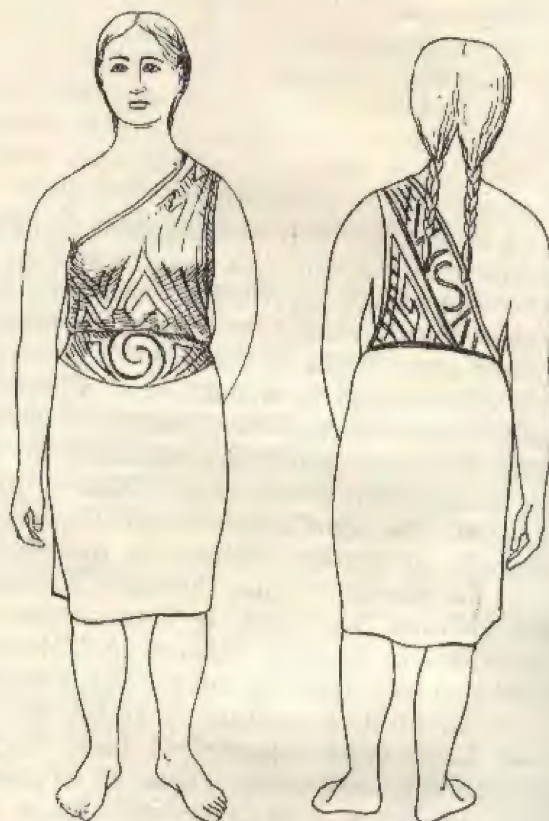

Fig. 66. — Reconstituirea îmbrăcăminte femeilor din comunitățile fazei Giulești, etapa Aldeni. Pe baza decorului figurinei de la Tangiru; a se vedea fig. 74/8.

Faza Giulești. Din etapa Greaca s-au descoperit câteva figurine cu „îmbrăcăminte” și „podoabe” alcătuite din linii incizate. Este vorba numai de figurine feminine descoperite în două complexe anume la Bogata și la Greaca.

În cuprinsul complexului Bogata I, cu aproximativ 10 ani în urmă, Niță Anghelescu a descoperit și publicat două figurine feminine dintre care una îmbrăcată ⁵⁴⁶.

Femeia înfățișată era îmbrăcată cu o rochie lungă (ce începea de la umeri și ajungea pînă la glezne). În față rochia era ornamentată cu două șiruri laterale de triunghiuri oblice (fig. 65). Ele constituie un indiciu că rochia a fost realizată dintr-o singură

⁵⁴⁶ N. Anghelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia*, în SCIV, VI, 1-2, 1955, p. 318, fig. 7, 1, 2.

bucată de țesătură îndoită în două pe mijlocul lungimii unde s-a făcut și tăietura pentru a putea fi îmbrăcată, apoi marginile au fost cusute între ele. Precizăm că pe figurină partea superioară a rochiei nu este indicată, reconstituirea noastră pentru acea parte din îmbrăcămintă este ipotetică.

La Greaca s-au găsit câteva figurine fragmentare. Din analiza lor rezultă că femeile din cursul acestei faze ajunseseră să poarte părul strâns în coc și acoperit cu un fel de căciuliță scundă de formă cilindrică, pe care s-a făcut un ornament alcătuit din patru linii paralele, grupate două câte două, în cruce. Pe o mână (de lut ars) găsită izolată, poate de figurină, sînt trase patru linii care reprezintă cu siguranță o podoabă feminină, foarte probabil niște brățări.

În același complex s-a găsit și un mic pandantiv de lut ars în forma literei S, cu partea de mijloc mult îngroșată și cu extremitățile ascuțite. Spre una din extremități piesa este perforată pentru a fi suspendată. Piesa a fost înșirată pe un fir de „ață” alături de alte piese probabil similare și purtate la gît de femeile din epoca respectivă.

Pe șantierul de la Cernica la mai multe schelete de la începutul culturii Boian atribuite fazelor Bolintineanu și etapei de început a fazei Giulești s-au găsit la mîini brățări masive lucrate din scoici de *Spondylus* și șiraguri de mărgelă lucrate din același fel de scoici ⁵⁴⁷.

Din cea de-a doua etapă a fazei Giulești se cunoaște o figurină feminină fragmentară găsită în stratul Giulești (Boian IIa) de la Tangîru ⁵⁴⁸. S-a păstrat numai partea de sus a corpului ornamentat cu incizii, dar în funcție de celelalte descoperiri putem reconstitui și îmbrăcămintea părții inferioare a femeii ce o reprezintă (fig. 66). Rezultă că în perioada de la sfîrșitul fazei Giulești și începutul fazei Vidra femeile purtau o fotă înfășurată în jurul mijlocului, în cazul dat este vorba de o bucată de țesătură de formă dreptunghiulară ornamentată cu motive spiralice și geometrice. Această piesă era lăsată mai liberă în față și cobora de la brîu pînă la genunchi. Partea de sus a îmbrăcămintei era alcătuită dintr-o fișie de țesătură lucrată anume, de circa 0,40 m lățime, care petrecută pe după umărul drept cobora oblic pe spate, capătul fiind acoperit de fotă.

Din faza Vidra, avem o singură piesă cu indicația îmbrăcămintei însă decorul nu este prea clar (fig. 67 și 68). După toate probabilitățile partea inferioară a corpului era înfășurată cu o fotă similară celor descrise mai sus, de la brîu pînă mai jos de genunchi. Este mai greu de reconstituit partea de sus a îmbrăcămintei. Pe figurina amintită pare să fie reprezentată o piesă ce cobora în față de la gît (de care era legată), acoperea umerii, sîinii și cobora pînă la brîu, partea ei inferioară fiind acoperită de fotă. Considerăm că era o astfel de piesă, deoarece ornamentul incizat cobora pe verticală de la gît pînă aproape de brîu, acoperind și sîinii. O altă piesă vestimentară sub forma unei fișii late de circa 0,20 m era fixată cu capătul în față în dreapta personajului reprezentat și era petrecută pe sub mîna stîngă și trecînd oblic pe spate ajungea pe umărul stîng și era acoperită de piesa din față. Se pune însă problema dacă nu cumva decorul de pe piesa descrisă este prea stilizat și trebuia în realitate să reprezinte pe partea superioară a corpului o singură piesă vestimentară, sub forma unei fișii late de circa 0,40 m care avea în față partea inferioară acoperită de fotă, apoi acoperea pieptul pînă la umeri

⁵⁴⁷ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Cimitirul și așezarea neolitică de la Cernica*, comunicare prezentată în ședința Secției de orînduire a comunei

primitive de la Institutul de arheologie la 12 iunie 1962.

⁵⁴⁸ D. Berciu, *Contribuții*, 1961, p. 410, fig. 192; p. 411, fig. 193, 1.

și trecînd peste umărul drept era strînsă și petrecută oblic pe spate pînă sub mîna stîngă și capătul trecut în față și fixat în partea dreaptă.

Din aceeași fază datează o serie de morminte de copii și de adulți descoperite în diferite puncte din sudul Munteniei.

La gîtul cîtorva schelete de copil de la Glina s-au găsit șiraguri de mărgelă lucrate din scoici de *Spondylus* și de *Dentalium*. Aceste mărgelă au formă cilindrică cu înălțimea de circa 1 mm și diametrul pînă la 2 mm. Alte mărgelă au avut forma ovală prelun-

Fig. 67. — Reconstituirea îmbrăcăminteii femeilor din comunitățile din faza Vidra, etapa Vărăști. Pe baza decorului figurinei de la Boian A; a se vedea fig. 74/11.

Fig. 68. — A doua variantă de reconstituire a îmbrăcăminteii femeilor din comunitățile fazei Vidra, etapa Vărăști.

gă fiind perforate în lung. De asemenea, la unul dintre schelete s-au găsit și cîteva mărgelă tubulare făcute din foiță răsucită de aramă⁵⁴⁹. Tot la Glina, în 1946, s-au găsit o serie de mărgelă de diferite tipuri. Unele, după cum ne informează M. Petrescu-Dîmbovița, erau făcute din valve de scoici, în formă de butoiașe, altele cilindrice scurte; pe lîngă ele semnalăm mărgelă simple rotunde și înguste precum și plăcuțele dreptunghiulare cu cîte un orificiu la cele două extremități.

⁵⁴⁹ Informație primită de la M. Petrescu-Dîmbovița.

Un mormînt deosebit de interesant s-a descoperit la Andolina, la circa 200 m spre nord de malul lacului Boian ⁵⁵⁰. În dreptul gîtului scheletului s-au găsit 30 de mărgelute lucrate din scoici și 28 de mărgelute de aramă. Dintre mărgelute din prima categorie 24 au fost lucrate din scoici de *Spondylus gaederopus*, iar celelalte din scoici de *Dentalium* (fig. 69, 70 și 79/2—7). Mărgelutele de *Spondylus* sînt în formă de plăcuțe dreptunghiulare cu colțurile rotunjite. În secțiune toate au forma triunghiulară. Fiecare plăcuță

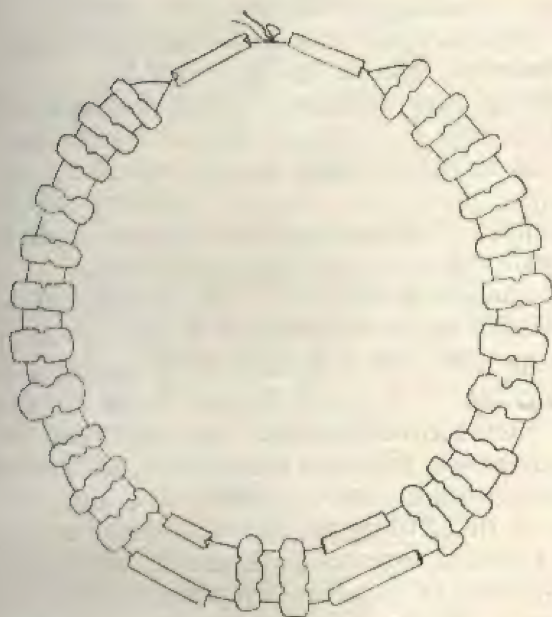

Fig. 69. — Încercare de reconstituire a șiragului de mărgelute bilobate, trilobate și tubulare descoperite într-un mormînt de la Andolina.

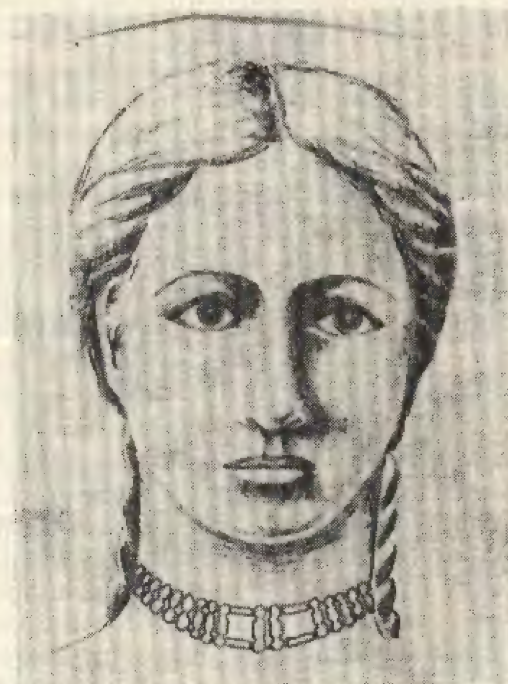

Fig. 70. — Chip de fată avînd pe gît șiragul de mărgelute reconstituit pe fig. 69.

are pe laturile lungi cîte două sau cîte trei perechi de creștături opuse (16 sînt cu cîte două creștături și opt cu cîte trei creștături). Pe partea dorsală a plăcuțelor s-au făcut, către extremități, la majoritatea pieselor, cîte două orificii (pe un singur exemplar sînt trei orificii), perpendiculare cu axul lung și paralele cu fața mărgelutei. Nu poate fi nici o îndoială că mărgelutele au fost înșirate pe două fire paralele, pe care grupurile de plăcuțe cu cîte două creștături alternau cu plăcuțe avînd cîte trei creștături. Se poate spune că în față mărgelutele erau distanțate și între ele erau intercalate (mai curînd pe orizontală decît pe verticală) mărgelute tubulare de *Dentalium*. Datorită faptului că nici una din mărgelute descrise nu a căpătat culoarea verde, se poate afirma că din mărgelutele de aramă de formă rotundă, mici, era alcătuit un alt șirag, ce nu venea în contact cu cel format din mărgelutele de scoici. În regiunea bazinului aceluiași schelet s-a găsit izolată

⁵⁵⁰ Eugen Comșa, *Mormîntul neolitic descoperit lângă satul Andolina*, în *SCIV*, XII, 2, 1961, p. 359—362; la unul dintre scheletele de la Cernica s-a găsit o

„coroniță” formată din plăcuțe similare celor de la Andolina.

o mărgică plată de scoică. Tot în cadrul necropolei de la Andolina s-a mai găsit la un alt schelet un șirag de mărgice mici de formă cilindrică făcute din scoici de *Spondylus*. Se cuvin semnalate unele observații interesante făcute în cadrul grupului de morminte din cuprinsul și din preajma așezării Boian A. Unul dintre schelete avea în dreptul creștetului un ac de aramă, ceea ce ne îndreptățește să presupunem că scheletul a fost al unei femei, ce avea părul aranjat în chip de coc și fixat cu un ac de aramă. Cu prilejul dezvelirii unui alt schelet din același grup s-au descoperit în dreptul gâtului trei mărgice cilindrice de *Spondylus* și altele trei deasupra cotului mîinii stîngi.

În aceeași așezare s-a mai găsit o greutate mică de lut ars (de 1 cm înălțime) cu orificiu micuț și toată suprafața acoperită de înțepături; aceasta a fost probabil o mărgice de șirag, ca și o altă mărgică de scoică *Spondylus*, găsită tot la Boian A.

Dintre podoabele folosite de oamenii aceleiași faze amintim o plăcuță (din scoică *Spondylus*) de formă similară celor găsite la Andolina și un obiect din scoică de *Spondylus*, cu patru brațe scurte în formă de cruce. În mijlocul piesei este un orificiu rotund. Cele patru brațe au marginile arcuite. Cele două piese s-au scos la iveală cu prilejul săpăturilor de la Boian A. Cîteva plăcuțe dreptunghiulare asemănătoare celor de la Andolina au fost descoperite la Glina și în cuprinsul necropolei de la Cernica.

Din cursul fazei de tranziție au fost descoperite destul de multe figurine avînd înfățișate pe ele îmbrăcămintea și alte caracteristici ce ne interesează în acest capitol.

Un grup de astfel de figurine a fost găsit de către Dinu V. Rosetti în așezarea de la Vidra, în stratul corespunzător fazei de tranziție⁵⁵¹. Decorul incizat de pe ele este foarte clar, iar părțile din care era alcătuită îmbrăcămintea femeilor din acea vreme sînt neîndoelnice (fig. 71). Pe toate figurinele ornamentate, păstrate mai întregi, se observă că partea de jos a corpului, de la brîu și pînă la genunchi, era acoperită cu o fotă mai liberă în față și puțin mai lată la spate. Faptul că decorul de pe fotă este unitar constituie o indicație că fiecare piesă de acest fel era țesută separat și anume în acest scop. Partea superioară a corpului, în față, era acoperită cu o piesă dreptunghiulară sau pătrată cu marginea de sus dreaptă (așezată mai sus de sîni) și fixată la extremități prin două bretele late ce treceau peste umeri și pe sub subsuori și erau prinse de marginea piesei descrise. Pe această piesă vestimentară erau făcute unele ornamente alcătuite din linii oblice. Pe spatele tuturor acestor figurine este reprezentată o altă piesă de îmbrăcămintă în formă de triunghi, cu baza în jos, acoperită la partea inferioară de fotă. Virful de sus al piesei era legat printr-o „sfoară”. Pe toate figurinele ornamentate, piesele triunghiulare sînt acoperite de motive decorative diferite: semicirculare, în unghi, sau meandrice. Pe mai multe figurine se vede legătura din jurul gâtului (de care se fixa piesa triunghiulară) de această legătură în față ei atîrna cîte un pandantiv rotund.

Pe una dintre figurinele de la Vidra este reprezentat și părul aranjat sub forma a două cozi lăsate să atîrne liber pe spate⁵⁵².

În așezarea de la Radovanu s-au găsit, de asemenea, cîteva figurine ornamentate cu linii incizate. Pe gîtul unei astfel de figurine se vede pe spate virful piesei în formă de triunghi.

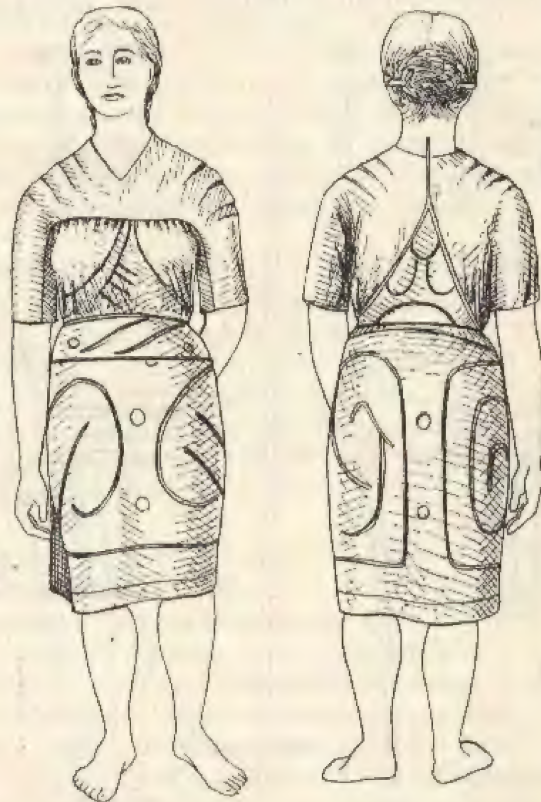
Observații deosebit de interesante s-au făcut în cuprinsul necropolei de pe malul de nord al grindului Grădiștea Ulmilor unde între numeroasele morminte gumelnițene

⁵⁵¹ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik*, p. 31—33, pl. 11, 12 și pl. 13/1—9.

⁵⁵² *Ibidem*, pl. 12-2.

au putut fi deosebite și câteva morminte din faza de tranziție. La două dintre acestea, pe crani, s-au observat urme de ocră roșu. Pe primul craniu se vedea clar un strat subțire de ocră pe arcadele feței, iar pe celălalt craniu se vedea culoarea roșie cu care fusese vopsită fața celui decedat precum și fruntea. Deosebit de clar se vedea culoarea roșie de pe frunte.

Fig. 71. — Reconstituirea îmbrăcăminții femeilor din comunitățile din faza de tranziție, pe baza decorului figurinei de la Vidra; a se vedea fig. 76/2.

Din cursul celei de-a doua etape a fazei de tranziție s-a găsit și o figurină masculină în așezarea de la Ipotești. Figurina este fragmentară, dar pe ea este indicată, cât se poate de clar, îmbrăcămintea individului reprezentat (fig. 72). Singura lui piesă vestimentară era alcătuită dintr-o fișie de țesătură de 10 — 15 cm lățime și ornamentată prin trei dungi longitudinale paralele. Fișia era legată pe abdomen sub forma unui brâu de la care atirna, din fișia de țesătură, porțiuni egale ca lungime, pe mijloc, în față și în spate, până aproape de genunchi.

În studierea multilaterală a culturilor din epoca neolitică ar trebui să se acorde mai multă importanță problemei îmbrăcăminții, căci prin rezolvarea ei s-ar lămurii pe de o parte cum se îmbrăcau oamenii aceia, pe de altă parte am obține mai multe indicii cu privire la clima din perioada studiată. Este drept că pentru multe culturi deolitice din țara noastră lipsesc încă o serie de date, dar desigur în curând vor fi nescoperite figurine și apoi se vor mai descoperi și mormintele purtătorilor lor, ceea ce va permite să se obțină multe indicații prețioase cu privire la îmbrăcămintea și podoabe.

După cum s-a arătat, documentarea noastră cu privire la fazele de evoluție a culturii Boian, deși este inegală, totuși ne permite să cunoaștem o serie de elemente ale îmbră-

căminiei. Unele dintre ele fiind folosite timp îndelungat. Majoritatea datelor de care dispunem se referă la îmbrăcămintea și la podoabele feminine. În schimb, cunoaștem destul de puțin despre îmbrăcămintea bărbătească și în privința copiilor avem date numai despre podoabele lor.

Datele din faza Bolintineanu sînt extrem de puține. Ținînd seama de decorul de pe piciorul figurinei de la Cățelu (care decor se aseamănă mult cu acela al figurinelor

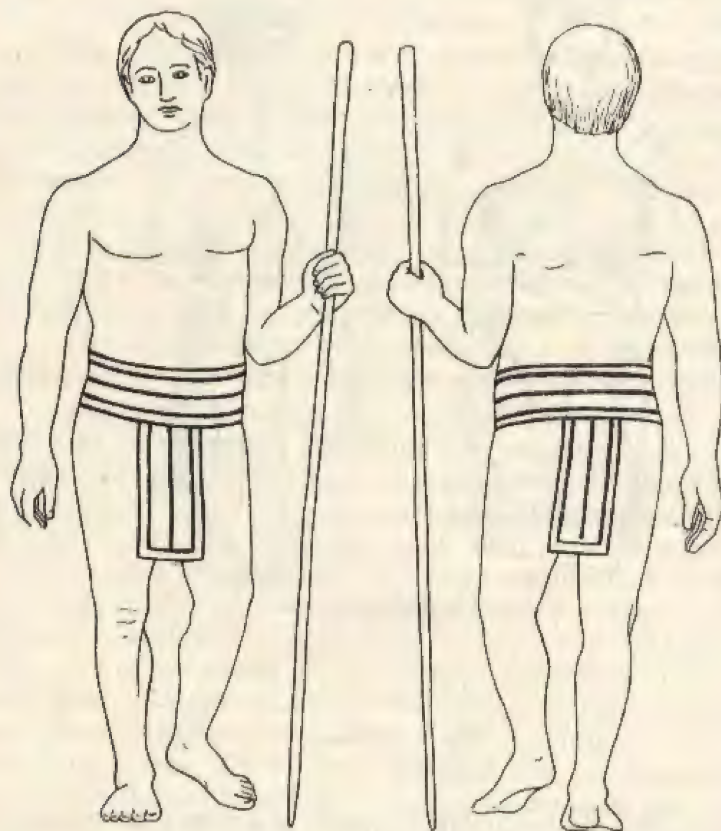

Fig. 72. — Reconstituirea briului purtat vara de bărbații din faza de tranziție. Pe baza decorului figurinei de la Ipo-tești; a se vedea fig. 76/3.

din faza următoare), înclinăm să admitem că și femeile din faza Bolintineanu purtau pe partea inferioară a corpului o fișie de țesătură în chip de fotă.

Începînd cu prima etapă a fazei Giulești constatăm că se pot deosebi două categorii de îmbrăcămintă la femei anume rochii lungi, din țesătură groasă, despre care considerăm că erau purtate iarna.

Celelalte date despre îmbrăcămintea din faza Giulești și pînă la sfîrșitul culturii se referă numai la îmbrăcămintea de vară a femeilor. În general partea inferioară a corpului era acoperită de o fișie de țesătură de briu pînă la genunchi. Totdeauna frumos ornamentată mai ales cu spirale îmbucate și mai rar cu alte motive geometrice. Mai sensibilă la evoluție, deci la variabilitatea „modei” feminine se dovedește a fi partea superioară a îmbrăcăminiei. La sfîrșitul fazei Giulești se folosea o fișie de țesătură ce acoperea în mare parte pieptul și spatele fiind petrecută peste urmărul stîng iar extremitățile fișiei erau acoperite de fotă.

În faza următoare (Vidra) documentarea este tot redusă, ținând seama de figurina de la Boian A, înclinăm să admitem că partea superioară a îmbrăcămintei feminine era alcătuită tot dintr-o singură fișie. Un capăt era acoperit în față de fotă, apoi fișia era petrecută peste umărul drept dusă oblic pe sub subsuora mâinii stîngi și apoi trecută prin față în dreapta unde și cel de al doilea capăt era acoperit de fotă.

În cursul fazei de tranziție se ivesc noi piese de îmbrăcămintă pentru partea superioară a corpului. În față era o fișie scurtă de formă dreptunghiulară ce începea mai sus de sîni pe care-i acoperea și era fixată prin două bretele ce treceau pe sub subsuori și se fixau de aceeași piesă în față. Partea de jos a piesei era acoperită de fotă. Pe spate era o altă piesă de formă triunghiulară cu baza în jos. Vîrful de sus era legat cu o „sfoară” de gît. Pe baza unor analogii etnografice considerăm că piesa triunghiulară avea un rol funcțional anume acela de a fi folosită la transportarea copiilor mici sau a unor greutăți. În cazul acesta baza piesei trebuia să fie legată cu un fel de „șnur” în jurul corpului.

Îmbrăcămintea descrisă este cea principală; trebuie însă să admitem că femeile purtau pe dedesubt un fel de cămăși făcute din țesătură mai subțire. Despre existența unor astfel de piese din îmbrăcămintea feminină din epoca neolitică avem o dovadă clară în așezarea de la Vădastra (Măgura Fetelor) unde Corneliu N. Mateescu a descoperit o figurină feminină avînd redată în jurul gîtului cutele unei cămăși⁵⁵³.

Piese de îmbrăcămintă descrise erau lucrate desigur din două categorii de fibre. În principal erau folosite fibrele de lînă mai groase, pentru facerea fotei. Alte fibre mai subțiri (poate de cîneapă) erau întrebuințate pentru facerea părții superioare a îmbrăcămintei.

Părțile îmbrăcămintei feminine erau lucrate din țesături făcute la războiul de țesut vertical, la care în funcție de datele cunoscute se făceau fișii de țesătură de lățimi diferite între 55 — 70 cm. Acestea fiind folosite la facerea fotei, iar alte fișii mai înguste de circa 0,40 m lățime erau întrebuințate pentru facerea părții superioare a îmbrăcămintei. Încă din faza Bolintineanu suprafața fișiiilor era ornamentată cu motive spirale. În faza Giulești pe fișia din care s-a realizat rochia erau redată ornamentele făcute de-a lungul marginii fișiei. La fel și în faza Vidra ornamentarea era în lungul marginii fișiei. Nu putem ști cu exactitate prin ce metode se făcea ornamentarea îmbrăcămintei fișiei. Prin țesătură, deci în cursul lucrului, folosindu-se fire de diferite culori sau mai simplu prin vopsirea ornamentelor după ce fișia de țesătură era gata făcută. Dintre podoabele feminine din cursul culturii Boian cunoaștem o serie întreagă.

La gît, începînd probabil încă din faza Bolintineanu și sigur încă de la începutul fazei Giulești și pînă la sfîrșitul culturii Boian, femeile purtau șiraguri de mărgelă făcute, în principal, din valve de scoici *Spondylus gaederopus* și din cochilii de *Dentalium*. Majoritatea mărgelilor sînt de formă cilindrică scunde cu diametrul de circa 2 mm și grosimea pînă la 1 mm. Perforate la mijloc, ele erau înșirate în număr apreciabil. Mai tîrziu, în special, în cursul fazei Vidra, paralel cu mărgelile de scoică apar și cele făcute din foiță de aramă. Mărgelile astfel obținute au formă de tubulețe subțiri.

Probabil încă din faza Giulești au început să fie folosite și mărgelile mai complicate, unele de formă cilindrică (din cochilii de *Dentalium*) și altele de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și prevăzute cu cîte două sau cîte trei perechi de creștături laterale și străbătute în spate cu două sau mai rar cu cîte trei orificii. Din astfel de plăcuțe se

⁵⁵³ Informație primită de la Corneliu N. Mateescu.

realizau șiraguri complicate, dar de un aspect deosebit de plăcut. Într-un astfel de șirag se foloseau pînă la 24 plăcuțe și 6 tuburi. La gîtul aceluiași schelet de la Andolina s-a găsit și un șirag de mărgelile mici rotunde, făcute din aramă. Dintre podoabe mai amintim și plăcuțe dreptunghiulare cu cîte patru orificii la colțuri și rare valve de scoici *Cardium*.

Mîinile femeilor culturii Boian erau împodobite cu brățări; în acest sens sînt indiciile de pe mînuța de figurină de la Greaca. Prin cîteva linii incizate paralele oamenii fazei Giulești au indicat brățările purtate de femeia pe care o înfățișa figurina. Într-adevăr, în mormintele de la Cernica, în anul 1961, s-au descoperit cîteva brățări masive lucrate din scoica *Spondylus*⁵⁵⁴.

O altă observație este aceea că probabil tot femeile purtau deasupra cotului înșirate pe cîte un fir cîteva mărgelile mici cilindrice subțiri de scoică.

În decursul întregii evoluții a culturii Boian femeile își aranjau părul aproape la fel.

Pe figurina fragmentară de la Greaca este indicat faptul că femeile din faza Giulești își aranjau părul în chip de coc pe care așezau un fel de căciuliță cilindrică, ornamentată. Într-un mod similar poate fi interpretată descoperirea acului de aramă de la scheletul găsit la Boian A, anume că părul femeii era strîns în chip de coc și fixat cu un ac. Dungile trasate pe spatele unei figurine din faza de tranziție din așezarea de la Vidra permit să precizăm că fetele și femeile tinere purtau părul împletit în două cozi.

În privința îmbrăcăminteii bărbătești știm numai că în cursul fazei de tranziție bărbații purtau în timpul verii un simplu brîu lat ale cărui extremități atîrnau, în față și în spate, pînă aproape de genunchi. Brîul reprezentat pe figurina de la Ipotești era ornamentat cu trei dungi paralele longitudinale.

Descoperirile din necropola gumelnițeană de pe Grădiștea Ulmilor ne permit să precizăm că oamenii din faza de tranziție obișnuiau să vopsească cu culoare roșie fața bărbaților decedați înainte de a-i înmormînta. Pe un craniu din necropola amintită s-a găsit culoarea roșie prăfoasă pe față și pe întreaga frunte. Porțiunea vopsită cu roșu a frunții înceta în locul unde presupunem că începea părul. Vopsirea decedaților corespunde desigur cu obiceiul celor vii de a-și îmbodobi corpul cu culoare roșie probabil cu diferite motive ornamentale, în special vara cînd bărbații purtau doar un simplu brîu. Figurinele masculine, foarte puține de altfel, s-au găsit în majoritatea cazurilor fragmentare. Judecînd pe baza celor la care s-a descoperit și capul se poate arăta că nu purtau nici plete și nici barbă.

Despre îmbrăcămîntea copiilor nu avem nici un fel de date. Doar în unele morminte s-au găsit în dreptul gîtului podoabe cum sînt mărgelile din valve de scoici *Spondylus* și din cochilii de *Dentalium*. De asemenea, unele mărgelile erau tubulare și făcute din foiță de aramă.

În cuprinsul necropolei de la Cernica s-a găsit și o plăcuță mai mare făcută dintr-o valvă de *Spondylus*.

În cursul iernii bărbații, femeile și copiii purtau desigur și un fel de cojoace făcute din piei de animale. S-a formulat chiar o ipoteză că decorul specific al fazei Bolintineanu nu reprezintă altceva decît transpunerea pe ceramică a cusăturilor dintre piei.

Pe câteva figurine întregi sau fragmentare sînt indicate degetele de la picioare, deci ele înfățișau oameni desculți. Pînă acum pe nici o figurină nu este indicată încălțămîntea, totuși în funcție de câteva figurine contemporane sau apropiate în timp admitem că purtătorii culturii Boian foloseau în anotimpul ploios și iarna un fel de opinci.

Subliniem că piesele de os în chip de sule, descoperite în diferite așezări Boian, au analogii perfecte ca formă și dimensiuni printre uneltele de os numite *suvace*, folosite odinioară în nordul Moldovei de către țărani la făcutul opincilor ⁵⁵⁵.

O ultimă problemă asupra căreia ne oprim este aceea a raportului dintre ornamentarea îmbrăcămintei și aceea a ceramicii. În stadiul actual al cercetărilor problema nu poate fi aprofundată, ci pot fi semnalate unele observații.

În ceea ce privește faza Bolintineanu se constată o deosebire netă între motivele ornamentale de pe îmbrăcămintea din acea vreme și decorul vaselor de lut ars. Pe cînd pe figurina de la Cățelu decorul este spiralic, pe ceramică este exclusiv meandric. Pe figurinele feminine pînă la sfîrșitul culturii Boian s-a menținut în special decorul spiralic, deși uneori apare și cel unghiular.

⁵⁵⁵ Informație primită de la Corneliu N. Mateescu

X.

RELAȚII DE SCHIMB

Oamenii culturii Boian, răspândiți în diferite regiuni de la Olt pînă la Marița, aveau nevoie pentru făurirea uneltelor cu care munceau de anumite materii prime, ce lipsesc cu desăvîrșire în diferite părți ale ariei lor de răspîndire. Atunci se ridică problema cum procedau ca să obțină materia primă? Mergeau chiar ei, în grupuri mai mari, din fiecare așezare în parte spre zonele unde se găseau rocile respective, sau le obțineau altfel ?

Studierea din punct de vedere etnografic a diverselor comunități slab dezvoltate a dus la observația că numai comunitățile aflate pe o treaptă de evoluție foarte joasă, corespunzătoare ca aspect paleoliticului, fiind legate foarte slab de sol, se pot deplasa pe distanțe mari spre locurile unde se află zăcămintele de roci din care și fac unelte.

Celelalte comunități, aflate pe trepte de evoluție corespunzătoare epocii neolitice și epocii metalelor, obțin aproape totdeauna rocile sau materialele necesare prin intermediul altor comunități, fără ca membrii lor să se deplaseze de obicei pe distanțe mari.

În funcție de aceste date, să încercăm să analizăm situația din timpul și de pe aria culturii Boian (fig. 73). Pentru realizarea uneltelor întrebuițate oamenii culturii trebuiau să obțină în primul rînd silex, gresie silicifiată și, rar, obsidiană.

Pe teritoriul dintre Olt și Marița, silexul se găsește în mai multe regiuni. Cea mai importantă zonă începe din Dobrogea centrală, continuînd la sud de Dunăre, în platforma prebalcanică, în toată această vastă zonă predominînd silexul de culoare galben-verzuie.

În majoritatea așezărilor din cîmpia Dunării unelte erau lucrate tocmai din astfel de silex. Semnalăm că în așezările din fazele Bolintineanu și Giulești numărul uneltelor de silex este redus, poate în mare măsură datorită faptului că în regiunile de la sud de Dunăre nu existau comunități aparținînd aceleiași culturi și de aceea materia primă, silexul, se obținea mult mai greu; mai tîrziu însă, treptat, începînd cu faza Vidra, apoi în faza de tranziție, cînd oamenii culturii Boian sînt bine documentați la sud de Dunăre, numărul uneltelor crește foarte mult (dacă în așezările Bolintineanu avem numai cîte circa 15 piese de silex, la Radovanu, dintr-un singur nivel în două campanii s-au găsit peste 2 000 de piese de silex). Nu poate fi nici o îndoială că materia primă, silexul galben-verzui, era obținută de la comunitățile de la sud de Dunăre. Oamenii culturii Boian din preajma cursului inferior al Ialomiței și Călmățuiului obțineau materia primă de la purtătorii culturii Hamangia. O zonă importantă de contact dintre purtătorii celor două culturi o constituia „Vadul Oii”, din apropiere de Hirșova.

Dealtfel, la un moment dat, oamenii culturii Boian aveau un „cap de pod” în acea zonă, căci în așezarea de la Hirșova sînt straturi de cultură aparținînd fazelor Giulești, Vidra și de tranziție⁵⁵⁶. Un alt punct de contact a fost la Cernavoda⁵⁵⁷.

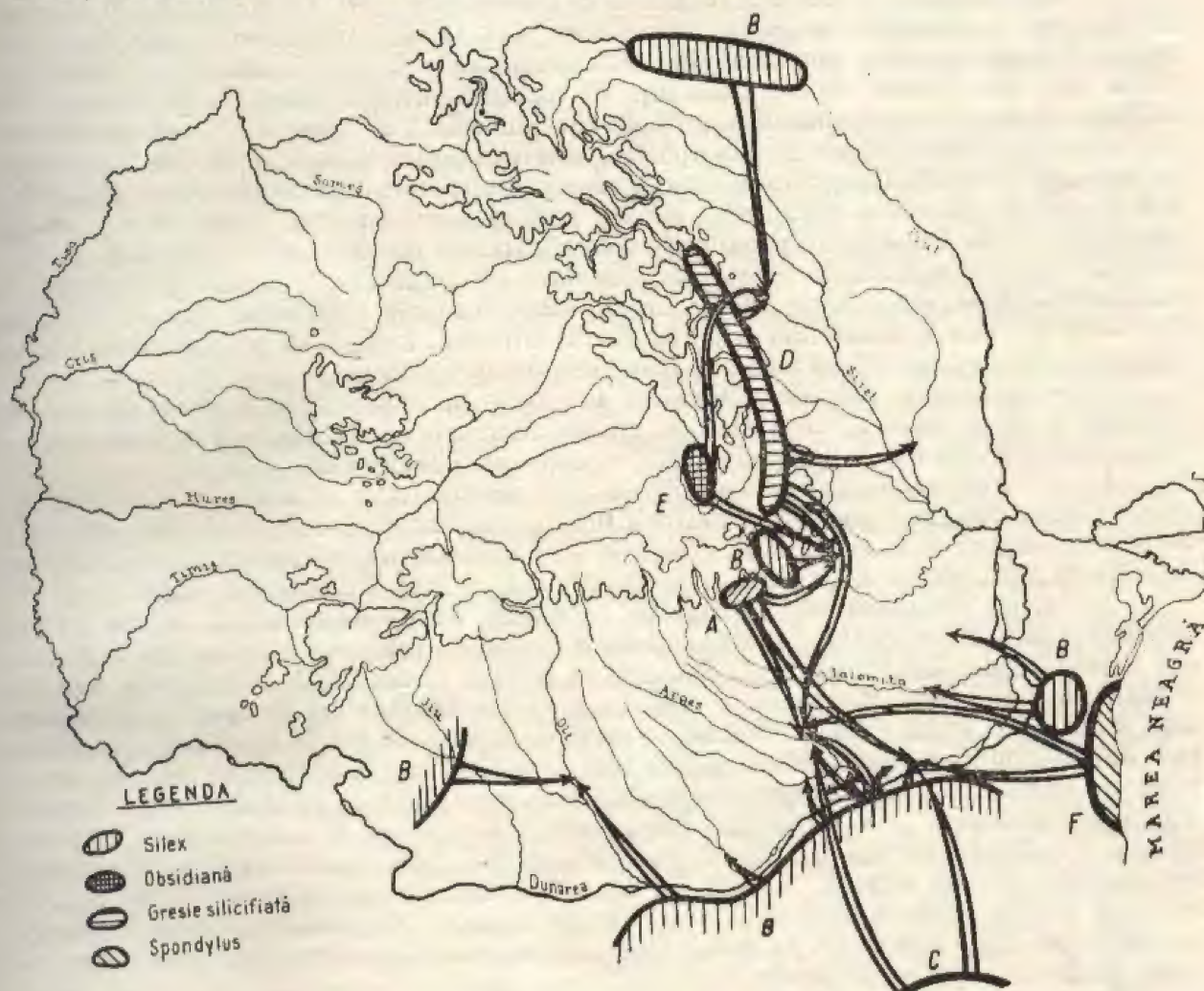

Fig. 73. — Hartă pe care sînt indicate locurile zăcămintelor de materiale și roci utilizate de purtătorii culturii Boian și zonele pînă unde ajungeau materialele respective, pe cale de schimburi. A = zăcămintele de tuf vulcanic gălbui; B = zăcămintele de silex; C = zăcămintele de grafit; D = zăcămintele de gresie silicifiată; E = zăcămintele de obsidiană; F = zona de unde se răsplineau valvele de scoici *Spondylus gaederopus*.

Pentru a se trece de pe un mal al Dunării pe celălalt, în vederea obținerii materiei prime necesare, trebuie să admitem existența în acea vreme a unor bărci monoxile (cunoscute pînă de curînd în unele regiuni ale țării sub denumirea de *cinuri*), scobite într-un singur trunchi de copac. Numărul cinurilor din fiecare așezare de lîngă Dunăre sau bălți trebuie să fi fost destul de mare, căci ele mai erau folosite și la pescuit. În

⁵⁵⁶ Informație primită de la Doina Galbenu.

⁵⁵⁷ Cioburi izolate de tip Giulești și Vidra s-au descoperit în complexe aparținînd culturii Hamangia.

stadiul actual al cercetărilor, admitem că membrii comunităților din Cîmpia Dunării obțineau bolovanii de silex prin intermediul comunităților din preajma Dunării, care, avînd monoxilele, jucau rolul de „cărăuși”.

Așadar silexul era seos din zăcămint de oamenii culturii Hamangia, din Dobrogea, transportat de membrii aceluiași comunități pînă la malul Dunării și apoi trecut cu monoxilele de membrii comunităților Hamangia ce-și aveau așezările pe malul fluviului sau, mai curînd, de cei interesați, de oamenii culturii Boian, de pe celălalt mal al Dunării, de-a lungul anumitor „căi de comunicație”, de fapt, simple cărări înșirate mai ales de-a lungul cursurilor de apă. În diferite așezări Boian din cîmpie se constată că pe lângă silexul galben-verzui, se mai găsesc și alte varietăți de silex, cum sînt : silexul de culoare fumurie translucid, silexul roșu și silexul negru. Astfel de roci nu se găsesc la sud de Dunăre, ci provin din alte zăcămint de silex. Nu sîntem încă în măsură să răspundem de unde provin ele, dar dacă ținem seama de faptul că majoritatea complexelor unde se găsește, de exemplu, silex fumuriu translucid sînt concentrate spre zona de vest a Munteniei și pe teritoriul Olteniei, trebuie să presupunem că aceea varietate de silex era adusă dinspre vest, deci dinspre Oltenia.

Alte zăcămint mai sărace de silex se găsesc în zona cotului mare al Carpaților și de acolo, desigur, se aprovizionau în special membrii comunităților din fazele Bolintineanu și Giulești din zona de dealuri din nord-estul Munteniei.

În privința existenței în apropierea țării noastre a unor zăcămint de unde se aprovizionau desigur și purtătorii culturii Boian amintim că de curînd am fost informați de colegii bulgari că în estul R.P. Bulgaria au fost descoperite în ultimii ani zăcămint de silex în zona cărora s-au găsit urme de exploatare încă din epoca neolitică.

Existența unei serii de descoperiri de unelte de gresie silicifiată în sudul țării constituie dovada evidentă a unor schimburi destul de intense nu numai în regiunile din preajma celor două maluri ale Dunării, ci și între comunitățile ce trăiau în zona de dealuri din nord-estul Munteniei și cele din preajma Dîmboviței. În așezarea de la Giulești s-au găsit, după cum am arătat, o serie de unelte de gresie silicifiată caracteristice, dar zăcămintele cu astfel de rocă cele mai apropiate se găsesc doar în zona din apropiere de Covașna și de-a lungul Carpaților răsăriteni pînă la nord de Piatra Neamț. Singura posibilitate pentru oamenii fazei Giulești era aceea de a obține roca necesară (gresia silicifiată) numai din nord-estul Munteniei, prin intermediul comunităților aparținînd aceleiași culturi. Același fel de rocă a fost folosit, cum este și normal, de oamenii fazelor Bolintineanu și Giulești din așezările de lângă Aldeni. În acele așezări de altfel s-au găsit și bulgări de gresie silicifiată ce constituie dovezi că roca era prelucrată în fiecare așezare în parte.

În așezarea din faza Giulești de la Aldeni au fost descoperite cîteva piese de obsidiană. Materia primă se găsește în zăcămint în zona munților Harghita.

În activitatea oamenilor culturii Boian din primele două faze un rol deosebit l-au avut topoarele în formă de calapod și plate făcute din tuf vulcanic de culoare galbenă. Analiza macroscopică a topoarelor de tuf vulcanic din fazele Bolintineanu și Giulești a îndreptățit pe prof. Em. Protopopescu-Pache să precizeze că zăcămint de astfel de rocă se află în Muntenia, numai în regiunea situată la nord de Mizil. De acolo piesele gata lucrate erau răspîndite în așezările situate de-a lungul diferitelor cursuri de apă din cîmpie.

Din datele expuse, considerăm că este posibil să ajungem la unele concluzii.

În primul rînd aceea că la oamenii culturii Boian se constată o tendință continuă de a se aproviziona cu materii prime obținute în special din zăcămint situate pe teri-

toriul lor* de răspîndire. Silexul, obținut cu greutate în cursul fazelor Bolintineanu și Giulești, era înlocuit la început prin gresie silicifiată, ale cărei zăcămintele erau în zona locuită de oamenii culturii. Mai târziu, cînd purtătorii culturii au locuit și la sud de Dunăre, în așezările din Cîmpia Dunării a încetat folosirea gresiei și a crescut mult numărul uneltelor de silex, creștere numerică și creștere în privința dimensiunilor, ceea ce dovedește existența unor cantități apreciabile de silex. Majoritatea uneltelor fiind lucrate din același fel de silex (balcanic) de calitate.

În altă ordine de idei, observăm că pe lângă legăturile dintre diferitele așezări ce se făceau de-a lungul unor cărări înșirate paralel cu apele din cîmpie, dacă avem în vedere distanța destul de mare dintre zăcămintele de gresie silicifiată și, de exemplu, așezarea de la Giulești, și poziția topografică a celor două regiuni, trebuie să admitem că în epoca neolitică au existat și anumite cărări care asigurau legături între regiunea de nord-est a Munteniei și regiunea din preajma cursului inferior al Argeșului, deci în afară de cărările din lungul rîurilor vor fi existat și o serie de cărări de legătură dintre diferite văi.

Ca și silexul, o mare căutare au avut-o și rocile de natură vulcanică, necesare pentru făurirea topoarelor de diferite tipuri. Așezările din cîmpie sînt cu totul lipsite de astfel de roci; ele puteau fi obținute numai de la membrii comunităților din zona de dealuri, de la care de altfel se obțineau direct sau prin intermediul altor comunități și plăcile de piatră necesare rîșnițelor. La facerea lor se foloseau cele mai felurite roci, de la gresia sfărîmicioasă pînă la roci vulcanice foarte dure. Specificăm că roca era obținută din regiuni diferite.

Dintre materialele necesare ornamentării corpului sau a ceramicii face parte și ocrul de diferite culori și nuanțe, în special de culoare roșie. O atare culoare nu se găsea peste tot unde locuiau oamenii culturii și de aceea trebuia obținută tot pe cale de schimburi de la alte comunități ce viețuiau în apropierea locurilor unde se afla ocrul. Din informații neverificate rezultă că, de exemplu, ocrul roșu se afla în coasta unui deal din apropierea așezării de la Aldeni, desigur că și din acel loc își procurau membrii unor comunități ale culturii Boian ocrul roșu necesar.

Tot pentru ornamentarea ceramicii din cursul fazei de tranziție s-a început folosirea grafitului. Numeroase vase din pastă bună și fină erau ornamentate cu motive pictate cu astfel de „culoare”. Această rocă lipsește în aria de răspîndire a oamenilor culturii Boian din fazele Bolintineanu, Giulești și Vidra, în schimb, se constată că de îndată ce oamenii comunităților fazei de tranziție au ajuns și s-au stabilit în regiunea de la sud de Balcani, în preajma Tundjei și Mariței, apare și în preajma Dunării — la sud și la nord de fluviu — ceramica decorată cu grafit. Or, tocmai zăcămintele importante de grafit se găsesc în preajma Tundjei, în apropiere de Stara Zagora⁵⁵⁸. Pare să fie o corelație strînsă între răspîndirea comunităților fazei de tranziție spre sud, apariția și mai ales răspîndirea grafitului pentru ornamentarea vaselor de lut ars. După cum au constatat arheologii bulgari, în diferite așezări se găsesc bucăți de grafit în forma unor batoane⁵⁵⁹. Desigur că grafitul era exploatat anume de oamenii neolitici și apoi era transmis din așezările din preajma Tundjei pînă departe spre nord, la poalele Carpaților. Lipsa unei cantități suficiente de grafit a îndemnat pe oamenii neolitici de la nord la Dunăre să caute un înlocuitor și acesta a fost folosit sub forma unei cu-

⁵⁵⁸ Informații primite de la Mincio Dimitrov.

⁵⁵⁹ Informații primite de la V. Mikov. Clteva „batoane” de grafit sînt expuse la Muzeul de arheologie de la Sofia.

lori albe. Motivele ornamentale obținute erau similare celor pictate cu grafit. Deosebirea de aspect dintre ele constă în aceea că motivele pictate cu grafit selipesc.

După unele indicii se pare că și sarea a constituit încă din vechime un element de schimb între comunitățile din zona de dealuri și cele ce trăiau în câmpie, lipsite cu totul de sare.

La Boian A, într-o groapă din faza Vidra, s-a găsit o valvă de *Cardium*. Este vorba de o valvă obținută în epoca respectivă și nu de o scoică fosilă scoasă din calcar. Astfel de scoici se puteau aduna numai în apropiere de țărmul Mării Negre, de unde apoi pe cale de schimburi au ajuns la oamenii așezării amintite.

În unele așezări, și mai ales în morminte aparținând culturii Boian, s-au descoperit podoabe din scoici de *Spondylus gaederopus*. Această lamelibranhiată trăiește numai în apele marine, și anume numai în cele calde. Pornindu-se de la aceste date, s-a formulat de către unii specialiști concluzia că, pentru realizarea podoabelor, se aduceau în așezările neolitice de la noi valve de scoici sau podoabe gata făcute dinspre țărmurile Mării Mediterane⁵⁶⁰. Ținându-se seama de numărul tot mai mare de podoabe *Spondylus* ce se găsesc în preajma Dunării inferioare, a mai fost formulată altă ipoteză, anume că oamenii neolitici din această regiune ar fi folosit valve de scoici *Spondylus* fosile, pe care le-ar fi găsit în regiunile locuite de ei. Ulterior s-a demonstrat însă că majoritatea scoicilor folosite au fost culese în epoca neolitică, deoarece scoicile fosile sînt prea fragile ca să poată fi folosite. În privința originii scoicilor *Spondylus*, formulăm o a treia ipoteză, pe care o considerăm mai apropiată de adevărul istoric, și anume aceea că scoicile au fost adunate pe țărmul Mării Negre. Numai așa ar putea fi explicat marele număr de piese de podoabă din scoică *Spondylus* găsite în așezările neolitice din sud-estul țării noastre și în nord-estul R.P. Bulgaria, precum și un alt fapt important: descoperirea, în așezarea neolitică de la Hirșova, a unui „atelier” de prelucrare a podoabelor de scoici *Spondylus*⁵⁶¹. În cursul epocii neolitice, în regiunile noastre, clima era mai caldă și în Marea Neagră trăiau anumite specii de pești de climă caldă, cum este de exemplu cazul peștilor *Aurata aurata*, care în prezent trăiește numai în Marea Mediterană. Prin urmare, dacă în epoca neolitică în Marea Neagră au putut trăi doradele, tot atât de bine au putut trăi și scoicile *Spondylus*. În acest caz, oamenii culturii Hamangia erau cei care adunau valvele și în mare măsură le prelucrau, iar apoi le transmiteau pe cale de schimburi și oamenilor culturii Boian.

După cum am arătat, încă din timpul fazei Giulești, oamenii culturii Boian au cunoscut și folosit piese mărunte de aramă. În regiunile mai apropiate, zăcăminte de aramă se găsesc în bazinul cursului mijlociu al râului Tundja. Lipsa zăcămintelor de cupru în zona la care ne referim și faptul că prelucrarea metalului presupunea o tehnică avansată ne fac să admitem că obiectele de aramă erau aduse din sud gata făcute și apoi răspândite în diversele așezări din Cîmpia Română.

Din studierea datelor prezentate rezultă foarte clar că într-adevăr oamenii din diferite comunități Boian au efectuat schimburi între ei, dar se pune problema: cu ce schimburi anume avem de-a face? Este vorba numai de schimburi de daruri sau chiar de schimburi propriu-zise? În lămurirea problemei trebuie să avem în vedere nu numai observațiile arheologice, ci mai ales analogiile etnografice, care ne ajută să completăm documentarea cu date ce, în mare parte, sînt valabile și pentru oamenii cul-

⁵⁶⁰ O înșirare a diferitelor păreri cu privire la originea valvelor de scoică *Spondylus* la S. Vencel,

Spondylove šperky v podunajskem neolitu, în AR, 1959, XI, 5, p. 732-733.

⁵⁶¹ Informație primită de la Doina Galbenu.

turii Boian, căci este vorba de compararea unor date referitoare la comunități ce se aflau pe aceeași treaptă de dezvoltare, avînd o activitate economică aproape identică și, corespunzător, o organizare socială similară.

Ținînd seamă de toate aceste date, este evident că în zona studiată, în acea epocă, a existat numai *schimbul primitiv*, caracterizat prin : schimb nemijlocit (obiectele se schimbau direct unele pe altele) făcut după bunul plac ; schimbul avea un caracter colectiv. După părerea noastră schimbul s-a manifestat la comunitățile Boian sub diferite forme : în tot cursul evoluției culturii a avut loc schimbul întîmplător între comunitățile culturii sau cu acelea aparținînd altor culturi vecine. O altă formă de schimb a cărei existență o admitem și pentru comunitățile culturii (căci este documentată etnografic la majoritatea comunităților de pe trepte de dezvoltare corespunzătoare epocii neolitice) este aceea a *schimbului de daruri*. Seria formelor de schimb la comunitățile culturii Boian s-a încheiat cu *schimbul primitiv regulat*. Acesta s-a dezvoltat, ca și în multe alte regiuni, din schimbul de daruri, care a devenit tradițional și se efectua în chip organizat, periodic în anumite locuri.

XI

ORGANIZAREA SOCIAL-ECONOMICĂ

Cu privire la organizarea socială a purtătorilor culturii Boian nu avem nici un fel de date directe, de aceea sîntem nevoiți să facem uz de date indirecte, rezultate din interpretarea materialului arheologic și să apelăm la unele analogii etnografice, referitoare la comunități a căror cultură materială, în multe privințe, este similară celor din epoca neolitică.

Din studierea amănunțită a inventarului rezultă că în prima perioadă de evoluție a culturii Boian, anume în cursul fazelor Bolintineanu și Giulești, unelte de producție erau cu totul primitive. De exemplu, pentru pregătirea solului în vederea muncilor agricole se foloseau în special săpăligile. Cu astfel de unelte (ce aveau partea activă de 5—6 cm lățime) se muncea greu și se prelucrau suprafețe de teren reduse ca întindere, eucerate prin diferite metode, în luptă cu pădurea. Recoltele de grîne obținute erau reduse din punct de vedere cantitativ și de aceea nu era posibilă formarea unor comunități mai mari. Unelte primitive și nevoia unei cantități cît mai mari de grîne cereau eforturi deosebite din partea tuturor membrilor fiecărei comunități, pentru executarea diferitelor munci legate de cultivarea primitivă a plantelor și de creșterea animalelor. Aceste munci erau efectuate în colectiv de către toți membrii fiecărei așezări.

Unelte primitive și metodele folosite la cultivarea solului duceau la recolte din ce în ce mai scăzute și provocau curînd secătuirea loturilor de teren. Oamenii părăseau acele locuri și așezările corespunzătoare (alcătuite dintr-un număr redus de locuințe și bordeie) și se mutau în altă parte.

Toate aceste particularități sînt specifice comunităților cu un mod de trai *semi-stabil*, documentat în ultimele veacuri în diferite regiuni ale globului și studiat cu atenție de etnografi.

În perioada corespunzătoare fazelor Vidra și de tranziție au început a fi folosite din ce în ce mai mult obiectele de metal (fără a avea însă un rol economic) și unelte cu totul noi, cum sînt topoarele perforate. Spre deosebire de așezările din primele două faze ale culturii, în perioada la care ne referim, încep a fi organizate așezări pe locuri anume alese, mărginite de pante abrupte și întărite prin șanțuri de apărare. Așezările aveau o întindere mai mare și erau alcătuite din locuințe de suprafață mai numeroase, ceea ce constituie o indicație că ne aflăm în fața unor comunități cu un număr de membri mult sporit (aproape dublu) în raport cu cel al comunităților din primele două faze.

Toate aceste elemente oglindesc modificări profunde, petrecute în cadrul comunităților. Considerăm că este vorba de modificări ce s-au manifestat mai cu seamă în domeniul activității economice a purtătorilor culturii și au afectat mai ales una din

ocupațiile principale și anume cultivarea plantelor. Este posibil că în acea vreme oamenii au adoptat metode noi în domeniul cultivării plantelor sau probabil au început folosirea unor unelte evoluuate de lemn (premergătoare plugului primitiv) de tipul soha (un fel de butuc cu cioturi de crengi). În cadrul diverselor comunități cunoscute de etnografi, la tracțiunea acestor unelte se folosea forța bovinelor ⁵⁶².

Aplicarea altor metode de lucru și a uneltelor perfecționate a permis obținerea unor recolte mai bogate și drept consecință principală trecerea treptată de la modul de trai semi-stabil la cel *sedentar* propriu-zis.

În cursul evoluției comunităților culturii Boian, purtătorii acesteia erau organizați în familii pereche ⁵⁶³. Observațiile făcute asupra complexelor ne permit să considerăm că legătura dintre membrii acestor familii era strinsă mai ales în cazul comunităților mici din cursul fazelor Bolintineanu și Giulești.

Din studierea tipurilor de locuințe, mai ales în funcție de dimensiunile lor reduse este de presupus că fiecare familie din cadrul culturii Boian trăia într-o locuință separată, alcătuită dintr-o singură încăpere. Se cuvine semnalat faptul că în perioada de început condițiile de trai în bordeie erau extrem de grele și neigienice. Suprafața din interiorul bordeielor era foarte redusă. Începând însă cu faza Giulești treptat se face trecerea de la locuințele bordeie la locuințele de suprafață, cu dimensiuni mai mari, lumină mai multă. Dacă cercetăm problema raportului dintre familie și tipul de locuință în regiunea din preajma Dunării inferioare, vom observa că în toate culturile, începând cu cultura Karanovo I și respectiv Criș, la nord de Dunăre, și apoi în culturile următoare Karanovo II și Karanovo III pe de o parte, și culturile Dudești-Hotnița I, Boian și Hamangia și, în sfârșit, în cadrul culturii Gumelnița, s-au descoperit numai locuințe compuse, de obicei, din câte o singură încăpere, cu o singură vatră, potrivite deci pentru o singură familie pereche. Mai la nord, pe teritoriul Moldovei, situația a fost mai complicată, purtătorii culturii Criș sînt documentați de asemenea ca avînd locuințe de dimensiuni reduse, în schimb despre purtătorii culturii cu ceramică liniară se știe că în regiuni apropiate de țara noastră obișnuiau să-și construiască locuințe mari și lungi, împărțite în mai multe încăperi; cu alte cuvinte sub același acoperiș viețuiau mai multe familii. În perioada de la sfîrșitul neoliticului se constată o deosebire evidentă între tipurile de locuințe din zona sudică, adică între complexele culturii Gumelnița și cele din aria culturii Cucuteni — Tripolie, mai ales în partea estică a arealului. Pe cînd în aria culturii Gumelnița se mențin locuințe de dimensiuni mici sau mijlocii în care putea locui o singură familie, în partea de nord-est a ariei culturii Cucuteni-Tripolie sînt documentate locuințe mari și lungi, cu mai multe încăperi, fiecare prevăzută cu câte un cuptor. Este, evident, vorba de comunități în cadrul cărora mai multe familii erau grupate în cuprinsul aceleiași locuințe și avînd fiecare câte o încăpere separată. Problema deosebirilor semnalate merită a fi studiată amănunțit pentru a se ști ce anume oglindesc cele două categorii de locuințe, deosebiri în domeniul ocupațiilor principale sau în privința organizării sociale.

Inventarul din cuprinsul locuințelor purtătorilor culturii Boian este sărac și unitar, adică în nici o așezare săpată nu s-au descoperit resturi de locuințe cu un inventar mai bogat și mai variat în raport cu alte locuințe mai mici și cu inventar sărac.

⁵⁶² История культуры древней Руси, vol. I, Moscova-Leningrad, 1951, p. 56—58, fig. 28/14.

⁵⁶³ Caracteristicile principale ale familiei pereche sînt prezentate pe larg de Fr. Engels în „Originea familiei, a proprietății private și a statului, ESPLP, 1957, p. 47—63.

Prin urmare, în privința inventarului nu se observă nici o deosebire care să indice, eventual, o diferențiere legată de starea materială a familiei pereche ce trăia într-o locuință sau alta. Între locuințe nu s-au descoperit resturi de despărțituri, iar intervalele dintre ele sînt, de obicei, reduse, vădind o strînsă legătură între membrii comunităților. Așa, de exemplu, în cadrul așezării de la Radovanu, dezvelită în întregime, se observă că între locuințe erau intervale de circa 1,50 m.

În cursul primelor două faze numărul membrilor fiecărei familii era redus, în fazele Vidra și de tranziție, în condițiile de trai mai prielnice ale vieții sedentare, numărul membrilor din familii a crescut (paralel au crescut și dimensiunile locuințelor).

Din observațiile făcute în cursul săpăturilor din diverse așezări rezultă că fiecare familie folosea, precum am arătat, o locuință cu cîte o vatră. În proprietatea fiecărei familii erau vasele de lut ars printre care și cele pentru păstrarea rezervelor de hrană (astfel de vase nu lipsesc din nici o locuință), rîșnițele (pentru care adesea femeile amenajau locuri speciale în preajma vetrei). De asemenea, familiei îi aparțineau unelte mărunte, folosite de ei, îmbrăcămintea și rogojinile.

În funcție de analogiile etnografice nu poate fi nici o îndoială că, în fiecare așezare din fazele Bolintineanu și Giulești, toate de dimensiuni reduse, cu un număr mic de locuitori, toți membrii comunității erau înrudiți între ei și desigur aparțineau aceleiași ginți.

Cît privește comunitățile din fazele Vidra și de tranziție ce locuiau în așezări mai întinse, cu un număr apreciabil de locuitori, probabil că erau alcătuite din oameni făcînd parte din două ginți deosebite. Această apartenență deosebită pare a fi oglindită prin variabilitatea ritului funerar, în ceea ce privește orientarea scheletelor și poziția mîinilor (la unele schelete o mînă era întinsă și alta îndoită din cot și așezată cu palma în dreptul obrazului; la altele ambele mîini îndoite din cot și așezate cu palmele în dreptul feței).

În cazul complexelor izolate din punctele Bogata III și Bogata IV, ambele din faza Vidra, pare a fi vorba de locuințe sezoniere, bordeie în care locuiau membrii aceleiași familii stabilite în acele locuri pentru pescuit.

Ținînd seama de răspîndirea pe un spațiu vast a comunităților culturii Boian, este foarte probabil că, mai ales în prima perioadă, elementul principal în cadrul acestei culturi îl constituie ginta.

Pînă de curînd diferitele comunități slab dezvoltate, care trăiau în zone cu condiții naturale (relief, floră, faună) oarecum similare celor din timpul culturii Boian, răspîndite pe teritorii vaste, făceau parte din același trib. Înclinăm să admitem că toate comunitățile destul de numeroase (alcătuite din membri puțini) dintr-o anumită etapă, mai ales din primele faze, de pe întregul lor teritoriu făceau parte dintr-un singur trib. În fazele de sfîrșit, odată cu roirea comunităților Boian în diferite direcții, presupunem că atunci s-au pus premisele unei uniuni tribale.

Munca în colectiv presupune o organizare a muncii și o diviziune a efortului între membrii comunităților. Cu prilejul studierii etnografice a comunităților de cultivatori primitivi se constată că muncile mai grele legate de defrișarea loturilor ce urmau a fi semănate, precum și destelenirea acestor loturi erau efectuate de bărbați, dar celelalte munci privitoare la strîngerea crengilor și curățirea terenului de ierburi și tufișuri erau efectuate de femei, de bătrîni și de copii mai mari. Pe baza acelorasi analogii se știe că în continuare rolul bărbaților în această activitate era mai redus, semănarea, îngrijirea loturilor și recoltarea fiind făcute în special de femei. Aceeași situație se poate

admite și pentru perioada de la începutul culturii Boian, când în cadrul comunităților femeile jucau un rol economic mai important decât bărbații. Poate tocmai acest fenomen social este reflectat în mormântul bogat împodobit, de femeie, descoperit în cadrul necropolei de la Cernica⁵⁶⁴, ca și diferitele categorii de figurine feminine găsite în așezările purtătorilor culturii Boian. Cu toate acestea și rolul bărbaților în activitatea economică desfășurată în cuprinsul așezărilor sau în preajma acestora era destul de însemnat. Desigur activitatea lor se desfășura în mare măsură în domeniul pregătirii uneltelor de silex, piatră, os și corn. Acestea erau făcute pentru întreaga colectivitate, în cuprinsul așezărilor, din materii prime locale, sau din materii prime obținute pe cale de schimburi. Dealtfel, activitatea economică destul de intensă a bărbaților în zona așezărilor este oglindită prin aceea că, pentru bărbații culturii Boian, vânătoarea constituia o ocupație secundară (dintre oasele de animale găsite în așezări, cele de animale sălbatice în faza Giulești reprezentau un procent de 5 %, în faza Vidra ajung la 22 %, în faza de tranziție la maximum 28 %, iar apoi încep din nou să scadă, ajungând în așezarea de la Izvoare să reprezinte 5,90 %).

În perioada corespunzătoare fazelor Vidra și de tranziție, spre deosebire de perioada precedentă (când loturile mici erau prelucrate cu săpăligile în cea mai mare parte de femei) încep a fi cultivate loturi mai mari de teren. În acea situație femeile nu mai puteau face față singure la eforturile mari ce erau necesare și de aceea bărbații au fost obligați să-și concentreze tot mai mult activitatea în domeniul cultivării plantelor și al creșterii animalelor. În această perioadă credem că s-au creat premisele schimbărilor profunde de mai târziu, când rolul femeii în activitatea economică a devenit din ce în ce mai redus, menținându-se a fi mai mult casnic, pe când rolul activității economice a bărbaților a devenit tot mai important, cu alte cuvinte, a început trecerea treptată spre patriarhat.

Creșterea treptată a rolului activității economice a bărbaților în cadrul comunităților culturii pare a fi oglindită prin unele indicii. Din faza de tranziție se cunoaște mormântul de bărbat din necropola de pe malul de nord al Grădiștei Ulmilor. Bărbatului i s-a acordat o grijă deosebită, fața i-a fost vopsită cu roșu, iar în preajma cadavrului și pe el au fost așezate patru vase mari și unul mic. Este o manifestare cu totul deosebită căci în nici un mormânt aparținând culturii Boian nu s-au găsit atâtea vase la un loc. O altă indicație în același sens o constituie apariția, pe lângă figurinele feminine, tradiționale, în cursul fazei de tranziție, a figurinelor masculine, una dintre ele înfățișând un individ cu brațele îndoit din cot și cu antebrațele ridicate în sus, în chip de orant.

Vasele de lut erau lucrate și ornamentate în special de femei, dar și de bărbați, după cum rezultă din studierea urmelor de amprente digitale păstrate pe unele vase.

În cursul evoluției culturii Boian, ținând seama de observațiile făcute în cadrul necropolelor și grupurilor de morminte, se constată că în general bărbații și femeile erau îngropați la aceeași adâncime, în aceeași poziție și de obicei fără inventar; situația oglindește credem că în cadrul comunităților femeile erau egale cu bărbații din punct de vedere social. În cadrul aceluiași comunități se manifestă o grijă deosebită față de copii. La mai multe schelete de copii s-au găsit șiraguri de mărgelă și uneori chiar

⁵⁶⁴ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Cimitirul și așezarea neolitică de la Cernica*, comunicare prezentată la ședința Secției de orînduirea comunei

primitive de la Institutul de arheologie, la 12 iunie 1962.

podoabe de aramă care pe atunci se dobîndeau cu mare greutate. Credem că această grijă deosebită se datorește dragostei materne.

Marea variabilitate a tipurilor de materii prime folosite pentru facerea uneltelor, precum și înmulțirea tipurilor de unelte, dintre care unele realizîndu-se printr-o tehnică de lucru grea, ne îndreptățesc să admitem că în perioada de la sfîrșitul culturii Boian s-a început un proces de durată, care se va manifesta din ce în ce mai intens, adică treptata diviziune a muncii în funcție de condițiile naturale locale. Anumite comunități din preajma zăcămintelor de silex, de tuf vulcanic sau de gresie silicifiată, vor începe adunarea sau chiar extragerea materiilor prime pe care în parte le vor transmite în stare brută, pe cale de schimburi; alte materiale vor fi prelucrate chiar de ei și obiectele rezultate vor fi schimbate pe alte produse. Astfel, pe lângă o anumită diviziune a muncii între comunități, se ajunge și la o specializare a unor indivizi, de durată mai lungă, în realizarea unor anumite unelte⁵⁶⁵. Evident, cei ce le lucrau se ocupau paralel și cu alte munci în cadrul comunităților.

Munca efectuată în comun de toți membrii comunității duce la o împărțire echitabilă a produselor obținute. În cazul culturii Boian, grînele nu erau adunate în depozite colective, ci erau împărțite după cules, căci în fiecare locuință se găsesc fragmente de vase mari de provizii, în schimb, încă nicăieri nu s-a găsit vreo construcție sau groapă amenajată special pentru păstrarea rezervelor de grîne ale comunității.

Munca în comun duce și la o proprietate comună asupra locuințelor, a uneltelor principale, a bărcilor și în special a pămîntului, apelor, cu toate produsele lor.

În ceea ce privește pe oamenii culturii Boian, considerăm că în acea vreme teritoriul tribal la început corespundea cu arealul dintr-o etapă anumită. În sprijinul acestei păreri avem drept argument principal faptul că pe suprafețe mari de teren cultura materială era cu totul unitară. Această unitate culturală nu poate fi explicată decît prin relații foarte strînse între membrii fiecărei comunități, precum și între comunitățile apropiate între ele (fapt oglindit mai cu seamă prin uniformitatea manifestată în domeniul ceramicii, elementul cel mai sensibil la evoluție și mai ales la schimbările de populație), și prin apartenența tuturor acelor oameni unei singure comunități mari, tribale.

Prin cele de mai sus nu susținem că tot teritoriul pe care se găsesc anumite materiale a fost concomitent locuit de aceiași oameni. Întinderea teritoriilor tribale a suferit modificări continue. Această afirmație poate fi argumentată temeinic atunci cînd studiem hărțile de răspîndire a comunităților din diferitele faze ale culturii Boian.

Oricine va studia modificările teritoriale la care ne-am referit va constata că mișcările s-au produs avînd ca zonă de plecare cîmpia din sudul Munteniei. Această regiune a rămas continuu sub stăpînirea oamenilor culturii Boian de la începutul culturii și pînă în faza de tranziție. Pornind de la această constatare certă putem admite că teritoriul tribal inițial al culturii Boian s-a aflat în cîmpia din sudul Munteniei. În acest caz, cu siguranță teritoriul tribal corespundea întru totul cu teritoriul de răspîndire al fazei Bolintineanu.

De îndată însă ce comunitățile fazei Giulești au început să se deplaseze spre nord trecînd prin trecătorile Carpaților în sud-estul Transilvaniei, acolo ei au întîlnit desigur

⁵⁶⁵ C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Un atelier neolitic „lui Iancu Mușat” — Orlea, în SCIV, XI, 2, 1960, pentru confecționarea vîrfurilor de săgeată: „Grindul* p. 366—371.

alte comunități (care anume încă nu știm) membrii căroră fie că au fost uciși fie că au fost prinși și asimilați, fie că au provocat fuga lor spre alte locuri mai ferite.

Pătrunderea în vestul Moldovei s-a produs tot din sud dinspre Muntenia nord-estică, de-a lungul Siretului. În regiunea în care au ajuns comunitățile Giulești ele au venit în contact cu altele aparținând probabil culturii cu ceramică liniară întârziată. O parte dintre membrii acestor ultime comunități au fost asimilați de cei ai fazei Giulești, fapt oglindit în ornamentarea ceramicii de la Zănești.

Lipsa armelor din așezările purtătorilor culturii Boian constituie o indicație că acei oameni erau mai mult pașnici. Caracteristicile așezărilor din cursul primelor două faze oglindesc același lucru. În schimb, de la sfârșitul fazei Giulești și pînă la începutul culturii Gumelnița se pare că situația s-a schimbat, poate tocmai datorită unei activități economice mai intense, cu toate că nu existau arme propriu-zise (unele dintre unelte erau folosite ca arme și anume: topoarele plate și perforate, sulitele, arcurile prevăzute cu săgeți avînd vîrf triunghiular de silex, lăncile cu vîrf de silex), totuși trebuie să ținem seama de apariția și înmulțirea așezărilor fortificate, distrugerea multor așezări prin foc (unele locuințe fiind dărîmate peste tot inventarul) și mai ales răspîndirea comunităților culturii Boian pe spații vaste, în regiuni unde nu au trăit strămoșii lor, toate acestea oglindesc apariția unor conflicte locale și a altora pe spații mai vaste, în zonele unde au pătruns purtătorii culturii Boian și au ocupat desigur mai mult cu forța teritoriile unor comunități aparținînd altor culturi.

Toate mișcările comunităților Boian presupun creșterea apreciabilă a numărului populației, nevoia de noi terenuri de cultură, căutarea lor, și pe de altă parte, un început de organizare socială mai strînsă, mai complicată, cu un oarecare caracter militar în perioadele de răspîndire în sudul Transilvaniei și în vestul Moldovei, ca și mai tîrziu, în cursul fazei de tranziție, cînd comunitățile acestei faze au ajuns pînă la poalele Rhodopilor.

Răspîndirea pe spații vaste a unor grupuri de comunități numeroase provoca slăbirea legăturilor cu regiunile de origine și formarea unor zone cu evoluție deosebită în cadrul unor uniuni tribale.

MANIFESTĂRI MAGICO-RELIGIOASE

În cursul perioadei mijlocii a epocii neolitice — cînd s-a produs evoluția comunităților culturii Boian — forțele de producție au ajuns la un nivel mai ridicat în comparație cu perioada precedentă, ceea ce a dus la unele modificări apreciabile în domeniul suprastructurii. În această perioadă elementele componente ale conștiinței sociale au rămas strîns împletite, adesea fiind foarte greu de precizat limita dintre ele. În privința manifestărilor religioase care nu sînt „altceva decît oglindirea fantastică în mințile oamenilor a forțelor exterioare care domină viața lor de toate zilele, o oglindire în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești”⁵⁶⁶ trebuie să avem în vedere și faptul că în perioada la care ne referim acționau cu deosebită tărie și forțele sociale. În ultimă analiză manifestările magico-religioase se întemeiază deci pe nivelul scăzut al dezvoltării forțelor de producție, pe dezvoltarea relativ redusă a muncii și pe slăbiciunea oamenilor din vechime.

În analiza manifestărilor religioase din perioada studiată cît și din întreaga epocă neolitică trebuie să acordăm toată atenția atît elementelor străvechi, locale, cît și elementelor mai noi, ajunse în regiunile noastre odată cu pătrunderea din afară a unor comunități sau numai sub formă de influență transmisă direct sau prin intermediari. Prin urmare, în documentarea arheologică putem surprinde în același timp manifestări religioase străvechi, alături de altele mai recente, pătrunse în regiunile noastre direct sau indirect.

Toate manifestările religioase caracteristice perioadei pe care o studiem trebuie analizate în dezvoltarea lor istorică, în funcție de situația de pe teritoriul avut în vedere, precum și prin încadrarea într-o regiune mai vastă cu evoluție similară. Putem folosi și analogiile de ordin etnografic, dar se cuvine să ne ferim a le considera ca fiind identice cu situația din trecutul nostru îndepărtat. Datele etnografice ne indică numai situații apropiate ca sens, provocate evident de condiții social economice similare.

În perioada și zona studiată, odată cu treptatele modificări din domeniul economic și social: răspîndirea unor noi tipuri de unelte cu productivitate sporită (topoarele perforate), precum și practicarea unor metode avansate de cultivare a plantelor, cu consecința lor, trecerea tot mai accentuată la viața sedentară și consolidarea familiei pereche, manifestările religioase suferă și ele transformări.

Dacă ne referim la animism vom constata că, în comparație cu marele număr de spirite din mediul înconjurător din perioadele precedente, în epoca la care ne referim,

⁵⁶⁶ Marx-Engels, *Despre religie*, Editura politică, București, 1960, p. 134.

în închipuirea cultivatorului primitiv și apoi a agricultorului și crescătorului de vite, numărul „spiritelor” s-a redus tot mai mult, în parte acestea erau schimbate calitativ și erau legate mai ales de ocupațiile principale.

Omul considera că toate manifestările din sinul naturii se datorează unor spirite. Acestea fiind prea tari pentru a le supune cu forțele lui slabe, a considerat că le poate înbuna prin anumite practici, acțiuni care în ansamblu alcătuiesc magia, consecință directă a dedublării lumii. Magia întărea animismul, dar, în același timp, ea reprezenta pentru omul din perioada dată o frână foarte serioasă în calea lămuririi multor fenomene și în acumularea de experiență. În practicile magice se mențineau reguli conservatoare, osificate și omul se temea de a introduce elemente noi. Dintre diferitele forme ale magiei, prin descoperirile arheologice de la noi, poate fi demonstrată existența magiei referitoare la muncă. Ne referim la o groapă rituală descoperită la Spanțov⁵⁶⁷. Pe fundul gropii fusese așezat cu grijă un craniu de bour. Probabil tot caracter magic l-a avut și acțiunea de înmormântare a unui copil sub locuința de la Glina.

În tot cursul evoluției culturii Boian un rol de seamă în cadrul manifestărilor religioase l-a avut cultul fecundității oglindit prin reprezentări plastice, antropomorfe sau zoomorfe.

FIGURINELE ANTROPOMORFE

Până de curind s-au dus discuții contradictorii cu privire la prezența plasticii în cultura Boian. S-au propus diferite soluții problemei, cu toate că încă de la primele săpături de la Boian A, Vasile Christescu semnală prezența unor piciorușe de figurine⁵⁶⁸. După cum s-a dovedit mai târziu, în trei din patru cazuri este vorba de apucători de vase; a patra piesă, însă, după fotografie, pare într-adevăr a fi un picioruș masiv de figurină antropomorfă.

Mulți arheologi erau de părere că purtătorii culturii Boian nu cunoșteau plastica, înclinând să creadă că ar fi exclus să se descopere vreo figurină în așezările lor. Alții au formulat ipoteza că reprezentările plastice erau făcute din lemn, care putrezind a dispărut. După o altă părere, formulată de D. Bereciu, purtătorii culturii Boian au cunoscut și folosit plastica din lut ars⁵⁶⁹. În sprijinul acestei păreri erau aduse câteva piese modelate în formă de picior de om, descoperite în stratul Boian (faza Vidra) de la Tangîru. De asemenea, același arheolog arăta că a găsit câteva figurine în stratul cu materiale de tip Boian din așezarea de la Vlad Țepeș. Problema poate fi considerată în prezent ca fiind rezolvată prin eliminarea primelor două ipoteze, deoarece, în ultimii ani, în diferite așezări ale culturii Boian au fost descoperite mai multe figurine de lut ars.

Oamenii culturii Boian au modelat figurine de lut începînd din faza Bolintineanu și pînă la sfîrșitul evoluției culturii.

Din faza Bolintineanu, datorită numărului restrîns al săpăturilor în astfel de așezări și mai ales datorită suprafețelor reduse care s-au săpat, s-a găsit o singură figurină antropomorfă fragmentară. Piesa a fost descoperită în pămîntul de umplutură al gropii bordeiului de la Cățelu, în anul 1947. Fragmentul provine din partea inferioară

⁵⁶⁷ B. Mitrea, C. Preda, Sebastian Morintz, Corneliu N. Mateescu, *Șantierul Spanțov*, în *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 224—225, fig. 7.

⁵⁶⁸ V. Christescu, *op. cit.*, p. 275 (figurine) și pl. XXII, 6, 9, 10, 11.

⁵⁶⁹ D. Bereciu, *Tangîru*, p. 22.

a unei figurine (spartă din vechime), care a fost lucrată dintr-o pastă în amestecul căreia intra și o cantitate mică de pleavă. Porțiunea păstrată reprezintă soldul și piciorul drept al unui personaj feminin (fig. 74/1). Partea inferioară a piciorului este spartă. Soldul este proeminent în spate și în lături. Picioarele erau alăturate întinse. Pe fragment se observă locul de legătură dintre corpul figurinei și sold. Judecând după urma rămasă, putem spune că în secțiune corpul avea forma ovală. Axul lung al corpului forma un unghi obtuz cu acela al părții inferioare. Pe picior și pe sold se păstrează o parte din ornamentul figurinei. Decorul este alcătuit din câteva spirale incizate în formă de S întregi, prevăzute cu câte un cârlig la capete, îmbucate, și din câteva porțiuni de spirale asemănătoare. Figurina, atunci când a fost întreagă, a avut 0,10 — 0,12 m înălțime.

În cuprinsul celorlalte așezări Bolintineanu nu s-a mai găsit nici un fragment de figurină.

Din timpul fazei *Giulești* numărul figurinelor de lut ars este mai mare. În cadrul complexului Bogata I au fost găsite două figurine feminine, căzute din pământul de umputură al gropii unui bordei. Prima dintre ele este stilizată (fig. 74/2), are capul redat printr-o proeminență tronconică masivă, brațele prin două mici gurguie laterale, iar corpul masiv, fără picioare, a fost modelat avînd jos o suprafață netedă, pe care s-a putut fi așezată figurina în poziție verticală.

Cea de-a doua figurină a fost modelată realist. Capul, privit din față, este rotund și nasul arcuit, realizat prin ciupirea pastei. Ochii și gura sînt redați prin trei creștături mici. Gîtul e scurt și masiv. Brațele întinse lateral sînt reprezentate prin două protuberanțe. Figurina înfățișează un personaj feminin îmbrăcat într-o rochie lungă și largă la poale, ornamentată în față cu două rînduri de unghiuri laterale (fig. 74/3).

În groapa de la Greaca s-au descoperit câteva piese: o figurină și alte trei piese ce înfățișează chipul uman sau părți din corpul omenesc. (fig. 74/4—7). Toate aceste obiecte au fost modelate din pastă amestecată cu pleavă. Figurina, din care s-a păstrat numai partea superioară, are obrazul plat, nasul și ochii înfățișați prin simple trăsături lustruite, abia perceptibile. Capul figurinei are pe creștet spre ceafă, un coc (conci) ornamentat prin câteva linii zgîriate, în cruce (fig. 74/6). Brațele sînt reprezentate prin două protuberanțe mici, iar pe corp are o serie de linii incizate în zigzag, paralele.

Un chip omenesc este redat în relief pe colțul unei tăvițe. Obrazul are formă rombică și ochii reprezentați prin câte o adîncitură ovală, de o parte și de alta a nasului puțin coroiat, realizat prin ciupirea lutului.

O mîna cu degetele întinse și răsfirate (probabil apucătoare de capae) este vopsită cu roșu, iar cele câteva dungi incizate pe ea sînt încrustate cu materie albă.

Seria reprezentărilor plastice de la Greaca se încheie cu o piesă de formă cilindrică, ornamentată prin linii oblice, paralele. Ce anume reprezintă acest obiect nu putem preciza. Înclinăm să credem că e un picior de figurină.

O figurină fragmentară, interesantă, a fost scoasă la iveală în cursul săpăturilor de la Aldeni (fig. 74/9). Este vorba de partea inferioară a unei figurine: corpul, mîinile și capul lipsesc. Partea inferioară a corpului este reprezentată printr-un con bont la partea de jos. Steatopigia este accentuată. Lînia despărțitoare a picioarelor nu este indicată. Piesa nu este ornamentată.

Amintim o piesă descoperită de D. Berciu la Tangiru, în stratul din faza *Giulești* (=Boian II a). Capul este rotund, cu nasul realizat prin ciupire. Figurina a avut gîtul masiv, cu decor incizat la partea inferioară ⁵⁷⁰ (fig. 74/10).

Din faza Vidra, până de curînd lipseau datele mai precise cu privire la plastică, dar prin munca atentă de pe diferite şantiere s-au descoperit cîteva figurine fragmentare. În anii 1958—1959, pe grindul Grădiştea Ulmilor, în zona corespunzătoare aşezării Boian A, au fost descoperite două figurine fragmentare din faza Vidra. Una dintre ele a fost descoperită pe plajă în dreptul aşezării, de către Evzen Neustupny, iar a doua într-un complex închis, anume într-o groapă de mari dimensiuni ce conţinea numai materiale de tip Vidra.

Prima figurină are o formă deosebită de a celorlalte piese cunoscute din timpul culturii Boian (fig. 74/11). Figurina reprezintă un personaj feminin. Capul a fost rupt din vechime. Braţele sînt şi ele sparte în cea mai mare parte, au rămas mai mult urme din ele. Este totuşi clar că mîinile erau indicate ca fiind întinse lateral. Presupunem că ele erau redată prin două protuberanţe. Pe porţiunea, redusă ca mărime, rămasă din mina dreaptă a figurinei se vede urma unui orificiu vertical. Sîinii sînt reprezentaţi prin două mici gurguie. Abdomenul este proeminent. În dreptul şoldurilor sînt două lărgiri laterale aproape în unghi. Picioarele sînt unite în chip de soclu. În faţă nu este indicată linia despărţitoare a picioarelor pe spate este însă o linie incizată, verticală, trasă neglijent. Se cuvine sublinia că spatele este reprezentat plat şi puţin concav pe axul lung. Toată suprafaţa figurinei este acoperită de un decor compus din linii incizate. A fost lăsată neornamentată numai o porţiune pe spate, de la genunchi în jos. Pe partea din faţă, de la gît pînă mai jos de sîni, coboară două linii incizate, paralele, alăturate, mărginite prin două şiruri de cîte patru triunghiuri de linii incizate. Două linii incizate în formă de zigzag, simetrice, sînt făcute pe verticală între braţe şi sîni. Extremităţile şoldurilor sînt unite printr-o linie incizată orizontală; către ea coboară două linii paralele alăturate, trasate oblic de sub sinul stîng spre partea dreaptă a brîului. Pe partea de jos a corpului, în faţă, acoperind aproape în întregime şi picioarele urmează un decor spiralic. Pe spate, dinspre umărul drept spre partea stîngă a corpului coboară două linii paralele mărginite de triunghiuri ce se sprijină pe linia incizată ce indică brîul, de la care continuă în jos un decor meandric din linii incizate.

A doua piesă este deosebit de interesantă prin aceea că reprezintă în chip realist chipul uman (fig. 74/13). Pe capul figurinei sînt reprezentaţi ochii bulbucaţi, nasul modelat ca în realitate, gura cu buze groase, bărbia şi chiar urechile. În schimb, ceafa este dreaptă.

Probabil un cap de om reprezintă şi piesa de lut ars descoperită în groapa bordeiului Bogata III. Obiectul a fost fixat pe ceva, poate a servit ca mîner de capac. De fapt el fusese modelat separat, dacă avem în vedere baza lui netedă. Mai sus urmează o sugrumătură ce ar reprezenta gîtul şi apoi capul, în mare parte stricat. A rămas neatinsă o mică porţiune cu o faţetă oblică, avînd pe ea unghiuri (din cîte 2 linii incizate) suprapuse. Subliniem că pe fiecare vîrf de unghi este cîte o liniuţă. Din faţa figurinei nu s-a păstrat nici o porţiune (fig. 74/12).

Pentru prima dată existenţa plasticii antropomorfe din faza Vidra a fost postulată de D. Bereiu, în anul 1935, ca urmare descoperirii la Tangîru a unui picioruş uman, masiv, izolat, scund cu genunchiul marcat printr-o arcuire a piciorului⁵⁷¹. O a doua piesă reprezintă două picioruşe umane, alăturate⁵⁷². În privinţa lor se observă că au servit ca sprijin unui vas. Pe acelaşi şantier, în nivelul numit, de D. Bereiu, Boian III, s-a mai găsit un fragment dintr-o figurină antropomorfă⁵⁷³. Este vorba de gîtul şi

⁵⁷¹ D. Bereiu, *Tangîru*, p. 22.

⁵⁷² *Ibidem*.

⁵⁷³ D. Bereiu, *Contribuţii*, 1961, p. 408, fig. 190, 12 şi p. 409, fig. 191, 3.

capul unei figurine (fig. 74/14). Gîtul este reprezentat lung și mai gros la bază. Capul este mult stilizat. Fruntea este îngustă, iar ochii indicați prin două linii incizate adînc. Nasul este redat printr-o proeminență făcută prin ciupire, iar gura printr-o linie incizată, scurtă și verticală. Urechile sînt prelungite lateral și perforate pe verticală.

Spre deosebire de așezările din primele faze ale culturii Boian, în cele datînd din faza de tranziție s-au descoperit mai multe figurine. Semnalăm că pentru prima oară apar pe lângă figurinele feminine și rare piese reprezentînd bărbați.

O mare parte dintre figurinele fazei au fost modelate cu deosebită grijă din lut, iar altele, mai puține, au fost lucrate din plăcuțe de os.

Figurinele feminine s-au găsit în număr mai mare sau mai mic, în majoritatea așezărilor în care s-au făcut săpături (Vidra⁵⁷⁴, Pietrele⁵⁷⁵, Radovanu, Tangiru⁵⁷⁶ (fig. 75), Ipotești și Novaci)⁵⁷⁷. Cele mai multe înfățișează chipuri de femei stînd în picioare. Reprezentările au fost modelate, de obicei, în chip realist.

Figurinele fazei de tranziție se deosebesc ca tip de cele din fazele culturii Gumelnița propriu-zisă. După cum remarcă încă Dinu V. Rosetti, în anul 1938, ele sînt caracterizate prin pasta îngrijită din care au fost modelate, prin forme și decor⁵⁷⁸ (fig. 76).

Majoritatea figurinelor sînt cu capul rupt încă din vechime, datorită faptului că au avut gîtul înalt, modelat separat de corp. Capul era redat în diferite chipuri. Privit din față avea forma hexagonală sau ovală; privit de sus avea forma rombică. În ambele cazuri nasul era modelat în relief, stilizat, iar ochii indicați prin adîncituri ovale. Capul redat hexagonal avea pe margini cîte două orificii. De obicei, gîtul figurinelor de la Vidra (faza de tranziție) și figurina fragmentară de la Radovanu (din care s-a păstrat numai capul și gîtul) erau ornamentate cu linii incizate oblice, paralele, terminate cu capete de spirale. Umerii sînt reliefați, iar mîinile sînt reprezentate prin două prelungiri scurte lățite și perforate la capete. Corpul este redat puțin lățit pînă la brîu în dreptul mijlocului se făcea o sugrumătură și se continua cu abdomen și steatopigie pronunțate, cu picioarele alăturate, separarea lor fiind numai indicată prin cîte o adîncitură verticală netezită. Cele mai multe figurine sînt ornamentate pe corp cu linii incizate de obicei largi, pentru a reține mai ușor materia albă sau roșie înrustată. Motivele decorative sînt alcătuite, în principal, din porțiuni de spirale îmbucate, din triunghiuri, din romburi, din dreptunghiuri, din linii paralele și puncte dispuse simetric în cadrul motivelor decorative incizate. În cazul figurinelor ornamentate cu motive incizate nu poate fi nici o îndoială că decorul de pe ele reprezintă părțile componente ale îmbrăcămîntei feminine și ornamentele de pe ele.

În afară de figurinele descrise în așezările fazei de tranziție există și o categorie de figurine neornamentate. Una dintre ele de dimensiuni apreciabile (26 cm înălțime) s-a găsit în 1962 sub și printre bulgării de lipitură arsă ai unei locuințe din așezarea cercetată de la Radovanu. Figurina înfățișează un personaj feminin în picioare (fig. 77/1). Capul este păstrat parțial, fața este sfărîmată. Brațele sînt întinse lateral și îndoite de la cot în sus, în chip de orantă. Puțin mai sus de cot mîinile sînt perforate vertical.

⁵⁷⁴ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik*, p. 31—33, pl. 11—12, pl. 13, 1—9.

⁵⁷⁵ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiala*, II, 1956, p. 540, p. 541, fig. 67/3.

⁵⁷⁶ D. Berciu, *Contribuții*, de exemplu: p. 409, fig. 191/4—8.

⁵⁷⁷ Informație primită de la Al. Vulpe, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁵⁷⁸ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 18—20.

Abdomenul este proeminent. Figurina prezintă o steatopigie pronunțată. Picioarele sînt întinse și despărțite. Pe tot corpul se observă un strat de materie gălbuie, care face impresia că întreaga suprafață a figurinei a fost vopsită anume.

În afară de figurinele descrise, la Radovanu s-a mai găsit un fragment dintr-o figurină modelată din pastă neîngrijită, cu picioarele lipite. S-a păstrat doar un picior masiv, neornamentat pe care sînt indicate degetele (fig. 77/7).

La Ipotești au fost descoperite și cîteva figurine reprezentînd chipuri de bărbați în picioare. Una dintre ele o considerăm deosebit de importantă. Figurina reprezintă chipul unui bărbat. Partea superioară a corpului lipsește. Pe figurină este înfățișat prin cîteva linii incizate un brîu, ale cărui extremități sînt lăsate să atîrne în față și în spate.

A doua figurină masculină găsită la Ipotești este neornamentată și reprezintă un orant în poziție specifică.

În așezarea de la Vidra, în stratul corespunzător fazei de tranziție, s-au găsit și cîteva figurine făcute din plăcuțe de os⁵⁷⁹. Ele aparțin cîtorva tipuri înrudite (fig. 76/11 — 14) :

- a) triunghiulare cu capul în chip de unghi ;
- b) cu corpul triunghiular, cu brațele și capul reprezentate prin două romburi ;
- c) cu corpul de formă dreptunghiulară și capul rombic.

Toate cele trei tipuri amintite sînt neornamentate și au cîte un orificiu mic, rotund pe mijlocul capului. Cel de-al treilea tip face trecerea spre figurinele gumelnițene propriu-zise de os.

Tot la Vidra s-au descoperit două obiecte de os de o formă deosebită care ar putea fi, de asemenea, figurine foarte stilizate⁵⁸⁰. Obiectele aveau făcute din aceeași placă, se pare, cîte un inel prelungit în jos cu o parte de legătură cilindrică subțire, ce se oprește la o plăcuță înaltă de os, de formă trapezoidală, avînd pe mijloc, pe verticală, jos, o creștătură naturală, care eventual ar reprezenta linia despărțitoare a picioarelor.

Din studierea figurinelor din fazele de evoluție ale culturii Boian rezultă că oamenii culturii au cunoscut plastica, de la începutul și pînă la sfîrșitul culturii. În cursul tuturor fazelor se cunosc figurine de lut ars ; în plus, în cursul fazei de tranziție, încep a fi făcute și unele figurine din plăcuțe de os. Lipsesc cu desăvîrșire cele făcute din aramă.

Figurinele de lut, în majoritatea cazurilor, reprezintă personaje feminine, numai în două cazuri, în cuprinsul așezării de la Ipotești, au fost descoperite figurine reprezentînd personaje masculine.

O altă clasificare a figurinelor se mai poate face din punctul de vedere al ornamentării. Din datele comunicate rezultă că majoritatea figurinelor de lut din cultura Boian au fost ornamentate cu motive decorative alcătuite din linii incizate. Paralel cu ele s-au folosit și figurine neornamentate. Acestea se cunosc în stadiul actual al cercetărilor începînd din faza Giulești. Nu este exclusă posibilitatea ca tipul de figurine neornamentate să fi existat încă din faza Bolintineanu, dar astfel de figurine încă nu au fost descoperite.

Este de presupus că pe întreg arealul fiecărei faze în parte erau întrebuintate anumite tipuri de figurine comune.

⁵⁷⁹ *Ibidem*, p. 20 și p. 25, fig. 31—33.

⁵⁸⁰ *Ibidem*, p. 20 și p. 25, fig. 34.

Din amănuntele prezentate rezultă că deși exista o variabilitate destul de mare, totuși în ceea ce privește figurinele ornamentate se constată unele caractere comune figurinelor din diferite faze. Amintim, de exemplu, marea asemănare în privința formei între figurina de la sfârșitul fazei Giulești, de la Tangîru, și figurinele tipice din faza de tranziție. La ambele categorii corpul este îngust, iar partea inferioară este mai lată, avînd formă caracteristică. Figurinele, însă, nu pot fi confundate, căci au mîinile modelate în chip diferit.

După cum am arătat, majoritatea figurinelor descoperite în așezările aparținînd purtătorilor culturii Boian reprezintă femei. Faptul nu trebuie să ne mire căci în perioada respectivă ele aveau rolul social și economic principal. Modificările treptate în domeniul economic, produse datorită creșterii rolului muncii bărbatului în agricultură au fost oglindite în manifestările religioase de-abia mai tîrziu.

Figurinele feminine din aria culturii Boian înfățișează mama cu toate atributele ei.

Majoritatea figurinelor sînt legate de cultul fecundității. Multe dintre ele sînt reprezentate sub formă de femei gravide, simbolizînd fecunditatea oamenilor, dar în același timp chipul femeii oglindește și credința cultivatorilor primitivi în pămîntul-mamă, care hrănește toate viețuitoarele. De același cult se leagă și obiceiul de a modela figurinele din pastă amestecată cu multă pleavă și cu boabe de cereale și, puțin mai tîrziu (în cadrul culturii Gumelnița), din pastă amestecată cu boabe de grîu. În acest caz, ținînd seama de credințele din vechime, se avea în vedere imbinarea figurinelor reprezentînd fertilitatea cu boabele de grîu, care la rîndul lor simbolizează belșugul.

Cele două elemente contopite dovedesc că oamenii din vechime trecuseră deja la divinitatea feminină a rodniciei, similară, în parte, zeiței Demeter ⁵⁸¹.

Figurinele feminine se găsesc de cele mai multe ori în gropile bordeielor sau printre dărîmăturile locuințelor, în preajma vetrelor, din care cauză se admite în genere că în astfel de situații ele simbolizează și protectoarea vetrelor, respectiv a locuințelor.

În nici un caz nu putem fi de acord cu părerile exprimate mai demult că figurinele neolitice în general ar fi simple jucării. Dacă ar fi așa, atunci ar trebui explicat de ce oamenii din cultura Boian le-au acordat atîta importanță, prin grija cu care au fost modelate în anumite forme precise, comune pe o arie vastă, și cu decor foarte regulat, incrustat cu materie albă sau roșie.

Numărul în general redus al figurinelor din așezările culturii Boian nu ne permite să aprofundăm și alte probleme privitoare la plastica antropomorfă.

FIGURINELE ZOOMORFE

În așezările purtătorilor culturii Boian s-au găsit foarte puține figurine reprezentînd diferite animale. În general animalele sînt foarte stilizate și în majoritatea cazurilor este greu de precizat ce animale anume reprezintă.

Din faza Bolintineanu s-a scos la iveală o singură figurină în complexul de la Aldeni. Piesa fragmentară care înfățișează un patruped cu picioare scurte, foarte stili-

zat, s-a găsit la partea superioară a stratului de cultură cu materiale de tip Bolintineanu și de aceea apartenența ei de complexul amintit nu este sigură.

În așezările din faza Giulești s-au descoperit, de asemenea, puține figurine zoomorfe. După cum ne informează Niță Anghelescu, cu prilejul primelor cercetări întreprinse la Bogata I, a fost găsită și o figurină zoomorfă stilizată ⁵⁸². O altă figurină similară s-a găsit la Tangîru, în nivelul Boian II, corespunzător fazei amintite. Ținând seama de desenul publicat, figurina pare să înfățișeze o oaie ⁵⁸³.

Din faza Vidra lipsesc încă reprezentările plastice de animale, iar din faza de tranziție, în anul 1962, s-au găsit, la Radovanu, numai câteva fragmente din astfel de figurine stilizate.

Din cele relatate reiese clar că în cuprinsul așezărilor Boian efectiv numărul figurinelor zoomorfe a fost mai redus decât acela al figurinelor antropomorfe. Modelarea figurinelor zoomorfe se făcea din același fel de pastă ca și figurinele antropomorfe, dar, spre deosebire de ele, animalele erau reprezentate mult mai „grosolan”. Trupul era de obicei masiv, picioarele simple gurguie. Capul era redat neglijent, adesea cu coarne scurte de formă neregulată.

De fapt în perioada la care ne referim — ținând seama și de analogii — figurinele zoomorfe din așezările Boian reprezintă animalele domestice principale cum sînt: bou, oaia și porc. Figurinele care le înfățișează simbolizează, credem, în oarecare măsură tradiția totemismului, îmbinată, în noile condiții social-economice, cu cultul fertilității.

Pe nici una dintre figurinele care par să reprezinte bovinele nu se observă indicii cu privire la eventuala înhămărare.

Nici una dintre figurinele zoomorfe cunoscute în aria culturii de care ne ocupăm nu are orificii, prin urmare ele nu erau legate și atîrnate, ci erau așezate pe ceva, probabil pe lavițele scunde de pămînt, de tipul celor dezvelite în diferitele locuințe de suprafață, mai ales din faza de tranziție.

Problemele legate de plastica zoomorfă merită toată atenția, dar ele vor putea fi studiate și aprofundate de-abia atunci cînd numărul lor va fi mai mare, ceea ce va permite cunoașterea raporturilor dintre ele și, de exemplu, reprezentările zoomorfe de mari dimensiuni din așezările contemporane din Asia Mică.

OBICEIURI DE ÎNMORMÎNTARE

În ultimii ani, tot mai mulți dintre cercetătorii noștri se ocupă cu problemele relative la riturile funerare din epoca neolitică ⁵⁸⁴. Întîmplarea a făcut ca în acești ani, după descoperirile mai vechi de la Glina ⁵⁸⁵, pe lângă importantul grup de morminte dezvelite și studiate în cuprinsul și în preajma așezării Boian, să se găsească încă un grup de morminte (poate o parte dintr-o necropolă mai întinsă) la Andolina ⁵⁸⁶ și mai

⁵⁸² Informație primită de la Niță Anghelescu.

⁵⁸³ D. Berciu, *Contribuții*, 1961, p. 408 fig. 190/1,2; p. 409, fig. 191/1,2.

⁵⁸⁴ De exemplu, Hortensia Dumitrescu, *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucu-*

teni-Tripolie, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 97—116; idem, *Deux nouvelles tombes cuculeniennes à rite magique découvertes à Traian*, în *Dacia*, N.S. II, 1958, p. 407-423.

⁵⁸⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *Glina*, p. 69—70.

⁵⁸⁶ Eugen Comșa, *Mormîntul neolitic descoperit lângă satul Andolina*, în *SCIV*, XII, 2, 1961, p. 359—362.

ales necropola de la Cernica ⁵⁸⁷. De asemenea, au mai fost descoperite câteva morminte din faza de tranziție în cuprinsul necropolei gumelnițene de la Boian și mormântul izolat de la Izvoarele. În sfârșit, în anul 1962, s-au făcut sondaje anume pentru descoperirea necropolei de la Radovanu, aparținând fazei de tranziție și, într-adevăr, am reușit să determinăm locul unde se afla necropola și s-au dezvelit câteva dintre morminte. Tot de curând a fost cercetată de colegii bulgari și necropola din faza de tranziție de la Liliak, necropolă care are analogii foarte apropiate în cadrul grupului de morminte din aceeași fază pe de malul de nord al Grădiștii Ulmilor.

Din cursul fazelor Bolintineanu și Giulești datează o parte dintre mormintele dezvelite la Cernica ⁵⁸⁸. Complexul funerar de la Cernica a fost descoperit de Gh. Cantacuzino, cu prilejul săpăturilor pe care le efectua în jurul ruinelor unei mănăstiri feudale târzii. Locul se află la un cot mare al terasei, în preajma satului Căldăraru, în punctul de întâlnire al luncii Colentinei cu cea a Dîmboviței. Terenul este mărginit de două pante abrupte, în rest terasa se continuă spre nord și spre est. În general, terenul necropolei prezintă o pantă ușor înclinată dinspre nord spre sud ⁵⁸⁹. Până la sfârșitul anului 1969, în cuprinsul necropolei de la Cernica au fost dezvelite 346 morminte neolitice ⁵⁹⁰.

Terenul pe care s-au găsit mormintele are o suprafață de peste 12 000 m² ⁵⁹¹. Marginea lui se afla la oarecare distanță de limita așezării căreia îi aparține necropola. Aceasta este caracterizată prin inegala repartizare a mormintelor, ele formează trei grupe mari (una nordică, a doua de mijloc și a treia sudică), despărțite prin spații goale. Descoperitorul consideră că fiecărui grup de înmormintări îi corespunde în așezare un grup social întemeiat pe relații de rudenie ⁵⁹².

Necropola cuprinde numai morminte de înhumatie ⁵⁹³.

În majoritatea cazurilor, gropile mormintelor se deosebesc cu greu de solul din jur, de-abia în anul 1962 s-a reușit delimitarea câtorva gropi de morminte. Gropile aveau formă dreptunghiulară, cu lățimea de 0,60 — 0,80 m și lungimea depășind cu puțin statura celui mort ⁵⁹⁴.

Cadavrele au fost probabil învelite sau înfășurate cu bucăți de țesătură sau cu rogojini. Majoritatea scheletelor s-au găsit întinse pe spate. O serie de schelete erau cul-

⁵⁸⁷ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Die Jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 27—30; 53—89; Gh. Cantacuzino, *Observations concernant les rites funéraires néolithiques de la nécropole de Cernica*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 45—58; Gh. Cantacuzino-Sebastian Morintz, *La station et la nécropole néolithiques de Cernica*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche*, II, Florența, 1965, p. 237—242; Gh. Cantacuzino, *Necropola preistorică de la Cernica și locul ei în neoliticul românesc și european (în lumina ultimelor descoperiri arheologice)*, în *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 379—397; Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Descoperirile arheologice de la Cernica și importanța lor pentru cunoașterea vechilor culturi din țara noastră*, în *București*, VI, 1968, p. 7—25; Gh. Cantacuzino, *The prehistoric necropolis of Cernica and its place in the neolithic cultures of Romania and of Europe in the light of recent discoveries*, în *Dacia*, N.S., XIII, 1969, p. 45—59; Georges Cantacuzino,

Remarques sur les offrandes de la nécropole néolithique de Cernica, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Prague, 1970, p. 447—452; G. Cantacuzino și C. Fedorovici, *Tombs Néolithiques de Parturientes de la Nécropole de Cernica (IV-ème millénaire av.n.e) Roumanie*, în *Proceedings VIIIth International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences 1968*, Tokyo și Kyoto, vol. III, Tokyo, 1970, p. 146—152.

⁵⁸⁸ *Ibidem*.

⁵⁸⁹ *Idem*, *op. cit.*, în *București*, 6, p. 7.

⁵⁹⁰ Până în 1966 au fost descoperite 320 de morminte, *idem op. cit.*, în *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 379). Până la sfârșitul anului 1969 au mai fost cercetate 26 morminte.

⁵⁹¹ *Idem*, *op. cit.*, p. 379.

⁵⁹² *Ibidem*, p. 381.

⁵⁹³ *Ibidem*.

⁵⁹⁴ *Ibidem*.

cate pe dreapta sau pe stînga. Orientarea lor este variabilă, craniul era îndreptat pe direcțiile cuprinse între SSE 166° și VNV 304° ⁵⁹⁵.

Cele mai multe au orientarea cuprinsă între VSV 220° și VNV 290°. Brațele și picioarele au fost găsite în poziții diferite, descrise cu grijă de descoperitor ⁵⁹⁶.

S-au observat suprapuneri parțiale, între scheletele întinse din mormintele 119/118 ⁵⁹⁷.

Au fost descoperite și 4 schelete (nr. 45, 140, 166 C și 325) în poziție chircită ⁵⁹⁸. Descoperitorul consideră că scheletul chircit din mormîntul nr. 140 suprapunea scheletul 139, înhumat pe spate ⁵⁹⁹. În continuare, ținînd seama de suprapunere, consideră scheletele chircite ca datînd din faza Giulești ⁶⁰⁰. Cercetînd însă cu atenție fotografia și planul celor două morminte, se constată că scheletul 139 întins pe spate este păstrat în întregime nederanjat. În schimb, scheletul chircit pe stînga, dacă ar fi ulterior celui 139 ar fi fost normal să aibă oasele bazinului suprapunînd sau chiar deranjînd oasele piciorului stîng din mormîntul nr. 139, or, pe fotografie se văd nederanjate oasele scheletului întins, ceea ce înseamnă, după părerea noastră, că în realitate mai vechi este mormîntul nr. 140, iar mormîntul nr. 139 este cel care suprapune, fiind ulterior celui alt. Scheletele în poziție chircită sînt pe stînga (mormîntul nr. 140 orientat cu craniul spre VNV) ⁶⁰¹, sau pe dreapta (mormîntul nr. 45 orientat cu craniul spre V) (mormîntul nr. 325 cu craniul spre VSV) ⁶⁰². În cele trei cazuri chircirea era accentuată, cu brațele indoite din cot și așezate cu palmele lingă craniu ⁶⁰³.

Din observațiile făcute pe teren rezultă că unele dintre cadavre au avut picioarele legate și în special laelele picioarelor. În mai multe cazuri picioarele erau încrucișate ⁶⁰⁴.

O serie de morminte din cele trei grupuri, au inventar, pe cînd mormintele din părțile de est și de vest conțineau obiecte mai puține sau deloc.

În diferite morminte s-au găsit vase întregi sau fragmentare, așezate lingă craniu, lingă bazin sau între femure. Majoritatea sînt vase din pastă fină ornamentate cu caneluri ⁶⁰⁵.

În morminte s-au găsit circa 40 unelte de piatră neperforate (în formă de calapod sau plate, trapezoidale), ele erau așezate lingă craniu, mîini sau picioare; unelte de silix (lame, trapeze, răzuitoare) multe microlite, găsite pe craniu, bazin, torace sau lingă picioare ⁶⁰⁶.

S-au descoperit podoabe de os (inele lingă mîini; pandantive de diverse forme, depuse de torace, lingă clavicule), colți de mistreț (ca pandantive mai ales în mormintele de bărbați; s-au găsit pe craniu, pe clavicule, pe bazin), numeroase podoabe din scoici de *Ostrea edulis* (cochiliile întregi cu orificii de fixare, depuse pe piept, sau pe pubis) de *Pectunculus* (brățări mari sau mici, purtate deasupra cotului). Majoritatea podoabelor sînt mărgelile de diferite forme, lucrate din scoici de *Spondylus gaederopus*, de *Ostrea* și de *Dentalium* ⁶⁰⁷.

⁵⁹⁵ Ibidem.

⁵⁹⁶ Ibidem, p. 385.

⁵⁹⁷ Idem, op. cit., în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 46—47 și p. 48 fig. 2/4 și p. 49 fig. 3/1.

⁵⁹⁸ Idem, op. cit., în *București*, 6, p. 16, nota 13.

⁵⁹⁹ Idem, op. cit., în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 51—52, p. 48 fig. 2/3, p. 49 fig. 3/4.

⁶⁰⁰ Ibidem, p. 53.

⁶⁰¹ Ibidem, p. 49, fig. 3/4.

⁶⁰² Ibidem, p. 49 fig. 3/2 și idem, op. cit., în *București*, 6, p. 18, fig. 7/4.

⁶⁰³ După cum rezultă din planurile menționate în notele 949 și 950.

⁶⁰⁴ Idem, op. cit., în *Dacia* N.S., IX, 1965, p. 46.

⁶⁰⁵ Op. cit., în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 69—70; idem, op. cit., în *București*, 6, p. 22.

⁶⁰⁶ Ibidem, p. 22.

⁶⁰⁷ Idem, op. cit., în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 70—74.

Alte podoabe sînt de marmoră sau din dinți de animale ⁶⁰⁸.

Se cuvine menționată descoperirea mormîntului 43, cu inventar bogat. Scheletul a aparținut unei tinere de 16 — 20 de ani. Ea a fost înmormîntată avînd la gît o salbă mare. Pe mina stîngă avea 5 brățări de *Spondylus*, iar pe cea dreaptă 2 brățări. În plus, pe osul pubis avea o placă dintr-o valvă de scoică mare ⁶⁰⁹.

Mărgelile de cupru sînt mici, de formă ovală 5 × 5,5 mm. Cu prilejul analizelor spectrale s-a constatat că ele, pe lîngă aramă conțin cantități foarte reduse de mangan, plumb și argint ⁶¹⁰.

Gh. Cantacuzino atribuie necropola fazei Bolintineanu ⁶¹¹.

Din faza Vidra datează mormintele descoperite la Glina, Boian A și cele de la Andolina.

Grupul de morminte de la Glina ⁶¹². În anul 1943, cu prilejul continuării săpăturilor de pe tellul „La Nuci”, M. Petrescu-Dîmbovița a descoperit, la 2,65 m adîncime față de partea cea mai înaltă a tellului, sub stratul de cultură Boian, patru schelete de copii mici (fig. 80). Cele patru schelete erau în poziție chircită. Două dintre ele erau chircite pe partea stîngă, iar celelalte două erau chircite pe partea dreaptă. Trei dintre schelete erau cu craniul orientat spre est, iar ultimul cu craniul spre sud. Este important faptul că la două schelete (nr. 1 și nr. 2), mina dreaptă era întinsă în lungul corpului și așezată cu palma spre bazin, iar cea stîngă era îndoită din cot și pusă cu palma aproximativ în dreptul bărbiei.

La un singur schelet, căzute între picioare, erau cîteva mărgelile din valve de scoici.

Merită toată atenția mormîntul unui copil găsit în partea de sud-est a sectorului săpat, chiar lîngă mal. Groapa mormîntului și scheletul din ea erau acoperite, în parte, de dărămăturile unei locuințe de suprafață de la baza stratului de cultură Boian (faza Vidra) ⁶¹³. S-a presupus că este vorba de o înmormîntare rituală. În anii următori s-au mai descoperit încă patru schelete de copii, răspîndite în cuprinsul așezării, printre locuințe. Ultimele patru schelete au fost descoperite în ordinea următoare: două în 1946, unul în 1947 și unul în 1948 ⁶¹⁴.

Scheletele dezvelite și studiate în anul 1946 sînt deosebit de interesante. Unul se afla lîngă malul de nord-est, iar celălalt era aproape de colțul de sud-est al suprafeței săpate în acel an. Scheletul din partea de sud-est (deci din mormîntul 5) a fost dezvelit la circa 0,80 m distanță de resturile unei locuințe Boian și la circa 0,25 m sub fațuiala inferioară a unei vetre. Este vorba de un schelet de copilăș, în poziție chircită moderată, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat spre ENE 72°. Resturile păstrate, măsurate de la creștet la călcii au avut 61 cm lungime. Din calota craniană au rămas doar cîteva bucățele, alături era și un dinte micuț. În fața craniului, la circa 10 cm de el, s-au găsit două grămăjoare de semințe carbonizate. Grămăjoara de est era acoperită cu un ciob. Nu a putut fi rezolvată problema dacă boabele au fost depuse în groapa mormîntului odată cu cadavrul copilului sau este o asociere întîmplătoare, iar boabele au fost cărate de un animal. În regiunea capului și a picioarelor s-au găsit 4 mărgelile din valve de scoici.

La celălalt schelet, în regiunea gîtului s-au găsit numeroase mărgelile de scoici și cîteva făcute din foiță de aramă. Acestea din urmă au aspectul unor tuburi cilindrice scurte care alternau cu celelalte mărgelile.

⁶⁰⁸ Idem, *op. cit.*, în *București*, 6, p. 22.

⁶⁰⁹ Idem, *op. cit.*, în *Dacia*, N.S. VII, 1963, p. 74.

⁶¹⁰ Idem, *op. cit.*, în *București*, 6, p. 23—24.

⁶¹¹ Idem, *op. cit.*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 75.

⁶¹² Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Glina*, p. 69—70.

⁶¹³ *Ibidem*, p. 69—70.

⁶¹⁴ Informații primite de la Mircea Petrescu-Dîmbovița.

În anul 1948, în cuprinsul suprafeței cercetate în 1943, în interiorul unei gropi din faza Vidra, la numai 13 cm deasupra fundului gropii s-a găsit un schelet de copilăș în poziție chireită, culcat pe partea stângă, cu craniul orientat pe direcția ENE 70°. Scheletul fiind foarte mic o parte din oase au încăput într-o singură lopată și s-au deplasat. *In situ* a rămas numai partea superioară a scheletului, anume fragmente din calota craniană, câteva vertebre mărunte, două coaste și un cubitus, care indica faptul că o mână (sau amândouă) erau îndoite din cot. La circa 30 cm spre vest de baza craniului s-au găsit câteva mărgelile de scoică. Este evident că au făcut parte dintr-un șirag. Mărgelile găsite erau de trei tipuri în formă de butoiaș și cilindrice (unele groase, altele subțiri) ⁶¹⁵.

Grupul de morminte de la Andolina (fig. 78). Din toamna anului 1960, în colaborare cu colectivul Muzeului de istorie de la Călărași, au fost începute săpăturile între satele Vărăști și Andolina, ambele din județul Ialomița ⁶¹⁶. Punctul ales pentru săpătură se afla la sud de șoseaua dintre cele două sate, în dreptul pietrei kilometrice 21. Distanța dintre marginea șoselei și marginea de nord a săpăturii era de 29 m. În decursul a trei campanii de săpături (1960—1962), în cuprinsul șanțurilor alăturate săpate au fost descoperite și cinci morminte neolitice sigure, pe lângă altele patru probabile. Celelalte morminte descoperite pe același loc sînt mult mai noi. Numerotarea mormintelor pe care o dăm în textul nostru diferă de cea folosită pe teren.

Mormîntul 1. Scheletul era găsit în cuprinsul suprafeței 2, la 1,15 m adîncime față de nivelul actual al solului. Groapa mormîntului nu s-a putut delimita. Scheletul dezvelit și studiat era de adult, în poziție chireită moderată, așezat pe partea stîngă și orientat cu craniul spre est. Craniul s-a păstrat parțial, cu maxilarul superior puțin deplasat. Brațul stîng era puternic îndoit din cot și așezat cu palma în dreptul obrazului. Mina dreaptă era întinsă în lungul corpului, avînd palma pusă pe partea dreaptă a bazinului. Vertebrele s-au descompus, iar coastele sînt păstrate parțial. Femurele formau unghi drept cu coloana vertebrală iar tibiile și peroneele alcătuiau un unghi de circa 40° cu femurele. Falangele picioarelor s-au descompus. La 0,30 m spre ESE de craniu se afla un topor plat (dimensiuni 0,093 m lungime maximă și 0,051 m lățime în dreptul tăișului), lucrat cu deosebită grijă din tuf vulcanic de culoare gălbuie. Toporul are forma trapezoidală alungită. În secțiune transversală este dreptunghiular, iar tăișul, ogival în secțiune, este oblic față de axul lung al toporului. Ținînd seama de urmele păstrate toporul era pe jumătate acoperit de mînerul în care fusese înfipt. Din dreptul gîtului scheletului s-au adunat 30 de mărgelile lucrate din scoici și 28 de mărgelile de cupru. Dintre mărgelile din prima categorie 24 au fost făcute din scoici de *Spondylus gaedero-*
pus iar celelalte șase din scoici din *Dentalium*.

Scheletul se află în studiu la Centrul de antropologie și de aceea nu putem spune cu siguranță dacă mormîntul descris este de femeie (după cum ar indica șiragurile de mărgelile) sau de bărbat (după cum ar indica prezența toporului de piatră și înălțimea pe care a avut-o individul în viață).

Mormîntul 2 a fost descoperit în 1961, în cuprinsul suprafeței III la capătul de nord, la adîncimea de 1,35 m față de nivelul actual. Scheletul de adult a fost în poziție chir-

⁶¹⁵ Informații despre mormintele de la Glina primite de la M. Petrescu-Dîmbovița.

⁶¹⁶ Eugen Comșa, *Mormîntul neolitic descoperit lângă satul Andolina*, în *SCIV*, XII, 2, 1961, p. 359-362.

Majoritatea mărgelilor sînt de culoare verzuie-albăstruie, subțiri. Ele vor fi analizate și de-abia după aceea vom putea preciza din ce sînt.

Mormîntul 3. Schelet de copil, descompus în cea mai mare parte. Din el s-au păstrat doar cîteva frînturi de oase, de aceea nu se poate preciza dacă este din epoca neolitică sau mult mai nou. Nu a avut inventar.

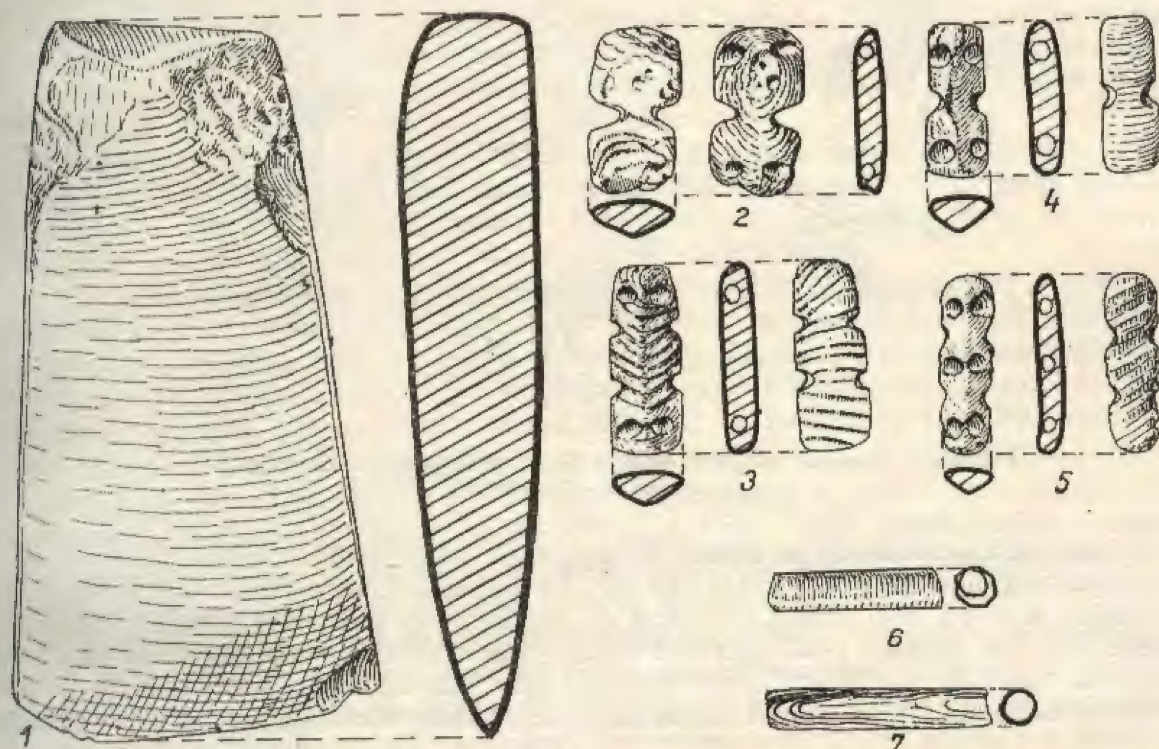
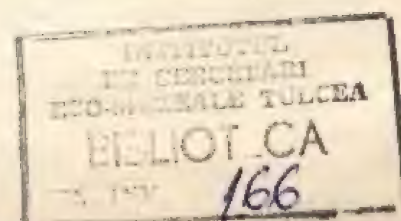

Fig. 79. — Topor plat de piatră și podoabe de scoici descoperite la scheletul mormîntului 1 de la Andolina.

Mormîntul 4, se afla în partea de nord a șanțului IV, în anul 1961, la adîncimea de 1,05 m. Schelet de adult așezat în poziție chircită pe partea stîngă. Oasele sînt în stare de conservare proastă. Mîna stîngă era îndoită din cot și cu palma așezată sub craniu. Femurele formează cu coloana vertebrală un unghi drept, iar tibiile sînt alăturate de femure. În afară de o porțiune din craniu, de humerusul drept, femur, tibie și o parte din peroneul piciorului drept, restul oaselor scheletului s-au descompus.

Mormîntul 5. Scheletul a fost descoperit între șanțurile IV și V din anul 1961. Schelet de adult găsit în poziție chircită moderată, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ENE, la 0,90 m adîncime. Partea de sus a corpului este așezată cu fața în sus, cu craniul răsucit spre dreapta. Femurele formează un unghi de 60° cu coloana vertebrală.

Mormîntul 7. Oasele scheletului se aflau la capătul de sud al suprafeței IV — 1961, la 0,80 m. Schelet de adult aflat în poziție chircită moderată, pe partea stîngă, cu craniul orientat spre ESE. Scheletul este în stare de conservare proastă.

Dacă ținem seama de asemănarea în privința podoabelor între mormintele de la Andolina și cele de la Boian, este posibil ca grupul de la Andolina să dateze de pe la începutul fazei Vidra.

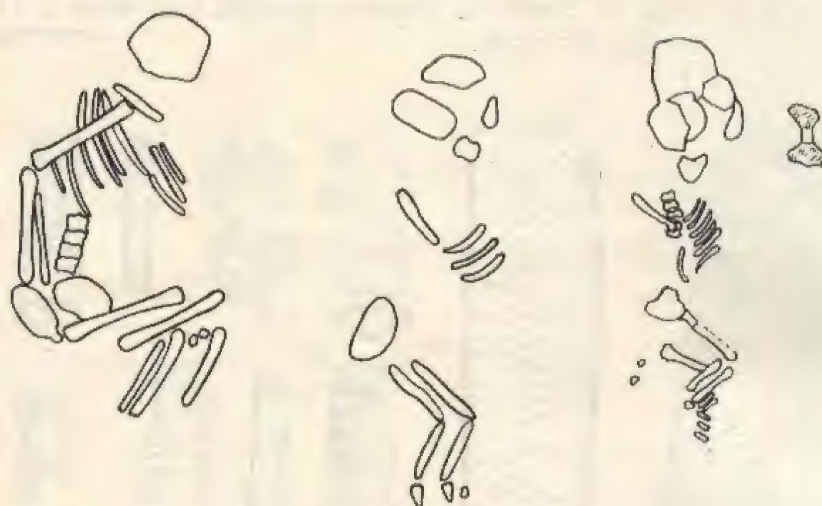

Fig. 80. — Schelete de copii din faza Vidra, descoperite la Glina. (săpături M. Petrescu—Dîmbovița).

Gradul de morminte de la Boian A. (fig. 82/1 — 10; pl. 29). În anul 1956 am efectuat o săpătură de salvare la capătul de est al grindului Grădiștea Ulmilor, în zona așezării Boian A și cu acel prilej ajungînd cu săpătura la baza stratului de cultură, în pămîntul viu, lut nisipos, s-au conturat două gropi alăturate, una mai mică spre nord și alta mai mare de formă ovală neregulată, spre sud, amîndouă umplute cu pămînt de culoare cafenie, amestecat cu numeroase fragmente ceramice, toate de tip Boian,

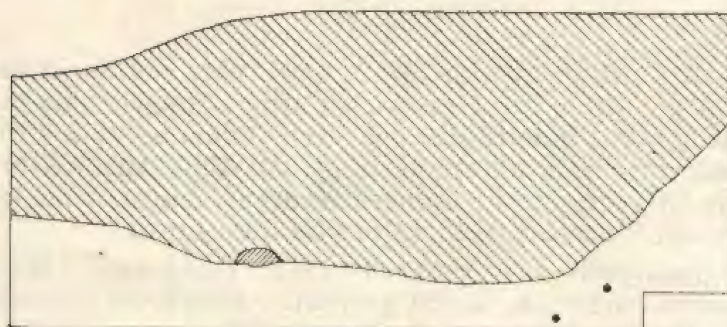

Fig. 81. — Profilul gropii din faza Vidra, care suprapune mormîntul nr. 1, descoperit în 1956 în cuprinsul așezării Boian A (săpături Eugen Comșa).

faza Vidra. Pe fundul gropii mari, care ne preocupă în cazul de față, s-a găsit păstrat *in situ* un vas întreg din faza Vidra, ceea ce dovedește că groapa a fost săpată și astupată în cursul acestei faze, iar nu mai tîrziu. Pentru a obține unul din profilele gropii mari și a delimita mai clar fundul ei, s-a săpat și în pămîntul viu de culoare galbenă,

de sub groapă. La 0,14 m sub fundul gropii s-au descoperit oasele unui schelet omenesc. Pe profil (fig. 81) se observă că groapa mare acoperea în întregime scheletul și a fost săpată în acel loc după ce, mai înainte, acolo se făcuse înmormintarea și pământul din groapa mormintului se tasase. Dacă ar fi fost o înmormintare efectuată din interiorul gropii mari, atunci în dreptul scheletului ar trebui să existe o albiere a fundului gropii amintite. Pe profilul pe care-l reproducem se vede clar că linia fundului gropii de deasupra mormintului este regulată. Cu alte cuvinte, din punct de vedere cronologic scheletul este mai vechi decât groapa mare. La rîndul ei, aceasta din urmă era în întregime acoperită de stratul de cultură. Forma și dimensiunile gropii mormintului nu au putut fi precizate, ea fiind umplută cu lut nisipos de culoare galbenă, la fel ca și pământul din jur ⁶¹⁷.

Mormîntul 1 (fig. 82/1). Scheletul se afla la marginea de acum a așezării la 2,72 m adîncime față de nivelul actual al solului și la 1,20 m față de nivelul de la care a fost săpată groapa mare. Oasele s-au păstrat foarte bine și de aceea s-au putut face toate observațiile din punct de vedere arheologic și antropologic.

Cadavrul a fost depus în groapă în poziție chircită moderată, pe partea stîngă. Scheletul era orientat cu craniul spre NNE, 36° și cu picioarele spre SSV, 216°. Partea superioară a cadavrului a fost așezată răsucită, cu o înclinare spre pămînt, de aceea la astuparea lui cu pămînt, pieptul a fost presat și a ajuns aproape cu fața în jos. Bazinul s-a păstrat ceva mai ridicat decât craniul. Craniul s-a păstrat în condiții relativ bune, puțin aplecat spre piept. el este puțin turtit și toată cutia craniană este plesnită în bucățele. Cadavrul a avut obrazul prelung, s-a păstrat și o porțiune din oasele nasului. Bărbia era proeminentă. Orbitale orientate spre ESE. Mina stîngă fusese îndoită din cot și avea palma așezată în dreptul obrazului, mina dreaptă era întinsă în lungul corpului, spre genunchiul stîng. Coloana vertebrală s-a păstrat în întregime. Pe teren, dr. C. Maximilian a observat în cadrul porțiunii cervicale o deformare, care dacă se va dovedi prin studiul atent al oaselor, va fi dovada că persoana decedată a suferit de o boală a coloanei vertebrale. Femurele erau aproape în unghi drept cu coloana vertebrală. Picioarul drept era petrecut peste cel stîng. Deasupra oaselor scheletului s-a observat un strat subțire de pămînt cafeniu.

În pămîntul de umplură al gropii mormintului și lîngă schelet nu s-a găsit nici un obiect.

Scheletul a fost studiat de antropologi din al căror studiu extragem datele care interesează în primul rînd pe arheologi :

După caracteristicile sale scheletul a aparținut unei femei de aproximativ 40 de ani. După calculele făcute pe baza dimensiunilor oaselor lungi rezultă că femeia a avut 1,55 m înălțime. Craniul este de tip mediteranean cu anumite trăsături, protomediterraneene. În funcție de indicele lui este doliocran moderat (74,1), apropiat de mezo-cranie. Capacitatea craniului este de 1 481 cm³. Orbitale au o înălțime mijlocie și o formă rectangulară cu colțurile rotunjite. Nasul era scurt și lat. Abraziunea dentară are aspect eliocidal caracteristică epocii neolitice. Dinții nu prezintă carii ⁶¹⁸.

⁶¹⁷ Eugen Comșa, *Cîteva date despre ritul funerar al culturii Boian*, în *SCIV*, IX, 2, 1958, p. 401—406.

⁶¹⁸ N. Haas, C. Maximilian, D. Nicolăescu-Plopșor, *Studiu antropologic asupra scheletului neolitic de la Boian în Materiale*, V, 1959, p. 131—140.

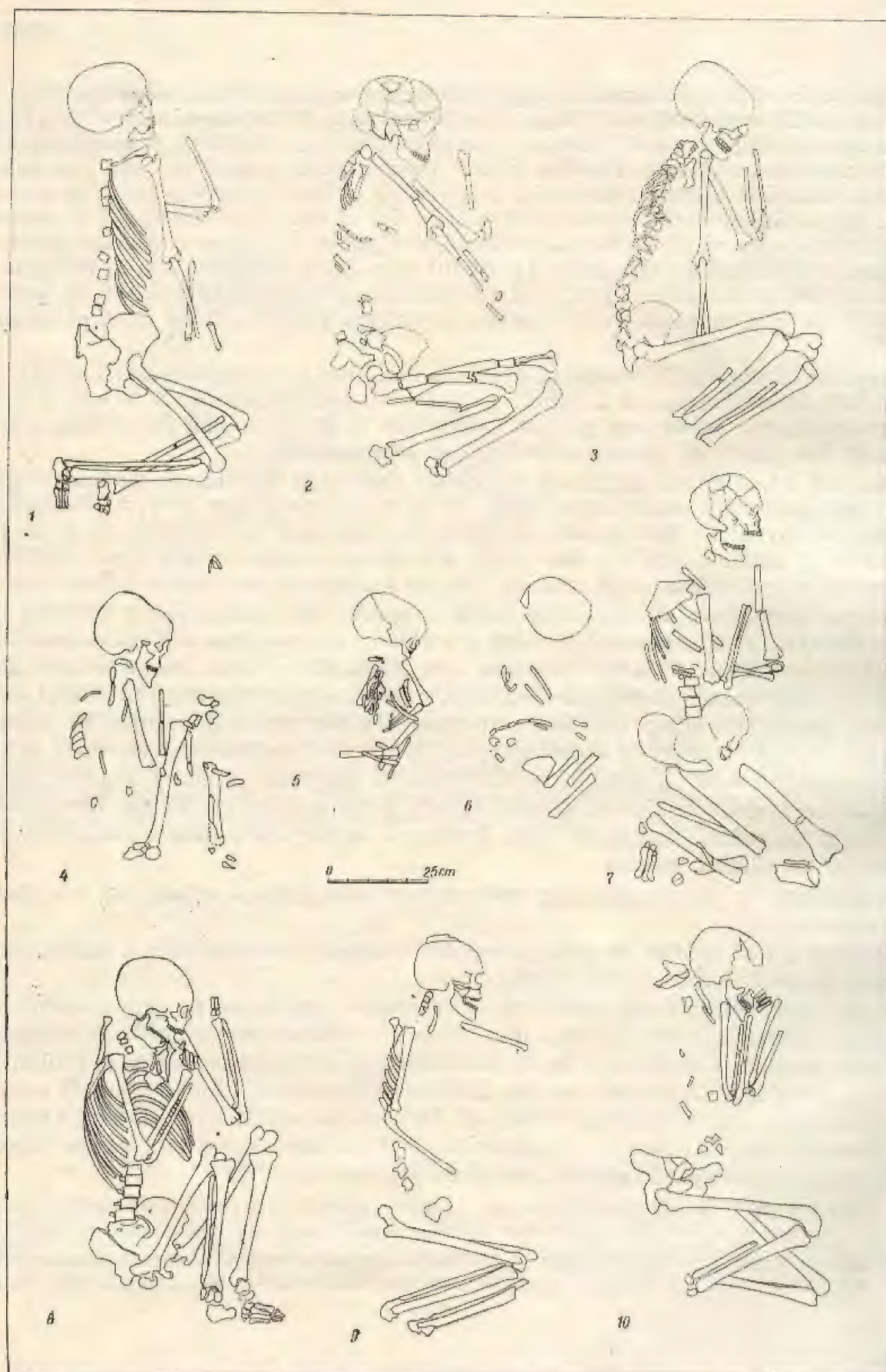

Fig. 82. — Planurile mormintelor din faza Vidra descoperite în cuprinsul așezării Boian A. Săpături Eugen Comșa în colaborare cu Centrul de antropologie București.

Mormîntul 2 ⁶¹⁹. (fig. 82/2). A fost descoperit în anul 1957, în cuprinsul șanțului 3 sud, la 1,20 m adîncime ⁶²⁰. Scheletul de femeie (matur I), în poziție chircită moderată, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ESE 108°. Craniul spart în bucăți mari din cauza presiunii pămîntului. Dinții foarte bine păstrați. Mina stîngă a fost îndoită din cot și așezată cu palma în dreptul feței, iar cea dreaptă a fost întinsă oblic și așezată cu palma către genunchiul stîng. Femurele formează unghi drept cu coloana vertebrală. Lîngă oasele scheletului nu s-au găsit obiecte.

Mormîntul 3 (fig. 82/3). Se afla alături, la mică distanță de mormîntul nr. 2, spre sud-vest de el și la aceeași adîncime. Scheletul a aparținut unei femei adulte, așezat în poziție chircită moderată pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ESE 114°. Majoritatea oaselor s-au păstrat în bune condițiuni. Craniul turtit și plesnit în două bucăți. S-au păstrat oasele nasului și masivului facial. Mandibula este masivă. Dinții, majoritatea, sînt la locul lor, dar sînt foarte tociți. S-au păstrat vertebrele și o parte din coaste. Mina stîngă era îndoită din cot și așezată cu palma lîngă față. Mina dreaptă era întinsă în lungul corpului și așezată cu palma între picioare în dreptul mijlocului femurelor. Acestea formează un unghi de circa 70° cu coloana vertebrală. Oasele labelor picioarelor nu s-au păstrat. Mormîntul nu a avut inventar.

Mormîntul 4. Din schelet s-au păstrat numai cîteva frînturi din craniu de copil (infans II) și două bucățele din humerusuri, restul a fost măcinat din cauza zăcerii îndelungate în pămînt. De la acest schelet s-au păstrat și cîteva dinți. Craniul scheletului era orientat spre NE. Resturile scheletului se aflau la 0,59 m adîncime.

Mormîntul 5 (fig. 82/4). În șanțul S 5 din preajma marginii de sud a așezării Boian A, la 1,08 m adîncime în pămînt galben, a fost descoperit un alt schelet uman, de femeie (matur II). Scheletul a fost așezat în poziție chircită accentuată, pe partea stîngă. Craniul puțin înclinat spre piept. Cele două părți ale mandibulei formează un unghi mai ascuțit decît cel normal. Coloana vertebrală este arcuită în afară. Mîinile au fost îndoite din cot și așezate cu amîndouă palmele în dreptul obrazului. Femurul stîng păstrat aproape întreg formează un unghi ascuțit cu coloana vertebrală. S-a păstrat parțial o singură tibie (cea dreaptă) și o porțiune din peroneu. Pe loc au rămas și cîteva oscioare din laba piciorului drept. Un dinte a ajuns pe la mijlocul tibiei drepte. În dreptul abdomenul s-a găsit un ciob mic atipic.

Mormîntul 6. Încă din anul 1957, în capătul de nord al șanțului 3 sud s-a săpat o casetă și în cuprinsul ei au fost dezvelite oasele unui schelet, peste care s-a dărîmat malul masiv din cauza ploilor, de aceea scheletul a fost dezvelit în întregime de-abia în anul 1958. Scheletul este de bărbat (matur II), culcat pe partea stîngă, la 1,53 m adîncime. Craniul tare sfărîmat, puțin înclinat spre piept, era orientat pe direcția SV 220°. Mandibula s-a găsit desprinsă de maxilarul superior. De pe ea lipsesc cîteva dinți. Corpul puțin arcuit. Din oasele mîinii drepte lipsește humerusul și radiusul. Mina dreaptă era așezată cu palma pe umărul stîng. Mina stîngă este îndoită din cot în unghi drept și a avut pumnul strîns. Lipsesc ambele femure, în schimb părțile inferioare ale picioarelor se găsesc în vecinătatea scheletului, păstrate cu etichete în poziție anatomică. În groapa mormîntului nu s-a găsit nici un obiect.

⁶¹⁹ Determinarea sexului și grupeii de vîrstă a scheletelor de la Boian A a fost făcută de colectivul Centrului de antropologie București.

⁶²⁰ Săpăturile din anul 1957 din cuprinsul așezării Boian A au fost efectuate numai cu fonduri puse la dispoziție de Centrul de antropologie București. În celelalte campanii — 1956, 1958—1965, cu fondurile Institutului de arheologie.

Mormîntul 7 (fig. 82/5). Scheletul a fost descoperit în cuprinsul șanțului 3 vest în careul 5, la adîncimea de 1,42 m față de malul de sud al șanțului. Scheletul este de copil (infans I) și zăcea în poziție chircită accentuată, pe partea stîngă, cu craniul orientat spre NNE 30°. Genunchii îi ajung la cot. Craniul a fost în parte deranjat. La săpat s-a dat mai întîi de craniu și de abia după aceea s-au dezvelit cu grijă celelalte oase păstrate. Craniul este turtit, fapt care pare să dea impresia că acest craniu a avut o capacitate mare. Capul e puțin aplecat spre piept. S-au păstrat toți dinții. Scheletul a fost culcat cu pieptul în jos. La dezvelit, de la ambele mîini se vedeau doar humerusurile. La demontare s-a constatat că mîna stîngă era puternic îndoită din cot, așa fel că oasele antebrațului au ajuns paralele cu humerusul, iar mîna dreaptă era îndoită din cot și avea palma așezată în regiunea bazinei, din care s-a păstrat o masă spongioasă. În dreptul gîtului scheletul a avut un șirag de mărgelile din scoică. Mărgelile sînt de diferite dimensiuni. Unele sînt subțiri cu diametrul de circa 2 mm, altele sînt mai groase și prelungi. S-a făcut o schiță a poziției mărgelilor. Ținînd seamă de podoabă putem admite că scheletul a aparținut unei fete. În funcție de observațiile stratigrafice mormîntul datează din timpul așezării Boian, faza Vidra.

Mormîntul 8. (fig. 82/7). A fost descoperit tot în anul 1958, în șanțul 3 vest, într-o casetă săpată spre nord. Schelet de adult, culcat în poziție chircită, pe partea stîngă, la adîncimea de 1,66 m față de nivelul actual al solului. Oasele scheletului se aflau sub nivelul apelor lacului. Craniul, orientat pe direcția NE 50°, era puțin turtit și spart în porțiuni. Dinții sînt bine păstrați, dar sînt tociți puternic. Mandibula era desprinsă de craniu. Mîna stîngă era cu humerusul înaintea corpului, antebrațul stîng era îndoit spre piept. Mîna dreaptă avea humerusul în față, dar cu antebrațul îndoit puternic din cot și cu palma așezată în dreptul bărbiei. S-a păstrat și o parte din coaste. Bazinul era în poziție normală. Ambele picioare erau puternic îndoite din genunchi. Calcaneul drept a ajuns la mică distanță de partea inferioară a bazinei. Nu s-au găsit obiecte. Scheletul se afla în pămînt galben și în dreptul lui nu s-a observat nici un deranjament al stratului de pămînt negru ce suprapune stratul corespunzător așezării. Prin urmare, mormîntul este neolitic și face parte din același grup cu celelalte.

Mormîntul 9 (fig. 82/6). A fost descoperit în cuprinsul casetei șanțului 3 vest, la 1,30 m adîncime față de nivelul actual al solului. Scheletul unui copil (infans II) în poziție chircită accentuată, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția NE 50°. Craniul s-a găsit sfărîmat în mare parte, lipsesc porțiuni din el. Nu putem preciza care era poziția mîinilor, deoarece din oasele lungi s-au găsit frînturi prea mici. Se pare totuși că o mîna a fost întinsă spre genunchii îndoiți puternic și de aceea porțiunile păstrate din oasele lungi ale picioarelor, sînt paralele între ele. Scheletul nu a avut inventar.

Mormîntul 10 (fig. 82/8). În cuprinsul șanțului 3 vest, cînd am ajuns la nivelul apei nu ne-am oprit, ci am mai săpat încă 20 m adîncime și la capătul de nord-est al șanțului, în porțiunea lui de vest, adică la o mică distanță spre vest de mormintele 8 și 9 s-a găsit în anul 1959 încă un schelet. Deasupra acestuia stratigrafia este foarte clară. Stratul de pămînt de culoare neagră, de la suprafață, nu este deranjat. Mai jos urmează stratul de pămînt de culoare cafenie deschisă, spre galben, în care s-a găsit scheletul. Nu avem nici un indiciu pe temeiul căruia să se poată bănuie că scheletul este posterior fazei Vidra. Schelet de femeie, adultă, în poziție chircită, culcat pe partea stîngă. Scheletul este orientat cu craniul pe direcția ENE 86° și privea spre sud. S-au păstrat și oasele nasului. Mandibula lunecată spre piept și ruptă în două. Coloana vertebrală

dreaptă, cu coastele bine păstrate. Mina dreaptă îndoită din cot și cu palma așezată în dreptul gurii, pe humerusul stîng. Mina stîngă puțin îndepărtată de corp și îndoită mai mult decît mina dreaptă. Mina stîngă era îndoită în prelungirea radiusului. Palma a fost așezată în dreptul frunții la 4 cm distanță de ea. Picioarele erau puternic îndoite din genunchi. Ambii genunchi erau lingă cotul stîng. Femurele erau paralele. Laba piciorului stîng suprapunea în parte laba celui drept. În dreptul creștetului s-a găsit un ac de aramă. După părerea antropologilor scheletul a aparținut unei femei de 40 — 50 ani. În groapa acestui schelet s-a găsit un fragment ceramic, subțire, din pastă amestecată cu cioburi pisate. Prin urmare mormîntul este mai nou decît faza Giulești.

Mormîntul 11. A fost descoperit lingă malul de sud al șanțului (I-1961), la 1,29 m adîncime. Este vorba de scheletul unui copil (infans I), în foarte proastă stare de conservare. Din schelet s-a păstrat numai o parte din craniu, foarte fărîmițat, și un fragment din antebraț. Scheletul a fost chircit și așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ENE 62°. La demontare s-a mai găsit un fragment din mandibulă și sub ea încă o porțiune de antebraț, deci o mină era așezată cu palma sub cap.

Mormîntul 12. A fost găsit în partea de mijloc a șanțului (I-1961) la 1,35 m adîncime. Din scheletul unui copil (infans I) s-au păstrat doar două fragmente din calota craniană și o frîntură de os lung de la mină. În funcție de ele se poate spune că scheletul a fost în poziție chircită pe partea stîngă și avea craniul orientat pe direcția NE.

Mormîntul 13 (fig. 82/9). În cuprinsul aceluiași șanț, la 1,68 m adîncime, în anul 1961, s-a mai descoperit un schelet de femeie adultă, în poziție chircită, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția NNE 25°. Scheletul era în stare de conservare proastă. Craniul fărîmicios, mai ales frontalul. Dentiția este bună. Oasele mîinii drepte formează între ele un unghi de 120°. Mina stîngă era sub schelet, iar cea dreaptă puțin îndoită din cot și așezată cu palma lingă bazin, în față. Din coloana vertebrală s-au păstrat frînturi din vertebre. Picioarele formează un unghi drept cu coloana vertebrală. În dreptul gîtului s-au descoperit o serie de mărgelile de scoică; una din ele a ajuns la creștet. La cotul stîng a avut două mărgelile ce au făcut desigur parte dintr-o legătură-podoabă. Scheletul era acoperit cu pămînt galben și de aceea nu s-a putut delimita forma gropii.

Mormîntul 14 (fig. 82/10). A fost ultimul mormînt descoperit în șanțul I-1961. Oasele scheletului au fost atinse cu prilejul unui sondaj de control la 0,50 m adîncime sub nivelul apei, în colțul de nord-est al șanțului, la 2,21 m adîncime. Dezvelirea lui și mai ales trecerea pe plan s-a făcut cu multă greutate din cauza apei. Schelet de femeie (adultă), chircit moderat și așezat pe partea stîngă cu craniul orientat pe direcția ENE 64°. Craniul păstrat parțial; occipitalul în bună stare de conservare, frontalul spart din vechime. Dentiția este masivă și roasă puternic. Coloana vertebrală era dreaptă. Pe craniu pare a fi o dungă de culoare cafenie, poate pe craniul celui decedat a fost pusă un fel de cunună. Ambele brațe erau îndoite din cot și așezate cu palmele în dreptul obrazului. Femurul drept formează un unghi drept cu coloana vertebrală, cel stîng formează un unghi obtuz. Extremitățile inferioare ale tibilor sînt aproape suprapuse. Nu a avut inventar.

Din cursul fazei de tranziție se cunosc în prezent în sudul Munteniei mai multe complexe funerare.

În ordine cronologică primele descoperiri de acest gen s-au făcut în așezarea de la Vidra, unde s-au dezvelit și studiat trei morminte cu schelete întregi și s-au găsit de asemenea oase izolate aparținînd cu mai multă sau mai puțină siguranță fazei de tran-

ziție. Primul schelet de la Vidra a fost dezvelit cu aproape 30 de ani în urmă de Dinu V. Rosetti, la 6,80 m adâncime față de nivelul actual al solului, sub un strat arheologic masiv⁶²¹. În groapa mormântului se aflau oasele unui schelet întreg în poziție chircită așezat pe partea dreaptă (fig. 83), cu craniul orientat spre NV și cu picioarele spre SE. Mina stângă fusese îndoită din cot și așezată cu palma în dreptul craniului, iar mîna dreaptă întinsă și pusă cu palma sub genunchiul drept. Pe umărul stîng s-au mai găsit un craniu și cîteva coaste detașate, lângă genunchiul stîng se găseau trei vertebre umane. În palma mîinii drepte și la toate membrele fuseseră puse pietricele mici, roșii, iar la picioare două lame de silex. Se poate presupune că oasele omenestii izolate, găsite în jurul scheletului descris, provin dintr-un mormînt mai vechi, deranjat.

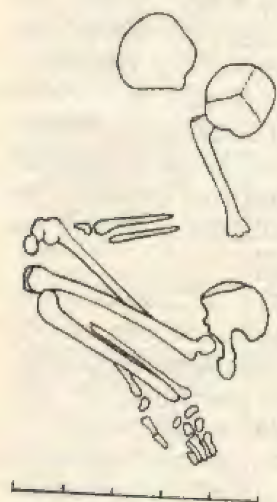

Fig. 83. — Mormînt din faza de tranziție, descoperit la Vidra (săpături Dinu V. Rosetti).

În cuprinsul așezării de la Vidra, în dreptul albierii de teren ce desparte complexul în două, după cum ne informează Dinu V. Rosetti, cu două decenii în urmă, la circa 1,80 m adâncime, s-au descoperit două schelete apropiate între ele. Acestea erau de copii, așezați în poziție chircită, pe dreapta. Ele erau orientate cu craniul aproximativ pe direcția NV. La aceste schelete, în dreptul șoldurilor, s-au găsit plăcuțe ornamentale, dreptunghiulare, așezate cîte două față în față, parcă ar fi servit ca un fel de cataramă. Fiecare plăcuță avea la colțuri cîte un orificiu. După cum s-a observat în timpul săpăturilor scheletele erau suprapuse de un strat cu materiale din faza de tranziție. În dreptul scheletelor stratul de cultură mai mare nu era deranjat, de aceea cele două morminte pot fi atribuite fazei de tranziție. Dinu V. Rosetti, menționează că din studierea oaselor craniilor rezultă că ele sînt doliocrane și au aparținut tipului mediteranean⁶²².

Cu prilejul săpăturilor efectuate în anul 1958 de Dinu V. Rosetti și Sebastian Morintz, la Vidra, în pămîntul de umplutură al șanțului de apărare cercetat, s-a găsit o mandibulă umană de la sfîrșitul culturii Boian propriu-zise sau din faza de tranziție⁶²³. Mandibula a fost studiată amănunțit de Olga Necrasov⁶²⁴. Din lucrarea întocmită cu acest prilej vom folosi unele date mai importante. Mandibula a aparținut unui individ de sex masculin, de vîrstă destul de înaintată. Individul a avut un masiv facial larg și bărbia proeminentă. Dinții rămași pe loc sînt foarte puțini, nu prezintă carii și sînt caracterizați printr-o erodare elicoidală puternică, datorită hranei dure folosite. Ținînd cont de caracteristicile mandibulei, Olga Necrasov a ajuns la concluzia că „posesorul ei ar fi putut aparține unui tip apropiat de cel proteuropoid (Crô-Magnon) în sens larg. În nici un caz o atare mandibulă nu putea aparține unui reprezentant al tipului mediteranean, chiar arhaic”⁶²⁵.

Grupul de morminte de la Boian. În cuprinsul necropolei gumelnițene de pe malul de nord al grindului Grădiștea Ulmilor s-au găsit și trei morminte din faza de tranziție. Acestui grup îi atribuim în primul rînd mormîntul 22 descoperit în anul 1959, în cuprinsul

⁶²¹ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 20—21, p. 38—39.

⁶²² *Ibidem*, p. 39.

⁶²³ Dinu V. Rosetti și Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Vidra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 73.

⁶²⁴ Olga Necrasov, *Studiul antropologic al materialului osos uman descoperit la Vidra (săpăturile din 1956)*, în manuscris.

⁶²⁵ *Ibidem*.

casetei III B din sectorul necropolei. Scheletul de adult se afla la 1,45 m adâncime (față de nivelul actual al solului), în poziție chircită accentuată, așezat pe partea stângă, cu craniul orientat pe direcția ESE 95°. Craniul este sfărâmat în bucățele mici, pe arcada feței s-au păstrat urme de culoare roșie prăfoasă cu care a fost vopsit obrazul înainte de a fi înmormântat. De pe os se desprindea cu ușurință vopseaua care colora și pământul din imediata vecinătate. Pe alte oase nu s-au găsit urme de vopsea. Din coloana vertebrală s-au păstrat doar câteva frânturi de vertebre și alături de ele mai multe bucățele de coaste. Din oasele mâinilor, în schimb, s-au păstrat porțiuni mari. Mîna dreaptă a fost întinsă și pusă cu palma sub genunchiul stîng, iar mîna stîngă a fost îndoită din cot și așezată cu palma în dreptul obrazului. Picioarele au fost strînse puternic pe lîngă corp. Femurul

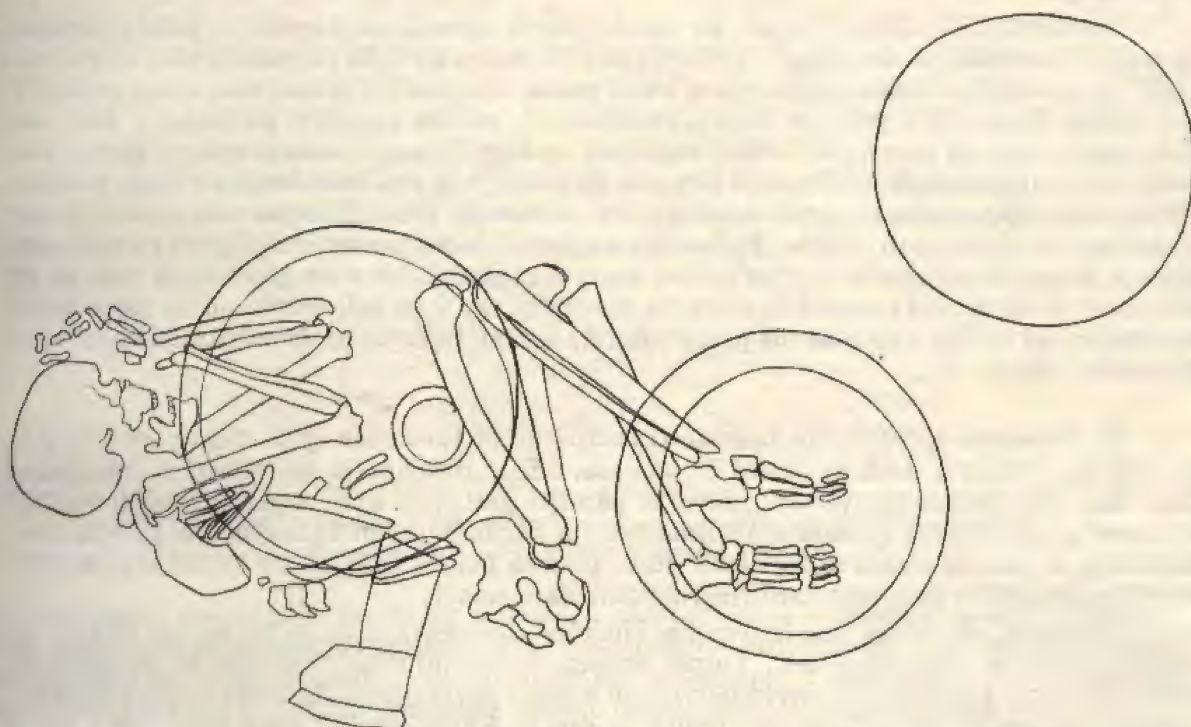

Fig. 84. — Planul mormîntului din faza de tranziție descoperit pe malul de nord al grindului Grădiștea Ulmilor (săpături Eugen Comșa, în colaborare cu Centrul de antropologie București).

stîng formează un unghi de 50° cu coloana vertebrală, iar cel drept un unghi de circa 60°. Tibia și peroneul drept sînt puternic strînse și de aceea ajung cu calcaneul lîngă bazin. Picioarul stîng este puțin mai întins. Scheletul este fără inventar și acoperit numai cu pământ galben, din care cauză nu i s-a putut delimita groapa mormîntului.

Mormîntul 8—1961 (fig. 84, pl. 30). A fost descoperit în jumătatea de est a șanțului F5 din zona necropolei gumelnițene. Schelet de adult în poziție chircită accentuată, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ESE 95°, zăcea la adîncimea de 1,40 m, cu cel puțin 30 cm mai mare decît cea obișnuită la celelalte morminte din necropolă. Craniul este bine păstrat și deosebit de interesant prin aceea că avea fața și fruntea acoperite cu culoare roșie. Mandibula este masivă. Coloana vertebrală este puțin arcuită în afară. Partea dreaptă a pieptului a fost turtită peste cea stîngă. Ambele mîini au fost

îndoite din cot, cu palma stângă așezată sub craniu, iar cu cea dreaptă așezată lângă față. Femurele formează un unghi de circa 50° cu coloana vertebrală. Picioarele îndoite din genunchi aproape că ajung cu călcăiele la bazin. Labele picioarelor au fost puțin forțate și sînt aproape în prelungirea axului tibiilor. Pe partea superioară a scheletului, în dreptul pieptului, a fost așezat un capac mare (44 cm diametru) cu deschiderea în sus. Pe partea inferioară a picioarelor era așezat un castron mare și în interiorul lui se afla o strachină ceva mai mică.

Un alt vas mai mare se afla spre sud-vest de schelet la 10 cm distanță de cele două vase aflate unul în altul. În sfîrșit, al cincilea vas se afla așezat între coaste și mijlocul femurului drept. Este vorba de un vas bitronconic. Toate cele cinci vase aparțin fazei de tranziție.

Mormîntul I—1962. Schelet de adult chiruit accentuat, așezat pe partea dreaptă, cu craniul orientat pe direcția VNV 290° , la adîncimea de 0,50 m (căci se afla într-o zonă unde apele lacului Boian spălaseră o bună parte din mal). Craniul este spart pe loc, în mai multe bucăți. Cu prilejul tasării pămîntului, partea stîngă a pieptului a fost turtită, dînd impresia că mortul a fost îngropat cu fața în jos. Coastele sînt în poziție normală. Mina stîngă puternic îndoită din cot, de aceea cele trei oase lungi au ajuns paralele, humerusul suprapunîndu-se pe celelalte. De asemenea, mina dreaptă este îndoită din cot și așezată cu palma sub craniu. Picioarele au fost îndoite puternic ajungînd cu genunchii pînă în dreptul mijlocului humerusului stîng. Lîngă schelet s-au găsit două vase de lut ars, unul (o strachină) așezat în dreptul craniului, în fața lui, acoperind în parte oasele obrazului. Al doilea vas este un pahar scund, așezat în față, în dreptul mijlocului tibiei piciorului stîng.

În cuprinsul așezării din faza de tranziție de la Izvoarele (jud. Ilfov), în șanțul C, la 1,90 m adîncime față de malul de sud-est, a fost descoperit un mormînt aparținînd fazei (fig. 85). Scheletul (pl. 31) zăcea în pămînt galben și apoi urma stratul de cultură din care a fost săpată groapa mormîntului. La răzuit a putut fi delimitată groapa mormîntului, de formă ovală neregulată. Este pentru prima oară că s-a putut studia amănunțit o groapă de mormînt neolitic din sudul țării noastre.

Scheletul de adult era în poziție chiruită moderată, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat spre nord-est. După aspectul craniului și mai ales al mandibulei, scheletul a aparținut unui individ bătrîn, cu o mare parte dintre dinți căzuți și cu alveolele dentare obturate. Mandibula era ruptă în două. Ambele mîini erau îndoite din cot și așezate în chip diferit, palma dreaptă era așezată sub craniu, iar cea stîngă în dreptul feței. Din cauza presiunii pămîntului pieptul a fost în parte răsucit și turtit. Oasele bazinului sînt răsucite cu fața în jos. Femurul drept formează un unghi de 45° cu coloana vertebrală, iar cel stîng formează un unghi de 50° . S-au păstrat și oasele din labele picioarelor. Scheletul nu a avut inventar, dar în funcție de poziția lui stratigrafică el datează din faza de tranziție și anume din etapa a doua.

În zona complexului de la Radovanu s-au făcut unele descoperiri interesante. În anul 1960, în cuprinsul așezării, în stratul de cultură, s-a descoperit izolat un metacarpian uman.⁶²⁶

În anul 1962, paralel cu săpăturile efectuate pentru dezvelirea în întregime a așezării corespunzătoare ultimului nivel de pe locul „La Muscalu”, ne-am propus să încercăm rezolvarea unei alte probleme, deosebit de importantă și anume descoperirea necropolei așezării. Problema nu era atât de simplă pe cât pare la prima impresie. Pornind de la situația că în trei părți așezarea este mărginită prin văi adânci și largi am considerat că pentru oamenii neolitici ar fi fost complicat să transporte pe cei decedați

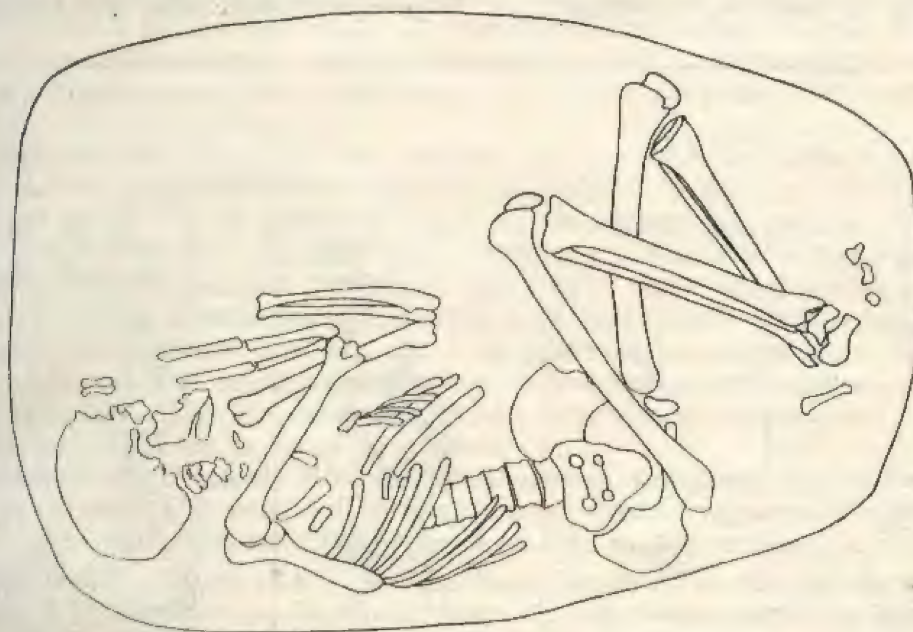

Fig. 85. — Planul gropii și a scheletului din faza de tranziție, etapa Fîntînele, de la Izvoarele, jud. Ilfov. (săpături Eugen Comșa).

pe două pante relativ abrupte și de aceea am început seria sondajelor pentru descoperirea necropolei pe porțiunea de terasă din apropierea șanțului de apărare al așezării. Operația s-a început din dreptul marginii de sud a terasei cu intenția de a săpa un șir de șanțuri paralele în lungul șanțului, unind cu un brîu de șanțuri cele două văi ce mărginesc așezarea. Cu prilejul săpării primului șanț s-a constatat că în acea zonă nu există strat de cultură și punînd în aplicare observațiile făcute în cursul lucrărilor de la Boian am hotărît săparea unor șanțuri de 7 m lungime și 1 m lățime, adică tăindu-le așa ca să aibă lățimea egală cu media adîncimii șanțurilor, căci ajungînd la 1 m adîncime în zona șanțurilor ne putem da seama ușor dacă pe acel loc poate sau nu să existe o groapă de mormînt. La adîncimea de 1 m în zona cercetată se află stratul de lut cu numeroase concrețiuni calcaroase. Orice deranjament provocat din vechime în acel loc s-ar fi observat ușor. Pentru a grăbi rezolvarea problemei am trasat șanțurile la intervale egale de 11 m unul de altul, cu intenția de a realiza o primă serie de șanțuri de-a lungul fișiei ce ne-am propus să cercetăm și în cazul descoperirii unor morminte să intercalăm între șanțurile trasate alte șanțuri la jumătate distanță. Raționamentul s-a dovedit just, descoperindu-se un grup de morminte din cuprinsul necropolei. Datorită faptului că în această campanie de săpături ne-am propus numai să descoperim

necropola, ne-am mulțumit să dezvelim și să cercetăm amănunțit numai scheletele prinse în șanțurile de sondare.

În anul 1962 au fost descoperite următoarele morminte :

Mormîntul 1. (fig. 86/1) Se afla în cuprinsul șanțului 6 a, în careurile 3—4, la 0,82 m adîncime față de nivelul actual al solului. Groapa mormîntului nu a putut fi delimitată deoarece scheletul se afla în pămînt de culoare cafenie deschisă, în care a fost săpată și cu care s-a umplut groapa. În preajma scheletului erau bucățele rare de

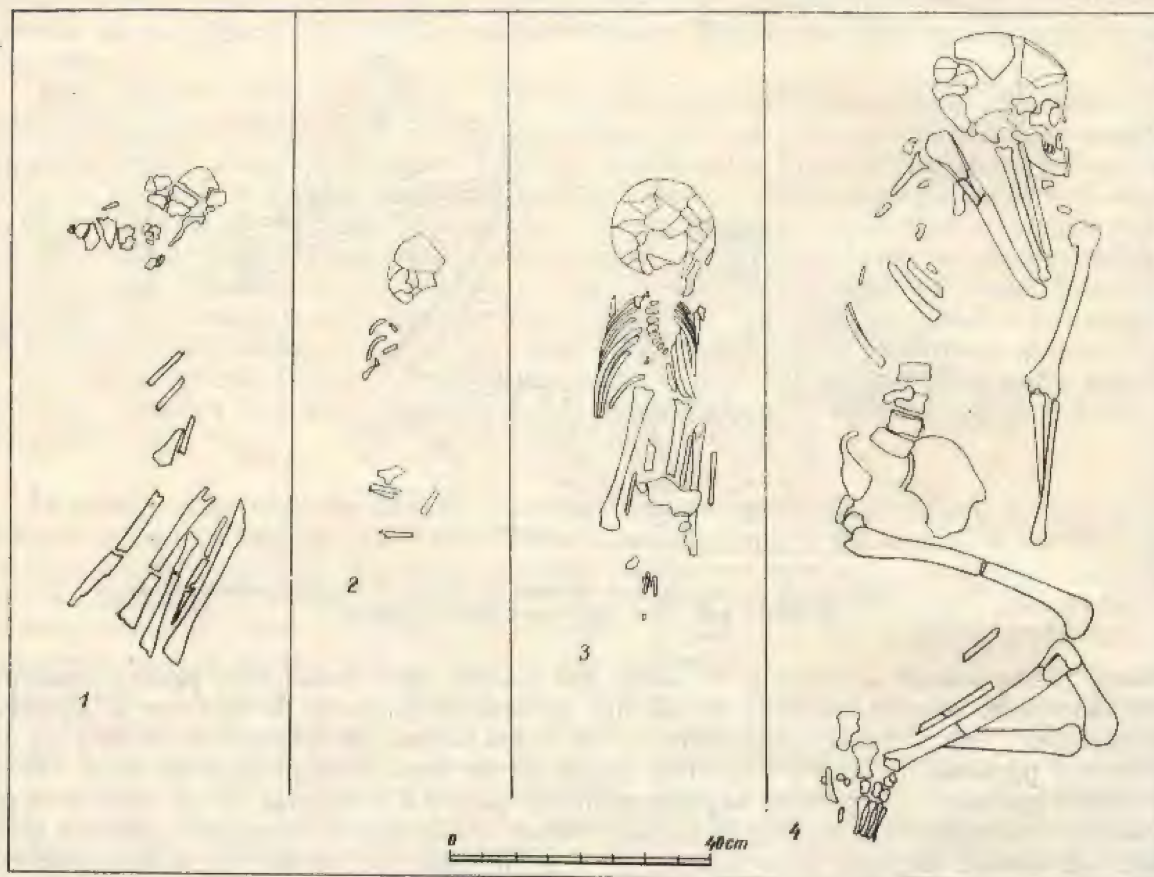

Fig. 86. — Planul mormintelor din faza de tranziție descoperite la Radovanu (săpături Eugen Comșa).

lipitură arsă. Scheletul de femeie (matur I), era chircit pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ESE 93°. Craniul era în foarte proastă stare de conservare, fiind cu totul sfărîmat. O parte din calota eraniană lipsește. Nu s-a găsit nici mandibula.

În preajma craniului s-au găsit cîțiva dinți tociți puternic. Din restul scheletului s-au păstrat numai oasele membrelor și acelea foarte fragmentare. În funcție de porțiunile păstrate din oasele miinilor rezultă că ele erau îndoite din cot și așezate cu palmele la circa 10 cm distanță, în dreptul obrazului. Picioarele au fost puternic îndoite din genunchi, așa că tibiile au ajuns paralele cu femurul drept. O astfel de chireire atît

de accentuată nu se putea obține decît în urma legării cadavrului înainte de a fi depus în groapă. În preajma scheletului nu s-a găsit nici un obiect.

Mormîntul 2 (fig. 86/2). A fost descoperit în cuprinsul șanțului la 0,73 m adîncime. Scheletul este al unui copil (infans I) din care s-au păstrat o parte dintre oase. Oasele se aflau în pămînt de culoare cafenie, iar groapa nu a putut fi delimitată. Scheletul era chircit, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ENE 68°. Craniul scheletului era spart în numeroase fragmente. Cea mai mare parte s-a măcinat în pămînt. S-a păstrat numai partea occipitală. În preajma craniului se observă și cîteva frînturi de coaste. Din oasele mîinilor nu se observă nici unul. Cele cîteva porțiuni din oasele lungi de la picioare constituie o indicație cu privire la poziția chircită moderată a scheletului.

Mormîntul 3 (fig. 86/3). A fost descoperit în șanțul 8, în careurile 3—4 la 0,81 m. Scheletul zace la baza stratului de pămînt de culoare cafenie deschisă. Scheletul este al unui copil (infans I), în poziție chircită foarte accentuată, așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ESE 102°. Toate oasele lungi de la mîini și de la picioare sînt paralele între ele, desigur cadavrul a fost foarte strîns legat și apoi a fost așezat, cu fața în jos, în groapa mormîntului. Craniul s-a păstrat relativ bine pe loc, deși este plesnit în numeroase bucățele. Coastele sînt bine păstrate cu partea dorsală în sus. Mîinile erau îndoite din cot. Din oasele bazinului s-a păstrat numai un fragment. Este interesant de semnalat că laba piciorului stîng era întinsă forțat în prelungirea axului lung al tibiei respective. Scheletul nu a avut inventar.

Mormîntul 4. Resturile din scheletul acestui mormînt au fost descoperite în șanțul 8, în careul 2. Din schelet s-au găsit numai cîteva fragmente din craniu, probabil de femeie. Este posibil ca restul oaselor să se afle *in situ* undeva în preajmă.

Mormîntul 5. (fig. 86/4) S-a găsit la baza stratului de pămînt de culoare cafenie deschisă, la 0,87 m adîncime. Oasele în stare de conservare destul de bună. Schelet de femeie (matur I) chircit moderat și așezat pe partea stîngă, cu craniul orientat pe direcția ENE 87°. Craniul s-a găsit spart în mai multe bucăți. Osul nazal s-a păstrat pe loc. Mandibula este gracilă. Se pare că este vorba de scheletul unui individ bătrîn, căruia i-au căzut majoritatea dinților de pe mandibulă, alveolele dentare s-au obturat, el fiind încă în viață. În schimb mai sînt pe loc o parte dintre dinții maxilarului superior, între ei se observă și un incisiv. Ca de obicei, dinții sînt tociți. Mîna dreaptă este îndoită din cot și așezată cu palma pe craniu, în dreptul urechii. Mîna stîngă a fost întinsă în lungul corpului și pusă cu palma lîngă femurul drept, la mică distanță de genunchi. S-au păstrat și cîteva vertebre. Pe una dintre ele se observă, în lungul marginii superioare, mici excrescențe, dovedind că individul a avut o boală care a afectat coloana vertebrală. Femurul drept formează unghi drept cu coloana vertebrală, iar cel stîng un unghi de circa 45°. Labele picioarelor sînt suprapuse, în poziție normală. În pămîntul de umplutură al gropii s-a găsit un ciob mic neolitic ⁶²⁷.

Ținînd seama de faptul că grupul de cinci morminte de la Radovanu se află în imediata apropiere a așezării neolitice, de poziția și orientarea scheletelor, și mai cu seamă de faptul că în preajmă nu se află resturi din alte așezări din orînduirea comunei primitive, considerăm că grupul de morminte descoperit datează din faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Se cuvine făcută precizarea că încă nu sîntem în măsură să legăm grupul de morminte de unul dintre cele patru niveluri determinate

⁶²⁷ Determinarea sexului și a grupei de vîrstă au fost făcute de Centrul de antropologie București.

în așezarea amintită. Este posibil ca fiecărui nivel să-i corespundă câte o necropolă aflată în alt loc.

În toamna anului 1965, pe panta lină de nord a văii Coadelor, lângă poalele așezării neolitice, s-au descoperit două morminte izolate, în poziție chircită, cu craniul orientat spre est, aparținând tot fazei de tranziție. Acestea sînt însă legate de resturile citorva locuințe descoperite pe aceeași pantă.

La Ipotești s-a scos la iveală un fragment de mandibulă, din care s-a păstrat numai partea din față cu bărbia proeminentă. Mandibula era mică și gracilă, probabil de femeie.

De la apariția notei noastre despre ritul funerar al purtătorilor culturii Boian, deci în decurs de numai cîțiva ani, documentarea noastră s-a îmbogățit foarte mult. Ca descoperire importantă semnalăm necropola de la Cernica, alcătuită din 346 morminte (descoperite pînă în 1970); chiar și grupul de morminte de la Boian A a crescut mult (de la 1 schelet cunoscut în 1956, avem la sfîrșitul anului 1965, un număr de 16 schelete). De asemenea, se cuvine remarcată și încercarea intenționată făcută la Radovanu de a căuta necropola așezării, încercare încununată de succes, care deschide calea spre căutarea necropolelor celorlalte așezări neolitice apropiate ca timp.

Spre deosebire de anul 1958 în prezent putem analiza problema obiceiurilor de înmormîntare ale oamenilor culturii Boian, nu numai în ansamblu, ci și pe fazele de evoluție.

Din analiza datelor cunoscute și prezentate mai sus se degajă o serie de concluzii importante. Toate mormintele purtătorilor culturii Boian s-au găsit numai pe terase. Nici un mormînt nu s-a găsit în luncă. De pe acum poate fi formulată indicația ca în viitor necropolele așezărilor neolitice din cîmpia Dunării să fie căutate în special pe terasele din preajma așezărilor. Luncilor să li se acorde o importanță redusă căci, în vechime, erau în majoritatea cazurilor inundate sau cel puțin inundabile. Pentru efectuarea înmormîntărilor se alegeau locuri diferite.

Din cursul fazei Bolintineanu și a fazei Giulești se cunoaște doar necropola de la Cernica pentru care s-a ales un loc în afara așezării, la circa 80 m distanță de ea, pe terasă.

Din faza Vidra avem date despre mai multe grupuri de morminte. Mormintele de la Glina indică faptul că oamenii din faza Vidra obișnuiau să îngroape pe cei decedați și în cuprinsul așezării. Este drept că la Glina s-au descoperit pînă acum numai morminte de copii, dar credem că dacă s-ar face săpături mai adînci, atunci în aceeași zonă s-ar putea descoperi și morminte de adulți.

Tot în cuprinsul așezării s-au descoperit și o parte dintre scheletele de adulți și copii de la Boian A, în schimb în același loc sînt și morminte de adulți izolate, în afara așezării. În cazul complexului de la Boian A, va trebui urmărită prin săpături viitoare la o oarecare distanță și o necropolă propriu-zisă.

Un grup important de morminte îl constituie cel de la Andolina. El este situat pe terasă, la aproximativ 200 de metri de malul lacului Boian, deci și de locul unde a putut fi așezarea. Complexul ne sugerează indicația că în cazul așezărilor de pe malurile lacurilor, mormintele ar trebui căutate la o oarecare distanță de malul lacului și nu de-a lungul malului.

În cursul fazei de tranziție se constată, de asemenea, existența unor morminte chiar în cuprinsul așezărilor (Izvoarele, jud. Ilfov) și a unui grup de morminte (făcînd

parte foarte probabil dintr-o necropolă) lângă aşezarea de la Radovanu, în imediata apropiere a şanţului de apărare.

Din datele amintite rezultă o a doua concluzie importantă.

Oamenii culturii Boian încă din primele două faze de evoluţie au avut organizate locuri anume pentru înmormintare, un gen de necropole. Trebuie să admitem că astfel de necropole au existat în preajma multor aşezări ale culturii Boian. De asemenea, în cuprinsul unor aşezări s-au descoperit printre locuinţe sau în marginea aşezărilor morminte izolate de adulţi şi copii.

Până acum nu s-a constatat, nici în cadrul necropolei de la Cernica şi nici în cadrul celorlalte grupuri de morminte, vreo tendinţă de a grupa într-un anumit fel mormintele (care să indice gruparea pe familii). Toate mormintele sînt izolate în cadrul necropolei sau grupului din care fac parte.

Până în vara anului 1961 nu s-a reuşit delimitarea gropilor de morminte. În iunie 1961 s-a delimitat groapa mormintului din cuprinsul aşezării de la Izvoarele. Groapa mormintului a avut forma oval neregulată. Genunchii scheletului erau sprijiniţi de malul gropii. Dimensiunile ei erau cele strict necesare pentru a face loc mortului.

În 1963 au fost delimitate şi cîteva gropi de morminte la Cernica.

Aproape fără excepţie nu se observă locul de unde au fost săpate gropile, faptul se datoreşte modificărilor continue prin care a trecut solul de la efectuarea înmormintărilor şi pînă astăzi.

Din observaţiile făcute cu privire la grupurile de morminte Boian A, Andolina şi Radovanu se constată că oamenii culturii Boian obişnuiau să îngroape pe cei decedaţi la adîncime redusă între 0,80—1,20 m faţă de nivelul actual (în cazul că acolo nu sînt alte straturi de cultură pe acelaşi loc). Se constată că de obicei adulţii erau îngropaţi la aceeaşi adîncime ca şi copiii.

Se cuvine să semnalăm că majoritatea gropilor de morminte au fost săpate în pămînt de culoare gălbuie şi au fost umplute cu acelaşi fel de pămînt. Din această cauză forma gropilor este greu de delimitat.

În toate mormintele aparţinînd sau atribuite culturii Boian s-au descoperit schelete. Prin urmare, *purătorii acestei culturi au practicat numai ritul înhumafiei.*

În privinţa poziţiei scheletelor descoperite în diferitele complexe funerare se constată o variabilitate. În cadrul necropolei de la Cernica din perioada corespunzătoare fazei Bolintineanu majoritatea scheletelor se aflau în poziţie întinsă pe spate cu mici variaţii în ceea ce priveşte poziţia capului (în majoritatea cazurilor întors spre dreapta şi mai rar spre stînga), a mîinilor (de obicei întinse în lungul corpului, cîteodată îndoite pe abdomen şi rar cu mîna dreaptă îndoită spre cap) şi a picioarelor (întinse şi rar încrucişate).

În perioada corespunzătoare fazei Vidra şi fazei de tranziţie toate scheletele studiate s-au găsit în poziţie chircită, de obicei pe partea stîngă, în cazuri rare chircite pe partea dreaptă. Scheletele chircite pe partea stîngă sînt chircite slab, majoritatea sînt chircite moderat, iar altele sînt chircite accentuat. Această din urmă categorie ne face să presupunem că multe dintre cadavre erau legate strîns, anume, în poziţie chircită şi apoi depuse în gropi.

Sînt cazuri cînd cadavrele au fost aşezate în groapă cu faţa în jos. Poziţia mîinilor la scheletele din faza Vidra şi de tranziţie a fost, de asemenea, variabilă; unele schelete aveau mîna dreaptă întinsă înspre genunchi, iar cea stîngă îndoită din cot şi aşezată cu palma în dreptul obrazului. În alte cazuri ambele mîini erau îndoite din cot şi aşezate în dreptul feţei sau cu una din palme sub craniu.

Semnalăm și faptul că în majoritatea cazurilor labele picioarelor erau în poziție normală în raport cu tibiile, alteori, destul de rar, ele erau forțate și îndoite de la poziția normală, ajungând aproape în prelungirea liniei tibiilor.

Se constată o netă deosebire între orientarea scheletelor din fazele Bolintineanu și Giulești în raport cu cele din fazele Vidra și de tranziție.

În cadrul necropolei de la Cernica scheletele sînt orientate cu craniul pe direcții cuprinse între VSV și VNV. Spre deosebire de ele toate scheletele chircite pe stînga au craniul orientat pe direcții apropiate de est. Dacă ne referim, de exemplu, la grupul de 16 morminte de la Boian A, constatăm că variabilitatea dintre ele este redusă, toate scheletele au craniul orientat între limitele cuprinse între NNE 35° și ESE 114°.

În privința inventarului deosebiri nu sînt prea mari. În mormintele din faza Bolintineanu și din faza Giulești s-au găsit uneori vase mici de lut ca și în faza de tranziție, vasele lipsesc pînă acum din mormintele fazei Vidra.

Legătura dintre diferite categorii de morminte se face prin intermediul tipurilor de podoabe. De exemplu în necropola de la Cernica s-au găsit plăcuțe bi- sau trilobate, la fel cu cele de la Andolina, apoi mărgelile rotunde simple din valve din scoici s-au folosit începînd din faza Bolintineanu și pînă la sfîrșitul culturii și în continuare în cursul culturii Gumelnița.

În acest capitol nu ne referim mai amănunțit la podoabe, deoarece cu problema lor ne ocupăm în capitolul referitor la îmbrăcămintea și podoabele oamenilor culturii Boian.

În studierea riturilor funerare ale unei culturi în cursul căreia s-a practicat înhumarea, sînt deosebit de importante atît poziția cît și orientarea scheletelor găsite. Deosebirea atît de netă ce se constată între perioada primă a culturii, reprezentată prin necropola de la Cernica, și cea de-a doua perioadă, reprezentată prin celelalte morminte, este de natură să ne pună pe gînduri. Este greu de înțeles cum purtătorii aceleiași culturi la începutul evoluției lor au practicat înmormîntarea în poziție întinsă cu craniile îndreptate pe direcția medie de vest și cum apoi, parcă deodată, au trecut la poziția chircită pe stînga și la orientarea medie a craniilor pe direcția est. Normal ar fi fost, chiar dacă s-a produs o astfel de modificare, să fi avut loc pentru o anumită perioadă de timp un paralelism al folosirii vechiului obicei (poziției întinse) și al înlocuirii lui treptate prin noul obicei (al poziției chircite). Este posibil ca deosebirea atît de netă dintre cele două categorii de morminte să se datorească stadiului în care se află cercetările sau poate datării greșite a unei părți dintre mormintele descoperite acolo (ar putea aparține culturii Dudești, iar altele culturilor mai tîrzii). Este însă sigur că majoritatea mormintelor cu inventar de la Cernica aparțin culturii Boian.

Pornind de la cercetarea obiceiurilor funerare ale purtătorilor oricărei culturi străvechi ajungem la rezolvarea unor probleme importante referitoare la concepțiile lor despre moarte. Descoperirea de la Cernica este importantă în primul rînd prin aceea că ea constituie un indiciu că oamenii culturii Boian aveau grijă să asigure celor decedați un loc comun. După cum oamenii vii aveau nevoie să trăiască în comun în cuprinsul unei așezări, tot așa pentru decedați era asigurat locul comun în apropierea așezării propriu-zise. Obiceiul reflectă credința într-o viață de după moarte caracterizată prin aceleași necesități ca și a oamenilor în viață, de aceea în morminte se puneau, în unele cazuri, mîncare. De asemenea în același scop li se puneau unelte, podoabe sau vase de lut ars.

Paralel cu obiceiul de a se forma necropole s-a practicat vechiul obicei al înmormîntărilor izolate în cuprinsul așezărilor, pe cît posibil mai aproape de locuința în care

a trăit cel decedat. Atunci când se făceau înmormântările nu se ținea seama de sex sau vîrstă; bărbații, femeile și copiii erau îngropați de obicei la aceeași adîncime. Fac excepție numai mormintele de copii de la Glina, care, după părerea noastră, au fost îngropați la adîncime mai mică în raport cu adulții; scheletele acestora se află probabil la o adîncime mai mare.

Faptul că scheletele de bărbați și femei se găsesc la aceeași adîncime constituie o dovadă evidentă că în acea epocă nu exista între sexe diferențiere de ordin social-economic.

Se cuvin a fi scoase în evidență două descoperiri. Descoperirea scheletului tinerei de 16—20 ani, cu numeroase podoabe pe ea, din cadrul necropolei de la Cernica, nu este exclus să reprezinte totuși nu numai grija pentru o tînră femeie, ci poate să oglindească, într-o oarecare măsură, și un rol de seamă al femeii din perioada corespunzătoare. Subliniem o oarecare măsură deoarece ar fi de presupus ca, în cazul în care ar fi fost vorba de o persoană cu rol important în cadrul comunității, ar fi trebuit să fie nu o tînră, ci o persoană cel puțin adultă.

Cel de-al doilea caz pe care îl semnalăm este acela al mormîntului din faza de tranziție descoperit în cuprinsul necropolei gumelnițene de pe Grădiștea Ulmilor. Scheletul din acel mormînt a aparținut unui bărbat. Pe cadavrul lui fuseseră așezate patru vase mari de lut ars, iar între coate și genunchi fusese pus un al cincilea vâscior. În plus, fața decedatului fusese vopsită cu culoare roșie. După părerea noastră, grija arătată față de cel decedat și numărul mare de vase din mormînt oglindește că mormîntul datează dintr-o perioadă în cursul căreia rolul economic al bărbaților începuse să crească.

Cu toate că se cunosc numai cele două cazuri pe care le-am amintit, se pare (observațiile fiind puține), că în perioada corespunzătoare culturii Boian are loc treptata scădere a rolului economic al femeii și creșterea treptată a rolului bărbaților. Cele două morminte, unul de la Cernica și cel de la Vărăști constituie exemplificări pentru cele două situații.

În cadrul necropolei de la Cernica din fazele Bolintineanu și Giulești, marea majoritate a scheletelor s-a găsit în poziție întinsă, tot așa în celelalte grupuri de morminte din fazele Vidra și de tranziție, scheletele erau în poziție chircită, de obicei pe partea stingă. Studiarea scheletelor dovedește însă că în toate aceste complexe sînt schelete de bărbați, femei și copii. Prin urmare, în cazul purtătorilor culturii Boian se poate face precizarea că era pus în practică obiceiul de a înmormînta toate cadavrele fără deosebire de sex, în aceeași poziție. Prin această caracteristică se constată că oamenii culturii Boian se deosebeau de cei aparținînd altor culturi neolitice în cadrul cărora se obișnuia ca bărbații să fie îngropați în poziție chircită, pe o anumită parte, iar femeile pe cealaltă parte. În mai multe cazuri, la purtătorii culturii Boian, se constată o grijă deosebită față de copii. Li se puneau la gît nu numai șiraguri de mărgelă din scoici simple, ci chiar mărgelă de aramă, foarte rare în acea vreme. Această grijă oglindește desigur dragostea maternă.

DANSURI ȘI MUZICĂ

Despre un oarecare rol jucat de dansuri și de muzică în viața oamenilor neolitici avem indicii indirecte. În această privință amintim o figurină masculină descoperită la Ipotești, a cărei poziție constituie o dovadă a existenței unor dansuri rituale la oamenii din comunitățile fazei de tranziție. Într-adevăr, bărbatul înfățișat de figurină are picioarele redată îndepărtate lateral și indoite din genunchi, formînd un unghi drept.

Miinile sînt, de asemenea, întinse lateral și îndoite din cot, cu palmele în sus (fig. 87). Aceasta este o poziție specifică de dans ritual pentru multe comunități. De multe ori în această poziție joacă, făcînd salturi sau pași mărunți, o singură persoană, în timp ce asistența cîntă. Menționăm că o astfel de poziție s-a păstrat prin tradiție transmisă din generație în generație pînă în zilele noastre la popoare cu o cultură străveche, cum sînt indienii și birmanii.

Un cap de figurină tot din faza de tranziție, descoperit la Vidra ⁶²⁸, indică de asemenea existența la comunitățile din vechime a unor serbări cu care prilej se purtau măști. Astfel capul de figurină amintit este înfățișat ca avînd forma rombică, desigur datorită unei măști (fig. 88), a cărei suprafață era vopsită cu alb sau roșu. În dreptul ochilor masca avea două orificii triunghiulare. Dealtfel credem, ca și alți specialiști, că în majoritatea cazurilor cînd capul este reprezentat cu fața plană, oblică, geometrizată, faptul indică acoperirea feței cu o mască rituală.

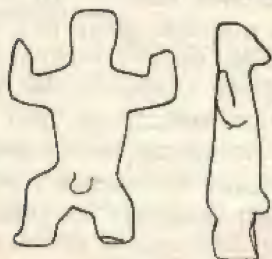

Fig. 87. — Figurină masculină de „dansator-orient” din faza de tranziție, descoperită la Ipo-tești (săpături Eugen Comșa).

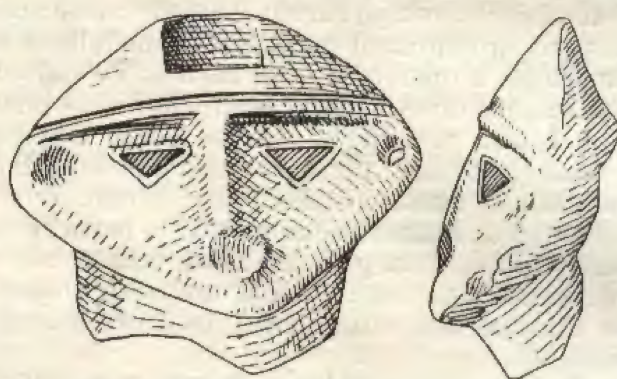

Fig. 88. — Cap de figurină reprezentînd un personaj cu mască, din faza de tranziție, descoperit la Vidra (după Dinu V. Rosetti, *IPEK*, 21, 1938, pl. 12/4).

Este evident că la fel ca și la comunitățile slab dezvoltate serbările purtătorilor culturii Boian erau asociate cu manifestări rituale însoțite de dans și muzică. Cu privire la instrumentele muzicale avem indicii foarte puține și încă neconvingătoare. Drept fluier au putut servi porțiuni de oase de animale, scurte, goale pe dinăuntru. Pentru tobe au fost folosite probabil obiecte cilindrice de lut ars acoperite la o extremitate cu o bucată de piele. Un astfel de obiect de 30 cm înălțime și circa 25 cm diametru, deschis la ambele extremități, s-a descoperit la Radovanu.

XIII

ORIGINEA CULTURII BOIAN

Studierea problemelor relative la originea culturii Boian a constituit o preocupare continuă a arheologilor noștri. Dealtfel s-ar putea spune că problema a fost pusă chiar de la descoperirea așezării Boian A. Prezintă raportul, Radu Vulpe scria că pe „Grădiștea mică” (= Boian A) a fost adunată „o mare cantitate de ceramică neobișnuită prin aceste locuri”⁶²⁹ s-ar părea din acest text că autorul înclină să admită că purtătorii culturii ar fi pătruns în regiune din altă parte, dar nu este așa, căci, precaut, autorul raportului adaugă: „Fără îndoială că această ceramică reprezintă ceva exotic în regiunile de care ne ocupăm și asupra originilor ei încă nu mă pot pronunța”⁶³⁰.

Nici după precizarea poziției cronologice a culturii Boian (în urma săpăturilor de la Glina), problema originilor culturii nu a putut fi rezolvată, atîta timp cît pe teritoriul Munteniei nu se cunoșteau alte culturi mai vechi decît cultura Boian. Situația aceasta s-a menținut vreme îndelungată pînă aproape de anul 1947, cînd s-au cunoscut mai bine materialele de tip Bolintineanu, în urma săpăturilor de la Cățelu. La început acestea au fost considerate de către M. Petrescu-Dîmbovița ca fiind mai tîrzii decît cele de tip Boian și erau plasate între această cultură și cultura Gumelnița. Cu părerea pronunțată au fost de acord majoritatea arheologilor noștri ce se ocupă cu problemele neoliticului.

În 1950, cu prilejul publicării unui studiu despre problemele neoliticului, Ion Nestor sintetiza situația arătînd că „trebuie subliniat că și cultura Boian A, cel mai vechi neolitic cunoscut în regiune, reprezintă o cultură pe deplin dezvoltată și relativ evoluată în cadrul culturilor neolitice în genere. Originea ei apărea destul de obscură în lipsa unor antecedente locale. Și aici eram siliți să admitem o geneză nelămurită și o eventuală pătrundere din afară, o colonizare relativ tardivă a regiunii, care se arată pentru această epocă puternic orientată către Balcani, dar nelipsită de strînse legături și cu Europa est-centrală și răsăriteană”⁶³¹. În continuare arată că în preajma Bucureștiului se cunosc materialele de tip Bolintineanu pentru a căror vechime, în raport cu cultura Boian, se aduc o serie de argumente, adăugîndu-se că în ultimul timp documentarea s-a îmbogățit și prin descoperirea în mai multe locuri a unor complexe caracterizate prin microlite⁶³².

Cu un an mai tîrziu, Ion Nestor referindu-se la problemele culturii cu ceramică liniară, scria că „și pentru cultura Boian trebuie postulată o componentă liniar-ceramică și o componentă « balcanică » respectiv Vinča (pentru ceramica plisată)”⁶³³.

⁶²⁹ Radu Vulpe, *Mostiștea-Călărași*, p. 85.

⁶³⁰ *Ibidem*.

⁶³¹ Prof. I. Nestor, *Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R.*, în *SCIV*, I, 2, 1950, p. 211.

⁶³² *Ibidem*, p. 211—212.

⁶³³ Idem, *Cultura ceramicii liniare în Moldova*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 24.

După săpăturile de la Giulești, din anul 1953, pornindu-se de la criterii mai ales tipologice, am ajuns la precizarea succesiunii fazelor culturii Boian ⁶³⁴.

Descoperirile de la Dudești (din anii 1954 și 1956) au îmbogățit documentarea cu privire la culturile neolitice din sudul Munteniei și s-a ajuns, tot pe baza a diferite criterii, la precizarea că purtătorii culturii Dudești au trăit în regiune înaintea celor ai fazei Bolintineanu și că între cele două categorii de materiale există o serie de legături de ordin tipologic ⁶³⁵.

La precizarea raportului cronologic al culturii Dudești față de celelalte culturi s-a ajuns după eforturi îndelungate. Mai întâi în așezarea de pe malul de nord al grindului Grădiștea Ulmilor s-a stabilit că stratul cu materiale de tip Dudești este suprapus de un strat de peste 1 m grosime aparținând culturii Gumelnița ⁶³⁶. Observația era folosită, dar nu destul de concludentă, căci se cunoșteau descoperirile mai vechi cu privire la raportul stratigrafic dintre fazele Giulești, Vidra, de tranziție și cultura Gumelnița, dar nu se cunoștea raportul stratigrafic dintre cultura Dudești și faza Bolintineanu. Unele indicii s-au obținut în același complex de pe Grădiștea Ulmilor, dar fiindcă materialele de tip Bolintineanu erau rare și s-au găsit la 30—40 cm sub nivelul apelor lacului Boian, nu s-a putut preciza cu siguranță raportul dintre cele două aspecte culturale. După eforturi îndelungate problema a fost rezolvată în 1962 printr-o observație stratigrafică importantă în cadrul șantierului de la Cernica, unde s-a stabilit că stratul de cultură Dudești, cu gropile respective, este suprapus de un altul de circa 0,20 m grosime, conținând materiale de tip Bolintineanu ⁶³⁷.

În funcție de datele stratigrafice amintite, pentru a lămuri problema originilor culturii Boian se cuvine să analizăm cât mai atent în primul rând problema raporturilor dintre cultura Dudești și prima fază a culturii Boian (faza Bolintineanu) spre a stabili dacă această cultură s-a dezvoltat pe temeiuri locale sau dacă purtătorii culturii Boian au pătruns în regiune venind din altă parte.

Pentru lămurirea problemei să analizăm și să comparăm din punct de vedere tipologic observațiile și materialele celor două aspecte culturale (Dudești și Bolintineanu).

În privința tipului principal de așezare nu se constată nici o deosebire, atât oamenii culturii Dudești, cât și cei ai fazei Bolintineanu preferau marginile teraselor scunde, din preajma apelor. În această privință am amintit două situații. În zona de 3 km lungime a terasei Dîmbovița cuprinsă între orașul București (cartierul Dudești și satul Cățelu) sunt cunoscute printre multe alte așezări și două din epoca neolitică una din marginea cartierului Dudești aparținând culturii cu același nume și alta în apropiere de satul Cățelu aparținând fazei Bolintineanu. Ambele sunt situate pe marginile terasei scunde din stînga Dîmboviței. O situație și mai expresivă este cea de la Cernica. În cadrul acestui șantier pe marginea terasei din dreapta Colentinei s-au găsit pe același teren resturi de locuire, aparținând ambelor aspecte culturale.

Strînsa asemănare a tipurilor de așezare este confirmată și prin descoperirea de pe malul de nord al grindului Grădiștea Ulmilor din mijlocul lacului Boian, unde, tot pe același loc, s-au găsit materiale de tip Dudești și materiale de tip Bolintineanu. Terenul

⁶³⁴ Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice din sectorul Giulești*, în *Studii și referate privind istoria României*, vol. I, 1954, p. 303—309.

⁶³⁵ Idem, *Rezultatele sondajelor de la Dudești și unele probleme ale neoliticului de la sud de Carpați*, în *SCIV*, VII, 1, 1956, p. 41—49.

⁶³⁶ Idem, *Săpături arheologice la Boian-Vărăști*, în *Materiala*, VIII, 1962, p. 207.

⁶³⁷ Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, *Die Jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 32.

din jurul aşezărilor locuite de oamenii celor două aspecte este neted şi neprezentind până acum vre-o urmă de întăritură artificială.

În ceea ce priveşte tipurile de locuinţe se constată iarăşi o asemănare evidentă, dar şi unele deosebiri. Asemănarea constă în aceea că până în prezent în aşezările fazei Bolintineanu s-au găsit numai bordeie de formă ovală, la fel ca şi în unele aşezări Dudeşti cum este cazul complexului de la Roşu-Militari şi cel de la Cernica. În cadrul complexului de la Fundeni s-au dezvelit resturile unei locuinţe de suprafaţă cu materiale de tip Dudeşti, astfel de locuinţe nu se cunosc până acum în aşezările fazei Bolintineanu, dar admitem că este posibilă descoperirea în viitor şi a unor astfel de locuinţe, deoarece resturi de acest tip s-au găsit, precum am arătat, şi în aşezarea Dudeşti şi în aşezări datate de la începutul fazei Giuleşti.

În domeniul uneltelor se constată unele asemănări, dar şi deosebiri. Oamenii din aşezarea de la Dudeşti au folosit în principal unelte de silex de mici dimensiuni; în aşezările mai bine cercetate de la începutul culturii Boian s-au găsit doar câteva piese de dimensiuni reduse, majoritatea fiind de mărimi obişnuite neoliticului pe deplin dezvoltat. În schimb, se observă că oamenii ambelor aspecte culturale au folosit mai ales „topoare” neperforate, în formă de calapod, din tuf vulcanic de culoare gălbuie.

Majoritatea elementelor de asemănare se constată în domeniul ceramicii. Fiecare din cele două aspecte culturale este caracterizat prin câte trei categorii ceramice. Două dintre acestea, la purtătorii culturii Dudeşti, sînt modelate din pastă amestecată cu o mare cantitate de pleavă tot aşa şi oamenii fazei Bolintineanu au modelat ceramica lor din pastă amestecată cu multă pleavă. Arderea vaselor din cele două categorii de materiale s-a făcut după aceeaşi metodă, în ambele aspecte vasele celor două categorii ceramice au în spărtură un strat gros de culoare neagră şi numai straturile superficiale sînt cenuşii sau roşcate. Dacă vom analiza fiecare categorie ceramică în parte vom observa multe elemente asemănătoare. Categoria de ceramică de uz comun din cultura Dudeşti este caracterizată prin forma de borcane cu pereţii arcuiţi. Aceeaşi formă este specifică categoriei corespunzătoare din faza Bolintineanu, forma va fi menţinută în uz până tîrziu, până la sfîrşitul culturii Boian.

În ornamentarea vaselor din ambele aspecte se foloseau briurile alveolare în relief, barbotina şi mai rar un element de tradiţie mai veche, adîncituri (făcute cu unghia sau cu o unealtă) răspîndite pe toată suprafaţa vaselor.

În cadrul celei de a doua categorii luate tot din pastă amestecată cu pleavă, dar cu strat superficial de lut fin se constată unele asemănări, dar şi serioase deosebiri. Formele nu le-am putut studia pentru cultura Dudeşti vasele fiind sfărîmate în cioburi mici, friabile. Se observă numai unele elemente de asemănare în domeniul decorului. Pe vasele ambelor aspecte unele ornamente se despart de altele prin benzi de câte două linii incizate paralele.

Ceramica Dudeşti este caracterizată şi prin ornamente în chip de zigzaguri, în trepte. Acelaşi fel de ornament l-am întîlnit pe un singur ciob de tip Bolintineanu din aşezarea eponimă, dar în acest caz ornamentul de tradiţie constituia un element decorativ secundar.

Un alt decor obişnuit pe vasele Dudeşti este cel în chip de benzi mărginite de linii incizate a căror suprafaţă este haşurată cu linii incizate în reţea regulată. Pe un ciob de tip Bolintineanu de la Aldeni s-a găsit un decor similar.

Caracteristicile principale ale acestei categorii ceramice din cadrul culturii Dudeşti sînt însă reprezentate prin motive ornamentale în chip de spirale de linii incizate. În

schimb, ceramica din categoria corespunzătoare fazei Bolintineanu este caracterizată prin ornamente meandrice, cele spiralice observându-se numai pe două cioburi de la Aldeni.

Din cele expuse rezultă, credem, cu toată claritatea că, pe lângă câteva elemente de decor comune, caracteristicile celei de-a doua categorii ceramice sînt în general deosebite. În schimb, cea de-a treia categorie ceramică lucrată din pastă fină, cu vase de dimensiuni reduse, de culoare neagră, cenușie sau roșcată este bine reprezentată în așezările ambelor complexe. Formele acestei categorii și decorul alcătuit din caneluri fine precum și organizarea decorului în funcție de elementele componente ale vaselor sînt foarte asemănătoare.

Ținînd seama în primul rînd de observațiile stratigrafice și apoi de elementele de caracter tipologic am ajuns la concluzia că la formarea fazei Bolintineanu și deci a culturii Boian în ansamblu au avut un rol deosebit de important comunitățile culturii Dudești, care au locuit pe același teritoriu din sudul Munteniei, ca și oamenii fazei Bolintineanu. De la oamenii culturii Dudești, oamenii culturii Boian au păstrat prin tradiție tipurile de așezare și de locuințe, unele categorii de unelte și mai ales două categorii ceramice principale, cea de uz comun și cea din pastă fină. Cu alte cuvinte au păstrat majoritatea elementelor culturii materiale, fapt care oglindește că în realitate este vorba de aceeași populație care a viețuit în regiune vreme îndelungată. Dacă și cea de-a treia categorie ceramică din faza Bolintineanu ar prezenta elemente de tradiție comune cu cea a culturii Dudești, am fi admis că avem de-a face cu evoluția neîntreruptă, obișnuită, a acelorași comunități, dar, după cum am arătat, cea de-a treia categorie ceramică, deși păstrează unele elemente din tradiție mai veche, se deosebește în stadiul actual al cercetărilor — în elementele esențiale — și de aceea admitem că în regiunea din sudul Munteniei locuite de comunitățile Dudești s-au produs unele evenimente oglundite prin apariția pe vasele din a doua categorie a unor elemente decorative mult deosebite de cele folosite mai înainte. Încercăm să explicăm faptul printr-o intervenție din afară. Pentru a înțelege și a rezolva mai ușor problema se cuvine să analizăm situația din perioada corespunzătoare perioadei de sfîrșit a culturii Dudești din regiunea cuprinsă între munții Carpați și Balcani. Teritoriul amintit era locuit în mare parte de purtătorii culturii Dudești și de cei ai culturilor vecine înrudite și contemporane. În perioada la care ne referim aceste comunități trăiau răspîndite pe întreg teritoriul Olteniei, în nord-vestul Bulgariei pînă departe în sud, în nord-estul Bulgariei, unde se cunosc descoperiri pînă la poalele nordice ale Balcanilor. Spre est limita lor se oprea, după cite știm, în apropiere de orașul Razgrad, iar la nord de Dunăre aceste comunități ocupau numai zone de cîmpie pînă la o limită nordică ce unește Ipotești (de pe malul Oltului) cu Tîrgușorul și Sudiții, spre nord de această linie încă nu se cunosc așezări Dudești, faptul credem că este întîmplător și se datorește lipsei cercetărilor de suprafață din regiune⁶³⁸. Analizînd situația în ansamblu pe întreg arealul amintit se observă că în timp ce în Oltenia și în nordul R. P. Bulgaria s-a continuat evoluția comunităților pe aceleași baze, *numai* în zona de nord-est a arealului, jumătatea de est a Munteniei, evoluția normală a fost întreruptă, în mare măsură, cu prilejul formării fazei Bolintineanu. Este evident că modificările culturii materiale din Muntenia nu au putut fi provocate de comunități pătrunse dinspre vest, căci acolo a

⁶³⁸ Tot acestei culturi îi aparține și complexul de la Butămanu descoperit și cercetat, cu decenii în urmă, de către Dinu V. Rosetti.

continuat evoluția normală. Aceeași situație se constată și la sud de Dunăre. Nu poate fi vorba de nici o pătrundere dinspre aria culturii Hamangia din Dobrogea, căci până acum nu s-a dovedit existența acelei culturi pe teritoriul Dobrogei în perioada corespunzătoare sfârșitului culturii Dudești și până în prezent pe teritoriul din sudul Munteniei nu au fost descoperite așezări Hamangia pe baza cărora să se poată admite o pătrundere dinspre est de Dunăre. Nu este admisibilă, de asemenea, o pătrundere dinspre Transilvania, căci nu se constată încă nici o legătură directă între oamenii culturii Dudești și cei din sudul Transilvaniei și nici în perioada de început a culturii Boian nu se observă elemente de legătură cu nordul Carpaților. Singura regiune din care ar fi putut pătrunde comunități străine care să contribuie la formarea culturii Boian era Moldova.

Din discuție trebuie exclusă cultura Criș, care, spre deosebire de o veche ipoteză de lucru formulată de noi, s-a dovedit a fi mult mai veche decât cultura Boian⁶³⁹. În această privință în ultimul deceniu s-au făcut o serie de observații stratigrafice elocvente. Primele indicii s-au obținut în cursul săpăturilor din 1954 de la Dudești, unde materiale similare celor de tip Criș s-au găsit la baza stratului de cultură, dar fiind vorba de elemente izolate nu am fost în măsură să susținem vechimea mai mare a culturii Criș în raport cu cultura Dudești⁶⁴⁰. Datele obținute pe alte șantiere merită toată atenția, astfel la Leț, în sud-estul Transilvaniei, s-a stabilit stratigrafic că stratul cu materiale de tip Giulești suprapune stratul (cu trei niveluri) aparținând culturii Criș⁶⁴¹; aspectul Giulești, documentat la Leț, este însă de la sfârșitul fazei. O altă descoperire remarcabilă s-a făcut în cadrul șantierului Tirgușor, unde un strat cu materiale specifice culturii Criș era acoperit de un altul conținând materiale de la începutul fazei Giulești⁶⁴². Raportul stratigrafic și cel tipologic dintre fazele Giulești și Bolintineanu fiind clar⁶⁴³, ca și cele dintre cultura Dudești și faza Bolintineanu, rezultă⁶⁴⁴ că trebuie să admitem observația amintită de la Dudești, unde materialele similare celor Criș s-au găsit la baza stratului indicând, fie că acolo există un strat Criș propriu-zis, fie numai o tradiție, oricum, indicând vechimea mai mare a culturii Criș față de cultura Dudești.

Pe teritoriul Moldovei prin săpăturile de la Perieni s-a constatat că stratul cu materiale Criș este suprapus și deranjat de complexe aparținând culturii cu ceramică liniară. De aceea trebuie să analizăm care au fost raporturile dintre cultura Boian și cultura cu ceramică liniară.

Ipoteza unei legături genetice dintre cultura cu ceramică liniară și cultura Boian a fost formulată, mai mult teoretic, încă din anul 1940, de către B. I. Kricevski⁶⁴⁵, dar nici el, nici alt arheolog nu ar fi putut rezolva pe deplin problema deoarece încă nu fuseseră publicate materialele fazei Bolintineanu a culturii Boian. O părere asemănătoare a susținut, în anul 1951, și Ion Nestor scriind că „pentru cultura Boian trebuie postulată o componentă liniar-ceramică și o componentă „balcanică” respectiv Vinča (pentru ceramica plisată)”⁶⁴⁶.

⁶³⁹ Eugen Comșa, *Considerații cu privire la evoluția culturii Boian*, în SCIV, V, 3—4, 1954, p. 390.

⁶⁴⁰ Idem, *La civilisation néolithique Dudești*, în *Bericht über den V. Internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte*, Hamburg, Berlin, 1961, p. 58.

⁶⁴¹ Ion Nestor, *Raport despre sondajele de la Leț-Varhegy*, în *Materiale*, III, 1957, p. 61.

⁶⁴² Informație primită de la Victor Teodorescu.

⁶⁴³ Gh. Ștefan și Eugen Comșa, *Aldeni*, p. 98.

⁶⁴⁴ Din informații primite de la Gh. Cantacuzino rezultă că la Cernica a fost descoperită o groapă Dudești deranjată de o groapă mai târzie din faza Bolintineanu.

⁶⁴⁵ E. I. Kricevski, *Из истории дунайского неолита в неолитическую эпоху*, în KS, VIII, 1940, p. 54.

⁶⁴⁶ I. Nestor, *Cultura ceramicii liniare în Moldova*, în SCIV, II, 1, 1951, p. 24.

Despre această ultimă categorie am vorbit mai sus.

Cu mai mulți ani în urmă am formulat părerea că manifestările componente liniare se datoresc unui contact direct pe teritoriul Munteniei între purtătorii culturii Dudești cu cei ai culturii cu ceramică liniară dintr-o fază târzie de evoluție. Atunci când a fost formulată ipoteza amintită, desoperirile aparținând celor două culturi erau răspândite pe arii aflate la peste 200 de km distanță unele de altele. Este vorba despre așezările de tip Dudești din preajma orașului București și cele ale culturii cu ceramică liniară din preajma orașului Birlad (așezările Sălceni⁶⁴⁷, Perieni⁶⁴⁸, Pietriș⁶⁴⁹). În anul 1961, însă, cu prilejul unor cercetări de suprafață amănunțite în regiunea de la poalele dealurilor din nord-estul Munteniei, au fost descoperite loturi de materiale aparținând sigur culturii cu ceramică liniară. Trei dintre ele au fost găsite de către Victor Teodorescu și în parte cercetate prin săpături⁶⁵⁰, iar al patrulea a fost descoperit de către Ion Nestor și Eugenia Zaharia la Coșereni, la circa 50 km nord de București, pe malul Ialomiței⁶⁵¹.

În sfârșit, în toamna anului 1968, în pământul de umplutură al unei gropi de la periferia așezării de la Dudești, au fost descoperite materiale aparținând fazei mijlocii din evoluția culturii Dudești, la un loc cu mai multe fragmente ceramice tipice culturii ceramicii liniare⁶⁵².

Dacă avem în vedere și fragmentele ceramice de tip liniar descoperite de Corneliiu N. Mateescu la Vădastra⁶⁵³, de pe acum putem presupune că așezările culturii cu ceramica liniară au fost răspândite și mai departe spre sud, spre vest și sud-vest în raport cu regiunea unde sînt documentate pînă în prezent.

Descoperirea amintită de la Dudești dovedește contactul dintre comunitățile celor două culturi și sperăm că în curînd, pe baza cunoașterii unei cantități mai mari de materiale, vom fi în măsură să studiem mai amănunțit procesul de asimilare ce a avut loc, proces în care triburile locale Dudești s-au dovedit a fi mai tari, asimilînd numai unele elemente de cultură materială ale noilor veniți. Aceste elemente fac parte — după cîte știm pînă acum — numai din domeniul ceramicii.

După părerea noastră, datorită contribuției culturii cu ceramică liniară s-a format categoria ceramică specifică fazei Bolintineanu. Ne referim la vasele ornamentate cu meandre alcătuite din linii incizate mărginite de șiruri de triunghiuri mici. Dacă vom cerceta cu atenție materialele din categoria ceramică menționată și cele din complexe cunoscute din Moldova, ce aparțin culturii cu ceramică liniară, vom constata unele elemente de asemănare. Astfel, pe vasele din faza Bolintineanu ca și pe cele liniare se observă respectarea cu strictețe a obiceiului de a trasa în lungul marginii de la una pînă la cinci linii paralele, orizontale, mai jos de care se desfășoară restul decorului. De asemenea, pe mai multe cioburi din așezările culturii cu ceramică liniară de la Perieni⁶⁵⁴ sînt trasate motive decorative alcătuite din linii incizate în

⁶⁴⁷ *Ibidem*, p. 19.

⁶⁴⁸ M. Petrescu-Dîmbovița și colectivul, *Raport asupra săpăturilor arheologice din județele Covurlui și Tulova*, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 67; idem, *Sondaajul stratigrafic de la Perieni*, în *Materiale*, III, 1954, p. 65—79.

⁶⁴⁹ Materiale inedite la Muzeul de istorie de la Birlad. Informație primită de la Gh. Bichir, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁶⁵⁰ Victor Teodorescu, *Date preliminare privind cultura cu ceramica liniară din teritoriul de la sud de*

Carpați al României, în *SCIV*, 17, 2, 1966, p. 223—232.

⁶⁵¹ *Ibidem*, p. 224.

⁶⁵² Eugen Comșa, *Date noi cu privire la relațiile dintre cultura Dudești și cultura ceramicii liniare*, în *SCIV*, 20, 4, 1969, p. 567—573.

⁶⁵³ Corneliiu N. Mateescu, *Săpături arheologice de la Vădastra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 58 și 59, fig. 1, 2.

⁶⁵⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *Sondaajul stratigrafic de la Perieni*, în *Materiale*, III, 1957, p. 57, fig. 9/7.

formă de meandre, ca și cele de pe vasele Bolintineanu. Tot în așezarea de la Glăvăneștii Vechi se întâlnesc cioburi cu decorul împărțit în metope despărțite prin benzi de câte două linii, iar suprafața metopelor era hașurată prin linii paralele oblice⁶⁵⁵. Motive decorative similare se găsesc și în cadrul ceramicii din faza Bolintineanu și mai târziu în faza Giulești. Pe ceramica liniară de la Traian se observă unghiuri din linii incizate având pe colțuri alveole prelungi⁶⁵⁶. Astfel de alveole constituie unul dintre elementele specifice decorului olăriei din faza Bolintineanu, păstrat vreme îndelungată de purtătorii culturii Boian și transmis apoi în Moldova prin ceramica fazei Giulești până în faza Izvoare. Ținem să remarcăm și ciobul descoperit la Traian, pe care liniile incizate sînt întretăiate de liniuțe verticale⁶⁵⁷. Ele constituie o indicație că fragmentul datează de la sfîrșitul fazei a IV-a sau de la începutul fazei a V-a a culturii cu ceramică liniară (după periodizarea lui Evzen Neustupný). Credem — în stadiul actual al cercetărilor — că printr-un astfel de ornament se poate probabil explica decorul specific fazei Bolintineanu, alcătuit din linii incizate mărginite de șiruri de triunghiuri. În legătură cu această problemă semnalăm că sînt și unele cioburi din faza Bolintineanu descoperite recent pe Grădiștea Ulmilor, pe care în lungul liniilor incizate s-au făcut un fel de alveole prelungi ce țin locul sau poate preced în timp șirurile de triunghiuri. Remarcăm totuși că din cursul fazei Bolintineanu nu se cunosc forme ceramice asemănătoare celor din cultura ceramicii liniare.

Menționăm în legătură cu aceeași problemă existența în cadrul categoriei de ceramică fină a culturii Hamangia a unor motive ornamentale alcătuite din linii incizate pe care s-au făcut mici adîncituri ovale, amintind sistemul tipic decorul ceramicii din faza Bolintineanu, dar din liniile incizate se formează motive decorative cu totul deosebite.

În stadiul actual al cercetărilor, pe baza datelor cunoscute, faza Bolintineanu, cu care începe cultura Boian, s-a format pe teritoriul Munteniei, în zona est-centrală, pe un fond local reprezentat de faza culturii Dudești (care a precedat direct, pe o parte din teritoriul Munteniei, cultura Boian). De la cultura Dudești oamenii din faza Bolintineanu au păstrat majoritatea elementelor de cultură materială, dintre care, în domeniul ceramicii, două categorii principale, unele elemente și în cadrul celei de-a treia, ornamentarea căreia este în mare măsură deosebită și o atribuim pătrunderii în regiunea locuită de oamenii culturii Dudești a unor comunități aparținînd culturii cu ceramică liniară.

Unele completări pentru rezolvarea problemei originii culturii Boian vor fi aduse atunci cînd se vor mai face o serie de săpături în așezările culturii Dudești și în cele ale fazei Bolintineanu.

⁶⁵⁵ Eugen Comșa, *Considerații cu privire la cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul R.P.R. și din regiunile vecine*, în SCIV, XI, 2, 1960, p. 234, pl. 111/29.

⁶⁵⁶ H. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian (1954)*, în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 466, fig. 9/12.

⁶⁵⁷ *Ibidem*, p. 466, fig. 9/11.

XIV

RELAȚIILE DINTRE CULTURA BOIAN ȘI CELELALTE CULTURI NEOLITICE

CULTURA BOIAN — CULTURA HAMANGIA

De la descoperirea și săparea primelor complexe aparținând culturii Hamangia s-a acordat o importanță deosebită problemei raporturilor dintre această cultură de pe teritoriul Dobrogei și cultura Boian din Muntenia. Problema a fost analizată în mai multe lucrări, dar din puncte de vedere deosebite.

În lucrările sale, D. Berciu, care s-a ocupat intens cu studierea problemelor culturii Hamangia, susține că evoluția culturii Hamangia a început încă foarte de timpuriu în Dobrogea⁶⁵⁸.

Datele cunoscute cu privire la unele materiale de tip Bolintineanu, găsite pe teritoriul Dobrogei, sînt încă foarte puține. Despre ele vorbește D. Berciu în ultima sa lucrare, arătînd că „elementele de factură certă Protoboian au fost descoperite în mediul Hamangia de la Cernavoda”⁶⁵⁹. Interpretînd descoperirea, D. Berciu scrie: „Ele arată că o anumită fază a culturii Hamangia a putut lua contact pe linia Dunării, dacă nu și mai spre sud-est și dincoace de fluviu, cu faza Protoboian, influențîndu-se reciproc, tocmai într-o perioadă cînd se desfășoară procesul genetic al culturii Boian”⁶⁶⁰. Concluzia poate fi justă, dar regretăm că nu este însoțită de materialul ilustrativ corespunzător. Problema va putea fi discutată după ce vor fi descoperite în Dobrogea, complexe cu o stratigrafie mai clară.

O descoperire recentă făcută, de Sebastian Morintz la Coșlogeni, contribuie la lămurirea problemei raporturilor dintre faza Bolintineanu și fazele culturii Hamangia. La Coșlogeni au fost descoperite în același strat materiale specifice, după Sebastian Morintz, fazei vechi a culturii Hamangia la un loc cu altele de tip Bolintineanu. Observația dovedește că ambele culturi, Boian și Hamangia, au început aproximativ în același timp pe teritorii alăturate⁶⁶¹.

Situația se schimbă atunci cînd ne referim la perioada corespunzătoare fazei Giulești. În prezent nu poate fi pus la îndoială faptul că a existat un contact direct între comunitățile Hamangia și cele Giulești și nu numai pe linia Dunării, ci chiar pe teritoriul Dobrogei.

⁶⁵⁸ D. Berciu, *Contribuții*, 1961, p. 76—79.

⁶⁵⁹ *Ibidem*, p. 63.

⁶⁶⁰ *Ibidem*.

⁶⁶¹ Informație primită de la Sebastian Morintz, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Cu prilejul săpăturilor de la Bogata, județul Ialomița, într-un complex închis, reprezentat printr-o groapă de bordei de la începutul fazei Giulești (etapa Greacă) s-a descoperit un ciob cu decor specific fazei de început a culturii Hamangia. După cum se știe, ariile celor două culturi (Boian și Hamangia) vin în contact direct de-a lungul unei porțiuni a Dunării dobrogene (între Ostrov și Hirșova). Se cuvin a fi subliniate două aspecte, ambele manifestate pe teritoriul Dobrogei: existența unui complex închis de la sfârșitul fazei Giulești⁶⁶² și a unui complex de tip Hamangia cu materiale izolate de tip Giulești⁶⁶³.

După cum rezultă din informațiile primite de la Doina Galbenu, oamenii de la sfârșitul fazei Giulești au ajuns să se stabilească pe malul Dunării în Dobrogea, în marginea actualului oraș Hirșova. Remarcăm că punctul ales și ocupat era tocmai în dreptul unui vad deosebit de important, folosit în cursul întregii istorii. În așezarea de la Hirșova, cercetătoarea amintită a descoperit la baza depunerilor arheologice un strat conținând materiale de tip Giulești târziu.

La Cernavoda, în schimb, în cadrul complexelor Hamangia din punctele Columbia A și Columbia C, în strat Hamangia, au fost descoperite mai multe fragmente din pastă amestecată cu pleavă și cioburi pisate și având decorul executat în tehnica exciziei, incrustației și alecătuit din motive decorative specifice fazei Giulești⁶⁶⁴. Cu toate că la început au fost exprimate unele îndoieli, cercetătorii care au lucrat acolo susțin că fragmentele ceramice de tip Giulești au fost găsite în asocierie cu materialele de tip Hamangia și nu provin dintr-un strat mai vechi, deranjat. Faptul a fost confirmat și prin descoperiri ulterioare făcute în cadrul aceluiași complex de la Cernavoda⁶⁶⁵.

Există însă o divergență de păreri cu privire la atribuirea culturală a fragmentelor descrise. D. Berciu este de părere că „prezența unei asemenea ceramici în complexul de la Hamangia nu se explică prin simple raporturi de schimb dintre puitătorii celor două culturi, adică prin așa-numitele «importuri», ci ea se datorează unor înfruntări reciproce mult mai adânci, care vor trebui studiate pe viitor mai temeinic. Ceramica excizată, cît și ceramica cenușie ornamentată cu pliseuri, găsită cu aceeași ceramică Hamangia în „Columbia C”, reprezintă în realitate unul dintre elementele de conținut ale culturii Hamangia, care dau acesteia un anumit aspect în zona de contact direct, pe linia Dunării, cu cultura Boian, într-o perioadă a evoluției sale...”⁶⁶⁶. După părerea noastră, D. Berciu are numai în parte dreptate. Atunci cînd se referă la totalitatea cioburilor excizate greșește, căci, pentru oricine cunoaște materialele de tip Giulești, este clar că, de exemplu, unul dintre cioburile cu decor excizat publicate⁶⁶⁷ provine dintr-un vas Giulești și este ornamentat după tehnica de

⁶⁶² În stratul inferior din așezarea din Hirșova, informație primită de la Doina Galbenu.

⁶⁶³ În complexul Hamangia de la Cernavoda la punctele Columbia A și Columbia B (Seb. Morintz, D. Berciu și P. Diaconu, *Șantierul arheologic de la Cernavoda*, în *SCIV*, VI, 1-2, 1955, p. 152-154.

⁶⁶⁴ *Ibidem*, p. 152-154.

⁶⁶⁵ D. Berciu și Sebastian Morintz, *Șantierul arheologic Cernavoda*, în *Materiale*, III, 1957, p. 83.

⁶⁶⁶ *Ibidem*, p. 83-84.

⁶⁶⁷ Sebastian Morintz, D. Berciu și P. Diaconu, *op. cit.*, p. 153 fig. 3, 1. Este de altfel semnificativ faptul că D. Berciu și Seb. Morintz, *op. cit.*, p. 83, semnalau: „Ceramica Boian I [după nouă periodizare este Boian II] de la Cernavoda folosește ca degresant și cioburi pisate”.

Din acest text rezultă că în complexul descris autorii au găsit fragmente ceramice cu decor excizat, din pastă cu cioburi pisate și o serie de cioburi avînd alt degresant, desigur pleavă, specifică vaselor de tip Giulești.

excizie specifică fazei Giulești. În schimb, cel de-al doilea ciob reprodus alături⁶⁶⁸ ar putea aparține culturii Hamangia propriu-zise, căci felul cum sînt folosite motivele decorative (care se întîlnesc și pe vasele fazei Giulești) este cu totul deosebit de acela aplicat la ornamentarea ceramicii Giulești. Ne referim la motivul decorativ în formă de tablă de șah, care are în general rol secundar, marginal, în ornamentarea vaselor Giulești, în cazul amintit avea rol principal.

Este drept, de asemenea, că atît în cadrul culturii Hamangia, cît și în cadrul fazei Giulești sînt în domeniul ceramicii unele elemente comune cum sînt paharele tronconice (aproape cilindrice) ornamentate cu caneluri.

Prin urmare, în privința raporturilor dintre oamenii fazei Giulești și cei ai culturii Hamangia, manifestate în așezările de la Cernavoda, sîntem de părere că pe lîngă unele elemente comune, cel puțin o parte din materialul ceramic, în primul rînd fragmentele din unele vase cu decor excizat, a ajuns acolo pe calea contactului efectiv dintre purtătorii celor două culturi.

Materiale de tip Boian au mai fost descoperite în Dobrogea în trei puncte la Hinog (despre care cioburi există o singură mențiune sumară)⁶⁶⁹, la Cernavoda în 1950 s-au găsit două cioburi caracteristice fazei Vidra⁶⁷⁰, și la Capidava unde s-a descoperit un ciob izolat de tip Vidra⁶⁷¹. Mai importante sînt fragmentele de tip Vidra descoperite cu prilejul săpăturilor arheologice de la Cernavoda. Considerăm că este preferabil să reproducem observațiile făcute pe teren cu prilejul săpăturilor de pe „Dealul Sofia”: „În șanțul I s-au găsit resturile unei locuințe incendiate, care în parte fusese distrusă de lucrările amintite. Sub masa de arsură s-au descoperit — printre altele — fragmente ceramice caracteristice aspectului Ceamurlia de Jos, iar în arsură și nivelurile de deasupra ei au fost descoperite fragmente ceramice tipice fazei Boian II (aspectul Vidra)”⁶⁷². Pe baza acestui citat se pot trage două concluzii importante anume că autorul raportului este convins că materialele descoperite sînt în mod sigur de tip Vidra și provin din vase modelate de oamenii culturii Boian într-o oarecare așezare de pe malul stîng al Dunării și au ajuns în Dobrogea pe calea unor schimburi, și a doua concluzie este aceea că faza Vidra din Muntenia este mai tîrzie decît faza Ceamurlia de Jos a culturii Hamangia sau cel mult este paralelă în timp cu perioada de sfîrșit a acestei faze.

Raporturile dintre comunitățile fazei de tranziție și cele ale culturii Hamangia sînt încă în curs de studiere⁶⁷³.

Pînă acum pe teritoriul Dobrogei se cunosc cinci puncte cu materiale din faza de tranziție și anume: unul la Cernavoda, unul la Gura Dobrogei, două la Cheia și unul la Tariverdi.

În cadrul grupului de așezări și necropole de la Cernavoda pe Dealul Sofia s-au descoperit fragmente din vase cu buza teșită în interior și vopsite cu roșu „crud”, vâscioare bitroneconice și străchini caracteristice fazei de tranziție⁶⁷⁴.

Pe teritoriul satului Gura Dobrogei s-au făcut sondaje în peștera cu același nume. În cadrul depunerilor arheologice s-a delimitat clar un strat cu materiale neolitice supra-

⁶⁶⁸ Sebastian Morintz, D. Berciu și P. Diaconu, *op. cit.*, p. 153, fig. 3,4.

⁶⁶⁹ V. Christescu, *op. cit.*, p. 250.

⁶⁷⁰ Le-am descoperit în cursul cercetărilor de suprafață făcute în zona văii Carasu.

⁶⁷¹ Informație primită de la I. Barnea. Cioburile se aflau în colecția școlii medii din Cernavoda.

⁶⁷² D. Berciu și Sebastian Morintz, *op. cit.*, p. 90; D. Berciu și Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Cernavoda*, în *Materiale*, V, 1959, p. 105.

⁶⁷³ D. Berciu și Sebastian Morintz, *Șantierul arheologic de la Cernavoda*, în *Materiale*, III, 1957, p. 89.

⁶⁷⁴ *Ibidem*, p. 90—91.

pus de un strat steril gros, compus din bolovani și pământ. Pe baza observațiilor făcute, stratul neolitic a fost împărțit în trei niveluri. Din cel inferior s-au adunat *numai* materiale de tip Hamangia, din faza Ceamurlia de Jos, în nivelul următor s-au găsit resturile unei arsuri, cărbuni și cenușă de la o vatră simplă. Imediat deasupra vetrei se găseau fragmente ceramice de tip Hamangia, faza Ceamurlia de Jos, în asociere cu cioburi din faza de tranziție. Materiale de ambele feluri s-au descoperit asociate și în restul nivelului mijlociu, pe cînd în nivelul superior predominau cioburile din faza de tranziție ⁶⁷⁵. În câteva lucrări, apărute în ultimii ani, am menționat această descoperire ca fiind o dovadă a paralelismului dintre faza de tranziție la cultura Gumelnița și faza culturii Hamangia documentată în peștera Gura Dobrogei. Acum, după ce am analizat cu mai multă atenție toate datele disponibile, considerăm observația stratigrafică din peștera Gura Dobrogei ca necorespunzătoare realității istorice. Presupunem că acolo s-a produs un amestec încă din vechime între două complexe culturale deosebite ca timp. Suprafața restrînsă săpată și condițiile extrem de grele în care s-a lucrat acolo nu au permis efectuarea unor observații mai clare.

Argumentele în sprijinul ipotezei noastre sînt mai multe. În primul rînd dacă ținem seama de observațiile stratigrafice (amintite mai sus) de la Cernavoda ⁶⁷⁶, făcute în condiții normale de lucru, rezultă că materialele de tip Hamangia, faza Ceamurlia de Jos, corespund în timp cu faza Vidra, iar nu cu faza de tranziție. Semnalăm că la nord de Dunăre cu prilejul săpăturilor de la Spanțov s-au găsit două fragmente ceramice cu decor similar culturii Hamangia în plin strat de cultură din faza Vidra ⁶⁷⁷, cioburile amintite confirmă observațiile stratigrafice făcute la Cernavoda, adică faptul că faza Ceamurlia de Jos a fost contemporană cu faza Vidra a culturii Boian. Materialele de tip Ceamurlia de Jos nu pot corespunde nici cel puțin cu începutul fazei de tranziție, deoarece, în funcție de observațiile făcute la Cernavoda, între faza Ceamurlia de Jos și sfîrșitul culturii Hamangia au existat sigur încă una sau chiar două faze deosebite ⁶⁷⁸. Un argument important îl reprezintă descoperirea din peștera de „La Baba” de lângă satul Cheia. În peșteră s-au delimitat două straturi de cultură. În cel inferior sînt materiale din faza de tranziție, iar în cel superior, ce-l suprapune direct, sînt numai materiale de tip Gumelnița propriu-zisă ⁶⁷⁹. Faptul că aceste materiale s-au găsit în strat de cultură deosebit, neamestecate cu ceramică de tip Hamangia, dovedește că în acel loc a fost o locuire efectivă și de durată a oamenilor fazei de tranziție, apoi a purtătorilor culturii Gumelnița.

Din compararea datelor prezentate tragem concluzia că faza Vidra a culturii Boian a fost mai nouă sau cel puțin paralelă în timp cu sfîrșitul fazei Ceamurlia de Jos a culturii Hamangia. După faza Ceamurlia de Jos a urmat una sau chiar încă două faze ale culturii Hamangia.

Efectiv, ultima fază a culturii Hamangia se deosebește destul de mult de fazele ei timpurii, dacă judecăm situația în funcție de cele câteva complexe (inedite) și de vasele

⁶⁷⁵ C.S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu și Al. Paul-Bolomey, *Raport preliminar asupra cercetărilor paleolitice din anul 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 17—19.

⁶⁷⁶ D. Berciu și Seb. Morintz, *Șantierul arheologic Cernavoda*, în *Materiale*, III, 1957, p. 90.

⁶⁷⁷ Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Spanțov, I. Așezarea neolitică*, în *Materiale*, V, 1959, p. 165.

⁶⁷⁸ Din informații primite de la D. Berciu și Sebastian Morintz rezultă că faza Ceamurlia de Jos este o fază mijlocie a culturii Hamangia.

⁶⁷⁹ Al. Păunescu și N. Harțuchi, *Cercetări paleolitice în Dobrogea*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 48.

izolate găsite întâmplător. Ele par a reprezenta mai curînd un aspect cultural deosebit. În nord-estul R. P. Bulgaria acestui aspect îi corespunde ceea ce se numește cultura Varna.

Complexelor de tip Varnă, pe teritoriul Dobrogei, le corespund cele de la sfîrșitul culturii Hamangia, încă prea puțin cercetate. Nu s-au publicat încă nici un fel de observații stratigrafice. La Medgidia s-a găsit o groapă simplă cu astfel de materiale ⁶⁸⁰. La Histria materialele s-au găsit, de asemenea, în gropi ⁶⁸¹. Probabil în complexul de la Cernavoda s-au făcut observații stratigrafice mai precise, dar despre ele nu avem informații.

Deosebit de importante pentru problema pe care o studiem sînt, după părerea noastră, materialele descoperite în așezarea cu mai multe straturi de cultură de lângă satul Sava, din apropiere de Varna ⁶⁸². În cuprinsul așezării s-au făcut observații stratigrafice ținîndu-se seama de resturile de locuințe și de vetre, ajungîndu-se la împărțirea stratului de cultură în IX orizonturi. În raportul publicat materialele sînt prezentate (probabil provizoriu) în ansamblu, fără a se ține seama de nivelul din care provin, deși sînt citate unele analogii. Materialul adunat cu prilejul săpăturilor de la Sava este în cantitate suficientă și caracteristic, prin urmare poate fi clasificat din punct de vedere tipologic. În funcție de materialele publicate și de cele văzute prin bunăvoința lui M. Mircev, materialele descoperite în telul de la Sava pot fi atribuite unor culturi deosebite. În așezare sînt documentate materiale care aparțin sigur celor două faze ale culturii Marița (adică din fazele care corespund fazei Giulești și fazei Vidra), tipologic și desigur cronologic la Sava au urmat materialele de tip Varna. S-au mai putut deosebi materiale specifice fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița și, în sfîrșit, ultimul strat neolitic aparține culturii Gumelnița. Folosind metoda „stratigrafiei orizontale”, cultura Varna poate fi plasată în timp, pe teritoriul din împrejurimile Varnei, în perioada dintre cultura Marița și faza de tranziție, iar în Dobrogea între cultura Hamangia și faza de tranziție.

Este posibil ca un timp comunitățile culturii Varna și cele ale fazei de tranziție să se fi dezvoltat paralel pe teritorii deosebite, deoarece pe ceramica fazei de tranziție, din prima ei etapă, se constată anumite elemente de asemănare cu cele ale culturii Varna.

Foarte probabil la începutul etapei a doua unele comunități ale fazei de tranziție s-au răspîndit și spre est trecînd Dunărea și ajungînd pînă la țărmul Mării Negre, pe teritoriul pe care pînă atunci au viețuit purtătorii culturii Hamangia.

O parte din resturile populației vechi întîlnite acolo au fost asimilate de noii veniți, pe această cale transmitîndu-se unele elemente de cultură mai vechi. Astfel s-ar confirma părerea formulată de D. Bereciu, după care cultura Hamangia ar fi contribuit în oarecare măsură la formarea culturii Gumelnița și anume a aspectului dobrogean ⁶⁸³.

Paralel cu răspîndirea pe teritoriul Dobrogei, comunitățile fazei de tranziție s-au extins și în regiunea Varna ajungînd pînă la țărmul mării, unificînd astfel din punctul

⁶⁸⁰ Complexul a fost descoperit cu prilejul unor cercetări de suprafață pe care le-am efectuat pe marginea terasei, în apropiere de marginea estică a orașului Medgidia.

⁶⁸¹ Informație primită de la Vlad Zirra.

⁶⁸² M. Mircev și D. Zlatarski, *Селищната могила при с. Сава*, în *Известия на Варненското археологическо дружество*, XI, 1960, p. 1–26.

⁶⁸³ D. Bereciu, *Une civilisation néolithique récemment découverte en Roumanie: la civilisation de Hamangia*, în *Nouvelles études d'histoire*, I, București, 1955, p. 43.

de vedere al culturii materiale regiuni vaste din nord-estul Peninsulei Balcanice. Peste tot însă printre elementele specifice fazei ies la iveală și elementele de tradiție mai veche transmise de localnici.

CULTURA BOIAN — CULTURA HOTNIȚA

Pînă de curînd se punea problema de ce la sudul Dunării nu s-au găsit materiale de tip Bolintineanu și Giulești. Prima explicație ce s-a dat acestui fapt era aceea că în cercetările de teren efectuate în nord-estul R. P. Bulgaria s-a acordat o atenție deosebită tellurilor, iar celelalte așezări mai vechi din neoliticul timpuriu, situate, de obicei, pe marginea teraselor simple și joase, au rămas necunoscute.

În ultimul timp au fost făcute însă o serie de descoperiri arheologice importante care permit formularea altor concluzii în această privință. De curînd, cu prilejul săpăturilor din tellul de la Hotnița, din apropiere de Tîrnovo, Nikola Anghelov a făcut sonde și apoi săpături propriu zise în așezarea Hotnița I, situată (în apropierea așezării tell amintite) pe terasa scundă a unui pîrîiaș⁶⁸⁴. În așezarea simplă, nefortificată, Hotnița I au fost descoperite materiale asemănătoare din punct de vedere tipologic cu cele scoase la iveală din așezarea de la Dudești. Deosebirea dintre cele două complexe constă în aceea că la Hotnița I materialele sînt mai evolute, multe dintre ele avînd forma de castroane adînci și caracterizate printr-o îngroșare exagerată a părții de contact dintre cele două părți ale vasului. La nord de Dunăre, o îngroșare exagerată a părții de mijloc a castroanelor se constată numai și tocmai în cursul etapei Aldeni a fazei Giulești, deci către sfîrșitul fazei. Materiale similare s-au găsit și în cadrul complexului de la Kadikioi⁶⁸⁵ și, după cum ne informează D. Berciu, în apropierea satului Osenet. Fiecare din cele trei complexe menționate pînă acum sînt din diferite faze de evoluție ale aceleiași culturi înrudite cu cultura Vinča, ea și cultura Dudești. Este evident că odată cu înmulțirea cercetărilor arheologice de suprafață ce se vor efectua de către specialiștii bulgari în nord-estul Bulgariei vor fi descoperite alte numeroase complexe de același tip. În stadiul actual al cercetărilor, complexe menționate le interpretăm în sensul că în perioada corespunzătoare fazei Bolintineanu și pînă aproape de sfîrșitul fazei Giulești, pe teritoriul din nord-estul Bulgariei (exclusiv o zonă largă din preajma țărmului Mării Negre) au trăit purtătorii culturii Hotnița I. Ariile celor două culturi veneau în contact de-a lungul Dunării. În preajma fluviului s-au putut produce și unele interferențe, adică, în anumite zone, comunități Boian să fi trecut la sud de Dunăre, iar, în altele, comunități Hotnița I să fi trecut la nord de fluviu.

Documentarea cu privire la existența culturii Hotnița I încetează odată cu sfîrșitul fazei Giulești din Muntenia. Atunci regiunea mărginită la nord de Ialomița și spre sud de Balcani a început a fi locuită de oamenii fazei Vidra. Regiunea dintre Carpați și Balcani din timpurile fazei Vidra și pînă la sfîrșitul culturii Gumelnița a fost locuită continuu de aceeași populație, a cărei cultură a suferit o transformare treptată, continuă, de fiecare dată elementele de tradiție mai veche păstrîndu-se vreme îndelungată, după care dispăreau cu totul sau erau transformate.

⁶⁸⁴ Informații primite de la Nikola Anghelov. Prin bunăvoința colegilor bulgari am avut posibilitatea să vizitez așezarea în luna decembrie 1960.

⁶⁸⁵ Sonia Gheorghieva, *Разкопки на обект S в „Горно Градище“ при с. Кадъкьои. А. Материали от неолитната епоха*, în *Izvestia-Institut, XVIII*, 1952, p. 259—268.

CULTURA BOIAN — CULTURA MARIȚA

În timp ce la nord de munții Balcani evoluau comunitățile culturii Boian, la sud de acești munți și în zona de litoral (între Burgas și Varna) locuiau comunitățile culturii Marița, cunoscute în literatura de specialitate sub diferite nume (Karanovo III ⁶⁸⁶ și Deve Bargan) ⁶⁸⁷. Numirea de cultura Marița a fost dată acestui aspect cultural cu două decenii în urmă de către J. Gaul ⁶⁸⁸, denumire pe care o socotim ca fiind mai potrivită, căci în bazinul fluviului sînt concentrate majoritatea așezărilor cunoscute. Periodizarea internă a culturii Marița a fost elaborată de curînd. În funcție de descoperirile asemănătoare cu ale noastre de la nord de Dunăre, deci din punct de vedere tipologic, în cadrul materialelor de tip Marița mai demult am deosebit două faze principale și eram de părere că este posibil ca prin săpături cu observații stratigrafice precise și prin studierea materialelor să se ajungă la împărțire în mai multe faze. Subliniem că sînt cazuri cînd fiecare din cele două faze apare în așezări deosebite. Faza mai veche este caracterizată prin existența unui mare număr de fragmente ornamentate prin motive decorative alcătuite din pătrățele în formă de tablă de șah. Faza este bine documentată în așezarea de la Kableškovo ⁶⁸⁹ și în alte așezări. Prin caracteristicile ornamentării ceramicii această fază corespunde în timp, pe baza analogiilor („tabla de șah”), cel puțin în parte, cu faza Giulești a culturii Boian. Remarcăm că decorul în formă de tablă de șah se întîlnește și pe unele vase ale culturii Karanovo III și este posibil ca o parte din faza Giulești să fi fost paralelă și cu sfîrșitul acestei culturi și în parte cu începutul culturii Marița. În acest caz ar însemna că faza Bolintineanu a fost paralelă cu cultura Karanovo III.

A doua fază a culturii Marița, care, după părerea noastră, este mai nouă și caracterizată prin ceramica lucrată cu deosebită grijă și prin forme specifice, are o serie de castronașe ornamentate (în interior și exterior) prin trasarea liniilor într-un mod ce amintește decorul excizat. Șanțuirile trasate erau încrustate cu materie albă ca și vasele din cultura Boian. Se cuvine remarcat că pe vasele acestei ultime faze apar în mai multe cazuri motive decorative asemănătoare cu benzile cruțate de pe ceramica fazei Vidra a culturii Boian ⁶⁹⁰. Ele constituie un indiciu că a existat un paralelism în timp între cele două faze și pe baza complexelor descoperite pînă acum la nord și la sud de Balcani se constată că ariile lor de răspîndire veneau aproape în contact. Mai sînt unele dificultăți, căci în preajma Balcanilor s-au făcut puține cercetări de suprafață și mai ales datorită faptului că straturile de cultură din faza Vidra și din faza corespunzătoare a culturii Marița se găsesc în cuprinsul unor telluri la adîncimi apreciabile, acoperite de straturile mai tîrzii. Poziția lor cronologică nu poate fi pusă la îndoială deoarece, la nord de Balcani, în diferite așezări din țara noastră sau din R. P. Bulgaria, stratul de cultură cu materiale de tip Vidra este acoperit cu straturi aparținînd fazei de tranziție. Raportul cronologic dintre faza de tranziție și diferitele faze și aspecte ale culturii Marița este confirmat prin descoperiri făcute în diverse așezări de la sud de Dunăre. Ne vom referi la trei complexe principale.

⁶⁸⁶ Gheorghi Il. Gheorghiev, *Главни периоди в развитието на културата през неолита и медната епоха в България в светлината на научните археологически проучвания*, în *Swiatowit*, XXIII, 1960, p. 322—323.

⁶⁸⁷ D. Berciu, *Contribuții*, 1961, p. 66.

⁶⁸⁸ James Harvey Gaul, *op. cit.* în *BASPR*, 16, 1948, p. 72—76.

⁶⁸⁹ Așezarea am cercetat-o în anul 1960 împreună cu Rumen Katinciarov, adunînd o mare cantitate de fragmente ceramice.

⁶⁹⁰ De exemplu: James Harvey Gaul, *op. cit.*, pl. XXVII/3, este reproduc un ciob de la Kukova Moghila cu benzi cruțate similare celor din faza Vidra.

La sud de munții Balcani, în așezarea de la Karanovo, stratul de cultură conținând materiale din faza de tranziție suprapune direct stratul corespunzător culturii Marița⁶⁹¹.

În așezarea de la Sava, din apropierea de Varna, după cum am arătat, stratul de cultură Marița este suprapus de un strat cu materiale de tip Varna și apoi de stratul cu materiale din faza de tranziție⁶⁹².

În partea de vest a R. P. Bulgaria, în zona Sofiei și la nord de ea s-a dezvoltat o variantă regională a culturii Marița⁶⁹³.

Semnalăm că pe teritoriul satului Ipotești, în dreptul așezării de la punctul „La Conac” s-a găsit un ciob având decorul caracteristic acestei variante a culturii Marița. Faptul că fragmentul a fost găsit izolat, căzut la poalele malului înalt al terasei Oltului, ne-a pus în încurcătură deoarece nu știam cu ce să-l punem în legătură, cu cultura Vădastra, anume faza Vădastra II, sau cu faza de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. În prezent ciobul de la Ipotești poate fi pus în legătură cu faza Vădastra II.

Descoperirile recente din peștera Devetaki sînt deosebit de importante pentru rezolvarea problemei⁶⁹⁴. Acolo V. Mikov a delimitat mai multe straturi de cultură: cel inferior din epoca paleoliticului, suprapus de două straturi din epoca neolitică, și apoi un altul din epoca eneolitică. Pe același loc s-au găsit straturi de cultură mai tîrzii.

Primul strat neolitic este caracterizat prin materiale de tip Kremikovți. Stratul următor conține materiale aparținînd culturii Marița (variantei din vestul R. P. Bulgaria). În același strat sînt și materiale de tip Vădastra II. Cioburile publicate fiind puține nu putem încă preciza dacă este vorba de două straturi de cultură deosebite (unul aparținînd culturii Marița și altul fazei Vădastra II) sau este vorba de complexul culturii Marița care a contribuit în mare măsură la formarea fazei Vădastra II, în acest din urmă caz elementele de tip Vădastra II constituind elementele de inventar ale culturii Marița, transmise apoi fazei Vădastra II. Printre cioburile publicate ca provenind din acest strat figurează și unul care la prima vedere seamănă cu cele de tip Bolintineanu, ceea ce l-a indus în eroare și pe V. Mikov, care l-a atribuit fazei Bolintineanu. Fragmentul provine dintr-un vas modelat din pastă amestecată cu pleavă, ca și cele ale fazei Bolintineanu, dar decorul este lucrat altfel, în loc să fie compus din linii incizate (ca pe vasele Bolintineanu) este alețuit din dungi adîncite, pe fundul cărora s-au făcut creștături⁶⁹⁵. Prin urmare, prin caracteristicile sale, ciobul s-ar asemana mai mult cu începutul fazei Giulești, iar nu cu faza Bolintineanu, dar, în funcție de mediul în care a fost găsit, presupunem că el constituie un element component al culturii Marița și ar putea reprezenta cel mult un element de asemănare și, eventual, cronologic. Pe același loc stratul cu materialele culturii Marița este suprapus de un strat la baza căruia sînt depuneri din faza de tranziție⁶⁹⁶, de aici rezultă concluzia că faza culturii Marița documentată la Devetaki este mai veche decît faza de tranziție.

Din datele expuse rezultă două concluzii principale, anume că purtătorii culturii Boian din fazele Giulești și Vidra au fost contemporani cu cei ai culturii Marița. Faptul

⁶⁹¹ Informație primită de la V. Mikov.

⁶⁹² M. Mircev și D. Zlatarski, *op. cit.*, p. 1—26.

⁶⁹³ Complexul este documentat în împrejurimile Sofiei (o serie de descoperiri sînt menționate la N. Petkov, *Предисторическо изследване на Сафийското поле и близкитѝ му околности*, în *Godišnik-Sofia*,

VI, 1932—1934, p. 407, fig. 253). Semnalăm și complexe de la Devetaki, Grădiște și Pleven de la nord de Balcani.

⁶⁹⁴ V. Mikov și N. Djambazov, *La grotte de Devetaki*, Sofia, 1960, p. 33—98.

⁶⁹⁵ *Ibidem*, p. 47 și p. 49, fig. 33.

⁶⁹⁶ *Ibidem*, p. 73, fig. 53, f, g; p. 75, fig. 55 a, e, g, h.

este demonstrat pe baza datelor stratigrafice. Toate complexele Giulești și Vidra ale culturii Boian și cele ale culturii Marița sînt suprapuse de straturi cu materiale din faza de tranziție. Cea de-a doua concluzie se referă la evoluția istorică a comunităților neolitice din estul R. P. Bulgaria în raport cu cele din Muntenia. În timp ce la nord de Dunăre s-a format faza Bolintineanu, la sud de Dunăre, între fluviu și Balcani s-a continuat evoluția comunităților Dudești-Hotnița I strîns legate de cele din regiunile vestice ale Olteniei, Bulgariei și din regiunile apropiate ale Iugoslaviei. Evoluția acestei culturi s-a produs pînă în perioada cînd în Muntenia erau în plină dezvoltare comunitățile fazei Giulești. În acea vreme în lungul litoralului s-au răspîndit spre nord comunitățile culturii Marița. Alte comunități ale aceleiași culturi au pătruns din valea Mariței în nord-vestul Bulgariei dislocînd comunitățile înrudite cu cultura Vinča și luîndu-le locul.

Nu cunoaștem situația comunităților de la nord de Balcani din perioada corespunzătoare sfîrșitului fazei Giulești din Muntenia. Poate atunci întreaga regiune de la nord de Balcani a fost ocupată de comunitățile culturii Marița, cert este că în cursul fazei Vidra în toată zona dintre Dunăre și Balcani, locuită mai înainte de oamenii culturii Hotnița I, sînt documentate așezările fazei Vidra, regiunea locuită de ei fiind mărginită spre est (în zona litoralului) și la vest (în preajma Osmei) de regiuni unde viețuiau comunitățile culturii Marița. În perioada următoare, comunitățile fazei de tranziție s-au răspîndit în mai multe direcții spre est ajungînd la țărmul Mării Negre, la sud pînă la poalele Rodopilor și la apus trecînd de riul Osma. În toate aceste regiuni ele au viețuit vreme îndelungată, cultura lor trecînd prin diferite faze de evoluție (aproape identice cu cele de la nord de Balcani și din sudul Munteniei) și ajungînd pînă la sfîrșitul culturii Gumelnița.

Prin cercetările viitoare trebuie acordată o atenție deosebită problemei raporturilor dintre comunitățile culturilor Boian și Marița, de văzut dacă nu cumva între ele există și unele relații genetice. Prin intermediul studierii culturii Marița se pot obține date prețioase pentru precizarea raporturilor de ordin cronologic dintre cultura Boian și culturile neolitice din Asia Mică.

CULTURA BOIAN — CULTURA VINČA

Studierea raporturilor dintre cele două culturi este mult îngreuiată din diferite motive.

Unul dintre acestea este distanța apreciabilă ce desparte ariile de răspîndire propriu-zise ale celor două culturi. În parte această dificultate este înlăturată prin existența chiar pe teritoriul Munteniei a culturii Dudești ce reprezintă o cultură înrudită și contemporană cu o parte din perioada de evoluție a culturii Vinča.

A doua dificultate, am putea spune cea mai importantă, este aceea a modului cum au fost efectuate săpăturile de la Vinča⁶⁹⁷. Metodele aplicate de M. Vasić cu prilejul acelor săpături erau dintre cele mai avansate în vremea respectivă, dar de atunci pînă în prezent metodele au fost perfecționate și cu greu mai pot fi folosite periodizările stabilite, mai mult tipologic, pe baza materialelor de la Vinča. În această privință trebuie să avem în vedere că, foarte probabil, în acea așezare nu este documentată evoluția completă a culturilor neolitice din zona dată, ci numai o parte din fazele evolutive,

⁶⁹⁷ Materialele au fost scoase cu grijă pe adîncimi și de-abia după aceea au fost clasificate.

dar în periodizările propuse pînă acum nu se are în vedere faptul și se consideră că acolo locuirea a fost neîntreruptă de la începutul culturii Vinča și pînă la sfîrșitul ei.

Dacă studiem inventarul ceramic al culturii Dudești observăm că în așezarea de la Dudești s-au descoperit cîteva cioburi provenite din „măsuțe de cult”, care au avut cîte trei sau patru proeminențe la colțuri, piese cu totul asemănătoare s-au găsit printre materialele atribuite fazei Vinča B₁ ⁶⁹⁸. Avînd în vedere observația stratigrafică după care la Cernica s-a găsit un bordei Dudești suprapus și întretăiat de un altul din faza Bolintineanu, rezultă (după cum a reieșit dealtfel și din studierea tipologică a materialelor) că faza Bolintineanu este mai nouă decît cultura Dudești și că datează dintr-o perioadă care corespunde sfîrșitului fazei Vinča B₁.

Pentru paralelizarea fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, cu sfîrșitul fazei Vinča B₂ și cu începutul fazei Vinča C₁ sînt menționate două elemente: un fragment ceramic ornamentat cu o bandă în spirală, cu suprafața punctată, descoperit la Vidra și un vas de la Tangîru ⁶⁹⁹.

Este clar că între cele două culturi nu există nici o legătură genetică și că între comunitățile lor nu a existat nici un contact teritorial, ele fiind despărțite de aria locuită de purtătorii culturii Vădastra.

CULTURA BOIAN — CULTURA VĂDASTRA

Problema raporturilor dintre cele două culturi a fost pusă pentru prima oară cu trei decenii în urmă, cînd Dinu V. Rosetti a descoperit cîteva cioburi „de tip Vădastra” în stratul din faza de tranziție de la Vidra (= Gumelnița A₁) ⁷⁰⁰. Pornindu-se de la acea descoperire, timp îndelungat, arheologii noștri au considerat faza de tranziție paralelă în timp cu cultura Vădastra (era vorba de fapt de faza Vădastra II).

În anul 1945, Ion Nestor, analizînd problema raporturilor dintre cele două culturi, a ajuns la concluzia că, probabil, atît cultura Boian, cît și cultura Vădastra își trag originea din sud-estul Transilvaniei și comunitățile coborîte de acolo spre sud s-au despărțit treptat în două ramuri, dintr-una s-a format cultura Boian și din alta cultura Vădastra ⁷⁰¹. În această interpretare se avea în vedere faptul că, prin materialele lor, așezările din sud-estul Transilvaniei erau mai vechi decît cele cunoscute atunci din Cîmpia Română, așa cum sînt dealtfel, căci cele din Transilvania aparțin fazei Giulești, iar cele din Muntenia erau cele ale fazei Vidra. Acesta era stadiul de atunci al cercetărilor. În prezent se cuvine să analizăm din nou problema raporturilor dintre cele două culturi căci s-au descoperit numeroase materiale noi și importante.

De atunci cultura Vădastra a fost împărțită, pe baza unor observații stratigrafice, în fazele Vădastra I și Vădastra II ⁷⁰². Cultura Boian a fost și ea studiată din nou și amănunțit, ajungîndu-se la împărțirea ei în fazele cunoscute.

⁶⁹⁸ Vladimir Milojević, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel und Südosteuropas*, Berlin, 1949, pl. 31/14.

⁶⁹⁹ D. Berclu, *Contribuții*, p. 89—90.

⁷⁰⁰ Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik*, p. 48.

⁷⁰¹ Ion Nestor, *Curs de preistorie*, 1944—1945.

⁷⁰² Observații stratigrafice precise au fost făcute în cursul săpăturilor din ultimii ani, efectuate de Corneliu N. Mateescu.

Prin observațiile amănunțite făcute de Corneliu N. Mateescu, în cadrul așezării de la Vădastra, de pe Măgura Fetelor, într-o groapă cu materiale de tip Vădastra I, s-a găsit un fragment dintr-un pahar cenușiu cu decor canelat și cu creștături caracteristice de-a lungul buzei. Fragmentul este tipic pentru faza Bolintineanu ⁷⁰³. O observație similară s-a făcut și în altă campanie de săpături ⁷⁰⁴, cu care prilej s-a găsit un vas întreg specific prin formă și decor fazei Bolintineanu.

Paralelismul cronologic dintre fazele Bolintineanu și Vădastra I este asigurat. Dealtfel, în același sens pledau și unele asemănări în privința decorului compus din caneluri.

Problema raporturilor dintre cele două faze se mai pune și atunci când analizăm complexul de pe grindul Grădiștea Ulmilor.

În zona mijlocie a complexului, lângă malul de sud al grindului, s-a găsit un strat de cultură numai cu materiale de tip Bolintineanu, iar în dreptul aceluiași loc, la circa 100 m spre nord pe malul de miazănoapte al grindului, s-a cercetat un complex Dudești, al cărui strat de cultură se afla la circa 0,40 m sub nivelul mediu al apelor lacului Boian. Pe același loc și la aceeași adâncime s-au adunat și mai multe cioburi cu decor Bolintineanu. Ținând seama de faptul că într-un loc materialele Bolintineanu se găsesc izolate și în celălalt punct se află pe același teren, presupunem că materialele celor două aspecte culturale s-au depus acolo în perioade deosebite. Ca indiciu prețios pentru rezolvarea problemei menționăm că în preajma malului de nord al grindului Grădiștea Ulmilor s-a găsit în 1961 un ciob deosebit de interesant. La exterior, pe o jumătate din suprafață are decor specific fazei Bolintineanu, iar pe cealaltă jumătate are decorul caracteristic perioadei de trecere de la faza Vădastra I la Vădastra II. Pornind de la această observație trebuie să admitem paralelismul dintre faza Bolintineanu și sfârșitul fazei Vădastra I.

Problema raporturilor dintre fazele următoare ale culturii Boian și ale culturii Vădastra a fost analizată din două puncte de vedere. În primul rând s-a urmărit, pe baza materialelor descoperite la Vădastra, determinarea raportului dintre ele. Încercările au dus la lămurirea problemei, anume că în complexe cu materiale specifice fazei Vădastra II se găsesc cioburi izolate cu ornamente obișnuite vaselor din faza Giulești. Astfel s-a ajuns la precizarea că o parte din evoluția fazei Vădastra II a fost paralelă în timp cu faza Giulești ⁷⁰⁵.

Aceeași problemă a fost analizată pe criterii tipologice după descoperirea complexului de la Greaca. Cu prilejul publicării raportului despre rezultatele săpăturilor din punctul la Slom, arătăm că dacă am compara, cit de sumar, ornamentele vaselor găsite la Slom cu cele de pe vasele din faza Vădastra II, vom ajunge la constatarea că între cele două complexe sînt o serie de asemănări ce merită a fi semnalate. Elementul principal de asemănare îl constituie decorul excizat. În ambele complexe, prin excizie sînt cruțate benzi late, apoi în marginea benzilor, de o parte și de alta se scobesc triunghiuri mici. După efectuarea acestei operații, din banda inițială cruțată rămîne o linie în zigzag. Începuturile acestui decor se pot plasa în timpul fazei Bolintineanu cînd triunghiurile amintite erau foarte mici și cînd banda cruțată mai exista ca atare. Aceasta a fost prima etapă a motivului decorativ despre care vorbim. În perioada de timp documentată la Bogata I, asemănarea decorului cu cel din faza Bolintineanu este foarte mare, în

⁷⁰³ Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, V, 1959, p. 65, fig. 2/2.

⁷⁰⁴ Idem, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 59, fig. 2.

⁷⁰⁵ Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 113, fig. 6.

ornamentarea celei de-a doua categorii predomină astfel de materiale. Pe vasele de la Slom se făceau triunghiuri excizate mai mari decât înainte. Ele sînt documentate pe materialele de acolo pe 25 % din numărul cioburilor ornamentate prin excizie. După toate probabilitățile, ornamentele executate cu ajutorul triunghiurilor pe vasele de la Slom reprezintă cea de-a treia etapă din evoluția decorului. Înspre sfîrșitul fazei Giulești un astfel de decor se întâlnește rar.

Pe vasele de lut ars din faza Vădastra II, sistemul de ornamentare cu ajutorul triunghiurilor excizate se folosește pe scară mult mai largă și se ajunge la realizarea unor benzi de linii în zigzag distanțate, lucrate prin excizie. Triunghiurile sînt mari și au fost executate cu grijă.

Ținînd seama de evoluția decorului format din triunghiuri, sîntem de părere că ornamentele din faza Vădastra II, realizate din benzi prin scobirea triunghiurilor, constituie o altă etapă din evoluția acestui decor. Mai semnalăm că, adesea, lîngă marginea vaselor aparținînd celor două faze erau folosite în parte aceleași motive decorative. Pe o serie de cioburi Vădastra II observăm, de-a lungul marginii, triunghiuri excizate similare celor de la Slom. Alteori lîngă buză se trasau benzi de cîte 3—4 dungi paralele, incizate. Merită a fi remarcate de asemenea benzile în spirale, alcătuite din cîte două pînă la patru linii paralele cruceate. Ornamentele amintite se găsesc atît pe ceramica de la Slom, cît și pe olăria din Vădastra II.

Bizuindu-ne pe analogiile citate, sîntem de părere că oamenii ce au folosit materialele din faza Vădastra II pot fi în prezent legați mai strîns de cultura Boian și anume de perioada de început a fazei Giulești.

Admițîndu-se că decorul excizat din Vădastra II este mai recent decât acela de pe materialele de la Slom și avînd în vedere că pe cîmpia din sudul Munteniei se constată dezvoltarea decorului principal excizat, care va duce la formarea ornamentului specific fazei Vădastra II, ne-am socotit îndreptățiți, în anul 1954, să formulăm ipoteza că faza Vădastra II urmează în timp etapei documentate la Slom și constituie o altoire pe un alt fond local a fazei Giulești. De atunci s-au făcut noi descoperiri, în special cea de la Cernica. Pornind de la analiza decorului, Sebastian Morintz consideră că în realitate aspectul Cernica este cel care a contribuit la formarea fazei Vădastra II ⁷⁰⁶. În realitate problema este mai complicată și urmează a fi studiată în continuare. În primul rînd, după părerea noastră, faza Cernica este ultima din fazele de evoluție a culturii Dudești și comunitățile ei nu au pătruns în sud-estul Olteniei dinspre vestul Munteniei, ei purtătorii ei sînt de fapt autohtoni în sudul Olteniei.

Mai curînd ar trebui discutat ce alte evenimente, respectiv elemente, au contribuit la formarea fazei Vădastra II. Atragem atenția că în prezent se cunosc, în aria Vădastra I, unele fragmente tipice sau ornamente de caracter Marița, ceea ce atestă că această cultură nu a fost străină de schimbările din domeniul culturii materiale din sud-estul Olteniei.

Ipoteza formulată de noi în 1954 cu privire la paralelismul dintre fazele Giulești și Vidra cu faza Vădastra II a fost confirmată după aceea prin observații precise în cadrul unor complexe închise ⁷⁰⁷.

În ultimii ani s-a pus problema raporturilor dintre faza de tranziție și sfîrșitul culturii Vădastra, mai ales că ariile lor vin în contact în vestul Munteniei, pe linia Oltului.

⁷⁰⁶ Sebastian Morintz, *op. cit.*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 39—52.

⁷⁰⁷ Informații primite de la Corneliu N. Mateescu.

În această dravință sînt importante complexele de la Slatina⁷⁰⁸ și de la Ipotești. În preajma acestor localități s-au descoperit așezări conținînd numai materiale de tip Vădastra, iar la Ipotești s-au făcut săpături și într-o așezare cu materiale din faza de tranziție asociate (?) cu altele puține de tip Vădastra II. Ținînd seama de prezența complexelor închise de tip Vădastra II, trebuie să admitem că în acea regiune, în mod cert, faza Vădastra II propriu-zisă este mai veche decît faza de tranziție. S-ar putea presupune, ipotetic (faptul va trebui verificat și în alte puncte), că o etapă tîrzie a culturii Vădastra a fost parțial paralelă în timp cu faza de tranziție.

Problema este pe cale de rezolvare prin descoperirea făcută de Marin Nica în zona Hotărani. Cu prilejul unor săpături de salvare s-a cercetat un complex datînd din faza de tranziție. Prin urmare, în stadiul actual al cercetărilor se poate presupune că sfîrșitul culturii Vădastra a fost provocat de pătrunderea spre vest, chiar dincolo de Olt, a comunităților fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița.

CULTURA BOIAN — CULTURA PETREȘTI

În prezent, toți arheologii care se ocupă cu problemele epocii neolitice din sudul Transilvaniei sînt de acord că în sud-estul acestei provincii a existat o locuire efectivă a purtătorilor culturii Boian documentată într-o serie de așezări răspîndite în preajma cursului superior al Oltului și afluenților lui.

În schimb, problema descoperirilor de tip Boian din centrul Transilvaniei provoca pînă de curînd discuții contradictorii, unii dintre specialiști susținînd locuirea efectivă în acea regiune a comunităților culturii Boian. Părerea lor se sprijinea pe cioburile cu decor excizat, asemănătoare cu cele găsite în așezările din sud-estul provinciei, descoperite mai demult sau de curînd în diverse așezări din centrul și din sud-vestul Transilvaniei. Numărul complexelor cu astfel de materiale era oarecum în sprijinul ipotezei menționate⁷⁰⁹. Cu un deceniu în urmă, cu prudență, arătam că fragmentele ceramice cu decor excizat din sud-vestul Transilvaniei, fie că au aparținut culturii Boian, fie că au ajuns acolo pe calea unor legături de schimb între membrii comunităților Boian și purtătorii culturii Turdaș, dar încă de pe atunci era cu totul clar că în sud-vestul provinciei era documentată cel mult o fază evoluată a culturii Boian și nu existau nici un fel de indicii că acolo s-ar fi produs o evoluție locală a culturii menționate. În anii din urmă, cu prilejul unei călătorii de studiu efectuate în Transilvania, am avut posibilitatea să analizăm aproape toate fragmentele ceramice cu decor excizat descoperite în așezările din centrul și sud-vestul provinciei. De asemenea, am discutat cu unii dintre descoperitori despre condițiile de aflare ale acestor materiale.

În toate punctele unde s-au găsit astfel de cioburi sînt așezări de tip Turdaș-Petrești. Din fiecare complex s-au scos la iveală numai loturi mici de cioburi cu decor excizat. În nici o așezare nu s-a delimitat un strat de cultură numai cu astfel de materiale. Majoritatea cioburilor cu decor excizat, care erau considerate ca aparținînd fazei Giulești-Boian, sînt de fapt lucrate din altfel de pastă decît cea caracteristică acestei faze. Unele cioburi provin din vase modelate din pastă caracteristică ceramicii de tip Petrești. Pe

⁷⁰⁸ D. Berciu și M. Butoi, *Cercetări arheologice în orașul Slatina și în împrejurimi*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 139—142.

⁷⁰⁹ Hermann Schroller, *Die Stein und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, pl. 17, 1, harta de răspîndire.

cîteva cioburi, pe lingă excizie, s-a păstrat chiar decor pietat de tip Petrești. În prezent, în cazul zonei și complexelor la care ne referim, nu poate fi nici o îndoială că ne aflăm în fața unor cioburi cu decor excizat (adesea executat altfel decît pe vasele Boian) dintr-o categorie ceramică aparținînd culturilor Turdaș și Petrești. Prin urmare, în stadiul actual al cercetărilor nu există nici o descoperire care să permită să admitem locuirea efectivă a comunităților Boian în sud-vestul și în centrul Transilvaniei. Evident, nu excludem posibilitatea ca un anumit procent de materiale de tip Boian propriu-zise să fi ajuns pe calea schimburilor dintre comunități (din sud-estul Transilvaniei sau chiar din nord-vestul Munteniei) în diferite așezări Turdaș-Petrești. Din datele prezentate rezultă concluzia că ipoteza la care ne-am referit nu mai poate fi menținută. La precizările de ordin istoric expuse am ajuns, precum am arătat, pe baza analizării amănunțite a majorității materialelor din expozițiile și din depozitele muzeelor de la Cluj, Sibiu, Sebeș, Alba Iulia și Deva. Amintim că, încă mai demult, D. Berciu, pe baza săpăturilor pe care le-a făcut la Petrești și la Alba Iulia, și-a exprimat îndoiala că purtătorii culturii Boian ar fi locuit în sud-vestul Transilvaniei. La aceeași concluzie ajunsese și Iuliu Paul de la Sibiu, în urma săpăturilor efectuate în cîteva așezări (în preajma Sibiului) de tip Turdaș-Petrești. În funcție de datele prezentate, rezultă că aria de răspîndire a comunităților culturii Boian din Transilvania a fost în realitate mult mai restrînsă decît s-a crezut pînă acum.

Observațiile stratigrafice de la Alba Iulia (cartierul Lumea Nouă), de la Petrești și de la Tărtăria sînt deosebit de importante pentru lămurirea raporturilor dintre cele două zone culturale (sud-estul și sud-vestul Transilvaniei). În cursul săpăturilor din cartierul citat, s-au găsit fragmente ceramice aparținînd culturii cu ceramică liniară similare celor din estul Transilvaniei, iar în stratul de deasupra, corespunzător fazelor I și II ale culturii Petrești, s-au scos la lumină cioburi cu decor excizat amintind pe acela de pe ceramica culturii Boian ⁷¹⁰. La Petrești, în stratul din faza a II-a a culturii Petrești, s-au descoperit, de asemenea, cioburi cu decor excizat ⁷¹¹. La Tărtăria, cioburi atribuite culturii Boian s-au găsit în stratul Turdaș-Petrești ⁷¹².

Toate datele amintite păreau să indice un paralelism între cultura Boian din Transilvania și faza de început a culturii Petrești. În urma săpăturilor și cercetărilor recente ale lui Iuliu Paul acest paralelism nu mai poate fi susținut.

CULTURA BOIAN ȘI ASPECTELE ÎNRUDITE DE PE TERITORIUL MOLDOVEI

Problemei raporturilor dintre comunitățile Boian și cele corespunzătoare lor ca timp de pe teritoriul Moldovei i s-a acordat importanță deosebită în ultimul timp.

Comunitățile Bolintineanu mai rare, cu așezări izolate, sînt documentate pînă la 20 km spre nord de orașul Buzău și este posibil ca ele să fi locuit și mai departe spre nord-est pînă în sud-vestul Moldovei, unde s-au făcut însă puține cercetări de suprafață cu privire la problemele neoliticului ⁷¹³. În timpul fazei Bolintineanu pe teritoriul Moldovei au trăit oamenii culturii cu ceramică liniară dintr-o fază tîrzie de evoluție probabil

⁷¹⁰ Informații primite de la D. Berciu.

⁷¹¹ Informații primite de la D. Berciu.

⁷¹² Informație primită de la N. Vlăssă.

⁷¹³ Din informații primite de la M. Brudlu, rezultă că într-o așezare din jud. Galați s-au descoperit fragmente ceramice, foarte corodate, avînd un decor șters, asemănător, se pare, cu cel de tip Bolintineanu.

în parte deosebită de aspectele pe care le avem documentate pînă acum prin săpăturile arheologice. Fapt este că pînă în prezent ne lipsește documentarea precisă pentru teritoriul Moldovei pentru perioada corespunzătoare fazei Bolintineanu și pentru începutul fazei Giulești.

În perioada de sfîrșit a fazei Giulești, după părerea majorității specialiștilor, un grup de comunități ale fazei au pătruns dinspre sud, adică din nord-estul Munteniei, în zona din vestul Moldovei și s-au răspîndit spre nord.

În sudul Moldovei s-a produs un amestec între comunitățile fazei Giulești și cele ale unei faze tîrzii a culturii ceramice liniare. A rezultat o cultură nouă, cultura Precucuteni. Sinteza amintită este oglindită prin materialele descoperite la Traian — Dealul Viei. Despre alte cîteva complexe grupate în sud-vestul Moldovei avem numai informații sumare ⁷¹⁴. Pornind de la constatarea că în nord-estul Munteniei, de-a lungul cursului inferior al Siretului, sînt cunoscute mai multe complexe cu materiale de tip Giulești ⁷¹⁵, înclinăm să admitem că locuirea comunităților fazei s-a extins la un moment dat și în sud-estul Moldovei, cel puțin în zona din preajma Dunării.

În continuare se constată o evoluție paralelă, pe căi deosebite, a comunităților Boian din Muntenia și a celor înrudite din Moldova. Faza Larga Jijia (Precucuteni II) a fost paralelă în timp cu faza Vidra, iar comunitățile fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița s-au dezvoltat în același timp cu cele din faza Precucuteni III.

CULTURA BOIAN — CULTURA BUGO-NISTRIANĂ

Pînă în prezent ariile celor două culturi sînt foarte depărtate ⁷¹⁶. Totuși dispunem de o descoperire care ne permite corelarea lor în timp.

În cadrul complexului închis de la începutul fazei Giulești aflat pe malul lacului Gălățui, pe teritoriul satului Bogata, am descoperit un fragment ceramic din pastă și cu decor specific fazei a patra a culturii Bugo-nistriene. Prin urmare începutul fazei Giulești poate fi paralelizat cu o parte din evoluția fazei a patra a culturii Bugo-nistriene.

⁷¹⁴ De exemplu, despre complexul de la Ruginești avem numai informații primite de la Ion Nestor.

⁷¹⁵ Este vorba despre complexele de la Rîmnicelu, Nazîru, Baldovinești, Brăilița I, Brăilița II și Brăila.

⁷¹⁶ V.N. Danilenko, *op. cit.*

FAZA DE TRANZIȚIE LA CULTURA GUMELNIȚA

În prezent toți arheologii noștri sînt de acord că evoluția culturii Boian s-a desfășurat în cursul primelor trei faze (pentru definirea cărora unii folosesc periodizarea propusă de D. Berciu, iar alții întrebuintează periodizarea noastră).

De asemenea, toți specialiștii români sînt de acord în ceea ce privește poziția cronologică a fazei de tranziție ce rezultă din observațiile stratigrafice sigure, făcute în mai multe așezări (Vidra, Petru Rareș, Tangîru, Glina, Spanțov și altele).

A doua problemă asupra căreia s-a ajuns la un acord unanim este aceea că pe teritoriul Munteniei cultura Gumelnița s-a format și s-a dezvoltat treptat, în anumite condiții, fără nici o întrerupere din cultura Boian. Ținînd seama de strînsele legături dintre cele două culturi, Ion Nestor a propus chiar ea atunci cînd ne ocupăm cu problemele culturilor amintite ar trebui să le studiem în ansamblu sub denumirea de *complexul cultural Boian-Gumelnița*⁷¹⁷.

Problemele de evoluție internă a fazei de tranziție și interpretarea lor istorică sînt încă în discuție, părerile fiind împărțite. După cum am arătat, prima denumire ce i s-a dat fazei de către Dinu V. Rosetti a fost aceea de Gumelnița A₁.⁷¹⁸ Într-o discuție, Dinu V. Rosetti ne-a informat că după părerea sa, ceea ce dînsul, cu trei decenii în urmă a numit Gumelnița A₁, corespunde intru totul cu materialele descoperite, după aceea, de către D. Berciu, în așezarea de lingă satul Petru Rareș. Dacă analizăm datele publicate de Dinu V. Rosetti despre ceea ce numise Gumelnița A₁, vom constata că, de exemplu, în privința formelor ceramice, din șase tipuri amintite cinci sînt de tradiție Boian⁷¹⁹. Ornamentarea vaselor de tip Gumelnița A₁ se leagă mai mult de cultura Boian decît de cultura Gumelnița. Dealtfel, faptele semnalate au fost subliniate și de Dinu V. Rosetti atunci cînd a scris „La couche Vidra II A (= Gumelnița A₁) appartient à une phase antérieure à la civilisation Gumelnița A”⁷²⁰, și în concluzii: „La civilisation Gumelnița A₁ représente, comme nous l'avons déjà relevé, une étape plus avancée de la civilisation Boian A; c'était, pour ainsi dire, une vie nouvelle, liée jusqu'à un certain point aux anciennes formes”⁷²¹.

Astăzi ne-am putea mira de ce descoperitorul a numit Gumelnița A₁ niște materiale cu majoritatea caracteristicilor legate de cultura Boian. Explicația nu este prea grea. În stadiul de atunci al cercetărilor nu se cunoșteau complexe similare, iar Dinu V. Rosetti a fost impresionat de existența figurinelor de lut ars și a celor de os (necunoscute pînă atunci

⁷¹⁷ Ion Nestor, *Curs de preistorie*, 1944—1945.

⁷¹⁸ Dinu V. Rosetti, *Vidra*, p. 7.

⁷¹⁹ *Ibidem*, p. 14—15.

⁷²⁰ *Ibidem*, p. 32.

⁷²¹ *Ibidem*, p. 51.

în cadrul culturii Boian), și de descoperirea unui strat de mil fin, alcătuit din dungi subțiri colorate diferit ce s-ar fi format ca urmare a unor inundații foarte mari ce ar fi acoperit măgura de la Vidra după părăsirea ei de oamenii fazei cu același nume.

Ni s-a obiectat și nouă că nu ținem seama de acest strat de inundație de la Vidra, cât și de acela de la Glina ⁷²², unde se observă foarte clar un strat de mil între stratul format în cursul fazei Vidra și cel conținând materiale din faza de tranziție ⁷²³. Obiecția cade din discuție deoarece însuși Dinu V. Rosetti, în săpăturile ulterioare, a observat un al doilea strat de inundație în așezarea de la Vidra, deasupra stratului cu materiale din faza de tranziție și, mai târziu, D. Berciu a delimitat un strat de mil similar în așezarea de la Blejești ⁷²⁴. În stadiul actual al cercetărilor, sîntem de părere că se poate renunța la denumirea de Gumelnița A₁, mai ales dacă însuși cel care a definit-o recunoaște că elementele ei specifice corespund întru totul cu cele din faza de tranziție.

Prin cercetările din ultimii ani, D. Berciu și Sebastian Morintz caută să definească și să deosebească ultimele faze ale culturii Boian, pentru a o separa cât mai precis de cultura Gumelnița, dar admitînd persistența îndelungată a unor elemente de tip Boian în cultura Gumelnița. Nici unul din cei doi arheologi nu a publicat pînă acum mai amănunțit materialele din ultimele săpături, prin care să argumenteze mai temeinic formulările propuse.

Ca urmare a cercetărilor de la Spanțov, Sebastian Morintz a propus să se admită la sfîrșitul culturii Boian propriu-zise, pe lîngă fazele cunoscute, încă una pe care o numește *faza Spanțov* ⁷²⁵. Este drept că aspectul cultural documentat acolo s-a dezvoltat din cultura Boian, dar prin toate caracteristicile lui se leagă mai strîns de faza de tranziție, de aceea nu sîntem de acord ca acest aspect cultural să se numească faza Spanțov, căci ar însemna să segmentăm prea mult evoluția culturală, să admitem existența prea multor momente importante din evoluția complexului și ar duce la complicarea perio-dizării fără să avem motive prea serioase să o facem.

Fig. 89. — Elemente de cultură materială care fac legătura dintre faza Vidra, faza de tranziție și începutul culturii Gumelnița. 1 = tip de așezare, 2 = locuințe din pari și împletitură de nuiele, 3 = locuințe de chirpici, 4 = modele de locuințe, 5 = unelte de silex, forme, 6 = unelte de silex, 7 = unelte de silex cu retușe specifice, 8 = segmente din lame folosite în unelte compuse, 9 = topoare de silex, 10 = topoare plate de piatră, 11 = topoare perforate, de piatră, 12 = nuclee sferice, 13 = sule de os, 14 = unelte perforate de corn, 15 = unelte mărunte de aramă, 16 = fusaiole rotunde din cioburi, 17 = fusaiole cruciforme, 18 = greutăți de lut ars pentru războaiele de țesut, 19 = greutăți cilindrice, 20 = pastă ceramică amestecată cu cioburi pisate, 21 = pastă ceramică amestecată cu pleavă, 22 = modelarea vaselor din fîșii, 23 = borcane de uz comun specifice, 24 = lustruirea marginii exterioare a borcanelor, 25 = tăvi largi, scunde, 26 = căuce, 27 = vase duble comunicante, 28 = briuri alveolare, 29 = proeminente, 30 = barbotină neorganizată, 31 = barbotină în dungi, 32 = vase cu corp cilindric, 33 = vase cu prag, 34 = vase cu corp cilindric și cu picior, 35 = capace cu partea inferioară cilindrică, 36 = decor excizat, 37 = creștături pe buză și pe umăr, 38 = străchini, 39 = castroane adînci, cu corp cilindric, 40 = suporturi paralelipipedice, 41 = suporturi cilindrice scunde, 42 = pastă fină neagră cu forme specifice, 43 = caneluri fine, 44 = pictură cu grafit, 45 = pictură cu roșu „crud” în interior, 46 = pintadere, 47 = figurine antropomorfe de lut, 48 = figurine antropomorfe de os, 49 = morminte de înhumăție, 50 = schelete chirceite, 51 = schelete cu mina dreaptă întinsă, 52 = morminte izolate în așezare.

⁷²² M. Petrescu-Dîmbovița, *Nouvelles données*, p. 203.

⁷²³ Informație primită de la Dinu V. Rosetti.

⁷²⁴ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, în *Materiale*, II, 1956, p. 544.

⁷²⁵ Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Spanțov*, în *Materiale*, V, 1959, p. 167.

	FAZA VIDRA	FAZA DE TRANZITIE	CULTURA GUMELNITA		FAZA VIDRA	FAZA DE TRANZITIE	CULTURA GUMELNITA
1				27			
2				28			
3	?		?	29			
4				30			
5				31	?		
6				32			
7				33			
8			?	34			
9				35			
10				36			
11				37			
12				38			
13				39			
14				40			
15				41			
16				42			
17				43			
18				44	?		
19				45			
20				46			
21				47			
22				48			
23				49			
24				50			
25				51			
26				52			

Fig. 89

În anii din urmă, D. Berciu, pornind de la descoperirile din așezările Tangîru și Petru Rareș, a propus să se intercaleze între „faza” Spanțov și cultura Gumelnița, încă o fază Boian IV (numită apoi Boian V), considerată ca făcînd parte tot din cultura Boian. După faza amintită ar fi început cultura Gumelnița cu faza Gumelnița I ⁷²⁶. Ținînd seama de rezultatele din aceleași așezări, D. Berciu arată într-un tabel comparativ că fazele numite Boian IV și Gumelnița I sînt bine documentate și sînt specifice așezării de la Petru Rareș ⁷²⁷. Or, dacă prin conținut și caracteristici, materialele de tip Boian IV și Gumelnița I corespund celor din așezarea de la Petru Rareș, de ce să le menținem ca faze independente cînd ele fac parte din același aspect cultural, fără să aibă vreo întrerupere între ele. Dacă se va dovedi în viitor, numai pe bază stratigrafică, în funcție de caracteristicile materialelor, că se deosebesc între ele și prezintă o diferență mare față de conținutul așezărilor de la Spanțov și Radovanu, numai atunci va fi posibil ca acele categorii să rămîină cu nume proprii în cadrul periodizării neoliticului.

Pentru o înțelegere mai clară a apariției, evoluției, și dispariției principalelor elemente componente (cunoscute din publicații și din săpăturile noastre) ale fazei de tranziție, am alcătuit tabelul alăturat (fig. 89) avînd indicate 52 de elemente diferite. Pe tabel sînt reprezentate sintetic datele referitoare la evoluția celor 52 de elemente în decursul fazei Vidra a culturii Boian, a fazei de tranziție și din cursul culturii Gumelnița. Din cele 52 de elemente, 18 sînt comune celor trei aspecte, 20 sînt documentate numai în fazele Vidra și de tranziție, 8 se întîlnesc numai în faza de tranziție și în cultura Gumelnița, iar 8 elemente sînt specifice fazei de tranziție. Din analiza tabelului rezultă legătura indisolubilă dintre culturile Boian și Gumelnița și existența a numeroase elemente ce nu permit separarea fazei de una sau alta din culturi și împărțirea fazei în două.

În funcție de strînsele legături genetice dintre cultura Boian și cultura Gumelnița considerăm că este aproape imposibil de fixat o limită precisă între ele. Deosebindu-le categoric ar suferi interpretarea istorică. Oricine ar putea crede că este vorba de două culturi ce corespund unor comunități cu origini deosebite. În realitate purtătorii celor două culturi aparțin (în zona lor principală de răspîndire) aceleiași populații ce a viețuit și s-a dezvoltat în regiune de la formarea culturii Boian și pînă la sfîrșitul culturii Gumelnița, cînd în regiunea Dunării inferioare s-au produs tulburări și chiar modificări esențiale de ordin cultural și etnic. Pentru a evita greșelile, credem deci că este preferabil să admitem că între cele două culturi a existat o fază de tranziție alcărei început s-ar plasa în perioada apariției în cadrul culturii Boian a primelor elemente ce indică începutul unor treptate, dar serioase prefaceri în domeniul culturii materiale și să dureze pînă la deplina formare a culturii Gumelnița. În lucrările noastre pentru această fază am păstrat denumirea de fază de tranziție, într-un sens puțin mai larg decît acela dat la început de către D. Berciu, dar corespunzător în cea mai mare parte cu aspectul cultural reprezentativ documentat în așezarea de la Petru Rareș. În această fază includem materiale căroră alți specialiști le-au dat denumirile de fază Spanțov, fază Boian IV, fază Boian V, fază Gumelnița A₁ și fază Gumelnița I. După cum am arătat, toate aceste denumiri, fie corespund cu altele prin conținutul cultural, fie au fost date unor părți ale unui singur aspect cultural.

XVI

CRONOLOGIA ABSOLUTĂ A CULTURII BOIAN

O bună parte dintre arheologii români care se ocupau cu problemele diferitelor culturi neolitice încă din perioada anilor 1930—1935 au făcut încercări de a stabili datarea absolută a culturilor principale, pornind de la unele analogii ce se puteau stabili între complexe neolitice din țara noastră și cele mai ușor și mai precis databile din regiunile situate în preajma Mediteranei estice ⁷²⁸.

În funcție de acele date, cultura Boian putea fi datată în perioada aproximativ cuprinsă între anii 3 000 și 2 400 î. e. n. Treptat însă evoluția acestei culturi s-a completat cu unele faze mai vechi și de aceea unii dintre arheologii noștri au admis drept dată de început a culturii Boian aproximativ anul 3100 î. e. n.

În ultimul deceniu, odată cu acumularea tot mai mare de datări făcute cu ajutorul determinărilor pe baza carbonului 14 și prin continua perfecționare a acestei metode, problema datării culturii Boian se poate pune pe alte baze, corespunzătoare nivelului actual al dezvoltării științei noastre arheologice.

În funcție de datarea cu C_{14} a unei serii de probe din complexe neolitice din țara noastră și din regiunile vecine, perioada în decursul căreia s-au dezvoltat comunitățile culturii Boian se poate stabili mai ușor.

Pentru precizarea datei de început a fazei Bolintineanu, deci și a culturii Boian în genere, vom folosi în principal câteva datări și anume cea a fazei Vinča A din două puncte; cu ajutorul unei probe sfârșitul acestei faze a fost datat pe la $4\,010 \pm 85$ î. e. n. ⁷²⁹ iar a doua probă pentru aceeași fază a fost datată pe la 3930 ± 85 î. e. n. ⁷³⁰

Faza Bolintineanu fiind mai târzie decât cultura Dudești (din care s-a dezvoltat), și aceasta din urmă corespunzând cu faza Vinča B₁, trebuie să admitem că între sfârșitul fazei Vinča A și începutul fazei Bolintineanu (pe care o paralelizăm cu Vinča B₂) a trecut o perioadă de aproximativ 100 de ani, așadar am putea admite că faza Bolintineanu a început în perioada dintre 3900 și 3800 î. e. n.

O altă datare pe care o folosim drept cifră oarecum de control este datarea fazei târzii a culturii cu ceramică liniară (pe baza unei probe de la Westregeln din Germania)

⁷²⁸ Vladimir Dumitrescu, *La cronologia della ceramica dipinta dell'Europa orientale*, în *ED*, IV, 1926—1927, p. 301.

⁷²⁹ Hans Quitta, *Zur Frage der ältesten Bandkeramik*

in Mitteleuropa, în *PZ*, XXXVIII, 1960, H. 3—4, Berlin, 1960, p. 184.

⁷³⁰ Vladimir Milojević, *Zur Anwendbarkeit der C 14 Datierung in Vorgeschichtsforschung*, II Teil, în *Germania*, 36, 1958, H. 3—4, p. 414.

pe la 4250 ± 140 î. e. n.⁷³¹. Admițind că purtătorii acestei culturi s-au stabilit pe la 4000 î. e. n. pe teritoriul Moldovei și apoi treptat au coborât spre sud unde au ajuns în contact și cu purtătorii culturii Dudești, se poate admite că data de 3800 î. e. n. pe care am propus-o pentru începutul fazei Bolintineanu este apropiată de data reală.

O cifră folositoare și pentru cronologia absolută a culturii Boian o constituie datarea (în anul 1959, la Groningen) a unei probe ce provine dintr-un strat de cultură din faza mijlocie a culturii Hamangia, proba datează de pe la 3681 ± 70 î. e. n.⁷³². În aceea perioadă comunitățile culturii Boian erau în plină evoluție. După cum ne informează D. Berciu, prin faza mijlocie a culturii Hamangia, trebuie să înțelegem faza Ceamurlia de Jos. Pornind de la această specificare ajungem la o precizie importantă, căci există observația stratigrafică din așezarea Hamangia de pe Dealul Sofia de la Cernavoda. Acolo au fost descoperite și studiate cu atenție resturile unei locuințe de suprafață; sub ea se găseau numeroase materiale de tip Ceamurlia de Jos, iar în stratul de arsură și din nivelurile de deasupra resturilor locuinței, în asociere cu materiale de tip Hamangia s-au găsit mai multe fragmente ceramice caracteristice fazei Vidra, deci este clar și sigur că sfârșitul fazei Ceamurlia de Jos a fost contemporan cu o parte din faza Vidra.

Prin urmare dacă faza Ceamurlia de Jos de pe teritoriul Dobrogei este datată la 3681 ± 70 î. e. n. putem spune că perioada de început a fazei Vidra de pe teritoriul Munteniei poate fi plasată la aceeași dată sau cu puțin mai târziu.

Pentru fixarea aproximativă a perioadei de sfârșit a fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița (când elementele celor două culturi se împletesc în proporții diferite, la început cu predominarea unora și sfârșind cu predominarea altora) avem o datare făcută pe baza unei probe de la Vărăști, din așezarea Boian B, de pe grindul Grădiștea Ulmilor din mijlocul lacului Boian. Proba a fost scoasă de N. Anghelescu de pe panta de vest a tellului gumelnițean, de la o adâncime corespunzătoare unui nivel mijlociu din așezarea respectivă.

Cu prilejul săpăturilor efectuate în tellul Boian B în anul 1958 s-a ajuns la concluzia că în stratul de cultură gros de 5 m aparținând culturii Gumelnița sînt documentate numai fazele propriu-zise ale culturii Gumelnița (cu excepția fazei de tranziție), deci proba de la Boian B datată pe la 3160 ± 70 î. e. n.⁷³³, poate proveni cel mai devreme de la sfârșitul fazei timpurii (propriu-zisă) a culturii Gumelnița și în acest caz sfârșitul fazei de tranziție poate fi datat în perioada de la 3400 — 3300 î. e. n.

În stadiul actual al cercetărilor, în funcție de datările făcute pe baza carbonului 14 înclinăm să datăm cultura Boian în perioada ale cărei limite extreme ar fi 3900 — 3300 î. e. n. Cercetările ce se fac precum și perfecționarea metodelor de analiză ale carbonului 14 sînt în plină desfășurare și de aceea datele la care ne-am oprit vor putea suferi modificări. Totuși, semnalăm că și majoritatea celorlalte date obținute cu privire la fazele neolitice mai târzii de la noi, par să confirme datarea la care ne-am oprit. De exemplu, proba de la Hăbășești de la sfârșitul fazei Cucuteni A este datată la 3130 ± 80 î. e. n. (Gro. 1985)⁷³⁴.

Unii arheologi pun în paralel datele obținute cu ajutorul determinărilor C_{14} și cele obținute pe bază de analogii cu sudul mediteranean. Între cele două categorii de date rămîne un decalaj de cîteva sute de ani, de asemenea datele propuse de specialiști

⁷³¹ Hans Quitta, *op. cit.*, p. 184, într-o notă precizează că data trebuie scăzută cu circa 240 ani.

⁷³² D. Berciu, *Contribuții*, 1961, p. 15.

⁷³³ Hans Quitta, *op. cit.*, p. 184.

⁷³⁴ *Ibidem*, p. 184.

pe baza materialului arheologic se deosebesc între ele prin diferențe de mai multe sute de ani. Vom cita spre exemplificare datele arheologice la care s-au oprit în lucrări recente doi dintre specialiștii ce s-au ocupat cu astfel de probleme.

Într-o lucrare apărută în 1960, Hans Quitta, plasa începutul culturii Boian pe la 2900 î. e. n.⁷³⁵, iar D. Berciu, într-o lucrare de sinteză publicată în 1961 considera că aceeași cultură a început pe la 3400 î. e. n.⁷³⁶. Sfirșitul culturii era plasat de Hans Quitta pe la 2500 î. e. n.⁷³⁷, iar D. Berciu pe la 2600 î. e. n.⁷³⁸.

Pentru a nu complica și mai mult situația ne ferim de a pune date de același gen și considerăm că este preferabil ca pentru moment să ne mulțumim cu datele obținute pe baza analizelor carbonului 14.

Nu propunem date bazate pe materiale arheologice deoarece complexe noastre încă nu pot fi racordate în chip satisfăcător cu cele aparținând culturilor din preajma Mării Mediterane.

⁷³⁵ *Ibidem*, p. 181.

⁷³⁶ D. Berciu, *op. cit.*, p. 12.

⁷³⁷ Hans Quitta, *op. cit.*, p. 181.

⁷³⁸ D. Berciu, *op. cit.*, p. 12.

ÎNCHEIERE

În elaborarea unei lucrări cu caracter monografie, bazată pe descoperiri numeroase, se ridică mult mai multe probleme decât cele ce se pun în legătură cu o singură așezare. Adesea pentru unele probleme lipsește aproape cu totul documentarea sau datele nu corespund unele cu altele. În această încercare a noastră am avut în anumite privințe serioase greutăți.

Pentru a realiza o cunoaștere în ansamblu a arealului purtătorilor culturii Boian, și astfel pentru a constata caracteristicile fiecărui complex, a fost nevoie de efectuarea unor sondeaje și săpături în diferite zone distanțate unele de altele, dar legate prin cultura materială documentată acolo. Numai astfel s-a putut ajunge la o periodizare amănunțită pe faze și etape a culturii Boian, ceea ce a permis pe de o parte analiza elementelor ce au contribuit la formarea acestei culturi și anume elementele ce-și au originea din cultura Dudești și din cultura cu ceramică liniară, iar pe de altă parte a ușurat înțelegerea dinamicii comunităților culturii, adică diferite schimbări ale teritoriului de răspândire ce oglindesc deplasările comunităților sau chiar a grupurilor de comunități dintr-un loc în altul sau dintr-o regiune în alta.

Cercetarea așezărilor situate în diferite zone de margine ale arealului a permis analizarea pe baze mai temeinice a relațiilor dintre purtătorii culturii Boian și cei ai culturilor vecine și contemporane.

Aplicarea metodei de a studia cât mai multe complexe închise ne-a dat posibilitatea să evităm orice amestec de materiale ce se poate produce cu multă ușurință în complexe cu o stratigrafie mai complicată și a făcut posibilă definirea cu exactitate atât a inventarului ceramic cât și a celorlalte categorii de materiale cum sînt unelte și fauna, care în așezări cu multe niveluri se amestecă ușor fără voia arheologului și îl pot duce uneori la concluzii greșite.

O serie dintre problemele tratate în lucrarea noastră merită a fi aprofundate prin săpături făcute anume. În cercetările viitoare este neapărată nevoie să se mai dezvelească în întregime cel puțin cîte o așezare din fiecare fază a culturii. Trebuie să se acorde atenția cuvenită problemei șanțurilor de delimitare. De asemenea să se pună accentul pe studierea amănunțită a resturilor de locuințe. În această privință sînt încă lacune apreciabile mai ales pentru fazele de început ale culturii.

Analiza acestor probleme pe întreaga arie a culturii, precum și analiza materialului și mai ales studierea necropolelor va permite rezolvarea unei serii de amănunte cu privire la organizarea social-economică a comunităților culturii Boian.

Sperăm că lucrarea noastră despre evoluția comunităților culturii Boian va constitui un îndemn și pentru alți arheologi de a realiza lucrări de sinteză despre o cultură sau alta din timpul orînduirii comunei primitive.

ANEXE

PROSPECȚIUNEA MAGNETOMETRICĂ GEOFIZICĂ, DE PE AȘEZAREA DE LA RADOVANU

În toamna anului 1961, în cursul săpăturilor din așezarea din faza de tranziție, de pe locul „La Muscalu”, de la Radovanu, s-a efectuat, pentru prima oară în țara noastră, o prospecțiune magnetometrică geofizică într-o așezare arheologică. Prospecțiunea a fost efectuată, la rugămintea noastră, cu aparatul de ultimul tip, de către ing. Voinea Mircea de la IPGG.

În acea perioadă în cuprinsul așezării se executau șanțurile de sondare pentru cunoașterea poziției topografice și a întinderii resturilor de locuințe arse din așezarea corespunzătoare ultimului nivel.

Pentru prospectarea magnetometrică a întinderii complexului au fost făcute măsurători în opt puncte de stație deosebite, în ziua de 2 august 1961, între orele 8,20 și 9,02.

Datele obținute sînt următoarele :

Punctul 1 ; 370 γ (determinare făcută la poalele promontoriului, într-un loc unde lipsesc resturi arheologice).

Punctul 2 ; 325 γ (determinare făcută pe marginea de nord a terasei promontoriului așezării. După cum s-a constatat ulterior pe acel loc lipsesc resturile arheologice).

Punctul 3 ; 390 γ (determinare făcută deasupra resturilor de lipitură arsă ale locuinței 1).

Punctul 4 ; 415 γ (determinare făcută deasupra resturilor de lipitură arsă ale locuinței 6).

Punctul 5 ; 370 γ (determinare făcută pe marginea de sud a terasei promontoriului într-un loc unde ulterior s-a constatat că nu sînt resturi arheologice).

Punctele de stație 2 — 5 în așa fel au fost alese ca să fie pe aceeași direcție de nord-sud.

Punctul 6 ; 378 γ (determinare făcută la marginea de est a terasei promontoriului, într-un loc unde ulterior s-a constatat că nu sînt resturi arheologice).

Punctul 7 ; 415 γ (determinare făcută la marginea de sud-vest a așezării, deasupra platformei de lut ars a locuinței 4).

După cum rezultă din datele obținute, mai ales, pe coloana punctelor de stație 2—5, în locurile unde lipsesc resturile de locuințe arse, datele sînt scăzute (325 și 370), în schimb în punctele de stație alese anume deasupra platformelor de lut ars ale locuințelor 1 (390), 6 (415) și 4 (415), se observă cum valoarea obținută crește cu cel puțin 20.

Datele măsurătorilor obținute prin bunăvoința ing. Voinea Mircea constituie o dovadă evidentă că metoda prospectărilor magnetometrice geofizice poate și trebuie să fie extinsă și aplicată pe scară cît mai largă în cursul cercetării așezărilor neolitice din țara noastră, în special, a celor cu resturi masive de locuințe arse și cu strat de cultură relativ subțire. Prin intermediul acestor prospecțiuni s-ar putea delimita, atît dimensiunile așezărilor, cît și întinderea resturilor de locuințe arse.

După încheierea prospectărilor de pe așezarea de la Radovanu, cu ajutorul ing. Voinea Mircea, s-a mai făcut o experiență interesantă, anume aceea de a afla care dintre materialele arheologice influențează aparatul magnetometric folosit. Pentru experiență a fost ales un loc unde nu sînt resturi arheologice și după aranjarea aparatului în stație, am apropiat de el, pe rînd, diferite materiale arheologice. Din măsurătorile făcute rezultă că : un simplu bulgăre de lipitură arsă produce o creștere a magnetismului cu 5 γ , dimpotrivă, zgura de chirpici este diamagnetică, adică produce scăderea magnetismului; fragmentele ceramice influențează puțin aparatul; oasele de animale adunate din cuprinsul așezării precum și silexurile nu au nici o influență asupra aparatului.

RECONSTITUIREA FEȚEI UNEI FEMEI DIN CULTURA BOIAN, FAZA VIDRA DE LA BOIAN-VĂRĂȘTI DUPĂ METODA LUI M. M. GHERASIMOV

Materialul utilizat pentru reconstituirea portretului după metoda lui M.M. Gherasimov este craniul provenit de la un schelet de femeie, descoperit de Eugen Comșa în 1956 în așezarea Boian A, aparținând culturii Boian, faza Vidra. Datele metrice și morfologice publicate de C. Maximilian și Dardu Nicolăescu-Plopșor arată că scheletul a aparținut unei femei cu caractere mediteranoide, cu forme gracile, armonioase și reliefuri musculare slab dezvoltate la nivelul craniului spre deosebire de solicitarea musculară importantă decelabilă la nivelul oaselor lungi. Talia era de aproximativ 155 cm.

Revizuirea determinarea vârstei, estimată inițial la aproximativ 40 de ani, coroborând gradul de uzură al dinților cu coeficientul de masticție, am ajuns la o valoare mai redusă și anume la cel mai mult 30—35 ani, valoare concordantă cu datele obținute din aprecierea gradului de osificare a simfizei pubiene și a suturilor craniene, acestea din urmă deschise în totalitatea lor.

Reconstituirea portretului a fost efectuată conform indicațiilor autorului metodei în ediția II-a a lucrării sale¹.

După întregirea craniului și studiului craniologic, cu determinarea sexului, vârstei și tipului antropologic, s-a trecut la fixarea grafică pe baza craniogramelor, utilizându-se standardele lui M. M. Gherasimov pentru grosimea țesuturilor moi.

Reconstituirea nasului a fost posibilă cu un grad destul de înaintat de siguranță, craniul păstrând resturi destul de concludente din spina și oasele nasale.

Reconstituirea grafică a craniului a fost realizată în sensul concluziilor examenului antropologic al piesei.

Pentru reconstituirea parurii am utilizat datele obținute de Eugen Comșa prin studiul idolilor feminini din cultura Boian. Din cele două posibilități indicate de acest studiu: portul cocului sau al unei coade unice aduse pe umăr, noi am optat pentru a doua, ținând seama de vârsta individului.

După cum am arătat și într-o comunicare anterioară (Cantemir Rîșcuța și Dardu Nicolăescu-Plopșor: *Reconstituirea plastică a feței unei femei din cultura Boian, faza Vidra de la Boian Vărăști, după metoda lui M. M. Gherasimov*, prezentată la Sesiunea de antropologie a Centrului de cercetări antropologice al Academiei R.P.R., 21—23 iunie 1962) această exemplificare portretistică a fost posibilă datorită gradului de conservare a scheletului în cauză.

Deocamdată nu sîntem în posesia — în seria neolitică aparținând culturii Boian — a altor piese pasibile de o reconstituire mai mult sau mai puțin asigurată prin integritatea materialului. De aceea lucrarea de față nu are scopul de a generaliza un tip, ci de a prezenta spre exemplificare un caz, extras pe criteriul gradului de conservare în sol.

Dr. Cantemir Rîșcuța și dr. Dardu Nicolăescu-Plopșor

Institutul de cercetări științifice medico-judiciare „Prof. Dr. Mina Minovici” și Centrul de cercetări antropologice al Academiei Republicii Socialiste România)

¹M. M. Gherasimov, *Восстановление лица по черепу*, Moscova, 1955.

STUDIU DACTILOSCOPIC ȘI TRASEOLOGIC PE O SERIE DE FRAGMENTE DE CERAMICĂ NEOLITICĂ¹

Analiza fragmentelor ceramice găsite în săpăturile arheologice a constituit o problemă atât pentru cercetătorii de specialitate din domeniul arheologiei, antropologiei, cât și pentru cercetătorii din domeniul istoriei artelor, care, încercând să deslușească activitățile oamenilor din aceste timpuri au ajuns la explicații menite să reconstituie cel puțin în parte preocupările omului din epocile îndepărtate.

Nu mai insistăm asupra recunoașterii valorii de identificare pe care o au creștele papilare, recunoaștere care s-a manifestat încă din cele mai vechi timpuri și la diferite popoare.

Impresiuni papilare de acum aproximativ 5 500 ani (aproape sincrone cu materialul studiat de noi) au fost cercetate pe ceramica liniară din Europa Centrală.

De asemenea, o serie de indicii valoroase au dat materiale de aproximativ 5 000 ani vechime, provenind de pe plăcile de argilă cu inscripții cuneiforme din Babilon.

Studiul motivelor ornamentale realizate cu ajutorul imprimării degetelor în argile în prelucrare, întâlnite în perioada neoliticului târziu a fost făcut pentru diversele regiuni ale lumii încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

În această privință lucrările lui Stokis și Fauld au pus în lumină o serie de date interesante referitoare la acest mod de ornamentare pentru vechea populație din regiunile Japoniei, Franței, Angliei.

Cu ocazia pregătirii unei monografii despre cultura Boian, am fost solicitați de arheologul Eugen Comșa, ca, în lumina datelor din domeniul antropologiei și în baza metodelor de investigație traseologică să lămurim în măsura posibilului o serie de probleme legate de modul de executare a acestor motive ornamentale, precum și aspecte care ar putea duce la o concluzie în legătură cu activitatea oamenilor din epoca neolitică, activitate grupată pe sex și vîrstă.

În vederea obținerii unor materiale semnificative am cercetat la Institutul de arheologie un număr de circa 300 de fragmente ceramice aparținînd diferitelor faze ale culturii Boian.

Din materialul științific studiat am ales o serie de fragmente ceramice care păstrează în mod evident urme de adîncime efectuate prin comprimare digitală.

Fragmentele reținute în număr de 5 reprezintă resturi ceramice din faza Vidra (așezarea Bogata IV) și dintr-un nivel din stațiunea Drăgănești-Tecuci.

Fragmentul I (pl. 32/1) datează din faza de tranziție. Acest fragment ceramic de formă trapezoidală, prezintă 5 urme statice de adîncime, situate în aceeași linie paralelă și apropiată pe baza mare a trapezoidului.

În vederea analizării fiecărei urme în parte am numerotat urmele de la stînga la dreapta, cu cifrele de la 1 la 5 (fig. 90).

Din punctul de vedere al aspectului general al urmelor s-au putut face următoarele constatări.

¹ Lucrare comunicată în cadrul Cercului de medicină judiciară, Filiala București a Societății științelor medicale, la data de 4 februarie 1963.

Urmele de adâncime reprezintă impresiuni digitale de falangetă orientate cu partea distală spre baza mare a trapezoidului (marginea cea mai apropiată). Aceasta rezultă din existența urmelor de relief papilar, care prezintă o structură budeiformă (de laț) orientată cu zona limitantă superioară spre baza mare a trapezoidului. Tot ca indici pentru orientarea mai sus enunțată, menționăm că impresiunile prezintă în partea proximală (deci la baza inferioară) prelungirii liniare ale creștelor papilare (urmele

dinamice) rezultate din alunecarea falangetei pe argilă în prelucrare, după efectuarea urmei de adâncime.

După orientarea creștelor papilare și conformația urmelor, caracterizată printr-o curbura mai redusă și o profunzime mai mare a marginii din dreapta (mărime care prezintă și o înclinare mai abruptă decât cea din stânga) presupunem că urma de adâncime s-a executat cu partea ulnară a falangetei, unde vecinătatea unghiei conferă mai puțină compresibilitate țesuturilor moi.

Urmele de adâncime prezintă între ele un spațiu aproximativ egal care ne face să presupunem o intenție de ritmicitate în realizarea lor. Acest lucru rezultă și din paralelismul între axele longitudinale ale urmelor de adâncime, din dispunerea lor liniară și alăturată și din dimensiunile lor aproximativ egale.

Din analiza creștelor papilare, prezentate în cele 5 urme, atât din punctul de vedere al formei și orientării, cât și după dimensiunile lor aproximative egale, rezultă cu foarte mare probabilitate că ele au fost efectuate cu falangeta de la același deget.

După structura urmelor de adâncime, cât și după toate celelalte elemente menționate mai sus, este foarte probabil ca mecanismul de formare al acestor urme să fi fost realizat prin rotirea vasului de la dreapta spre stânga și prin imprimarea succesivă în argila moale a falangetei degetului arătător drept, orientat cu partea ulnară în direcția inversă a sensului de rotire al vasului.

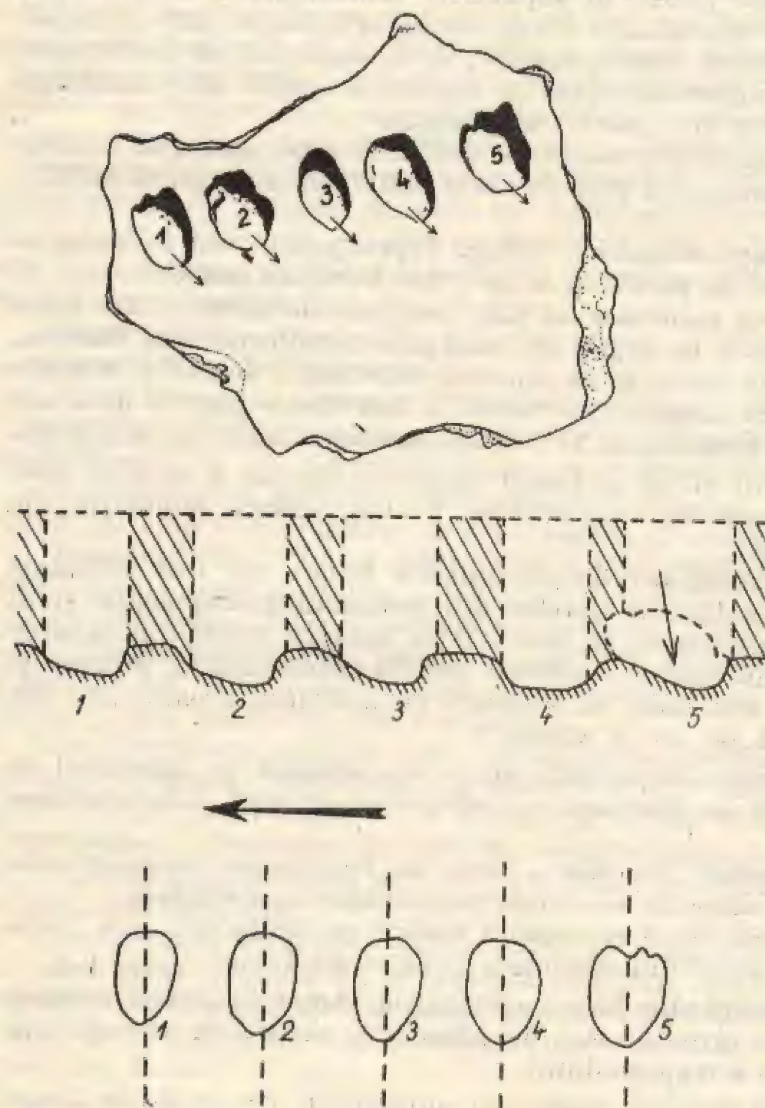

Fig. 90. — Fragment ceramic cu amprente digitale.

Diagnoza de sex și vîrsta a fost efectuată pe baza dimensiunilor transversale ale creștelor cercetate comparativ cu rezultatele medii obținute de Hecht (după Martin Saller, *Lehrbuch der Anthropologie*, 1961, 11-te Lieferung, p. 1831), ajungîndu-se la concluzia că impresiunile digitale imprimate în urmele de adîncime de pe fragmentul ceramic analizat aparțin cu oarecare probabilitate unui *bărbat adult*.

Lățimea medie a creștelor papilare este după Hecht următoarea: 0,5 mm (la bărbați și 0,4–0,5 mm la femei).

În cazul analizat, această valoare medie a lățimii unei crește este de 0,55 mm ceea ce constituie mai mult un indiciu decît o diagnoză.

Analizînd aceleași date pe baza metodei lui Forgeot, prin așezarea perpendiculară a unei unități de măsură constantă de 5 mm pe creștele papilare prezente în urma de adîncime, a rezultat un număr de 8, ceea ce corespunde unei vîrste de peste 20 de ani, întărind prin aceasta constatarea făcută pe baza metodei Hecht.

Fragmentul II este din faza Vidra. Și pe acest fragment se întîlnesc 4 urme de adîncime rezultate din imprimarea aceluiași deget într-un brîu în relief, de argilă situat la marginea superioară a fragmentului ceramic.

Din cercetarea fragmentului rezultă că mecanismul de formare a constat din imprimarea pe vas a aceluiași deget, probabil indexul, imprimare efectuată în condiții similare ca la fragmentul precedent.

Se observă și pe acest fragment ceramic intenția de ritmicitate în realizarea adînciturii. Prezența brîului și a imprimărilor succesive a falangetei, regularitatea lor precum și forma lor aproximativ egală sînt de asemenea indicii evidente ale preocupării ornamentale.

Potrivit aceluiași metode de stabilire a vîrstei și sexului, am ajuns în cazul acestui fragment la următoarele rezultate probabile:

Pe distanța de 5 mm numărul creștelor papilare ajunge la 11–12, ceea ce arată ca probabilă o vîrstă sub 20 ani. În ce privește sexul, datele obținute se încadrează în intervalul de variabilitate dat pentru femei, fără a exclude însă posibilitatea ca urmele digitale să fi fost realizate de un copil de sex masculin sub vîrsta de 15 ani.

Fragmentele nr. 3, 4 și 5 sînt din faza Vidra (pl. 32 și 33).

Fragmente cuprind un număr de 5, respectiv 3 și 2 urme de adîncime realizate în condiții similare ca cele arătate la fragmentul nr. 2.

În ce privește forma, ritmicitatea și dimensiunile lor, aceleași observații ca pentru fragmentul anterior.

Analizînd aceste ultime 3 fragmente ceramice, sub aspectul indicilor de vîrstă am ajuns la convingerea că probabil aceste urme au fost efectuate la fel ca și cele prezente pe fragmentul nr. 2 de un individ sub 20 de ani. În ce privește sexul datele obținute se încadrează în intervalul de variabilitate dat pentru femei sau pentru copii de vîrstă între 12–15 ani.

CONCLUZII

Materialul studiat de noi și prezentat ne aduce următoarele concluzii probabile:

1. Prelucrarea ceramicii în cultura Boian (faza Vidra și faza de tranziție) a fost executată atît de bărbați adulți, cît și de femei și anume: în materialul corespunzător fazei de tranziție am întîlnit urme de adîncime provenind din impresiuni digitale ale unui individ de sex masculin, iar în materialele din faza Vidra (stațiunea Bogata IV),

adâncituri realizate de femei, ceea ce însă nu exclude posibilitatea ca să fi fost făcute și de copii (băieți între 12—15 ani).

2. Impresiunile digitale realizate sub forma alveolelor au fost executate în scop ornamental, iar ornamentarea a fost realizată pe baza formei degetului, indiferent de modelul papilar, cu scopul de a realiza adâncituri ovale sau rotunjite. Aceasta spre deosebire de alte locuri, unde în aceeași perioadă s-a urmărit ca odată cu realizarea adânciturilor să rezulte și imprimarea modelului papilar ca un motiv ornamental suplimentar.

Observațiile făcute pe marginea materialului prezentat mai sus pun în lumină faptul că studiul impresiunilor digitale pe resturi ceramice provenind din neoliticul țării noastre este indicat pentru completarea investigației arheologice cu o serie de date privind :

- Apartenența de grup pe baza diagnozei antropologice (de tip, de sex și de vîrstă).
- Relații sociale în activitatea de producere a culturii materiale din acea epocă.
- Tehnicile de execuție și de ornamentare.

G. Basiltade și Cantemir Rîșcuța,

CERCETAREA SILEXURILOR

Cele 4 eșantioane au fost cercetate la microscop și s-a ajuns la următoarele rezultate :

Silexurile analizate au un aspect semi-translucid-sticlos, o spărtură neregulată, cu muchii tăioase și se caracterizează printr-o structură amorfă, cripto-cristalină sau microlitică. În ultimul caz se formează agregate microlitice de cuarț, de forme circulare (sferule) sau alungite (spiculi). Textura este compactă, în toate cazurile, și asigură astfel, împreună cu structura descrisă mai sus, calitățile de rezistență ale silexurilor.

Se mai observă apoi prezența în compoziția silexurilor a unor pigmenți minerali, formați din agregate de limonit cripto-cristalin (faza de tranziție, așezarea Radovanu, niv. 1 și niv. 4; faza Vidra, așezarea Boian A) după cum și din agregate de oxizi de mangan (faza de tranziție, așezarea Radovanu, niv. 3). În primul caz culoarea silexurilor este galbenă de diferite nuanțe, după concentrația și felul de repartiție al pigmentului, iar în al doilea caz, culoarea este neagră și vineție, în zone alternative (agat și calcedonie).

Aspectul mai mat al silexului (jaspului) din faza de tranziție, așezarea Radovanu, niv. 1, se datorește unui conținut de material argilos (ocru), răspândit uniform în masa silexului.

Piese analizate documentează două varietăți de silex ; jasp (cele de culoare galbenă) și calcedonie (cele de culoare vineție neagră).

Prof. univ. Eugen Stoltovici

Catedra de mineralogie Universitatea Babeș-Bolyai Cluj

ANALIZA MINERALOGICĂ A UNOR FRAGMENTE CERAMICE DE TIP BOIAN

Au fost cercetate 12 cioburi etichetate, de proveniență diferită. Rezultatele analizelor sînt date mai jos pe puncte :

1. Materia primă folosită a fost o *argilă nisipoasă fină* sau o *argilă mărnoasă fină*. După natura mineralogică a liantului avem următoarea grupare a fragmentelor ceramice :

a) Ceramică cu argilă caolinitică ; faza Giulești (pastă fină, pastă bună, pastă comună).

b) Ceramică cu *argilă mărnoasă, caolinitică* ; faza Bolintineanu (așezarea Aldeni), faza Vidra (așezarea Boian A) cele trei categorii ceramice.

c) Ceramică cu *argilă illitică* ; faza de tranziție (așezarea Radovanu), pastă fină și pastă bună.

d) Ceramică cu *argilă mărnoasă, illitică* ; faza de tranziție (așezarea Radovanu), pastă comună.

2. Granulația cioburilor este fină (pelitică, sub 0,02 mm diametrul părților componente) pînă la fin nisipoasă (aleuritică între 1,0 și 0,2 mm diametrul părților componente).

3. Structura cioburilor este neomogenă, deoarece în fondul fin al cioburilor — format dintr-o masă de caolinit sau de illit, cu sau fără calcit — apar sub formă de cristale mult mai mari mineralele : cuarț, feldspat, mice, limonit (în formă de agregat granular) etc., a căror proporție în raport cu fondul (liantul) variază foarte mult de la caz la caz. Așa de exemplu, în cazul cioburilor din faza de tranziție liantul prevalează față de incluziuni, în cazul cioburilor din faza Vidra proporția este variabilă între aceste două limite.

O altă particularitate o formează șistuozitatea cioburilor în solzi aproape paraleli cu suprafața cioburilor. Acest lucru este vizibil mai ales în următoarele cazuri : cioburile din pastă comună din faza Bolintineanu, cioburile din pastă bună din faza Giulești, cioburile din pastă comună și bună din faza de tranziție. Punem acest fenomen pe seama naturii liantului și mai ales a proporției dintre liant și incluziuni (granulele mai mari de cuarț, feldspat, limonit etc.).

Neomogenitățile de structură se mai observă și din cauza prezenței unor agregate de cioburi vechi sparte la dimensiuni sub 2 mm granula și reintroduse în circuitul activității de realizare a ceramicii. Acest lucru se observă în mod clar în următoarele cazuri : cioburile din pastă comună din faza Giulești, la cioburile din cele trei categorii ceramice din faza Vidra și la cele din faza de tranziție.

4. Culoarea cioburilor este neagră, cu excepția celor din faza de tranziție (pastă bună și comună), care sînt cărămizii, de nuanțe diferite. Mai semnalăm un fapt în ceea ce privește culoarea și anume : unele cioburi sînt inițial negre și devin roșii pe margini numai în urma întrebuițării, ca de exemplu în cazurile : cioburile din pastă comună din faza Bolintineanu, din pastă comună din faza Giulești și cele din pastă fină din faza Vidra. În aceste cazuri se observă o înroșire gradată și simetrică, atît pe partea din afară, cît și pe partea dinăuntru a obiectului. Înroșirea este mai intensă pe partea din afară a cioburilor, unde atît temperatura, cît și posibilitățile de oxidare a cărbunelui din cioburi erau mai mari.

5. Controlul temperaturii de ardere a oalelor și a altor obiecte confecționate din paste descrise aici se poate face în funcție de : *fisurarea cuarțului* care se produce la temperatura de 575°C și se observă la unele din aceste cioburi (ca de exemplu : cioburile din pastă fină din faza Giulești, cioburile din pastă bună din faza Vidra), cît și prin prezența cărbunelui în straturi din diferite grosimi, în compoziția cioburilor, care se introducea sub formă de substanță fină organică (chiar în pastă). Temperatura de ardere nu putea fi mai mare de $500-700^{\circ}\text{C}$.

6. Porozitatea cioburilor este mare și dimensiunile porilor variază în limite largi ; de exemplu, în cazul cioburilor din pastă bună din faza Vidra diametrul acestor pori închiși (circumseriși) variază în limitele $0,2-1,5$ mm.

Prof. univ. Eugen Stoicovici

Catedra de mineralogie — Universitatea Babeș-Bolyai Cluj

„Prospecțiuni”
Serv. Mineralogie

BULETIN DE ANALIZĂ Nr. 697

Obiectul analizei : analiza microscopică a probei din faza Bolintineanu din așezarea de lângă satul Cățelu — ceramica nr. 2 — cerută de Institutul de arheologie, comanda nr. 6060/641.

Rezultatul analizei

Proba este asemănătoare unei argile nisipoase. Structura este aleuro-pelitică.

Compoziție mineralogică

Minerale argiloase,	0,01 și 0,001	} — 95 % pelite
Muscovik, sericik	0,01—0,02	
Feldspati	0,01—0,1	
Zircon, granat	0,04—0,1	
Oxizi de fier	0,12	
		} — 5 % aleurite

Proba este colorată în brun închis și are porțiuni cu diferite nuanțe care determină un aspect pătat.

În masa fundamentală fin dispersată constituită din minerale argiloase pelitice cu un habitus fibros și agregate de solzi ce au unghiuri de extincție diferite, apar cristale detritice, aleuritice de cuarț, feldspat, minerale micacee și minerale accesorii (zirconul, granatul) colțuroase, constituind o structură aleuro-pelitică.

Mineralele argiloase (caolinitul) sînt incolore și au indice de refracție mai ridicat decît balsamul.

Mineralog

I. Marinescu

„Prospecțiunl”
Serv. Mineralogie

BULETIN DE ANALIZĂ Nr. 696

Obiectul analizei: analiza microscopică a probei Bogata — ceramica nr. 1 — cerută de Institutul de arheologie. Comanda 6060/641.

Rezultatul analizei

Proba — fragment ceramic — este din argilă nisipoasă. Structura — aleuro pelitică.

Compoziție mineralogică

Caolin (minereu argilos)	0,01 — 0,001	} 98 % pelitice
Foite de sericik	0,02 mm	
Cuarț	0,02 — 0,08 mm	} 2 % alevrite
Fragmente lithoclastice	0,8 — 1 mm	
Fragmente de alge calcaroase		

Descrierea microscopică

În masa fundamentată ce reprezintă 3/4 din probă și care este alcătuită din minerale argiloase cu extincții diferite din microcristale de cuarț sînt incluse fragmente lithoclastice. Masa fină a probei prezintă o textură în unde. Această textură prezintă zone luminate și zone întunecate ce se datoresc răspîndirii neuniforme a substanței organice, precum și gradului neuniform de uscare și răcire în întreaga masă, datorită diferenței de dimensiune a părților componente. Proba are o structură slab fibroasă a cimentului argilos.

Fragmentele lithoclastice au aspect de argilă nisipoasă grosieră și prezintă culori diferite, de la brun închis pînă la brun deschis. Cimentul lor are caracter izotrop. Fragmentele au o structură psamitică și sînt alcătuite din aceleași minerale care compun și restul probei (adică cuarț). Aceste fragmente cu o compoziție și o structură mai grosieră sînt delimitate de masa fină a probei prin fisuri de contracție provenite în urma încălzirii sau răcirii.

ȘEFUL SERVICIULUI

P. Ciornei, H. Savu

ȘEFUL SECȚIEI

H. Savu, I. Marînescu

„Prospecțiuni”
Serv. Mineralogie

BULETIN DE ANALIZĂ Nr. 707

Obiectul analizei: analiza microscopică a probei Giulești — ceramica 12 — cerută de Institutul de arheologie. Comanda nr. 6060/641.

Rezultatul analizei

Proba are aspect de argilă

Structura: aleuro-pelitică

Caolinik

Cuarț

Feldspat

Mice-illite

Turmalina

Fragmente lithoclastice

0,001
0,04—0,012—0,015

0,14—0,2 —0,06

0,01

0,03

0,8

30 % pelite

70 % aleurite

Descrierea microscopică

În masa fin-argiloasă care reprezintă circa 1/3 din probă sînt amestecate în mod neuniform minerale aleuritice-detritice de cuarț, feldspat, turmalină, mică și fragmente lithoclastice. Ea este colorată în mod neuniform în nuanțe de brun condiționînd astfel textura pătată.

Calcedonia apare ca mineral de formă aleuritică, iar fragmentele lithoclastice, cu aspect de argilă cu ciment opalifer, sînt foarte rare și sînt delimitate de masa fundamentală prin fisurări de contracție.

ȘEFUL SERVICIULUI

H. Savu

MINERALOG

I. Marinescu

„Prospecțiuni”
Serv. Mineralogie

BULETIN DE ANALIZĂ Nr. 711

Obiectul analizei: analiza microscopică a probei Vidra — ceramica nr. 16 — cerută de Institutul de arheologie — Comanda nr. 6060/641.

Rezultatul analizei

Proba are aspect de argilă nisipoasă

Structura psamo-pelitică

Compoziția mineralogică

Minerale argiloase	0,001	50 % pelite
Cuarț	0,02—0,04—0,12—0,30	} 50 % psamite
Calcik	0,30—1	
Minerale micacee hidromice	0,01	
Fragmente lithoclastice	1,5—2	

Descrierea microscopică

Partea constitutivă principală a probei o formează diferitele minerale argiloase. Acestei părți constitutive i se adaugă o parte de material aleuritic — detritic de compoziție diferită : cuarț, minerale, micacee, fragmente preexistente.

Dintre mineralele de formațiune nouă, apar granulele de calcik, care umplu unele goluri din argilă. Oxizii de fier pigmentează masa rocii. Fragmentele lithoclastice preexistente (de rocă) au aspect de argilă grosieră feruginoasă și marnă calcaroasă, sînt abundente, au o compoziție mineralogică asemănătoare cu cele din masa înconjurătoare, dar diferă prin structură și culoare. Ele sînt delimitate de masă prin fisurile din jurul lor provenite probabil prin contracție în urma uscării și răcirii.

Mineralele micacee și argiloase au o orientare neorînduită. În genere se dispun în jurul fragmentelor preexistente formînd noduli.

ȘEFUL SECȚIEI

H. Savu

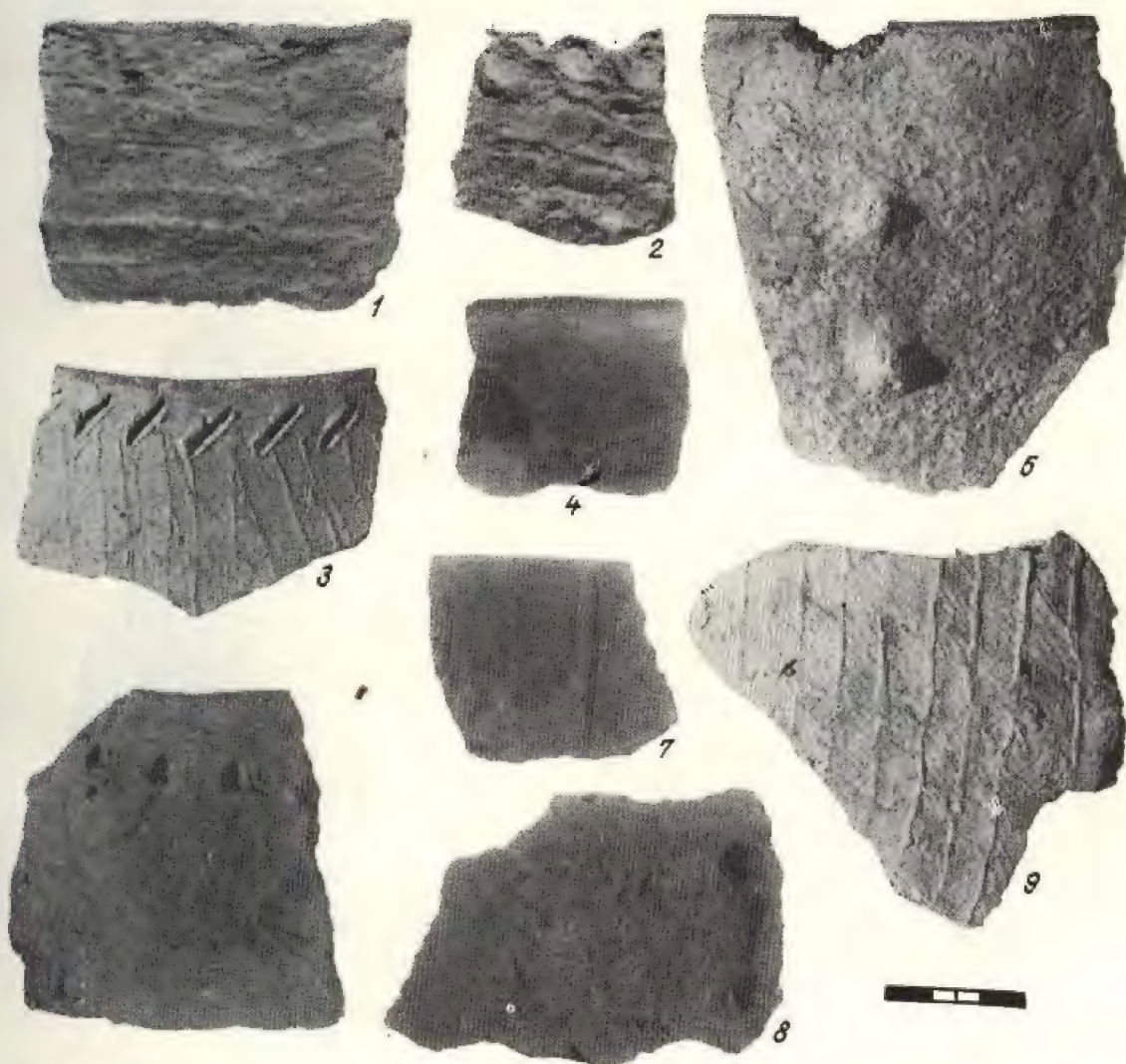
MINERALOG

I. Marinescu

ABREVIERI

<i>Analele AR</i>	Analele Academiei Române. Memoriile secției istorice, seria a II-a, 1886/1887—1961—1919; seria a III-a, 1922, 1923—1944/1945.
<i>AR</i>	Archéologické Rozhledy, Praga.
<i>Arheologhia—Sofia</i>	Arheologhia. Organ na Archeologhiceskii Institut i Muzei pri Bălgarskata Akademiia na Naukite, Sofia.
<i>AVSL</i>	Archiv der Vereines für Siebenbürgische Landeskunde.
<i>BASPR</i>	Bulletin of the American School of Prehistoric Research, Old Lyme.
<i>BCMI</i>	Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, I—XXXVIII, București, 1908—1945.
<i>BMJV</i>	Buletinul Muzeului Jud. Viasca, Teohari Antonescu, București, I—II, 1935—1937.
<i>Dolg. Szeged</i>	Dolgozatok—Travaux de l'Université Fr. Joseph, Szeged.
<i>ED</i>	Ephemeris Dacoromana, București—Roma, I—X, 1923—1945.
<i>ESPLP</i>	Editura de stat pentru literatură politică.
<i>Godişnik—Sofia</i>	Godişnik—Annuaire du Musée National Archéologique de Sofia.
<i>Izvestiia—Institut</i>	Izvestiia — Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare.
<i>Izvestiia—Société</i>	Izvestiia — Bulletin de la Société Archéologique Bulgare.
<i>Izvestiia—Varna</i>	Izvestiia — Bulletin de la Société Archéologique de Varna.
<i>JPEK</i>	Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst.
<i>KS</i>	Краткие сообщения ИИМК АН СССР.
<i>Materiale</i>	Materiale și cercetări arheologice I—IX, 1953—1970.
<i>PMMB</i>	Publicațiile Muzeului municipiului București, I—II, 1934—1936.
<i>PZ</i>	Prähistorische Zeitschrift.
<i>SCA</i>	Studii și cercetări de antropologie, București.
<i>SCIV</i>	Studii și cercetări de istorie veche, București.
<i>WPZ</i>	Wiener Prähistorische Zeitschrift, Viena.

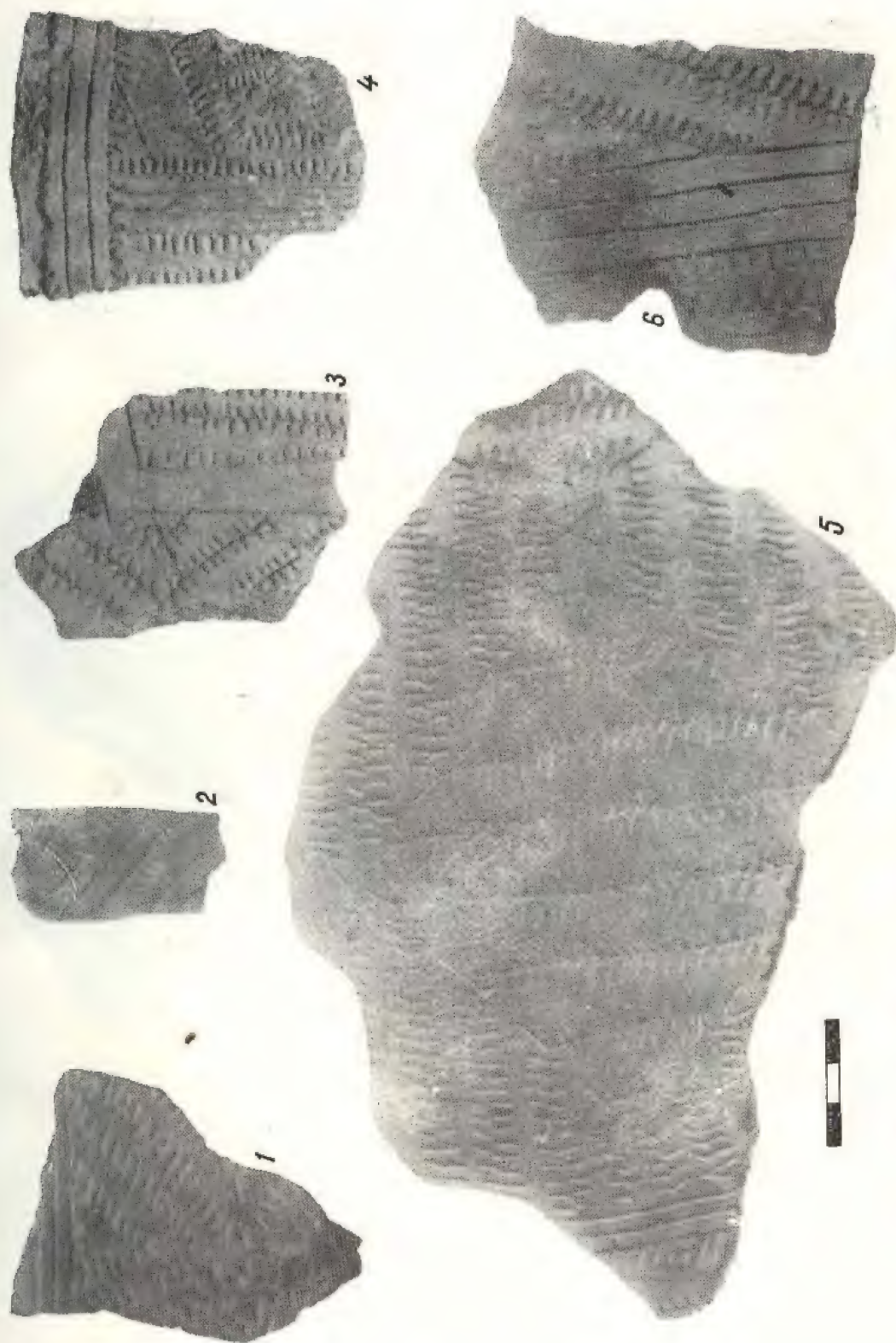
Pl. 1. — Reconstituirea sculpturală a chipului unei femei
din aşezarea Boian A, din faza Vidra.

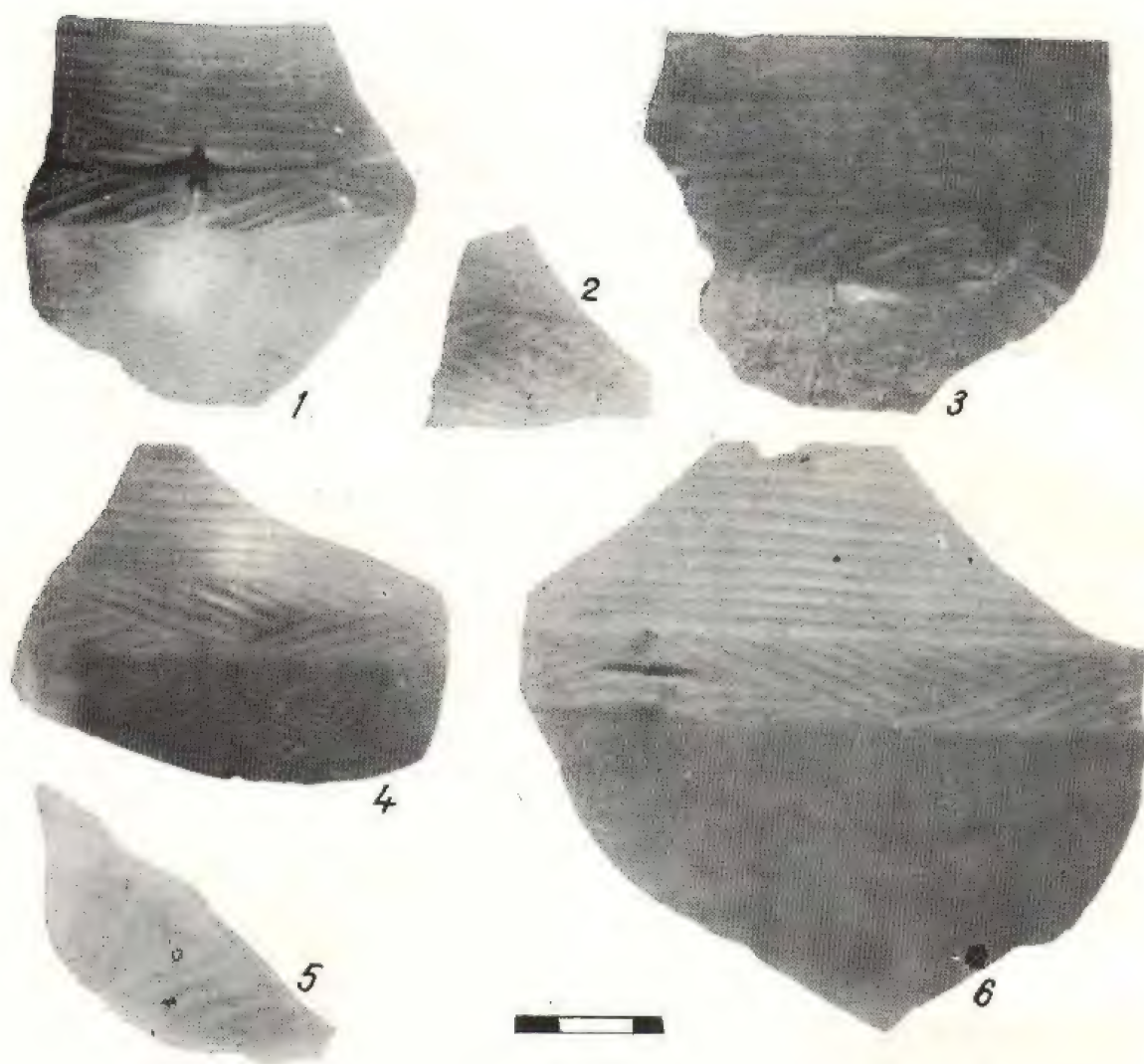
Pl. 2. — Fragmente ornamentate din vase de uz comun, din faza Bolintineanu (aşezarea Aldeni).

Pl. 3. — Fragmente din vase cu decor incizat și crestat din faza Bolintineanu (așezarea Aldeni).

Pl. 4. — Fragmente de vase cu decor incizat și crestat din faza Bolintineanu (așezarea Aldeni).

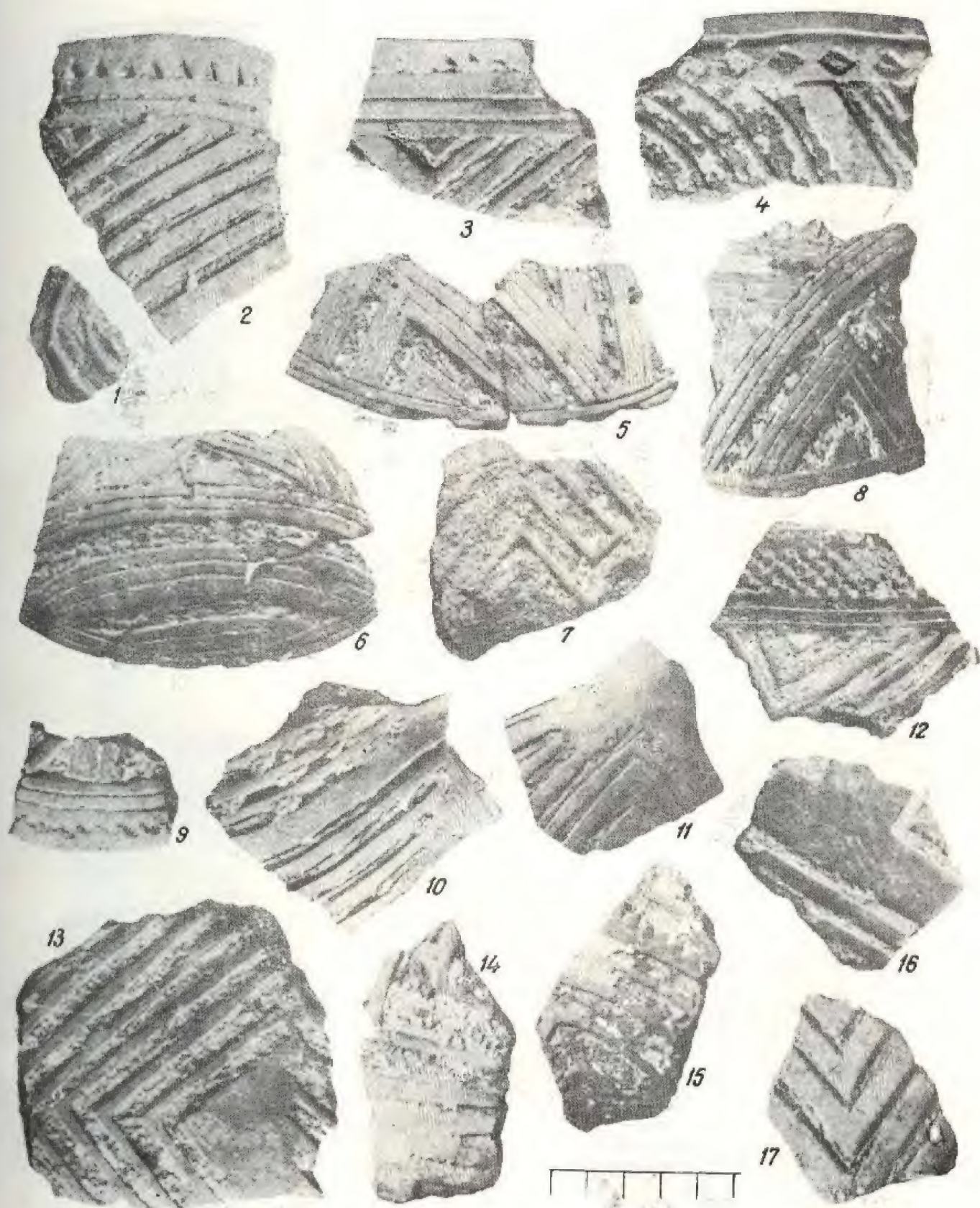
Pl. 5. — Fragmente din vase cu decor canelat
din faza Bolintineanu (așezarea Aldeni).

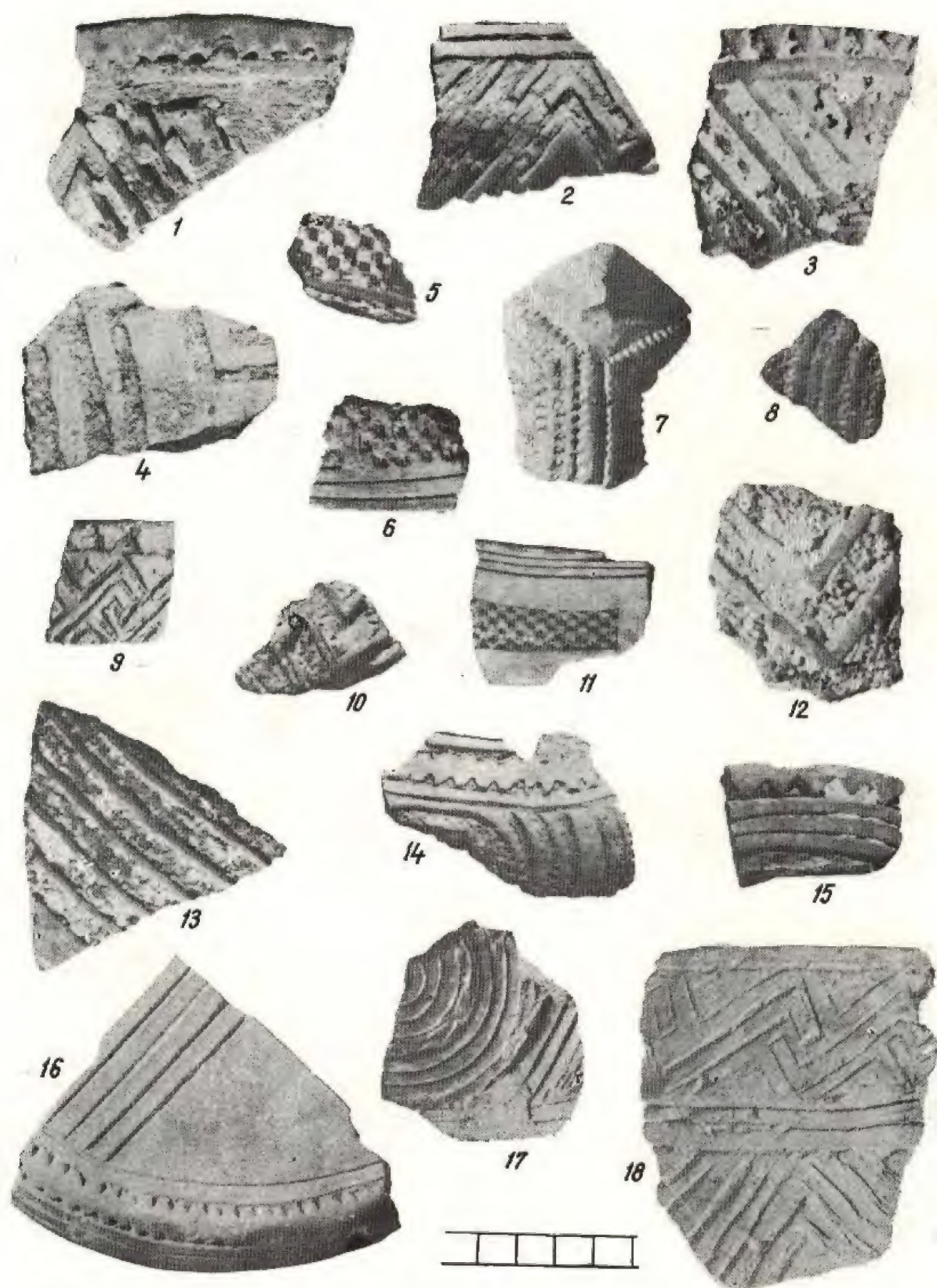
Pl. 6. — Fragmente ceramice ornamentate din vase de uz comun din faza Giulești, etapa Greacă (așezarea Greacă).

Pl. 7. — Capae cu decor excizat, faza Giulești,
etapa Greacă (așezarea Greacă).

Pl. 8. — Fragmente ceramice cu decor excizat din faza Giulești, etapa Greacă (așezarea Greacă).

Pl. 9. — Fragmente ceramice cu decor excizat, din faza Giulești, etapa Greacă (așezarea Greacă).

Pl. 10. — Fragmente ceramice cu decor canelat, din faza Giulești, etapa Greacă (așezarea Greacă).

Pl. 11. — Strecurătoare din faza Glulești, etapa Greacă
(așezarea Greacă).

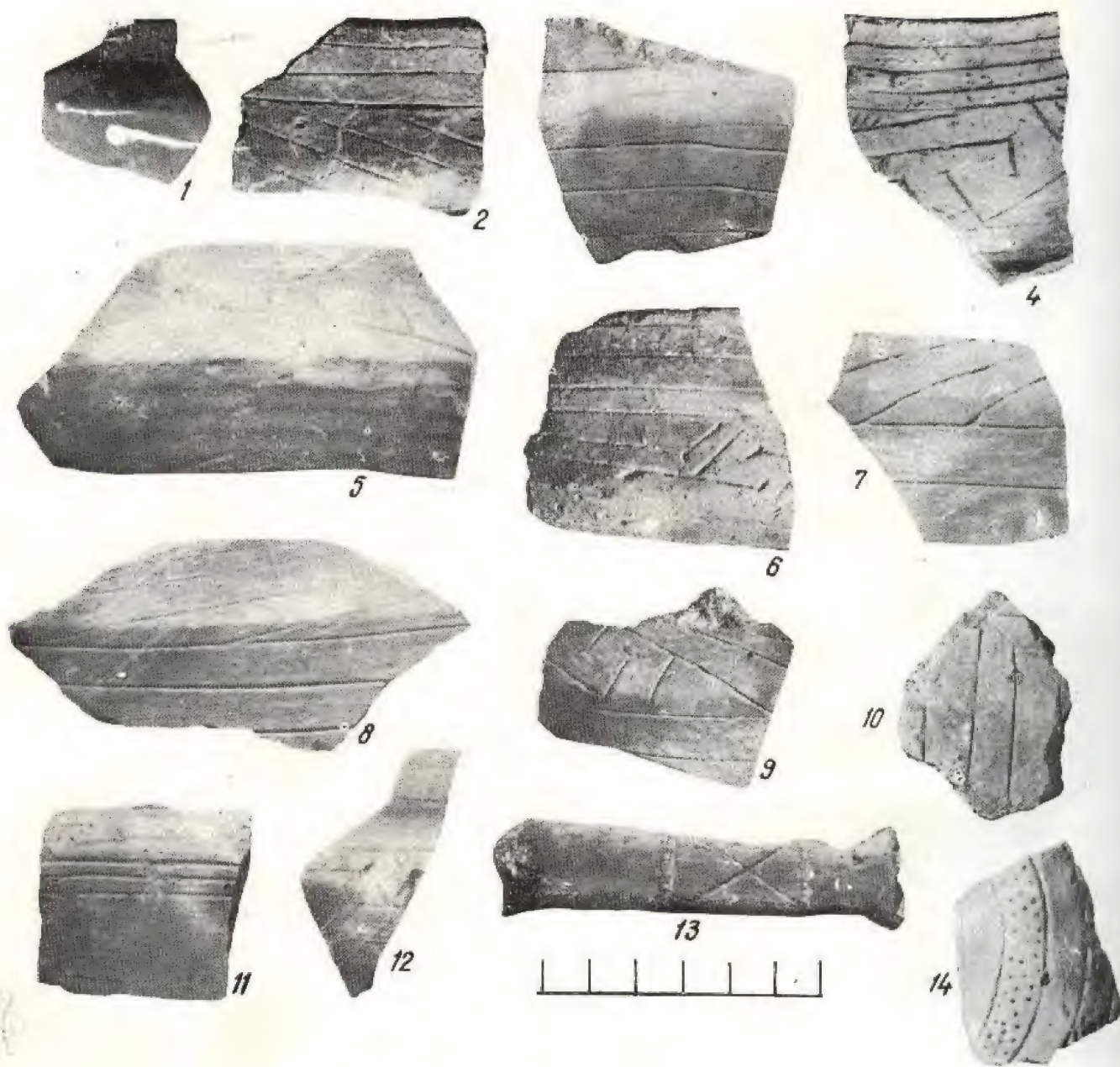
Pl. 12. — Fragmente ceramice din vase de uz comun din faza Giulești, etapa Aldeni (așezarea Giulești).

Pl. 13. — Fragmente ceramice din vase cu decor excizat, din faza Giulești, etapa Aldeni (așezarea Giulești).

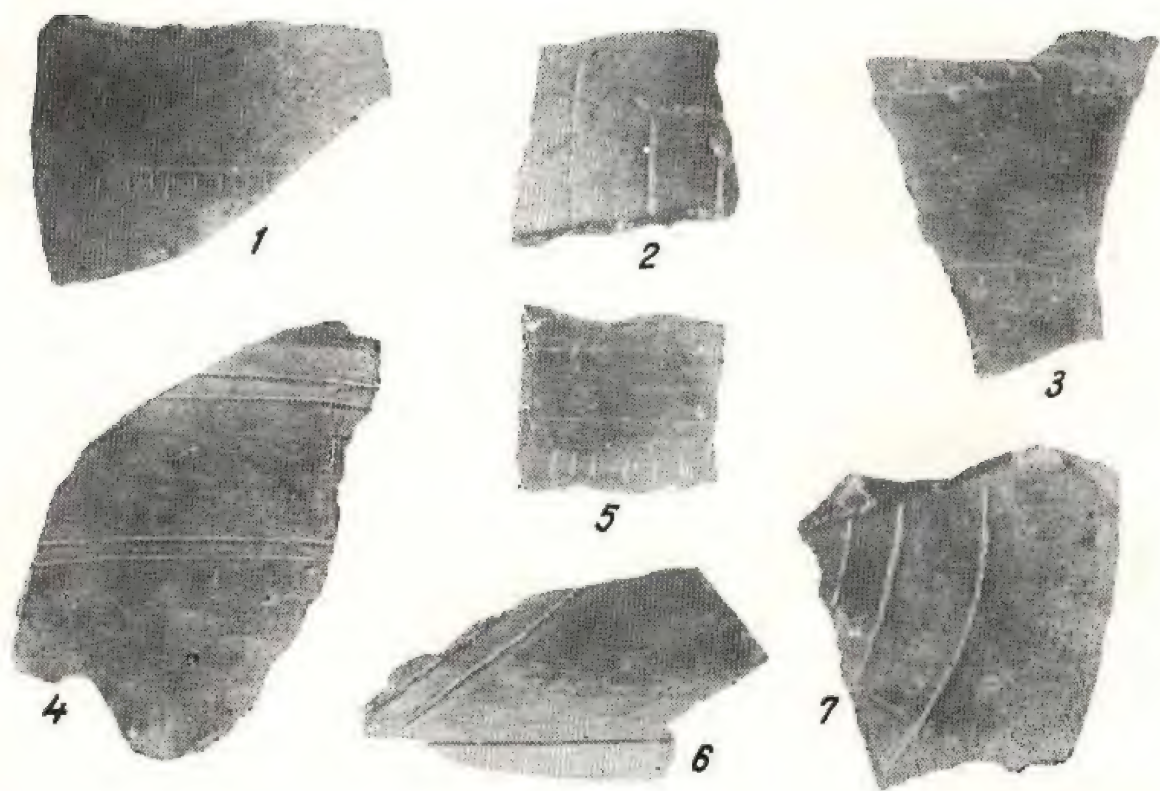
Pl. 14. — Fragmente ceramice din vase de pastă fină, cu decor canelat din faza Giulești, etapa Aldeni (așezarea Giulești).

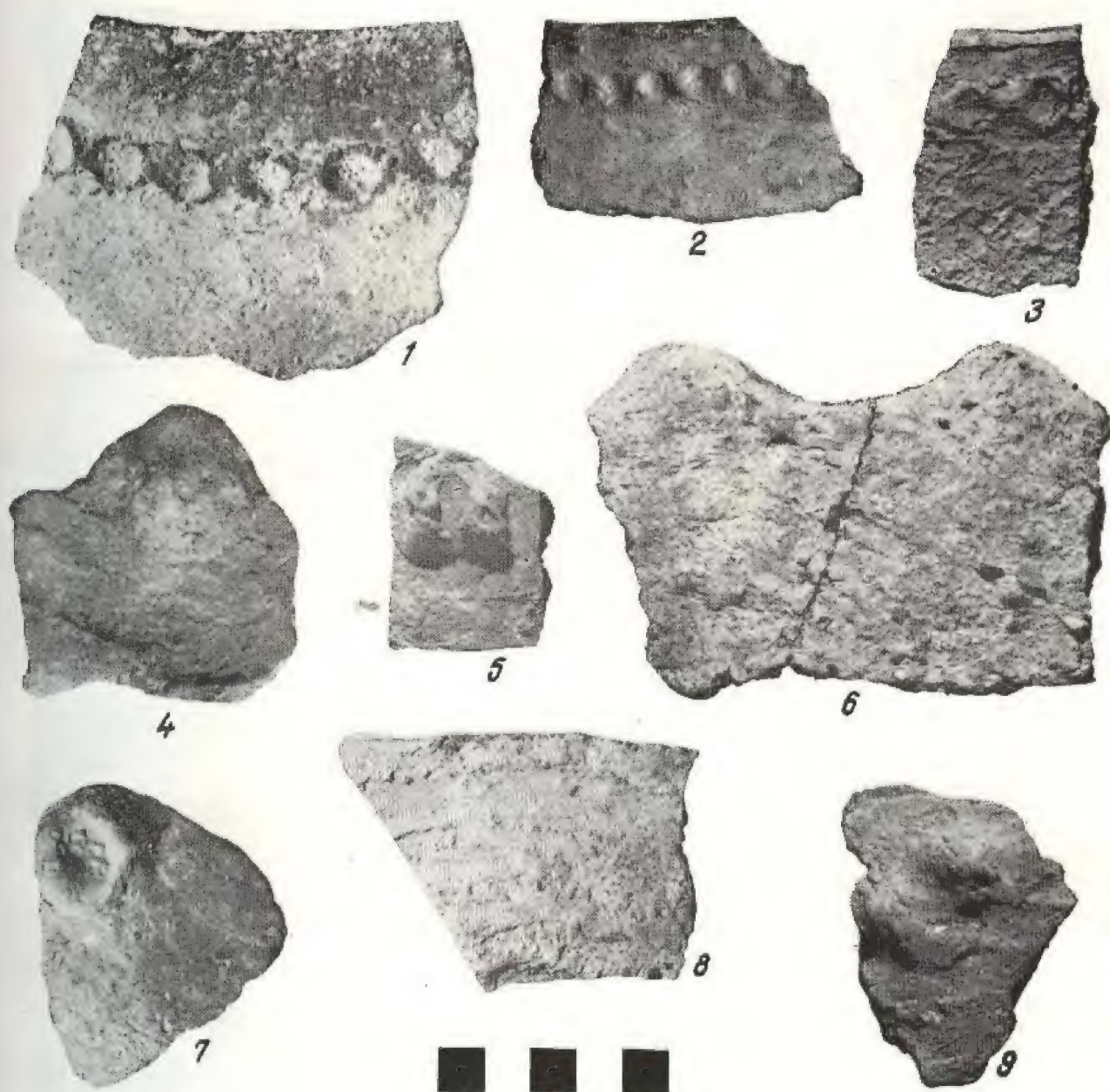
Pl. 15. — Fragmente ceramice din vase din
pastă fină, cu decor incizat, din faza Giulești,
etapa Aldeni (așezarea Giulești).

Pl. 16. — Fragmente ceramice cu decor excizat, de la sfârșitul fazei Giulești (așezarea Feldioara).

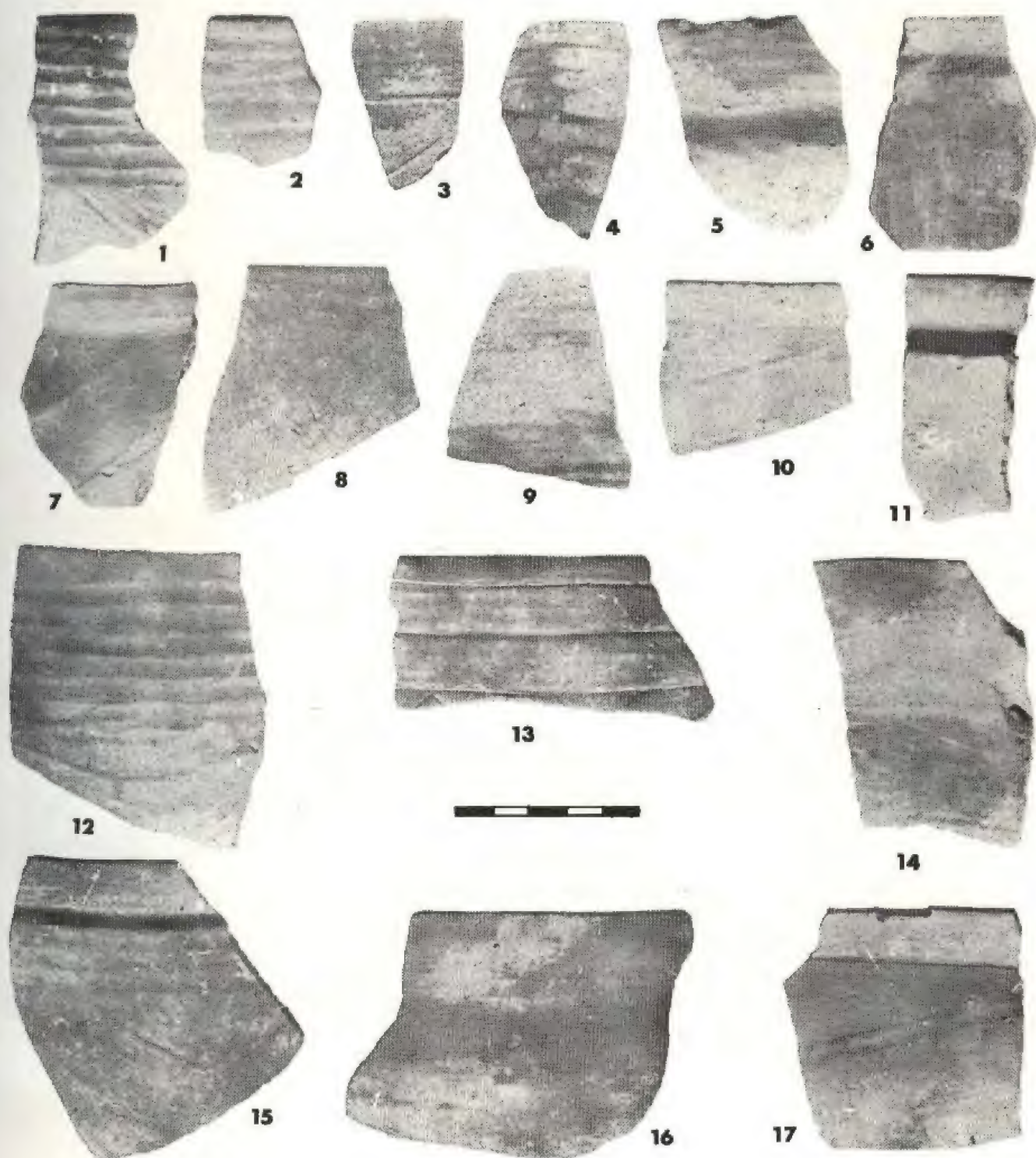
Pl. 17. — Fragmente ceramice din vase cu decor
incizat, de la sfârșitul fazei Giulești (așezarea
Feldioara).

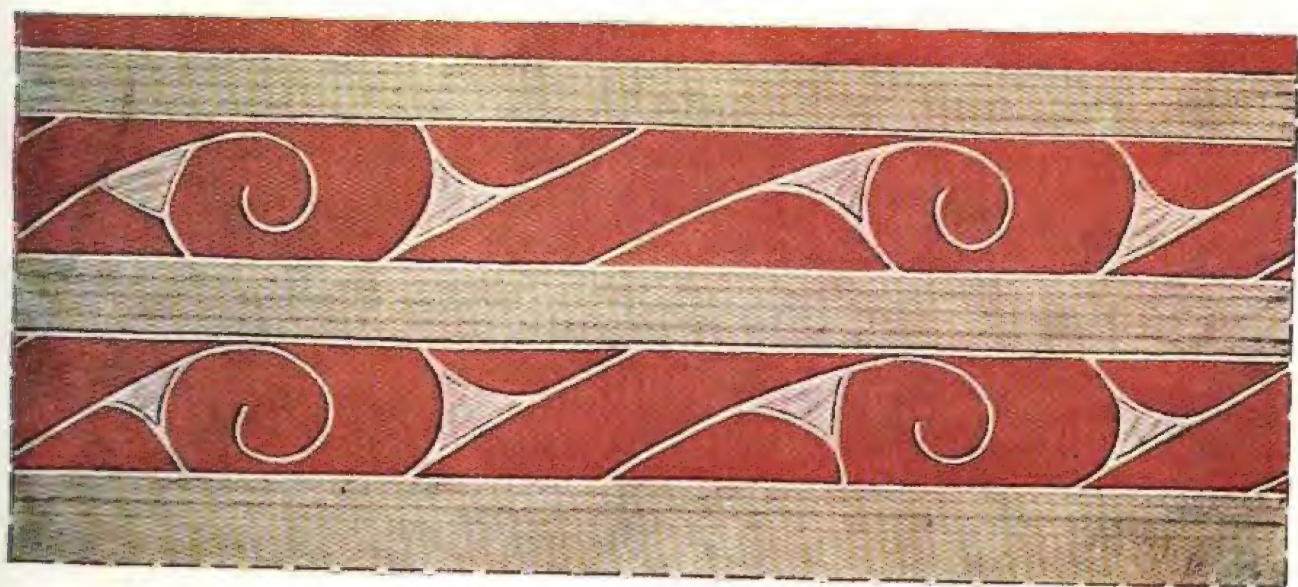
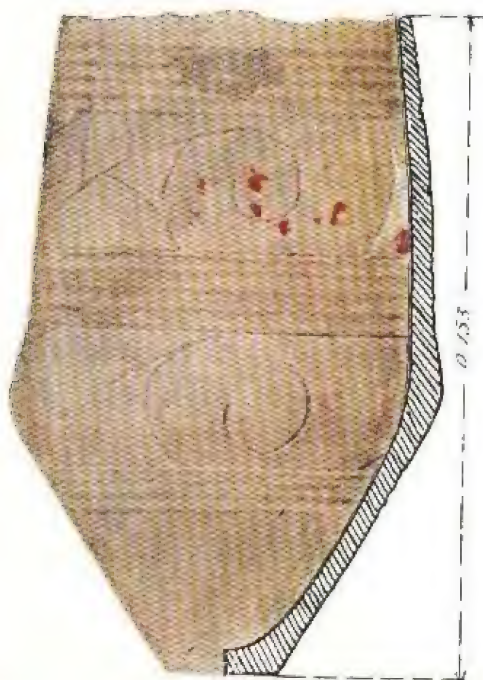
Pl. 18. — Fragmente ceramice din vase de uz comun, din faza Vidra (așezarea Boian A).

Pl. 19. — Fragmente ceramice din vase cu decor excizat, din faza Vidra (așezarea Boian A).

Pl. 20. — Fragmente ceramice din vase fine cu decor canelat, din faza Vidra, aşezarea Bolan A.

Pl. 21. — Vas din pastă fină, cu decor canelat, incizat și vopsit cu alb și roșu „erud”, din faza Vidra (așezarea Boian A).

1

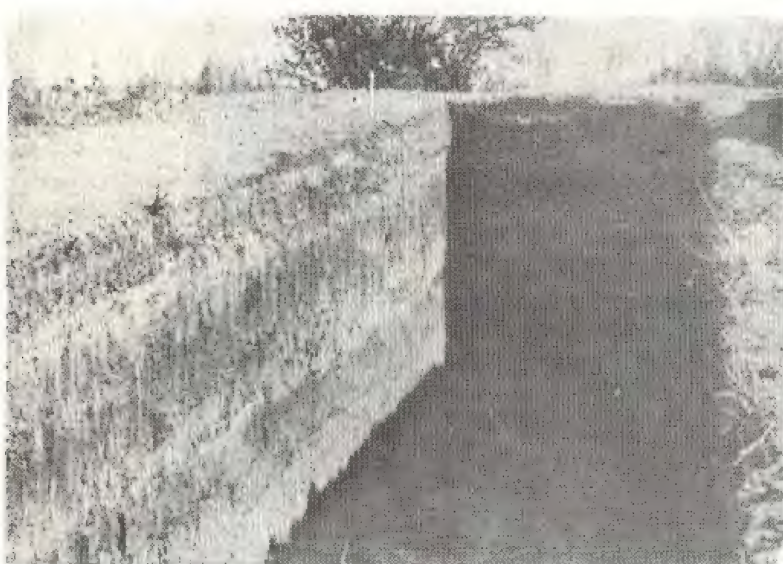

2

Pl. 22. — 1, Vederea aşezării de la Bogata 1; 2, Vederea dinspre sud-est
a aşezării Boian A.

1

2

3

Pl. 23. — Așezarea Boian A din faza Vidra.
 Detalii de săpătură: 1, Secțiunea longitu-
 dinală est — vest; 2, Porțiunea de est a
 aceleiași secțiuni; 3, Porțiunea de vest
 a secțiunii.

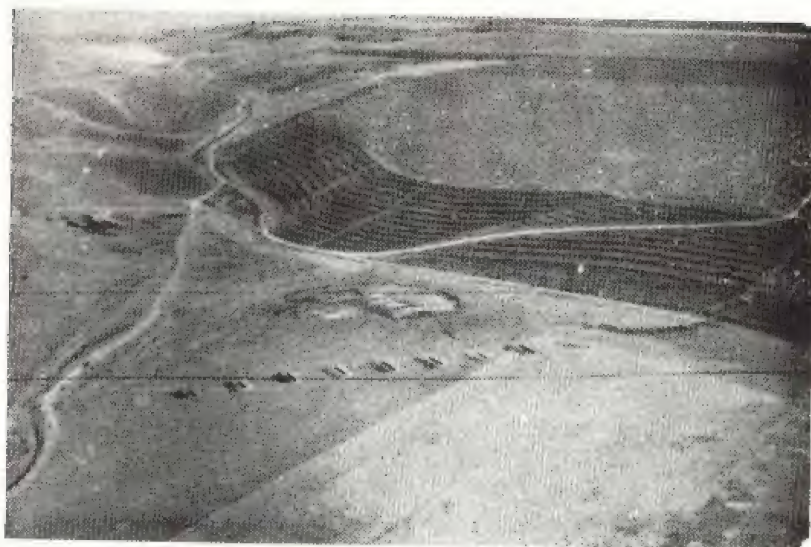

1

2

Pl. 24. — 1, Vederea aeriană a așezării de la Glină (foto Eugen Comșa); 2, Vederea așezării din faza de tranziție, de la Ipotești.

1

2

3

Pl. 25. — Vederi aeriene ale așezării
din faza de tranziție de la Radovanu
(așezarea corespunzătoare nivelului
1): 1, dinspre vest; 2, dinspre nord-
vest; 3, dinspre sud-est (foto
Eugen Comșa).

1

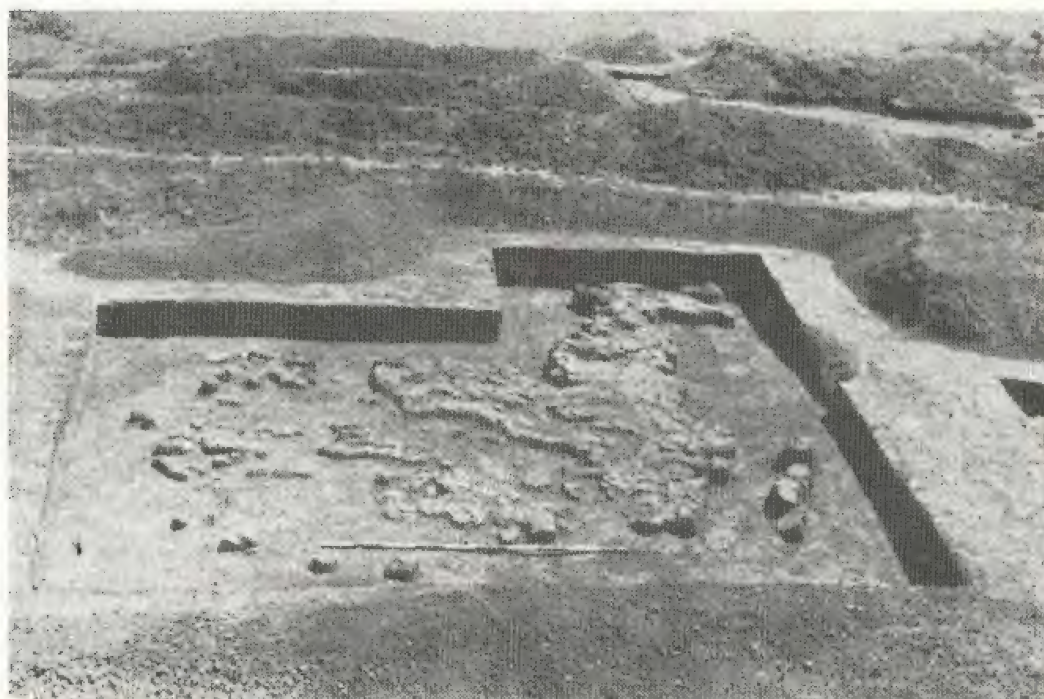

2

Pl. 26. — 1, Vederea dinspre est a aşezării de la Radovanu ; 2, vederea unei porţiuni a săpăturilor din aşezarea de la Radovanu într-un loc unde resturile locuinţei de la baza nivelului superior suprapun resturile platformei de lipitură arsă a unei locuinţe de la baza nivelului II.

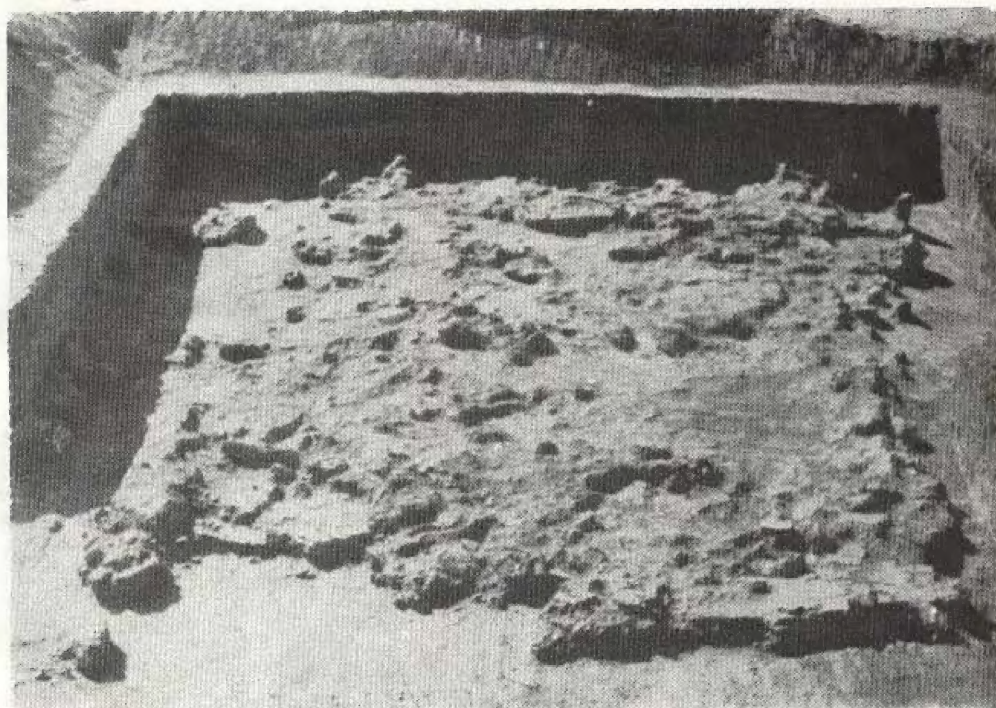

1

2

Pl. 27. — Vederea resturilor citorva locuințe din faza de tranziție, etapa Fântinele, din așezarea de la Badovanu (nivelul 1). 1, în primul plan resturile platformei locuinței nr. 11 și a anexei de lângă ea ; 2, resturile platformei locuinței nr. 2.

Pl. 28. — 1, vederea resturilor platformei locuinței A, din faza de tranziție, sfârșitul etapei Spantov, din așezarea de la Radovanu (nivelul 2); 2, resturile platformei anexei locuinței nr. 11 de la baza nivelului 1 al așezării de la Radovanu.

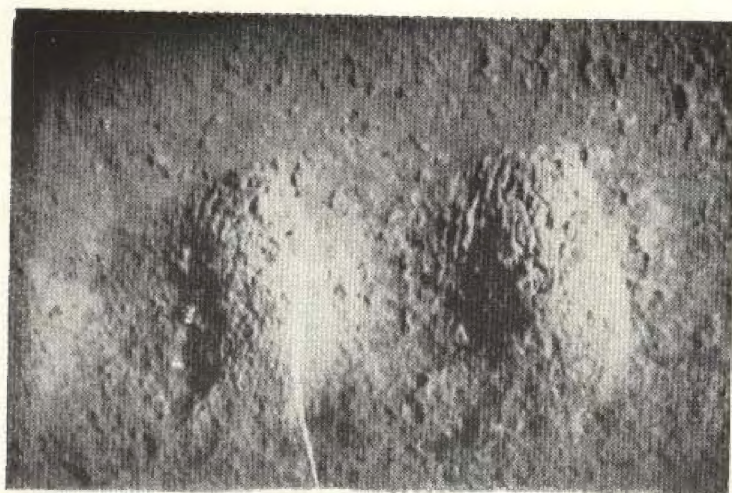
Pl. 29. — Porțiune din săpăturile de la Boian A, se
văd două schelete (aparținind fazei Vidra) alăturate,
dar la adâncimi diferite.

Pl. 30. — Fotografia scheletului și a inventa-
rului mormintului nr. 8 din faza de tranziție,
din marginea de nord a grindului
Grădiștea Ulmilor.

Pl. 31. — Scheletul de la Izvoarele, jud. Ilfov.

Pl. 32. — Amprente de pe cioburi de tip
Boian.

Pl. 33. — Amprente pe un ciob
Boian.

